

371.19
๘1121๗
ร.๒

ปฏิบัติการผนวกรวมภูมิปัญญาท้องถิ่น
เข้าสู่การศึกษาในระบบโรงเรียน

ปริญญานิพนธ์
ของ
มณฑนา พิพัฒน์เพ็ญ

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาการศึกษาดุษฎีบัณฑิต สาขาพัฒนศึกษาศาสตร์

พฤษภาคม 2547

S 111748

**ปฏิบัติการผนวกรวมภูมิปัญญาท้องถิ่น
เข้าสู่การศึกษาในระบบโรงเรียน**

**บทคัดย่อ
โดย
มณฑนา พิพัฒน์เพ็ญ**

**เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาการศึกษาดุขบัณฑิต สาขาพัฒนศึกษาศาสตร์
พฤษภาคม 2547**

มณฑนา พิพัฒน์เพ็ญ. (2547) **ปฏิบัติการผนวกรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่การศึกษาใน**

ระบบโรงเรียน. ปริญญาโท กศ.ด. (พัฒนศึกษาศาสตร์). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. คณะกรรมการควบคุม : ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เพ็ญศิริ
จิระเดชากุล, รองศาสตราจารย์ ดร. นภาพร หะวานนท์, ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุรวิ
บัติโรสง

การวิจัยนี้ได้เผยถึงความแยบยลในการสร้างความจริงของการผนวกรวมภูมิปัญญาท้องถิ่น
เข้ามาสู่การศึกษาในระบบโรงเรียน รวมถึงผลที่มีต่อภูมิปัญญาท้องถิ่นในระบบความรู้ของโรงเรียน
และการสลายตัวตนของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ดำรงอยู่ในชุมชน โดยวิธีวิทยาการวิเคราะห์วาทกรรม ซึ่ง
เอกสาร รายงานการวิจัย และประสบการณ์จริงของคนในชุมชน หมู่บ้านเป็นตัวบทในการวิเคราะห์

เจตจำนงแห่งอำนาจในการสร้างความมั่งคั่ง เติบโตแก่ระบบเศรษฐกิจสมัยใหม่อยู่เบื้องหลัง
ความจริงของการศึกษาในระบบโรงเรียน ดังนั้นความรู้วิชาการจึงถูกสถาปนาให้เป็นจริงในรูปของ
สาขาวิชาและหลักสูตร โดยจัดลำดับความสำคัญแก่สาขาวิชาซึ่งทำประโยชน์สูงสุดต่อภาคธุรกิจ อุต
สาหกรรม เพื่อความชอบธรรมต่อการได้รับรายได้ สวัสดิการ และสถานภาพทางสังคม ที่มีความเหนือ
กว่าสาขาวิชาอื่น ส่วนหลักสูตรได้ถูกผลิตขึ้นเพื่อสร้างคนให้มีอัตลักษณ์ของผู้มีการศึกษาสำหรับ
ประกอบอาชีพในภาคธุรกิจ อุตสาหกรรมเป็นสำคัญ ความรู้จึงมิได้ตอบสนองต่อวิถีการดำรงชีวิตของ
คนในชุมชน คนจึงไม่สามารถพึ่งตนเองได้ ขณะที่ภูมิปัญญาของชุมชนซึ่งมีเจตจำนงที่แตกต่างออกไป
อันได้แก่เจตจำนงเพื่อการดำรงชีวิตได้ถูกเบียดขับให้อยู่ในฐานะของความรู้ชายขอบ เนื่องจากไม่
เป็นประโยชน์ต่อการทำงานในภาคเศรษฐกิจสมัยใหม่และการดำรงชีวิตในชุมชนที่ถูกปรับเปลี่ยนไป
ดังนั้นการละเลยต่อภูมิปัญญาของชุมชนจึงเป็นประเด็นของการวิพากษ์โดยนักคิดในสังคม อันเป็นที่
มาของการปฏิรูปการศึกษาซึ่งมีวัตถุประสงค์สำคัญประการหนึ่งเพื่อผนวกรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้า
มาสู่การศึกษาในระบบโรงเรียน

ผลของการผนวกรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่การศึกษาในระบบโรงเรียน ทำให้อัตลักษณ์
ตัวตนของภูมิปัญญาท้องถิ่นถูกสลายลงให้อยู่ในฐานะของการยอมรับอัตลักษณ์ความรู้วิชาการของ
โรงเรียน และมีผลให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นอยู่ในฐานะของความรู้ระดับรอง ซึ่งต้องพึ่งพิงต่อความรู้วิชา
การ กฎเกณฑ์ มาตรฐานของโรงเรียน ดังนั้นระบอบความจริงชุดใหม่ของการศึกษาจึงแสดงนัยของ
การอ้างไว้ซึ่งอำนาจตามเจตจำนงของการศึกษาในระบบโรงเรียน

The Inclusion of Local Wisdom into Thai Schooling System

AN ABSTRACT
BY
MONTANA PIPATPEN

Presented in partial fulfillment of the requirements for the
Doctor of Education degree in development education
at Srinakharinwirot University
May 2004

Montana Pipatpen. (2004). *The Inclusion of Local Wisdom into Thai Schooling System*,.,
Ed.D. (Development Education). Bangkok : Graduate School, Srinakharinwirot
University. Advisory Committee: Asst. Prof. Dr. Pensiri Jeradechakul, Assoc.
Prof. Dr. Napaporn Havanon, Asst. Prof. Dr. Surawut Padthaisong.

This dissertation revealed the artful construction of the truth about the local wisdom inclusion into the schooling system. It also included the impacts towards local wisdom and the dilution of its existence from the local community. Documents, literature incorporated with villagers' experiences derived from conversations with them were used as texts for discourse analysis.

The will to power in creating wealth, economic growth was behind the construction of the truth about formal schooling ,hence, academic knowledge was constituted as the truth via an imposition of a hierarchical structure of value on disciplines and curricula that were most beneficial to the business and industrial sector . It implied the legitimization for income, welfare and social status for those who possessed high ranking disciplines over others. Curricula were established for school implementation in order to construct the identity of "educated persons" for business and industrial careers. This kind of knowledge did not reflect the local community mode of living , therefore, village people self sufficiency were not feasible. Local wisdom was then subjugated as peripheral knowledge since it was not useful for modern economy and modern lives. The ignorance of local wisdom was an issue for criticism by intellectuals in the society, which was the origin of the new wave education reform at present. One of the best key solutions to tackle this crisis was the inclusion of local wisdom into schooling system.

The impact of this inclusion has replaced the local wisdom-self identity and academic knowledge- social identity which positioned local wisdom as a second-rated knowledge. It needed to be dependent upon academic knowledge, rules-school and standard. The new regime of truth implied the existence of the will to power of formal schooling system.

ปริญญานิพนธ์

เรื่อง

ปฏิบัติการผนวกรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่
การศึกษาในระบบโรงเรียน

ของ

นางสาวมณฑนา พิพัฒน์เพ็ญ

ได้รับอนุมัติจากบัณฑิตวิทยาลัยให้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาการศึกษาดุขุฎิบัณฑิต สาขาพัฒนศึกษาศาสตร์
ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

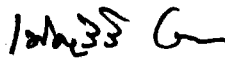

..... คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

(รองศาสตราจารย์ ดร. นภาพร หะวานนท์)

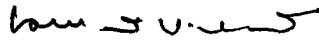
วันที่ 28 เดือน พฤษภาคม พ.ศ. 2547

คณะกรรมการสอบปริญญานิพนธ์

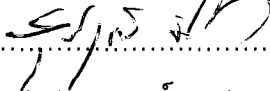
..... ประธาน

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เพ็ญสิริ จิระเดชากุล)

..... กรรมการ

(รองศาสตราจารย์ ดร. นภาพร หะวานนท์)

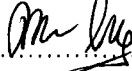
..... กรรมการ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุรวิทย์ บัดโธสง)

..... กรรมการที่แต่งตั้งเพิ่มเติม

(รองศาสตราจารย์ ดร.อรรถ ฤกษ์พิบูลย์)

..... กรรมการที่แต่งตั้งเพิ่มเติม

(ดร. ศิริกาญจน์ โกศล)

ประกาศคุณูปการ

ด้วยการเปิดพื้นที่สำหรับการเรียนรู้ต่อสรรพสิ่งต่าง ๆ ที่โอบล้อม ห่อหุ้มสังคม ในทุกมิติ ภายใต้อาคารที่มีชื่อว่า "พัฒนศึกษาศาสตร์" ซึ่งความหลากหลายของสรรพสิ่งที่ผู้วิจัยได้เรียนรู้มีมากมายนัก นับเริ่มจากความรัก ความเมตตาซึ่งสัมผัสได้จากท่านอาจารย์ทั้งสาม อันได้แก่ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. เพ็ญสิริ จีระเดชากุล รองศาสตราจารย์ ดร. นภาพรณ์ หะวานนท์ และ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุรฤทธิ บัดโรตง ที่เป็นครูผู้ให้แบบอย่างที่ดีแก่ศิษย์ ทั้งในด้านความรู้ การรักที่จะเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง และการดำรงตนในสังคม รวมถึงที่ ๆ พัฒนศึกษาศาสตร์ทุกท่านที่ให้ความรัก ความจริงใจ และร่วมแบ่งปันประสบการณ์ด้วยกันเสมอมา

การเรียนรู้ต่อสรรพสิ่งในสังคมที่มีความหลากหลายด้วยใจที่เปิดกว้างจึงเป็นจุดก่อรูปที่สำคัญของปริญญาานิพนธ์นี้ อันเป็นพื้นที่ทางวิชาการที่ผู้วิจัยได้สัมผัส และเรียนรู้ถึง "อิสรภาพทางปัญญา" และอัตลักษณ์ของพัฒนศึกษาศาสตร์เช่นนี้เอง จึงมีผลให้ผู้วิจัยมีความกล้าทางวิชาการในอันที่จะสร้างสรรค์ ปรับเปลี่ยนความรู้ เพื่อทำประโยชน์ให้แก่สังคมไทยอย่างแท้จริง และภายใต้การเรียนรู้เพื่อบรรลุต่อหนทางนี้ ผู้วิจัยยังได้รับความร่วมมืออย่างดียิ่งจากคณะครูในโรงเรียน และชาวบ้าน ในหมู่บ้านกงลาด จังหวัดนครปฐม ซึ่งให้ที่พักพิงเพื่อความสะดวกในการเข้าถึงข้อมูล ตัวบทของชุมชน รวมถึงให้ข้อมูล ตัวบทอย่างเต็มที่ในทุกเวลา อันนำมาซึ่งความปลื้มใจแก่ผู้วิจัยเป็นอย่างยิ่ง นอกจากนี้ ผู้วิจัยขอขอบคุณ อาจารย์ ดร. มาเรียม นิลพันธุ์ พี่ชาย อาจารย์ดุสิต พี่ทิพย์ พี่เพ็ญ พี่เล็ก พี่ชาติรี พี่เรศน์ พี่รินทร์ พี่ผึ้ง พี่นก พี่สมบุญ พี่ศรีชัย พี่ก้อย น้องแป้ม น้องแก้ว จิม ปรง อธิธิ พี่ดา พี่ศรี น้องตุลย์ น้องเมฆ ที่ร่วมช่วยเหลือให้งานวิชาการมีความราบรื่น รวมถึงการให้กำลังใจ อันมีผลต่อความสำเร็จของปริญญาานิพนธ์นี้อย่างดียิ่ง

ท้ายที่สุดผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณ คุณยาย คุณแม่ คุณพ่อ รวมถึงญาติในตระกูล "พิพัฒน์เพ็ญ" และ "สหะวิริยะ" ที่สนับสนุนด้านการศึกษาต่อ ให้ความรัก ให้กำลังใจตลอดมา และตลอดไป

มณฑนา พิพัฒน์เพ็ญ

สารบัญ

บทที่	หน้า
1 บทนำ	1
ความสำคัญของปัญหา	1
คำถามการวิจัย	5
วัตถุประสงค์ของการวิจัย	5
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับการวิจัย	5
2 แนวคิด ทฤษฎี และกรอบแนวคิดในการวิจัย	7
สังคมแห่งการเรียนรู้อันดำรงอยู่บนฐานคิดของภูมิปัญญาท้องถิ่น	8
ฐานคิดในการดำรงชีวิต.....	10
เป้าหมายในการดำรงชีวิต.....	14
กระบวนการเรียนรู้และสร้างสรรค์ความรู้.....	23
การสถาปนาความรู้วิชาการสมัยใหม่ขึ้นในระบบโรงเรียน.....	31
ฐานคิดและอุดมการณ์ของการศึกษาในระบบโรงเรียน.....	33
เจตจำนงของการจัดการศึกษา.....	35
กระบวนการสร้างความรู้ ความจริงในระบบการศึกษา.....	36
การผูกขาดในการผลิตและเผยแพร่ความรู้ผ่านสถาบันการศึกษา.....	42
เทคโนโลยีของอำนาจในการสร้างอัตลักษณ์แก่ผู้เรียน.....	43
การผนวกรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่การศึกษาในระบบโรงเรียน.....	46
ระบบคิดแห่งการมองภูมิปัญญาท้องถิ่นด้วยฐานคิดของความรู้	
วิชาการสมัยใหม่	49
ถ้อยแถลงของผู้เชี่ยวชาญด้านการศึกษาเกี่ยวกับเรื่อง	
ภูมิปัญญาท้องถิ่น.....	51
ภูมิปัญญาท้องถิ่นในฐานะความรู้ระดับรองในระบบการศึกษา.....	54
การสลายตัวตนของภูมิปัญญาท้องถิ่น.....	56
กรอบแนวคิดในการวิจัย.....	59

สารบัญ(ต่อ)

บทที่	หน้า
3 วิธีดำเนินการวิจัย.....	62
โครงข่ายของการศึกษาวิเคราะห์.....	64
พื้นที่สำหรับการรวบรวมตัวบท.....	68
การเสนอรายงานการวิจัย.....	72
4 สังคมแห่งการเรียนรู้อันดำรงอยู่บนฐานคิดของภูมิปัญญาท้องถิ่น.....	73
ชุมชนในฐานะพื้นที่ทางสังคมที่แสดงนัยของสังคมแห่งการเรียนรู้.....	74
อุดมการณ์ในการดำรงชีวิต.....	78
ระบบความสัมพันธ์ของสรรพสิ่ง : รากฐานความคิด ความเชื่อ	
ของการให้คุณค่าต่อการดำรงชีวิต.....	79
การดำรงชีวิตภายใต้รากฐานของการอยู่ร่วมกับธรรมชาติ	
อย่างสมดุล.....	79
การดำรงชีวิตภายใต้รากฐานของการอิงอาศัยโลกนามธรรม.....	83
การดำรงชีวิตภายใต้รากฐานความเกื้อกูลในหมู่พวก.....	86
ชุมชนผู้เป็นเจ้าของเป้าหมายในการดำรงชีวิต.....	90
เป้าหมายที่ให้ความสำคัญกับความพออยู่พอกิน.....	90
เป้าหมายที่ให้ความสำคัญกับความปลอดภัย.....	91
เป้าหมายที่ให้ความสำคัญกับคุณความดี.....	93
เป้าหมายที่ให้ความสำคัญกับความเพลิดเพลิน.....	94
การสรรค์สร้างความรู้ความจริงเพื่อการรับใช้ชีวิต.....	95
ความรู้ในการทำมาหากิน.....	97
ความรู้ในการปลูกข้าว.....	98
ความรู้ในการปลูกพืชเสริม.....	102
ความรู้ในการเก็บหาของธรรมชาติ ลำสัตว์ และจับสัตว์น้ำ.....	103
ความรู้ในการเก็บรักษาอาหารสำหรับบริโภคในระยะเวลายาวนาน....	105
ความรู้ในการผลิต ซ่อมแซมเครื่องมือเครื่องใช้สำหรับการทำมาหากิน.....	107
ความรู้ในการผลิตเครื่องนุ่งห่ม.....	108

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
4(ต่อ) ความรู้ในการดูแลรักษาสุขภาพ.....	109
ความรู้ในการสร้างความสัมพันธ์ของคนในชุมชน.....	111
ความรู้ในการสร้างคุณความดี.....	113
ความรู้ในการสร้างความงามและคุณค่าเชิงสุนทรียะ.....	115
5 การสถาปนาความรู้วิชาการขึ้นในระบบโรงเรียน.....	125
ส่วนที่หนึ่ง การศึกษาในระบบโรงเรียน : กลไกแบ่งแยก คัดสรรกำลังคน	
ภายใต้อุดมการณ์พัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย.....	127
ส่วนที่สอง ความรู้วิชาการสมัยใหม่ : ระบอบความจริงที่ถูกสถาปนา	
เพื่อเบียดขับและแทนที่ความรู้ของชุมชน.....	137
การผลิตความรู้วิชาการ : กระบวนวิธีสร้างองค์ความรู้เฉพาะ.....	137
การจัดระเบียบความรู้ภายใต้สาขาวิชาทางการศึกษา.....	139
การจัดระเบียบความรู้ในรูปของหลักสูตร.....	147
การจำกัดขอบเขตสาระความรู้ภายใต้ระดับการศึกษา.....	148
การจัดลำดับความสำคัญของวิชาตามลำดับความสำคัญ	
ของสาขาเชี่ยวชาญเฉพาะ.....	150
การกระจายหลักสูตรความรู้สำเร็จรูปไปสู่โรงเรียน.....	151
ความสัมพันธ์ระหว่างครูและนักเรียน : ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ	
เพื่อการส่งต่อสาระความรู้.....	152
การกำหนดกรอบปฏิบัติการสอนของครูภายใต้กฎเกณฑ์	
มาตรฐานของความรู้.....	152
การส่งผ่านสาระความรู้สำเร็จรูป.....	155
การจัดประเภทผู้เรียนด้วยความสามารถเชิงความรู้.....	158
การตรวจสอบประสิทธิภาพของความรู้จากศึกษานิเทศก์ในฐานะ	
ผู้เชี่ยวชาญเฉพาะ.....	158
ส่วนที่สาม การสยบยอมต่ออำนาจความรู้วิชาการด้วยความคาดหวังที่จะ	
ยกระดับสถานภาพของคนในชุมชน.....	159

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
6 การผนวกรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามามีการศึกษาในระบบโรงเรียน.....	162
ส่วนที่หนึ่ง ความล้มเหลวของการพึ่งตนเองทางความรู้ : เป้าประเด็นของ การทำลายต่อการศึกษาในระบบโรงเรียน.....	163
ส่วนที่สอง ข้อเสนอแนะของรัฐเพื่อชูประเด็นความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น.....	174
ส่วนที่สาม การปรับตัวของการศึกษาในระบบโรงเรียน : ทำที่ใหม่ภายใต้ ข้อกล่าวอ้างของการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อสร้างสังคมแห่ง การเรียนรู้.....	180
ส่วนที่สี่ การผนวกรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามามีหลักสูตรความรู้วิชาการ ของโรงเรียน : เทคนิควิทยาการสลายความเป็นคู่ตรงข้ามเพื่อทำลาย อัตลักษณ์ภูมิปัญญาของชุมชน.....	185
การจัดระเบียบภูมิปัญญาท้องถิ่นด้วยมาตรฐานความรู้ของหลักสูตร ท้องถิ่นและหลักสูตรสถานศึกษา.....	185
การตัดทอนกระบวนการเรียนรู้ให้เหลือเพียงการถ่ายทอดผลผลิต ของภูมิปัญญาท้องถิ่น.....	191
การอุปโลกน์ชาวบ้านให้เป็นครูภูมิปัญญา.....	200
การรับรองภูมิปัญญาท้องถิ่นด้วยตราประทับจากโรงเรียน.....	205
การประกาศความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นด้วยพิธีกรรม ของโรงเรียน.....	210
ส่วนที่ห้า การสร้างความชอบธรรมต่อผู้พลาดหวังจากระบบการศึกษา ด้วยการเรียนรู้จากท้องถิ่น.....	211
7 การศึกษาเพื่อสรรค์สร้างสังคมแห่งการเรียนรู้.....	214
บรรณานุกรม.....	221

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
ภาคผนวก.....	239
ภาคผนวก ก แนวคำถามในการสัมภาษณ์ระดับลึก.....	240
ภาคผนวก ข ระบบความคิดของชาวบ้านเกี่ยวกับการสอนภูมิปัญญาท้องถิ่น.....	262
ประวัติย่อผู้วิจัย.....	266

บทที่ 1

บทนำ

ความสำคัญของปัญหา

การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่หลักสูตรการศึกษาในระบบโรงเรียนถูกมองว่าจะช่วยให้สามารถปรับเปลี่ยนไปสู่สังคมแห่งการเรียนรู้ ทั้งนี้เพราะภูมิปัญญาเป็นความรู้ที่เกิดขึ้นจากการที่คนมีความสัมพันธ์กับส่วนต่างๆ ในท้องถิ่นของตนเอง จึงเชื่อกันว่าการให้ผู้เรียนได้เรียนรู้สิ่งที่เป็นภูมิปัญญาจะทำให้ผู้เรียนได้มีความรู้เกี่ยวกับท้องถิ่น มีความรัก ผูกพันกับท้องถิ่น มีความต้องการที่จะมีชีวิตอยู่ในท้องถิ่น ขณะเดียวกันความรู้ที่ผู้เรียนได้รับก็เป็นความรู้ที่จะทำให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ในท้องถิ่นได้เป็นอย่างดี รวมทั้งสามารถปรับเปลี่ยนความรู้ให้เหมาะสมกับการเรียนรู้อยู่ตลอดเวลา จึงทำให้เกิดการเรียนรู้ตลอดชีวิต อันนำไปสู่การเกิดขึ้นของสังคมแห่งการเรียนรู้

แนวคิดการสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ในยุคการปฏิรูปการศึกษาโดยการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่หลักสูตรเกิดขึ้นภายหลังจากวิกฤติการณ์ทางการศึกษาที่แสดงถึงความล้มเหลวของปัจเจกบุคคลจากชุมชนชนบทที่ไม่สามารถไต่เต้าขึ้นไปสู่การศึกษาในระดับสูงได้ อันเนื่องมาจากความเหลื่อมล้ำของผู้เรียนในภาคเกษตรกรรมหรือผู้เรียนที่อาศัยอยู่ในต่างจังหวัดซึ่งมีโอกาสศึกษาต่อน้อยกว่าผู้เรียนที่ใช้ชีวิตอยู่ในภาคเศรษฐกิจสมัยใหม่หรือภาคเมือง เนื่องจากผู้เรียนที่อยู่ในเมืองมีความพร้อมในด้านครู อุปกรณ์การเรียนการสอน การเรียนพิเศษ การรับรู้ข่าวสารได้เร็วและสะดวกกว่าผู้เรียนที่อยู่ในชนบท นอกจากนี้ผู้เรียนที่มาจากครอบครัวที่มีฐานะทางเศรษฐกิจต่ำก็นำไปสู่การขาดโอกาสในการไต่เต้าขึ้นไปสู่บันไดของการศึกษาขั้นสูงซึ่งหมายถึงการได้รับสถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคม ผู้เรียนที่ถูกระบบการศึกษาทอดทิ้งก็ไม่สามารถนำความรู้ที่เรียนอันเป็นความรู้ที่สอดคล้องกับการทำงานในระบบเศรษฐกิจสมัยใหม่ไปใช้ดำเนินชีวิตในภาคเกษตรกรรมของชุมชนได้ อันนำไปสู่การละทิ้งถิ่นฐาน ทั้งผู้สูงอายุให้ดำรงชีวิตอยู่เพียงลำพัง หากแต่การทำงานในระบบเศรษฐกิจต้องอาศัยการแข่งขันเพื่อประโยชน์ของผู้ประกอบการมีผลให้แรงงานบางส่วนไม่สามารถฟันฝ่าระบบการแข่งขันได้จึงตกอยู่ในฐานะผู้ว่างงาน ส่วนผู้ที่สามารถฟันฝ่าระบบการแข่งขันเข้าไปได้ส่วนใหญ่ก็มีความรู้เพียงระดับพื้นฐานจึงถูกจัดให้เป็นแรงงานที่ใช้แรงกายในการทำงานเป็นหลักซึ่งหมายถึงการมีรายได้เพียงเล็กน้อยเนื่องจากรายได้ขึ้นอยู่กับระดับการศึกษา ด้วยวิกฤติการณ์ดังกล่าวนำไปสู่ปัญหาสังคมอีกมากมาย

ข้อวิพากษ์เกี่ยวกับความล้มเหลวของระบบการศึกษาถูกอธิบายในระดับฐานคิดที่มองว่าความทันสมัยและความเป็นสังคมอุตสาหกรรมเป็นสิ่งสำคัญ และได้รับการยอมรับให้เป็นเป้าหมายหลักของกระบวนการพัฒนาประเทศ โดยที่ระบบการศึกษาถูกกำหนดให้เป็นเครื่องมือของการพัฒนาประเทศเพื่อให้เป็นประเทศอุตสาหกรรม ซึ่งมีผลต่อเป้าหมายของการจัดการศึกษาที่ดำเนินไปเพื่อพัฒนาระบบเศรษฐกิจเป็นปัจจัยหลักและได้ละเลยมิติการเรียนรู้เพื่อการดำรงชีวิตของผู้เรียนที่มีความสัมพันธ์กับสรรพสิ่งในชีวิตจริง ขณะเดียวกันฐานคิดของการจัดการศึกษายังเป็นตัวกำกับกระบวนการเรียนรู้และถ่ายทอดความรู้ให้อยู่ในความรับผิดชอบของโรงเรียนซึ่งถูกสังคมสมัยใหม่จำแนกให้ทำหน้าที่เฉพาะการถ่ายทอดความรู้ ตัวความรู้ที่ถ่ายทอดแก่ผู้เรียนจัดอยู่ในรูปหลักสูตรซึ่งเป็นความรู้ที่ผ่านการเลือกสรรเฉพาะความรู้ที่มีความจำเป็นต่อการทำงานในระบบเศรษฐกิจอันเป็นเจตจำนงของการจัดการศึกษา ดังนั้นการศึกษาดังกล่าวจึงเป็นการศึกษาที่มีได้เกิดขึ้นอย่างสอดคล้องกับบริบทในวิถีชีวิตจริงของผู้เรียน เป็นการเรียนรู้ที่แยกขาดระหว่างตัวผู้ศึกษากับเป้าหมายการเรียนรู้ซึ่งเป็นเป้าหมายเพื่อการดำรงชีวิต เนื่องจากเป้าหมายและความรู้ถูกกำหนดไว้แล้วจากภายนอก มิติของการศึกษาเช่นนี้จึงมิได้นำไปสู่สังคมแห่งการเรียนรู้ในลักษณะที่ผู้เรียนเป็นผู้สร้างสรรค์ความรู้ ปรับเปลี่ยนความรู้ให้สอดคล้องกับวิถีการดำเนินชีวิตอันเป็นการเรียนรู้ตลอดชีวิตได้

พลังของการวิพากษ์ระบบการศึกษาพร้อมทั้งการเสนอทางออกของปัญหาด้วยการให้ความสำคัญกับแนวคิดเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นผ่านการนำเสนอของบรรดานักคิดในสังคมไทยมีผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในสังคมอันเป็นการเปลี่ยนแปลงในรูปของระเบียบ กฎเกณฑ์ที่แสดงถึงการให้ความสำคัญกับภูมิปัญญาท้องถิ่นในลักษณะของการกำหนดให้ชุมชนมีส่วนในการจัดการศึกษา จัดทำหลักสูตรร่วมกับโรงเรียน แนวคิดดังกล่าวปรากฏในระเบียบ กฎเกณฑ์ตั้งแต่ระดับนโยบายจนกระทั่งถึงระดับปฏิบัติ ได้แก่ นโยบายในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 แผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติฉบับที่ 8 (พ.ศ.2540-2544) แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 9 (พ.ศ.2545-2549) หลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) และหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544 ขณะเดียวกันผู้เชี่ยวชาญด้านการศึกษาได้นำระเบียบ กฎเกณฑ์และข้อเสนอของนักคิดในสังคมไทยมาสร้างเป็นกฎเกณฑ์เฉพาะในรูปของระเบียบ ข้อบังคับ เพื่อให้เกิดผลในทางปฏิบัติ ได้แก่ การกำหนดให้มีหลักสูตรท้องถิ่น และหลักสูตรสถานศึกษาในโรงเรียน

การนำแนวคิดในระดับนโยบายของการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่หลักสูตรถูกสร้างให้เป็นแนวทางสำหรับปฏิบัติในสถานศึกษาผ่านการสร้างความรู้ในเรื่องการพัฒนาหลักสูตร พร้อมกับกำหนดรูป

แบบของหลักสูตรท้องถิ่นให้มีลักษณะเฉพาะ และสร้างคำอธิบายถึงความเป็นหลักสูตรที่สอดคล้องกับสภาพชีวิตความเป็นอยู่ของคนในชุมชนในด้านการเรียนรู้เกี่ยวกับท้องถิ่นเพื่อนำไปใช้จริงในชีวิต(วิชัย วงษ์ใหญ่, 2521 : 1-7 ; ใจทิพย์ เชื้อรัตนพงษ์. 2539 : 109-110; กาญจนา คุณารักษ์. 2543 : 36-38 ; Taba, Hilda. 1962 : 10) การสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้โดยการจัดระเบียบให้มีการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่หลักสูตรในลักษณะดังกล่าว ย่อมหมายถึงว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นต้องถูกจัดระเบียบภายใต้หลักการในเชิงวิชาการของหลักสูตรทั้งด้านวิธีคิด กฎเกณฑ์ กิจกรรม ความรู้ ซึ่งวางอยู่บนฐานคิดของความรู้แบบวิทยาศาสตร์ที่ยึดหลักเหตุผลอันนำไปสู่การเรียนรู้ผลผลิตหรือสาระของภูมิปัญญาท้องถิ่น ด้วยแนวคิดดังกล่าวมีผลให้ฐานคิดของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มองว่าสรรพสิ่งต่างๆ ล้วนมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงอิงอาศัยซึ่งกันและกันในลักษณะของความเป็นองค์รวมต้องถูกสลายตัวตนด้วยกระบวนการกำหนดระเบียบ แนวปฏิบัติ และความรู้ในเรื่องหลักสูตร เพื่อกำกับ สอดส่อง ดูแลให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นปฏิบัติอยู่ในร่องรอย ขอบเขตของข้อกำหนดในระบบการศึกษา

ในด้านกระบวนการ กฎเกณฑ์ที่กำหนดและจัดระเบียบภูมิปัญญาท้องถิ่น นำไปสู่การจำแนกให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นอยู่ในฐานะของการเป็นวิชาหนึ่งในหลักสูตรที่มีเวลาเรียน ตารางเรียนและสถานที่เรียนที่ถูกออกแบบสำหรับการเรียนรู้โดยเฉพาะ รวมทั้งมีระยะเวลาของการเรียนจบหลักสูตรที่ถูกกำหนดไว้ล่วงหน้า ดังนั้นการเรียนจบหลักสูตรภูมิปัญญาที่กำหนดในรูปของหลักสูตรท้องถิ่นจึงต้องอาศัยกฎเกณฑ์ของการประเมินผลเพื่อตัดสินความสามารถของผู้เรียนในการที่จะออกไปดำเนินชีวิตในสังคม ด้วยรูปแบบ วิธีคิด กฎเกณฑ์เกี่ยวกับหลักสูตรที่กำหนดกับภูมิปัญญาท้องถิ่นมีผลให้ฐานของภูมิปัญญาท้องถิ่นอยู่ในระดับต่ำกว่าความรู้แบบการศึกษาในระบบโรงเรียนทั้งในเชิงความรู้และคุณค่า กล่าวคือ ความรู้แบบภูมิปัญญาท้องถิ่นถูกลดทอนจากการเป็นความรู้ที่มีความสัมพันธ์กับสรรพสิ่ง มีการปรับเปลี่ยนความรู้เพื่อการมีชีวิตที่สงบสุขไปสู่การเป็นเพียงผลผลิตของความรู้ที่นำมาสอนในโรงเรียนเพื่อสร้างความชอบธรรมให้แก่การศึกษาในระบบโรงเรียน อันมีผลต่อการสร้างกฎเกณฑ์ในรูปของหลักสูตรเพื่อกำกับทิศทาง และกระบวนการของภูมิปัญญาท้องถิ่น ตลอดจนการตัดสินเชิงคุณค่าที่ปรากฏ อันได้แก่ การเรียนภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นการเรียนรู้ที่ผู้เรียนไม่สามารถนำความรู้ที่ได้รับไปใช้ประโยชน์สำหรับการศึกษาต่อในระดับสูงในลักษณะของการแข่งขันกับผู้ที่มีความรู้ในแบบการศึกษาในระบบโรงเรียนได้ และความรู้ดังกล่าวก็มิได้เป็นที่ต้องการของแหล่งงานในระบบเศรษฐกิจ อุตสาหกรรม ดังนั้นจึงไม่สามารถนำความรู้ไปใช้ประโยชน์สำหรับการแสวงหาค่าตอบแทนของการจ้างงานได้

ผลของการผนวกรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามามีส่วนในการศึกษาในระบบโรงเรียนซึ่งทำให้ความรู้แบบภูมิปัญญาท้องถิ่นมีสถานะ ตำแหน่งที่แตกต่างจากการศึกษาในระบบโรงเรียนทั้งในเชิงความรู้และคุณค่า

อันนำไปสู่การพึงพิงความรู้แบบการศึกษาในระบบโรงเรียนด้วยการยอมรับต่ออัตลักษณ์ของการศึกษาในระบบโรงเรียนซึ่งมาในรูปของระเบียบ กฎเกณฑ์ ความรู้ ดังนั้นข้อคำถามที่สำคัญของการศึกษานี้จึงมีว่า การที่ภูมิปัญญาท้องถิ่นยอมรับเอาอัตลักษณ์ของการศึกษาในระบบโรงเรียนมาเป็นเสมือนหนึ่งอัตลักษณ์ของตนเอง มีนัยยะหรือส่งผลต่ออัตลักษณ์ ตัวตนของภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างไร ด้วยข้อพิจารณาดังกล่าวจึงนำไปสู่ประเด็นปัญหาที่มีการกล่าวกันว่า ด้วยกระบวนการผนวกรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่การศึกษาในระบบโรงเรียนสามารถนำไปสู่สังคมแห่งการเรียนรู้ ต่อประเด็นปัญหาดังกล่าวผู้วิจัยมีฐานคิดว่าสังคมแห่งการเรียนรู้เป็นสังคมที่คนดำรงชีวิตอยู่ได้ด้วยการมีปฏิสัมพันธ์กับบริบทต่างๆ ในวิถีชีวิต ซึ่งคนในสังคมหรือชุมชนมีการกำหนดเป้าหมายของการดำรงชีวิต การสร้างความรู้เพื่อตอบสนองต่อเป้าหมายในการดำรงชีวิต ซึ่งทำให้คนมีการพึ่งพาอาศัยกันและพึ่งตนเองทางความรู้ได้ หากแต่สังคมเช่นนี้ได้สูญสลายไปเมื่อเกิดการสถาปนาความรู้วิชาการสมัยใหม่ผ่านการศึกษาในระบบโรงเรียน ในปรากฏการณ์ดังกล่าว การศึกษานี้ได้อาศัยแนวคิดวาทกรรม (Discourse) ซึ่งเป็นวิธีการแสวงหาความรู้เพื่อเปิดมิติให้เห็นถึงกระบวนการเบียดขับ จำกัดขอบเขตของความรู้แบบภูมิปัญญาท้องถิ่นผ่านการศึกษาในระบบโรงเรียนซึ่งก่อให้เกิดปัญหาในสังคมน่านี้นับการ และเผยให้เห็นเบื้องหลังแห่งความแยบยลของระบบวาทกรรมในการทำหน้าที่ปกปิดอำนาจที่ถูกแฝงเร้นมาในรูปของการเปิดพื้นที่ให้แก่ความรู้แบบภูมิปัญญาท้องถิ่น ผ่านการกำหนดกฎเกณฑ์ของการผนวกรวม (Inclusion) ภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่การศึกษาในระบบโรงเรียนและกล่าวว่าสามารถนำไปสู่การสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ หากแต่สังคมแห่งการเรียนรู้ที่กล่าวถึงมีความแตกต่างจากฐานคิดและอุดมการณ์ของการศึกษาในระบบโรงเรียน ดังนั้นการผนวกรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่การศึกษาในระบบโรงเรียนด้วยการสร้างระเบียบ กฎเกณฑ์ เพื่อกำกับภูมิปัญญาท้องถิ่น จึงมีผลให้ความรู้แบบภูมิปัญญาท้องถิ่นต้องถูกจัดลำดับชั้นให้เป็นความรู้ในระดับต่ำซึ่งพิจารณาตั้งแต่ระดับฐานคิดและอุดมการณ์ เป้าหมายของการเรียนรู้ กระบวนการเรียนรู้ และการให้คุณค่าต่อการดำเนินชีวิต ตลอดจนการสลายตัวตนของภูมิปัญญาท้องถิ่น อันแสดงให้เห็นถึงเทคนิควิทยาทางอำนาจของระบบการศึกษาในการตรึงและตอกย้ำการดำรงอยู่ของระบบการศึกษาด้วยการผนวกรวมภูมิปัญญาท้องถิ่น มีผลให้โยงใยของอำนาจที่กดทับภูมิปัญญาท้องถิ่น ถูกร้อยรัดเป็นภาพของการให้ความสำคัญกับความต้องการของสังคม ทำให้คนในสังคมเชื่อมั่นและยอมรับต่อระบบการศึกษา ด้วยกระบวนการของกรอบความคิดเรื่องวาทกรรม (Discourse) และแนวคิดเชิงวิพากษ์ (Criticize) จะนำไปสู่มิติแห่งระบบคิดที่มีได้มองสรรพสิ่งอย่างบริสุทธิ ซึ่งนำไปสู่การพิจารณาของนักการศึกษา ผู้มีส่วนร่วมในกิจกรรมทางการศึกษา และประชาชนโดยทั่วไปในอันที่จะสร้างสรรค์ ปรับเปลี่ยนแนวคิดและข้อปฏิบัติของการปฏิรูปการศึกษาในเชิงนโยบายเพื่อให้เป็นการศึกษาที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชนอย่างแท้จริง

คำถามการวิจัย

การผนวกรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่การศึกษาในระบบโรงเรียนมีกระบวนการอย่างไร ส่งผลต่อฐานะ ตำแหน่งของภูมิปัญญาท้องถิ่นในระบบความรู้ของโรงเรียนอย่างไร และส่งผลต่อการสลายตัวตนของภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชนอย่างไร

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์กระบวนการผนวกรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่การศึกษาในระบบโรงเรียน พร้อมทั้งวิเคราะห์ผลของการผนวกรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีต่อฐานะ ตำแหน่งของภูมิปัญญาท้องถิ่นในระบบความรู้ของโรงเรียน และผลที่ทำให้เกิดการสลายตัวตนของภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชน

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับการวิจัย

การศึกษานี้เป็นอีกทัศนะหนึ่งที่พยายามเผยให้เห็นทั้งเบื้องหน้าและเบื้องหลังของการผนวกรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่การศึกษาในระบบโรงเรียน ภาพเบื้องหน้าที่ปรากฏ ได้แก่ การสร้างหลักสูตรท้องถิ่นและหลักสูตรระดับสถานศึกษาซึ่งถูกมองว่าเป็นการเปิดโอกาสหรือเปิดพื้นที่ให้กับภูมิปัญญาท้องถิ่นให้มีที่ยืนทางสังคม ซึ่งหมายถึงการสอนภูมิปัญญาท้องถิ่นในโรงเรียน การมองภาพการผนวกรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่การศึกษาในระบบโรงเรียนแต่เพียงเฉพาะสิ่งที่ปรากฏและมีคำอธิบายในเชิงรูปธรรม เป็นผลให้ไม่สามารถมองเห็นการผนวกรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่การศึกษาในระบบโรงเรียนในมิติอื่น ซึ่งการศึกษานี้ได้เผยให้เห็นถึงเบื้องหลัง อันได้แก่ อำนาจของการผนวกรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่การศึกษาในระบบโรงเรียน ซึ่งอำนาจถูกสร้างให้อยู่ในรูปของระเบียบ กฎเกณฑ์ ความรู้ ตั้งแต่ระดับนโยบายของประเทศจนกระทั่งมาสู่ระดับปฏิบัติ อันมีผลต่อการผนวกรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่การศึกษาในระบบโรงเรียน และภายใต้การผนวกรวมดังกล่าว ภูมิปัญญาท้องถิ่นต้องตกอยู่ในฐานะผู้ปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ของการศึกษาในระบบโรงเรียนเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ถูกลดทอนมาเรียนเพียงผลผลิตของภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งผู้เรียนมิได้เป็นผู้สร้างความรู้ กำหนดเป้าหมายการเรียนรู้ที่มีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิต ด้วยภาพเบื้องหลังที่ปรากฏจากการศึกษาจึงนำไปสู่ข้อคำถามสำคัญว่า การเรียนภูมิปัญญาท้องถิ่นดังกล่าวสามารถนำไปสู่สังคมที่คนมีความรัก ความผูกพันต่อชุมชน ต้องการนำ

บทสรุป การศึกษาครั้งนี้ได้แสดงให้เห็นถึงกระบวนการและผลของการผนวกรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่การศึกษาในระบบโรงเรียน พร้อมทั้งวิเคราะห์ผลของการผนวกรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีต่อฐานะ ตำแหน่งของภูมิปัญญาท้องถิ่นในระบบความรู้ของโรงเรียน และผลที่ทำให้เกิดการสลายตัวตนของภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชน

ความรู้มาสร้างสรรค์ ปรับปรุงชุมชนร่วมกันได้หรือไม่ อย่างไร และนำไปสู่การทบทวน พิจารณาในเชิงนโยบายเพื่อผลแห่งการปฏิรูปการศึกษาที่มีคุณค่าต่อชุมชนอย่างแท้จริง

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และกรอบแนวคิดในการวิจัย

ปฏิบัติการผนวกรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่การศึกษาในระบบโรงเรียนในการวิจัยนี้มีได้มีเป้าประสงค์เพื่อการสร้างและกำหนดรูปแบบของการศึกษาอันนำไปสู่การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการศึกษาดังที่ปรากฏอยู่ในแวดวงวิชาการในรูปของการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น หรือแนวทางในการจัดทำหลักสูตรระดับสถานศึกษาแต่อย่างใด หากแต่มุ่งเผยให้เห็นถึงเจตจำนงเบื้องต้นของการสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ตามแนวทางการปฏิรูปการศึกษาที่สร้างปฏิบัติการผนวกรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่การศึกษาในระบบโรงเรียนว่าเป็นอย่างไร โดยการชี้ให้เห็นถึงกระบวนการผนวกรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่การศึกษาในระบบโรงเรียนว่าเป็นอย่างไร และผลของการผนวกรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีต่อฐานะ ตำแหน่งของภูมิปัญญาท้องถิ่นในระบบความรู้ของโรงเรียนอย่างไร รวมถึงผลที่มีต่อการสลายตัวตนของภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชนอย่างไร ปฏิบัติการผนวกรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่การศึกษาในระบบโรงเรียน ได้แก่ ระบบคิดแห่งการมองภูมิปัญญาท้องถิ่นด้วยฐานคิดของความรู้วิชาการสมัยใหม่ ถ้อยแถลงของผู้เชี่ยวชาญด้านการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาท้องถิ่นในฐานะความรู้ระดับรองในระบบการศึกษา การสลายตัวตนของภูมิปัญญาท้องถิ่น ส่วนที่สำคัญอีกประการหนึ่งที่เสนอในงานวิจัยนี้ ได้แก่ มิติของสังคมแห่งการเรียนรู้ที่ดำรงอยู่บนฐานคิดของภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งเป็นการสังเคราะห์งานเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ปรากฏอยู่มากมายในสังคมไทย เพื่อแสดงให้เห็นภาพของกระบวนการเรียนรู้เพื่อตอบสนองต่อเป้าหมายในการดำรงชีวิตซึ่งมีผลต่อการดำรงอยู่ของคนในชุมชนในยุคหนึ่งว่าเป็นอย่างไร และมีฐานคิดอย่างไร

ด้วยเป้าประสงค์ของการวิจัยดังกล่าว ผู้วิจัยจึงได้ทบทวนแนวคิด ทฤษฎี เพื่อเป็นแนวทางต่อการวิจัยและเพื่อคลี่คลายให้มีความกระจ่างชัดต่อปรากฏการณ์ที่ศึกษา โดยการนำเสนอมุมมองเชิงทฤษฎีร่วมกับทัศนะเชิงวิพากษ์อย่างสร้างสรรค์เพื่อกำหนดเป็นแนวทางสำหรับการวิเคราะห์ประกอบด้วยแนวคิดพื้นฐานดังต่อไปนี้

สังคมแห่งการเรียนรู้อันดำรงอยู่บนฐานคิดของภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อให้เห็นวิถีการดำเนินชีวิตของคนในชุมชนที่มีการเรียนรู้เพื่อสนองตอบต่อเป้าหมายในการดำรงชีวิตที่กำหนดขึ้นจาก

การมีฐานคิดในการดำรงชีวิตที่มองสรรพสิ่งต่างๆ อย่างเชื่อมโยงอิงอาศัยซึ่งกันและกัน กระบวนการเรียนรู้และสร้างสรรค์ความรู้มีความเป็นพลวัต สามารถปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมสอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงของบริบทแวดล้อมในทุกมิติของชีวิต ทำให้มนุษย์มีอิสระทางความคิด มีความฉลาดในการสร้างสรรค์อันเป็นนัยของการมีศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์

การสถาปนาความรู้วิชาการสมัยใหม่ขึ้นในระบบโรงเรียน เพื่อเผยให้เห็นกระบวนการทำงานของการศึกษาในระบบโรงเรียนด้วยวิธีการวิเคราะห์วาทกรรม (Discourse analysis) อันเป็นการแสดงให้เห็นถึงกระบวนการสถาปนาการศึกษาในระบบโรงเรียนให้เป็นวาทกรรมหลักผ่านการสร้างภาคปฏิบัติการของวาทกรรมในด้านเจตจำนงของการจัดการศึกษา กระบวนการสร้างความรู้ความจริงในระบบการศึกษา การผูกขาดในการผลิตและเผยแพร่ความรู้ผ่านสถาบันการศึกษา และเทคโนโลยีของอำนาจในการสร้างอัตลักษณ์แก่ผู้เรียน ซึ่งมีผลต่อการอธิบายถึงความแตกต่างในเชิงฐานคิดของการศึกษาในระบบโรงเรียนและฐานคิดของภูมิปัญญาท้องถิ่นว่ามีความแตกต่างกันอย่างไร

การผนวกรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่การศึกษาในระบบโรงเรียน เพื่อวิเคราะห์ปฏิบัติการผนวกรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่การศึกษาในระบบโรงเรียน โดยใช้กรอบแนวคิดเรื่องวาทกรรมในการวิเคราะห์เพื่อช่วยให้เห็นโยงใยอำนาจเบื้องหลังของกระบวนการผนวกรวมภูมิปัญญาท้องถิ่น และผลของการผนวกรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีต่อฐานะ ตำแหน่งของภูมิปัญญาท้องถิ่นในระบบความรู้ของโรงเรียน รวมทั้งผลที่มีต่อการสลายตัวตนของภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชน ซึ่งอีกนัยหนึ่งยังเป็นการแสดงให้เห็นถึงระบอบแห่งความจริงชุดใหม่ (Regime of Truth) ของการศึกษาในระบบโรงเรียน

สังคมแห่งการเรียนรู้อันดำรงอยู่บนฐานคิดของภูมิปัญญาท้องถิ่น

ชุมชนถูกสร้างขึ้นในฐานะพื้นที่ของการปฏิบัติการทางสังคมที่มีเอกลักษณ์ของการเป็นศูนย์รวมทางความคิด การติดต่อสัมพันธ์และการดำเนินชีวิตของคนในชุมชนซึ่งมีความหมายหรือมีนัยสำคัญต่อสมาชิกในชุมชน ได้แก่ ความสำคัญในมิติของการดำรงชีวิตและการดำรงอยู่ของชุมชนอย่างอยู่รอดปลอดภัยและมีความสุข ความหมายของชุมชนที่สมาชิกในชุมชนร่วมกันกำหนดขึ้นนั้นจึง

มีความเฉพาะเจาะจงหรือมีโลกทัศน์ของคนในชุมชนอยู่เบื้องหลัง ทั้งนี้เพื่อให้สมาชิกสามารถจัดการกับปัญหาต่างๆ ได้อย่างเหมาะสม สอดคล้องกับบริบทในวิถีการดำเนินชีวิตได้

ภายในชุมชนมีการจัดระเบียบกิจกรรมต่างๆ ในลักษณะที่ดำรงอยู่ได้ด้วยตัวเองเป็นหลัก (Self-sufficient) ละสามารถดำรงรักษาหน้าที่ที่สำคัญในการตอบสนองความต้องการในชีวิตประจำวัน และช่วยให้สมาชิกสามารถจัดการกับปัญหาต่างๆ ที่มีอยู่ร่วมกันได้ (Self-contained) นอกจากนี้ การติดต่อกันของผู้คนในชุมชนยังมีการสร้างอุดมการณ์ ความเชื่อ กฎ กติกา ในการอยู่ร่วมกัน ทำให้ความเป็นชุมชนเกิดขึ้นและดำรงอยู่ โดยที่ชุมชนมีประวัติศาสตร์ของการอยู่ร่วมกันของสมาชิกมาเป็นเวลานาน ปัจเจกบุคคลซึ่งเป็นสมาชิกของชุมชนจึงเกิดและเติบโตมาในชุมชน ดังนั้นชุมชนจึงไม่เพียงแต่มีอิทธิพลต่ออุดมการณ์ ความคิด ความเชื่อ และพฤติกรรมของสมาชิก แต่ชุมชนในฐานะเป็นองค์กรทางสังคมยังมีผลอย่างสำคัญต่อความสามารถในการตอบสนองความต้องการในชีวิตประจำวันและความสามารถในการจัดการกับปัญหาร่วมกันของชุมชน ซึ่งจะถูกถ่ายทอดโดยผ่านกระบวนการเรียนรู้จากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่งด้วย (นภาพรณ ะหวานนท์. 2543 : 9-10) ในการที่มนุษย์สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้นั้นสืบเนื่องจากมนุษย์มีความพยายามที่จะมีชีวิตอยู่รอด หรือดำรงอยู่ได้ภายใต้สภาพแวดล้อมที่มีความหลากหลาย โดยสร้างระบบความรู้ที่เป็นไปตามสภาพภูมิศาสตร์ของชุมชน อาทิ ระบบความรู้ในการปลูกข้าว การทำไร่ การทำสวน การทำประมง การเลี้ยงสัตว์ การหาของป่าตามธรรมชาติ ระบบการจัดการน้ำ ระบบการจัดการด้านสุขภาพ เป็นต้น ระบบความรู้ต่างๆ ที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อการมีชีวิตอยู่รอดนี้เรียกว่า ภูมิปัญญา

ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นกระบวนการเรียนรู้ในวิถีชีวิตของมนุษย์อันเกิดจากมนุษย์เป็นผู้กำหนดว่าสิ่งใดเป็นความรู้ มนุษย์เป็นผู้สร้างความรู้เพื่อตอบสนองต่อเป้าหมายของการดำรงชีวิตอยู่ของตนเองและชุมชน ดังนั้นมนุษย์จึงอยู่ในฐานะผู้กระทำ (Active) อันทำให้มนุษย์มีอำนาจในการสร้างความรู้ ความจริง สร้างอัตลักษณ์ของตนเอง และมนุษย์มีอำนาจในการสร้างเครือข่ายของความรู้ สร้างเครือข่ายของอำนาจอันผลักดันให้มนุษย์พูดและจารึกความทรงจำบางอย่างอย่างมีจิตวิญญาณ โดยแสดงในปฏิบัติการของอำนาจ (Exercise of Power) เป็นการทำให้คำพูดนั้นถูกพิจารณาให้เป็นสิ่งที่ถูกต้องหรือสิ่งที่ไม่ถูกต้องได้ ในแนวคิดนี้ มนุษย์สามารถใช้ความรู้ในการควบคุมตนเองและผู้อื่น โดยมนุษย์มีกระบวนการทางจิตสำนึก (Consciousness) อันเป็นลักษณะเด่นของมนุษย์ที่คาร์ล มาร์ทซ์ (Ritzer. 2000 : 48-52 ; นภาพรณ ะหวานนท์. 2543 : 3) ชี้ให้เห็นถึงคุณลักษณะสำคัญที่มนุษย์มีความสามารถที่จะเชื่อมโยงจิตสำนึกกับการกระทำของตนเอง ทำให้มนุษย์สามารถเลือกที่จะทำหรือไม่ทำได้ ซึ่งหากมนุษย์เลือกที่จะทำก็จะมีพิธีการพิธีคราะห์ได้ว่าจะเลือกทำอย่างไร โดยจิตจะช่วยวางแผนแห่งการกระทำล่วงหน้าว่าจะแสดงการกระทำอย่างไร โดยฐานคิดนี้กระบวนการสร้าง

ความรู้จะถูกกำหนดจากจิตสำนึกของคนในชุมชนว่าชุมชนต้องการสร้างความรู้ชุดใด ชุมชนมีการแลกเปลี่ยน เรียนรู้การดำรงชีวิตในสภาพธรรมชาติในพื้นที่ที่อาศัยอยู่ก่อน แล้วจึง ตัดสินใจสร้างชุดความรู้ที่ชุมชนเห็นว่ามีความสำคัญต่อชีวิตร่วมกัน ผลของการตัดสินใจสร้างชุดความรู้ร่วมกันนี้เกิดจาก จิตสำนึกที่เป็นตัวกำหนดการกระทำและปฏิสัมพันธ์ของมนุษย์ อันนำไปสู่กระบวนการสร้างความรู้ โดยมนุษย์เป็นผู้กำหนดเป้าหมายการเรียนรู้ เป็นผู้สร้างความรู้ ปรับเปลี่ยนสร้างสรรค์ความรู้ ผลิตซ้ำความรู้ สร้างสรรค์ความรู้ใหม่ไปพร้อมๆ กับเป้าหมายที่กำหนดขึ้นอันทำให้มนุษย์มีอิสระทางความคิด (Autonomy) มีความฉลาดในการสร้างสรรค์ (Creative intelligence) เกิดความเชื่อมั่นในตนเอง (Self-confidence) และมีศักยภาพแห่งความเป็นมนุษย์ (Human potential)

กระบวนการดำรงชีวิตของมนุษย์นั้นมิได้เกิดขึ้นบนความว่างเปล่าและขาดการเชื่อมโยงกับบริบทอื่นๆ หากแต่มนุษย์มีความผูกพันเชื่อมต่อกับสรรพสิ่งที่อยู่รอบตัว ทั้งธรรมชาติ เพื่อนมนุษย์ ด้วยกันเอง และความคิดความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับสิ่งเหนือธรรมชาติ สร้างสรรค์ขึ้นเป็นมิติการดำรงชีวิตที่มีความสัมพันธ์กัน อันเป็นโลกทัศน์ของการมองโลกหรือฐานคิดในการมองโลก

ฐานคิดในการดำรงชีวิต

วิถีชีวิตของมนุษย์และการกระทำของมนุษย์ที่มีต่อสิ่งต่างๆ มีความผูกพันกับความคิด ความเชื่อ ค่านิยม อันเป็นระบบความเชื่อพื้นฐานและเป็นหลักการลำดับแรกที่มนุษย์ใช้มองสิ่งต่างๆ ในโลก ซึ่งมีความสำคัญต่อชีวิตมนุษย์ เนื่องจากเป็นฐานคิดที่กำหนด กำกับการกระทำ (Action) อันมีความเกี่ยวข้องกับผลที่มนุษย์เป็นผู้สร้างและมีผลต่อกระแสการเปลี่ยนแปลงทั้งหลายในชีวิตทางสังคมของมนุษย์ (Lincoln and Guba. 2000 : 157 ; เสน่ห์ จามริก. 2544 : 37) ซึ่งฟริตจ็อฟ คาปรา (Fritjof Capra) ใช้คำว่าทัศน์แม่บท (Paradigm) (ฟริตจ็อฟ คาปรา, พระประชา ปสนนธมโม และคณะ (แปล). 2542 : 17)

ด้วยภาพของฐานคิดและอุดมการณ์เป็นการแสดงให้เห็นถึงมิติในการดำรงชีวิตของมนุษย์ที่มีความผูกพันกับระบบคุณค่าต่างๆ ในโลก ซึ่งระบบคุณค่ามีความสัมพันธ์ต่อการกำหนดความรู้สึกและพฤติกรรมของมนุษย์ กล่าวคือ เมื่อมนุษย์มองสรรพสิ่งในโลกเช่นไร มนุษย์ก็จะแสดงแบบแผนพฤติกรรม และการปฏิบัติต่อสรรพสิ่งต่างๆ ตามทัศนะในการมองโลกเช่นนั้น ดังในปรากฏการณ์ของการดำรงอยู่ของมนุษย์ซึ่งต้องต่อสู้เพื่อการมีชีวิตรอดและมีชีวิตที่สงบสุข ก่อให้เกิดระบบการผลิตหรือระบบการทำมาหากินโดยเฉพาะการผลิตในแบบเกษตรกรรม โดยการต่อสู้เพื่อให้มีชีวิตรอดหรือมีอยู่มีกินนั้นจำเป็นต้องอาศัยและพึ่งพาธรรมชาติ ดังนั้นมนุษย์จึงมีการจัดระบบความสัมพันธ์กับธรรมชาติ ประกอบกับความต้องการคำอธิบายเกี่ยวกับธรรมชาติรอบตัว ความเป็นมาเป็นไปของ

จักรวาล โลกและชีวิตจึงพัฒนาขึ้นเป็นความเชื่ออันเป็นระบบคุณค่าที่มีการรับเอาแนวความคิดทางศาสนาเข้ามาในชุมชนและเกิดเป็นประเพณี พิธีกรรมต่างๆ มีคำอธิบายถึงสิ่งเหนือธรรมชาติที่มีความเกี่ยวข้องกับวิถีการดำเนินชีวิต นอกจากนี้การที่ต้องอยู่ร่วมกันในชุมชนยังมีความจำเป็นที่จะต้องมีการจัดระบบความสัมพันธ์ที่จะทำให้ทุกคนอยู่ร่วมกันอย่างสันติ ก่อให้เกิดระบบการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสัมพันธ์กัน เกิดเป็นจารีตประเพณี ระเบียบ กฎเกณฑ์ และพิธีกรรมต่างๆ อันเป็นแนวทางให้สมาชิกในชุมชนทั้งรุ่นปัจจุบันและรุ่นต่อไปได้ยึดถือปฏิบัติ (สุรเชษฐ เวชชพิทักษ์. 2533 : 12-13 ; ฉลาดชาย รมิตานนท์. 2537 : 85) ระบบความสัมพันธ์เช่นนี้เป็นแนวทางให้มนุษย์ได้พิจารณาว่าในการกระทำกิจกรรมทุกอย่างนั้นย่อมมีผลเกี่ยวเนื่องซึ่งกันและกัน การเกี่ยวเนื่องต่อมนุษย์ด้วยกันคือสังคม และต่อธรรมชาติแวดล้อม ซึ่งย่อมส่งผลย้อนกลับมาสู่มนุษย์อีกอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ในลักษณะความเป็นองค์รวม (Holism) ที่มองความสัมพันธ์เชื่อมโยงอิงอาศัยซึ่งกันและกันของสรรพสิ่งทั้งหลายรวมถึงการดำรงอยู่ของมนุษย์ด้วย (เพ็ญสิริ จีระเดชากุล. 2539 : 32)

ความเชื่อพื้นฐานของมนุษย์ที่มองสรรพสิ่งต่างๆ ในโลกในลักษณะของระบบความสัมพันธ์ที่มีความเชื่อมโยงอย่างผกผันสอดคล้อง พึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันระหว่างมนุษย์ ธรรมชาติและสิ่งเหนือธรรมชาติ ประกอบเป็นฐานคิดสำหรับการปฏิบัติกิจกรรมเพื่อการดำรงชีวิตตามความเชื่อพื้นฐานของมนุษย์ แบบแผนของระบบความสัมพันธ์ที่มนุษย์มีต่อสรรพสิ่งสามารถอธิบายได้ในสามลักษณะที่มีความเชื่อมโยงและดำเนินควบคู่ไปกับกิจกรรมของการดำเนินชีวิตในลักษณะต่อไปนี้

หนึ่ง ระบบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมหรือธรรมชาติที่มีอยู่รอบตัวมนุษย์ นับตั้งแต่ป่า ภูเขา ดิน น้ำ ล้วนทำให้มนุษย์มีชีวิตรอดอยู่ได้ด้วยการนำปัจจัยธรรมชาติเหล่านี้มาใช้ประโยชน์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งป่าเป็นแหล่งอาหารตามธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ มีทั้งพืช สัตว์ เช่น หน่อไม้ เห็ด ผักเป็ด หรือสัตว์ป่าต่างๆ เช่น เก้ง เม่น ไก่ป่า หมูป่า ฯลฯ คนในชุมชนใช้วิธีการเก็บหาของป่าเหล่านี้มาบริโภคเท่าที่จำเป็น หากมีเหลือก็แบ่งปันกัน ไม่เก็บมาจนเกินความจำเป็น เพราะอาหารธรรมชาติมีมากมายจะเก็บหาเมื่อไรก็ได้ (นภาพรณ์ หะวานนท์ และคณะ. 2543 : 12 ; ฉัตรวรวิญ องค์กรสิงห์. 2545 : 43-44) ในกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนภาคเหนือ ให้ความสำคัญกับป่าเนื่องจากป่าให้ประโยชน์มากมายต่อชีวิต โดยมีการจัดแบ่งป่าเป็น ป่าต้นน้ำ อันเป็นป่าดงดิบ ทำให้เกิดความสมดุลย์ทางธรรมชาติ ป่าตามประเพณีที่ผูกพันกับพิธีกรรม ความเชื่อทางศาสนา เช่น ป่าช้า ป่าที่ตั้งหออารักษ์อันเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ และป่าใช้สอยเป็นการกันพื้นที่ไว้ใกล้ที่ตั้งชุมชน เพื่อวัตถุประสงค์เฉพาะอย่าง เช่น ป่าเก็บเห็ด ป่าที่เลี้ยงสัตว์ ป่าสมุนไพร ป่าเก็บฟืน การจัดแบ่งประเภทป่าเพื่อการใช้สอยเช่นนี้ ก็เพื่อการอยู่ร่วมกับป่าหรือธรรมชาติอย่างไม่เบียดเบียน ไม่ใช้ป่าเกินความ

จำเป็น อันนำไปสู่การอยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างยั่งยืน (ฉลาดชาย รมิตานนท์, อานันท์ กาญจนพันธุ์ และสันฐิตา กาญจนพันธุ์. 2536 : 52-54 ; อานันท์ กาญจนพันธุ์. 2544 : 172-173) ในชุมชนกะเหรี่ยงก็มีชุดความคิดที่เกี่ยวข้องกับการรักษาธรรมชาติ ในมโนทัศน์เรื่องดินอันเป็นผลมาจากชุดความคิดที่ให้นิยามความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ คือ ผืนดิน เป็นสิ่งมีชีวิต มีจิตวิญญาณ เป็นผู้ให้ชีวิตแก่สรรพสิ่งทั้งหลายทั้งคน สัตว์ พืช มนุษย์เป็นผู้มาขอใช้มิใช่ครอบครองผืนดิน ดังนั้นผืนดินจึงไม่มีใครเป็นเจ้าของ การไม่ครอบครองที่ดินเป็นสิ่งสำคัญ เพราะหมายถึงการไม่ครอบครอง ธรรมชาติ และไม่ใช้ประโยชน์จากธรรมชาติเกินควร การไม่เป็นเจ้าของที่ดินมีความสำคัญต่อระบบนิเวศของการทำไร่หมุนเวียนอย่างยิ่ง เนื่องจากในระบบเกษตรกรรมเช่นนี้ ทำให้ดินไม่ถูกจำกัดด้วยระบบกรรมสิทธิ์ เป็นการป้องกันไม่ให้เกิดปรากฏการณ์การทำไร่ซ้ำๆ ติดต่อกันเป็นเวลานานในพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่ง การเปลี่ยนพื้นที่ทำไร่ในทุกๆปีของชาวกะเหรี่ยงเพื่อให้สามารถเลือกพื้นที่ที่มีความสมบูรณ์และมีการปล่อยให้พื้นที่เดิมคืนสภาพ (ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี. 2539 : 126-127) ด้วยวิถีชีวิตของคนในชุมชนที่ผูกติดกับคุณค่าของธรรมชาติ ได้อาศัย ป่าไม้ ดิน ภูเขา น้ำ เป็นแหล่งอาหาร แหล่งทำมาหากิน ที่พักอาศัย อันทำให้มนุษย์มีกินมีใช้ ดำรงชีวิตอยู่ได้ ดังนั้นคนในชุมชนจึงมีทัศนะในการดำรงชีวิตที่อยู่ร่วมกับธรรมชาติโดยปราศจากการเบียดเบียน และการทำลาย

สอง ระบบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ ความเชื่อมโยงของวิถีคิดซึ่งมนุษย์ดำรงชีวิตอยู่ท่ามกลางสภาพธรรมชาติอย่างอิงอาศัยซึ่งกันและกันมีผลให้เกิดกระบวนการคิดและการเรียนรู้เพื่อการสร้างสรรค์ให้ธรรมชาติดำรงอยู่เพื่อให้มนุษย์ได้เรียนรู้และใช้ประโยชน์จากธรรมชาติบนพื้นฐานของการพึ่งพาอาศัยกัน ดังนั้นกระบวนการคิดเพื่อให้ธรรมชาติดำรงอยู่อย่างยาวนานจึงปรากฏในรูปของการสร้างระเบียบ กฎเกณฑ์เฉพาะของชุมชนผ่านระบบความเชื่อ พิธีกรรม เพื่อควบคุมการใช้ทรัพยากรให้อยู่ในระดับสมดุล เพื่อให้เกิดการแบ่งปันอย่างเสมอภาค ช่วยลดความขัดแย้งในการแย่งชิงทรัพยากร ดังนั้นกฎเกณฑ์หรือการควบคุมทางสังคมจึงทำหน้าที่ชี้แนะ ควบคุมพฤติกรรมของคนในชุมชนให้อยู่ร่วมกันอย่างมีสัมพันธภาพอันดี และอยู่กันอย่างมีศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์ ดังเช่น ป่าห้วยน้ำหมู อันเป็นป่าส่วนรวมของชุมชน เป็นป่าต้นน้ำ มีการสอดใส่อุดมการณ์ของความเป็นป่าที่ตั้งของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งห้ามผู้ใดใช้ป่าโดยมิได้ขออนุญาตจากผู้นำชุมชน และคนในชุมชน มิเช่นนั้นจะถูกลงโทษทั้งจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และถูกลงโทษจากมติของชุมชน (สมชาย นิลอาธิ. 2541 : 21-24 ; บุญยงค์ เกศเทศ. 2542 : 12-14 ; กลุ่มอนุรักษ์ป่ากาลอ. 2542 : 84-85 ; ฉลาดชาย รมิตานนท์, อานันท์ กาญจนพันธุ์ และสันฐิตา กาญจนพันธุ์. 2536 : 52-54) การสร้างความคิดการรักษাপ่าที่ผูกโยงกับสิ่งเหนือธรรมชาติที่เรียกว่า ผี ก็เพื่อเป็นการสร้างระเบียบ กฎเกณฑ์ของชุมชนมิให้ผู้ใดละเมิดกฎเกณฑ์ของชุมชน (เสรี พงศ์พิศ. 2529 : 37-411) กฎระเบียบของสังคมที่มีความ

เกี่ยวข้องกับการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ สวัสดิภาพของคนในชุมชนถูกสร้างขึ้นอย่างเชื่อมโยงกับสิ่งเหนือธรรมชาติดังกล่าว อันเป็นผลสืบเนื่องมาจากวิถีชีวิตของคนในชุมชนที่ต้องอาศัยพึ่งพาธรรมชาติ โดยที่ไม่สามารถควบคุมธรรมชาติได้ จึงต้องมีกระบวนการเรียนรู้ต่อธรรมชาติเพื่ออยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างปลอดภัยและมีความมั่นใจโดยอาศัยสิ่งเหนือธรรมชาติเพื่อกำหนดระเบียบให้คนในชุมชนใช้ประโยชน์จากธรรมชาติอย่างสมดุลย์ และมีการถ่ายทอดระเบียบแบบแผนดังกล่าวของชุมชนสืบเนื่องต่อกันมาอันแสดงให้เห็นถึงอำนาจในการจัดการธรรมชาติและวิถีชีวิตของคนชุมชนเพื่อนำพาคนในชุมชนไปสู่ความมีชีวิตที่ดีงาม

สาม ระบบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ การผูกสัมพันธ์ระหว่างกันของคนในชุมชนดำรงอยู่ในลักษณะความเป็นสังคมเครือญาติ เนื่องจากระบบครอบครัวในชนบทเป็นระบบครอบครัวขยายซึ่งสมาชิกของครอบครัวที่แต่งงานไปแล้วก็ยังคงอาศัยอยู่กับพ่อแม่และมีการสร้างบ้านไว้ในบริเวณบ้านของพ่อแม่ จึงเกิดกลุ่มบ้านขนาดใหญ่ เกือบทุกคนในแต่ละกลุ่มบ้านจึงเป็นญาติกันโดยสายเลือด และแต่ละกลุ่มบ้านมีการนับถือกันเสมือนญาติโดยยึดถิ่นฐานในการดำรงชีวิต การใช้ทรัพยากรร่วมกัน การนับถือเชื้อสายบรรพบุรุษเดียวกัน ความเป็นสังคมเครือญาติดังกล่าวมีผลให้สมาชิกแต่ละคนในหมู่บ้านมีความสนใจและห่วงใยต่อความเป็นไปในวิถีชีวิตของสมาชิกคนอื่นๆ ดังนั้นความเป็นไปในวิถีชีวิตของสมาชิกในชุมชนจึงถูกจัดให้เป็นเรื่องของชุมชน ซึ่งคนในชุมชนต่างมีจิตสำนึกของความเป็นชุมชนในอันที่จะให้คำปรึกษา ช่วยเหลือ แบ่งเบาภาระ เพื่อให้วิถีการดำเนินชีวิตของคนในชุมชนดำเนินไปในทิศทางที่คนในชุมชนปรารถนา นอกจากนี้การผูกสัมพันธ์ของคนในชุมชนยังดำเนินไปพร้อมกับกิจกรรมต่างๆ ที่มนุษย์สรรค์สร้างขึ้นในวิถีการดำเนินชีวิต ได้แก่ ความสัมพันธ์ในครอบครัวเพื่อการทำมาหากินซึ่งมีความแตกต่างกันทั้งในเรื่องการทำนา ทำสวน ทำไร่ ทำประมง เป็นต้น ลักษณะของการทำมาหากินภายในของแต่ละครอบครัวนั้นพ่อ แม่จะเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ให้แก่ลูกในลักษณะของการร่วมกันทำกิจกรรมในการทำมาหากิน ทำให้ระบบความสัมพันธ์ของพ่อ แม่ ลูก มีความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกัน รับรู้ปัญหาซึ่งกันและกัน ทำให้สมาชิกในครอบครัวมีน้ำหนึ่งใจเดียวกันในอันที่จะร่วมกันแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในการทำมาหากินให้ลุล่วง นอกจากการช่วยเหลือ พึ่งพาอาศัยกันภายในครอบครัวแล้ว ด้วยจิตสำนึกของความเป็นชุมชนทำให้ความเกื้อกูลได้แพร่กระจายไปสู่สังคมในชุมชนโดยการสร้างความสัมพันธ์แบบเครือญาติในลักษณะมีผู้ร่วมเสพ มีทุกข์ร่วมต้าน ซึ่งความสัมพันธ์แบบเครือญาติอาจจะมีได้หมายความว่าถึงความเป็นพี่น้องร่วมสายโลหิตเดียวกันเท่านั้น หากแต่มิใช่ถึงการสรรค์สร้างความเป็นชุมชนร่วมกันอันนำไปสู่การเปรียบเสมือนหนึ่งเป็นญาติพี่น้องวิถีการทำมาหากินจึงมีลักษณะของการพึ่งพาอาศัย ทั้งในด้านการแลกเปลี่ยนอาหารและผลผลิตที่หามาได้ การแลกเปลี่ยนแรงงานในลักษณะของการเอาแรง การวานกันอันเป็นการระดมกำลังมาช่วยกัน

หรือแม้แต่การช่วยเหลือในด้านอื่นๆที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิต เมื่อคนในชุมชนฝ่ายหนึ่งได้รับความเดือดร้อน

การช่วยเหลือกันของคนในสังคมเครือญาติดำรงอยู่ในลักษณะของการร่วมคิด ร่วมทำ ผ่านการปรึกษาหารือ อันแสดงให้เห็นถึงความผูกพันกันของสมาชิกในชุมชนและต่างชุมชน ความสัมพันธ์แบบพึ่งพาอาศัยกันทำให้คนในชุมชนมีความมั่นคงทางจิตใจในอันที่จะมีผู้ร่วมคิด ร่วมปฏิบัติ แก้ไขปัญหา และรับผลการกระทำร่วมกัน (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และพรพิไล เลิศวิชา. 2531 : 142-143 ; วินัย สุกใส. 2541 : 129-130) และโดยฐานคิดในการดำรงชีวิตของมนุษย์ที่มองสรรพสิ่งอย่างมีความเชื่อมโยง พึ่งพาอาศัยกันนำไปสู่การจัดระบบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติแวดล้อมด้วยการแทรกตัวของมนุษย์เองเข้าไปอยู่ในระบบความสัมพันธ์ที่มีอยู่ในธรรมชาติอย่างสมดุลย์ หากจะเปลี่ยนแปลงธรรมชาติก็จะเปลี่ยนด้วยการแทรกเข้าไปในระบบความสัมพันธ์นั้น มิได้เป็นไปในลักษณะการฝืนระบบความสัมพันธ์ภายในธรรมชาติ (นิธิ เอียวศรีวงศ์. 2538 : 1-2) นอกจากนี้มนุษย์ยังจัดความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติเพื่อกำหนดให้มนุษย์ตักตวงผลประโยชน์จากธรรมชาติได้ในขอบเขตจำกัด คือเพื่อการดำรงชีวิตที่ดำรงและนอกเหนือไปจากนี้ในระบบความสัมพันธ์กับสิ่งเหนือธรรมชาติยังเป็นการช่วยให้คนในชุมชนเกิดพลังแห่งความมั่นใจในการทำมาหากิน สำหรับความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนมนุษย์ก็เพื่อให้เกิดระบบการช่วยเหลือกันในการทำมาหากิน การแบ่งปันความคิด เป็นกำลังใจให้แก่กันและกันอันนำไปสู่การเป็นผู้มีจิตใจที่ดำรง ระบบความสัมพันธ์ทั้งสามด้าน คือความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ และความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนมนุษย์เป็นระบบความสัมพันธ์ที่ผสมผสานสอดคล้องกันทั้งสามด้านกลายเป็นหนึ่งเดียว ซึ่งเป็นรากฐานสำคัญที่มนุษย์ใช้เป็นแนวทางในการกำหนดเป้าหมายในการดำรงชีวิตซึ่งมนุษย์ดำรงอยู่ในฐานะผู้ร้องขอต่อธรรมชาติและต้องพึ่งพาอาศัยธรรมชาติในบริบทสังคมที่อาศัยอยู่อย่างผสมกลมกลืนเพื่อการมีชีวิตที่ดำรง

เป้าหมายในการดำรงชีวิต

มนุษย์ในฐานะของผู้กำหนดเป้าหมายในการดำรงชีวิตของตนเองท่ามกลางระบบความสัมพันธ์ที่มีความเชื่อมโยงกับธรรมชาติ สิ่งเหนือธรรมชาติ และเพื่อนมนุษย์ เมื่อเป้าหมายในการดำรงชีวิตถูกกำหนดจากฐานคิดในการดำรงชีวิตเช่นนี้จึงนำไปสู่การเรียนรู้ของมนุษย์เพื่อกำหนดแบบแผนการดำเนินชีวิตเพื่อให้มีชีวิตรอด และชีวิตที่พ้นผู้ร่วมช่วยเหลือกันอันหมายถึงชีวิตที่ดำรงของคนในชุมชน

มนุษย์มีการเรียนรู้ ถ่ายทอดความรู้แก่สมาชิก เพื่อให้มีชีวิตอยู่รอดปลอดภัย มีความสุข เป็นที่ยอมรับของคนในสังคม ซึ่งการเรียนรู้นั้นมีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิต วัฒนธรรมของคนในชุมชน เมื่อผู้เรียนมีเป้าหมายที่กำหนดขึ้นเพื่อประโยชน์ในการทำมาหากิน การสร้างสรรค์ความสุขในชุมชน รักษาหมู่คณะให้อยู่รอดปลอดภัย ซึ่งเป้าหมายเป็นการบูรณาการระหว่างฐานคิดในการดำรงชีวิตและ กระบวนการเรียนรู้ที่สมาชิกในชุมชนที่สรรค์สร้างผ่านกระบวนการคิด การไตร่ตรอง มีการวางแผนล่วงหน้าว่าต้องการให้ชุมชนมีแนวทางในการดำเนินชีวิตไปเพื่อสิ่งใด ยุทธศาสตร์ของการกำหนดเป้าหมาย หรือกำหนดชะตากรรมของชีวิตของคนในชุมชนได้ถูกกระทำผ่านการใช้จิตสำนึกของคนในชุมชนในการวางแผนชีวิตทั้งในปัจจุบันและอนาคตในการตัดสินใจเพื่อกำหนดเป้าหมาย เมื่อสามารถกำหนดเป้าหมายร่วมกันได้แล้วตามความต้องการหลักของชุมชน เช่น ชุมชนมีความต้องการในการทำมาหากินเพื่อให้มีชีวิตรอด คนในชุมชนจึงต้องมีกระบวนการเรียนรู้ในการผลิตอาหารที่จำเป็น มีการเรียนรู้เพื่อให้เป็นที่ยอมรับของคนในสังคม เพราะการผลิตอาหารที่จำเป็นได้ และการเป็นที่ยอมรับของคนในสังคม ช่วยให้เกิดความร่วมมือในการผลิต การทำมาหากิน การพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน (นิธิ เอียวศรีวงศ์. 2531 : 25-27 ; อุทัย ดุลยเกษม และอรศรี งามวิทยาพงศ์. 2540 : 12-13 ; เพ็ญศิริ จีระเดชากุล. 2541 : 29-31 ; เสรี พงศ์พิศ และคณะ. 2538 : 49-50)

เป้าหมายในการดำรงชีวิตเกิดจากกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของคนในชุมชนตามทัศนะการมองโลกเฉพาะ (Specific world-views) ของแต่ละชุมชน เหมาะสมกับบริบท ข้อจำกัดของชุมชน ซึ่งผ่านการพูดคุย ปรีกษารื้อ การเสนอแนวทางการแก้ไขปัญหาระหว่างคนในชุมชนด้วยกัน อันเป็นการระดมพลังปัญญา ระดมสมอง กำหนดเป็นจิตสำนึกร่วมกันของคนในชุมชน (Collective conscience) ซึ่งแสดงออกถึงพลังเพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกันอันเป็นการช่วยเหลือที่ปราศจากการบีบบังคับ ทำให้คนในชุมชนสามารถหาทางออกที่ดีที่สุดและเป็นที่ยอมรับของทุกคนได้ เนื่องจากเป้าหมายมิได้เป็นเป้าหมายคงที่ แต่ในทางตรงกันข้ามเป้าหมายที่คนในชุมชนร่วมสร้างขึ้นนั้นมีการปรับเปลี่ยน การสร้างกลไกเพื่อให้เป้าหมายนั้นเป็นไปตามที่ต้องการ มีการสะสม (Accumulation) การหมุนเวียน (Circulation) โดยคนในชุมชนเป็นผู้สร้างสรรค์ ปรับเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันอย่างมิได้ถูกสกัดกั้นศักยภาพจากภายนอกทำให้มีความเป็นอิสระ (Autonomy) มีอำนาจในการเลือกจัดการกับวิถีชีวิตของตนเอง เพราะเขารู้ดีที่สุดเกี่ยวกับปัญหาของตนเองและชุมชน (Foucault. 1980 : 93 ; Danaher , Schirato and Webb. 2000 : xi, ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. 2540 ; เสรี พงศ์พิศ. 2529 : 49-50 ; ประเวศ วะสี. 2538 : 36-37 ; สีลาภรณ์ นาคทรพร. 2539 : 61 ; อานันท์ กาญจนพันธุ์. 2542 : 79-80) ดังนั้นในชุมชนชนบทมีการกำหนดเป้าหมายการเรียนรู้ที่เกี่ยวข้องกับการทำมาหากิน การมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน การช่วยเหลือพึ่งพากัน การประกอบประเพณี พิธีกรรม เป้าหมาย

ดังกล่าวแสดงให้เห็นในหลายมิติ คือ ความมั่นคงในการบริโภค ความปลอดภัยในการดำรงชีวิต และความดีงามแห่งชีวิต

1. ความมั่นคงในการบริโภค

จิตสำนึกร่วมแห่งความอยู่รอดของคนในชุมชนถูกกำหนดเป็นเป้าหมายพื้นฐาน เพื่อสร้างคนที่มีความรู้ความสามารถในการดำรงชีวิต เลี้ยงชีพของตนเองและครอบครัวได้ รู้จักประดิษฐ์คิดค้นเทคโนโลยี ทักษะในการจัดการ สามารถแก้ไขปัญหาอุปสรรคในด้านต่างๆ ที่เหมาะสมกับเงื่อนไขในการดำรงชีวิต ภาพแวดล้อม ทรัพยากรของชุมชน ความสามารถของบุคคล ซึ่งมีผลส่งกลับไปสู่การพัฒนาชีวิต สภาพแวดล้อมและทรัพยากรของชุมชน (อุทัย ดุลยเกษม และอรศรี งามวิทย์ทางศา. 2540 : 77-78) ความมั่นคงในการบริโภคแสดงออกในความต้องการในการมีอาหารสำหรับบริโภคอย่างเพียงพอกับสมาชิกในชุมชนเพื่อให้มีพลังในการคิด การกระทำกิจกรรมที่เป็นประโยชน์กับชุมชน และความต้องการข้าวของเครื่องใช้ที่จำเป็นในการดำรงชีวิต อันได้แก่ เสื้อผ้า เครื่องนุ่งห่ม อุปกรณ์ในการจัดเก็บอาหาร ภาชนะสำหรับบรรจุอาหาร เพื่อเก็บไว้บริโภค และเพื่อความสะดวกในการแลกเปลี่ยนอาหารระหว่างชุมชน

การดำรงชีวิตของชุมชนชนบทขึ้นอยู่กับการทำมาหากินเป็นสำคัญ ทั้งนี้เพื่อให้ได้มาซึ่งอาหารที่มีคุณภาพและเพียงพอสำหรับการบริโภคภายในครอบครัวและชุมชน ในมิติของการทำมาหากินเพื่อให้ได้อาหารที่พอเพียงนั้น คนในชุมชนย่อมต้องมีกระบวนการวางแผนในการผลิต เพราะการทำเกษตรกรรมนั้นขึ้นอยู่กับธรรมชาติเป็นหลัก ปีใดที่มีน้ำท่วม หรือฝนแล้งมาก ย่อมหมายถึงวิถีชีวิตหรือสวัสดิภาพในการบริโภคของสมาชิก ดังนั้นในการผลิตจึงต้องมีการคำนวณ กะการปริมาณอาหารสำหรับการบริโภคและมีเหลือเก็บสำรองสำหรับบริโภคในปีต่อไป หรือเพื่อการนำผลผลิตไปแลกกับผลผลิตอย่างอื่นได้

ในชุมชนที่มีการปลูกข้าวและบริโภคข้าวเป็นอาหารหลักนั้นมีการทำนา ปลูกข้าวไร่ โดยมีการกำหนดเป้าหมายที่แตกต่างกันตามสภาพบริบท วิธีคิดของคนในชุมชน ดังในที่ราบลุ่มรอบทะเลสาบสงขลามีการผลิตข้าวเพื่อบริโภคและเพื่อผลแห่งการค้าขาย เนื่องจากพื้นที่รอบทะเลสาบสงขลาเป็นศูนย์กลางของความเจริญทางเศรษฐกิจ มีพื้นที่ติดชายฝั่งทะเลติดต่อกับประเทศมาเลเซีย สิงคโปร์ และจังหวัดชายทะเลอื่นๆทางภาคใต้ฝั่งตะวันออก ประกอบกับที่ราบลุ่มนี้เป็นพื้นที่ที่เหมาะสมแก่การปลูกข้าว ดังนั้นจึงได้ผลผลิตที่มีคุณภาพและมากพอที่จะทำการค้าขายกับพื้นที่ใกล้เคียงและต่างประเทศ ทำให้ชาวนาต้องเรียนรู้เพื่อที่จะทำให้ข้าวมีคุณภาพเป็นที่ต้องการของตลาด (วิมล คำศรี และ ไพรินทร์ รุยแก้ว. 2544 : 3-4, 39-43) ขณะที่ชุมชนกะเหรี่ยงในป่าทุ่งใหญ่นเรศวรให้ความ

สำคัญกับการปลูกข้าวไร่เพราะอาศัยอยู่ในที่สูง และให้ความสำคัญกับการผลิตข้าวเพื่อการบริโภคโดยใช้ป่าไผ่ที่มีความอุดมสมบูรณ์เป็นพื้นที่ปลูกข้าว เนื่องจากความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติการผลิตข้าวในที่แห่งนี้จึงพอเพียงต่อการบริโภค (ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี. 2539 : 68-72) ในชุมชนอื่นที่ไม่มีพื้นที่ที่เหมาะสมกับการปลูกข้าวก็มีการผลิตอาหารอย่างอื่นตามสภาพแวดล้อมที่เหมาะสม คือในชุมชนรอบทะเลสาบสงขลาที่มีได้เป็นที่ราบลุ่มมีการจับสัตว์น้ำ ได้แก่ ปลา ปู กุ้ง แต่การจับสัตว์น้ำนี้ถึงแม้จะมีสัตว์น้ำอุดมสมบูรณ์ แต่ชาวบ้านก็ไม่สามารถจับสัตว์น้ำได้ครั้งละมากๆ เพราะไม่มีความสามารถ และทะเลกว้างใหญ่ อุดมสมบูรณ์จึงจับสัตว์แต่เพียงเพื่อบริโภค (เพ็ญสิริ จีระเดชากุลและคณะ. 2543 : 5-6) นอกจากนี้ในชุมชนศรีวงในอดีเมื่อ 200 ปีก่อน มีการทำสวนผลไม้ เช่น มังคุดทุเรียน สะตอ ลูกเนียง หนาม พลู่ ในลักษณะการผลิตแบบพึ่งตนเองให้มีกิน ผลผลิตบางส่วนนำไปแลกกับข้าว ปลา อาหาร (พรพิไล เลิศวิชา. 2531 : 29-30) ในหลายชุมชนมีการปลูกพืชผักในหัวไร่ปลายนา มีการเก็บหาของป่าเช่น เห็ด หน่อไม้ เลี้ยงสัตว์เพื่อไว้ใช้งาน และบริโภคในครัวเรือน

การวางแผนเตรียมการล่วงหน้าของชุมชนเป็นสิ่งสำคัญ เพราะสภาวะธรรมชาติแต่ละปีไม่มีความแน่นอน บางปีอาจเกิดฝนแล้ง น้ำท่วม ดังนั้นในเรื่องของการผลิตจึงมิได้ผลิตเพียงเพื่อให้มีกินในแต่ละฤดูเพาะปลูก หรือฤดูการผลิตเท่านั้น แต่หมายถึงเพื่อการมีอาหารกินอย่างเพียงพอสองถึงสามปี ดังเช่นในการปลูกข้าวอย่างเพียงพอสำหรับการบริโภค หมายถึง การผลิตข้าวที่เพียงพอสำหรับการบริโภคในสองถึงสามปี เพราะชาวนารู้ดีว่า ดินฟ้าอากาศโดยเฉพาะในแต่ละปีไม่เหมือนกัน บางปีฝนแล้งมากได้ข้าวเพียงเล็กน้อยไม่พอต่อการบริโภคในปีต่อไป ดังนั้นเพื่อสร้างหลักประกันในการมีอาหารสำหรับบริโภคโดยไม่อดอยาก ชาวนาจะปลูกข้าวให้มีจำนวนมากพอสำหรับสองถึงสามปี หากปีต่อไปไม่ได้ข้าวก็ยังอาศัยข้าวที่เก็บสะสมไว้ ดังนั้นทุกครัวเรือนจึงมียุ้งข้าวอยู่ข้างบ้าน ซึ่งยุ้งข้าวจะเป็นแหล่งเก็บข้าวให้อยู่ในสภาพดี พร้อมทั้งจะนำมาปรุงอาหาร หากในยุ้งข้าวมีข้าวอยู่พอสมควร ชาวนาจะรู้สึกสบายใจเพราะมีความมั่นคงในด้านอาหาร (นภาพรณี หะวานนท์และคณะ. 2543 : 16 ; พรพิไล เลิศวิชา. 2532 : 32-34 ; สมชาย นิลอาธิ. 2541 : 1-3 ; สุรเชษฐ เวชพิทักษ์. 2533 : 14-17) นอกจากนี้ยังมีการสร้างหลักประกันในการปลูกข้าวด้วยการคัดเลือกเมล็ดพันธุ์ที่ให้ผลผลิตดีและเหมาะสมกับพื้นที่นาของแต่ละแห่งไว้สำหรับการเพาะปลูกในปีถัดไป (ลูเซียน เอ็ม แสงส์. 2527 : 34-35 ; เขียมทองดี. 2538 : 137-138)

ในมิติของการวางแผนยังปรากฏในการปลูกพืชหลายชนิดคละกันไปเพื่อให้มีอาหารกินตลอดปีและกินได้ยาวนานถึงปีต่อไป ทำให้มีผลผลิตหมุนเวียนได้กินตลอดปี หากพืชผลชนิดใดเสียหายรุนแรงก็ยังมีพืชชนิดอื่นใช้ประกอบอาหารทดแทนได้ และพืชบางชนิดมีอายุสั้นเก็บเกี่ยวผลผลิตได้เร็ว แต่พืชบางชนิดมีอายุเก็บเกี่ยวยาวนาน ดังนั้นจึงทำให้ชาวบ้านมีกินตลอดปี ดังเช่นการปลูกผลไม้

ที่เรียกว่า ป่าหมาก ป่าพลู ป่ามังคุด ที่เป็นการปลูกพืชผลผสมผสานระหว่างพืชผลสิบชนิดซึ่งปลูกคละกันไป หรือการปลูกแบบที่เรียกว่าสวนสมรม ในภาษาถิ่นของภาคใต้ ซึ่งหมายถึงการรวม ผสมผสาน อันเป็นการปลูกพืชทุกชนิดอย่างละต้นสองต้น คือมีทั้งพืชผัก ผลไม้ สวนสมุนไพร สวนป่า สวนที่เอื้ออำนวยให้คนหรือสัตว์ป่าบางชนิดได้กิน ได้อาศัย สวนสมรมนี้ไม่ต้องมีการดูแลมาก เป็นการปล่อยให้พืชรักษาสมดุลกันเองตามระบบนิเวศ และสามารถเก็บเกี่ยวผลผลิตได้ทุกฤดูกาลเพราะพืชผลแต่ละชนิดต่างผลัดกันให้ดอกออกผลแตกต่างกัน อันเป็นการแสดงถึงหลักประกันในการบริโภคที่สำคัญประการหนึ่ง (เกรน. 2540 : 11-12 ; พรพิไล เลิศวิชา. 2531 : 125-131 ; กลิ่น คงเหมือนเพชร. 2540 : 69) ผลผลิตใดที่มีมากเกินไปความต้องการของสมาชิกในครอบครัว และชุมชนก็จะมีการเก็บอาหารไว้ให้ได้กินนานๆ โดยการถนอมอาหารโดยการดอง แห้หมั รมควัน ตากแดด หมักเกลือ ฯลฯ เช่นการทำสะตอดอง ทำกะปิ กุ้งแห้ง ปลาร้า ปลาเค็ม ไข่เค็ม เหล่านี้แสดงให้เห็นถึงความคิดสร้างสรรค์ของคนในชุมชนในการเตรียมการล่วงหน้า เพื่อความอยู่รอดของชุมชน

การวางแผนสร้างเครื่องมือที่ใช้ในการเพาะปลูก เลี้ยงสัตว์ ทำประมง หรือซ่อมแซมเครื่องมือเครื่องใช้สำหรับการผลิตในฤดูกาลต่อไปก็เป็นสิ่งสำคัญอีกมิติหนึ่งของการวางแผน เพราะเครื่องมือเครื่องใช้ในการผลิตแต่ละประเภทย่อมมีประสิทธิภาพการใช้งานที่แตกต่างกัน หากใช้เครื่องมือที่เหมาะสมกับการผลิตก็ย่อมสัมพันธ์กับปริมาณอาหาร และคุณภาพอาหารที่ผลิตได้ ดังเช่น การเตรียมเครื่องมือที่ใช้ในการปลูกข้าว ได้แก่ ไถ คราด มีด พร้า จอบ เครื่องมือที่ใช้ขนาดข้าว ได้แก่ เคียวตอก คันหลาว ขาหมา ไม้ตีข้าว เครื่องมือที่ใช้ขนส่ง ได้แก่ เกวียน สากแรอก (เครื่องหีบข้าว) ถัง กระสอบ และ เครื่องมือรักษาข้าวกล้า ได้แก่ หุ่นไล่กา เพื่อป้องกันไม่ให้นกจิกกินเมล็ดข้าว (เอี่ยม ทองดี. 2538 : 86-103) หรือการสร้างเครื่องมือที่สามารถนำน้ำที่อยู่ต่ำกว่าแปลงเกษตรเข้าสู่พื้นที่ได้ เทคนิควิทยานี้เป็นการสร้างลูกล่อขนาดใหญ่ด้วยโครงไม้ ทำให้สามารถหมุนได้ด้วยแรงน้ำจากแหล่งน้ำ และผันน้ำเข้าสู่พื้นที่เพาะปลูกได้ ซึ่งบางแห่งอาจใช้แรงควายเพื่อนำน้ำจากบ่อน้ำขนาดใหญ่เข้าสู่พื้นที่ (เอกวิทย์ ณ ถลาง. 2540 : 80-80) ส่วนในการจับสัตว์น้ำก็ต้องมีการเตรียมกั๊ดหรือวนลอยสำหรับจับปลาเผือกหรือชะโงก สำหรับดักกุ้ง (เพ็ญสิริ จีระเดชากุลและคณะ. 2543 : 6-8) ซึ่งการเตรียมเครื่องมือในการผลิต ช่วยให้การผลิตอาหารเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ และเกิดความมั่นใจในการทำมาหากิน

อีกมิติหนึ่งของความมั่นคงในการบริโภคที่สำคัญ ได้แก่ การมีสิ่งของ เครื่องใช้ที่จำเป็นในการดำรงชีวิตอย่างเพียงพอ ได้แก่ เสื้อผ้า เครื่องนุ่งห่ม อุปกรณ์เก็บอาหาร ใส่อาหารที่จำเป็นได้แก่ หม้อ ไห ถ้วย ชาม ตระกร้า กระบุง ฯลฯ เครื่องใช้เหล่านี้เป็นสิ่งที่จำเป็นในการดำเนินชีวิตของมนุษย์มาโดยตลอด ตั้งแต่มนุษย์เริ่มเปลี่ยนแปลงวิถีการดำรงชีวิตแบบเร่ร่อน ทำอาหาร ใช้ธรรมชาติเพื่อการ

ยังชีพมาสู่วิถีชีวิตที่มีการตั้งหลักแหล่งรวมกันเป็นชุมชนอยู่กับที่และมีการผลิตอาหารเลี้ยงชุมชนของตนเองเรื่อยมา ในการเก็บอาหารจำเป็นต้องใช้เครื่องปั้นดินเผาที่ประดิษฐ์เป็น หม้อ ไห ในการเก็บรักษาอาหาร การถนอมอาหารสำหรับเก็บไว้บริโภคในยามจำเป็น เช่น ใช้หม้อ ไห ในการเก็บผักดอง น้ำปลา ปลาร้า กะปิ น้ำตาล ฝ้าย นุ่น ฯลฯ และใช้เป็นเครื่องครัว เช่น ครก ถ้วย ชามต่างๆ (สมชาย นิลอาธิ. 2541 : 37 , 40-41 , 53) ส่วนงานจักสานนั้นมนุษย์ก็ได้พัฒนาสืบทอดต่อกันเรื่อยมาโดยคำนึงถึงประโยชน์ใช้สอยในชีวิตประจำวันมากที่สุด ได้แก่ งานจักสานที่ใช้เป็นเครื่องมือดักจับสัตว์และงานจักสานที่เป็นภาชนะเครื่องใช้ในครัวเรือน โดยมีการพึ่งพิงธรรมชาติ คือนำลำต้นของไม้มาจัดทำเครื่องจักสาน ทำให้มนุษย์มีเครื่องมือใช้ที่จำเป็นในการดักจับสัตว์ และมีภาชนะสำหรับใส่อาหารรับประทาน และใส่อาหารเพื่อนำไปแลกกับชุมชนอื่นได้อย่างสะดวก (วิบูลย์ ลี้สุวรรณ. 2540 : 89-98 พยุงพร ไตรรัตน์สิงหกุล. 2538 : 141-144)

ในการทำกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการทำมาหากิน เช่น การทำงานในไร่นา การทำประมง หรือ แม้แต่การพักอาศัยอยู่กับบ้าน มนุษย์มีความจำเป็นในการสวมใส่เสื้อผ้าเพื่อให้เกิดความอบอุ่นของร่างกาย และมีความเรียบร้อยตามแบบแผนการดำเนินชีวิตประจำวันของมนุษย์ โดยกิจกรรมที่สำคัญคือ คนในชุมชนมีการทอผ้าเพื่อใช้กันเองภายในครัวเรือน และการทอผ้าเป็นหน้าที่สำคัญของลูกผู้หญิง (สุนัย ณ อุบล และคณะ. 2536 : 48-49 ; ทิพวัลย์ ดำคง. 2537 : 15 , 23 ; สุริยา สมุทคุปต์ และคณะ. 2537 : 56-58) หญิงชาวไทยพวนมีการทอผ้าไว้ใช้ในครัวเรือน ผ้าที่ทอไว้ใช้ได้แก่ ผ้าซิ่น ผ้าขาวม้า การทำถุงย่ามเพื่อใช้ใส่ของไปไร่ นา ผ้าโสร่ง นอกจากนี้ยังมีการทอผ้าหม้อโดยใช้ผ้าฝ้ายเพื่อให้ความอบอุ่นแก่ร่างกาย ดังนั้นเครื่องนุ่งห่มจึงเป็นสิ่งสำคัญที่คนในชุมชนต้องมีการกระบวนการเรียนรู้ ปรับปรุง เพื่อให้มีการสืบทอดเพื่อให้ประโยชน์ในการดำเนินชีวิตประจำวัน

2. ความปลอดภัยในการดำรงชีวิต

ความปลอดภัยเป็นมิติที่สำคัญยิ่งของความมั่นคงในชีวิตมนุษย์ ในการทำมาหากินหรือการทำกิจกรรมในชุมชน ไม่ว่าจะเป็นการทำนา ทำสวน ทำไร่ ทำประมง เก็บหาของป่า ถักทอเครื่องนุ่งห่ม ฯลฯ ล้วนต้องมีการกระบวนการเรียนรู้ที่จะทำกิจกรรมภายใต้สภาวะการณ์หรือบริบทหนึ่งๆ ให้มีความเหมาะสม มีความปลอดภัย เช่นในการเก็บหาของป่า ชาวบ้านก็ต้องมีการเรียนรู้ถึงอาหาร พิษที่มีทั้งคุณและโทษ การเรียนรู้เกี่ยวกับสมุนไพรเพื่อนำมารักษาโรค การเรียนรู้ภัยอันตรายต่างๆ ในป่าทั้งภัยจากสัตว์ป่า ภัยธรรมชาติ ฯลฯ การมีชีวิตร่วมอยู่กับธรรมชาติทำให้มนุษย์ต้องเรียนรู้สภาพดินฟ้าอากาศว่าปีใดมีปริมาณน้ำฝนจำนวนเท่าใด ซึ่งในกระบวนการผลิตเพื่อให้เกิดความปลอดภัยนี้ชาวบ้านมีการสังเกตความเป็นไปของธรรมชาติและจดจำสืบทอดกันมา โดยสังเกตพืช สัตว์ ปรากฏการณ์

ทางธรรมชาติ เช่นการสังเกตดอกชุมเห็ด โดยมีความเชื่อว่าถ้าดอกชุมเห็ดบานตลอดทั้งซอ แสดงว่าฝนจะหยุดตก ชาวนาาก็จะไม่มั่นใจต่อการปักดำ เพราะเชื่อว่าแม้จะปักดำต่อไปก็จะไม่ทันน้ำฝน แต่ถ้าดอกชุมเห็ดยังไม่บานตลอดทั้งซอ แสดงว่ายังมีฝนตกต่อไปอีก ชาวนาสามารถปักดำต่อไปได้เพราะจะมีน้ำฝนเพียงพอสำหรับเลี้ยงต้นข้าว สังเกตจากพฤติกรรมของสัตว์ คือ ปลาบางประเภท เช่นหากปลาย้ายที่อยู่จากแม่น้ำ ลำคลองขึ้นไปอยู่อาศัยในทุ่งนา เรียกว่า ปลาขึ้น แสดงว่าจะมีฝนตก น้ำจะท่วมในทางกลับกัน หากปลาย้ายที่อยู่จากทุ่งนาลงสู่แม่น้ำ ลำคลอง เรียกว่า ปลาลง แสดงว่าฝนจะแล้ง น้ำจะลด (วิมล คำศรี และไพรินทร์ รุยแก้ว. 2544 : 46-49) การสังเกตธรรมชาติเช่นนี้เป็นกระบวนการเรียนรู้หนึ่งที่มีเป้าหมายเพื่อสร้างความปลอดภัยให้กับวิถีการทำมาหากิน ชีวิต และทรัพย์สินของคนในชุมชน เพราะหากสังเกตแล้วมีข้อสรุปว่าจะเกิดน้ำท่วม ชาวบ้านก็จะเตรียมตัวเคลื่อนย้ายสิ่งมีชีวิต ทรัพย์สิน สัตว์เลี้ยง ผลผลิตต่างๆ เพื่อป้องกันภัยล่วงหน้า

ด้วยความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติและป่าไม้ และการที่มนุษย์มีวิถีชีวิตที่ผูกพันกับธรรมชาติ ทำให้มีกระบวนการเรียนรู้ในการเก็บหาของป่า โดยเฉพาะอย่างยิ่งพืชจำพวกเห็ด และพืชสมุนไพร ชาวบ้านรู้ว่าเห็ดชนิดใดมีโทษหากรับประทานเข้าไปอาจจะทำให้เสียชีวิตได้ หรือพืชชนิดใดเป็นพืชสมุนไพรมีสรรพคุณในการบรรเทาโรคภัยบางอย่างได้ ดังนั้นจึงมีการเรียนรู้ว่าเมื่อเกิดการเจ็บป่วยจะต้องใช้พืชชนิดใดในการเยียวยารักษา หรือพืชชนิดใดเป็นพืชที่มีประโยชน์ต่อสุขภาพที่ควรแก่การบริโภคเป็นอาหารธรรมชาติ ดังนั้นการเรียนรู้แบบหมอในชุมชนจึงมีความสำคัญมากต่อการดูแลสุขภาพของคนในครอบครัว และในชุมชน มีการเรียนรู้เกี่ยวกับรสต่างๆของพืชที่บรรเทาความเจ็บป่วยของร่างกายแต่ละส่วน เช่น รสขม แก้โรคทางโลหิต รสเผ็ดใช้สุมานแผล รสหอมเย็นบำรุงหัวใจ (นภาพรณ์ หะวานนท์และคณะ. 2543 : 14-15 ; เอกวิทย์ ณ ถลาง. 2540 : 67 ; ยงยุทธ ตรีสุขกร. 2539 : 17-19, 27-28) สิ่งสำคัญประการแรกในการกำหนดสุขภาพพลานามัยของมนุษย์ ได้แก่เรื่องอาหาร มนุษย์จึงใช้ประสบการณ์ในการสังเกต สังเกตประสบการณ์ เลือกอาหาร พืช สัตว์ที่มีประโยชน์ต่อร่างกาย รู้ถึงฤทธิ์ หรือสรรพคุณของพืชสมุนไพร สัตว์ ซึ่งมีการจำแนกการใช้บำบัดโรคภัยไข้เจ็บตามส่วนต่างของพืช ได้แก่ แก่น เปลือกกระพี้ ใบ ผล ดอก และสรรพคุณที่ได้มีความแตกต่างกันตามระดับความอ่อน ความแก่ของพืช

ในมิติความปลอดภัยของคนในชุมชน ไม่ว่าจะเป็นความปลอดภัยของชีวิต และ ทรัพย์สิน ข้าวของเครื่องใช้นี้เป็นส่วนประกอบสำคัญที่สรรค์สร้างพลังในการทำมาหากินของมนุษย์ให้เป็นไปอย่างราบรื่น

3. ความดีงามแห่งชีวิต

การต่อสู้ชีวิตตามศักยภาพของมนุษย์เพื่อนำตนเอง ครอบครัว ชุมชน ไปสู่เป้าหมายพื้นฐานของชีวิตที่ตนเองเป็นผู้เลือกอย่างอิสระ (Autonomy) อันได้แก่ การมีชีวิตรอด มีอาหาร มีข้าวของเครื่องใช้เพียงพอสำหรับการบริโภค มีความปลอดภัยในชีวิต ทรัพย์สิน หากแต่สิ่งสำคัญที่แฝงอยู่เบื้องหลังของการดำเนินวิถีชีวิตเพื่อการทำมาหากินของมนุษย์นั้นยังเปี่ยมไปด้วยความปรารถนาการมีชีวิตที่ดีงามตามที่ตนเองและชุมชนเป็นผู้สรรค์สร้างขึ้น โดยอาศัยหลักทางศาสนาเป็นพื้นฐานในอันที่จะยึดโยงจิตใจของผู้คนในชุมชนให้มีความคิดร่วมกันในอันที่จะนำพาชุมชนไปสู่ความร่มเย็นอันเป็นจุดหมายหลักร่วมกัน

การนำความรู้สึกร่วมของชุมชน (Sentiments common) ขึ้นมาเป็นเป้าหมายแห่งการมีชีวิตที่ดีงาม กระทำผ่านการสร้างกฎเกณฑ์แห่งการอยู่ร่วมกัน การช่วยเหลือพึ่งพาซึ่งกันและกัน การใช้ทรัพยากรร่วมกัน การลงโทษผู้กระทำผิดต่อกฎเกณฑ์ของชุมชน โดยการให้ความสำคัญกับความประพฤติของคนในชุมชนเป็นสำคัญ คือ การเป็นผู้มีความรู้สึกผิดชอบชั่วดี มีความประพฤติที่ดีงาม มีความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ คือ มีความรักผู้อื่น การรักผู้อื่นทำให้เข้าใจผู้อื่น ความรักทำให้เกิดความสัมพันธ์ที่ดี นอกจากนี้ยังมีความสำนึกในหน้าที่อันเป็นหลักคุณธรรม จริยธรรมที่ชุมชนสร้างขึ้น ทำให้มีการดำรงชีวิตอยู่อย่างมีความหมาย คือ เป็นชีวิตที่มีคุณค่าทั้งด้านชีวิตภายใน คือ จิตใจ และชีวิตภายนอก คือ ทางสังคม คุณค่าด้านชีวิตภายในช่วยให้เราดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างอิสระ ไม่ตกเป็นทาสของความเสื่อมหรือวัตถุ ส่วนคุณค่าด้านชีวิตภายนอก ช่วยให้สามารถใช้ปัญญาความรู้ลึกถ้วนความเลื่อม และสร้างสรรค์ความเจริญต่างๆ ที่เหมาะสมกับวิถีชีวิตของมนุษย์ เพื่อนำชุมชนไปสู่ความดีความงาม ความจริง ตามความเหมาะสมของชุมชน (ส. ศิวรักษ์. 2531 : 37-39 ; พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมมจิตโต). 2533 : 60-66 ; กฤษณมูรติ. 2527 : 22-23 ; ระเบียบ ภาวิไล. 2531 : 81 ; พินิจรัตน์กุล. 2539 : 94-98 ; เสน่ห์ จามริก. 2531 : บทนำ ; ราชบัณฑิตยสถาน. 2538 : 181 , 216 ; ข้าเลื่อง วุฒิจันทร์. 2524 : 7-9 ; สาโรช บัวศรี. 2526 : 16-17 ; วิทย์ วิศทเวทย์. 2530 : 9-13 Ritzer. 2000 : 82-83 ; citing Durkheim. 1893/1964 The Division of Labor in Society. p. 79-80)

พันธะทางจริยธรรมที่ชุมชนกำหนดขึ้นด้วยการมองสรรพชีวิต และสิ่งที่ยู้นอกเหนือจากชีวิตในโลกนี้เป็นเรื่องที่มีความสอดคล้องสัมพันธ์กัน ทำให้กฎเกณฑ์เพื่อการดำรงชีวิตอันดีงาม มีลักษณะของความสำนึกในหน้าที่ที่ถูกต้อง มีความรับผิดชอบต่อชุมชน มีความรักต่อธรรมชาติและรักเพื่อนมนุษย์ด้วยกันเอง เคารพต่อบรรพบุรุษผู้ล่วงลับและสิ่งเหนือธรรมชาติทั้งหลาย หลักปฏิบัติในการดำเนินชีวิตที่ยึดถือนี้สะท้อนให้เห็นในกิจกรรมที่ปฏิบัติกันชุมชนอันมีการสอดแทรกวิถีชีวิตที่มีความ

สัมพันธ์กับสรรพสิ่ง พิธีกรรม ประเพณี เพื่อให้คนในชุมชนมีกำลังใจในการกระทำกิจกรรมร่วมกัน ซึ่งกำลังใจเป็นแรงผลักดันให้คนในชุมชนสรรค์สร้างกิจกรรมด้วยความอดทน ไม่ย่อท้อ แสดงความคิดเห็นร่วมกัน และปฏิบัติกิจกรรมอย่างรู้สำนึกในอันที่จะไม่ละเมิดสิทธิของผู้อื่น ไม่ทำลายธรรมชาติ และขณะเดียวกันก็ให้ความเคารพต่อสิ่งเหนือธรรมชาติ เพื่อการมีชีวิตที่ดีงาม

การมีชีวิตที่ดีงามอันเป็นชีวิตที่ให้คุณค่ากับธรรมชาติแวดล้อมและสรรพสิ่งต่างๆ รวมทั้งให้ความเคารพแก่บรรพบุรุษและสิ่งที่บรรพบุรุษได้สั่งสมและถ่ายทอดแก่คนรุ่นหลัง ซึ่งมีผลให้มนุษย์มีอาจะเลยแบบแผนของพฤติกรรมที่มีผลต่อความมั่นคงด้านจิตใจและความอ่อนน้อมต่อสรรพสิ่งเพื่อให้การดำรงชีวิตเป็นไปอย่างสืบเนื่องและมีความยาวนาน แบบแผนของพฤติกรรมดังกล่าวแสดงให้เห็นในเรื่องประเพณี พิธีกรรม นัยของการประกอบพิธีกรรมตามประเพณีที่สำคัญ ได้แก่ เรื่องของจิตใจที่เป็นผลพวงมาจากทั้งความเชื่อ และการกระทำในการประกอบพิธี กล่าวคือ เมื่อกระทำถูกต้องตามประเพณีแล้วจะเกิดความเป็นสิริมงคล ทำให้เกิดความสบายใจ (ศรีศักร วัลลิโภดม. 2543 : 42 ; จารุวรรณ ธรรมวัตร. 2535 : 6-7 ; เอกวิทย์ ณ ถลาง. 2540 : 150-153) การที่ชาวบ้านให้ความสำคัญกับประเพณี พิธีกรรม ก็สืบเนื่องมาจากการที่คนในชุมชนมีฐานคิดที่มองสรรพสิ่งมีความสัมพันธ์อย่างเป็นองค์รวม นั่นก็หมายความว่าทุกสรรพสิ่งมีความสัมพันธ์กัน หากมนุษย์ทำลายสรรพสิ่งใด ผลที่เกิดขึ้นก็จะไปกระทบต่อสรรพสิ่งอื่น ด้วยรากฐานความคิดเช่นนี้ มนุษย์จึงปราศจากความคิดที่จะดักดวงผลประโยชน์จากธรรมชาติ ในขณะเดียวกันมนุษย์เป็นผู้ร้องขอการมีชีวิตที่ดีงามจากธรรมชาติผ่านบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ตนเองให้ความเคารพ โดยการประกอบพิธีกรรมที่สร้างขึ้นเป็นกฎเกณฑ์ ประเพณีที่ปฏิบัติเป็นประจำ ดังเช่น ฮีตสิบสอง คองสิบสี่ของชาวอีสาน อันเป็นธรรมเนียมชีวิตที่เป็นกฎเกณฑ์ให้ปฏิบัติ จัดการภารกิจของตนเองและชุมชนได้ กฎกติกาที่กำหนดมีความเกี่ยวข้องกับการทำมาหากิน การดำเนินชีวิตที่มีความเอื้อเพื่อเผ่าเผ่าต่อกัน เป็นการสร้างขวัญกำลังใจในการระลึกรู้ของมนุษย์ คือให้รู้จักตนเอง รู้จักผู้อื่น รู้จักชุมชน อันเป็นการสร้างภูมิคุ้มกันให้ผู้ประกอบการทำมาหากินรอดพ้นจากภัยอันตราย ทำให้เกิดความเชื่อมั่นในตนเอง ไม่ย่อท้อในการสร้างตน ประเพณีรวมอันนี้เป็นกิจที่ต้องทำร่วมกันทั้งชุมชนเพื่อให้ชุมชนมั่นคง มีสายสัมพันธ์ร้อยรัดให้เกิดความสามัคคี ช่วยกันสร้างสรรค์ชุมชน นอกจากนี้ยังมีงานบุญคุณลาน บุญบั้งไฟ เพื่อให้เกิดผลบรรลुแห่งการทำการเกษตร คือ เพื่อสร้างกำลังใจให้ปลูกข้าวได้ผลดี เป็นไปตามฤดูกาล เนื่องจากการเกษตรของชุมชนต้องพึ่งพาอาศัยธรรมชาติ ดังนั้นก่อนทำนาจึงมีการทำบุญเพื่อให้เกิดกำลังใจ ไม่ย่อท้อในการทำมาหากิน ไม่ว่าในปีนั้นจะเกิดภาวะธรรมชาติเช่นไรก็ตาม

เป้าหมายในการดำรงชีวิตที่ผู้เรียนรู้เป็นผู้กำหนด มิใช่เป้าหมายเพื่อบุคคลใดบุคคลหนึ่ง หากแต่เป็นเป้าหมายที่เป็นจิตสำนึกร่วมของคนในชุมชน ที่ผ่านการคิด การดำเนินกิจกรรม และการ

แก้ไขปัญหาร่วมกัน แสดงให้เห็นถึงความสามารถของคนในชุมชนในการร่วมกันสร้างทิศทางการดำเนินชีวิตร่วมกันเพื่อให้ไปสู่ความสงบสุขของชุมชน

กระบวนการเรียนรู้และสร้างสรรค์ความรู้

กระบวนการเรียนรู้ของมนุษย์มีอาจแยกจากสภาพธรรมชาติแวดล้อม ระบบความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนมนุษย์และระบบคุณค่า ความคิด ความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งเหนือธรรมชาติ อันทำให้มนุษย์สรรค์สร้างกระบวนการเรียนรู้ที่มีการปรับเปลี่ยนอย่างต่อเนื่องให้เหมาะสมสอดคล้องกับบริบททางธรรมชาติ บริบททางวิถีชีวิตของเพื่อนมนุษย์พร้อมกับการกำหนดระบบคุณค่าชุดต่างๆ อย่างต่อเนื่อง อันมีส่วนสัมพันธ์กันระหว่างกระบวนการเรียนรู้และสร้างสรรค์ความรู้กับเป้าหมายการเรียนรู้ในลักษณะความสัมพันธ์แบบย้อนกลับไปกลับมา (Dialectic) กล่าวคือ กระบวนการเรียนรู้ของมนุษย์ทำให้เกิดเป้าหมายการเรียนรู้ ในขณะที่เดียวกันกระบวนการเรียนรู้ก็เป็นผลผลิตของเป้าหมายการเรียนรู้

ด้วยภาพความสัมพันธ์ระหว่างกระบวนการเรียนรู้และการสร้างสรรค์ความรู้กับเป้าหมายการเรียนรู้ที่มีลักษณะความสัมพันธ์แบบย้อนกลับไปกลับคือ ในลักษณะแรก กระบวนการเรียนรู้ของมนุษย์ที่ทำให้เกิดเป้าหมายการเรียนรู้มีลักษณะของกระบวนการที่คนในชุมชนร่วมสร้างสรรค์ กำหนดวิถีชีวิตร่วมกัน การนำประสบการณ์จากชุมชนอื่นที่พบเห็นมาเป็นข้อพิจารณา ผลสุดท้ายของกระบวนการเรียนรู้คือภาพของเป้าหมายการเรียนรู้ที่ชัดเจน แต่ภาพของเป้าหมายการเรียนรู้ที่ชัดเจนมิได้หมายความว่า เป็นภาพที่หยุดนิ่ง หากแต่เป็นภาพที่มีความเป็นพลวัต เคลื่อนไหวได้ คือ ในระบบการเรียนรู้ของมนุษย์ที่มีได้แยกตนเองออกจากบริบทแวดล้อม ทำให้วิถีชีวิตของมนุษย์มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับบริบทแวดล้อม ดังนั้นเมื่อบริบทแวดล้อมเปลี่ยนแปลงไป มนุษย์ก็ต้องมีกระบวนการในการปรับเปลี่ยน สร้างสรรค์ บูรณาการชีวิตให้เหมาะสมสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมเพื่อให้ชีวิตดำรงอยู่ได้ ขณะที่เป้าหมายก็อาจจะถูกปรับเปลี่ยนไปตามสถานการณ์ และเป็นไปตามความจำเป็นของคนในชุมชน ลักษณะที่สอง กระบวนการเรียนรู้ของมนุษย์เป็นผลผลิตของเป้าหมายการเรียนรู้ คือ เมื่อมนุษย์ร่วมกันกำหนดเป้าหมายการเรียนรู้แล้ว มนุษย์จึงมีกระบวนการเรียนรู้ที่มีลักษณะแตกต่างกันตามสภาพแวดล้อมของแต่ละท้องถิ่น และกระบวนการเรียนรู้เหล่านี้ก็มีกระบวนการปรับเปลี่ยน สร้างสรรค์ บูรณาการเพื่อสนองตอบต่อเป้าหมายที่กำหนดไว้ ดังนั้นกระบวนการเรียนรู้ของมนุษย์ที่สัมพันธ์กับสรรพสิ่งจึงเป็นกระบวนการที่มีความต่อเนื่อง เป็นพลวัต มีความเป็นบูรณาการและความสัมพันธ์แบบย้อนกลับไปกลับมา เพื่อคนในชุมชนสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างสงบสุข

ชุมชนในอดีตมีกระบวนการเรียนรู้ที่สัมพันธ์กับสรรพสิ่งแวดล้อม อันมีความสลับซับซ้อนแตกต่างกันไปตามแต่บริบทของชุมชน เพื่อให้มนุษย์สามารถพัฒนาตนเองโดยอาศัยความรู้สึกรู้จักคิด ความมีจิตสำนึก ความรู้ สติปัญญา อันเป็นการเรียนรู้เพื่อชุมชนของตนเอง แทนที่จะได้รับการศึกษาจากสังคมภายนอก ชีวิตในครอบครัว ท่ามกลางวงศาความญาติ ชีวิตการทำงานหาเงิน ชีวิตการเล่น ชีวิตในพิธีกรรม งานฉลองต่างๆ ล้วนเป็นช่วงเวลาแห่งการเรียนรู้ การศึกษาเรียนรู้เกิดขึ้นเสมอทั้งในช่วงที่ได้รับการดูแลเอาใจใส่จากแม่ จนถึงบทเรียนเรื่องการเลี้ยงสัตว์จากพ่อ ทั้งในการเฝ้าสังเกตความเปลี่ยนแปลงแห่งฤดูกาลไปจนถึงการดูแลสัตว์เลี้ยง หรือแม้แต่การฟังผู้เฒ่าผู้แก่เล่านิทาน การฟังเสียงสวดของพระ ร่ำทรง หมอผีประจำเผ่า แบบแผนการเรียนรู้เหล่านี้เป็นไปตามธรรมชาติและมีได้เป็น การศึกษาที่มีได้อาศัยสถานศึกษาเช่นในปัจจุบันแต่อย่างใด (Faure and other. (บรรจง ชูสกุลชาติ เรียบเรียง). 1972 : 33-34 ; Paulo Freire. (ช. เขียวพุ่มพวง แปล). 2517 : 173)

การที่ชุมชนสามารถดำรงอยู่ได้ สืบเนื่องจากคนในชุมชนมีกระบวนการเรียนรู้อันเป็นวิถีชีวิตที่เชื่อมโยงระหว่างสติปัญญา จิตสำนึกของคนในชุมชนกับสภาพแวดล้อม เพื่อกำหนดเป้าหมายการเรียนรู้ร่วมกัน และสร้างความรู้โดยกำหนดว่าชุดความรู้ใดควรเป็นชุดความรู้หลักที่จำเป็นต่อชุมชน และตอบสนองต่อเป้าหมายในการดำรงชีวิตที่ร่วมกันกำหนดไว้ โดยคนในชุมชนมีส่วนร่วมในกระบวนการเรียนรู้ที่เรียนกันไป ปรับความรู้กันไป ลองผิดลองถูกในสถานการณ์จริง เมื่อเห็นว่าความรู้ใดเหมาะสมกับการทำงานหาเงินของคนในชุมชนด้วยกระบวนการทางจิตสำนึกที่สัมพันธ์กับสภาวะแวดล้อมในธรรมชาติ และเชื่อมโยงจิตสำนึกกับการกระทำก็จะนำไปสู่การเผยแพร่ การสั่งสมความรู้ หมุนเวียนความรู้ภายในชุมชน ทักษะเช่นนี้ คาร์ล มาร์ก (Ritzer. 2000 : 48-54 ; citing นภาพกรณ์ หะวานนท์. 2543 : 1-4) ให้ความสำคัญที่สำนึกว่าจิตของมนุษย์ (Mind) ช่วยให้ผู้มนุษย์สามารถวางแผนล่วงหน้าว่าจะแสดงการกระทำอย่างไร โดยฐานคิดนี้กระบวนการสร้างความรู้จะถูกกำหนดจากจิตสำนึกของคนในชุมชนเพื่อเลือกสรรความรู้ มีการแลกเปลี่ยน เรียนรู้ในสภาพธรรมชาติที่อาศัยอยู่ ก่อนแล้วจึงตัดสินใจสร้างชุดความรู้ที่ชุมชนเห็นว่ามีความคุ้มค่าร่วมกัน ผลของการตัดสินใจสร้างชุดความรู้ร่วมกันเกิดจากจิตสำนึกเป็นตัวกำหนดการกระทำและปฏิสัมพันธ์ของมนุษย์ อันนำไปสู่กระบวนการสร้างความรู้ ระบบความรู้ที่สร้างขึ้นก็เพื่อตอบสนองต่อเป้าหมายของชีวิต ในทุกขั้นตอนของกระบวนการเรียนรู้ การดำเนินชีวิตมีการปรับเปลี่ยน เรียนรู้อย่างต่อเนื่อง ตลอดเวลา และตลอดแห่งวิถีชีวิต ขณะที่เรียนรู้ก็มีการสั่งสมความรู้ ปรับเปลี่ยนความรู้ ถ่ายทอดความรู้ คาดการณ์เกี่ยวกับผลที่เกิดขึ้นได้ อันเป็นความฉลาดในการสร้างสรรค์ (Creative intelligence) ของมนุษย์ ให้เป็นไปตามเป้าหมายของการดำรงชีวิต

ปฏิสัมพันธ์ของการเรียนรู้ระหว่างสิ่งที่มีมนุษย์กำหนดให้เป็นเป้าหมายกับบริบทแวดล้อมได้ถูกสรรค์สร้างขึ้นอย่างหลากหลายตามสภาพแวดล้อม บริบทของแต่ละชุมชนท้องถิ่น ดังนั้นกระบวนการเรียนรู้จึงมีอาจแยกออกจากสภาพแวดล้อมหรือวิถีชีวิตจริงของผู้เรียนรู้ได้ และด้วยเหตุที่สภาพแวดล้อมมิได้ดำรงอยู่อย่างหยุดนิ่ง คงที่ มีผลต่อกระบวนการเรียนรู้ที่ต้องมีการสร้างสรรค์ ปรับเปลี่ยน แม้ขณะที่มีการเรียนรู้ ความเป็นพลวัตของกระบวนการเรียนรู้ทำให้เกิดแบบแผนของการเรียนรู้และระบบความรู้ที่มีความหลากหลาย ครอบคลุมในทุกมิติของชีวิต ดังสาระต่อไปนี้

ระบบความรู้เกี่ยวกับการทำมาหากิน

ท่ามกลางการดำรงชีวิตของคนในชุมชนที่มีการทำมาหากินคล้ายๆ กัน อาทิการเพาะปลูกข้าว การจับสัตว์น้ำ การทำสวนผลไม้ การปลูกพืชผัก การเก็บหาอาหารจากแหล่งธรรมชาติ ฯลฯ เป็นกิจกรรมที่ปฏิบัติอย่างเหมาะสมสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ วิถีคิดของคนในชุมชน ซึ่งเป็นการทำงานที่มีได้มีลักษณะของการแบ่งงานตามความชำนาญเฉพาะอย่าง (Specialization) อย่างชัดเจน กระบวนการเรียนรู้ของคนในชุมชนจึงเป็นการเรียนรู้ที่สัมพันธ์กับธรรมชาติตลอดเวลาในลักษณะของกระบวนการเรียนรู้ที่มนุษย์มีปฏิสัมพันธ์กับธรรมชาติแวดล้อม ทั้งในการทำนา ทำสวน ทำไร่ จับสัตว์น้ำ อันเป็นเหตุให้คนในชุมชนมีการสร้างความรู้เพื่อให้สามารถดำรงอยู่ท่ามกลางสภาพธรรมชาติได้ มีอาหาร ข้าวของเครื่องใช้ที่จำเป็นสำหรับการบริโภคอย่างเพียงพอ มีความปลอดภัยจากสภาพธรรมชาติ อาทิ น้ำท่วม ความเจ็บป่วย มีการป้องกันภัย มีสมุนไพรเพื่อใช้รักษาโรค ในกระบวนการเรียนรู้นี้มิได้เป็นการเรียนรู้ที่ถูกกำหนดขึ้นมาเป็นตำรา หรือแบบเรียนที่เป็นสูตรสำเร็จ หากแต่เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่เกิดจากการปฏิบัติจริงในชีวิตของการทำมาหากิน ดังในชุมชนที่มีการเพาะปลูกข้าว มีการเรียนรู้ในการเลือกพื้นที่ทำนาโดยอาศัยการทำความเข้าใจกับปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ การสร้างระบบความเชื่อเพื่อให้เกิดความมั่นใจในการทำมาหากิน โดยก่อนที่จะถากถางพื้นที่เพื่อทำนา มีพิธีการเช่นไหว้ต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์เพื่อบอกกล่าวขอใช้ผืนดินแห่งนี้ในลักษณะการขออนุญาต เพราะเชื่อว่าผืนดินนี้มีเจ้าของ ได้แก่ เจ้าที่ หากได้ขออนุญาตต่อเจ้าที่แล้วจะทำให้การทำมาหากินเป็นไปอย่างราบรื่น ความเชื่อเหล่านี้ได้ถูกถ่ายทอดต่อมาโดย พ่อแม่ ผู้อาวุโสของชุมชน ได้นำลูกหลานทำพิธีเพื่อขอใช้ผืนนาที่จะถากถางใหม่ เมื่อทำการขออนุญาตใช้ผืนดินแล้ว ชาวนาจึงทำการเลือกผืนดินที่มีความอุดมสมบูรณ์โดยการสังเกตจากการที่มีต้นหญ้าและพืชชนิดต่างๆ ออกมาอยู่บนผืนดินนั้นผ่านกระบวนการพิสูจน์ของบรรพบุรุษชาวนารุ่นแล้วรุ่นเล่าที่ได้นำตัวเองไปผูกพันกับธรรมชาติจนเกิดเป็นความรู้ที่ถูกถ่ายทอดสืบต่อกันมาในการเลือกสรรผืนดิน ในการเตรียมดินก็มีการเรียนรู้ในการไถนาโดยการแบ่งเป็นช่วงการไถตะอ้นเป็นการพลิกดินขึ้นมาและกลบเอาดินด้านบนลง ทำให้หน้า วัชพืชถูกไถ

กด รีดเอาส่วนรากขึ้นมาตากทำให้วัชพืชถูกทำลาย จากนั้นมีการไถแปรเพื่อช่วยพลิกดินที่กลับขึ้นมา ใ้บดละเอียดเพื่อเป็นการบำรุงดิน และไถคราดเพื่อย่อยดินให้ละเอียดขึ้นอีกพร้อมที่จะปลูกข้าว ใน เรื่องพันธุ์ข้าวก็มีความสำคัญที่ชาวนาได้เรียนรู้ โดยการเลือกพันธุ์ข้าวที่เหมาะสมกับผืนนา ปริมาณน้ำ ฝน ดินฟ้าอากาศ เพื่อให้ข้าวเจริญงอกงามเต็มที่จนกระทั่งออกรวงและเก็บเกี่ยว (วิมล คำศรี และ ไพรินทร์ รุยแก้ว. 2544 : 41-44 , 61-64 ; จัตรวรวิญ องค์กรสิงห์. 2545 : 80-86) การเรียนรู้ของ ชาวนาเป็นการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นในทุ่งนามานผ่านการฝึกปฏิบัติจริงทั้งในการเลือกผืนนา การคัดเลือกพันธุ์ ข้าว การเตรียมต้นกล้า การปักดำ การหว่าน การรักษาข้าวให้ปลอดภัยจากสิ่งรบกวน การเก็บเกี่ยว การเก็บข้าวในยุ้งฉาง ความรู้ในเรื่องการประดิษฐ์และการใช้เครื่องมือในการปลูกข้าว เช่น ไถ คราด แยก การเตรียมฝักควายเพื่อช่วยไถนา โดยการเรียนรู้ที่พ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย เป็นผู้ถ่ายทอดในทุ่งนา กระบวนการเรียนรู้จึงเกิดขึ้นในทุกขั้นตอนของการทำนา แม้กระทั่งในการเอาแรงกันของชาวนาซึ่งเป็น ระบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชนเพื่อช่วยเหลือกันในการทำมาหากินก็เป็นแหล่งในการแลกเปลี่ยน เรียนรู้ในเรื่องการเพาะปลูกข้าว ตั้งแต่เรื่องพันธุ์ข้าว ปัญหาศัตรูของข้าว วิธีการเก็บเกี่ยวข้าวที่ทำให้ ข้าวเสียหายน้อยที่สุด โดยชาวนาที่มาเอาแรงกันเป็นทั้งผู้ถ่ายทอดความรู้ และผู้รับการถ่ายทอดความ รู้ในขณะเดียวกัน แหล่งการเรียนรู้ของชาวนาอันเป็นผืนนานั้นได้ผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนกันไปตามระบบ ความสัมพันธ์ในการเอาแรงของชาวนาในแต่ละบ้าน ทำให้ชาวนามีโอกาสในการแลกเปลี่ยน เรียนรู้ ร่วมกันในการทำมาหากินอย่างสม่ำเสมอ

ในพื้นที่ที่ไม่เหมาะสมแก่การปลูกข้าวก็มีการทำมาหากินอย่างอื่น เช่น การจับสัตว์น้ำ การ ทำประมงนั้น ชาวประมงมีกระบวนการเรียนรู้ในการจับสัตว์น้ำ โดยการสร้างเครื่องมือ ได้แก่ อวน ลอย เฝือกหรือโละ โพงพาง โดยวางเครื่องมือจับสัตว์น้ำเหล่านี้ในทะเลซึ่งเป็นทรัพยากรของส่วนรวม การที่ใช้เครื่องมือชนิดใดในการจับสัตว์น้ำ หรือจับสัตว์น้ำในปริมาณเท่าไรนั้นขึ้นอยู่กับจำนวนสมาชิก ในครอบครัว และความเหมาะสมของเวลาในการออกทะเล ในช่วงที่ไม่สามารถจับสัตว์น้ำในทะเลได้ก็ มีการจับสัตว์น้ำจืดเป็นอาหาร หากจับสัตว์น้ำมาได้จำนวนมากก็นำสัตว์น้ำไปแลกกับข้าวสาร หรือ แลกเปลี่ยนกับชุมชนอื่นที่อยู่ห่างไกลทะเลสาบ เช่นหมู่เหนือที่มีการทำไร่ ทำสวน หมู่ทุ่งที่มีการทำนา หรือบางครั้งก็มีการนำข้าวของที่หมู่ตนเองหาได้ไปฝากกัน เมื่อถึงเวลาที่ชุมชนใดชุมชนหนึ่งมีความ เดือดร้อนในการทำมาหากิน อีกชุมชนหนึ่งก็จะมาช่วยเหลือในด้านอาหาร จึงเกิดเป็นระบบความ สัมพันธ์แบบเครือญาติที่เรียกว่า อ้ายเกลอ ทำให้คนในชุมชนมีความมั่นใจในการอยู่ร่วมกัน มีการ เอื้อเฟื้อช่วยเหลือซึ่งกันและกันอันเป็นหลักประกันแห่งความมั่นคงปลอดภัย (เพ็ญศิริ จีระเดชากุล และคณะ. 2543 : 6-8 ; วินัย สุกใส. 2541 : 118-130) สำหรับในพื้นที่อื่น ๆ ก็มีการทำการเกษตรที่ เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ที่กลุ่มชนอาศัยอยู่ ดังเช่น การทำสวนผลไม้จำพวก มังคุด สะตอ ลูกเนียง

หมากพลู เพื่อกินกันในครอบครัว โดยชาวบ้านมีกระบวนการเรียนรู้ที่เรียกว่า เกษตรธาตุสี่ อันเป็นการเรียนรู้ที่รับจากพ่อแม่ ส่วนหนึ่งและอีกส่วนหนึ่งเป็นการเรียนรู้จากธรรมชาติแวดล้อมโดยมีสำนึกที่ว่าธรรมชาติของต้นไม้มีธาตุสี่ คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ จะขาดธาตุใดธาตุหนึ่งมิได้เช่นเดียวกับคน แต่อาจจะธาตุใดธาตุหนึ่งมากกว่าธาตุอื่น เช่น มังคุดมีธาตุดินมากกว่าธาตุน้ำ ส่วนธาตุลมและไฟมีน้อย ยางพารามีธาตุไฟมากและกล้วยมีธาตุน้ำมาก การที่จะปลูกต้นไม้ชนิดใดต้องมีกระบวนการพิจารณาว่าไม้นั้นมีธาตุใด เมื่อนำไปปลูกรวมกับไม้อื่นที่เหมือนหรือต่างกันจะเข้ากันได้หรือไม่ การทดสอบหาธาตุสี่ของต้นไม้โดยวิธีที่ชาวบ้านเรียนรู้นี้โดยการเอาส่วนของลำต้นมาเคี้ยวดูก็จะบอกได้ว่าต้นไม้นั้นมีธาตุใดมากหรือน้อย ซึ่งผลจากกระบวนการเรียนรู้ทำให้ชาวบ้านรู้ว่าต้นไม้ส่วนใหญ่มีรสมากกว่ารสหนึ่งเสมอ ดังนั้นเมื่อเคี้ยวครั้งแรกจึงอาจจะได้รสฝาด อีกสักครู่หนึ่งอาจจะมึนหรือหวานตามมา ไม้ที่มีรสฝาดน่าแสดงว่ามีธาตุลมมาก รสจืดเป็นธาตุน้ำ รสเผ็ดหรือร้อนเป็นธาตุไฟ และระหว่างจืดกับขมเป็นธาตุดิน ผลจากการเรียนรู้ด้วยการทดลอง ผ่านกระบวนการคิดจึงพบว่าไม้ที่มีธาตุเหมือนกันจะอยู่ร่วมกันไม่ได้ การนำเอาไม้ผลที่มีลักษณะเข้ากันได้มาปลูกไว้ด้วยกันและเกิดการพึ่งพาอาศัยกันระหว่างไม้ชนิดต่างๆ เพราะไม่มีลักษณะขัดแย้งหรือทำลายกันเอง ไม้แต่ละชนิดจึงให้ดอกออกผลได้เต็มเม็ดเต็มหน่วย ความรู้ที่ได้จากธาตุสี่ทำให้สามารถกำหนดภาพรวมของสวนผลไม้ได้ และการปลูกไม้ผลชาวบ้านได้เรียนรู้ถึงการจัดระยะไม้ผลว่าเป็นสิ่งสำคัญ เนื่องจากไม้ผลโดยทั่วไปจะให้ดอกออกผลในสองลักษณะ คือ บางชนิดให้ดอกผลบริเวณปลายยอดของกิ่ง เช่น มังคุด เงาะ สะตอ บางชนิดให้ดอกผลบริเวณลำต้นหรือกิ่ง เช่น ทุเรียน จำปาตะ ลางสาด ดังนั้นจึงเกิดกระบวนการเรียนรู้ที่จะจัดระยะในการปลูกไม้ผลที่มีลักษณะการออกดอกผลที่ต่างกันให้มาอยู่ร่วมกันได้โดยไม่ให้ทรงพุ่มของไม้แต่ละต้นอยู่ติดหรือซ้อนกัน ส่วนไม้ที่ให้ดอกผลบริเวณลำต้นหรือกิ่งนั้นสามารถปลูกลดชิดกันได้ ชาวบ้านเรียนรู้ที่จะปลูกผลไม้ด้วยเมล็ด โดยชาวบ้านจะขุดหลุมๆหนึ่งเพื่อปลูกผลไม้สามชนิดที่เป็นพืชหลักของสวน ได้แก่ ทุเรียน ลางสาด มังคุด อันเป็นพืชที่ให้ดอกออกผลง่าย ไม่มีการกระทบกัน โดยที่มังคุดมีธาตุน้ำและธาตุดินมากจึงเอื้อต่อลางสาดและทุเรียน ดังนั้นพืชทั้งสามชนิดนี้จึงอยู่ร่วมกันได้ (พิทยา บุษารัตน์. 2540 : 87-88) กระบวนการเรียนรู้ในการทำสวนที่ปลูกพืชหลายชนิดอีกประเภทหนึ่ง เรียกว่า สวนสมรม ซึ่งเป็นการปลูกลดชิดไม้ที่ทำกันมาตั้งแต่ครั้งโบราณ คือ การปลูกพืชทุกชนิดอย่างละต้นสองต้น และปล่อยให้พืชเหล่านั้นรักษาสมดุลกันเองตามระบบนิเวศน์ เพื่อให้ชาวบ้านและคนในชุมชนมีพืชผลทุกชนิดกินตลอดปี เนื่องจากพืชผลแต่ละชนิดจะมีช่วงฤดูกาลให้ผลที่แตกต่างกัน อันเป็นการสร้างหลักประกันในการบริโภคแก่ชาวบ้าน (กลิ่น คงเหมือนเพชร. 2540 : 69)

ระบบความรู้ในการผลิตเครื่องใช้สำหรับการดำรงชีวิต

ในด้านการบริโภคข้าวของเครื่องใช้ที่จำเป็นก็เป็นสิ่งสำคัญในการดำรงชีวิต อันได้แก่ เสื้อผ้า เครื่องนุ่งห่ม เครื่องปั้นดินเผา จำพวกหม้อ ไห สำหรับเก็บอาหาร และเครื่องจักรที่สร้างขึ้นเพื่อใส่ข้าว ปลา อาหาร อันช่วยให้ชีวิตมีความสะดวกสบายเพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะเครื่องนุ่งห่มนั้นเป็นสิ่งที่สำคัญมาก เนื่องจากมีความจำเป็นสำหรับการสวมใส่ในการทำงาน และใช้ในชีวิตประจำวันดังนั้นชาวบ้านจึงมีการทอผ้าซึ่งลูกหลานเด็กผู้หญิงได้เรียนรู้การทอผ้าจากแม่เฒ่าและผู้เป็นแม่ ผ้าที่มักทอสำหรับสวมใส่ ได้แก่ ผ้าซิ่น ผ้าขาวม้า และมีการนำผ้าที่ทอแล้วมาย้อมมะเกลือให้เป็นสีดำเพื่อการใส่ไปทำนา ทำสวน ส่วนผ้าห่มนั้นมักใช้ผ้าฝ้ายเนื้อหนาซึ่งใช้สีฝ้ายธรรมชาติที่เป็นสีขาวนวล กับสีคราม ทุกครัวเรือนจะมีการทอผ้าห่มให้เพียงพอสำหรับสมาชิกในบ้านและทอสำรองไว้สำหรับญาติพี่น้องที่มาเยี่ยมเยียน นอกจากนี้ผู้เป็นแม่ยังต้องเตรียมผ้าอ้อมสำหรับบุตรที่จะเกิดใหม่ กระบวนการถ่ายทอดความรู้ในการทอผ้านั้นมีการถ่ายทอดกันในครอบครัวโดยผู้เป็นแม่เฒ่า แม่ จะถ่ายทอดความรู้แก่ลูกหลานที่เป็นผู้หญิง โดยเริ่มจากการให้เด็กหญิงช่วยแม่กรอด้าย เช็นฝ้าย หรือเลี้ยงไหม เมื่อโตขึ้นก็ให้ช่วยทอ และมีการทอตลอดอายุบนผืนผ้าอันเป็นลวดลายที่เกิดจากความประทับใจในธรรมชาติจึงนำลวดลายจากธรรมชาติมาประยุกต์เป็นลายผ้า อาทิ ลายสัตว์ ดอกไม้ ต้นไม้ เช่น ลายก้านต่อดอก ลายดอกพิกุล ลายน้ำไหล โดยแม่จะสอนให้เกิดความคุ้นเคยกับเครื่องมือทอผ้าและฝึกหัดทุกขั้นตอนของการทอผ้า เพื่อให้เด็กหญิงสามารถทอผ้าใช้ในครอบครัวหลังจากที่แยกครอบครัวไปแล้ว การทอผ้าเป็นของลูกผู้หญิงนั้นเป็นสิ่งสำคัญยิ่งของสังคมชนบท เพราะเป็นส่วนหนึ่งของการประเมินคุณค่าความดี และความเป็นคนที่สมบูรณ์ของผู้หญิง (สุริยา สมุทคุปต์และคณะ. 2537 : 58-60 ; สุนัย ณ อุบลและคณะ. 2536 : 48 , 51-52, 56 , 60-61 , 89 ; ทิพวัลย์ ดำคง. 2537 : 23 , 26 ; ขนิษฐา ตันติพิมล และ สุวิมล สกุลเดช. 2536 : 25-27) นอกจากนี้ชาวบ้านยังมีกระบวนการเรียนรู้ในอันที่จะนำวัสดุจากธรรมชาติมาสร้างเครื่องจักรสานและเครื่องปั้นดินเผา เครื่องจักรสานที่ผลิตขึ้นมา ได้แก่ กระบุง ตระกร้า ก่องข้าว สำหรับใส่ข้าวเปลือก ผลไม้ และใส่ข้าวเหนียวเพื่อนำไปกินในไร่นา ส่วนเครื่องปั้นดินเผานั้นมีการนำมาปั้นเป็นหม้อ ไห ไว้สำหรับใส่อาหารที่หมักดองไว้สำหรับบริโภคในฤดูกาลอื่น หรือในช่วงที่ขาดแคลนอาหาร อันเป็นหลักประกันในการบริโภค (พยุ่งพร ไตรรัตน์สิงห์สกุล. 2538 : 141-144 ; วิบูลย์ ลิ้มสุวรรณ. 2540 : 73-74 , 89-98)

ระบบความรู้ในการดูแลสุขภาพ

ด้วยการอาศัยธรรมชาติเป็นแหล่งอาหาร ทำให้มนุษย์มีกระบวนการเรียนรู้ในอันที่จะคัดเลือกพืชธรรมชาติลักษณะใดสามารถนำมาใช้บริโภคได้ และพืชชนิดใดที่บริโภคเข้าไปแล้วทำให้

เจ็บป่วยจนถึงแก่ชีวิต หรือพืชชนิดใดที่สามารถนำมาใช้เป็นยารักษาโรคได้ ในกระบวนการเรียนรู้การเก็บหาพืชธรรมชาติในป่านั้น เป็นกระบวนการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง ในบางครั้งอาจจะต้องอาศัยชีวิตของคนในชุมชนเป็นบทเรียนให้คนรุ่นต่อไปได้เรียนรู้เนื่องจากการเก็บเห็ดที่เป็นพิษมาปรุงอาหารและเสียชีวิต ทำให้คนอื่นๆ ในชุมชนได้เรียนรู้ว่าเห็ดชนิดใดมีพิษ เห็ดชนิดใดรับประทานได้ นอกจากนี้ยังมีการสังเกตจากสัตว์ป่าบางประเภทที่กินพืชธรรมชาติแล้วยังสามารถมีชีวิตอยู่ได้ ชาวบ้านจึงมีกระบวนการเรียนรู้ว่าพืชชนิดนั้นคนโดยทั่วไปก็บริโภคได้โดยไม่มีอันตราย แต่ในบางครั้งกระบวนการสังเกตพืชธรรมชาติที่สัตว์ป่านำมากินได้ก็ไม่ได้มีความแน่นอน เพราะพืชบางชนิดอาจไม่เป็นอันตรายต่อสัตว์ แต่มีอันตรายต่อมนุษย์ เพราะระบบความรู้ของชาวบ้าน เป็นความรู้ที่ได้จากการเรียนรู้กับธรรมชาติ มิใช่ความรู้ที่อาศัยเครื่องมือทางวิทยาศาสตร์ตรวจสอบและให้ผลอย่างแน่นอน ดังนั้นในกระบวนการเรียนรู้ของคนในชุมชนเกี่ยวกับอาหารที่เป็นพิษในบางครั้งต้องอาศัยบทเรียนที่ต้องแลกด้วยชีวิต คนในรุ่นหลังจึงได้อาศัยบทเรียนนั้นที่เป็นประสบการณ์ที่เกิดขึ้นจริงเป็นฐานแห่งการเรียนรู้ และบอกเล่า สืบต่อความรู้เรื่องอาหารที่เป็นพิษแก่ลูกหลาน และคนในชุมชน

นอกจากนี้ชาวบ้านยังมีการเรียนรู้ในการดูแลรักษาสุขภาพเมื่อเกิดอาการเจ็บป่วย โดยกระบวนการในการดูแลรักษาสุขภาพนั้นเริ่มกันที่ครอบครัว มีพ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยาย ทำหน้าที่เป็นผู้ดูแลรักษาผู้ป่วยซึ่งเป็นสมาชิกของครอบครัว รูปแบบของการรักษานั้นอาศัยประสบการณ์ที่สืบทอดต่อกันมาสมัยครั้งบรรพบุรุษ โดยชาวบ้านมีการเรียนรู้เกี่ยวกับสมุนไพรที่เก็บหามาได้จากป่า จากธรรมชาติ เรียนรู้ศิลปะของการรักษาโรคด้วยสมุนไพรอันเป็นการเรียนรู้จากพลังธรรมชาติเพื่อการบำบัดรักษาโรค (โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์. 2531 : 203-205) นอกจากการรักษาพยาบาลโดยใช้ความรู้เรื่องสมุนไพรแผนโบราณ และการปฏิบัติตัวในแบบแผนที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษแล้ว ชาวบ้านยังมีการรักษาพยาบาลโดยการใช้พิธีกรรมที่เรียกว่าบวงสรวงผีพ่อน สะท้อนให้เห็นถึงกระบวนการเรียนรู้ที่สัมพันธ์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ ที่ถึงแม้ว่าจะเป็นผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว แต่ยังเป็นสิ่งที่เชื่อมั่นว่าวิญญาณที่มีคุณธรรมจะช่วยบำบัดโรคภัยได้ อันเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่มีความสัมพันธ์กับสรรพสิ่ง โดยมีสื่อกลางได้แก่หมอลำผีฟ้าซึ่งเป็นหมอพื้นบ้านที่รักษาพยาบาลด้วยความเชื่อและพิธีกรรม ในกระบวนการรักษาพยาบาลมีพิธีกรรมอัญเชิญผีฟ้ามาเข้าทรงของหมอ มีการรำและฟ้อนเพื่อที่จะให้ผีฟ้าชี้แจงสาเหตุและวิธีการแก้ไขความเจ็บป่วย โดยชาวบ้านอีสานเรียกผีฟ้าหรือวิญญาณที่เป็นศูนย์กลางของการรักษาพยาบาลว่า ผีแถน หรือผีที่อยู่เบื้องบน ซึ่งชาวบ้านมีความเชื่อว่าเมื่อมนุษย์เกิดยุคเหี่ยว เจ็บป่วย เมื่ออ่อนวอน อัญเชิญผีฟ้ามาขจัดทุกข์ภัย ผีฟ้าก็จะมาช่วยคุ้มครอง สอดส่องอาการเจ็บป่วยให้ผู้ป่วยปลอดภัย (สุริยา สมุทคุปดี และคณะ. 2540 : 156-158)

แม้ว่าในยุคปัจจุบันจะมีการเปลี่ยนแปลงในด้านบริบทแวดล้อมที่มีความแตกต่างจากชุมชนในอดีต โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเกิดขึ้นของการพัฒนาระบบเศรษฐกิจอุตสาหกรรมสมัยใหม่ที่มีผลกระทบต่อชุมชนทั้งในด้านความรู้ใหม่ เทคโนโลยีการผลิตแบบใหม่ โรงงานอุตสาหกรรม ทำให้เกิดการดึงแรงงานในชุมชนเข้าสู่ระบบอุตสาหกรรม กระบวนการทำงานในชุมชนเปลี่ยนแปลงจากการผลิตเพื่อบริโภคเป็นการผลิตเพื่อขายโดยใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ที่น่าสนใจจากภายนอกชุมชนที่มีราคาสูงทั้งสิ้น ชาวบ้านต้องกู้หนี้ยืมสินเพื่อการปลูกพืชเชิงพาณิชย์ทำให้ชาวไร่ชาวนาต้องลงทุนสูงขณะที่ราคาพืชผลได้ปรับตัวสูงขึ้นมากนัก ชาวไร่ชาวนาจึงเป็นผู้แบกรับภาระหนี้สิน ด้วยสภาวะดังกล่าวชุมชนจึงตั้งคำถามและทำความเข้าใจการเปลี่ยนแปลงของชุมชน พยายามแสวงหาทางเลือกใหม่ในการประกอบอาชีพอื่นๆเสริมอาชีพเกษตรกรรมอันเดิม หรือการรวมกลุ่มเพื่อต่อรองกับนายทุน (ยศ สันตสมบัติ. 2539 : 102-109 ; สุรวุฒิ ปัดโธสงและคณะ. 2543 : 2, 15-17) โดยอาศัยความรู้เดิมของชุมชนอันเป็นความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการผลิตซึ่งผ่านการเรียนรู้ ปรับเปลี่ยนให้มีความสอดคล้องกับสภาพธรรมชาติบนฐานคิดของความช่วยเหลือพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันของคนในชุมชนผสมผสานกับความรู้สมัยใหม่ที่มุ่งเน้นการผลิตเพื่อขายและแสวงหากำไร ลักษณะการปรับตัวของคนในชุมชนโดยการบูรณาการความรู้แบบเดิมและความรู้สมัยใหม่เพื่อใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิต มีผลให้คนในชุมชนไม่ละทิ้งการทำมาหากินแบบเดิมเพื่อการมีผลผลิตสำหรับบริโภค แต่มีการปรับเปลี่ยน สร้างสรรค์แบบแผนการทำมาหากินบางอย่างให้เกิดเป็นอาชีพเพื่อผลทางการค้า (นภาพรณี หะวานนท์ และคณะ. 2543 : 32-34 , 56-57) การเรียนรู้ที่เกิดขึ้นภายใต้ความเปลี่ยนแปลงในระบบเศรษฐกิจอุตสาหกรรมเช่นนี้ทำให้เกิดการปรับตัวจากการผลิตเพื่อการบริโภคเพียงอย่างเดียวไปสู่การผลิตที่มีความหลากหลายโดยอาศัยประโยชน์จากการบูรณาการความรู้เดิมเข้ากับความรู้ใหม่ และมีการรวมกลุ่มเพื่อวางแผนดำเนินกิจกรรม แก้ไขปัญหาร่วมกันเพื่อนำพาชุมชนให้สามารถยืนหยัดอยู่ในสภาพสังคมที่มีความเป็นพลวัตได้อย่างมีศักดิ์ศรี

การดำรงชีวิตของคนในชุมชนเกิดขึ้นจากการที่คนมีการเรียนรู้ที่สัมพันธ์กับสรรพสิ่งต่างๆซึ่งดำรงอยู่ในบริบทของวิถีชีวิต ซึ่งหมายถึง ความสัมพันธ์กับธรรมชาติ ความสัมพันธ์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ และความสัมพันธ์กับเพื่อนมนุษย์ เพื่อการสร้างระบบความรู้ที่สามารถนำไปใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิต การเรียนรู้เช่นนี้จึงเป็นการเรียนรู้เพื่อชีวิตที่คนในชุมชนเป็นผู้กำหนดเป้าหมาย อันเป็นเป้าหมายของตัวผู้เรียนรู้อย่างเดียว และขณะเดียวกันก็เป็นเป้าหมายร่วมของคนในชุมชนที่กำหนดไว้เพื่อการดำรงชีวิต และความรู้ที่ถูกสร้างนั้นก็เพื่อตอบสนองต่อเป้าหมาย เมื่อเป้าหมายถูกกำหนดให้สัมพันธ์กับชีวิต ดังนั้นผู้เรียนจึงเป็นผู้สร้างความรู้ เลือกสรรค์ และ ปรับเปลี่ยนความรู้อยู่ตลอดเวลา อันเป็นการเรียนรู้ตลอดชีวิตที่ทำให้ผู้เรียนสามารถพึ่งตนเองทางความรู้ได้ อันหมายถึงความเป็นสังคมแห่ง

การเรียนรู้ (Learning society) และการเรียนรู้ที่มีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตจริงของผู้เรียนเช่นนี้ จึงไม่สามารถแยกขาดตัวความรู้ออกจากเป้าหมายการเรียนรู้เพื่อนำไปใช้ในบริบทหรือสังคมอื่นได้ เนื่องจากการสร้างความรู้นี้เป็นความรู้เพื่อการตอบสนองต่อวิถีชีวิตภายในบริบทของผู้เรียน

การสถาปนาความรู้วิชาการสมัยใหม่ขึ้นในระบบโรงเรียน

การศึกษาแผนใหม่ที่ปรากฏขึ้นในรูปของระบบโรงเรียนในสังคมไทย มีการปรับให้การศึกษาของชุมชนเปลี่ยนความหมายของการศึกษาซึ่งแต่เดิมเป็นกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนที่จัดขึ้นโดยชุมชน เป็นไปตามครรลองชีวิต ผลผลิตสนองคัลลิ่งไปกับวิถีการดำเนินชีวิตที่มีความผันแปรแตกต่างกันตามสภาพและบริบทของชุมชน แปรเปลี่ยนเป็นการศึกษาที่แยกขาดออกจากวิถีการดำเนินชีวิต มีการกำหนดอุดมการณ์ของการศึกษาแผนใหม่ในระยะของการปฏิรูปการศึกษาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เพื่อความเป็นอารยะ (Civilization) อันเกี่ยวเนื่องกับการเปิดรับความรู้ เทคนิควิทยาการ การติดต่อสื่อสารทางราชการและงานต่างประเทศ โดยการสร้างความคิดเรื่องการพัฒนาประเทศให้เป็นจุดหมายหลักของการจัดการศึกษาแผนใหม่

นับจากทิศทางการพัฒนาประเทศปรับเปลี่ยนไปสู่การพัฒนาเศรษฐกิจ ดังปรากฏรายละเอียดในแผนพัฒนาเศรษฐกิจฉบับที่ 1 พุทธศักราช 2504 ระบบการศึกษาได้ปรับเปลี่ยนอุดมการณ์ไปสู่การผลิตกำลังคนให้มีทักษะ ความรู้ ความชำนาญการที่เหมาะสมกับการเป็นแรงงานในภาคเศรษฐกิจสมัยใหม่ โดยนัยดังกล่าว ระบบการศึกษาได้แยกตัวและตัดขาดออกจากวิถีชีวิตของผู้เรียนอย่างเด่นชัดกว่าเมื่อครั้งการพัฒนาประเทศเพื่อความเป็นอารยะ เนื่องจากการศึกษาในระยะของการประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจนี้ถูกกำหนดเป็นกฎเกณฑ์ที่ประชาชนทุกคนต้องยึดถือปฏิบัติภายใต้การบังคับใช้ของพระราชบัญญัติการศึกษาอย่างเคร่งครัดและการต่อยอดของการศึกษาจากระดับประถมศึกษา ระดับมัธยมศึกษาและระดับอุดมศึกษาอย่างแพร่หลาย

ลักษณะเฉพาะของระบบการศึกษาที่มุ่งผลิตกำลังคนเพื่อทำงานในระบบเศรษฐกิจ คือ การกำหนดให้สถาบันการศึกษา เช่น โรงเรียน วิทยาลัย และมหาวิทยาลัย เป็นกลไกในการเลือกสรรบุคคลเข้าสู่ระบบการศึกษาเพื่อบ่มเพาะทักษะความชำนาญการ ซึ่งสอดคล้องกับเป้าประสงค์หลักของการพัฒนาประเทศและบรรจบุคคลเข้าสู่ระดับชั้นต่างๆของสังคมตามระดับการศึกษา โดยมีระบบจำแนกระดับการศึกษาเป็นสามระดับ ได้แก่ การศึกษาในระดับสูง หมายถึงการศึกษาในระดับอุดมศึกษา มีหน้าที่เตรียมกำลังคนให้มีทักษะความเชี่ยวชาญในการปฏิบัติงาน (Professional skills) และมีความรู้ในระดับมันสมอง (Intellectual knowledge) การศึกษาระดับกลาง หมายถึง ระดับมัธยมศึกษาถูก

คาดหวังให้มีทักษะเฉพาะในการปฏิบัติงาน (Specialized skills) และการศึกษาระดับต้น หมายถึงระดับประถมศึกษามุ่งเน้นให้รู้หนังสือ (Literacy) (Adams. 1970 : 12)

การถ่ายทอดความรู้ของการศึกษาทั้งสามระดับถูกจัดแบ่งแยกย่อยเป็นสาขา หรือ รายวิชานับตั้งแต่การศึกษาในระดับประถมศึกษาที่จัดแบ่งรายวิชา ประกอบด้วยวิชาหลักหรือวิชาแกน คือคณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ สังคมศึกษา ภาษาไทย สำหรับวิชาหลักที่สอนในระดับมัธยมศึกษา ได้แก่คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ ภาษาต่างประเทศ สังคมศึกษา ภาษาไทย ส่วนในระดับอุดมศึกษา รายวิชาต่างๆ ถูกจัดอยู่ภายในสาขาวิชา ผู้ที่มีความประสงค์จะเรียนในสาขาวิชาใด ต้องมีคุณสมบัติตามที่สาขาวิชาเหล่านั้นกำหนด ศาสตร์ในแต่ละสาขาวิชาต่างมุ่งผลิตให้สมาชิกในสังคมมีทักษะความชำนาญการเพื่อนำความรู้ไปใช้ประกอบการในภาคเศรษฐกิจได้ ความรู้ในแต่ละสาขาวิชาจึงเน้นความลุ่มลึกและมีลักษณะเฉพาะ เช่น ศาสตร์ทางด้านเศรษฐศาสตร์ วิศวกรรมศาสตร์ ศึกษาศาสตร์ แพทยศาสตร์ ฯลฯ โดยที่สถาบันการศึกษาระดับอุดมศึกษามีหน้าที่รับช่วงผู้ที่จบการศึกษาในระดับมัธยมศึกษาเข้าเรียน ในขณะที่การศึกษาในระดับมัธยมศึกษาก็ต้องรับผู้ที่จบการศึกษาในระดับประถมศึกษาเข้าเรียนเช่นเดียวกัน การศึกษาดังกล่าวเรียกได้ว่า เป็นการศึกษาแบบต่อยอด หลังจากเรียนจบการศึกษาในระดับอุดมศึกษาผู้เรียนก็จะถูกส่งต่อให้เข้าไปทำงานในภาคเศรษฐกิจ โดยมีปริญญาบัตรเป็นเครื่องรับรองในการเข้าทำงาน

ความมีเกียรติ ศักดิ์ศรี และฐานะทางสังคมในระดับสูงของผู้ที่ได้รับการศึกษามัธยมใหม่ ทำให้ความรู้ในแบบการศึกษามัธยมใหม่สามารถครอบครองพื้นที่ของการเป็นชุดความรู้หลักในสังคม ขณะที่ความรู้แบบอื่นๆ เช่นความรู้แบบภูมิปัญญาท้องถิ่นซึ่งเป็นความรู้ที่มีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของคนในชุมชนมาตั้งแต่ครั้งอดีต ได้ถูกความรู้แบบการศึกษามัธยมใหม่ตัดขาดออกจากการเป็นชุดความรู้ที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตในสังคมสมัยใหม่ อันมีผลให้การเรียนรู้ในวิถีชีวิต ความรู้แบบภูมิปัญญาท้องถิ่นอยู่ในฐานะที่ต่ำกว่า ในประเด็นนี้มีคำถามที่สำคัญว่า ความรู้แบบการศึกษามัธยมใหม่ถูกสร้างขึ้นมาได้อย่างไร ฐานคิดหรืออุดมการณ์เบื้องหลังของความรู้ในแบบการศึกษามัธยมใหม่คืออะไร และ เป็นอย่างไร เจตจำนงของการจัดการศึกษามัธยมใหม่เป็นอย่างไร ด้วยเจตจำนงของการจัดการศึกษาเช่นนี้ได้ตัดขาดความรู้แบบภูมิปัญญาท้องถิ่นออกจากกระบวนการเรียนรู้ของผู้เรียนอย่างไร และเกิดผลอย่างไรต่อผู้เรียนและชุมชน

เพื่อคลี่คลายให้เห็นถึงอำนาจของความรู้แบบการศึกษามัธยมใหม่ที่เข้าครอบงำ (Hegemony) และทำให้ประชาชนในสังคมยอมรับ และพร้อมที่จะตัดขาดตนเองออกจากสังคมและชีวิตจริงเพื่อเข้ารับการการศึกษาที่ไม่สัมพันธ์กับวิถีชีวิตของตนเองและชุมชน ผู้วิจัยใช้แนวคิดเรื่องวาทกรรม (Discourse) ตามแนวทางของมิเชล ฟูโก (Michel Foucault) เพื่อเผยให้เห็นถึงระบบการ

ผลิตอัตลักษณ์ ความหมายให้กับการศึกษา เพื่อให้การศึกษาเป็นที่ยอมรับของคนในสังคมหรือที่เรียกว่าวาทกรรมหลัก โดยการสร้างความจริงผ่านสถาบัน แนวคิด ถ้อยแถลง อันทำให้การศึกษามีความสมเหตุสมผล ซึ่งมีผลต่อการกดทับ ปิดกั้น ความรู้แบบภูมิปัญญาท้องถิ่นให้เป็นอื่น (The other) โดยไม่มีพื้นที่อยู่ในความรู้แบบการศึกษาสมัยใหม่ เพื่อเผยให้เห็นในกระบวนการดังกล่าวจำเป็นต้องศึกษาภาคปฏิบัติการของวาทกรรม (Discursive practices) ซึ่งเป็นอำนาจและความรุนแรงที่แสดงออกมารวมถึงกฎเกณฑ์ ความคิด ความเชื่อ คุณค่า และสถาบันต่างๆในสังคมที่เกี่ยวข้องกับเรื่องของระบบการศึกษาสมัยใหม่ ดังนั้นในงานศึกษานี้จึงมีการวิเคราะห์ให้เห็นถึง ฐานคิดและอุดมการณ์ที่อยู่เบื้องหลังของการศึกษาสมัยใหม่ หรือการศึกษาในระบบโรงเรียน เจตจำนงในการจัดการศึกษา เพื่อแสดงให้เห็นถึงการสร้างความรู้ที่อยู่ภายใต้วิถีคิดและเจตจำนงของคนกลุ่มหนึ่งที่มีอำนาจในสังคม และกระบวนการเรียนการสอนที่หลอมรวมให้ผู้เรียนมีอัตลักษณ์ของผู้มีการศึกษาตรงตามเจตจำนงของการจัดการศึกษาซึ่งถูกกำหนดจากเป้าหมายของการพัฒนาประเทศที่มุ่งให้ความสำคัญกับการพัฒนาเศรษฐกิจอุตสาหกรรมเป็นหัวใจหลัก

ฐานคิดและอุดมการณ์ของการศึกษาในระบบโรงเรียน

การดำเนินกิจกรรมทางการศึกษามีได้เกิดขึ้นโดยปราศจากฐานคิดที่กำกับอยู่เบื้องหลัง หากแต่ปฏิบัติการทางการศึกษาเกิดขึ้นโดยที่ผู้ปฏิบัติมีระบบความคิด ความเชื่อ ข้อตกลงพื้นฐาน อันหมายถึง ฐานคิดหรืออุดมการณ์ที่กำหนดการกระทำนั้น กล่าวคือ เมื่อมนุษย์มีความคิด ความเชื่อต่อสรรพสิ่งเช่นไร มนุษย์ก็จะแสดงแบบแผนพฤติกรรมการปฏิบัติต่อสิ่งต่างๆ เช่นนั้น (Apple .1979 : 20 ; Lincoln and Guba. 2000 : 157) เช่นเดียวกับปฏิบัติการของการศึกษาในระบบโรงเรียนที่ถูกกำกับด้วยฐานคิดและอุดมการณ์ของการพัฒนาไปสู่ความทันสมัย ซึ่งปรากฏในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ได้สร้างการศึกษาแผนใหม่เพื่อความอยู่รอดจากการเป็นอาณานิคมของจักรวรรดินิยมตะวันตก การศึกษาในลักษณะดังกล่าวมุ่งการหลอมรวมผู้เรียนให้มีอัตลักษณ์ของความเป็นผู้รู้หนังสือ (Literacy) เพื่อให้มีทักษะความสามารถด้านการเขียน การอ่าน การสื่อสาร (Graff . 1986 : 61 ; citing Havelock. 1976 : Origins of Western Literacy) ต่อมาเมื่อเริ่มมีการประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจ ระบบการศึกษาจึงถูกใช้ให้เป็นเครื่องมือสำหรับการพัฒนาเศรษฐกิจอุตสาหกรรม

ระบบการศึกษานั้นดำรงอยู่บนฐานคิดและอุดมการณ์ของการพัฒนาไปสู่ความทันสมัยที่ให้ความสำคัญกับการพัฒนาเศรษฐกิจ อุตสาหกรรม ได้กำหนดให้โรงเรียนเป็นสถานที่ผลิตกำลังคนเพื่อตอบสนองต่อการเป็นแรงงานในระบบเศรษฐกิจ ระบบการเรียนการสอนในโรงเรียนถูกจัดระบบภายใต้

หลักสูตร ลักษณะของความรู้แบบราชการที่ถูกบรรจุในหลักสูตรมุ่งส่งเสริมให้ผู้เรียนนำความรู้ที่ได้ไปต่อยอดศึกษาต่อในระดับที่สูงขึ้นไปเพื่อทำงานในภาคเศรษฐกิจอุตสาหกรรม โดยฐานคิดนี้ระบบความรู้จึงเป็นความรู้แบบแยกส่วนซึ่งมุ่งเน้นให้มีความรู้เฉพาะด้านเพื่อทำงานเฉพาะอย่างในระบบเศรษฐกิจอุตสาหกรรม คุณลักษณะสำคัญของความรู้ดังกล่าว ได้แก่ คุณลักษณะของความสัมพันธ์เชิงเหตุผล (Causal relation) ที่สามารถพิสูจน์ได้ ทดลองได้ อันเป็นการให้ความสำคัญกับความรู้เชิงประจักษ์ (Empirical reference) ที่สามารถสังเกตได้ ด้วยลักษณะดังกล่าวเป็นความรู้ที่วางอยู่บนฐานคิดวัฒนธรรมแบบปฏิฐานนิยม (Culture of Positivism) (Giroux. 1981 : 43)

ความรู้ที่สอนในโรงเรียนถูกบรรจุอยู่ในหลักสูตร เพื่อควบคุมพฤติกรรมของทั้งผู้สอนและผู้เรียนให้อยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ของความรู้ที่กำหนด อันเป็นผลของการก่อรูปวาทกรรมความรู้ (Discursive formation) หรือการจัดระเบียบวาทกรรม (Order of Discourse) ซึ่งทำหน้าที่ผลิตสารของความรู้ จัดระเบียบความคิด และพูดในสิ่งที่เป็นไปได้ (Danaher, Schirato and Webb. 2000 : 21-22) การจัดระเบียบความรู้ที่สอนในโรงเรียนภายใต้กฎเกณฑ์เรื่องหลักสูตร เป็นไปเพื่อสนองตอบต่อการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย ที่มุ่งสร้างชนชั้นนำให้มีความรู้ด้านวิทยาการ เทคโนโลยี วิทยาศาสตร์และมีความชำนาญเฉพาะ ผ่านอุดมการณ์บริโภคนิยม อุดมการณ์ความมั่นคงแห่งชาติ นิยมและอุดมการณ์พัฒนานิยม โดยมีระบบโรงเรียนเป็นสถาบันทำหน้าที่เป็นกลไก เลือกสรร รับรอง บุคคลเพื่อเข้าทำงานและจัดลำดับขั้นคนเข้าทำงานในภาคอุตสาหกรรม (เสนห์ จามริก. 2530 : 29-31 ; พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). 2540 : 4-5 ; วิวัฒน์ชัย อัตถากร. 2530 : 5-11)

ด้วยความเชื่อเบื้องหลังว่า การเป็นผู้มีการศึกษาเป็นปัจจัยสำคัญต่อการพัฒนาประเทศ ดังนั้นหลักสูตรจึงถูกผลิตขึ้นในฐานะปฏิบัติการของระบบการศึกษา โดยการกำหนดสาระความรู้ที่บรรจุในหลักสูตร โดยการเลือกจาริตที่สามารถทำให้ความรู้ในหลักสูตรเป็นเรื่องเฉพาะ มีอุดมการณ์หลัก ที่โน้มเอียงไปสู่อุดมการณ์ของการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อมุ่งไปสู่ความทันสมัย การเลือกความรู้เฉพาะในจาริตที่ชนชั้นปกครองเห็นว่าเหมาะสม เป็นสิ่งที่ชี้ชัดได้ว่าความรู้ในหลักสูตรมิได้มีความเป็นกลาง และการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อมุ่งไปสู่ความทันสมัยเป็นเพียงอุดมการณ์ที่ครอบงำ (Hegemonic) เพื่อให้เกิดการยอมตามความจำเป็นในการผลิตอันนำไปสู่การยอมตามในระดับสังคมการเมือง (Whitty. 1985 : 33 ; citing Johnson. 1979) การผลิตซ้ำทางอุดมการณ์เศรษฐกิจแบบทุนนิยมของหลักสูตรกระทำผ่านข้อกำหนดของหลักสูตรในการกำหนดเกณฑ์การรับนักเรียนเข้าเรียนในฐานะเป็นตัวป้อน (input) ส่งผ่านกระบวนการแบบสายพานกลไก (Mechanism) ซึ่งหลักสูตรทำหน้าที่นี้และเปลี่ยนตัวป้อนเหล่านี้ให้กลายเป็นสมาชิกของสังคมตามที่ระบบเศรษฐกิจอุตสาหกรรมต้องการ (Appel. 1979 : 26 ; Liston. 1988 : 104)

ด้วยฐานคิดและอุดมการณ์ของการศึกษาสมัยใหม่ ซึ่งมีพื้นฐานของการพัฒนาเศรษฐกิจอุตสาหกรรมเป็นหลัก เพื่อนำพาประเทศไปสู่ความทันสมัยได้กำหนดแบบแผนของกรอบความคิดที่มีลักษณะเฉพาะ เพื่อสร้างเป็นเจตจำนงของการจัดการศึกษา กระบวนการสร้างความรู้และถ่ายทอดความรู้ที่มีลักษณะเฉพาะ ตลอดจนอัตลักษณ์ของผู้เรียนตามเป้าหมายที่ระบบการศึกษาสมัยใหม่ได้กำหนดไว้

เจตจำนงของการจัดการศึกษา

เจตจำนงของการจัดการศึกษาหรือเป้าหมายของการจัดการศึกษาในระยะของการพัฒนาเศรษฐกิจนับจากการเกิดแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 1 ในพุทธศักราช 2504 ระบบการศึกษาถูกสร้างขึ้นเพื่อผลิตคนให้เป็นไปตามเป้าประสงค์ของทิศทางการพัฒนาประเทศ ระบบการศึกษาจึงถูกใช้เป็นเครื่องมือในการพัฒนาเศรษฐกิจ โดยการผลิตนโยบายการศึกษาให้สอดคล้องกับแนวทางการพัฒนา และกำหนดให้สถาบันโรงเรียนเป็นพื้นที่พิเศษในการอบรม ขัดเกลาสมาชิกของสังคมให้มีอัตลักษณ์ของการเป็นทรัพยากรมนุษย์ที่คุ้นเคยกับระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม สามารถปฏิบัติตามระเบียบบรรทัดฐานของสังคม และมีความพร้อมที่จะรับการถ่ายทอดความรู้ ทักษะ เพื่อเตรียมเหล่าสมาชิกให้เข้าสู่ตลาดแรงงานในสังคมสมัยใหม่ (Musgrove. 1979 : 70 ; Rothstein . 1996 : 22-24 ; Appel. 1982 : 43 ; Paechter. 2001 : 4-6 ; Fagerlind & J. Saha Lawrence. 1989 : 32-40 ; นิธิ เชื้อวศรีวงศ์. 2531 : 26-27 ; เสน่ห์ จามริก. 2537 : 6-7 ; ประเวศ วะสี. 2531 : 22-24)

ความรู้ที่ถูกสร้างขึ้นผ่านวาทกรรมการศึกษาสมัยใหม่ โดยการจัดระเบียบความรู้ของชนชั้นปกครองซึ่งเป็นผู้ที่มีอำนาจในสังคม การก่อรูปของวาทกรรม (Discursive formation) เป็นการพูดถึงสิ่งที่เป็นไปได้ คือการผลิตความรู้ในรูปของหลักสูตรแห่งชาติ (National curriculum) ผ่านการสร้างกฎเกณฑ์ที่ว่าความรู้แบบใดที่ผ่านการเลือกสรร วิเคราะห์เพื่อให้เป็นชุดความรู้ตัวแทนของสังคม สำหรับการอบรมสั่งสอนสมาชิกของสังคมในรุ่นต่อไปนั้นเป็นความรู้ที่มีคุณค่า (Valued knowledge) กระบวนการสร้างความรู้ที่ถูกจัดว่ามีคุณค่าและอยู่ในชั้นของความรู้ที่สูงกว่านี้โดยการกีดกัน เบียดขับ (exclude) ความรู้บางอย่าง เช่นความรู้แบบภูมิปัญญาท้องถิ่นซึ่งไม่มีความเป็นศาสตร์ให้ดำรงอยู่ในฐานะสิ่งปรัศจากเหตุผลและไม่เป็นที่ต้องการของสังคมสมัยใหม่ ส่วนความรู้ที่ถูกบรรจุภายในหลักสูตรแห่งชาตินั้นเป็นความรู้ที่พิสูจน์ได้ มีเหตุผล และเป็นที่ต้องการของการทำงานในภาคเศรษฐกิจ จึงมีความชอบธรรมสำหรับการจัดให้เป็นความรู้ที่มีคุณค่า (Seddon. 2001 : 308, 310 ; citing Williams, R. 1976 : The Long Revolution ; Paechter. 2001 : 175-177 ; Feinberg. 1989 : 83

; citing Mortimer J. 1982 : 23-24 The Paideia Proposal: An Educational Manifesto ; Young. 1998 : 15)

เจตจำนงหลักหรือเป้าหมายหลักในการบรรจุความรู้สมัยใหม่ในหลักสูตร คือ การหลอมรวมผู้เรียนให้มีอัตลักษณ์ของผู้มีการศึกษา เริ่มต้นด้วยการศึกษาในระดับประถมศึกษา เพื่อให้ผู้เรียนมีทักษะความสามารถด้านการเขียน การอ่าน การสื่อสาร เมื่อการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจเริ่มมีการใช้เทคโนโลยีระดับสูงเพิ่มมากขึ้น กฎเกณฑ์ของความรู้ก็ถูกปรับเปลี่ยนโดยมีการขยายการศึกษา มีนโยบายการขยายโอกาสทางการศึกษาจากที่เรียน 6 ปี เพิ่มเวลาการเรียนอีก 3 ปี โดยเรียกว่าการศึกษาขั้น พื้นฐาน โดยให้สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติเป็นผู้ดูแล นอกจากนี้ในระดับอุดมศึกษาก็มีการเพิ่มปริมาณการรับผู้เรียนเพิ่มมากขึ้น และมีการขยายสาขาของสถาบันอุดมศึกษาไปสู่ส่วนภูมิภาคมากขึ้น ความรู้ที่ผ่านการถ่ายทอดจากสถาบันอุดมศึกษาเป็นความรู้ในระดับวิชาชีพ (Professional) ที่เหมาะสมกับงานในระบบเศรษฐกิจ ค่าตอบแทนของผู้ที่จบการศึกษาในระดับดังกล่าวอยู่ในระดับสูง ดังนั้นด้วยระบบงาน ค่าตอบแทน การมีสถานภาพทางสังคมสูง ทำให้สมาชิกของสังคมตระหนักถึงความจำเป็นของการเข้ารับการศึกษาระดับสูงเพิ่มมากขึ้นทุกปี

ด้วยเจตจำนงหรือเป้าหมายของการศึกษาสมัยใหม่ที่มุ่งหลอมรวมให้ผู้เรียนมีอัตลักษณ์เฉพาะของผู้มีการศึกษา โดยการได้เข้าระดับการศึกษาดังแต่ระดับประถมศึกษาจนกระทั่งถึงระดับอุดมศึกษา ก็เพื่อการประกอบอาชีพในภาคเศรษฐกิจ ด้วยเจตจำนงดังกล่าวมีผลให้ ความรู้และกระบวนการถ่ายทอดความรู้มีลักษณะเฉพาะ ทั้งในด้านเนื้อหาของหลักสูตร วิธีการเรียนการสอน ผู้ถ่ายทอดความรู้ ผู้รับการถ่ายทอดความรู้ เวลาสำหรับศึกษา การวัดและประเมินผล เพื่อตอบสนองต่อเจตจำนงของการศึกษาสมัยใหม่ที่ถูกกำหนดไว้

กระบวนการสร้างความรู้ ความจริงในระบบการศึกษา

การศึกษาในระบบโรงเรียนมิได้เกิดขึ้นโดยอิสระ หากแต่ถูกกำกับด้วยนโยบายการพัฒนาประเทศที่มุ่งเน้นความเจริญเติบโตด้านเศรษฐกิจ โดยมีลักษณะที่สำคัญ คือ ใช้โรงเรียนเป็นแหล่งผลิตกำลังคนเพื่อการเป็นแรงงานในระบบเศรษฐกิจอุตสาหกรรม ความรู้ที่สอนในโรงเรียนเกิดขึ้นผ่านกระบวนการเลือกสรรความรู้ด้วยหลักวิชาการเพื่อให้เกิดความชอบธรรมต่อการเป็นชุดความรู้ซึ่งเป็นตัวแทนของความรู้ทั้งหมดที่มีในสังคมโดยการสร้างคำอธิบายเพื่อให้ชุดความรู้ที่ถูกเลือกสรรมีความสำคัญ คำอธิบายที่ปรากฏได้แก่การนำพาไปสู่เป้าประสงค์ของชาติ

กระบวนการเลือกสรรหรือจัดระเบียบความรู้ที่นำมาบรรจุในหลักสูตร เป็นกระบวนการที่มิเชล ฟูกู (Michel Foucault) อธิบายว่า เป็นการสร้างความรู้ชุดหนึ่งให้เป็นความจริง (Truth) โดย

ความรู้ ความจริงนี้ถูกผูกโยงกับอำนาจ ความรู้และอำนาจมิได้แยกออกจากกัน หากแต่อำนาจและความรู้มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน มีอยู่ในเวลาเดียวกัน ทั้งความรู้และอำนาจต่างก็มีเงื่อนไขที่จะก่อให้เกิดสิ่งใดสิ่งหนึ่งให้แก่อีกฝ่ายหนึ่ง โดยอำนาจต้องการความรู้ที่จะมาสนับสนุนตัวอำนาจ และความรู้ก็ต้องการอำนาจในการขยายอาณาเขตของความรู้เพื่อประกาศความถูกต้องและการเป็นที่ยอมรับของความรู้ชุดนั้น ดังนั้นความรู้และอำนาจจึงมีความสัมพันธ์กันอย่างแยกจากกันมิได้ ขณะเดียวกันความรู้และอำนาจก็เกี่ยวข้องกับเรื่องความจริง (Truth) คือ แต่ละส่วนมีระบอบของความจริง (Regime of truth) ที่ผลิตขึ้นผ่านการมีอยู่ของอำนาจที่สร้างจากความรู้ ดังนั้นความจริงในทัศนะของมิเชล ฟูโก จึงเป็นกระบวนการที่มีระเบียบในการผลิต (Production) การกำหนดกฎเกณฑ์ (Regulation) การกระจาย (Distribution) การเผยแพร่ (Circulation) และการจัดการ (Operation) ในเรื่องราวทั้งปวง เพื่อให้ชุดความรู้หลักเป็นความจริงและมีอำนาจในสังคม (Foucault. 1972 : 215-216 ; Foucault . 1980 : 132-133)

อำนาจที่ส่งผ่านรูปแบบของความรู้ (Forms of knowledge) มีลักษณะของการสร้างระบบควบคุมทางสังคมเพื่อขยายความรู้ทำให้การควบคุมมีความเป็นไปได้ และความรู้มีการพัฒนาควบคู่ไปกับปฏิบัติการแห่งการควบคุมพฤติกรรม การกำหนดให้องค์ความรู้มีฐานะเป็นระบอบแห่งกฎเกณฑ์ของปฏิบัติการทางความรู้ (Regulatory regimes of knowledgeable practice) ผ่านการควบคุมโดยกระบวนการสังเกต การตรวจตรา การใช้เกณฑ์มาตรฐาน และศาสตร์เกี่ยวกับมนุษย์ (Human sciences) เพื่อผลิตร่างกายที่ถูกทำให้เชื่อ (Docile body) ทั้งในลักษณะผู้กระทำที่ถูกกล่าวอ้างว่าเป็นผู้มีความสามารถ มีความรู้ดีกว่า (Productive body) และผู้อยู่ใต้การควบคุม (Subjected body) (Goodson and Dowbiggin. 1990 : 106 ; citing Foucault. 1979 : 27-28 Discipline and Punish; Foucault. 1977 : 25-26)

การสร้างความรู้ของการศึกษาในระบบโรงเรียนให้เป็นความจริง (Truth) กระทำผ่านการจัดระเบียบสรรพสิ่ง และจัดระเบียบความรู้ที่ดำรงอยู่อย่างกระจัดกระจายให้อยู่ภายใต้รูปแบบ กฎเกณฑ์อย่างใดอย่างหนึ่งที่เป็นไปตามอุดมการณ์ของสังคม โดยกระบวนการจัดระเบียบวาทกรรม (Order of discourse) ตามแนวทางที่มิเชล ฟูโก ได้แสดงคำบรรยายไว้เมื่อ 2 ธันวาคม 1970 ที่ College de France และแปลโดย Rupert Swyer ซึ่งอธิบายว่า ในทุกสังคมมีการผลิตวาทกรรม โดยมีกระบวนการควบคุม การเลือกสรร เพื่อให้วาทกรรมมีความสำคัญ และฟูโกอธิบายว่าระบบของวาทกรรมประกอบด้วยสามระบบ ได้แก่ ระบบการให้ความสำคัญกับวาทกรรมบางประเภท (System of exclusion) ระบบการควบคุมและจำกัดขอบเขตวาทกรรม (System for the control and delimitation of

discourse) และ หลักการกลั่นกรองผู้พูด (Rarefaction speaking subjects) (Foucault. 1972 : 216-227)

ระบบการให้ความสำคัญกับวาทกรรมบางประเภท ประกอบด้วยยุทธศาสตร์การห้าม (Prohibitory strategies) ซึ่งได้แก่การห้ามพูดในบางเรื่องซึ่งเป็นเรื่องราวเฉพาะที่ผู้พูดต้องมีความรู้ในเรื่องรายนั้นๆ ผ่านการฝึกฝนจากสถาบันการศึกษาที่เป็นที่ยอมรับของสังคม ประกอบด้วย หนึ่ง การให้สิทธิพิเศษกับบางคนให้พูดในบางเรื่อง เช่น เรื่องการศึกษาถูกกำหนดให้เป็นเรื่องราวที่สำคัญที่มีอาจพูดกันในสถานการณ์ทั่วไปและมีนัยยะสำคัญต่อแนวทางการปฏิบัติ หากแต่การศึกษาที่จะมีผลในทางปฏิบัติได้นั้นจะต้องถูกสร้างหรือกำหนดผ่านพิธีกรรมบางอย่าง เช่น การจัดประชุมสัมมนาที่ถูกกำหนดให้เป็นวาระแห่งชาติ ขณะเดียวกันก็มีการให้สิทธิพิเศษกับบางคนให้พูดถึงการศึกษาในวาระแห่งชาติได้ เช่น บรรดานักการศึกษา ผู้เชี่ยวชาญด้านการศึกษา ผู้เชี่ยวชาญด้านหลักสูตร สอง การแบ่งแยกและปฏิเสธวาทกรรมบางอย่างให้เป็นอื่น เช่น การแบ่งแยกผู้มีการศึกษาออกจากผู้ที่ไม่มีการศึกษา และกีดกันให้ผู้ที่ไม่มีการศึกษาอยู่ในพื้นที่ของการทำงานที่ต้องใช้แรงงานเป็นหลัก การเป็นผู้มีรายได้น้อย รวมถึงผู้ที่ไม่มียานพาหนะไม่มีการศึกษาซึ่งหมายถึงการไม่ได้รับการยอมรับจากสังคม สาม การแบ่งแยกสิ่งที่ถูกและผิดโดยอาศัยความรู้ที่ถูกกำหนดจากการศึกษาในระบบโรงเรียนเป็นเกณฑ์ หรือแบบแผนในการแบ่งแยกสิ่งที่ถูกและผิด ซึ่งในกระบวนการทั้งสามประการของระบบการให้ความสำคัญกับวาทกรรมบางประเภทก็เพื่อเจตจำนงในอันที่จะเข้าถึงความจริง (Will to truth) ซึ่งความจริงผูกพันอยู่กับอำนาจที่กำหนดว่าความจริงในเรื่องของการศึกษาในระบบโรงเรียนเป็นสิ่งที่สามารถพูดถึงได้และสังคมยอมรับว่าความจริงชุดนี้มีคุณค่าและขยายขอบเขตของการปฏิบัติตามความจริงอย่างแพร่หลาย

ระบบการควบคุมและจำกัดขอบเขตวาทกรรม เป็นส่วนที่ทำให้เกิดอำนาจที่มาควบคุมวาทกรรมด้วยกฎเกณฑ์แห่งการจัดประเภท การจัดระเบียบ เพื่อให้วาทกรรมมีความเป็นไปได้ ซึ่งประกอบด้วย การวิจารณ์ (Commentary) อันเป็นการพูดถึงการศึกษาในระบบโรงเรียนซึ่งเป็นวาทกรรมหลักของสังคมเพื่อเน้นย้ำให้เห็นถึงความสำคัญของการศึกษาและกลไกการวิจารณ์ทำให้ชุดความรู้ของชุมชนหมดความถูกต้อง พร้อมทั้งให้ความสำคัญกับผู้แต่ง (Author) ซึ่งอาจจะมิได้หมายถึงตัวบุคคลเสมอไปให้มีอำนาจในการแถลงความหมาย เรื่องราวต่างๆเกี่ยวกับการศึกษาในระบบโรงเรียน อาทิ การเรียนการสอนตามหลักสูตร การจัดฝึกอบรมครู การนำเสนอเทคนิคการสอนเฉพาะ เช่น เทคนิคการสอนภาษาไทย เทคนิคการสอนคณิตศาสตร์ เป็นต้น ซึ่งเรื่องราวทางการศึกษาที่นำเสนอล้วนสอดคล้องกับระเบียบ กฎเกณฑ์ของการศึกษาในช่วงนั้น (Disciplines) อันเป็นการสร้างระบบการ

ควบคุมการผลิตวาทกรรม และจำกัดขอบเขตของการศึกษาให้มีแบบแผนเดียวกันเพื่อให้เกิดการยอมรับ

หลักการกลั่นกรองผู้พูด และควบคุมตัวผู้พูด เป็นการทำให้วาทกรรมการศึกษาสามารถตั้งตัวเองอยู่ในสังคมอย่างชอบธรรม โดยการศึกษาขึ้นมาเถลิงอำนาจผ่านพิธีกรรมหรือกระบวนการทางความรู้หรือศาสตร์ที่ได้รับการยอมรับว่าถูกต้อง และในการสถาปนาความเป็นตัวตนของวาทกรรมการศึกษายังมีสังคมวาทกรรมเพื่อผลิตหรือคงความศักดิ์สิทธิ์เอาไว้ เช่น ในกลุ่มผู้เชี่ยวชาญด้านการศึกษา การผลิตเรื่องราวในสถาบันการศึกษาที่คอยควบคุม กลั่นกรองและให้ความชอบธรรมกับวาทกรรมที่ผลิตผ่านสถาบันการศึกษา

กระบวนการสร้างความรู้ความจริงเกี่ยวกับการศึกษาดัวยระบบวาทกรรมสามประการ ได้แก่ ระบบการให้ความสำคัญกับวาทกรรมบางประเภท ระบบการควบคุมและจำกัดขอบเขตวาทกรรม และหลักการกลั่นกรองและควบคุมตัวผู้พูดข้างต้น มีผลให้เรื่องราวของการศึกษาเป็นความจริงที่คนในสังคมยอมรับโดยการมองว่า การศึกษาเป็นสิ่งจำเป็นต่อการดำรงชีวิตในสังคมยุคปัจจุบันและผู้ที่ไม่ได้รับการศึกษาจะถูกมองว่าเป็นผู้ไม่มีความรู้ ไร้การศึกษาและไม่มีคุณค่าเพียงพอต่อการประกอบอาชีพในสังคมอุตสาหกรรมที่ต้องอาศัยความรู้ในระดับสูง การให้ความสำคัญกับความรู้ตามที่วาทกรรมการศึกษาได้สร้างขึ้นทำให้ความรู้เป็นเรื่องเฉพาะและมีเอกลักษณ์ของความรู้ในระบบการศึกษาสองลักษณะ ดังนี้

หนึ่ง ความรู้ที่เป็นเนื้อหา สารวิชา (Subject matter) การกำหนดให้ความรู้ชุดหนึ่งชุดใดดำรงอยู่ในฐานะเนื้อหาสาระวิชาเพื่อบรรจุในหลักสูตรนั้นถูกผลิตขึ้นอย่างเป็นระบบผ่านการจัดประเภทของความรู้ซึ่งการจัดประเภทของความรู้สามารถเกิดขึ้นได้ในสภาพการณ์ทั่วไป หากแต่เป็นหน้าที่ของผู้ที่ได้รับสิทธิพิเศษในการจัดประเภทของความรู้ ได้แก่ ผู้ที่อำนาจที่รัฐและสังคมให้การยอมรับ ซึ่งได้แก่ บรรดาผู้เชี่ยวชาญด้านการศึกษาที่ได้รับการศึกษาจากสถาบันการศึกษาที่รัฐให้การรับรอง ดังนั้นความรู้ที่ถูกกำหนดให้เป็นเนื้อหาสาระวิชาเพื่อบรรจุในหลักสูตรจึงถูกเชื่อมโยงกับเจตจำนงในการจัดการศึกษา นั่นคือเมื่อการพัฒนาเศรษฐกิจ อุตสาหกรรมถูกกำหนดให้เป็นเจตจำนงหรือเป้าหมายหลักของการจัดการศึกษา ดังนั้นสาระความรู้ที่บรรจุในหลักสูตรจึงต้องเป็นความรู้ที่สามารถใช้ประโยชน์ในระบบเศรษฐกิจ อุตสาหกรรมได้ ซึ่งหมายถึงการสถาปนาให้ชุดความรู้ที่ตอบสนองต่อเจตจำนงของการจัดการศึกษาซึ่งเป็นไปเพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจเป็นชุดความรู้หลักหรือเป็นตัวแทนของความรู้ทั้งหมดในสังคม (Forms of Representation) ที่ถ่ายทอดในสถาบันการศึกษานั้นหมายถึงการเป็นความรู้แบบราชการ (Official knowledge) ซึ่งเป็นความรู้สากลที่สามารถนำไปใช้ได้กับสถาน

ศึกษาทั่วทุกภูมิภาคของประเทศโดยมีต้องคำนึงถึงความแตกต่างในบริบทของชุมชนที่สถานศึกษานั้น ตั้งอยู่แต่อย่างใด (Kelly. 1999 : 44 ; citing Eisner E.W. 1982 : Cognition and Curriculum ; Appel. 1993 : 65-66 ; Henson. n.d. : 210-221 ; Wexler. 1989 : 92-93 ; Carnoy. 1989 : 3-5 ; Lawton. 1980 : 20-21) ระบบการสถาปนาชุดความรู้ประเภทหนึ่งให้เป็นชุดความรู้แบบราชการที่มีความถูกต้องชอบธรรมต่อการนำมาบรรจุในหลักสูตรเพื่อถ่ายทอดแก่ผู้เรียนโดยอาศัยกฎเกณฑ์ของความรู้ที่สนองตอบต่ออุดมการณ์ของการพัฒนาประเทศที่มุ่งเน้นการพัฒนาภาคเศรษฐกิจอุตสาหกรรมเป็นหลัก มีผลให้ชุดความรู้ของชุมชน (Private knowledge) ซึ่งเป็นความรู้ ที่ถูกผลิตขึ้นเพื่อการมีชีวิตที่อยู่รอดปลอดภัย ชีวิตที่ดีงามและสงบสุขบนรากฐานของการพึ่งตนเองทางความรู้ได้ถูกมองว่าเป็นความรู้ที่ปราศจากคุณค่าต่อแนวทางการพัฒนาประเทศ ดังนั้นความรู้ของชุมชนจึงถูกการศึกษาในระบบโรงเรียนเบียดขับให้เป็นความเป็นอื่นของความรู้และไม่มีที่ว่างสำหรับความรู้แบบของชุมชนในอันที่จะเป็นความรู้ที่สามารถนำมาสอนในโรงเรียนได้

เอกลักษณ์ของความรู้ในระบบการศึกษาอีกมิติหนึ่ง ได้แก่ ความรู้ในการจัดระเบียบหลักสูตรซึ่งเป็นความรู้ที่ถูกผลิตโดยสถาบันที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน เพื่อทำให้เรื่องของการศึกษามีลักษณะเฉพาะ สามารถเรียนรู้หรือพูดถึงได้ในสถานการณ์ทั่วไป (Stehr. 1994 : 160 ; Stewart. 1990 : 161) สถาบันการศึกษาที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะในการถ่ายทอดความรู้ในเรื่องการจัดระเบียบหลักสูตร ได้แก่ มหาวิทยาลัย หรือสถาบันการศึกษาอื่นที่มีคณะวิทยาศาสตร์และคณะศึกษาศาสตร์ที่ทำหน้าที่ในการผลิตความรู้และถ่ายทอดความรู้ สาระความรู้ที่ถ่ายทอดถูกจัดระเบียบอยู่ภายใต้ศาสตร์การพัฒนาลำดับ และมีความเป็นสาขาวิชาเฉพาะ (Discipline) สำหรับการผลิตผู้เชี่ยวชาญด้านการพัฒนาลำดับสำหรับผลในการควบคุม จัดระเบียบการพูดถึงความรู้ให้ดำเนินไปตามแบบแผน กฎเกณฑ์ของระบบการศึกษา

ผลแห่งการสร้างความรู้ในระบบการศึกษาให้เป็นความรู้แบบราชการที่รองรับต่ออุดมการณ์ของการพัฒนาระบบเศรษฐกิจ อุตสาหกรรม และมีสถาบันการศึกษาในระดับปฏิบัติ ได้แก่โรงเรียนให้ทำหน้าที่ถ่ายทอดสาระความรู้แก่ผู้เรียน และสถาบันการศึกษาในระดับอุดมศึกษา ได้แก่มหาวิทยาลัย หรือสถาบันการศึกษาอื่นที่เปิดสอนในคณะครุศาสตร์และคณะศึกษาศาสตร์เพื่อทำหน้าที่ถ่ายทอดศาสตร์ทางการศึกษา มีผลให้ความรู้ในระบบการศึกษาเป็นความรู้ที่ถูกสร้างให้เป็นความจริงที่มีอำนาจเหนือความรู้ชุดอื่นๆ ทั้งหมด

สอง ความรู้ในลักษณะของระเบียบ กฎเกณฑ์ (Disciplines) อีกด้านหนึ่งของความรู้ในระบบการศึกษาดำรงอยู่ในฐานะของระเบียบ กฎเกณฑ์ของการศึกษาที่มีอำนาจในการกำกับ สอดส่องดูแลให้บุคคลในสังคมดำรงอยู่ในฐานะของการเป็นร่างกายที่อ่อนนุ่ม โอนอ่อนไปในทิศทางที่

สอดคล้องกับเจตจำนงของการจัดการศึกษาและยอมรับว่าระเบียบ กฎเกณฑ์ของความรู้เป็นสิ่ง บริสุทธิ์ มีความเป็นกลางและมีคุณค่าต่อการดำเนินชีวิต ความแบบยลในระเบียบกฎเกณฑ์ของความรู้ ทำให้คนในสังคมมองไม่เห็นอำนาจที่แฝงเร้นซึ่งทำให้คนต้องยอมรับต่อระเบียบกฎเกณฑ์ของการ ศึกษา และระเบียบกฎเกณฑ์ของหลักสูตร

ระเบียบกฎเกณฑ์ของการศึกษาถูกสร้างขึ้นเพื่อการสร้างคนที่ยอมรับต่อกฎเกณฑ์นั้นเพื่อ ประโยชน์ต่อการใช้ร่างกายในระบบเศรษฐกิจ อุตสาหกรรมและง่ายต่อการควบคุม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง กฎเกณฑ์ของโรงเรียนที่กำหนดและควบคุมแบบแผนการดำเนินชีวิตของผู้เรียนด้วยตารางเวลาเรียน แบบแผนการแต่งกาย การเข้าแถว การทำความเคารพครู ท่วงทำนองการพูด อิริยาบถต่างๆ ตลอดจน ระบบการวัดผลเพื่อให้ผู้เรียนมีทักษะและปฏิบัติตัวอย่างเหมาะสม เช่นเดียวกันกับครูที่ต้องปฏิบัติตาม การสอนในรายวิชาต่างๆ เนื้อหาสาระต่างๆตามที่กำหนดในแบบแผนของหลักสูตร ระเบียบกฎเกณฑ์เหล่านี้ ถูกปฏิบัติเช่นเดียวกันในทุกวัน ทำให้ผู้ที่อยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ยอมรับถึงความปกติธรรมดาของกฎ เกณฑ์เหล่านี้ (Feinberg. 1989 : 83 ; citing Mortimer . The Paideia Proposal : An Educational Manifesto. 1982 : 23-24 ; Ladwig. 1996 : 39 ; Miller. 1988 : 4 ; Morley and Rassool. 1999 : 90)

ระเบียบกฎเกณฑ์อีกประเภทหนึ่ง ได้แก่ ระเบียบกฎเกณฑ์ของหลักสูตร ซึ่งถูกผลิตขึ้นด้วย กระบวนการของวาทกรรมการศึกษาในอันที่จะสร้างให้เรื่องราวของการศึกษามีระเบียบ แบบแผน หลักการที่เป็นแนวทางเฉพาะ ดังนั้นระเบียบกฎเกณฑ์ของหลักสูตรจึงเป็นกลไกอันหนึ่งที่ทำให้การ ศึกษาที่มีอำนาจในการเข้าไปจัดกระทำกับสรรพสิ่งและวิถีชีวิตของคนในสังคมด้วยการกล่าวอ้างถึงเหตุ ผลและความจำเป็นของการยึดถือหลักปฏิบัติตามระเบียบแบบแผนของหลักสูตรและเชื่อมโยงข้อ กล่าวอ้างกับเจตจำนงของการจัดการศึกษา เพื่อให้หลักสูตร แบบแผนของหลักสูตรมีความสมเหตุ สมผล ด้วยระบบของหลักคิดดังกล่าวนี้ความน่าเชื่อถือของระเบียบ กฎเกณฑ์ของหลักสูตรจึงถูกผลิต ขึ้นโดยการเชื่อมโยงกับศาสตร์แห่งการพัฒนหลักสูตร เพื่อการจำกัดขอบเขตเรื่องหลักสูตรให้อยู่ภายใน แวดวงของนักพัฒนหลักสูตร (Curriculum specialists)ซึ่งเป็นผู้มีความเชี่ยวชาญเฉพาะในการพูด ถึงเรื่องหลักสูตรซึ่งทำให้มีผลต่อการปฏิบัติ

การผลิตระเบียบ กฎเกณฑ์ของหลักสูตรจึงถูกทำให้เป็นเรื่องที่มีความเฉพาะเจาะจง ซึ่งถูก แสดงในรูปของแนวคิดการจัดหลักสูตรในชั้นเรียนซึ่งถูกห่อหุ้มด้วยกฎเกณฑ์ด้านเนื้อหา วัตถุประสงค์ ยุทธศาสตร์การสอน การประเมินผลผู้เรียน และการจัดเวลาเรียน สถานที่เรียน (Sowell. 1996 : 19) และการผลิตหลักสูตรขึ้นมามีใช้ยังถูกกำกับจากแบบแผนของทฤษฎีการออกแบบหลักสูตร (curriculum design) (Zais. 1976 : 16) และทฤษฎีวิศวกรรมหลักสูตร (Curriculum engineering)

(Beauchamp. 1975 : 108) ด้วยระเบียบกฎเกณฑ์ แบบแผนของหลักสูตรเช่นนี้ทำให้เกิดข้อจำกัดต่อการเข้าถึงเรื่องหลักสูตรซึ่งสามารถปฏิบัติได้เฉพาะในแวดวงของผู้เชี่ยวชาญด้านการพัฒนาหลักสูตร ซึ่งเป็นผู้มีความรู้ และเป็นผู้สร้างเกณฑ์เรื่องหลักสูตร อันแสดงถึงระบบแห่งการเบียดขับชุดความรู้อื่นที่ไม่ได้มีกฎเกณฑ์ตามระเบียบของการพัฒนาหลักสูตรเพื่อตอบสนองต่อเจตจำนงของการจัดการศึกษาให้เป็นวัตถุที่ปราศจากคุณค่า

เมื่อเอกลักษณ์ของความรู้ในระบบการศึกษาถูกกำหนดให้มีคุณลักษณะพิเศษและถูกอธิบายได้ด้วยหลักวิชาการของความเป็นศาสตร์ทางการศึกษาที่มีสถาบันการศึกษารองรับ มีระบบปฏิบัติการในการนำความรู้ไปสู่การปฏิบัติในสังคมผ่านการนำเสนอของผู้เชี่ยวชาญด้านการศึกษาระดับเดียวกันแหล่งรองรับสำหรับผู้ที่จะรับการศึกษาก็ถูกสร้างขึ้นเพื่อให้บรรลุผลในอุดมการณ์ของการพัฒนาประเทศ ดังนั้นการศึกษาจึงถูกยอมรับในฐานะความจริงของสังคมที่ทำให้ผู้มีความรู้ในระบบของการศึกษาเช่นนี้สามารถดำเนินชีวิตภายใต้สังคมที่มุ่งพัฒนาระบบเศรษฐกิจ อุตสาหกรรมได้

การผูกขาดในการผลิตและเผยแพร่ความรู้ผ่านสถาบันการศึกษา

ระบบการศึกษาที่มีได้มีอิสระจากกระบวนการพัฒนาประเทศที่มุ่งตอบสนองต่ออุดมการณ์ของการพัฒนาประเทศไปสู่ระบบเศรษฐกิจ อุตสาหกรรม มีผลให้ระบบการศึกษาถูกใช้เป็นเครื่องมือของการพัฒนาประเทศ ยุทธวิธีของการนำการศึกษามาใช้เป็นเครื่องมือสำหรับการพัฒนาประเทศถูกสร้างให้เป็นระเบียบ กฎเกณฑ์ในรูปของกฎหมายและนโยบายของการศึกษา ดังเช่น การประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา พุทธศักราช 2464 ที่มีสาระสำคัญเกี่ยวกับการบังคับให้เด็กทุกคนที่มีอายุครบ 7 ปีบริบูรณ์เข้าเรียนในโรงเรียนประถมศึกษาจนมีอายุครบ 14 ปี โดยไม่ต้องเสียค่าเล่าเรียน แนวนโยบายดังกล่าวก่อให้เกิดผลการควบคุมคนในสังคม โดยการกำหนดให้บุคคลต้องละทิ้งการเรียนรู้ที่สัมพันธ์กับวิถีชีวิตของผู้เรียนเพื่อเข้ารับการศึกษาศึกษาในสถานศึกษาที่รัฐเป็นผู้กำหนด

การผลิตสถาบันการศึกษาเป็นระบอบแห่งการปฏิบัติเพื่อสร้างความเป็นพื้นที่พิเศษในการทำหน้าที่ผลิต กระจาย เผยแพร่ความรู้เพื่อการเข้าสู่ความจริงที่สอดคล้องกับเจตจำนงของการจัดการศึกษา (Sheridan. 1980 : 123-124) สถาบันการศึกษาจึงถูกสร้างให้มีลักษณะเฉพาะที่มีความแตกต่างกันเพื่อให้ระบบการควบคุมชีวิตของคนในสังคมเป็นไปอย่างทั่วถึง ข่ายใยของอำนาจที่ทำหน้าที่ควบคุมการดำเนินชีวิตของคนในสังคม ได้แก่ ความรู้ที่ถูกจัด ผลิตหรือถูกใช้ประโยชน์ภายในสถาบันการศึกษาที่หลากหลายซึ่งประกอบด้วย สถาบันโรงเรียน สถาบันการศึกษาที่สอนในระดับอุดมศึกษา หน่วยงานที่ทำหน้าที่ด้านการศึกษา ได้แก่ กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ ทั้งนี้เพื่อมิให้สรรพสิ่งอื่น

มีโอกาสแสดงตัวให้เป็นที่ยอมรับ หรือมีความชอบธรรมต่อการทำหน้าที่ในการผลิต เผยแพร่ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาแต่อย่างใด

ระบบการสร้างอำนาจในการผูกขาดการผลิตและเผยแพร่ความรู้ของสถาบันการศึกษาได้กระทำผ่านการเชื่อมโยงสถาบันการศึกษาที่ถูกจำแนกแยกย่อยให้ทำหน้าที่เกี่ยวกับการศึกษาเฉพาะด้าน เพื่อให้ความรู้มีความซับซ้อนและมีเรื่องราวปกรณัมด้าสำหรับการปฏิบัติในพื้นที่ทั่วไป ดังนั้น โรงเรียนจึงเป็นสถาบันการศึกษาลำดับแรกที่ถูกกำหนดให้ทำหน้าที่ถ่ายทอดสาระแก่ผู้เรียน ซึ่งผู้ถ่ายทอดความรู้ ได้แก่ ครู ซึ่งดำรงอยู่ในฐานะปัญญาชนของสังคม ซึ่งต้องผ่านกระบวนการขัดเกลาด้วยกระบวนการเรียนการสอนตามหลักสูตรของสถาบันการศึกษาในระดับสูง อาทิ การเรียนในคณะครุศาสตร์ คณะศึกษาศาสตร์ในสถาบันการศึกษาระดับอุดมศึกษา และได้รับการรับรองการจบหลักสูตรด้วยปริญญาบัตร เพื่อเป็นเครื่องแสดงถึงความเป็นผู้เชี่ยวชาญ หรือครูระดับวิชาชีพ (Professional) ที่มีความรู้เกี่ยวกับการสอนเป็นอย่างดี (Popkewitz. 1991 : 68-69 ; Foucault. 1980 : 131 ; Guile and Young. 2001 : 62-65) ครูโดยนัยนี้หมายถึงผู้สอนตามหลักสูตรการศึกษาของโรงเรียน อันอยู่ในสถานะของครูที่ถูกนำเข้าจากภายนอก (Import) หมายความว่าไม่ว่าครูจะเป็นลูกหลานของคนในชุมชนหรือไม่ก็ตาม หากแต่ครูซึ่งผ่านกระบวนการศึกษาและได้รับการรับรองจากสถาบันการศึกษาลำดับใหม่นั้นทำให้ครูมีอัตลักษณ์ของความเป็นครูที่มุ่งถ่ายทอดความรู้ตามหลักวิชาการที่ไม่สัมพันธ์กับวิถีชีวิตของคนในชุมชน เช่นเดียวกับความรู้ที่นำมาถ่ายทอดในโรงเรียนก็เป็นความรู้ที่ถูกนำเข้าจากภายนอกในรูปของหลักสูตร แบบเรียน เทคนิควิธีการสอน ซึ่งถูกผลิตโดยกรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ เพื่อให้ความรู้ที่นำมาถ่ายทอดมีแบบแผนเฉพาะ อันมีเป้าหมายในการผลิตคนให้เป็นไปตามเจตจำนงของการจัดการศึกษา

แบบแผนของสถาบันที่ทำหน้าที่ได้อย่างเชื่อมโยงกัน นับตั้งแต่การผลิตความรู้ กฎเกณฑ์การผลิตผู้เชี่ยวชาญด้านการศึกษา การเผยแพร่ความรู้ และการสร้างระบบรับรองความรู้ ทำให้ความรู้ที่ระบบการศึกษาผลิตขึ้นสามารถเข้าไปควบคุมบุคคลในสังคมได้ถ้วนทั่วทุกมิติของชีวิต

เทคโนโลยีของอำนาจในการสร้างอัตลักษณ์แก่ผู้เรียน

โรงเรียนถูกผลิตขึ้นในฐานะสถาบันการศึกษาที่มีหน้าที่เฉพาะในการเป็นแหล่งวิทยาการสำหรับกระจายความรู้แก่บุคคลในสังคม หรืออีกนัยหนึ่งโรงเรียนถูกใช้ให้เป็นพื้นที่ของการควบคุมพฤติกรรม ความรู้สึกนึกคิดของผู้เรียนให้มีอัตลักษณ์ของผู้มีการศึกษาตามเจตจำนงของการจัดการศึกษา เทคโนโลยีของการสร้างอัตลักษณ์ของผู้มีการศึกษาถูกผลิตด้วยกลไกในการจัดการ ควบคุม

ความประพฤติ วิธีชีวิตของผู้เรียน เพื่อให้ผู้เรียนยอมรับ กระทำตามแบบแผน กฎเกณฑ์ที่โรงเรียนกำหนด

การผลิต ปรับปรุงให้ร่างกายซึ่งหมายถึงผู้เรียนให้เชื่อฟังและอยู่ในฐานะของร่างกายที่มีประโยชน์สำหรับระบบเศรษฐกิจ อุตสาหกรรมได้ก็ต้องอาศัยเครื่องมือซึ่งเป็นกลไกเชิงอำนาจที่ปรากฏในรูปความรู้ ระเบียบแบบแผน กฎเกณฑ์ของระบบการศึกษา และกลไกเชิงอำนาจดังกล่าวได้ถูกหล่อหลอมให้มีคุณลักษณะเฉพาะเพื่อการเข้าถึง หรือการจัดกระทำกับผู้เรียนได้อย่างปราศจากข้อสงสัย (Kenway. 1990 : 174 ; citing Rabinow. 1984 :176-188. The Foucault Reader) ดังนั้น ระเบียบ กฎเกณฑ์เกี่ยวกับการประเมินผลจึงถูกใช้เป็นเครื่องมือหรือเทคโนโลยีของอำนาจเพื่อการตรวจสอบ ควบคุม สอดส่อง กำกับผู้เรียนและจำแนกประเภทผู้เรียนด้วยเทคนิคเฉพาะภายใต้คำอธิบายเรื่องการวัดความก้าวหน้าของผู้เรียน ซึ่งมีข้ออ้างถึงการตรวจสอบคุณค่าทางวิชาการของผู้เรียน (Academic values) โดยใช้เครื่องมือที่เรียกว่า แบบทดสอบ ในฐานะเครื่องมือในการกลั่นกรองผู้เรียนและจัดประเภทผู้เรียนเป็น ผู้เรียนดี ผู้เรียนปานกลาง และผู้เรียนที่อยู่ในระดับต่ำ มาตรฐานที่ถูกหยิบยกขึ้นมาวัดผู้เรียนนั้นเป็นมาตรฐานที่อยู่บนฐานคิดของการผลิตกำลังคนเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจเป็นหลัก กล่าวคือแบบทดสอบที่นำมาใช้วัดและ จัดประเภทผู้เรียนนั้นเป็นแบบทดสอบที่สร้างขึ้นจากรากฐานวัฒนธรรมแบบอุตสาหกรรมทุนนิยม ซึ่งเต็มไปด้วยวิถีคิดของมาตรฐานการแข่งขันเพื่อชิงชิงโอกาสของการได้รับคัดเลือกเข้าไปทำงานในตลาดแรงงาน ผู้ที่ผ่านการสอบและถูกประทับตราว่าเป็นผู้รู้ก็จะถูกพิจารณาจากสังคมและระบบเศรษฐกิจยกย่องให้เป็นผู้ชำนาญการ (Expert) โดยมีปริญญาบัตรและผลสรุปคะแนนเป็นเครื่องหมายรับรอง ว่าเป็นผู้ที่มีความสามารถในการปฏิบัติงานในระบบเศรษฐกิจได้อย่างมีประสิทธิภาพ ในขณะที่ผู้ที่ไม่ผ่านเกณฑ์ของการทดสอบ หรือได้ค่าคะแนนต่ำ ก็จะถูกสังคมตีตราว่าเป็นผู้ที่ขาดความรับผิดชอบ ไม่สามารถทำงานในระดับที่อาศัยความชำนาญการได้ และถูกจัดให้ทำงานในฐานะผู้ใช้แรงงาน ซึ่งหมายถึงการมีสถานภาพทางสังคมที่ลดหลั่นลงมาด้วย

ระบบการจำแนกประเภทผู้เรียนของระบบการศึกษาผ่านการประเมินผล ได้สร้างและจัดระดับผู้มีความชำนาญเฉพาะ ซึ่งสามารถเข้าถึงอาชีพที่เป็นที่ยอมรับของสังคมได้สูงกว่า (Bourdieu , and Passereon. 1990 : 144) ผู้ที่เรียนจบหลักสูตรการศึกษาจะถูกระบบการศึกษาจัดประเภทให้เป็นผู้มีเกียรติ มีศักดิ์ศรีในสังคม ซึ่งหมายถึงการมีรายได้ที่สูงกว่าผู้ที่ไม่ได้เข้าศึกษาในระบบการศึกษาสมัยใหม่ ระบบการรับรองทางการศึกษา (Educational guarantees) ดังกล่าวทำให้ประชาชนต่างมุ่งหวังที่จะใช้การศึกษาเป็นบันไดไต่เต้าไปสู่สถานภาพทางสังคมระดับสูง ดังนั้นในยุคปัจจุบันปริมาณผู้ที่เข้าเรียนในสถาบันการศึกษาทั้งในระดับมัธยมศึกษาและในระดับอุดมศึกษาจึงเพิ่มมากขึ้น รวมถึงลูกหลานของคนในชุมชนชนบทซึ่งมีอัตราการศึกษาในระดับอุดมศึกษาเพิ่มมากขึ้นเช่นเดียวกัน

การเรียนรู้ที่เกิดขึ้นในโรงเรียนเป็นการเรียนรู้ที่ดำรงอยู่ภายใต้ฐานคิดและอุดมการณ์ของการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัยที่ให้ความสำคัญกับการพัฒนาเศรษฐกิจและอุตสาหกรรมเป็นหลัก ฐานคิดและอุดมการณ์ของการพัฒนาประเทศเป็นสิ่งสำคัญที่กำหนดเป้าหมายของการจัดการศึกษาให้เป็นเป้าหมายเพื่อการพัฒนากำลังคนไปสู่การทำงานในระบบเศรษฐกิจ อุตสาหกรรม เนื่องจากระบบการศึกษาถูกใช้เป็นเครื่องมือของการพัฒนาประเทศให้เป็นประเทศอุตสาหกรรม ดังนั้นเป้าหมายของการจัดการศึกษาจึงตอบสนองต่อแนวทางการพัฒนาประเทศ โดยการผลิตผู้เรียนให้เป็นผลผลิต (Product) ที่สามารถเป็นแรงงานที่มีคุณภาพต่อการทำงานในระบบเศรษฐกิจ ดังนั้นสาระการเรียนรู้หรือองค์ความรู้ที่ถ่ายทอดแก่ผู้เรียนจึงเป็นความรู้ที่มีเป้าหมาย (Ends) และวิธีดำเนินการไปสู่เป้าหมาย (Means) อย่างชัดเจนในรูปของหลักสูตรซึ่งเป็นความรู้ที่มีระเบียบแบบแผนเฉพาะในเชิงวิชาการ มีการจัดรายวิชา กำหนดเวลาเรียนและสถานที่เรียนที่ถูกออกแบบโดยอาศัยหลักวิชาการของทฤษฎีการเรียนรู้ ผู้ที่ทำหน้าที่ถ่ายทอดความรู้ได้แก่ครูประจำการที่ถูกหล่อหลอมจากสถาบันการศึกษาและได้รับการรับรองว่าเป็นผู้ที่มีความรู้ตามหลักวิชาชีพครู โดยมีปริญญาบัตรเป็นเครื่องหมายรับรองความเป็นครู ขณะเดียวกันผู้เรียนถูกกำหนดให้มีหน้าที่เรียนรู้วิชาการที่กำหนดในหลักสูตรโดยครูถูกทำให้เป็นตัวแทนของรัฐในการถ่ายทอดความรู้แก่ผู้เรียน การเรียนรู้เช่นนี้เป็นการเรียนรู้ที่ผู้เรียนมิได้เป็นผู้กำหนดเป้าหมายการเรียนรู้และมิได้กำหนดสาระการเรียนรู้ตามความปรารถนาและความหลากหลายของผู้เรียนเพื่อที่จะนำความรู้ไปใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิต อันเป็นการแยกผู้เรียนออกจากเป้าหมาย ความรู้และกิจกรรมที่จำเป็นสำหรับการดำรงชีวิต ทำให้ผู้เรียนดำรงอยู่ในฐานะผู้รับความรู้ที่มีได้มีอิสระทางความคิดในการที่จะปรับเปลี่ยน สร้างสรรค์ความรู้ให้สอดคล้องกับความสนใจและการนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์กับชีวิต ขณะเดียวกันสายสัมพันธ์ในเชิงการถ่ายทอดความรู้ระหว่างผู้เรียนกับผู้ถ่ายทอดความรู้ในชุมชนซึ่งได้แก่ พ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยาย และเพื่อนบ้านก็มีอาจเกิดขึ้นได้เนื่องจากความรู้ที่ถ่ายทอดในโรงเรียนมิได้เป็นความรู้เพื่อชีวิต จึงปราศจากคุณค่าและถูกตัดขาดจากการศึกษาในระบบโรงเรียน ดังนั้นผู้เรียนต้องเรียนรู้ในสิ่งที่แปลกแยกจากวิถีชีวิต โดยมีได้เป็นผู้กำหนดเป้าหมายการเรียนรู้ หรือกำหนดความรู้ กระบวนการเรียนรู้ที่จะทำให้ผู้เรียนเป็นผู้คิดสร้างความรู้ปรับเปลี่ยนความรู้ให้เหมาะสมกับสภาพการดำเนินชีวิตของผู้เรียนจึงไม่เกิดขึ้น อันหมายถึงระบบการทำลายศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์ของผู้เรียนและมิได้นำไปสู่สังคมแห่งการเรียนรู้ในลักษณะที่ตัวผู้เรียนมีอิสระทางความคิดในการเลือก ตัดสินใจ กำหนดเป้าหมายของการดำเนินชีวิตให้กับตนเอง กำหนดความรู้ที่ต้องการเรียนรู้เพื่อให้สอดคล้องกับวิถีการดำเนินชีวิตจริง และที่สำคัญที่สุดระบบการศึกษาดังกล่าวมิสามารถนำพาผู้เรียนไปสู่การพึ่งตนเองทางความรู้ได้

การผนวกรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่การศึกษาในระบบโรงเรียน

ความไม่ราบรื่นและคงทนถาวรของกระบวนการสร้างความรู้ ความจริงในระบบการศึกษา ปรากฏขึ้นภายในสังคมด้วยปัญหาของระบบการศึกษาที่มีผลให้ผู้เรียนซึ่งมาจากสังคมเกษตรกรรมไม่สามารถฟันฝ่ากฎเกณฑ์ของระบบการศึกษาเพื่อการเข้ารับการศึกษาระดับสูงได้ จึงมีความรู้เพียงแค่ขั้นพื้นฐาน ซึ่งหมายถึงความรู้ในระดับประถมศึกษา ขณะเดียวกันความรู้ที่ได้รับก็ไม่สามารถนำไปใช้ประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตในภาคเกษตรกรรม เนื่องจากความรู้ที่สอนในโรงเรียนถูกสร้างให้มีแบบแผนเฉพาะ เพื่อตอบสนองต่ออุดมการณ์ของการพัฒนาระบบเศรษฐกิจ อุตสาหกรรม ดังนั้นการมุ่งหน้าเข้ามาทางงานทำในเมืองใหญ่ด้วยการละทิ้งถิ่นฐาน ทั้งชุมชน จึงปรากฏให้เห็นอย่างมากมาย และท้ายที่สุดแรงงานที่มาจากสังคมเกษตรกรรมก็ยังถูกจำกัดขอบเขตของการเข้าทำงานด้วยกฎเกณฑ์เกี่ยวกับระดับการศึกษา มีผลให้ผู้ที่ได้รับการศึกษาระดับพื้นฐานหรือระดับประถมศึกษา ถูกจัดให้ทำงานในประเภทของการใช้แรงงาน และขณะที่ความต้องการจำนวนแรงงานในภาคเศรษฐกิจมีจำนวนจำกัด จึงมีผลให้คนส่วนใหญ่ต้องตกอยู่ในฐานะของผู้ว่างงาน ความล้มเหลวของระบบการศึกษาเช่นนี้ถูกหยิบยกขึ้นมานำเสนอเพื่อท้าทายต่อระบบการศึกษาที่มีสามารถนำพาผู้เรียนให้พึ่งตนเองทางความรู้ได้

ความเข้มข้นของกระบวนการท้าทายต่อการศึกษาในระบบโรงเรียนที่แสดงผ่านข้อวิพากษ์ถึงความล้มเหลวของระบบการศึกษาที่คนในสังคมส่วนใหญ่ต้องเผชิญกับชะตากรรมครั้งนี้ได้ถูกผนวกผ่านการนำเสนอโดยบรรดานักคิดในสังคมไทย (Intellectuals) พร้อมกับการหยิบยกประเด็นเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นขึ้นมานำเสนอเพื่อเป็นทางออกของปัญหา โดยภาพของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ถูกทำให้ ปรากฏต่อสังคม ได้แก่ ระบบความรู้ที่คนในชุมชนร่วมกันสร้างขึ้น โดยแก่นสารของความรู้เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นภายในชุมชน มีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน มีการปรับเปลี่ยนความรู้ให้สอดคล้องกับสภาพการณ์และบริบทของชุมชน ดังนั้นการเรียนรู้จึงเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องไม่มีจุดสิ้นสุดในลักษณะการเรียนรู้ตลอดชีวิต ความรู้ที่เรียนด้วยการปฏิบัติเป็นความรู้ที่มีเป้าหมายเพื่อการดำรงชีวิต มิใช่เรียนรู้เพื่อตอบสนองต่อสิ่งอื่นที่มิได้มีเป้าหมายที่สอดคล้องกับการดำรงชีวิตในชุมชนดังเช่นการศึกษาในระบบโรงเรียน ความโดดเด่นของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ถูกแสดงทั้งในระดับเป้าหมายที่คนในชุมชนร่วมกันสร้างขึ้น ระบบความรู้มีความสัมพันธ์กับสรรพสิ่งในลักษณะความสอดคล้องด้วยพลังแห่งความรักต่อสรรพสิ่งทั้งหลาย มีระบบคุณค่าที่คนในชุมชนยึดถือร่วมกันได้แก่ การพึ่งตนเอง โดยที่ชีวิตมิได้พึ่งพาจากปัจจัยภายนอก ความเป็นอิสระของคนในชุมชนก่อให้เกิดพลังสร้างสรรค์ที่มีคุณค่าต่อการดำรงชีวิต ปรากฏในรูปของประเพณี พิธีกรรมซึ่งเป็นแหล่งถ่ายทอดความรู้และอุดมการณ์ของชุมชน ด้วยระบบอันซับซ้อนของการดำเนินชีวิตที่คนในชุมชนสรรค์สร้าง มีผลให้การดำรงอยู่เป็นไปอย่างสงบสุข

ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงนานาชนิดที่มากกระทบ ชุมชน ซึ่งก็อาจทำให้ความเป็นชุมชนต้องผุพัง และแตกสลายได้ หากแต่ความพังทลายของพลังเกาะเกี่ยวในชุมชนเกิดขึ้นเมื่อการศึกษาในระบบ โรงเรียนสถาปนาตนเองขึ้นแทนที่การศึกษาของชุมชน โดยมีเป้าหมายหลักเพื่อการผลิตกำลังคนเพื่อตอบสนองต่อระบบเศรษฐกิจการเมืองสมัยใหม่ โดยขาดความคำนึงต่อผลประโยชน์และวิถีชีวิตของคนในชุมชน ความเสียเปรียบของคนในชุมชนต่อการผลิตเพื่อเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจ ประกอบกับการพึ่งพิงระบบเศรษฐกิจการศึกษาจากภายนอก ทำให้ชุมชนอ่อนแอและไม่สามารถพึ่งตนเองได้และล่มสลายไปในที่สุด ดังนั้นประเด็นสำคัญของการจัดการศึกษาที่กลุ่มนักคิดเสนอจึงเป็นการศึกษาที่ให้ความสำคัญต่อศักยภาพของชุมชนในอันที่จะควบคุม จัดการศึกษาให้มากกว่าที่ดำเนินอยู่ในปัจจุบัน โดยอาศัยฐานคิดของภูมิปัญญาที่มีความแตกต่าง แปรผันไปตามสภาพการณ์ของแต่ละท้องถิ่น (เสรี พงศ์พิศ. 2529 : 70, 80, 91, 97 ; นิธิ เอียวศรีวงศ์. 2531 : 27-38 ; เอกวิทย์ ณ ถลาง. 2543 : 119-127 ; จัตรทิพย์ นาถสุภา. 2540 : 47-55 ; กาญจนา แก้วเทพ. ม.ป.ป. : 8-11 ; ศรีศักร วัลลิโภดม. 2544 : 225-228 ; ประเวศ วะสี. 2544 : 5 7-9 ; บุญเทียน ทองประสาน. 2531 : 63-73 ; พระไพศาล วิสาโล. 2538 : 119-124)

กระแสด้านต่อระบบการศึกษาที่แสดงปัญหาของระบบการศึกษา และข้อเสนอของการให้ความสำคัญแก่ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ถูกแสดงผ่านบรรดานักคิดในสังคมไทย มีผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเพื่อแสดงถึงการให้ความสำคัญต่อภูมิปัญญาท้องถิ่นในหลายระดับได้แก่ นโยบายในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 แผนการศึกษาแห่งชาติฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540-2544) แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545-2549) ในระดับปฏิบัติซึ่งถูกแสดงในหลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544 จากแนวคิดที่เสนอการให้ความสำคัญกับภูมิปัญญาท้องถิ่นจากบรรดานักคิดประกอบกับปัญหาของระบบการศึกษามีผลให้เกิดความสั่นสะเทือนต่อระบบการศึกษา และนำไปสู่การปรับตัวของระบบการศึกษาด้วยการผนวกรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่การศึกษาในระบบโรงเรียน

ปฏิบัติการผนวกรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่การศึกษาในระบบโรงเรียนถูกผลิตขึ้นภายใต้แนวทางการปฏิรูปการศึกษาที่กล่าวอ้างถึงการสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ การพิจารณาเพื่อสืบค้นถึงเบื้องหลังของการผนวกรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นว่าสามารถนำไปสู่การสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ที่แท้จริงได้หรือไม่ และผลของการผนวกรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีต่อฐานะ ตำแหน่งของภูมิปัญญาท้องถิ่นในระบบความรู้ของโรงเรียนเป็นอย่างไร รวมถึงผลที่มีต่อการสลายตัวตนของภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชนเป็นอย่างไร เพื่อให้การคลี่คลายปัญหานี้เป็นไปอย่างแจ่มชัด จึงอาศัยแนวคิดการวิเคราะห์ว่าทกรรม

(Discourse analysis) อันเป็นการสืบค้นให้เห็นถึงกระบวนการ ขั้นตอน ในการสร้างความหมาย อัตลักษณ์ ให้กับเรื่องราว สรรพสิ่งต่างๆ ที่อยู่รอบตัวเราและเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กับตัวเราในรูปของวาทกรรมและภาคปฏิบัติการของวาทกรรม (Discursive practice) ซึ่งเป็นการพิจารณาค้นหาวิธีการและกระบวนการที่ทำให้สรรพสิ่งในสังคมถูกทำให้กลายเป็นวัตถุเพื่อการศึกษา (Objects of a discourse) ในภาคปฏิบัติการของวาทกรรมแสดงถึงกระบวนการต่อสู้เพื่อกำหนดกฎเกณฑ์ว่าด้วยเรื่องนั้นๆ ว่าเป็นอย่างไร มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับสถาบัน บุคคล ช่วงเวลา เหตุการณ์ สถานที่ต่างๆ อย่างไรบ้าง และผลของการก่อรูปของวาทกรรม มีผลกระทบต่อสรรพสิ่งอย่างไรบ้าง ทั้งโดยลักษณะการปิดกั้น การควบคุมสิ่งเหล่านี้ของวาทกรรมเป็นอย่างไร (Foucault. 1972 : 40-49) นอกจากลักษณะของการปิดกั้นแล้ว การก่อรูปวาทกรรมยังมีผลกระทบต่อสรรพสิ่งโดยการควบคุมสรรพสิ่งที่ถูกผนวกรวม (Inclusionary control) เพื่อสอดส่อง ตรวจสอบ สรรพสิ่งที่ถูกผนวกรวมโดยสรรพสิ่งนั้นไม่รู้ตัว (Sibley. 1995 : 85-86 ; citing Stanley. 1985 Visions of Social Control)

กระบวนการผนวกรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่การศึกษาในระบบโรงเรียนถูกผลิตขึ้นผ่านการสร้างระเบียบ กฎเกณฑ์ การทำลายอัตลักษณ์ ความหมายให้กับความรู้แบบภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ถูกผนวกรวมเข้ามาสู่การศึกษาในระบบโรงเรียน อันนำไปสู่ข้อกล่าวอ้างของการสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ และด้วยกระบวนการผนวกรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นมีผลให้ความรู้แบบภูมิปัญญาท้องถิ่นถูกทำให้เป็นเพียงวัตถุเพื่อการศึกษา อันเป็นภาคปฏิบัติการของการศึกษาในระบบโรงเรียนที่แสดงถึงโยงใยของอำนาจที่มีการต่อสู้ชิงการนำในการกำหนดกฎเกณฑ์ว่าด้วยการผนวกรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่การศึกษาในระบบโรงเรียนที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับการสร้างให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นความรู้ตามแบบที่การศึกษาในระบบโรงเรียนเป็นผู้กำหนด การกำหนดให้ผู้เชี่ยวชาญด้านการศึกษาแสดงถ้อยแถลงเกี่ยวกับการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการศึกษาในโรงเรียนโดยอ้างว่าเป็นทางออกแห่งปัญหาของระบบการศึกษา นอกจากนี้รัฐและสถาบันต่างๆ ในสังคมยังได้สร้างกฎระเบียบเกี่ยวกับการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการศึกษา และมีการวางระเบียบแบบแผนของหลักสูตรท้องถิ่นและหลักสูตรระดับสถานศึกษาเพื่อใช้เป็นแบบแผนในการถ่ายทอดความรู้ในโรงเรียน และนำไปสู่การเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ด้วยปฏิบัติการของการศึกษาในระบบโรงเรียนที่ได้ผนวกเอาความรู้แบบภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาในระบบโรงเรียนได้อย่างแยกย่อยจนกระทั่งมองไม่เห็นโยงใยของอำนาจ อันเป็นเทคโนโลยีของอำนาจขั้นสูงสุด (Technologies of Power) ในการควบคุมความรู้แบบภูมิปัญญาท้องถิ่นซึ่งมีผลให้ทั้งฝ่ายคนในชุมชน นักการศึกษา ผู้ปฏิบัติงานสอนและประชาชนโดยทั่วไปในสังคมต่างยอมรับและเชื่อว่าด้วยแนวทางการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่การศึกษาในระบบโรงเรียนเป็นหนทางของการแก้ปัญหาในระบบการศึกษาและนำไปสู่การสร้างสังคม

แห่งการเรียนรู้ กระบวนการของปฏิบัติการทางวาทกรรมของการศึกษาในระบบโรงเรียนได้นำไปสู่การผนวกรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่การศึกษาในระบบโรงเรียน ซึ่งสามารถแสดงให้เห็นปฏิบัติการของวาทกรรมการศึกษาในระบบโรงเรียนได้ดังนี้

ระบบคิดแห่งการมองภูมิปัญญาท้องถิ่นด้วยฐานคิดของความรู้วิชาการสมัยใหม่

การสร้างระบอบแห่งความจริงในการผนวกรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่สนามการเรียนรู้ของการศึกษาในระบบโรงเรียนเป็นการให้ความสำคัญกับความรู้วิชาการสมัยใหม่ซึ่งมีระเบียบแบบแผนสอดคล้องกับหลักวิชาการที่ผู้มีความรู้ในสังคมสร้างขึ้น ชุดความรู้นี้ถูกกำหนดให้วางอยู่บนฐานคิดและอุดมการณ์ของการพัฒนาเศรษฐกิจ เพื่อหล่อหลอมให้เยาวชนมีรูปแบบ วิธีคิดในลักษณะของการแข่งขันกันด้วยความสามารถ การยอมรับต่อกฎเกณฑ์และอุดมการณ์ของโรงเรียนที่ถ่ายทอดผ่านหลักสูตร ซึ่งประกอบด้วยการเรียนการสอนเป็นรายวิชา และมีตารางเวลากำกับเฉพาะในแต่ละวิชา การกำหนดแบบแผนความประพฤติของผู้เรียนตามระเบียบ กฎเกณฑ์ของโรงเรียน สาระความรู้ที่มีความชัดเจนทั้งรูปแบบกฎเกณฑ์และตัวความรู้ และการประเมินผลเพื่อตัดสินคุณค่าของผู้เรียน ความรู้ในลักษณะดังกล่าวเป็นชุดความรู้ที่อ้างถึงการมีหลักการเฉพาะ สามารถอธิบายได้ด้วยหลักเหตุผลในเชิงทฤษฎี ลักษณะดังกล่าวถึงทำให้ความรู้นี้เป็นความรู้เชิงเทคนิค มีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตามสาขาวิชา เพื่อสร้างผู้เรียนให้มีทักษะ ความรู้สอดคล้องกับอุดมการณ์ของการพัฒนาประเทศ

เมื่อชุดความรู้แบบราชการหรือชุดความรู้วิชาการสมัยใหม่ยังดำรงอยู่ในฐานะความรู้หลักของสังคม ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของวาทกรรมหลัก ดังนั้นปฏิบัติการของการผนวกรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่การศึกษาในระบบโรงเรียนจึงทำหน้าที่ด้านการศึกษาที่เป็นเพียงการปรับเปลี่ยนท่าทีของการศึกษาที่ยังคงไว้ซึ่งอุดมการณ์ของการพัฒนาเศรษฐกิจ อุตสาหกรรมเช่นเดิม ด้วยระบบคิดดังกล่าวของการศึกษาในระบบโรงเรียน จึงได้นำกฎเกณฑ์ แบบแผนความรู้ในแบบของการศึกษาในระบบโรงเรียนมาใช้กับความรู้แบบภูมิปัญญาท้องถิ่น ดังนั้นปฏิบัติการของการผนวกรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงถูกปฏิบัติภายใต้ระบบคิดที่ว่าสาระความรู้แบบภูมิปัญญาท้องถิ่นสามารถนำมาสอนในโรงเรียนได้ กระบวนการแปรเปลี่ยนความรู้แบบภูมิปัญญาท้องถิ่นให้เป็นความรู้แบบในโรงเรียนจึงกระทำโดยการลดทอนสาระความรู้แบบภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาจัดให้เป็นรายวิชาตามแบบแผนที่กำหนดในหลักสูตร มีการกำหนดวัตถุประสงค์การเรียนรู้ กำหนดสาระ เนื้อหาวิชา กำหนดเวลาเรียนตามตารางเรียน กำหนดเกณฑ์การวัดและประเมินผล กำหนดตัวผู้สอนและตัวผู้เรียนอย่างชัดเจน

ด้วยกระบวนการลดทอนความรู้แบบภูมิปัญญาท้องถิ่นด้วยระบบคิดของความรู้ของโรงเรียน มีผลให้เกิดการเรียนสาระหรือผลผลิตของภูมิปัญญาท้องถิ่นอันเป็นเพียงส่วนเล็วหนึ่งของกระบวนการ

การเรียนรู้ในวิถีชีวิตทั้งหมด ในลักษณะการได้ยอเฉพาะผลผลิตของความรู้มาบรรจุในหลักสูตรเพื่อสอนในโรงเรียน โดยเชื่อมโยงกับแนวความคิดเรื่องการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นซึ่งเป็นระเบียบวิธีที่กำหนดขึ้นอย่างมีแบบแผนเชิงวิชาการเพื่อจัดระเบียบความรู้แบบภูมิปัญญาท้องถิ่นให้เป็นที่เป็นทาง ซึ่งสอดคล้องกับบรรทัดฐานของการพัฒนาหลักสูตรในหลายลักษณะ ได้แก่ การสร้างหลักสูตร การออกแบบหลักสูตร การปรับปรุงหลักสูตร การแก้ไขหลักสูตร และการวางแผนหลักสูตร ผลผลิตของความรู้แบบภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ถูกได้ยอเข้ามาบรรจุในหลักสูตรและสอนในโรงเรียน ทำให้ความรู้แบบภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เข้ามาอยู่ในแบบแผนความรู้ของโรงเรียนถูกหล่อหลอมด้วยฐานคิดและอุดมการณ์ของการพัฒนาเศรษฐกิจ กระบวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นโดยการสร้างสรรค์ปรับเปลี่ยนความรู้ของผู้เรียนตามสภาพแวดล้อมถูกแปรเปลี่ยนให้เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่ยึดแบบแผนของการศึกษาในระบบโรงเรียนตามกฎเกณฑ์ของหลักสูตรแกน (Core curriculum)

ในมิติของผู้เรียนซึ่งได้เรียนรู้เพียงผลผลิตของภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งปรากฏในงานศึกษาหลายชุด ได้แก่ การศึกษาการใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านในงานการศึกษาของระบบโรงเรียนภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (ยุพา ทรัพย์อุไรรัตน์. 2536) การนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่น ตามหลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) ในโรงเรียนร่วมพัฒนาการใช้หลักสูตร จังหวัดสุพรรณบุรี (กิตติพิศ ศิริสูตร. 2538) การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการเรียนการสอนสังคมศึกษาในโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา เขตการศึกษา 5 (มาลินี สวดยคำข้าว. 2538) การนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่นของโรงเรียนประถมศึกษาสังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดแม่ฮ่องสอน (ศิริพงษ์ นวลแก้ว. 2540) การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นกลุ่มการงานและพื้นฐานอาชีพเรื่องการสานกระติบข้าว ชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 (ยุพธนา อุทโร. 2541) การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นกลุ่มการงานและพื้นฐานอาชีพ เรื่องการทำปลา ส้ม ชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 (สุพร บำรุง. 2544)

การมองภูมิปัญญาท้องถิ่นด้วยระบบคิดของความรู้วิชาการสมัยใหม่ก่อให้เกิดระบบแห่งการใช้กฎเกณฑ์ แบบแผนความรู้ที่วางอยู่บนหลักเหตุผลเพื่อมุ่งสนองตอบต่ออุดมการณ์ของการพัฒนาเศรษฐกิจ อุตสาหกรรม ในขณะที่ความรู้แบบภูมิปัญญาท้องถิ่นมีฐานคิดของการมองสรรพสิ่งที่มีความสัมพันธ์กัน ดังนั้นความรู้ที่ถูกสร้างขึ้นจึงเป็นความรู้เพื่อการดำรงชีวิตและเพื่อการพึ่งตนเอง ดังนั้นปฏิบัติการของการผนวกรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่การศึกษาในระบบโรงเรียนจึงเป็นการนำฐานคิดของความรู้วิชาการสมัยใหม่ไปกำกับความรู้แบบภูมิปัญญาท้องถิ่นผ่านกระบวนการสร้างระเบียบ กฎเกณฑ์ ความรู้เพื่อให้การควบคุมภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นไปอย่างสมบูรณ์

ถ้อยแถลงของผู้เชี่ยวชาญด้านการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น

กลไกในการผลิตความจริงเกี่ยวกับทางออกของปัญหาในระบบการศึกษาโดยการปฏิรูปการศึกษา เพื่อให้เกิดการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้าสู่ระบบการศึกษา ประกอบด้วยองค์ประกอบสามประการ ได้แก่ ความรู้หรือกฎระเบียบ (Disciplines) การวิจารณ์ (Commentary) และผู้แต่ง (Author) ซึ่งมีหน้าที่ตัดสินสรรพสิ่งให้เป็นความเหมาะสมหรือความไม่เหมาะสมผ่านการก่อรูปของวาทกรรมโดยพื้นฐานของความรู้ กฎเกณฑ์ แบบแผน วัฒนธรรมหลักในสังคม (Danaher, Schirato and Webb. 2000 : 22 - 23 ; citing Foucault. 1972. The Archaeology of Knowledge) การวิจารณ์หรือถ้อยแถลงในเรื่องการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่ระบบการศึกษาถูกสร้างขึ้นโดยผู้เชี่ยวชาญด้านการศึกษา (Expert) ซึ่งเป็นผู้ที่มีความรู้และได้รับการหล่อหลอม ถ่ายทอดวิชาความรู้จากสถาบันการศึกษาที่ได้รับการตีตราว่าถูกต้องตามกฎหมาย

กระบวนการสร้างความเป็นผู้เชี่ยวชาญเกิดขึ้นอย่างเชื่อมโยงกับความเป็นสังคมทันสมัย ซึ่งมีหลักคิดของการจำแนกแฉกแจงโครงสร้างทางสังคม (Structural differentiation) กล่าวคือ การเปลี่ยนแปลงสังคมไปสู่ความทันสมัยกระทำโดยการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างจากสังคมที่มีการจำแนกแฉกแจงน้อยไปสู่สังคมที่มีการจำแนกแฉกแจงอย่างซับซ้อน ซึ่งการเปลี่ยนแปลงสังคมไปสู่ความทันสมัยเกิดขึ้นในทุกมิติของชีวิตทั้งด้านการจำแนกกิจกรรมทางเศรษฐกิจ การจำแนกกิจกรรมของครอบครัว ระบบค่านิยม การจัดช่วงชั้นทางสังคม เพื่อให้แต่ละหน่วยของสังคมมีความรอบรู้ มีความชำนาญเฉพาะด้านอันมีผลต่อประสิทธิภาพของการทำงานในสังคมสมัยใหม่มากขึ้น (Smelser. 1973 : 268-277) และหน่วยสังคมที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านในการจัดการศึกษา ได้แก่ สถาบันการศึกษาซึ่งมีหน้าที่ในการถ่ายทอดความรู้เพื่อให้เกิดความเป็นผู้เชี่ยวชาญด้านศึกษา ในมิติของการถ่ายทอดความรู้ถูกจัดในกระบวนวิชาเฉพาะในด้านวิชาชีพ (Professional education) ซึ่งประกอบด้วยวิชาหลักสูตรและการสอนเป็นวิชาหลัก และวิชาพื้นฐานทั่วไป ประกอบด้วยวิชาปรัชญา จิตวิทยา สังคมศาสตร์และประวัติศาสตร์ (วิจิตร ศรีสะอ้าน. 2513 : 19-20) ผลผลิตจากการหล่อหลอมของสถาบันการศึกษาจะได้รับการรับรองอย่างถูกต้องตามกฎหมายอย่างเป็นทางการเป็นลายลักษณ์อักษรในสิ่งที่เรียกว่าปริญญาบัตร อันเป็นสัญลักษณ์อันศักดิ์สิทธิ์สำหรับการประกาศความมีสิทธิพิเศษในการพูดเรื่องการศึกษา และการปฏิบัติงานในระดับสูงของสังคม

ระบบการศึกษาผลิตให้ผู้เชี่ยวชาญดำรงอยู่ในฐานะผลผลิตเชิงอุดมการณ์ (Ideological product) เพื่อสืบทอดอุดมการณ์ของการพัฒนาเศรษฐกิจ การแพร่กระจายวาทกรรมการผนวกรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้าสู่การศึกษาในระบบโรงเรียนได้ดำเนินการโดยการสร้างพิธีกรรมของการพูด (Ritualization of Speech) การกำหนดรูปแบบของการพูดที่ได้รับการรับรองถึงความถูกต้องชอบธรรม

โดยให้สิทธิพิเศษแก่กลุ่มผู้เชี่ยวชาญที่ได้รับการยอมรับจากสังคมให้เป็นผู้เผยแพร่เรื่องราวที่สร้างขึ้น (Mills.1997 : 71-72 ; citing Foucault. 1981. The Order Discourse; Foucault. 1998 : 220-221) ผ่านเหตุการณ์ที่มีความสำคัญในระดับชาติที่เรียกว่า การประชุมสมัชชาแห่งชาติว่าด้วยเรื่อง ภูมิปัญญาไทยกับการศึกษาไทย (รุ่ง แก้วแดง. 2543 : 242) เพื่อแสดงให้เห็นถึงความถูกต้อง ชอบธรรมต่อการผนวกรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่ฐานคิดและอุดมการณ์ของการศึกษาในระบบ โรงเรียน ดังนั้นการเสนอทางออกของปัญหาความล้มเหลวของระบบการศึกษาโดยการนำภูมิปัญญา ท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการศึกษาในโรงเรียนจึงถูกแสดงผ่านถ้อยแถลงของกลุ่มผู้เชี่ยวชาญด้านการศึกษา และบรรดานักวิชาการ ดังที่ปรากฏต่อไปนี้

ปฏิวัติการศึกษาไทย (รุ่ง แก้วแดง. 2543) รายงานผลการประชุมสมัชชาการศึกษาและการเรียนรู้ (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. 2544) รายงานผลการประชุม สมัชชาการศึกษาท้องถิ่นเพื่อปฏิรูปการเรียนรู้ (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. 2543 : ก) แนวทางส่งเสริมภูมิปัญญาไทยในการจัดการศึกษา (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. 2541) ปฏิรูปการเรียนรู้ผู้เรียนสำคัญที่สุด (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. 2543 : ข) ยุทธศาสตร์การเรียนรู้ตลอดชีวิตในศตวรรษที่ 21 (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. 2543 : ค) การปฏิรูปการศึกษาไทย (ปรัชญา เวสารัชช์. 2545) แนวคิดในการปฏิรูปการศึกษา (ไพฑูรย์ สินลารัตน์. 2545) แนวทางการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นไปใช้ในการจัดการเรียนการสอน (กรมวิชาการ. 2539) หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานในโลกทัศน์ใหม่ (สิปปนนท์ เกตุทัต. 2542) ทิศทางของ หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน (กรมวิชาการ. 2542)

แนวทางการปฏิรูปการศึกษาทั้งหลายนี้มีความเห็นที่เป็นไปในทิศทางเดียวกันว่า สภาพ ปัญหาของประเทศที่มีผลต่อประชาชนสืบเนื่องมาจากนโยบายการพัฒนาประเทศที่พัฒนาเศรษฐกิจ เพียงมิติเดียว และระบบการศึกษาแบบรวมศูนย์ทั้งด้านการบริหารแบบราชการ การปฏิบัติงาน การ เรียนการสอนที่ละเลยภูมิปัญญาท้องถิ่น เหล่านี้ล้วนเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาประเทศ ดังนั้นบรรดา นักวิชาการ นักการศึกษา องค์กรเอกชน ต่างก็เสนอให้การปฏิรูปการศึกษาเป็นแนวทางแก้ไขปัญห โดยมิประเด็นหลัก คือ อุดมการณ์ของการจัดการศึกษาอันเป็นแนวทางแห่งการกระจายอำนาจแก่ องค์กรเอกชนและชุมชนในการจัดการศึกษา ซึ่งเป็นการเปิดโอกาสให้ชุมชน ท้องถิ่นได้เข้ามามี ส่วนร่วมในการจัดการศึกษา และการจัดการศึกษาที่ตอบสนองต่อวิถีชีวิตของชุมชน ท้องถิ่น

การเสนอกลไกและกระบวนการผนวกรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้าสู่การศึกษาในระบบโรงเรียนผ่านถ้อยแถลงเรื่องการศึกษาของผู้เชี่ยวชาญ เป็นการเสนอหลักการนำภูมิปัญญาท้องถิ่น มาใช้ในการจัดการศึกษาโดยอาศัยฐานคิดและอุดมการณ์ของการศึกษาในระบบโรงเรียนเป็นหลัก

อันเป็นการละเลยการพิจารณาฐานคิดและอุดมการณ์ของความรู้แบบภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีลักษณะความเป็นองค์รวม และเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่สัมพันธ์กับการดำเนินชีวิตอันมีการสร้างสรรค์ปรับเปลี่ยนความรู้เพื่อให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ในสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงนั้นได้ ด้วยฐานคิดเช่นนี้มีผลให้ภาพของข้อเสนอของผู้เชี่ยวชาญในการผนวกรวมความรู้แบบภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่การศึกษาในระบบโรงเรียนได้ก้าวมาสู่ระดับปฏิบัติการในลักษณะของนโยบายในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการศึกษา และแนวทางในการปฏิบัติสำหรับการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งสามารถชี้ให้เห็นในสองประเด็น ดังต่อไปนี้

หนึ่ง นโยบายในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการศึกษา การแสดงถึงความสำคัญของการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการศึกษา ถูกสร้างเป็นข้อกำหนดในระดับนโยบาย โดยการชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นผ่านการอ้างถึงงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการศึกษา งานวิจัยที่ถูกอ้างถึงเพื่อการกำหนดนโยบาย ได้แก่ การพัฒนาหลักสูตรและการจัดการเรียนการสอนเพื่อถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น : กรณีศึกษาชุมชนแห่งหนึ่งในเขตภาคกลางตอนล่าง (รัตนะ บัวสนธ์. 2535) สภาพและปัญหาการนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้พัฒนาหลักสูตรในโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดอุบลราชธานี (อังกุล สมคะเนย์. 2535) การศึกษาการใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านในงานการศึกษานอกระบบโรงเรียนภาคตะวันออก (ยุพา ทรัพย์อุไรรัตน์. 2537) และ การนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่นตามหลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุงพ.ศ.2533) ในโรงเรียนร่วมพัฒนาการใช้หลักสูตร สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดสุพรรณบุรี (กิตติพิศ ศิริสูตร. 2538)

ผลการวิจัยดังกล่าวถูกอธิบายถึงความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการสร้างระเบียบในระดับนโยบายซึ่งถูกกำกับ รับรองด้วยสถาบันที่มีอำนาจในการจัดการศึกษา เพื่อผลในทางปฏิบัติให้มีการนำนโยบายไปใช้ในสถานศึกษาทุกแห่ง

สอง แนวทางในการปฏิบัติสำหรับการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น การสร้างแนวทางในการปฏิบัติสำหรับการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นถูกแสดงในรูปความรู้เกี่ยวกับการพัฒนาหลักสูตร และระเบียบกฎเกณฑ์ในการถ่ายทอดความรู้ ความรู้และระเบียบกฎเกณฑ์ดังกล่าวมีความเกี่ยวข้องกับการกำหนดแบบแผนการมีส่วนร่วมในการจัดการเรียนการสอน การสร้างรายวิชาสำหรับถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น

กฎเกณฑ์ที่สร้างขึ้นเพื่อให้เกิดการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้แก่กฎเกณฑ์ในเรื่องการกระจายอำนาจทางการบริหารเพื่อให้โรงเรียนมีอำนาจในการจัดการศึกษาให้สอดคล้องกับความต้องการ

ต้องการของท้องถิ่น และการเพิ่มอำนาจแก่ชุมชนและผู้ปกครองในการจัดการศึกษา (เจือจันทร์ จงสถิตย์อยู่ และอมรวิชัย นาคทรรพ. 2539 : 120-121 ; อุทัย บุญประเสริฐ. 2545 : 192-193) ส่วนเรื่องความรู้ถูกกำหนดในรูปความรู้เฉพาะ และแบบแผนการพัฒนาหลักสูตรในลักษณะหลักสูตรระดับท้องถิ่นที่คำนึงถึงความต้องการของคนในชุมชน (วิชัย วงษ์ใหญ่. 2521 : 3-12)

ด้วยพิธีกรรมเกี่ยวกับการพูดของผู้เชี่ยวชาญในลักษณะการเผยแพร่ว่าทหกรรมการผนวกรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้าสู่การศึกษาในระบบโรงเรียนในรูปลักษณะของผลิตภัณฑ์สำเร็จรูปสำหรับการใช้แก้ปัญหาในระบบการศึกษา ทำให้ชุดผลิตภัณฑ์สำเร็จรูปนี้ถูกหมนเวียน กระจายในสังคมว่าทหกรรมหมายความว่าความถึงการนำแนวคิดมาใช้ในระดับปฏิบัติ โดยแนวคิดดังกล่าวถูกแปลงให้อยู่ในรูปของกฎเกณฑ์ที่สร้างขึ้นโดยรัฐ เพื่อควบคุม บังคับ กำหนดสภาพการปฏิบัติให้อยู่ในแบบแผนเดียวกันในทุกสังคม

ภูมิปัญญาท้องถิ่นในฐานะความรู้ระดับรองในระบบการศึกษา

กระบวนการผนวกรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่การศึกษาในระบบโรงเรียน เป็นกระบวนการของการจัดระเบียบภูมิปัญญาท้องถิ่นด้วยการสร้างระเบียบ กฎเกณฑ์ แบบแผนของการศึกษาเพื่อกำกับภูมิปัญญาท้องถิ่นให้ปฏิบัติตามกฎ ระเบียบของการศึกษาที่ถูกผลิตอยู่ในรูปของความรู้หรือหลักสูตร ดังนั้นภายใต้กระบวนการผนวกรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่การศึกษาในระบบโรงเรียนจึงถูกแสดงให้เห็นในภาพของการเปิดพื้นที่ให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นได้เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาในระบบโรงเรียน ซึ่งมีนัยยะถึงการซ้อนทับของความรู้สองชุด โดยที่ความรู้ชุดหนึ่ง ได้แก่ ความรู้แบบการศึกษาในระบบโรงเรียนถูกสร้างให้เป็นชุดความรู้หลักสำหรับถ่ายทอดแก่ผู้เรียน ซึ่งมีระเบียบ กฎเกณฑ์เฉพาะ และระเบียบ กฎเกณฑ์ของความรู้ชุดนี้ถูกกำหนดให้เป็นแบบแผนหลักสำหรับการกำกับความรู้แบบภูมิปัญญาท้องถิ่น การที่ความรู้แบบการศึกษาในระบบโรงเรียนสามารถมีอำนาจเหนือความรู้แบบภูมิปัญญาท้องถิ่น สืบเนื่องมาจากอุดมการณ์ที่อยู่เบื้องหลังของความรู้ กล่าวคือ การที่ความรู้แบบการศึกษาในระบบโรงเรียนถูกผลิตขึ้นเพื่อตอบสนองต่ออุดมการณ์ของการพัฒนาประเทศ อันหมายถึงการเป็นความรู้ที่สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ในวงกว้าง มีสถาบันการศึกษาที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านสำหรับเป็นแหล่งของการผลิตความรู้ กฎเกณฑ์ ผลิตผู้เชี่ยวชาญด้านการศึกษาตลอดจนการสร้างแหล่งงานสำหรับรองรับผู้สำเร็จการศึกษา การได้รับเงินเดือนโดยการพิจารณาจากระดับการศึกษา ทำให้ปฏิบัติการของการศึกษาได้ขยายไปสู่วิถีชีวิตของคนในทุกด้าน ความรู้ในแบบการศึกษาในระบบโรงเรียนจึงเป็นความรู้ที่มีประโยชน์ต่อระบบเศรษฐกิจ ซึ่งเป็นอุดมการณ์ของการพัฒนาประเทศ ความเชื่อมโยงของความรู้และอุดมการณ์ของประเทศในทิศทางเดียวกันมีผลให้เกิด

ลำดับชั้นของความรู้ กล่าวคือความรู้ที่ตอบสนองต่ออุดมการณ์ของประเทศก็ถูกจัดให้เป็นความรู้ที่มีคุณค่า และดำรงอยู่ในระดับสูง (Higher level) ขณะที่ความรู้แบบภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นความรู้ที่ได้มีเป้าหมายเพื่อตอบสนองต่ออุดมการณ์ของประเทศ หากแต่เป็นความรู้ที่เกิดขึ้นในวิถีชีวิต ตอบสนองต่อวิถีชีวิตของคนในชุมชนซึ่งไม่สามารถอธิบายได้ด้วยฐานคิดแบบวิทยาศาสตร์ที่ยึดหลักเหตุผล ดังนั้นความรู้แบบภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงถูกมองว่าเป็นความรู้ที่ปราศจากเหตุผล ไม่มีคุณค่าต่อกระบวนการพัฒนาประเทศ จึงถูกจัดให้เป็นความรู้ที่มีคุณค่าระดับต่ำ (Lower level)

เมื่อการศึกษาในระบบโรงเรียนรับรู้ต่อภูมิปัญญาท้องถิ่นในฐานะของการเป็นความรู้ที่ปราศจากเหตุผล ไม่มีคุณค่าต่อการพัฒนาระบบเศรษฐกิจ อุตสาหกรรม และจัดสถานะของความรู้ให้อยู่ในระดับต่ำ ดังนั้นการศึกษาในระบบโรงเรียนในฐานะเจ้าของพื้นที่ (Occupier) ของความรู้ซึ่งเป็นผู้สร้างปฏิบัติการของการผนวกภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่การศึกษาในระบบโรงเรียน จึงได้กำหนดระเบียบ กฎเกณฑ์ แบบแผนของความรู้ เพื่อควบคุมภูมิปัญญาท้องถิ่นซึ่งถูกรับรู้ในฐานะของคนนอก (The outsider) ให้เข้ามายอมรับต่อกฎเกณฑ์ของความรู้แบบวิชาการ อันเป็นการกำหนดบทบาทหน้าที่ของภูมิปัญญาท้องถิ่นให้อยู่ภายใต้เงื่อนไขของการศึกษาในระบบโรงเรียน (Sibley, 1995 : 32-34) ชุดของระเบียบ กฎเกณฑ์ และแบบแผนของความรู้ที่จำกัดขอบเขตในการเข้าถึงความรู้ที่การศึกษาในระบบโรงเรียนสร้างขึ้น ได้แก่ ข้อกำหนดในหลักสูตร และแบบแผนความรู้ในหลักสูตร ซึ่งได้สร้างระเบียบกำกับภูมิปัญญาท้องถิ่นให้เข้ามาสู่การศึกษาในระบบโรงเรียนได้ในลักษณะของการนำสาระความรู้มาจัดเป็นวิชาเรียนในหลักสูตร(กรมวิชาการ, 2539 : 1-3) และถูกควบคุมด้วยระเบียบ กฎเกณฑ์ เวลาเรียน กระบวนการเรียนรู้ที่ยึดแบบแผนของการศึกษาในระบบโรงเรียนตามกฎเกณฑ์ของหลักสูตรแกน (Core curriculum) อันเป็นลักษณะของการควบคุม โดยปฏิบัติการของการตรวจตราและการควบคุมทั้งในด้านระเบียบ กฎเกณฑ์ของความรู้ และแบบแผนการถ่ายทอดความรู้ เพื่อกำหนดให้ความรู้แบบภูมิปัญญาท้องถิ่นต้องถูกจำกัดขอบเขตและปฏิบัติตามข้อกำหนดของแนวทางการจัดระเบียบความรู้ในรูปของหลักสูตรซึ่งถูกผลิตโดยผู้เชี่ยวชาญด้านการพัฒนาหลักสูตร ด้วยข้อกำหนดดังกล่าวทำให้ความรู้แบบภูมิปัญญาท้องถิ่นต้องถูกแปรเปลี่ยนไปตามกรอบความคิดเรื่องหลักสูตรที่มีแบบแผนเฉพาะในรูปของวัตถุประสงค์ เนื้อหาวิชา วิธีการสอน การวัดผลและการประเมินผล ซึ่งมีนัยว่าความรู้แบบภูมิปัญญาท้องถิ่นต้องถูกผูกติดกับความรู้แบบการศึกษาในระบบโรงเรียน ดังนั้นฐานะของความรู้แบบภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงเสมือนหนึ่งเป็นความรู้ที่ถูกควบคุมโดยความรู้แบบการศึกษาในระบบโรงเรียน (Subjugated knowledge) และเป็นความรู้ที่อยู่ในระดับต่ำ (Inferior knowledge) ซึ่งต้องพึงพิงความรู้แบบการศึกษาในระบบโรงเรียนซึ่งเป็นความรู้ที่อยู่ในระดับที่สูงกว่า (Superior knowledge)

ด้วยระบอบการสร้างความจริงให้เกิดความเหลื่อมล้ำเชิงความรู้ของภูมิปัญญาท้องถิ่นและความรู้แบบการศึกษาในระบบโรงเรียนได้ถูกเชื่อมโยงและสร้างเป็นคำอธิบายสำหรับการให้คุณค่ากับบุคคลในสังคมโดยการผลิตระบอบแห่งคุณค่า (Regimes of values) ที่ถูกออกแบบให้เป็นที่ยอมรับของกฎเกณฑ์ แบบแผนที่มีความเป็นมาตรฐานสำหรับการตัดสินเชิงคุณค่าแก่สรรพสิ่งรวมทั้งมนุษย์ที่ดำรงอยู่ในสังคม (Mc Guigan. 1996 : 30-32) ระบบการให้คุณค่าแก่มนุษย์ถูกสร้างขึ้นอย่างมีระเบียบแบบแผนในรูปของความรู้และความเป็นสาขาวิชาเพื่อการจัดประเภทของมนุษย์ให้เกิดการใช้ประโยชน์จากร่างกายและจิตใจอย่างคุ้มค่าเพื่อให้บรรลุต่อเป้าหมายของสังคม สำหรับเครื่องมือเพื่อคัดแยกประเภทของคนได้แก่ การศึกษา ดังนั้นผลที่เกิดขึ้นจากระบบการให้คุณค่าก็ย่อมหมายถึงสถานภาพทางสังคมที่มีความแตกต่างกัน (Jarrett. 1991 : 190) ดังนั้นเมื่อสังคมยังให้ความสำคัญกับความรู้ ซึ่งเป็นความรู้วิชาการที่สามารถนำไปใช้ศึกษาต่อในระดับสูง และนำไปใช้ประโยชน์ในระบบเศรษฐกิจ อุตสาหกรรม โดยระบบของการสร้างสถาบันรองรับผู้สำเร็จการศึกษาให้สามารถศึกษาต่อในระดับสูง มีแหล่งงานรองรับผู้สำเร็จการศึกษา มีรายได้ที่อยู่ในรูปตัวเงินให้แก่ผู้ที่สามารถนำความรู้มาใช้ประโยชน์ต่อระบบเศรษฐกิจ อุตสาหกรรม ดังนั้นการเรียนภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ไม่สามารถนำความรู้ไปใช้ประโยชน์ในระบบเศรษฐกิจ อุตสาหกรรม เพื่อให้เกิดรายได้ในรูปเงินเดือนและไม่สามารถนำความรู้ไปใช้ศึกษาต่อในระดับสูงได้ จึงทำให้ฐานะของผู้เรียนภูมิปัญญาท้องถิ่นดำรงอยู่ในฐานะที่ด้อยกว่าความรู้แบบในโรงเรียน ซึ่งไม่สามารถที่จะเข้ามาแข่งขันกับความรู้วิชาการสมัยใหม่ในแบบการศึกษาในระบบโรงเรียนได้

การสลายตัวตนของภูมิปัญญาท้องถิ่น

การผนวกรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่การศึกษาในระบบโรงเรียนและกำกับภูมิปัญญาท้องถิ่นด้วยชุดของระเบียบ กฎเกณฑ์ ความรู้ที่การศึกษาในระบบโรงเรียนเป็นผู้สร้างขึ้น มีผลให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นต้องเข้ามาสวมรับเอาอัตลักษณ์ของการศึกษาในระบบโรงเรียนมาเป็นของตน ซึ่งเป็นการความแยบยลของอำนาจซึ่งทำให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นไม่สามารถรู้เท่าทันได้ว่าการสวมรับเอาอัตลักษณ์ของการศึกษาในระบบโรงเรียนมาเป็นของตน มีนัยถึงการสลายซึ่งอัตลักษณ์ ตัวตนของภูมิปัญญาท้องถิ่น อันเป็นเทคโนโลยีของอำนาจขั้นสูงสุดของวาทกรรม

ระบบการสลายตัวตนของภูมิปัญญาท้องถิ่นถูกปฏิบัติโดยเทคนิควิทยาของการสลายเขตแดน หรือเส้นแบ่งของความรู้สองชุด อันได้แก่ ความรู้แบบการศึกษาในระบบโรงเรียนและความรู้แบบภูมิปัญญาท้องถิ่น เกิดขึ้นจากการผนวกรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่การศึกษาในระบบโรงเรียนด้วยชุดของระเบียบ กฎเกณฑ์ และแบบแผนของความรู้ที่ผลิตในรูปกฎหมาย ทั้งในระดับนโยบายของ

ประเทศจนกระทั่งถึงนโยบายในระดับปฏิบัติ โดยกฎเกณฑ์นี้แสดงผ่านสถาบัน ถ้อยแถลงของผู้เชี่ยวชาญ ระบบกิจกรรม ซึ่งความเชื่อมต่อของกฎเกณฑ์มีผลต่อระดับการตรวจตรา สอดส่อง ภูมิปัญญาท้องถิ่น ให้แสดงแบบแผนความคิดอย่างสอดคล้องกับร่องรอยของระบบความจริงในเรื่อง การศึกษา

เจตจำนงหลักของการผลิตชุดของระเบียบ กฎเกณฑ์ ความรู้เกี่ยวกับการนำภูมิปัญญาท้องถิ่น เข้ามาสู่หลักสูตรการศึกษาในระบบโรงเรียนก็เพื่อผลแห่งการทำลายล้างความเป็นคู่ตรงข้าม (Binary oppositions) อันเป็นอัตลักษณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีความต่างในเชิงฐานคิด เป้าหมาย กระบวนการ (Woodward. 1997 : 29-36) ให้กลับมามีความเหมือนกับการศึกษาในระบบโรงเรียนด้วยการ กำหนดกฎเกณฑ์ วิธีคิดในเรื่องหลักสูตรเพื่อกำกับและฝึกฝนให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นต้องปฏิบัติตาม กลไกและระเบียบที่ตายตัว รวมทั้งการยินยอมที่จะรับการตรวจสอบเพื่อการปรับตัวของภูมิปัญญา ท้องถิ่นให้เข้ากับระเบียบแบบแผนมากยิ่งขึ้น และภายใต้ระเบียบ กฎเกณฑ์ของการศึกษาในระบบ โรงเรียนดังกล่าวจึงเป็นการสร้างข้อกำหนดเพื่อลดทอนให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นได้เข้ามาสู่พื้นที่ที่เต็มไปด้วย ระเบียบ กฎเกณฑ์เพียงแค่ว่าหรือผลผลิตของความรู้แบบภูมิปัญญาท้องถิ่น ข้อกำหนด ดังกล่าวถูกสร้างให้มีความถูกต้อง ชอบธรรมผ่านการผลิตข้อสนับสนุนต่อการผนวกรวมภูมิปัญญา ท้องถิ่นเข้ามาสู่การศึกษาในระบบโรงเรียน อันได้แก่ การวิจารณ์เกี่ยวกับการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้า มาสู่หลักสูตรการศึกษาในระบบโรงเรียน ซึ่งเกี่ยวข้องกับเรื่องราวที่คนในสังคมยอมรับ เช่น การ เชื่อมโยงกับแนวคิดการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษา การจัดการศึกษาตามความต้องการ ของชุมชน ท้องถิ่น และการกระจายอำนาจทางการศึกษาให้แก่ชุมชน พร้อมทั้งการเปรียบเทียบให้ เห็นถึงการศึกษาหรือหลักสูตรที่มีได้มีการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการศึกษา เพื่อเน้นย้ำ ให้คนในสังคมยอมรับถึงความสำคัญและความจำเป็นของการผนวกรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่ การศึกษาในระบบโรงเรียน

การสลายอัตลักษณ์ ตัวตนของภูมิปัญญาท้องถิ่นยังถูกทำให้สมจริงและตอกย้ำถึงความ สำคัญของการศึกษาในระบบโรงเรียนด้วยการสร้างครุภูมิปัญญา ซึ่งถูกหล่อหลอมให้มีอัตลักษณ์ของ ความเป็นครูในแบบของการศึกษาในระบบโรงเรียน ซึ่งถูกผูกโยงเข้ากับวุฒิ เงินเดือน การได้รับเกียรติ และฐานะทางสังคม ดังนั้นครุภูมิปัญญาจึงถูกกำหนดให้ทำหน้าที่ในฐานะของผู้ถ่ายทอดความรู้แก่ผู้ เรียน ซึ่งต้องปฏิบัติตามข้อกำหนดของความเป็นครูหรือผู้สอน ได้แก่ การร่วมพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น การเขียนแผนการสอน การถ่ายทอดความรู้ในลักษณะที่เป็นผลผลิตของความรู้ที่บรรจุในลักษณะ รายวิชา การเรียนการสอนที่เป็นไปตามตารางเรียน เมื่อเรียนจบแล้วครุภูมิปัญญาหรือปราชญ์ ชาวบ้านต้องประเมินผลผู้เรียนเพื่อจัดระดับความรู้ของผู้เรียน ด้วยวิธีทางหรือข้อกำหนดของหลักสูตร

การศึกษาในระบบโรงเรียนดังกล่าวที่เข้ามาจัดระเบียบความรู้แบบภูมิปัญญาท้องถิ่นและจัดระเบียบหน้าที่ให้แก่ผู้รู้ในชุมชน มีผลให้ครูภูมิปัญญาต้องพึงพิงครูประจำการของโรงเรียนในเรื่องของความรู้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งความรู้เกี่ยวกับการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น การจัดทำหลักสูตรระดับสถานศึกษา การจัดทำแผนการสอน การออกแบบในการถ่ายทอดความรู้ และการประเมินผลผู้เรียน สืบเนื่องมาจากในวิถีการดำรงชีวิตของคนในชุมชนมีการสร้างระบบความรู้ซึ่งเป็นความรู้ที่ตอบสนองต่อเป้าหมายในการดำรงชีวิต ดังนั้นการแสวงหาความรู้จึงเกิดจากประสบการณ์และการปฏิบัติซึ่งดำรงอยู่ในทุกขั้นตอนของชีวิต กระบวนการเรียนรู้ดังกล่าวจึงเกิดขึ้นท่ามกลางระบบความสัมพันธ์ที่มีได้ถูกจำกัดจากระเบียบ วิธีการเฉพาะ ไม่มีหลักสูตร ผลสำเร็จของการเรียนรู้เป็นสิ่งที่ผู้เรียนตระหนักรู้ได้ด้วยตนเอง โดยการสัมผัสกับบริบทในวิถีชีวิต ซึ่งเป็นผลสำเร็จที่ทำให้ผู้เรียนสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ ความแตกต่างในเชิงฐานคิดของความรู้แบบภูมิปัญญาท้องถิ่นและความรู้แบบการศึกษาในระบบโรงเรียน และการที่ความรู้แบบการศึกษาในระบบโรงเรียนถูกสถาปนาให้เป็นวาทกรรมหลักในสังคมมีผลต่อการที่การศึกษาในระบบโรงเรียนได้จัดสร้างระเบียบ แบบแผนเพื่อการกำกับความรู้แบบภูมิปัญญาท้องถิ่น ดังนั้นการที่ครูภูมิปัญญาไม่มีความรู้ตามแบบแผนของการเป็นครูประจำการในโรงเรียน จึงนำไปสู่การพึงพิงครูประจำการ มีผลให้ครูภูมิปัญญาตระหนักถึงความด้อยค่าของตนเองที่มีอาจมีศักดิ์ศรีเทียบเท่ากับครูประจำการในระบบโรงเรียนได้ และในอีกด้านหนึ่งการที่ครูภูมิปัญญาได้ถูกกำหนดจากโรงเรียนให้เป็นผู้ถ่ายทอดความรู้แบบภูมิปัญญาท้องถิ่นแก่ผู้เรียน มีผลให้ตัวครูภูมิปัญญาถูกมองว่าเป็นผู้มีเกียรติ มีศักดิ์ศรี เป็นที่ยกย่องจากคนในชุมชนและสังคม อันนำไปสู่ความภาคภูมิใจของครูภูมิปัญญาและยอมรับต่อการหล่อหลอมความเป็นครูภูมิปัญญาตามที่ระบบการศึกษากำหนดอย่างสมบูรณ์

ด้วยปฏิบัติการของการผนวกรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่การศึกษาในระบบโรงเรียน ซึ่งมีผลให้คนในชุมชนยอมรับคุณค่าของการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ถูกสร้างภายใต้ระเบียบ กฎเกณฑ์แบบแผนของการศึกษาในระบบโรงเรียน มากกว่าภูมิปัญญาเดิมของคนในชุมชนซึ่งเป็นความรู้ที่ถูกสร้างขึ้นจากระบบซึ่งคนมีความสัมพันธ์กับบริบทที่เกิดขึ้นในวิถีชีวิต มีการเรียนรู้ ปรับเปลี่ยนความรู้ให้สอดคล้องกับการดำรงชีวิต อันเป็นการเรียนรู้ตลอดชีวิต จึงนำไปสู่การหยุดชะงักของการสืบต่อความรู้จากผู้มีประสบการณ์ที่สัมพันธ์กับวิถีชีวิต ซึ่งได้แก่ ปู่ ย่า ตา ยาย พ่อ แม่ ฯลฯ ไปสู่รุ่นลูกหลาน ซึ่งหมายถึงระบบความสัมพันธ์ของคนในเชิงการถ่ายทอดความรู้เพื่อการบรรลุต่อเป้าหมายในการดำรงชีวิตของคนในชุมชนไม่สามารถเกิดขึ้นได้ เนื่องจากผลผลิตของความรู้เป็นสิ่งที่ถูกทำให้มีความสำคัญกว่าการเรียนรู้ที่สัมพันธ์กับวิถีชีวิต ดังนั้นผู้รู้หรือปราชญ์ชาวบ้านจึงทำหน้าที่ในฐานะครูภูมิปัญญาตามที่การศึกษาในระบบโรงเรียนเป็นผู้กำหนด โดยครูภูมิปัญญาทำหน้าที่ในการถ่ายทอดสาระของ

ความรู้ทั้งในชุมชนและในสังคมวงกว้าง ระบบการสร้างครุภูมิปัญญา ถูกสร้างให้เกิดความชอบธรรม ด้วยชุดคำอธิบายเกี่ยวกับการอนุรักษ์มรดกไว้ให้ลูกหลาน ซึ่งเป็นการมองภูมิปัญญาท้องถิ่นใน ลักษณะของความรู้ที่หยุดนิ่ง คงที่ และมีคุณค่าเฉพาะการเก็บเอาไว้บอกเล่า หรือแสดงให้เห็นถึงความ เก่าแก่หรือเป็นของโบราณ ดังนั้นเมื่อภูมิปัญญาท้องถิ่นถูกสร้างให้มีความเหมือนกับการศึกษาใน ระบบโรงเรียนด้วยการสร้างชุดของระเบียบ กฎเกณฑ์ แบบแผนเพื่อกำกับภูมิปัญญาท้องถิ่น ย่อม หมายความว่า การสลายตัวตน อัตลักษณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่นหมดสิ้นไปจากชุมชนและสังคม

อีกด้านหนึ่งของการสลายอัตลักษณ์ ตัวตนของภูมิปัญญาท้องถิ่น มีนัยว่าการศึกษาใน ระบบโรงเรียนสามารถผลิตระบอบแห่งความจริงชุดใหม่ หรืออัตลักษณ์ของระบบการศึกษาชุดใหม่ที่มี ภูมิปัญญาท้องถิ่นรวมอยู่ด้วย ซึ่งเป็นปฏิบัติการในการขยายขอบเขตของความรู้ ทำให้ความควบคุมมี ความเป็นไปได้ อันหมายถึงการควบคุมภูมิปัญญาท้องถิ่นด้วยการสร้างกฎเกณฑ์ มาตรฐาน และ เทคนิควิทยาของความรู้ เพื่อการมีอำนาจเหนือภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างสมบูรณ์ และเป็นที่ยอมรับของ สังคม

กรอบแนวคิดในการวิจัย

การศึกษานี้ต้องการเผยถึงเบื้องหลังของการผนวกรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่การศึกษา ในระบบโรงเรียนว่าส่งผลต่อฐานะ ตำแหน่งของภูมิปัญญาท้องถิ่นในระบบความรู้ของโรงเรียนอย่างไร และส่งผลต่อการสลายตัวตนของภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชนอย่างไร โดยมีฐานคิดว่าการผนวกรวมภูมิ ปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่การศึกษาในระบบโรงเรียนเป็นระบบที่ถูกผลิตขึ้นจากระเบียบ กฎเกณฑ์หรือ ข้อปฏิบัติของระบบการศึกษา อันมีนัยถึงการใช้ระบบคิดของการศึกษาในระบบโรงเรียนไปมองความรู้ ของชุมชนหรือภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยการสร้างให้สรรพสิ่งที่มีความต่างกลับแปรสภาพมามีความ เหมือนกับการศึกษาในระบบโรงเรียนด้วยการผนวกรวมสิ่งที่มีความต่างนั้นเข้ามาสู่การศึกษาในระบบ โรงเรียน โดยเป้าหมายถูกกำหนดด้วยอำนาจของอุดมการณ์การศึกษาในระบบโรงเรียนซึ่งมีความสอดคล้องกับอุดมการณ์ของการพัฒนาประเทศ ดังนั้นการผนวกรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่การศึกษา ในระบบโรงเรียนจึงนำไปสู่การจัดระเบียบเกี่ยวกับสถานะ ตำแหน่งของภูมิปัญญาท้องถิ่นและผลที่เกิดขึ้น ต่อการสลายตัวตนของ ภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชน ด้วยประเด็นสำคัญของการศึกษาที่ให้ ความสำคัญกับกระบวนการผนวกรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่การศึกษาในระบบโรงเรียน และผล ที่เกิดขึ้นต่อฐานะ ตำแหน่งของภูมิปัญญาท้องถิ่นในระบบความรู้ของโรงเรียน และผลต่อการสลาย ตัวตนของภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชน ดังนั้นจึงต้องสืบค้นเพื่อเผยให้เห็นถึงความแตกต่างของ

ภูมิปัญญาท้องถิ่นและการศึกษาในระบบโรงเรียนในด้านฐานคิด เป้าหมายการเรียนรู้ กระบวนการเรียนรู้และการสร้างความรู้ เพื่อชี้ให้เห็นว่าเหตุใดในสังคมที่คนมีการสร้างความรู้ที่มีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิต หรือสังคมที่มีรากฐานของการอาศัยความรู้หรือภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อประโยชน์ในการดำรงชีวิตจึงทำให้คนในสังคมมีการพึ่งพาอาศัยกันและพึ่งตนเองทางความรู้ได้ และด้วยการสถาปนาความรู้วิชาการสมัยใหม่ผ่านการศึกษาในระบบโรงเรียนที่เป็นอย่างไร จึงทำให้เกิดการสร้างสิ่งที่มีลักษณะตรงกันข้ามและกีดกันสิ่งที่มีลักษณะตรงกันข้ามออกไปอยู่นอกขอบเขตของการศึกษา อันนำไปสู่ประเด็นหลักของการศึกษา ซึ่งเป็นการวิเคราะห์การผนวกรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่การศึกษาในระบบโรงเรียน เพื่อเผยถึงปฏิบัติการผนวกรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่การศึกษาในระบบโรงเรียนว่ามีกระบวนการอย่างไร รวมถึงผลที่เกิดขึ้นกับภูมิปัญญาท้องถิ่นในระบบความรู้ของโรงเรียน และการสลายตัวตนของภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชน โดยมีแนวทางการวิเคราะห์ดังนี้

การวิเคราะห์สังคมแห่งการเรียนรู้อันดำรงอยู่บนฐานคิดของภูมิปัญญาท้องถิ่น การวิเคราะห์นี้เพื่อชี้ให้เห็นว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นซึ่งเป็นความรู้ของชุมชนวางอยู่บนฐานคิดแบบใด และสังคมที่มีรากฐานของการอาศัยความรู้หรือภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อให้คนในสังคมดำรงชีวิตอยู่ได้ เป็นสังคมที่มี เป้าหมายการเรียนรู้เป็นอย่างไร มีกระบวนการสร้างความรู้และปรับเปลี่ยนความรู้ได้อย่างไร ความสัมพันธ์ระหว่างผู้รู้และผู้เรียนรู้เป็นอย่างไร โดยศึกษาจากระบบความสัมพันธ์ที่คนในชุมชนสร้างขึ้น อันเป็นความสัมพันธ์ที่มีได้จำกัดเพียงแค่คำอธิบายเชิงเหตุผลตามหลักของฐานคิดแบบวิทยาศาสตร์ หากแต่ระบบความสัมพันธ์ดังกล่าวหมายถึงความสัมพันธ์กับธรรมชาติ ความสัมพันธ์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ และความสัมพันธ์กับเพื่อนมนุษย์ ซึ่งนำไปสู่การสร้างความรู้ เป้าหมายในการเรียนรู้และการใช้ประโยชน์จากความรู้ที่สร้างขึ้นภายในสังคม

การวิเคราะห์การสถาปนาความรู้วิชาการสมัยใหม่ขึ้นในระบบโรงเรียน การวิเคราะห์นี้เพื่อเผยให้เห็นถึงการสถาปนาการศึกษาในระบบโรงเรียนให้เป็นวาทกรรมหลักว่ามีลักษณะอย่างไร และการศึกษาในระบบโรงเรียนมีฐานคิดเป็นอย่างไร รวมถึงฐานคิดของการศึกษาในระบบโรงเรียนมีความแตกต่างจากฐานคิดของภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างไร โดยใช้แนวความคิดเรื่องการจัดระเบียบวาทกรรม (Order of Discourse) ในการจัดระเบียบความรู้ ซึ่งอธิบายถึงระบบการให้ความสำคัญกับวาทกรรมบางประเภท ระบบการควบคุมและจำกัดขอบเขตวาทกรรม และหลักการกลั่นกรองผู้พูดและควบคุมตัวผู้พูด ซึ่งแนวทางดังกล่าวแสดงให้เห็นในภาคปฏิบัติการของวาทกรรมการศึกษาในระบบโรงเรียนผ่านการผลิตหลักสูตรแห่งชาติเพื่อแสดงให้เห็นถึงกระบวนการสร้างความรู้ความจริงในการ

กำหนดกฎเกณฑ์ในเรื่องการศึกษาที่มีความเชื่อมโยงกับสถาบัน บุคคล ช่วงเวลา สถานที่ต่างๆ อย่างไร

การวิเคราะห์การผนวกรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่การศึกษาในระบบโรงเรียน การวิเคราะห์นี้เพื่อชี้ให้เห็นถึงการผนวกรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่การศึกษาในระบบโรงเรียน อันเป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงของการศึกษาในระบบโรงเรียนซึ่งมีความเชื่อมโยงกับบริบทในเชิงนโยบายของการศึกษาและบริบททางสังคมซึ่งหมายถึงข้อวิพากษ์ต่อปัญหาของระบบการศึกษาว่ามีส่วนกำกับให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของการศึกษาในระบบโรงเรียนอย่างไร และเมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงของการศึกษาในระบบโรงเรียนโดยการผนวกรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่การศึกษาในระบบโรงเรียนจึงนำไปสู่การวิเคราะห์ให้เห็นถึงปฏิบัติการของการผนวกรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่การศึกษาในระบบโรงเรียนว่ามีกระบวนการอย่างไร และผลของการผนวกรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีต่อฐานะ ตำแหน่งของภูมิปัญญาท้องถิ่นในระบบความรู้ของโรงเรียนอย่างไร รวมถึงผลที่มีต่อการสลายตัวตนของภูมิปัญญาท้องถิ่นใน ชุมชนอย่างไร โดยการวิเคราะห์กระบวนการผนวกรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่การศึกษาในระบบโรงเรียนอาศัยการวิเคราะห์วาทกรรม เพื่อเผยให้เห็นถึงโยงใยของอำนาจในการสร้างระเบียบ กฎเกณฑ์ ซึ่งมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับสถาบัน บุคคล เหตุการณ์ต่างๆ เพื่อกำหนดให้มีการผนวกรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่การศึกษาในระบบโรงเรียนว่าเป็นอย่างใด และการวิเคราะห์ผลของการผนวกรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีต่อ ฐานะ ตำแหน่งของภูมิปัญญาท้องถิ่นในระบบความรู้ของโรงเรียน โดยอาศัยแนวคิดการจัดลำดับชั้นของความรู้ (Hierarchies of Knowledge) เพื่อชี้ให้เห็นว่าเมื่อภูมิปัญญาท้องถิ่นถูกผนวกรวมเข้ามาสู่การศึกษาในระบบโรงเรียน มีผลให้ฐานะ ตำแหน่งของภูมิปัญญาท้องถิ่นในระบบความรู้ของโรงเรียนเป็นอย่างใด ส่วนการวิเคราะห์ผลของการผนวกรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีต่อการสลายตัวตนของภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชน อาศัยแนวคิดเรื่องเทคโนโลยีของอำนาจ (Technologies of Power) เพื่อชี้ให้เห็นถึงระบอบปฏิบัติแห่งการผนวกรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่การศึกษาในระบบโรงเรียน ว่ามีผลต่อการทำลายอัตลักษณ์ ตัวตนของภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชนอย่างไร ซึ่งแนวทางการวิเคราะห์ดังกล่าวยังนำไปสู่การแสดงให้เห็นถึงระบอบแห่งความจริงชุดใหม่ (Regime of Truth) ของการศึกษาในระบบโรงเรียนว่าเป็นอย่างใด

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

ภาพคมชัดของภูมิปัญญาท้องถิ่นปรากฏขึ้นท่ามกลางความอ่อนล้าของระบบการศึกษาที่ได้สะสม พอกพูนปัญหา ซึ่งกระทำผ่านภาคปฏิบัติการของการศึกษา อันได้แก่ การกำหนดเจตจำนงของการจัดการศึกษา กระบวนการสร้างความรู้ความจริงในระบบการศึกษา การผูกขาดในการผลิตและเผยแพร่ความรู้ผ่านสถาบันการศึกษา และเทคโนโลยีของอำนาจในการสร้างอัตลักษณ์แก่ผู้เรียน อันทำให้การศึกษาในระบบโรงเรียนเป็นแบบแผนกฎเกณฑ์ที่ถูกกำหนดและอ้างถึงความถูกต้องตามหลักวิชาการ แบบแผนเฉพาะของการจัดการศึกษาที่แปลกแยกและตัดขาดจากการดำรงชีวิตของคนในชุมชนถูกหยิบยกขึ้นมาเป็นข้อวิพากษ์และชี้ให้เห็นผลที่เกิดขึ้นจากภาคปฏิบัติการของการศึกษาที่ปรากฏในสังคม ได้แก่ การที่ปัจเจกบุคคลจากชุมชนชนบทไม่สามารถได้เข้าไปสู่การศึกษาในระดับสูงได้ ความล้มเหลวของชุมชนและการว่างงานในระบบเศรษฐกิจอุตสาหกรรม ภายใต้กระบวนการวิพากษ์ปัญหาของระบบการศึกษาซึ่งถูกผลิตขึ้นเพื่อทำลายต่อระบบการศึกษา โดยการก่อตัวและผนึกพลังร่วมกันของบรรดานักคิดในสังคมไทยพร้อมทั้งเสนอทางออกของปัญหาโดยการหยิบยกความคิดเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นขึ้นมาเสนอ

ด้วยกระแสของพลังต่อต้านต่อระบบการศึกษาที่ถูกผลิต แสดง เผยแพร่ผ่านวาทะของบรรดานักคิด และวิกฤติการณ์ทางการศึกษาที่ปรากฏ เป็นพลังที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระดับนโยบายและระดับปฏิบัติในรูปแบบแผน กฎเกณฑ์ในด้านการให้ความสำคัญแก่ภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้แก่ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 เพราะราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 แผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พุทธศักราช 2540-2544) แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 (พุทธศักราช 2545-2549) หลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) และหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544 แบบแผนและกฎเกณฑ์ของการผนวกรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่การศึกษาในระบบโรงเรียนซึ่งถูกผลิตขึ้นและกำหนดในรูปกฎเกณฑ์เพื่อให้หน่วยงานในระดับปฏิบัติเป็นผู้ดำเนินการตามแนวทางปฏิรูปการศึกษา อันมีผลไปสู่แนวทางการวิจัยที่ปรากฏในวงการศึกษาของสังคมไทยยุคปัจจุบันที่มีได้ตั้งคำถามต่อแนวทางการปฏิรูปการศึกษาและผลของการผนวกรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่การศึกษาในระบบโรงเรียนที่มีต่อภูมิปัญญาท้องถิ่นแต่อย่างใด หากแต่งานวิจัยที่ปรากฏดำรงอยู่ในแนวทางของการสร้าง การพัฒนารูปแบบ (Model) ของการจัดการศึกษา ตลอดจนเทคนิควิธีระเบียบวิธีที่มุ่งเข้าไปจัดกระทำต่ออัตลักษณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่นให้เข้ามาอยู่

ในวงศัวนของการศึกษาในระบบโรงเรียนอันเป็นข้อกล่าวอ้างในการให้ความสำคัญต่อภูมิปัญญา ท้องถิ่น โดยมีได้มองภูมิปัญญาท้องถิ่นในฐานะความรู้ที่เกิดขึ้นในมิติของการดำรงชีวิตของคนในชุมชน แต่กลับมองภูมิปัญญาท้องถิ่นในลักษณะที่ เจอร์ราด (Gerard. 2000 : 128) อธิบายว่า เป็นการมองเพียงมิตีย่อยของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่แยกขาดออกจากกันเป็นชิ้นเล็กชิ้นน้อยของความเป็นปึกแผ่น ความไว้วางใจ และความเป็นอิสระ อันเป็นเพียงการเสนอภาพจินตนาการของความเป็นชุมชน (Cultural imaginary) ภายใต้อบรมวัฒนธรรมใหม่อันสนองตอบต่อวาทกรรมหลักของสังคม

การมองชุมชนเพียงมิตีย่อยและมองภูมิปัญญาท้องถิ่นแต่เพียงการเป็นผลผลิตของความรู้ซึ่งแสดงให้เห็นในงานศึกษาวิจัยในยุคปัจจุบันดังกล่าวมิสามารถนำไปสู่การปลดปล่อยภูมิปัญญาท้องถิ่นแต่อย่างใด ในทางตรงข้ามกลับเป็นการรื้อรัดพันนาการให้ความรู้แบบภูมิปัญญาท้องถิ่นต้องสยบยอมต่อความรู้แบบการศึกษาในระบบโรงเรียนด้วยความยินดีเนื่องจากการไม่รู้เท่าทันต่อระบบการศึกษาที่แสดงประหนึ่งว่าให้พื้นที่แก่ภูมิปัญญาท้องถิ่น ผ่านแนวคิดเรื่องหลักสูตรท้องถิ่น และหลักสูตรระดับสถานศึกษาดังนั้นงานวิจัยนี้จึงมุ่งเผยให้เห็นภาพเบื้องหลังที่มีความซับซ้อนอันเกิดจากโยงใยของอำนาจผ่านปฏิบัติการของการศึกษาในระบบโรงเรียนที่ได้ผนวกรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่การศึกษาในระบบโรงเรียนว่ามีชายเี่ยวของอำนาจอย่างไร ผลของการผนวกรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีต่อฐานะ ตำแหน่งของภูมิปัญญาท้องถิ่นในระบบความรู้ของโรงเรียนอย่างไร และผลที่มีต่อการสลายตัวตนของภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชนอย่างไร พร้อมกันนั้นยังมีคุณูปการในเชิงวิชาการต่องานวิจัยที่มีการนำเสนอว่าเป็นการให้ความสำคัญต่อภูมิปัญญาท้องถิ่นโดยการผลิตเทคนิค วิธีการ รูปแบบของการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่การศึกษาในระบบโรงเรียน เพื่อให้เกิดการทบทวนในเชิงกระบวนทัศน์ อันนำไปสู่การรื้อ ปรับวิถีการมองภาพของการศึกษา

ด้วยเป้าประสงค์ของการศึกษาที่มุ่งตั้งคำถามต่อการผนวกรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่การศึกษาในระบบโรงเรียนเป็นอย่างไร และผลของการผนวกรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่การศึกษาในระบบโรงเรียนที่มีต่อฐานะ ตำแหน่งของภูมิปัญญาท้องถิ่นในระบบความรู้ของโรงเรียนอย่างไร รวมถึงผลที่มีต่อการสลายตัวตนของภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชนอย่างไร การศึกษาเพื่อให้เห็นทั้งเบื้องหน้าที่ปรากฏและเบื้องหลังของการผนวกรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่การศึกษาในระบบโรงเรียนซึ่งแนวทางปฏิบัติการศึกษากล่าวว่าแนวทางดังกล่าวสามารถนำไปสู่การสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ ต่อประเด็นดังกล่าวจึงต้องชี้ให้เห็นว่าสังคมแห่งการเรียนรู้เป็นอย่างไร วางอยู่บนฐานคิดแบบใด การสถาปนาการศึกษาในระบบโรงเรียนให้เป็นวาทกรรมหลักของสังคมมีลักษณะอย่างไร และการศึกษาในระบบโรงเรียนมีฐานคิดเป็นอย่างไร และการผนวกรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่การศึกษาในระบบโรงเรียนเป็นอย่างไร ส่งผลต่อ

ภูมิปัญญาท้องถิ่นในระบบความรู้ของโรงเรียนอย่างไร และส่งผลต่อการสลายตัวตนของภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชนอย่างไร

โครงข่ายของการศึกษาวิเคราะห์

เพื่อให้บรรลุต่อเป้าประสงค์ดังกล่าวจึงต้องอาศัยมุมมองเชิงทฤษฎีที่มีความหลากหลาย บนฐานของการวิจัยเชิงคุณภาพในมิติของการวิพากษ์ (Critical sensibility) เพื่อให้มองเห็นถึงอำนาจ และความซับซ้อนของปฏิบัติการทางสังคม (Denzin and Yvonna. 2000 : 7) โดยกำหนดสาระสำคัญของการวิจัยตามลำดับประเด็นของการวิเคราะห์ดังต่อไปนี้

1. การวิเคราะห์สังคมแห่งการเรียนรู้อันดำรงอยู่บนฐานคิดของภูมิปัญญาท้องถิ่น

การวิเคราะห์สังคมแห่งการเรียนรู้อันดำรงอยู่บนฐานคิดของภูมิปัญญาท้องถิ่นมีเป้าหมายเพื่อศึกษาสังคมที่คนในชุมชนอาศัยรากฐานความรู้หรือภูมิปัญญาท้องถิ่นในการที่จะทำให้คนในชุมชนมีการสร้างความรู้ที่มีความสัมพันธ์กับบริบทในวิถีชีวิต และสามารถนำความรู้ไปใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิต การวิเคราะห์เพื่อเผยให้เห็นว่าสังคมเช่นนี้เป็นสังคมลักษณะใด และมีกระบวนการเรียนรู้อย่างไร จึงต้องอาศัยการสืบค้นว่า การเรียนรู้ของคนในชุมชนเป็นอย่างไร จึงสามารถทำให้คนในชุมชนดำรงชีวิตอยู่ได้ เป็นการศึกษาในมิติของฐานคิดในการดำรงชีวิต การกำหนดเป้าหมายในการดำรงชีวิต กระบวนการเรียนรู้ และสร้างสรรค์ความรู้ อันเป็นการศึกษาจากประสบการณ์ของคนในชุมชน โดยพิจารณาชุมชนเป็นสนามวาทกรรมที่มีชุดวาทกรรมภูมิปัญญาท้องถิ่นอยู่ในชุมชน ซึ่งเป็นความรู้ของชุมชนที่ถูกสร้างขึ้นเพื่อประโยชน์ในการดำรงชีวิต ดังนั้นชุดความรู้ดังกล่าวจึงถูกจัดให้เป็นชุดความรู้หลักของสังคม การศึกษาถึงความสำคัญของชุดความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีต่อคนในชุมชน ปรากฏในรูปของ แบบแผนกิจกรรมการทำมาหากิน ระบบประเพณีพิธีกรรม การช่วยเหลือกันของคนในชุมชน

การวิเคราะห์ในส่วนนี้ ผู้วิจัยอาศัยชุมชนเป็นพื้นที่สำหรับทำความเข้าใจเกี่ยวกับการเรียนรู้ของคนในชุมชน โดยชุมชนที่กล่าวถึง ได้แก่ ชุมชนที่มีปรากฏการณ์ซึ่งแสดงถึงการมีจิตสำนึกของความเป็นชุมชน ซึ่งหมายถึงการที่คนในชุมชนมีการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันมาตั้งแต่อดีตจนกระทั่งถึงปัจจุบัน มีแหล่งศูนย์รวมจิตใจร่วมกัน มีการสร้างความรู้ ปรับเปลี่ยนความรู้ของคนในชุมชนเพื่อประโยชน์ต่อการดำรงชีวิต และเพื่อความดีงามแห่งชีวิต ชุมชนที่เลือกศึกษาดังกล่าว คือ ชุมชนภูมิรู้ อำเภอดอนตูม จังหวัดนครปฐม ซึ่งมีประวัติความเป็นมาอันยาวนาน การดำรงชีวิตของคนในชุมชนประกอบด้วยการทำนา ทำสวน ทำไร่ เลี้ยงสัตว์ เผาถ่าน เก็บหาของธรรมชาติ การทอผ้า จักสานไว้ใช้และขาย ความผูกพันของคนใน

ชุมชนผ่านการดำเนินชีวิตร่วมกันมายาวนาน ทำให้คนในชุมชนมีการแลกเปลี่ยน เรียนรู้ ปรับเปลี่ยนความรู้ให้สอดคล้องกับบริบทที่เปลี่ยนแปลงไป เพื่อให้ชุมชนสามารถดำรงอยู่ได้

การรวบรวมข้อมูลในประเด็นนี้ เป็นการรวบรวมข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลหลัก อันได้แก่ คนใน ชุมชน ผู้รู้ในชุมชนที่มีประสบการณ์ร่วมกับคนในชุมชนมาเป็นเวลายาวนาน เพื่อให้สะท้อนภาพ ประสบการณ์ในการดำรงชีวิตย้อนหลังในมิติของฐานคิดในการดำรงชีวิต เป้าหมายในการดำรงชีวิต กระบวนการเรียนรู้ และสร้างสรรค์ความรู้ ที่ทำให้คนในชุมชนมีอิสระทางความคิด และสามารถพึ่งตนเองทางความรู้ได้ โดยอาศัยการสัมภาษณ์ระดับลึก ซึ่งมีแนวคำถามการสัมภาษณ์ที่สร้างขึ้นจากกรอบแนวคิดในการวิจัยเพื่อการเข้าถึงข้อมูลได้อย่างตรงประเด็น นอกจากนี้ยังต้องอาศัยการรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร โดยเอกสารที่สำคัญ ได้แก่ ประวัติการก่อตั้งชุมชน เรื่องเล่าของชุมชนที่มีการจดบันทึก เพื่อวิเคราะห์แรงเกาะเกี่ยวของชุมชน อันเป็นฐานคิดสำคัญของการสร้างความรู้ และปรับเปลี่ยนความรู้ให้เกิดประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตของคนในชุมชน

2. การวิเคราะห์การสถาปนาความรู้วิชาการสมัยใหม่ขึ้นในระบบโรงเรียน

การวิเคราะห์การสถาปนาความรู้วิชาการสมัยใหม่ขึ้นในระบบโรงเรียน เป็นการวิเคราะห์ให้เห็นถึงกระบวนการสร้างให้การศึกษาในระบบโรงเรียนเป็นวาทกรรมหลักของสังคม ซึ่งเป็นการวิเคราะห์ภาคปฏิบัติการของการศึกษา ได้แก่ เจตจำนงของการจัดการศึกษา กระบวนการสร้างความรู้ ความจริงในระบบการศึกษา การผูกขาดในการผลิตและเผยแพร่ความรู้ผ่านสถาบันการศึกษา และเทคโนโลยีของอำนาจในการสร้างอัตลักษณ์แก่ผู้เรียน พร้อมกันนั้นยังศึกษาฐานคิดและอุดมการณ์ของการศึกษาในระบบโรงเรียนซึ่งมีความเชื่อมโยงกับภาคปฏิบัติการของวาทกรรม เพื่อให้ภาพความซับซ้อนของระบบการศึกษาซึ่งเป็นวาทกรรมหลักของสังคม

การวิเคราะห์ในส่วนนี้เป็นการศึกษาจากโรงเรียนของชุมชน ซึ่งในการวิจัยนี้ได้เจาะจงเลือกโรงเรียนวัดกงลาด สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ เป็นตัวแทนของปรากฏการณ์การผนวกรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่การศึกษาในระบบโรงเรียน สำหรับการใช้โรงเรียนในชุมชนเป็นพื้นที่ในการศึกษานี้เพื่อย้อนประสบการณ์ให้เห็นถึงการจัดการศึกษาในช่วงที่ยังมิได้มีการผนวกรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่การศึกษาในระบบโรงเรียน อันเป็นการเผยให้เห็นถึงกระบวนการสถาปนาศึกษาในระบบโรงเรียนให้เป็นวาทกรรมหลัก โดยการศึกษาจากการกำหนดนโยบายทางการศึกษาของโรงเรียน การจัดหลักสูตร การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน การประเมินผลผู้เรียน ซึ่งผู้ให้ข้อมูลหลักในส่วนนี้ ได้แก่ ผู้บริหารโรงเรียน ครูผู้สอน การรวบรวมข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลหลักนี้ ผู้วิจัยใช้การสัมภาษณ์

ระดับลึก โดยมีแนวคำถามเพื่อการเข้าถึงข้อมูลที่ต้องการศึกษา และเพื่อให้เห็นถึงอำนาจของการศึกษาที่เข้ามากำกับกับการจัดการศึกษาของโรงเรียน จึงได้มีการเชื่อมโยงปรากฏการณ์การจัดการศึกษาของโรงเรียน เข้ากับอำนาจของรัฐซึ่งกำหนดมาในรูปของนโยบายทางการศึกษา ซึ่งกำหนดจากส่วนกลาง ได้แก่ กระทรวงศึกษาธิการ ดังนั้นจึงได้มีการวิเคราะห์อำนาจที่มาจากนโยบายของรัฐที่มีผลในการกำกับการศึกษาของโรงเรียน โดยผู้วิจัยได้วิเคราะห์ผ่านเอกสารในรูป แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ แผนการศึกษาแห่งชาติ แผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ และหลักสูตร ในช่วงเวลาที่ยังมิได้มีแนวคิดการผนวก รวมภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่การศึกษาในระบบโรงเรียน

3. การวิเคราะห์การผนวกรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่การศึกษาในระบบโรงเรียน

การวิเคราะห์การผนวกรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่การศึกษาในระบบโรงเรียน เป็นการวิเคราะห์ให้เห็นถึงกระบวนการของการผนวกรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่การศึกษาในระบบโรงเรียน และผลที่เกิดขึ้นต่อภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งมีสามารถมองปฏิบัติการทางสังคมอย่างตรงไปตรงมา แต่ต้องดู การสร้างภาษาในรูปแบบวาทกรรม (Discourse) ที่ประกอบไปด้วยกฎเกณฑ์และการครอบงำ ควบคุม สรรพสิ่ง ปฏิบัติการของวาทกรรมแสดงให้เห็นถึงयोगิยะของอำนาจที่มีนัยของการควบคุม อันเป็นการให้อำนาจ สิทธิพิเศษแก่คนบางกลุ่ม และบดบัง เบียดขับคนบางกลุ่มให้ดำรงอยู่ในสถานะที่ด้อยกว่า และเป็นผู้ปฏิบัติตามทั้งด้านร่างกายและจิตสำนึก (Kincheloe, and McLaren, 2000 : 284) ดังนั้นงานวิจัยนี้จึงให้ความสนใจต่อความคิดเชิงทฤษฎีของนักคิดร่วมสมัยที่ทำให้เรื่องราวต่างๆ ในสังคมมีความเป็นไปได้ การให้สิทธิพิเศษแก่ปัญญาชนในสังคมบางกลุ่มในการพูดเรื่องเฉพาะ เช่น เรื่องการศึกษา ผู้มีสิทธิพิเศษในการพูด ได้แก่ นักการศึกษา และยังเผยให้เห็นเบื้องหลังที่ถูกปกปิด กลบเกลื่อน บังตา ให้คนในสังคมเข้าใจเป็นอย่างใดอย่างหนึ่ง เพื่อมองทะลุเข้าไปสู่ระบบการสร้างความจริงในสังคม (Calhoun, 1995 : 35)

การเผยให้เห็นเบื้องหลังของอำนาจที่ซับซ้อนภายใต้ปฏิบัติการของวาทกรรมที่แสดงในกระบวนการผนวกรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่การศึกษาในระบบโรงเรียน และผลของการผนวกรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีต่อฐานะ ตำแหน่งของภูมิปัญญาท้องถิ่นในระบบความรู้ของโรงเรียน และผลที่ทำให้เกิดการสลายตัวตนของภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชน ซึ่งปฏิบัติการผนวกรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่การศึกษาในระบบโรงเรียนได้แก่ ระบบคิดแห่งการมองภูมิปัญญาท้องถิ่นด้วยฐานคิดของความรู้วิชาการสมัยใหม่ ถ้อยแถลงของผู้เชี่ยวชาญด้านการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาท้องถิ่นในฐานะความรู้ระดับรองในระบบการศึกษา และการสลายตัวตนของภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งการสืบค้นนี้เพื่อเชื่อมโยงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างชุดของภาคปฏิบัติการของวาทกรรมที่เรียกว่า สนามของวาทกรรม

(Discursive field) ว่ามีความสัมพันธ์กันอย่างไร และแสดงให้เห็นถึงอำนาจ การต่อสู้ ช่วงชิงการกำหนด ความหมายแก่สรรพสิ่งซึ่งมีความแยบยลและปราศจากข้อสงสัย

การวิเคราะห์ในส่วนนี้ผู้วิจัยอาศัยโรงเรียนและชุมชนเป็นพื้นที่สำหรับการทำความเข้าใจต่อปรากฏการณ์ของการผนวกรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่การศึกษาในระบบโรงเรียน การศึกษาข้อมูลจากโรงเรียน เป็นการศึกษาค้นคว้าเพื่อให้เห็นถึงกระบวนการผนวกรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่การศึกษาในระบบโรงเรียน และผลของการผนวกรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีต่อฐานะ ตำแหน่งของภูมิปัญญาท้องถิ่นในระบบความรู้ของโรงเรียน ซึ่งเป็นการศึกษาข้อมูลในช่วงที่โรงเรียนมีการผนวกรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่โรงเรียน อันเป็นช่วงของการเปลี่ยนแปลงแนวนโยบายในการจัดการศึกษาของโรงเรียนให้ดำเนินไปตามบริบทของการศึกษาในระบบใหญ่ ดังนั้นการศึกษาเพื่อทำความเข้าใจต่อปรากฏการณ์ของการผนวกรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่การศึกษาในระบบโรงเรียน จึงได้มีการเชื่อมโยงเข้ากับข้อมูลในระดับนโยบายของการจัดการศึกษาที่กำหนดให้มีการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการศึกษา รวมทั้งบริบททางสังคมซึ่งหมายถึงการวิพากษ์ต่อปัญหาของระบบการศึกษา โดยศึกษาว่าบริบทดังกล่าวมีผลต่อการกำกับให้โรงเรียนต้องดำเนินการผนวกรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่การศึกษาในระบบโรงเรียนอย่างไร ดังนั้นการศึกษาเพื่อชี้ให้เห็นถึงกระบวนการในการกำกับให้มีการผนวกรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่การศึกษาในระบบโรงเรียน จึงต้องวิเคราะห์เอกสารทั้งระบบการศึกษาในระดับใหญ่ ซึ่งหมายถึงการวิเคราะห์แนวนโยบายของรัฐที่ปรากฏในรูปของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 แผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติฉบับที่ 8 (พ.ศ.2540-2544) แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 9 (พ.ศ.2545-2549) หลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ.2533) หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544 รวมถึงการวิเคราะห์เอกสารในระดับย่อยของระบบการศึกษาที่โรงเรียนจัดทำขึ้น ได้แก่ แผนปฏิบัติงานของโรงเรียน ซึ่งเป็นแนวนโยบายสำหรับการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการศึกษา หลักสูตรท้องถิ่น หลักสูตรสถานศึกษา นอกจากการศึกษาข้อมูลจากเอกสารแล้วการศึกษาข้อมูลจากโรงเรียนยังต้องอาศัยการให้ข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลหลัก ได้แก่ ศึกษานิเทศก์สำนักงานการประถมศึกษาอำเภอดอนตูม ผู้บริหารโรงเรียน ครูผู้สอน ครูภูมิปัญญาหรือปราชญ์ชาวบ้านที่ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษากับโรงเรียน และนักเรียนที่เรียนภูมิปัญญาท้องถิ่นในโรงเรียน โดยผู้วิจัยใช้การสัมภาษณ์ระดับลึก ซึ่งมีแนวคำถามเพื่อช่วยให้การเข้าถึงข้อมูลดำเนินไปอย่างชัดเจน ครอบคลุมประเด็นที่ศึกษา รวมถึงการสังเกตแบบมีส่วนร่วมในสถานการณ์ที่โรงเรียนมีการประชุมและจัดทำหลักสูตรสถานศึกษา การสอนความรู้แบบภูมิปัญญาท้องถิ่นทั้งโดยครูประจำการและครูภูมิปัญญา การประชุมชาวบ้านเพื่อร่วมประเมินผลการเรียนการสอนภูมิปัญญาท้องถิ่น

แนวทางการรวบรวมข้อมูลดังกล่าวก็เพื่อให้เห็นภาพ บรรยายาการจริงของการผนวกรวมภูมิปัญญาท้องถิ่น เข้ามาสู่การศึกษาในระบบโรงเรียนในทุกขั้นตอนอย่างแจ่มชัด ในการสังเกตผู้วิจัยก็ได้จับบันทึกงานสนาม เพื่อประกอบกับการสัมภาษณ์ สำหรับการศึกษาค้นคว้าจากชุมชน เป็นการศึกษาเพื่อเผยให้เห็นถึงผลของการผนวกรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีต่อการสลายตัวตนของภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชน โดยการศึกษาจากผู้ให้ข้อมูลหลัก ได้แก่ ครูภูมิปัญญาหรือปราชญ์ชาวบ้านทั้งที่ได้เข้ามาบริหารจัดการศึกษากับโรงเรียนและที่ไม่ได้เข้ามาบริหารจัดการศึกษากับโรงเรียน

พื้นที่สำหรับการรวบรวมตัวบท

พื้นที่ที่ใช้ในการศึกษา รวบรวมตัวบท ได้แก่ ชุมชนชนบท ซึ่งประกอบด้วย ส่วนของโรงเรียนและชุมชน โดยตัวบทที่นำมาใช้ในการวิเคราะห์ถูกพิจารณาภายใต้หลักการของการที่ตัวบทมีนัยต่อการกำหนดแบบแผน กฎเกณฑ์ ข้อกำหนด และกรอบปฏิบัติ อันนำไปสู่การผนวกรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้าสู่การศึกษาในระบบโรงเรียน ดังนั้นชุมชนชนบท ซึ่งถูกใช้เป็นพื้นที่สำหรับการรวบรวมตัวบท เป็นสนามวาทกรรม ที่ซึ่งอุดมการณ์และความรู้ ทำหน้าที่อย่างสอดคล้องประสานกัน และมีผลต่อการจัดระเบียบ ฐานะ ตำแหน่ง ภูมิปัญญาท้องถิ่นในระบบความรู้ของโรงเรียน รวมถึงการสลายตัวตนของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ดำรงอยู่ในชุมชน

ด้วยแนวทางของการผนวกรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้าสู่การศึกษาในระบบโรงเรียน ซึ่งถูกผลิตขึ้นในฐานะ ระเบียบ ข้อกำหนดของรัฐเพื่อให้โรงเรียนทำหน้าที่กำกับภูมิปัญญาท้องถิ่นด้วย กฎเกณฑ์ มาตรฐานความรู้วิชาการในรูปหลักสูตร ซึ่งข้อกำหนดของรัฐตามแนวทางเช่นนี้ ถูกแสดงในรูปของแนวนโยบายในหลายระดับที่มีการทำงานอยู่อย่างสอดคล้องประสานกัน ตั้งแต่แนวนโยบายในระดับกฎหมาย จนกระทั่งลงมาสู่นโยบายในระดับปฏิบัติในแบบแผนของหลักสูตร ดังนั้นทั่วทุกพื้นที่จึงต้องปฏิบัติตามข้อกำหนดของรัฐอย่างเคร่งครัด ซึ่งสาระของข้อกำหนดระบุชัดเจนว่า ภายในปีพุทธศักราช 2546 โรงเรียนทุกโรงทั้งที่สอนในระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษาต้องจัดทำหลักสูตรสถานศึกษาของโรงเรียน ซึ่งหมายถึง หลักสูตรที่มีการนำภูมิปัญญาของชุมชนมาสอนตามแบบแผนความรู้ของหลักสูตร พร้อมทั้งจัดการเรียนการสอนตามแบบแผนของหลักสูตรสถานศึกษานั้นด้วย โดยนัยเช่นนี้ ทุกพื้นที่ของชุมชนที่ถูกกำกับด้วยกฎเกณฑ์ แบบแผน ของการสร้างหลักสูตรสถานศึกษาจึงเป็นพื้นที่หรือสนามของอำนาจ ที่การศึกษาในระบบโรงเรียนแสดงปฏิบัติการเชิงความรู้ เพื่อกำกับ กดทับ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ให้เข้ามาอยู่ภายใต้การควบคุม ดูแล ของการศึกษาในระบบโรงเรียน ตามแบบแผน กฎเกณฑ์ของหลักสูตรสถานศึกษา รวมถึงการแผ่กระจาย

อำนาจความรู้วิชาการไปสู่ชุมชน เพื่อสลายตัวตนของภูมิปัญญาท้องถิ่น ด้วยการยอมรับอัตลักษณ์ ตัวตน ของความรู้วิชาการ

ด้วยนัยของกฎเกณฑ์การผนวกรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่การศึกษาในระบบโรงเรียน ซึ่งถูก แสดงในรูปของกฎเกณฑ์มาตรฐานสำหรับการบังคับใช้อย่างครอบคลุมทั่วทุกพื้นที่ ดังนั้นในการสำรวจพื้นที่ เพื่อการรวบรวมตัวบท จึงพิจารณาข้ามผ่านไปสู่มิติความเข้มข้นของกฎเกณฑ์ แบบแผน ของการผนวก รวมภูมิปัญญาท้องถิ่น เข้ามาสู่การศึกษาในระบบโรงเรียน เพื่อชี้ถึงการทับซ้อนของความรู้สองชุด อันได้แก่ ความรู้วิชาการของโรงเรียนและภูมิปัญญาของชุมชน ซึ่งมีความซับซ้อนจนมองไม่เห็นการทับซ้อนของ ความรู้สองชุดในเชิงสนามของอำนาจ ที่ภูมิปัญญาของชุมชนต้องถูกจัดระเบียบภายใต้แบบแผน มาตรฐานของความรู้วิชาการ รวมถึงการสลายตัวตนของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ดำรงอยู่ในชุมชน ภาพ ปรากฏเบื้องหน้าของความสวยงาม มีคุณค่าของภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่ถูกกำกับด้วยแบบแผน ความรู้ วิชาการ ซึ่งนำไปสู่การยินยอม พร้อมรับต่อมาตรฐานความรู้ของโรงเรียนซึ่งถูกนำเสนอว่าภาพเบื้องหน้า เช่นนี้เป็นตัวแทนของความสัมฤทธิ์ผลจึงเป็นพื้นที่สำหรับการรวบรวมตัวบทของการศึกษาวิจัยนี้

ชุมชนภูมิรู้ในฐานะของสนามวาทกรรม ตั้งอยู่ในอำเภอดอนตูม จังหวัดนครปฐม พื้นที่ของชุมชน เป็นพื้นที่เกษตรกรรม มีการทำนา ทำสวนเป็นหลัก มาตั้งแต่รุ่นปู่ ย่า ตา ยาย การก่อรูปของชุมชนมาเป็น เวลายาวนานล้วนทำให้คนในชุมชนมีความรักและความผูกพันกันมานับตั้งแต่ครั้งอดีต ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญ ต่อการศึกษา วิเคราะห์ การดำรงชีวิตของคนในสังคม ในยุคหนึ่งซึ่งคนมีการสร้างความรู้ ปรับเปลี่ยนความ รู้เพื่อการดำรงชีวิต แต่นับจากการเข้ามาของการศึกษาในระบบโรงเรียน ความรู้ของชุมชนก็ถูกแทนที่ด้วย ความรู้วิชาการของโรงเรียน จนทำให้เกิดภาวะของการไม่สามารถพึ่งตนเองทางความรู้ได้ ตลอดจนในยุค ปัจจุบันซึ่งเป็นยุคของการผนวกรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่การศึกษาในระบบโรงเรียน ภูมิปัญญาของ ชุมชนที่หยุดนิ่งมานาน รวมถึงภูมิปัญญาที่มีมีการปรับเปลี่ยนสร้างสรรค์เพื่อการดำรงชีวิตของตนถูก หยิบยกเข้ามาสู่แบบแผนความรู้วิชาการของโรงเรียน ให้ภาพของภูมิปัญญาท้องถิ่นถูกจัดอยู่ในแบบแผน ความรู้ของโรงเรียน

การดำเนินงานรวบรวมตัวบทเพื่อให้บรรลุต่อเป้าหมายของการศึกษา จึงได้มีการเริ่มรวบรวมตัว บทในประเด็นการศึกษาสังคมแห่งการเรียนรู้อันดำรงอยู่บนฐานคิดของภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อให้เห็นถึง การเรียนรู้ในวิถีชีวิตของคนในชุมชน ซึ่งศึกษาจากผู้รู้ในชุมชนในแขนงต่างๆ ต่อจากนั้นจึงเป็นการศึกษา ถึงการสถาปนาการศึกษาในระบบโรงเรียน เพื่อชี้ให้เห็นถึงฐานคิด เป้าหมาย ที่มีความแตกต่างจากฐาน คิดของภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยศึกษาจากบุคลากรของโรงเรียน เอกสาร แผนนโยบายของโรงเรียน และการ ศึกษาการผนวกรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่การศึกษาในระบบโรงเรียน อันเป็นการศึกษาถึงแนวทาง

การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการเรียนการสอน ซึ่งเป็นการศึกษาต่อบทจากเอกสาร นโยบายของโรงเรียน บุคลากรในโรงเรียน จากแนวทางการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการเรียนการสอนของโรงเรียน ผู้วิจัยก็ได้สืบค้นไปสู่ผู้ให้ข้อมูลหลักซึ่งเป็นผู้รู้ในชุมชนที่ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการเรียนการสอน รวมถึงครูประจำการในโรงเรียนที่นำความรู้แบบภูมิปัญญาท้องถิ่นมาสอน ซึ่งในการศึกษาดังกล่าวผู้วิจัยใช้การสัมภาษณ์ระดับลึก และการสังเกตแบบมีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน การจัดทำหลักสูตรสถานศึกษา การประชุมร่วมกันระหว่างโรงเรียนและชุมชนเพื่อวางแผนการจัดการศึกษา ซึ่งการรวบรวมข้อมูลดังกล่าวก็เพื่อให้เห็นภาพของชุมชน โรงเรียนทั้งในช่วงที่ยังมิได้มีการผนวกรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่การศึกษาในระบบโรงเรียน และปฏิบัติการของโรงเรียนในการผนวกรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่การศึกษาในระบบโรงเรียนซึ่งเป็นภาพเหตุการณ์ปัจจุบันอย่างชัดเจน และสามารถตอบปัญหาการวิจัยได้อย่างครอบคลุม โดยการรวบรวมตัวบทที่ได้จากการสนทนากับคนในชุมชนรวม 45 คน ดังต่อไปนี้

ลำดับที่ / สถานภาพ	จำนวน	เพศ	อายุ (ปี)
1. ชาวนาที่ทำนาอย่างเดียวและไม่ได้รับเชิญเข้ามาสอนในโรงเรียน	1	หญิง	84
2. ชาวนาที่ภายหลังเข้าส่วนร่วมด้วยและไม่ได้รับเชิญเข้ามาสอนในโรงเรียน	1	หญิง	69
3. ชาวนาที่ปัจจุบันไม่ทำนาแล้วและเก็บพืชผักธรรมชาติ	3	หญิง ชาย	85,86 92
4. ชาวนา / ชาวสวนกล้วย / ทอผ้า ได้รับเชิญมาสอนในโรงเรียน	1	หญิง	75
5. คนหาของธรรมชาติ ล่าสัตว์	1	ชาย	58
6. ผู้ปลูกพืชเสริมประเภทถั่วเขียวและงา	1	ชาย	75
7. คนเผาถ่าน	1	หญิง	67
8. คนแปรรูปอาหาร	1	หญิง	78
9. ช่างจักสาน	1	ชาย	75
10. ช่างสร้างบ้าน	1	ชาย	87

ลำดับที่ / สถานภาพ	จำนวน	เพศ	อายุ (ปี)
11. หมอตำแย / หมอรักษาอาการปวดเมื่อย	1	หญิง	85
12. หัวหน้าวงปี่พาทย์	2	หญิง	78
		ชาย	75
13. นักดนตรีวงปี่พาทย์	1	หญิง	39
14. ครูคนที่ไม่ได้รับเชิญมาสอนในโรงเรียน	1	ชาย	75
15. ครูคนที่ได้รับเชิญมาสอนในโรงเรียน	1	ชาย	32
16. เจ้าของโรงสี	1	ชาย	75
17. นักดนตรีกลองยาวที่ได้รับเชิญมาสอนในโรงเรียน	1	ชาย	66
18. อดีตผู้นำชุมชนและเป็นประธานคณะกรรมการโรงเรียน	1	ชาย	62
19. อดีตครูผู้สอนในโรงเรียน	1	ชาย	81
20. อดีตผู้บริหารโรงเรียน	1	ชาย	66
21. ผู้อำนวยการโรงเรียน	1	ชาย	-
22. ผู้ช่วยผู้อำนวยการ / ครูประจำการวิชาดนตรี	1	หญิง	52
23. ครูผู้สอนชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ได้รับรางวัลสาขา บูรณาการ	1	หญิง	42
24. ครูผู้สอนชั้นมัธยม	1	หญิง	43
25. ครูผู้สอนชั้นประถมศึกษาปีที่ 1	1	หญิง	45
26. ครูผู้สอนชั้นมัธยมและกำลังดำเนินโครงการนำ ภูมิปัญญาท้องถิ่นมาสอนในโรงเรียน	1	หญิง	41
27. ครูผู้สอนวิชาพละ	1	ชาย	50
28. ครูผู้สอนชั้นอนุบาล / ผู้จัดทำฐานข้อมูลแหล่งเรียน รู้ของชุมชน	1	หญิง	43
29. ครูผู้สอนวิชาการงานและพื้นฐานอาชีพ	1	ชาย	46
30. ศิษยานุศิษย์	1	ชาย	-
31. พระ (เจ้าอาวาส)	1	ชาย	78
32. นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 4	3	ชาย	10

ลำดับที่ / สถานภาพ	จำนวน	เพศ	อายุ (ปี)
33. นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5	1	หญิง	11
34. นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ที่ไปเรียนต่อนอก ชุมชน	1	หญิง	16
35. นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2	1	หญิง	13
36. นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1	1	ชาย	12
37. คนที่เรียนจบปริญญาแต่ไม่มีงานทำ	1	หญิง	32
38. นักเรียนที่จบชั้นมัธยมศึกษาจากโรงเรียนของชุมชน และทำงานในชุมชน	1	หญิง	16
39. นักเรียนที่จบมัธยมศึกษาปีที่ 3 จากโรงเรียนในชุม ชน ได้เรียนต่อและทำงานนอกชุมชน	1	ชาย	23
40. แม่ค้าขายกล้วยทอด	1	หญิง	-

การเสนอรายงานการวิจัย

เพื่อให้ครอบคลุมในประเด็นที่ศึกษา จึงกำหนดแบบแผนการเสนอรายงานการวิจัย ดังต่อไปนี้

บทที่ 1 บทนำ

บทที่ 2 แนวคิด ทฤษฎี และกรอบแนวคิดในการวิจัย

บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย

บทที่ 4 สังคมแห่งการเรียนรู้อันดำรงอยู่บนฐานคิดของภูมิปัญญาท้องถิ่น

บทที่ 5 การสถาปนาความรู้วิชาการสมัยใหม่ขึ้นในระบบโรงเรียน

บทที่ 6 การผนวกรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่การศึกษาในระบบโรงเรียน

บทที่ 7 การศึกษาเพื่อสรรค์สร้างสังคมแห่งการเรียนรู้

บทที่ 4

สังคมแห่งการเรียนรู้อันดำรงอยู่บนฐานคิดของภูมิปัญญาท้องถิ่น

การที่ชุมชนในสังคมไทยยุคหนึ่งสามารถดำรงอยู่ได้นั้น มิได้เป็นการดำรงอยู่ตามที่คนส่วนใหญ่ มักมอง และให้ความหมายกันว่า เป็นผลสืบเนื่องมาจากการมีวิถีชีวิตท่ามกลางธรรมชาติอย่างเรียบง่าย ปราศจากแรงกระทบจากสรรพสิ่งต่างๆ ทั้งภายใน และภายนอกชุมชน ดังนั้นคนในชุมชนจึงดำรงอยู่อย่างมีความสุข ด้วยฐานคิดการมองชุมชนและสังคมในลักษณะดังกล่าวมีผลให้ภาพของชุมชนเป็นเสมือนหนึ่ง ชุมชนแห่งภาพตัวแทนของการมีวิถีที่เรียบง่าย หากเป็นเช่นนั้นแล้วภาพของชุมชนจึงเป็นการเสนอภาพของ ความหยุดนิ่ง และชุมชนในลักษณะดังกล่าวเป็นภาพอุดมคติที่ควรค่าแต่เพียงการถนอมรักษาไว้ให้เพียง แต่คนรุ่นหลังได้ชื่นชมคุณค่าแห่งการเป็นวัตถุโบราณ

การวิจัยนี้มีเป้าหมายประเด็นในการศึกษาชุมชนในฐานะของการเป็นสังคมที่คนดำรงชีวิตอยู่ได้อย่าง สงบสุข ซึ่งในมิติแห่งความสงบสุขของชุมชนมิได้เป็นสิ่งที่เกิดขึ้น หรือถูกกำกับจากเงื่อนไขภายนอก และ ขณะเดียวกันก็มิได้เป็นการเกิดขึ้นอย่างเรียบง่าย ตรงไปตรงมา โดยปราศจากกระบวนการเรียนรู้ การ สร้างสรรค์ปรับเปลี่ยนความรู้อย่างที่มักศึกษากันโดยทั่วไป หากแต่การดำรงอยู่ของชุมชนในยุคสมัยที่ผ่านมา เกิดขึ้นโดยการที่คนมีเป้าหมายในการดำรงชีวิตอันเป็นเป้าหมายที่มีความสอดคล้องกับอุดมการณ์ของชุม ชน ขณะเดียวกันก็มีการสร้างความรู้หรือภูมิปัญญาท้องถิ่นภายใต้เงื่อนไข ข้อจำกัดของชุมชนเพื่อนำไปสู่ การสนองตอบต่อเป้าหมาย ความรู้หรือภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ถูกผลิตขึ้นจึงเป็นความรู้ที่คนในชุมชนเป็นเจ้าของ ความรู้ ดังนั้นเมื่อบริบท สรรพสิ่งในวิถีการดำรงชีวิตเปลี่ยนแปลง กระบวนการปรับเปลี่ยน สร้าง สร้างสรรค์ความรู้ของชุมชนก็ย่อมเกิดขึ้น ทั้งนี้ทั้งนั้นก็เพื่อตอบสนองต่อเป้าหมายและอุดมการณ์ของชุมชนอัน มีนัยยะถึงการดำรงอยู่ของชุมชน ด้วยฐานคิดดังกล่าวในงานวิจัยส่วนนี้จึงมีเป้าหมายประสงค์ของการศึกษา โดยยกประเด็นปัญหาที่สำคัญประเด็นหนึ่งขึ้นมาว่า เหตุใดคนในสังคมไทยยุคหนึ่งจึงสามารถดำรงชีวิตอยู่ ได้อย่างสงบสุข โดยมองผ่านการที่ชุมชนมีความรู้หรือภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ทำให้คนพึ่งพาอาศัยกัน และ สามารถพึ่งตนเองทางความรู้ได้ อันเป็นการเกิดขึ้นของสังคมแห่งการเรียนรู้ การคลี่คลายต่อประเด็น ปัญหาดังกล่าว ก็โดยการสืบค้นว่า ความรู้ของชุมชนหรือภูมิปัญญาท้องถิ่นวางอยู่บนฐานคิดหรืออุดม การณ์แบบใด และสังคมที่มีรากฐานของความรู้แบบภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อให้คนในชุมชนสามารถดำรง ชีวิตอยู่ได้เป็นสังคมที่มีเป้าหมายการเรียนรู้เป็นอย่างไร มีกระบวนการเรียนรู้และสร้างสรรค์ความรู้เป็น อย่างไร ตลอดจนความสัมพันธ์ระหว่างผู้รู้และผู้เรียนรู้เป็นอย่างไร

ด้วยเป้าประสงค์ของการศึกษาดังกล่าว การชี้ให้เห็นถึงภาพของชุมชนในฐานะพื้นที่ทางสังคม ที่แสดงนัยของสังคมแห่งการเรียนรู้ จึงเป็นประเด็นสำคัญลำดับแรกเพื่อแสดงขอบเขต ความหมายของสังคมแห่งการเรียนรู้ และหลักการพื้นฐานซึ่งมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันอันนำไปสู่ความเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ ได้ถูกคลี่คลายเป็นลำดับถัดมานับจากอุดมการณ์ในการดำรงชีวิต และกระบวนการสรรค์สร้างความรู้ ความจริงเพื่อการรับใช้ชีวิต ทั้งนี้เพื่อให้เห็นถึงการสร้างวาทกรรมของชุมชน ที่มีผลให้ชุมชนสามารถดำรงอยู่ได้

ชุมชนในฐานะพื้นที่ทางสังคมที่แสดงนัยของสังคมแห่งการเรียนรู้

ชุมชนภูมิรัฐก่อรูปขึ้นเป็นพื้นที่ทางสังคมที่มีได้มีความหมายเพียงพื้นที่ทางกายภาพ หากยังรวมถึงการเป็นพื้นที่ที่คนในชุมชนได้เข้ามาร้อยรัด ถักทอ ประสานสัมพันธ์ในลักษณะของการเรียนรู้ร่วมกันในอันที่จะดำรงชีวิตอยู่ในสังคมอย่างมีความสุข ร่มเย็น สิ่งหนึ่งที่สำคัญที่จะทำให้การดำรงชีวิตของคนในชุมชนดำเนินไปอย่างราบรื่นและสามารถจัดการกับปัญหาต่างๆ ได้ โดยการที่คนในชุมชนเป็นผู้สร้างความรู้อันเป็นความรู้ที่เกิดขึ้นจากการที่คนในชุมชนได้เรียนรู้ท่ามกลางสภาพธรรมชาติ บริบทของชุมชน เพื่อที่จะนำความรู้นี้ไปใช้ให้เกิดคุณค่าต่อการดำรงชีวิต อันหมายถึงเป้าหมายในการดำรงชีวิตของคนในชุมชน

ความรู้หรือภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ถูกสร้างขึ้นภายในชุมชน มิได้เกิดขึ้นอย่างไร้ทิศทางหรือปราศจากจุดมุ่งหมาย หากแต่ความรู้หรือภูมิปัญญาถูกสร้างขึ้นจากโลกทัศน์พื้นฐานของคนในชุมชน (Specific worlds-view) ซึ่งหมายถึงระบบความคิด ความเชื่อเกี่ยวกับสรรพสิ่งต่างๆ ในโลก อันประกอบไปด้วยสรรพสิ่งในลักษณะกายภาพซึ่งสามารถจับต้อง สัมผัสได้ในเชิงรูปธรรม และสรรพสิ่งในลักษณะจิตวิญญาณซึ่งไม่สามารถสัมผัส จับต้องได้ในเชิงรูปลักษณ์ แต่เป็นสรรพสิ่งเชิงนามธรรมที่สามารถเข้าถึงได้ในเชิงของจิตใจ ทั้งสรรพสิ่งเชิงกายภาพและสรรพสิ่งเชิงจิตวิญญาณต่างประกอบกันเป็นโลกทัศน์พื้นฐานของคนในชุมชนที่มีผลต่อวิถีการดำรงชีวิต และการสร้างความรู้เพื่อการดำรงชีวิตของคนในชุมชน

เมื่อโลกทัศน์พื้นฐานดังกล่าวเป็นตัวกำกับวิถีการดำรงชีวิตของคนในชุมชน รวมถึงความรู้หรือภูมิปัญญาของคนในชุมชน จึงมีผลให้เกิดความเชื่อมต่อระหว่างการดำรงชีวิต การมีเป้าหมายในการดำรงชีวิต การสร้างระบบความรู้หรือภูมิปัญญาของคนในชุมชน โดยนัยยะเช่นนี้เป้าหมายการเรียนรู้ของคนในชุมชนจึงเป็นเป้าหมายในการดำรงชีวิต ขณะเดียวกันความรู้ที่ถูกสร้างขึ้นก็เป็นความรู้ที่ตอบสนองต่อวิถีการดำรงชีวิตของคนในชุมชน

ชุมชนภูมิรู้มีพื้นที่อยู่ในจังหวัดนครปฐม พื้นที่ทางกายภาพของชุมชนส่วนใหญ่เป็นที่ลุ่มซึ่งเรียกว่า หุ้ง ในพื้นที่หุ้งนี้ คนในชุมชนใช้ทำนา ส่วนในพื้นที่ลุ่มต่ำ มีน้ำขัง เรียกว่า ลาด หากเป็นลาดที่กว้างใหญ่ก็จะเรียกว่า ลาดใหญ่ ลาดใหญ่ในชุมชนมีความสำคัญในฐานะการเป็นแหล่งน้ำกิน น้ำใช้ และเป็นแหล่งอาหารสำหรับชุมชน เพราะในลาดใหญ่อุดมไปด้วยสัตว์น้ำนานาชนิด นอกจากพื้นที่ที่มีลักษณะเป็นหุ้งและลาดแล้ว ชุมชนยังแวดล้อมไปด้วยป่าไม้ ที่มีทั้งไม้ไผ่ ไม้ตะแบก ไม้ตะโก ฯลฯ สำหรับพืชที่นำมาใช้เป็นอาหารซึ่งเก็บหาได้จากป่า ได้แก่ หน่อไม้ กลอย ฯลฯ ส่วนสัตว์ป่าที่สามารถนำมาเป็นอาหารได้แก่ อีเห็น ไก่ป่า กระต่ายป่า ฯลฯ นอกจากนี้ในป่ายังอุดมไปด้วยพืชพรรณมากมายที่สามารถนำมาใช้เป็นยารักษาโรคอีกด้วย

ความสมบูรณ์ในสภาพธรรมชาติของชุมชนดังกล่าวถูกนำมาสร้างสรรค์ให้เกิดประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตตามระบบความคิด ความเชื่อของคนในชุมชน โดยคนในชุมชนมองว่าข้าวเป็นปัจจัยพื้นฐานที่ทำให้คนในชุมชนเติบโต มีพลัง ศักยภาพในการทำกิจกรรมต่างๆ เกี่ยวกับการดำรงชีวิต ดังนั้นการปลูกข้าวของคนในชุมชนจึงถูกสร้างให้เป็นระบบความรู้ที่สำคัญ โดยมีความหมายผูกโยงกับความมั่นคงในการบริโภคอันเป็นเป้าหมายสำคัญในการดำรงชีวิต การมีข้าวบริโภคอย่างพอเพียงภายในครอบครัว และชุมชน หมายถึง การมีข้าวสำรองอย่างพอเพียงสำหรับบริโภค 1-2 ปี หรือมีข้าวเก็บไว้สำหรับบริโภคในช่วงหน้าแล้ง หรือช่วงที่มีการคาดการณ์ว่าจะเกิดภาวะน้ำท่วม อันเป็นการสร้างหลักประกันในการบริโภค ด้วยเป้าหมายในการดำรงชีวิตดังกล่าว จึงมีการสร้างความรู้ในการปลูกข้าวเพื่อให้ได้ผลผลิตสูง การเก็บสำรองข้าว การแบ่งปัน แลกเปลี่ยน โดยระบบความรู้นี้ถูกสร้างขึ้นโดยคนในชุมชนซึ่งมีความสัมพันธ์กับสภาพธรรมชาติ สัมพันธ์กับเพื่อนบ้านในชุมชน และมีความสัมพันธ์กับระบบความคิด ความเชื่อพื้นฐานของคนในชุมชนในอันที่จะก่อผลสำเร็จตามเป้าหมายในการดำรงชีวิตของคนในชุมชน ความรู้ที่ชุมชนเป็นผู้สร้างนั้นมิได้เป็นความรู้ที่มีอยู่เพียงมิติเดียว หากแต่การก่อรูปของชุมชนเพื่อให้คนในชุมชนสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้นั้น ต้องเป็นความรู้ที่มีความหลากหลายถ้วนทั่วในทุกมิติของการดำรงชีวิต เช่น เดียวกันกับเป้าหมายในการดำรงชีวิตที่คนในชุมชนต่างมีเป้าหมายในการดำรงชีวิตหลายมิติ ดังนั้นการมีเป้าหมายในการดำรงชีวิตและการสร้างความรู้เพื่อการดำรงชีวิตของคนในชุมชนจึงต้องอาศัยการเรียนรู้ร่วมกันของคนในชุมชนในอันที่จะมีปฏิสัมพันธ์กับบริบท เงื่อนไขทางธรรมชาติ ความร่วมมือร่วมใจของคนในชุมชน รวมถึงสรรพสิ่งที่มีสามารถจับต้องได้ในโลกกายภาพ ขณะเดียวกันบริบท เงื่อนไขธรรมชาติ ความร่วมมือ ร่วมใจของคนในชุมชนและสรรพสิ่งที่อยู่นอกเหนือโลกกายภาพ ก็จะต้องถูกนำมาพิจารณา และใช้ประโยชน์ในลักษณะของการบูรณาการ ทั้งนี้เพราะเป้าหมายของชุมชนนั้นเป็นเป้าหมายเพื่อการดำรงชีวิต ความรู้ที่ถูกสร้างขึ้นจึงเป็นความรู้ที่ตอบสนองต่อวิถีชีวิตของคนในชุมชน ดังนั้นการเรียนรู้เพื่อ

ชีวิตจึงต้องอาศัยความรู้ที่มีความหลากหลายตามที่คนในชุมชนมองว่ามีความจำเป็นและมีประโยชน์ต่อการดำรงชีวิต มิติของความรู้ดังกล่าวจึงครอบคลุมถึง ความมั่นคงในการบริโภค เรื่องของความปลอดภัยในสุขภาพ ความเพลิดเพลิน ความดีงามและการดำรงไว้ซึ่งความเป็นครอบครัวและชุมชน

ความหลากหลายของความรู้ที่ผ่านการสร้างสรรค์ การเลือก การจัดการและควบคุมโดยชุมชน ต่างก็ถูกนำมาประกอบ ก่อร่างกันเพื่อให้สังคมและชุมชนดำรงอยู่ได้นั้นได้ถูกสร้างผ่านชุดของความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสรรพสิ่งต่างๆ ที่หล่อหลอมตัวมนุษย์อยู่ ความรู้ที่ถูกสร้างขึ้นภายในชุมชนจึงมิได้เป็นความรู้ที่ถูกยึดเยียด จัดการจากภายนอก หากแต่เป็นความรู้ที่เกิดขึ้นภายในชุมชน และมีได้แยกขาดจากโลกทัศน์พื้นฐานของคนในชุมชน และเป้าหมายในการดำรงชีวิตต่างถูกผสมผสาน เรียงร้อยเพื่อให้ความรู้นั้นมีคุณค่าต่อคนในชุมชนอย่างแท้จริง

ตัวบทที่แสดงถึงการบูรณาการระหว่างโลกทัศน์พื้นฐานของคนในชุมชน เป้าหมายในการดำรงชีวิตและความรู้ภายในชุมชน แสดงให้เห็นในประเพณี พิธีกรรม และความรู้เกี่ยวกับการปลูกข้าว การเรียงร้อยแห่งระบบคิดของคนในชุมชนเริ่มจาก การแห่นางแมวเพื่อขอฝน อันเป็นความพยายามที่จะมีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งที่คนในชุมชนมีความเชื่อว่าจะสามารถที่จะช่วยเหลือในด้านการดำรงชีวิตของคนในชุมชนได้ ซึ่งในพิธีแห่นางแมวซึ่งกระทำกันในหน้าแล้ง เริ่มจากการจับแมวใส่กรง แล้วนำไม้ยาวๆ ชัดเป็นปลัดขิก แห่ข้างแมว มีตาขุนเพชร กระบุง ตระกร้า แล้วเดินแห่ไปตามบ้านต่างๆ ในระหว่างทางก็จะมีกรรรำรำ ทำเพลงอย่างสนุกสนาน เมื่อไปถึงบ้านใดก็จะมีกรรสามน้ำคนและแมว บ้านใดที่มีข้าวสารก็จะนำข้าวสารมารวบรวมใส่ไว้ในกระบุง ตระกร้า ที่ผู้แห่นำมา ข้าวสารที่รวบรวมได้จะนำไปทำบุญที่วัด สำหรับในช่วงเวลาของการเพาะปลูกข้าว จะมีพิธีกรรมแรกนา การไหว้พระภูมิเจ้าที่โดยมีเจตจำนงเพื่อขออนุญาตต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในที่แห่งนั้น และบอกกล่าวฝากฝังให้การปลูกข้าวครั้งนั้นเป็นไปด้วยความสำเร็จ บริบูรณ์ทั้งความสำเร็จที่มีต่อคน สัตว์ ข้าว การปฏิบัติในพิธีกรรมยังคงดำเนินต่อไปจนจบจนกระทั่งถึงเวลาของการเก็บเกี่ยว ได้แก่ พิธีทำขวัญข้าว พิธีชนข้าวขึ้นยุ้ง พิธีปิดยุ้ง พิธีเปิดยุ้ง พิธีกรรมดังกล่าวสะท้อนระบบความคิด ความเชื่อที่ว่า ข้าวมิได้ดำรงอยู่ในฐานะอาหารของมนุษย์ เพื่อให้มนุษย์ได้บริโภคเท่านั้น แต่ข้าวยังเปรียบเสมือนผู้มีพระคุณที่อยูในฐานะของแม่โพสพ คือ แม่ผู้ให้พลัง ให้ความเติบโตใหญ่ ให้ความสมบูรณ์ในการดำรงชีวิต ดังคำกล่าวของพระภิกษุรูปหนึ่งว่า “สมัยก่อนเวลาข้าวจะออกรวง มันกำลังตั้งท้อง เขาเรียกว่าต้องมีพิธีกรรมไปรับขวัญข้าว เหมือนคนเรานี้แหละ ท้องแล้วก็อยากกินของเปรี้ยว พอเกี่ยวข้าวเสร็จแล้วก็เอาขึ้นยุ้งฉาง แล้วทำพิธี ทำขวัญเป็นสิริมงคล กินมันเลี้ยงชีพ มันคือชีวิต”

ระบบคิดแห่งพลังอำนาจในส่วนที่เป็นจิต วิญญาณที่มีได้ปรากฏเป็นรูปธรรม แต่มีอำนาจเหนือจิตใจของมนุษย์ ได้ถูกสรรค์สร้างเพื่อให้คนในชุมชนมีความรู้สึกถึงความสะอาดในการดำรงชีวิต และมีความมั่นใจต่อการดำรงชีวิตในชุมชน ระบบคิดดังกล่าวสะท้อนจากประเพณีทำบุญกลางบ้าน อันเป็นประเพณีที่สืบทอดกันมาตั้งแต่รุ่น ปู่ ย่า ตา ยาย ประเพณีนี้ทำก่อนเข้าพรรษา คือ ประมาณเดือน 6 หรือเดือน 7 โดยคนในชุมชนร่วมกันกำหนดวัน เวลาที่เหมาะสม คนในชุมชนเชื่อว่าการทำบุญกลางบ้านเปรียบเสมือนการสะเดาะเคราะห์ เอาสิ่งไม่ดีออกจากบ้าน และออกจากชุมชน เพื่อให้ชุมชนเกิดความร่มเย็นเป็นสุข ระบบคิดดังกล่าวนี้ปรากฏดังคำให้สัมภาษณ์ของลูกหลานในชุมชนท่านหนึ่งว่า " ทำบุญกลางบ้านจะมีบันวัว บันควาย บันสิ่งมีชีวิตในบ้าน บันคน มีข้าวตอก ดอกไม้ สิ่งมีชีวิต แล้วก็ไปทิ้งหลังพระสวด ทำบุญเหมือนสะเดาะเคราะห์ " ส่วนในช่วงเข้าพรรษา คนในชุมชนได้สร้างประเพณีได้น้ำมัน โดยมีระบบความคิด ความเชื่อเบื้องหลังว่า ความสว่างของแสงได้ที่จุดนั้นจะทำให้ผู้ปฏิบัติ คิด ทำ ประพฤติ ปฏิบัติตนอยู่ในศีลธรรม จรรยาที่ดีงาม โดยการจุดได้นี้ต้องไปทำที่วัด อันมีนัยยะถึงการกำหนดให้คนในชุมชนยึดมั่น ประพฤติ ปฏิบัติตนตามแนวทางของพระพุทธศาสนา อันหมายถึง การหล่อหลอมความเป็นผู้ดีดี ประพฤติดีแก่คนในชุมชน ดังปรากฏในคำให้สัมภาษณ์ของลูกหลานในชุมชนท่านหนึ่งว่า " ได้น้ำมันเป็นประเพณี ความเชื่อว่าการจุดสว่าง เขาจะเอาด้ายมาปั่นเป็นดินกา ด้ายจากเชือกฝ้าย ทำเป็นขาคินกา ตอนเย็นจะไปจุดที่วัด คนที่ไปคือจะไปเติมน้ำมัน แล้วก็จุด อธิษฐานขอให้ หู ตา สว่างใส แสงได้สว่าง "

ประเพณี พิธีกรรมของชุมชน ได้สะท้อนให้เห็นถึงระบบคิดซึ่งมนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของสรรพสิ่งต่างๆ ในชุมชน ทั้งสรรพสิ่งที่เป็นรูปธรรม และสรรพสิ่งที่เป็นนามธรรมในมิติจิต วิญญาณ โดยมนุษย์มองว่าสรรพสิ่งทั้งสองส่วนต่างก็มีผลต่อการดำรงชีวิต อันหมายความว่า การเกี่ยวเนื่องซึ่งกันและกัน กล่าวคือสำหรับสรรพสิ่งที่มองเห็นได้ จำต้องได้ หากคนในชุมชนไม่ปฏิบัติก็อาจก่อให้เกิดผลเสียต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ ในขณะที่หากไม่ประพฤติปฏิบัติตามระเบียบ กฎเกณฑ์บางอย่างที่ชุมชนกำหนดขึ้น ก็อาจจะก่อให้เกิดผลร้ายจากสรรพสิ่งที่มองไม่เห็นตัวตน อาทิ การเจ็บไข้ ไม่สบาย เป็นต้น ระบบคิดดังกล่าวสะท้อนให้เห็นในประเพณีแห่ธงสงกรานต์ อันเป็นประเพณีที่ปฏิบัติกันในวันสงกรานต์ ประมาณ 5-6 วัน ตามแต่ที่ชุมชนกำหนด ในประเพณีดังกล่าวคนในชุมชนมองว่าเป็นประเพณีที่ทำให้คนในชุมชนได้พักผ่อน เล่นสนุกสนาน หลังจากที่ต้องตรากตรำทำงานมาอย่างหนัก เมื่อถึงหน้าแล้งซึ่งไม่สามารถทำนาได้ก็ควรจะเป็นช่วงเวลาของการพักผ่อน พบปะ พุดคุยกันของคนในชุมชน นอกเหนือจากความสนุกสนาน เพลิดเพลินแล้วในประเพณียังสอดแทรกกระบวนคิดด้านคุณธรรม จริยธรรม กล่าวคือ ในการแห่ธงนั้น ผ้าที่เขาทำธงนั้นมักเป็นผ้าจิวร เครื่องอัฐบริขารสำหรับถวายพระ และอีกด้านหนึ่ง คือเป็นการบูชาพระ

รัตนตรัย ดังนั้นการร่วมประเพณีแห่งสงกรานต์นอกจากจะได้รับความสนุกสนานแล้ว คนในชุมชนยังได้ทำบุญ และได้ซึมซับถึงแก่นสารพระธรรมเพื่อหล่อหลอมความเป็นผู้มีคุณธรรม จริยธรรม

โลกทัศน์พื้นฐานที่เข้ามากำกับระบบความคิด การประพฤติ ปฏิบัติตนของคนในชุมชน มีผลให้คนในชุมชนยอมรับต่อระเบียบ กฎเกณฑ์ ความเป็นไปของธรรมชาติ และพยายามที่จะเรียนรู้เพื่ออยู่ร่วมกับธรรมชาติ การอยู่ร่วมกับธรรมชาติในมิติดังกล่าวนี้ แม้ว่าคนในชุมชนจะเป็นผู้ได้รับผลประโยชน์จากธรรมชาติ หากแต่ผลประโยชน์ดังกล่าวมิได้วางอยู่บนโลกทัศน์ของการแสวงหาผลประโยชน์ในรูปกำไรอย่างไม่มีที่สิ้นสุด การใช้ประโยชน์จากธรรมชาติโดยนัยยะนี้จึงเป็นการใช้ประโยชน์เพื่อการดำรงอยู่ร่วมกันระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ดังนั้นหากธรรมชาติถูกทำลาย หรือถูกใช้ประโยชน์อย่างปราศจากข้อจำกัด ก็ย่อมมีผลเกี่ยวพันต่อเนื่องมาสู่มนุษย์ ด้วยโลกทัศน์พื้นฐานดังกล่าว จึงทำให้มนุษย์สร้างความรู้ตามแบบแผนโลกทัศน์พื้นฐาน เพื่อให้ความรู้ที่สร้างขึ้นนั้นตอบสนองต่อวิถีการดำรงชีวิต ซึ่งหมายถึงการดำรงอยู่ของคนในชุมชน ดังนั้นโลกทัศน์พื้นฐานของคนในชุมชนจึงเป็นรากฐานอันสำคัญของฐานคิดหรืออุดมการณ์ของชุมชน รวมถึง การที่ชุมชนมีเป้าหมายในการดำรงชีวิต และสร้างความรู้เพื่อรองรับต่อฐานคิด และเป้าหมาย เพื่อการดำรงอยู่ของชุมชน

อุดมการณ์ในการดำรงชีวิต

การก่อเกิดฐานคิดหรืออุดมการณ์ของชุมชน อันเป็นระบบคิด ความเชื่อพื้นฐานของคนในชุมชน ซึ่งมีความเกี่ยวพันกับสรรพสิ่งต่างๆ ที่หล่อหลอมชุมชน โดยระบบความสัมพันธ์ของสรรพสิ่งได้ถูกผลิตขึ้นภายใต้การให้คุณค่า ความสำคัญและคุณประโยชน์ต่อวิถีการดำรงชีวิต อุดมการณ์ที่วางอยู่บนฐานของการเอื้อประโยชน์ต่อชีวิตของคนในชุมชนจึงเป็นอุดมการณ์ที่มีอำนาจต่อการกำกับ ควบคุมทิศทาง แนวทางและวิถีการดำเนินกิจกรรมของคนเพื่อผลแห่งการดำเนินชีวิต อำนาจของอุดมการณ์ในการกำกับควบคุมแบบแผนการดำรงชีวิตของคนในชุมชนถูกกระทำผ่านกลไกของอุดมการณ์เพื่อส่งผ่านชุดความคิด ความเชื่อที่ให้ความสำคัญต่อวิถีการดำรงชีวิตในลักษณะของการที่คนในชุมชนมีเป้าหมายในการดำรงชีวิต มีการสร้างความรู้เพื่อสนองต่อการดำรงชีวิต มีกระบวนการในการถ่ายทอดความรู้ ผลิตซ้ำความรู้ภายใต้เงื่อนไข ความจำเป็นของชุมชน ทั้งนี้เพื่อการดำรงอยู่ของชุมชน

การดำรงอยู่ของชุมชนภายใต้เงื่อนไข ความจำเป็นของชุมชน ซึ่งหมายถึงเงื่อนไขของการดำรงชีวิต ทั้งเงื่อนไขในเชิงสภาวะธรรมชาติ สิ่งเหนือธรรมชาติ และการดำรงอยู่ร่วมกันของสมาชิกในชุมชน โดยระบบความสัมพันธ์ของเงื่อนไขในการดำรงชีวิตดังกล่าว เป็นรากฐานสำคัญที่ทำให้คนในชุมชน

ตระหนักถึงความเชื่อพื้นฐานในการดำรงอยู่ร่วมกับสรรพสิ่ง โดยระบบความสัมพันธ์ของสรรพสิ่งเหล่านี้ถูกให้ความหมายในฐานะ สรรพสิ่งที่ให้คุณค่าต่อการดำรงชีวิต

ระบบความสัมพันธ์ของสรรพสิ่ง : รากฐานความคิด ความเชื่อของการให้คุณค่าต่อการดำรงชีวิต

ภายใต้อุดมการณ์ของการดำรงชีวิต ซึ่งถูกสร้างให้เป็นอุดมการณ์หลักของชุมชน ด้วยการดำรงชีวิตที่ต้องอิงอาศัยต่อบริบทในวิถีการดำรงชีวิต ทั้งในมิติของการทำมาหากิน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการปลูกข้าว การเก็บหาของธรรมชาติที่ต้องอาศัยน้ำ ความเป็นไปต่างๆ ตามฤดูกาลในธรรมชาติ เพื่อเอื้อต่อกิจกรรมการผลิตอาหารสำหรับบริโภคอย่างพอเพียงภายในชุมชน สำหรับในมิติของความปลอดภัยในการดำรงชีวิต ก็เป็นมิติที่ต้องอิงอาศัยธรรมชาติ ทั้งพืช สมุนไพร สัตว์ป่า เพื่อบำบัด รักษา บรรเทาให้เกิดความปลอดภัยด้านสุขภาพของคนในชุมชน ทั้งนี้เพื่อให้คนสามารถดำรงอยู่อย่างมีความสุข ส่วนในมิติของความเพิลิตเพิลินและความรุ่มเย็นในการดำรงชีวิตได้ถูกปฏิบัติ สอดแทรกอยู่ในทุกๆ แบบแผนของการดำรงชีวิต ทั้งนี้เป็นผลสืบเนื่องมาจากการที่คนในชุมชนได้เชื่อมโยงแนวปฏิบัติเพื่อความสนุกสนาน เพิลิตเพิลิน และความร่วมมือช่วยเหลือกันของคนในชุมชนทั้งในรูปของการช่วยเหลือกันในการทำมาหากิน การให้ความสำคัญกับสรรพสิ่งในวิถีการดำรงชีวิตที่ถูกแสดงในรูปของประเพณี พิธีกรรม การสวดประสานกันของกิจกรรมเพื่อการดำรงชีวิตที่เกิดขึ้นภายใต้ความคิด ความเชื่อเกี่ยวกับการดำรงอยู่ในลักษณะของความพออยู่ พอกิน ดังนั้นอุดมการณ์ในการดำรงชีวิตจึงมีลักษณะที่มีอาจแยกขาดจากสรรพสิ่งหรือบริบทในวิถีการดำรงชีวิตของคนในชุมชนได้

การสร้างความรู้หรือภูมิปัญญาของชุมชน อันเป็นความรู้ที่ถูกกำกับด้วยอุดมการณ์หรือฐานคิดในการดำรงชีวิต ซึ่งมีผลให้คนในชุมชนสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้นั้นนำไปสู่ประเด็นสำคัญของการศึกษา ซึ่งมีเป้าประสงค์ในการสืบค้นถึงอุดมการณ์ของสังคมที่คนอาศัยความรู้หรือภูมิปัญญาอันทำให้คนในสังคมดำรงชีวิตอยู่ได้ว่าเป็นอุดมการณ์แบบใด การสืบค้นอุดมการณ์หรือฐานคิดของสังคมที่อาศัยภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการดำรงชีวิต ซึ่งเป็นการสืบค้นผ่านการให้ความหมาย คุณค่า การกระทำที่มีความสัมพันธ์กับสรรพสิ่งต่างๆ ในวิถีการดำรงชีวิต ซึ่งแสดงให้เห็นถึงลักษณะของอุดมการณ์ดังต่อไปนี้

การดำรงชีวิต ภายใต้รากฐานของการอยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างสมดุลย์

ผืนดิน ผืนน้ำ ป่าไม้ และสรรพสิ่งทางกายภาพที่แวดล้อมชุมชนถูกจัดระบบให้ดำรงอยู่ในฐานะสรรพสิ่งที่มีคุณค่าต่อการดำรงชีวิต ความคิด ความเชื่อเช่นนี้มีผลสืบเนื่องมาจากการที่มนุษย์มีการเรียนรู้

ที่จะใช้ประโยชน์จากสรรพสิ่งในธรรมชาติ การใช้ประโยชน์ดังกล่าวจึงถูกให้ความหมาย ความสำคัญใน มิติเชิงคุณค่า อันหมายถึงคุณค่าเชิงการมีอาหารสำหรับบริโภคเพื่อการมีชีวิตที่สมบูรณ์แข็งแรง สามารถ ที่จะดำรงตนและสร้างสรรค์ชีวิตในด้านอื่นๆ ได้อย่างมีคุณภาพ สำหรับคุณค่าอีกด้านหนึ่ง ได้แก่ คุณค่า เชิงความปลอดภัยทางสุขภาพ อันเป็นผลมาจากความอุดมของพืชพันธุ์ สัตว์ป่านานาชนิด ซึ่งสามารถ นำมาใช้บำบัด รักษาความเจ็บป่วยให้แก่คนในชุมชนได้ มิติเชิงคุณค่าของธรรมชาติทั้งสองด้านยังถูกนำ มาจัดระเบียบความคิดของคนในชุมชนร่วมกับมิติเชิงคุณค่าของธรรมชาติในด้านการเป็นผู้ให้แสงสว่าง ทางปัญญา ธรรมชาติในฐานะการเป็นผู้ให้แสงสว่างทางปัญญาแก่มนุษย์มีนัยถึงการดำรงอยู่ในลักษณะ ของพื้นที่ที่ทำให้มนุษย์ได้อาศัย เรียนรู้ และสร้างความรู้จากธรรมชาติ เพื่อให้คนในชุมชนดำรงชีวิตอยู่ได้ การให้ความหมายแก่ธรรมชาติในมิติเชิงคุณค่าทั้งสามด้าน นำไปสู่แบบแผนการประพฤติ ปฏิบัติตนของ คนในชุมชนที่ดำเนินไปตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ ด้วยความคิดคำนึงที่ว่า ธรรมชาติดำรงอยู่ในฐานะผู้ ให้ มนุษย์เป็นเพียงผู้รับ ดังนั้นมนุษย์ในฐานะผู้รับประโยชน์จากธรรมชาติจึงควรรับประโยชน์แต่เพียง ความจำเป็นต่อการดำรงชีวิตเท่านั้น มิใช่ประโยชน์ที่อาศัยตัวตนของมนุษย์เป็นตัวตั้ง และแสวงหาผล ประโยชน์จากธรรมชาติแบบซูดรีดแต่อย่างใด โดยความเชื่อพื้นฐานเช่นนี้ มนุษย์ยังมองต่อไปอีกว่าหาก การแสวงหาผลประโยชน์จากธรรมชาติดำเนินไปในวิถีที่ปราศจากความพอเพียงแล้ว ธรรมชาติเหล่านั้นจะ ก่อให้เกิดโทษแก่มนุษย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการขาดแคลนธรรมชาติที่จะก่อประโยชน์ให้แก่ลูกหลานในรุ่น หลัง ด้วยระบบความคิด ความเชื่อพื้นฐานดังกล่าว มนุษย์จึงใช้ประโยชน์จากธรรมชาติด้วยฐานแห่ง ความรัก อันเป็นความรักที่จะอยู่ร่วมกัน โดยการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ความรักระหว่างมนุษย์กับ ธรรมชาติ สะท้อนให้เห็นจากการแสดงความคิดของผู้อาวุโสในชุมชนในหลายมิติ ดังเช่น การจับสัตว์ ธรรมชาติของคนในชุมชน ซึ่งมีจุดมุ่งหมายเพื่อการบริโภคอย่างพอเพียงภายในครอบครัวและชุมชน มิได้ แสวงหาประโยชน์เกินความจำเป็น

อยากกินปลาก็ถือส้มออกไป โครมๆ มาได้ปลาแล้วเอามากิน ไม่ได้คิดว่าจะขังอะไร ปลานิ่งม เอาได้เลย สมัยผมเด็กๆ นะ ก็ไม่เห็นโลกอะไร อยากกินก็ไปเอามา อย่างผมไปหาปลานี่ หาได้ ผมเอา มากินบ้าง ไม่ได้คิดจะเอาไปขาย แต่ละคนมีกินหมดนะ เดียวนี้ไม่มีโอกาสอย่างนั้นแล้ว...

ขอบเขตและความหมายของความจำเป็นจะมีรูปลักษณะอย่างไรย่อมขึ้นอยู่กับว่าใครเป็นผู้สร้าง กำหนดความหมาย ดังนั้นเมื่อคนในชุมชนเป็นผู้สร้าง กำหนดแบบแผนความคิดเกี่ยวกับความจำเป็นที่ ผูกโยงเข้ากับวิถีการดำรงชีวิต ความหมายของความจำเป็นจึงถูกกำหนดให้ดำรงอยู่ในลักษณะของการใช้

ประโยชน์จากธรรมชาติอย่างพอเพียงต่อการดำรงชีวิต ด้วยแบบแผนความคิดหรืออุดมการณ์ในลักษณะดังกล่าวจึงเป็นอุดมการณ์ที่มีอำนาจในการกำกับแนวทางการประพฤติปฏิบัติตนของคนในชุมชนผ่านการสร้างความรู้ กฎเกณฑ์ ความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรม เพื่อให้คนตระหนักถึงคุณค่าของสรรพสิ่งธรรมชาติและคำนึงถึงข้อจำกัดของตนในการใช้ประโยชน์จากธรรมชาติ

ชุดของกฎเกณฑ์ที่สร้างขึ้นเพื่อให้คนเกิดความรัก เคารพธรรมชาติในฐานะผู้ให้ อันมีผลต่อแบบแผนการใช้ประโยชน์ และการปฏิบัติตนต่อธรรมชาติ ดังนั้นกฎเกณฑ์ดังกล่าวจึงถูกสร้างขึ้นในรูปของประเพณี พิธีกรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งชุดความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องข้าว ซึ่งคนในชุมชนต่างให้ความหมายแก่ข้าวในฐานะของสรรพสิ่งที่ทำให้ชุมชนมีความมั่นคงในการดำรงชีวิต ดังทัศนะจากคำให้สัมภาษณ์ถึงความสำคัญของข้าวว่า “ คนสมัยนั้นเราทำนา ทำข้าวไว้กิน ขอให้ข้าวอยู่ในยุ้ง ... ถ้ามีบ้านก็ต้องมียุ้งข้าว ถ้าไม่มียุ้งข้าวแสดงว่าคนนั้นแยแล้ว คือต้องหาเข้ากินค่า แบบขอกินไปวันๆ ในยุ้งข้าวอย่างน้อยมีประมาณ แปดเกวียน สิบเกวียน ” ความสำคัญของข้าวที่ถูกให้ความหมายในฐานะของความมั่นคงในการดำรงชีวิตดังกล่าว นำไปสู่การสร้างชุดของความเชื่อในรูปของประเพณี พิธีกรรม เพื่อยกฐานะของข้าวให้ดำรงอยู่ในลักษณะของสรรพสิ่งที่หล่อเลี้ยงชีวิตคนในชุมชน ดังนั้นกิจกรรมเกี่ยวกับข้าวในทุกๆ ขั้นตอน นับตั้งแต่การไถเพื่อเตรียมพื้นที่สำหรับเพาะปลูก การเพาะปลูก การเจริญเติบโต ตลอดจนการเก็บเกี่ยว ในการทำกิจกรรมดังกล่าวจะถูกสอดแทรกด้วยการกระทำอันเป็นความคิด ความเชื่อในการให้ความเคารพต่อข้าวผู้ให้ชีวิต ซึ่งคนในชุมชนเรียกว่า การทำขวัญข้าว โดยการทำขวัญข้าวมีจุดเริ่มต้นตั้งแต่การเริ่มเพาะปลูก เพื่อเป็นการขออนุญาต บอกกล่าวให้การปลูกข้าวในปีนั้นเป็นไปโดยความสวัสดิ์ ซึ่งพิธีกรรมที่ปฏิบัติได้แก่ การแรกนา เมื่อข้าวเจริญเติบโตและตั้งท้อง คนในชุมชนก็ได้ปฏิบัติ ดูแลข้าวเสมือนหนึ่งหญิงที่ตั้งท้อง โดยการนำอาหารที่มีรสเปรี้ยวและรสหวาน จำพวกกล้วย อ้อย ของหวานมาให้แม่โพสพ ตลอดจนเมื่อครบระยะเวลาของการเก็บเกี่ยวก็จะมีพิธีกรรมสู่ขวัญข้าวเพื่อแสดงความขอบคุณต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ได้ดูแล ค้ำครองคน สัตว์ ผลผลิต ให้อยู่รอด ปลอดภัย และมีความสมบูรณ์ โดยในพิธีกรรมนี้ คนในชุมชนมีการเตรียมแป้ง น้ำมัน หวี กระจก เพื่อไปรับแม่โพสพมาที่ยุงข้าว เพื่อให้เกิดความร่มเย็นทั้งต่อแม่โพสพและมีความร่มเย็นต่อคนในชุมชน อุดมการณ์ของความพออยู่ พอกิน ที่ได้กำกับท่าทีของคนต่อการสัมผัสกับธรรมชาติด้วยฐานของความรัก การให้ความเคารพดังกล่าวนอกจากจะทำให้คนสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้แล้ว ยังแฝงไปด้วยมิติความยั่งยืนของทรัพยากรสำหรับการใช้ประโยชน์ของคนในรุ่นลูกหลาน ด้วยความตระหนักต่อวิถีการดำรงอยู่ของคนในรุ่นต่อไป จึงมีผลต่อวิถีการใช้ประโยชน์จากธรรมชาติด้วยความระมัดระวัง ดังปรากฏในคำให้สัมภาษณ์ดังต่อไปนี้

ต้นไม้ใหญ่ๆ เขาจะไม่กล้า ไม่เข้าใกล้ ไม่ทำเลย เพราะถือว่าอายุมากกว่าตัวเราเสียอีก อย่างมากมันก็เอาไปทำเสาทำอะไร มาปลูกบ้าน ปลูกตัวบ้าน ปลูกกระดาน ปลูกฝาแฝก ปลูกคากิเอามา มุงกัน ก็เท่านี้ แล้วก็ไม่ได้เอาไปจำหน่ายจ่ายแจกอะไร มันไม่ขึ้นมาอย่างทุกวันนี้ เป็นสินค้าออกกัน มันถึงหมด ตอนนั้นแค่อาศัยอยู่เท่านั้นเอง ไม่ได้ไปค้าขายอะไร...

การใช้ประโยชน์จากธรรมชาติภายใต้ข้อจำกัดของความพอเพียงต่อการดำรงชีวิตและการคำนึงถึงวิถีการดำรงชีวิตของคนในรุ่นต่อไป จึงมิทำให้เกิดการทำลายธรรมชาติ หรือใช้ประโยชน์จากธรรมชาติ อย่างเกินควร ในทางกลับกันยังเป็นการมุ่งรักษาความสมบูรณ์ของธรรมชาติ และเมื่อธรรมชาติ พืชผลมีความสมบูรณ์ ก็ย่อมหมายถึงการที่คนได้รับผลแห่งความสมบูรณ์ของธรรมชาตินั้นด้วย การดูแล พิทักษ์สภาพธรรมชาติให้มีความสมบูรณ์ดังกล่าวมีผลให้แบบแผนการทำมาหากินเป็นแบบแผนที่มิได้คำนึงถึงประโยชน์สูงสุดในเชิงมูลค่า ดังนั้นการผลิตอาหาร การเพาะปลูกพืชต่างๆ จึงเป็นการผลิตที่ดำรงอยู่ภายใต้ข้อจำกัดของสภาพธรรมชาติ และข้อจำกัดในเรื่องความสามารถของคนในชุมชนที่มีอาณาเขตธรรมชาติ ผลผลิตที่ได้อาจจะมีส่วนที่เสียหายหรือได้รับผลผลิตไม่มากนัก สิ่งเหล่านี้ก็ได้ถูกมองว่าเป็นการเสียผลประโยชน์แต่อย่างใด หากแต่หมายถึงระบบการอยู่ร่วมกับธรรมชาติ ดังในกรณีของการหว่านข้าว ซึ่งเมล็ดข้าวที่หว่านลงในนาบางส่วนอาจจะเป็นอาหารของสัตว์จำพวก นก กาบ้าง ก็นับว่าเป็นการอยู่ร่วมกันกับธรรมชาติ ดังที่ปรากฏในคำให้สัมภาษณ์ดังต่อไปนี้

นาหว่านนี้ ถ้าไถแล้วก็หว่านให้เสร็จ จับเขี่ยไป เม็ดมันเราก็มองเห็น เม็ดมันไปตกตรงไหนเราก็รู้ ฝนตกมันก็ขึ้นมา... มันก็ได้บ้าง เสียบ้าง มันก็กินนะ นก กานะก็ต้องยอมให้มันกินบ้างมันก็ธรรมดา เราก็หว่านไป พอหว่านเสร็จ ก็คราด กลบเลย ที่ไหนไม่กลบ มันก็กินมั่งก็ไม่เป็นไร ที่กลบแล้ว ก็แล้วกันไป...

การดำรงชีวิตของคนร่วมกับธรรมชาติ โดยการอาศัยธรรมชาติเป็นทั้งแหล่งอาหาร แหล่งพักพิงอาศัยและการเป็นพื้นที่ที่ทำให้คนได้มาติดต่อสัมพันธ์กัน ด้วยวิถีการดำรงชีวิตดังกล่าว ธรรมชาติจึงถูกจัดให้ดำรงอยู่ในฐานะของการเป็นผู้ให้ มนุษย์ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติและดำรงอยู่ในฐานะของผู้อาศัยและรับประโยชน์จากธรรมชาติ จึงตระหนักและให้ความสำคัญต่อความยั่งยืนของธรรมชาติ ด้วยความเชื่อพื้นฐานหรืออุดมการณ์ของชุมชนในอันที่จะดำรงชีวิตร่วมกับธรรมชาติอย่างยาวนาน ดังนั้นจึงมีความ

พยายามที่จะใช้ประโยชน์จากธรรมชาติภายใต้ข้อจำกัดในเงื่อนไขของความจำเป็นและความเหมาะสม ด้วยเงื่อนไขที่คนในชุมชนเชื่อว่าหากขาดธรรมชาติก็เสมือนหนึ่งชีวิตคนที่ขาดความสมบูรณ์

การดำรงชีวิต ภายใต้รากฐานของการอิงอาศัยโลกนามธรรม

การมีอยู่ของโลกนามธรรมตามความคิด ความเชื่อของคนในชุมชน หมายถึงพื้นที่ที่ไม่สามารถเข้าถึงได้โดยกาย แต่เข้าถึงได้โดยทางจิต วิญญาณ ด้วยข้อจำกัดของการเข้าถึงโลกนามธรรมซึ่งไม่สามารถอธิบายโดยการปรากฏเชิงรูปธรรม จึงมีผลให้คนในชุมชนเชื่อมโยงการเข้าถึงโลกนามธรรมด้วยชุดคำอธิบายเกี่ยวกับการประพฤติ ปฏิบัติตนของคน ระเบียบ กฎเกณฑ์ที่สร้างขึ้นเกี่ยวกับพฤติกรรมของคนในชุมชนได้แบ่งแยกคนด้วยการกระทำในลักษณะคนดี และคนชั่ว โดยฐานคิดดังกล่าวนี้คนดีจึงถูกกำหนดให้มีอัตลักษณ์ของความเป็นคนดี โดยยึดระบบคิดเชิงคุณธรรม จริยธรรมที่มีความเชื่อมโยงกับโลกนามธรรม กล่าวคือ คนดี หมายถึงคนที่ประพฤติ ปฏิบัติตามระบบจริยธรรมของชุมชนทั้งที่เกี่ยวข้องกับโลกกายภาพและโลกนามธรรม ขณะที่คนชั่วหมายถึง คนที่ไม่ยึดมั่นตามระบบจริยธรรมของชุมชน ผลจากการกระทำของคนดีและคนชั่วในมิตินี้ จะสะท้อนให้เห็นในโลกนามธรรม โดยคนดีจะอยู่ดีมีสุข ขณะที่คนชั่วอาจจะพบกับความทุกข์ยาก เจ็บป่วย หรือได้รับอันตรายต่างๆ นานา

ความคิด ความเชื่อเกี่ยวกับโลกนามธรรมที่สอดแทรกอยู่ในวิถีการดำรงชีวิตของคน ปรากฏในหลายๆ มิติ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในมิติของการเรียนรู้ที่อยู่นอกเหนือจากวิถีชีวิตประจำวันของคนทั่วไปในชุมชน ด้วยเหตุผลเบื้องหลังของการเป็นความรู้เฉพาะที่มีได้เกิดขึ้นโดยทั่วไป ดังนั้นชุดกฎเกณฑ์ คำอธิบายที่ผูกติดกับโลกนามธรรมจึงถูกสร้างขึ้นเพื่อกำกับแบบแผนแห่งความประพฤติของผู้มีความรู้ให้ใช้ความรู้เพื่ออำนวยความสะดวกต่อการดำรงชีวิตภายใต้รากฐานของความมีคุณธรรม จริยธรรม วิถีของการประพฤติปฏิบัติของผู้รู้ในลักษณะดังกล่าว แสดงให้เห็นในประสบการณ์ด้านดนตรี และด้านการดูแลสุขภาพ เจ็บป่วย ซึ่งในความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิตทั้งสองด้านนี้ได้สร้างคำอธิบายที่ให้ความสำคัญกับครู อาจารย์ ผู้ถ่ายทอดวิชาความรู้แก่ศิษย์ นอกจากครู อาจารย์จะดำรงอยู่ในฐานะผู้ให้ความรู้แล้ว ยังถูกให้ความหมายในฐานะของผู้ดูแล ให้ความช่วยเหลือ ขจัด ปัดเป่าปัญหาต่างๆ ที่พบบ่อยในการดำเนินกิจกรรมเรื่องนั้นๆ การให้ความสำคัญกับครู อาจารย์ในลักษณะดังกล่าว มีผลแต่แบบแผนการประพฤติปฏิบัติต่อครู อาจารย์ที่ต้องให้ความเคารพ บูชาเพื่อรำลึกถึงพระคุณที่ได้บ่มเพาะวิชา ความรู้ จนกระทั่งศิษย์สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ ดังที่ปรากฏในคำให้สัมภาษณ์ดังต่อไปนี้

ทุกคืนผมต้องสวดมนต์ กราบ 5 ครั้ง กราบครั้งที่หนึ่ง พระพุทธ กราบครั้งที่สอง พระธรรม กราบครั้งที่สาม พระสงฆ์ มัยหัง วันทา... นี่คุณบิดา มารดา กราบปัญญา วุฒิ กเร เต เต คุรบา อาจารย์ เราไม่มีคุรบาอาจารย์เราก็ไม่เป็นเราทุกวันนี้ พ่อ แม่ ก็คุรบาอาจารย์คนที่หนึ่ง แล้วก็คุรบา อาจารย์ต่อๆ มา...

กฎเกณฑ์ ข้อปฏิบัติเพื่อแสดงความเคารพต่อครู ผู้ดูแล ถ่ายทอดวิชาความรู้แก่ศิษย์ ถูกสร้าง ขึ้นเป็นความเชื่อว่าการเป็นคนดีซึ่งหมายถึงผู้ให้ความเคารพนบถต่อครูผู้มีพระคุณ ซึ่งหากบุคคล หนึ่งบุคคลใดปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ดังกล่าวแล้ว คนในสังคมต่างเชื่อว่าบุคคลดังกล่าวจะมีความเจริญก้าวหน้า ในการดำเนินชีวิต และอีกด้านหนึ่งหากละเลยต่อข้อปฏิบัติดังกล่าว ก็จะถูกสังคมนิยามว่าเป็นผู้ที่ลบ หลู่ครู อาจารย์ ซึ่งหมายถึงการเป็นคนไม่ดีของสังคม และคนในสังคมต่างเชื่อว่าบุคคลดังกล่าวจะพบกับ ความลำบาก และไม่ประสบความสำเร็จในการดำเนินชีวิตจากสิ่งที่อยู่ในโลกนามธรรม ความเชื่อเกี่ยวกับ โลกนามธรรมสะท้อนให้เห็นจากประสบการณ์ของครูดนตรีไทยท่านหนึ่งที่ได้ลบหลู่ต่อครูด้วยการข้าม เครื่องดนตรีไทย ซึ่งเป็นเครื่องหมายแสดงถึงการไม่ให้ความเคารพครู ซึ่งในทัศนะของคนในชุมชนมองว่า เป็นคนไม่ดี และการเจ็บป่วยของครูดนตรีไทยท่านนี้ คนในชุมชนเชื่อว่าเป็นผลมาจากการไม่ให้ความ เคารพต่อครู อาจารย์

ไม่ให้เดินข้ามเด็ดขาดเลย ข้ามนี้ลบหลู่ครู อาจารย์ ลบหลู่อาชีพ แล้วแม้กระทั่งฉาบ ฉิ่ง ทุกอย่าง ห้ามข้ามหมด มันมีประวัติที่บ้านผมนะครับ คนดีๆ แท้ๆ ไปเดินข้ามกลอง เป็นไผ่ตัน บางคน ก็เจ็บท้อง วงไหนที่ครูแรงๆ นี่เจ็บท้อง ต้องจุดธูปขอโทษที่กลอง อีกอย่างหนึ่ง กลองรำมะนา กลอง ตะโพน ยิ่งไม่ได้ใหญ่เลย จะมีอันเป็นไป คือกลองเหมือนกับเขามีคุรบาอาจารย์อยู่ในนั้นเลย...

หากผู้ดำเนินกิจกรรมปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ แนวทางของสังคมที่ให้ความเคารพ นอบน้อมต่อ สรรพสิ่งในโลกนามธรรมด้วยการบอกกล่าว อัญเชิญให้สรรพสิ่งที่อยู่ในโลกนามธรรมลงมาให้ความช่วยเหลือ เพื่อให้กิจกรรมการดำรงชีวิตนั้นเป็นไปอย่างราบรื่น และเมื่อกิจกรรมนั้นบรรลุผลสำเร็จแล้วผู้ ประกอบกิจกรรมได้แสดงความขอบคุณต่อสรรพสิ่งด้วยระเบียบวิธีต่างๆ ที่ปฏิบัติสืบต่อกันมา ซึ่งการ ปฏิบัติเช่นนี้ ผู้ปฏิบัติมีความเชื่อว่าจะทำให้ตนเองสะอาด หมดจด ปราศจากสิ่งไม่ดีทั้งปวง อันมีนัยถึง ความสุขใจที่ได้ปฏิบัติตามรูปแบบ กฎเกณฑ์ของสังคมที่ผูกพันกับโลกนามธรรม ดังปรากฏการณ์ของ

หมอดำแยซึ่งได้บอกกล่าวต่อครูให้ช่วยเหลือผู้ป่วยให้ปลอดภัย และเมื่อผู้ป่วยปลอดภัยแล้วก็มีการแสดงความขอบคุณด้วยอาหารและเครื่องเซ่นไหว้ต่างๆ

พอทำคลอดเสร็จเรียบร้อย... เขาก็ต้องมาทำขวัญให้เรา... ก็ตอนแรกก่อนทำคลอดก็เรียกผีไป... สมมติว่าเราไปทำคลอดให้เขาแล้วเขาอยู่เรือนไฟสบายแล้ว ได้เดือนหนึ่งแล้วเขาสบายดี เขาก็จะมาถามยายว่า มีอะไรบ้าง ยายก็บอกว่า มีเหล่าขวตหนึ่ง มีขนมต้มดำ ต้มแดง ต้มขาวอย่างละสามมีซันท์ 5... เป็นกรวยมีรูปเทียน ดอกไม้ใส่... กรวยทำกับใบตอง ใส่รูป 2 เล่ม เทียน 2 เล่ม ยอดไม้ 2 ยอด... ความหมายก็ทำให้ตัวเราเป็นอะไร เขาก็เอาเหล้ามาใส่แก้วแล้วก็เอารูปมาบอกว่า นี่ฉันไปทำคลอดเขา ครูปาจารย์ คุณตา คุณยาย มามอง มาดู มาดูเสียให้อยู่กินสบาย เขามาทำแล้ว เราก็ไม่เป็นไร... เราทำหน้าที่เรา หน้าห้วนหน้าเรา... ทำนอกบ้านไม่ได้ ต้องทำที่นอน เรานอนเราจะไหว้ พระ เราต้องไหว้ มีพระห้อย มีร้านพระ เราจะนอนเราก็กราบไหว้...

นอกจากนี้ในวิถีการดำรงชีวิตของคนในชุมชนที่คนในชุมชนต่างตระหนักถึงข้อจำกัดของตนเอง ไม่ว่าจะเป็นข้อจำกัดในเรื่องของการทำมาหากิน ความปลอดภัยในสุขภาพ หรือเรื่องอื่นใดก็ตาม อันเป็นเรื่องที่มีความถูกต้อง ดึงตามระเบียบ แบบแผนการประเพณี ปฏิบัติของคนในชุมชน ข้อปรารถนาอันดีงามดังกล่าวจะถูกหยิบยกขึ้นมาเพื่อบอกกล่าวแก่สรรพสิ่ง หรือคนในชุมชนเรียกว่า การบนบาน ต่อสิ่งที่อยู่ในโลกนามธรรมที่คนในชุมชนเคารพ นับถือ เพื่อให้ข้อปรารถนาอันดีงามบรรลุผล การได้แสดงข้อปรารถนาต่อสรรพสิ่งอันเป็นที่เคารพ นับถือของคนในชุมชน นับว่าเป็นการสร้างเชื่อมั่นทางจิตใจต่อการปฏิบัติในสิ่งที่ดีงามด้วยการแสดงความปรารถนาออกมาให้สิ่งที่ตนเอง และชุมชนนับถือได้รับรู้ เมื่อสิ่งที่ปรารถนานั้นบรรลุผล ก็จะมีกิจกรรมเพื่อแสดงความเคารพ และขอบคุณแก่สรรพสิ่ง ซึ่งเรียกว่า การแก้บน ด้วยการกราบไหว้ บูชา พร้อมทั้งนำสิ่งของที่ผู้บอกกล่าวได้กล่าวไว้มอบแก่สรรพสิ่งนั้น

ยายเกิดมาก็มีศาลแล้ว แต่ก่อนถึงเวลาเลี้ยงปีก็มีไก่ มีหมู ปีนี้เขาจะเอาไก่ เอาหมูก็ว่ากันไป เขาก็ทำเช่นถวายอย่างนั้นนะ ต้องเซ่นทุกปี ใครทุกข์ยากอะไรก็ไปบนสิ ให้มันดียังไงก็ไปบน หากว่าดีเราบนอะไรก็ให้เขา เราจะไปบนให้อะไร ให้หนังให้ละครก็ว่าไป พอได้อย่างนั้น เขาก็ไปแก้บน... ปีนี้เรายังบนเลยทำให้ข้าวเยอะๆ พวกทำนายนะ...

โลกทัศน์พื้นฐานอันเกี่ยวเนื่องกับโลกนามธรรมมีผลต่อการกำกับวิธีคิด ระบบการประเพณี ปฏิบัติของคนในชุมชนที่เป็นระบอบปฏิบัติอันวางอยู่บนฐานของคุณธรรม จริยธรรม ตามที่สังคมกำหนด

และด้วยข้อจำกัดในวิถีการดำรงชีวิตของมนุษย์ ที่มนุษย์ตระหนักเสมอว่าตนเองมิได้เป็นศูนย์กลางของสรรพสิ่ง ดังนั้นจึงมีกิจกรรมหลายอย่างที่มนุษย์ไม่สามารถกระทำได้ จึงต้องอาศัยสรรพสิ่งอื่นๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสรรพสิ่งเชิงนามธรรมที่ไม่สามารถเข้าถึงหรือสัมผัสได้ทางกาย ให้เข้ามาช่วยเหลือในวิถีปฏิบัติอันตั้งมั่นในคุณธรรม จริยธรรมของมนุษย์ตามแบบแผนที่สังคมกำหนดให้มีความสำเร็จลุล่วง ดังนั้นสรรพสิ่งเชิงนามธรรมจึงเปรียบเสมือนฐานสำคัญของการสร้างกำลังใจแก่คนในสังคม ชุมชน ให้มีความตั้งมั่นและเชื่อมั่นว่าด้วยแนวทางความประพฤติตามระบบคุณธรรม จริยธรรมของสังคม ย่อมนำไปสู่ความสำเร็จของชีวิต

การดำรงชีวิต ภายใต้อาณัติของกฎเกณฑ์ในหมู่พวก

ปฏิสัมพันธ์ของคนในชุมชนภายใต้วิถีการดำรงชีวิต ถูกสร้างขึ้นจากความเชื่อพื้นฐานที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์ในสามมิติ มิติแรก ได้แก่ ความแตกต่างในเชิงความสามารถของคน ซึ่งหมายถึงว่า การดำรงอยู่ของแต่ละคนต่างก็มีความรู้ ความถนัด ความสนใจไปในทางที่เหมาะสม สอดคล้องกับวิถีการดำรงชีวิตของตนเอง ดังนั้นภายในตัวของบุคคลหนึ่งจึงมีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านที่แตกต่างกัน หากบุคคลที่มีความสามารถในแต่ละด้านได้มาอยู่ร่วมกัน แลกเปลี่ยน ช่วยเหลือในกิจกรรม การงานต่างๆ ตามที่ตนถนัดก็ย่อมจะนำพาชุมชนไปสู่หนทางของความสำเร็จในการดำเนินชีวิต มิติที่สอง ได้แก่ ข้อจำกัดในด้านพลังแรงงานของมนุษย์ อันเป็นผลมาจากในสังคมยุคอดีตที่ผ่านมา การทำกิจการงานทั้งหลายต้องอาศัยกำลังกายเป็นหลัก นับตั้งแต่กิจกรรมในการทำมาหากิน กิจกรรมเพื่อความปลอดภัยในสุขภาพ ฯลฯ ด้วยฐานการมองเช่นนี้ จึงมีความเชื่อว่า การดำเนินกิจกรรมในวิถีการดำรงชีวิตต่างๆ ย่อมต้องอาศัย พึ่งพากันในชุมชน เพราะลำพังเพียงคนเดียวที่ประกอบกิจการงานย่อมไม่สามารถนำพาไปสู่การบรรลุผลสำเร็จได้ มิติที่สาม มนุษย์มีความต้องการกำลังใจ ที่พึงทางใจจากเพื่อนที่คุ้นเคยเพื่อร่วมคิด ร่วมทำ และเป็นกำลังใจในวิถีการดำรงชีวิต ดังนั้นในการดำรงชีวิตจึงต้องมีคู่คิด คู่ปรึกษา เพื่อร่วมเรียนรู้และส่งเสริมให้กำลังใจแก่กันและกันจนจบจนบรรลุผลสำเร็จในวิถีการดำรงชีวิต

ด้วยความเชื่อพื้นฐานเกี่ยวกับมนุษย์ในสามมิติ คนในชุมชนจึงตระหนักถึงความจำเป็นที่จะชักทอสายใย เพื่อเชื่อมโยงคนในชุมชนเข้าหากัน ตัวบทที่ถูกสร้างขึ้นเพื่อเชื่อมโยงคนในชุมชนเข้าหากันจึงเป็นตัวบทที่เกิดขึ้นภายใต้วิถีการดำรงชีวิต โดยเฉพาะอย่างยิ่งกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการทำมาหากิน เช่น การทำนา ทำสวน กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับความปลอดภัยในสุขภาพ ได้แก่ การคลอดลูก หรือ แม้แต่กิจกรรมที่เป็นปัญหาร่วมกันของชุมชน ฯลฯ

ในมิติของความแตกต่างเชิงความสามารถของคนในชุมชน ซึ่งคนในชุมชนต่างมีความสนใจ ความเชี่ยวชาญ และความสามารถเฉพาะด้าน อันเป็นผลมาจากบริบทในวิถีการดำรงชีวิตของแต่ละคนมีความแตกต่างกัน การมีความสามารถเฉพาะด้านของคนในชุมชนที่ปรากฏ ได้แก่ การเป็นหมอตำแย หมอทำขวัญข้าว การจักสาน การสร้างบ้าน ช่างทำแอก ทำไถ เป็นต้น การดำรงอยู่ของสังคมและชุมชนซึ่งต้องอาศัยการก่อร่าง การประกอบกันของผู้มีความสามารถเฉพาะเพื่อมาร่วมสร้างสรรค์ ดำเนินกิจกรรมสำหรับการบรรลุผลต่อการดำรงชีวิต ดังนั้นความสำเร็จและการบรรลุผลในกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิตในแต่ละเรื่องจึงไม่สามารถอาศัยเพียงความรู้ ความสามารถเฉพาะเพียงเรื่องใดเรื่องหนึ่งเพียงเท่านั้น ด้วยรากฐานความคิดดังกล่าว จึงนำไปสู่ความเกื้อกูล ร่วมมือ แลกเปลี่ยน ช่วยเหลือกันในการใช้ประโยชน์จากความรู้เพื่อการสร้างสรรค์ชุมชน ดังที่ปรากฏในคำให้สัมภาษณ์ดังต่อไปนี้

อย่างความช่วยเหลือกันในหมู่บ้าน พอผมนี้เป็นช่างทำแอก ทำไถ ทำหัวหมู ใครๆ ก็มาหาอย่างตาลุงพรมนี้แถมเป็นขวัญข้าว แต่ละคนพอมมาถึงเดือน 3 พอเอาข้าวขึ้นยุ้งเสร็จ จะต้องมีขนมตาวัว ตาควย มีไข่ มีอ้อย ข้าวจะไปตกที่ไหน กลางไร่ กลางนา ก็ขอเชิญมาอยู่ที่บ้าน ที่ยังได้ร่มเย็น ที่นี้มีอีกคนหนึ่งซึ่งเขามีวิธีการว่าปวดหัว ปวดท้อง เป็นอะไร เขาก็จะมีการสะเดาะเคราะห์อีกนะ เอากระพวงมาตั้งไล่ ของสงฆ์เป็นวั่ว เป็นราชสีห์ เขาก็จะอ่านโองการ สาธุ ไล่ไป ก็หาย มันมีหลายวิธี บางคนทำคราด ทำไถ หมอทำขวัญ หมอตำแย หมอยา ทั้งหมดละ ชาดคนใดคนหนึ่งไปไม่ได้ มันพึ่งกันยังไ้ช่วยกันโน้นนะ...

ความเกื้อกูลในหมู่พวกยังถูกพิจารณาในมิติอันเป็นข้อจำกัดในด้านพลังแรงงาน สืบเนื่องมาจากในสังคมยุคนั้น การดำเนินกิจกรรมเพื่อการดำรงชีวิต อาทิ การทำนา การเก็บหาของธรรมชาติ การปลูกสร้างบ้านเรือน ฯลฯ ล้วนเป็นกิจกรรมที่ต้องอาศัยแรงงานจำนวนมาก ทั้งส่วนที่เป็นแรงงานเพื่อการผลิตและการเป็นส่วนหนึ่งของการร่วมมือกันเพื่อแก้ไขปัญหา ในวิถีของการดำเนินชีวิตในส่วนของการดำเนินกิจกรรมที่ต้องอาศัยแรงงานของคนที่มีความสามารถจำนวนมาก การช่วยเหลือกันดังกล่าวสะท้อนให้เห็นในกิจกรรมของการปลูกสร้างบ้านเรือน ซึ่งถือว่าเป็นการดำเนินกิจกรรมที่สำคัญ เพราะบ้านเรือนเป็นพื้นที่สำหรับการพักอาศัย และก่อให้เกิดความมั่นคงปลอดภัยในการดำรงชีวิต หน้าที่ต่างๆ ในการปลูกสร้างบ้านเรือนจะถูกจัดแบ่งตามความรู้ ความสามารถ ทั้งความรู้ ความสามารถเฉพาะตัวและความสามารถทางด้านการเป็นกำลังแรงงาน โดยผู้ที่เป็นช่างจะทำหน้าที่ควบคุม ดูแลการปลูกสร้างทั้งหมด เพื่อให้ลูกมือซึ่งหมายถึงผู้ที่มาช่วยด้วยกำลังแรงงานได้ทำกิจกรรมการปลูกสร้าง เพื่อให้บ้านมีความแข็งแรง ส่วนผู้

หญิงจะถูกจัดหน้าที่ให้ให้ดูแลรับผิดชอบเรื่องอาหารสำหรับผู้ที่มาช่วยเหลือ การจัดแบ่งหน้าที่ตามความสามารถด้านกำลังแรงงาน และการมีความรู้เฉพาะเพื่อช่วยให้งานปฏิบัติกิจกรรมบรรลุผล สะท้อนให้เห็นถึงความร่วมมือในกิจกรรมการสร้างบ้านเรือนดังนี้

เราจะสร้างบ้านเรือนก็ไปบอกเขาว่ามาช่วยทำบ้าน ก็คนพอใช้... คนที่ปลูกบ้านกันอย่างนี้ไซ้ว่าจะปลูกได้กันทุกคนนะ มันต้องมีคนหนึ่งที่เป็นนายช่างอยู่ จะต้องรู้ว่าเสานี้มีตา ถ้ามีตาระหว่างคู่เป็นไซ้ไม่เอา ตรงที่เจาะลงไปถ้าเจอตาก็จะไม่เอาทันทีเลย เขาก็จะเอาคนๆนั้น คนที่ดูรู้อะไรดี เรือนโบราณเขาก็เก่ง เวลาปลูกจะมีช่างคนนี้มา ไม่ต้องขึ้น อยู่ข้างล่าง เอี้ยอันนี้ยาว อันนี้สั้นหน่อย ไอคนที่ขึ้นก็ขึ้นไป... อุปกรณ์สมัยก่อนเขาก็ไม่ค่อยมีอะไร ใช้มีดอีโต้ ขวาน ทำคนเดียวไม่ค่อยไหวหรอก ต้องไปเรียกให้ช่วยกัน... เจ้าของบ้านก็ช่วยหุงข้าวเลี้ยง วัน สองวัน ... ผู้หญิงทำครัวให้กิน ทำกับข้าวกับปลากันกิน...

อีกด้านหนึ่งความเกื้อกูลกันของคนในชุมชนยังแผ่กระจายมาสู่การร่วมมือกันแก้ไขปัญหาในการดำรงชีวิตของคน ซึ่งถึงแม้ว่าจะเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นกับครอบครัวใดครอบครัวหนึ่ง แต่ประเด็นปัญหาที่มีความเกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิตในทุกมิติจะถูกให้ความหมายในฐานะของปัญหาในระดับชุมชน เนื่องจากการดำรงชีวิตของคนถูกกำหนดในฐานะอุดมการณ์ของสังคม ดังนั้นความร่วมมือร่วมใจกันเพื่อจัดการแก้ไขปัญหาลงสู่สังคมจึงถูกกำหนดให้เป็นกิจกรรมหลักอันมีความสำคัญต่อการดำรงอยู่ของคนในสังคม ปัญหาของชุมชนจึงได้รับการตระหนักและก่อให้เกิดความร่วมมือร่วมใจกันในการแก้ไขปัญหาให้ลุล่วง

วัวตัวใหญ่เขาเอามาไถนา พวกจ้องกัน... คนบ้านอื่นนะสิ บ้านเราไม่เอาเองหรอก สมัยก่อนป็นผาน้ำไม่ไม่มี มีแต่มีด ขวาน... ก็ออกตามกัน บางทีก็ไม่ได้ บางทีก็เจอตามป่า ตามดง ไปกันเอง พอวัวหายก็เรียกกัน ตามวัว เมื่อก่อนพอเจอวัวจะตีกลองที่วัด เขาตีเรียก ถ้าได้ยินก็กลับ ตอนจะไปตามก็เรียกกัน พวกกันไปเอง ดูรอยเท้าไป ก็ตรงกันไป...

สำหรับความเกื้อกูลกันของคนในชุมชนในด้านความต้องการกำลังใจ เพื่อเป็นฐานของความเชื่อมั่นต่อการดำเนินกิจกรรมเพื่อการดำรงชีวิต โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการดำเนินกิจกรรมบางอย่างที่ต้องอาศัยความคล่องแคล่ว ว่องไว ความสนใจเกี่ยวกับการผจญภัย และการระวังภัยอันตรายรอบตัว โดยเฉพาะอย่างยิ่งการล่าสัตว์ ซึ่งถูกมองว่าเป็นกิจกรรมของกรดำรงชีวิตที่ต้องมีผู้ร่วมเดินทาง ซึ่งหมายถึงการเป็นเพื่อนรัก เพื่อนเกลอที่รู้จักกันร่วมเดินทางไปด้วย ทั้งนี้ในวิถีของการเดินทางร่วมกัน ยังได้มีการ

แลกเปลี่ยนความรู้ พุดคุย ปรีกษาหรือ ปรีบทุข และที่สำคัญคือ เมื่อมีเหตุการณ์ใดเกิดขึ้นในระหว่างการทำกิจกรรมนั้น จะได้ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ดังนั้นเพื่อนรักจึงเสมือนหนึ่งที่ปรีกษา หรือผู้ที่สามารถร่วมทุข ร่วมสุขกันได้ ระบบความสัมพันธ์ที่สร้างให้เกิดความรัก ความไว้วางใจซึ่งกันและกันของคนในชุมชนจึงเป็นรากฐานความคิดของคนในชุมชนที่มองว่า การดำรงชีวิตของคนในชุมชนมิได้แยกขาดจากวิถีการดำรงอยู่ของบุคคลอื่นในสังคมได้

ไปล่าไก่ป่า ไปสองคน ล่ากลางคืนนะ... เราต้องไปนอนอยู่บนเขาเลย... ก็ไปกับเพื่อนซี้กัน ต้องไปกับคนที่สนิทกัน ไปคนบ้านเดียวกันนะ คนหมู่บ้านเดียวกัน... คือคนที่รักมาก ไว้วางใจกันได้ ไว้วางใจไม่ได้ก็คบกันไม่ได้หรอก... มันทำอะไรก็จริงใจต่อกัน ทำอะไรก็ช่วยกัน มีเรื่องอะไรเดือดร้อนก็ช่วยกัน... ไปไหนก็ชวนกันไป...

สายสัมพันธ์ที่ถูกถักทอขึ้นในหมู่คนในชุมชนภายใต้ความช่วยเหลือซึ่งพากันในการปฏิบัติกิจกรรมเพื่อการดำรงชีวิต ถูกให้ความสำคัญผ่านชุดคำอธิบายเกี่ยวกับข้อจำกัดเชิงความสามารถด้านแรงงาน และความสามารถเฉพาะตัวของคน อีกทั้งยังรวมถึงชุดคำอธิบายในแง่ความรัก ความผูกพัน ความเข้าใจที่มีให้แก่เพื่อนบ้านด้วยกันในฐานะเพื่อนรัก โดยความรักนี้เกิดขึ้นภายใต้รากฐานของความจริงใจ การให้ การแบ่งปันความสุข และการช่วยแก้ไขปัญหาเมื่อมีความทุกข์ ด้วยรากฐานความคิดเช่นนี้ จึงนำพาไปสู่ความเหนียวแน่น มั่นคงในสายใยของความรัก ความผูกพัน รวมถึงความตระหนักในข้อจำกัดของคนในชุมชนเองที่ต้องอาศัยการพึ่งพาช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ซึ่งหมายถึง สังคมที่คนมิสามารถดำรงอยู่ได้โดยปราศจากการพึ่งพา ความรัก ความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

การดำรงชีวิตของคนภายใต้การมีปฏิสัมพันธ์กับธรรมชาติ โลกนามธรรม และหมู่พวก เป็นฐานที่มาของการมีฐานคิดหรืออุดมการณ์ของชุมชนที่ให้ความสำคัญกับการพึ่งตนเองได้ในมิติของการดำรงชีวิต ซึ่งหมายถึงว่าคนในชุมชนมีเป้าหมายเพื่อการดำรงชีวิตเป็นของตนเอง มีกระบวนการสร้างความรู้เพื่อตอบสนองต่อวิถีการดำรงชีวิต เมื่อเป้าหมายของชุมชนเป็นเป้าหมายที่สอดคล้องกับฐานคิดหรืออุดมการณ์ของชุมชน ขณะเดียวกันก็มีการสร้างความรู้ที่เป็นความรู้ของชุมชนขึ้นมารองรับ ปฏิบัติการในการดำรงชีวิตที่ชุมชนเป็นผู้สร้างนี้ย่อมนำพาไปสู่การดำรงอยู่ของชุมชน อันเป็นการบรรลุต่อเป้าหมาย อุดมการณ์ของชุมชนในที่สุด

ชุมชนผู้เป็นเจ้าของเป้าหมายในการดำรงชีวิต

ความปรารถนาที่จะดำรงชีวิตอยู่ร่วมกับธรรมชาติ โลกนามธรรม และหมู่พวกอย่างมีความสุข นั้นเป็นเป้าหมายสูงสุดในชีวิตของคน อันหมายถึงการเป็นเป้าหมายที่เป็นจิตสำนึกร่วมของคนในชุมชน เนื่องจากการดำรงอยู่ภายใต้ความสัมพันธ์กับสรรพสิ่งที่ห่อหุ้มคนในชุมชน เป็นวิถีการดำรงอยู่อย่างอิงอาศัยซึ่งกันและกันบนฐานการเรียนรู้ที่จะดำรงอยู่ร่วมกันอย่างยืนยาวนาน เป้าหมายในการดำรงชีวิตอยู่อย่างสงบสุขนั้นจึงมิได้เกิดขึ้นจากเงื่อนไขภายนอก แต่เป้าหมายในการดำรงชีวิตของคนในชุมชนเกิดขึ้นภายใต้เงื่อนไข บริบทภายในชุมชนเอง อันเป็นเงื่อนไข บริบท รวมถึงข้อจำกัดในวิถีทางแห่งธรรมชาติของชุมชน ซึ่งได้แก่ การให้ความเคารพ เกรงกลัวต่อสรรพสิ่งที่ไม่สามารถสัมผัสได้ทางกาย การมองธรรมชาติในฐานะมิตรผู้ให้คุณประโยชน์ รวมทั้งการอิงอาศัยกันในหมู่เพื่อนฝูง มิตรสหายในชุมชน เป้าหมายที่เกิดขึ้นภายใต้ระบบความสัมพันธ์ของคนที่มีต่อสรรพสิ่งในชุมชนจึงเป็นเป้าหมายที่มีความจำเพาะ สอดคล้อง เหมาะสมต่อวิถีแห่งการดำรงชีวิตของคนในชุมชน

การที่ชุมชนมีเป้าหมายในการดำรงชีวิต จึงเปรียบเสมือนวิถีที่ดำเนินไปอย่างมีทิศทาง ขอบเขต ตามที่คนในชุมชนเป็นผู้เลือกและเป็นผู้กำหนด คุณค่าแห่งเป้าหมายของชุมชนอยู่ที่ เป้าหมายนั้นเป็นเป้าหมายของชุมชน ทิศทางของเป้าหมายดำเนินไปเพื่อรับใช้ชุมชน ดังนั้นการดำรงอยู่ของชุมชนที่มีได้ถูกจำกัด ยัดเยียดด้วยเป้าหมายจากภายนอก จึงหมายถึงความเป็นอิสระของชุมชนในอันที่จะสรรค์สร้างพลังเพื่อการดำรงชีวิตตามเงื่อนไขและศักยภาพของคนในชุมชน

เป้าหมายที่ให้ความสำคัญกับความพออยู่พอกิน

การดำรงชีวิตของคนอยู่ท่ามกลางสภาพธรรมชาติ ซึ่งคนได้อาศัยประโยชน์จากธรรมชาติ ทั้งในฐานะของการเป็นแหล่งอาหาร ที่พักพิง รวมถึงพื้นที่ซึ่งทำให้คนได้เรียนรู้เพื่อที่จะดำรงชีวิต การตระหนักรู้ต่อธรรมชาติในฐานะผู้ให้คุณเช่นนี้ จึงมีผลต่อวิถีทางในการกำหนดเป้าหมายในการดำรงชีวิตของคน อันเป็นเป้าหมายซึ่งคนคำนึงถึงข้อจำกัดของความเป็นผู้รับ ที่มีอาจดักดวง แสงงามผลประโยชน์จากธรรมชาติ จนเกินความพอดี ความพอดีจึงเป็นความคิด ความเชื่อชุดหนึ่งซึ่งคนในชุมชนเป็นผู้กำหนด ทั้งนี้เพื่อเป็นแนวทางต่อการประพฤติปฏิบัติตัวของคน สำหรับนำไปสู่เป้าหมายความพออยู่พอกิน มาตรฐานของความพอดีจึงถูกสร้างขึ้นเพื่อให้คนในชุมชน รับรู้ร่วมกัน และเข้าใจความหมายของความพอดีอย่างเป็นรูปธรรม และด้วยการที่คนดำรงชีวิตอยู่ท่ามกลางธรรมชาติ อันได้แก่ ผืนดิน ผืนป่า แหล่งน้ำ การใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันของคนในชุมชน รวมถึงการมีความคิด ความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับโลกนามธรรม หรือสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ ความหมายของความพอดีซึ่งเกิดขึ้นภายใต้บริบทเช่นนี้ จึงเป็นความพอดีที่มีลักษณะเฉพาะ ทั้ง

ในเชิงเอกลักษณ์และความหมาย ในเชิงเอกลักษณ์ ความพอดีเช่นนี้ถูกสร้างขึ้นในฐานะของแบบแผน กฎเกณฑ์ มาตรฐาน ซึ่งบรรดาสรรพสิ่งบริบทภายในวิถีของการดำรงชีวิต ต่างถูกนำมาร้อยเรียงประสานกันเพื่อการเป็นแบบแผน แนวปฏิบัติสำหรับคนในชุมชน ดังเช่น ต้นไม้ใหญ่ที่ปรากฏอยู่ภายในผืนป่าของชุมชนได้ถูกให้ความหมายในฐานะสรรพสิ่งที่นำพาความร่มเย็นมาสู่ชุมชน ทั้งความร่มเย็นในแง่ของการเป็นพื้นที่ที่สมบูรณ์ไปด้วยอาหาร สัตว์ป่านานาชนิด การเป็นที่พักพิงหรือนำสิ่งธรรมชาติเหล่านั้นมาใช้สร้างเครื่องมือสำหรับทำมาหากิน ด้วยความหมายเชิงคุณค่าที่โอบล้อมเช่นนี้ การใช้ประโยชน์จากต้นไม้ใหญ่ในลักษณะของการทำให้ต้นไม้ใหญ่หมดไป จึงเป็นเรื่องที่มีอาจจะทำได้โดยง่าย ดังนั้นระเบียบกฎเกณฑ์ที่ถูกผลิตขึ้นโดยชุมชนเสมือนหนึ่งเป็นเกราะกำบัง สกัดกั้นท่าทีของคนต่อการใช้ประโยชน์จากธรรมชาติ ให้อยู่ในร่องรอยของความพอดี ใช้แต่เพียงเท่าที่จำเป็น โดยเฉพาะอย่างยิ่งความคิด ความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งเหนือธรรมชาติ ซึ่งทำหน้าที่ปกปักรักษาการใช้ประโยชน์จากธรรมชาติเพื่อให้อยู่บนรากฐานของการใช้แต่เพียงเท่าที่มีความจำเป็น คนจึงมีอาจจะเมล็ดต่อกฎเกณฑ์ของความพอดีตามแบบแผนของเป้าหมายที่คนในชุมชนเป็นผู้กำหนดนั้นได้

ในด้านความหมาย ความพอดียังคงถูกนิยามอย่างเชื่อมโยงกับแบบแผนของการดำรงชีวิตแบบพออยู่พอกิน ซึ่งหมายถึงว่าความพออยู่พอกินจะเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อคนมีความคิด ความเชื่อซึ่งตั้งมั่นอยู่บนฐานของความพอดี เมื่อความพอดีและความพออยู่พอกินถูกสร้างเป็นชุดความหมายที่มีความเป็นเนื้อเดียวกันเช่นนี้ จึงมีผลให้ภาพของเป้าหมายที่ให้ความสำคัญกับความพออยู่พอกินมีความคมชัดในเชิงของความเป็นรูปธรรม เพื่อผลต่อการประพฤติปฏิบัติตัวของคนอย่างสอดคล้องกับเป้าหมายที่กำหนดไว้ โดยรูปลักษณะของเป้าหมายที่ให้ความสำคัญกับการพออยู่พอกิน ถูกแสดงให้เห็นทั้งในมิติของการทำมาหากิน การพึ่งพาช่วยเหลือซึ่งกันและกันของคนในชุมชน ซึ่งการมีเป้าหมายเช่นนี้เป็นเป้าหมายที่มีได้แยกขาดจากความรู้และเป้าหมายในการดำรงชีวิตในมิติอื่น

เป้าหมายที่ให้ความสำคัญกับความปลอดภัย

ความปลอดภัยถูกให้ความหมายในฐานะของสิ่งจำเป็นในอันที่จะนำพาคนไปสู่เป้าหมายของการดำรงชีวิต โดยมิติของความปลอดภัยถูกให้ความหมายเป็นสองนัย โดยนัยแรก เป็นความปลอดภัยซึ่งถูกสร้างภายในมิติของการทำมาหากิน นัยที่สอง เป็นความปลอดภัยที่มีความเกี่ยวข้องกับมิติทางกายและใจ ความปลอดภัยในมิติของการทำมาหากินถูกแสดงให้เห็นผ่านการสังเกตและอาศัยประสบการณ์ของการอยู่ร่วมกับสรรพสิ่งในธรรมชาติ เช่น การสังเกตปรากฏการณ์ความเป็นไปของธรรมชาติ รวมถึงการนำคำบอกเล่าจากผู้เฒ่าผู้แก่มาผสมผสานเพื่อใช้เป็นแนวทางในการกำหนดและสร้างแบบแผนการดำรงชีวิต

เพื่อให้เกิดความปลอดภัย แบบแผนที่เกิดจากการสัมผัสกับธรรมชาติเพื่อนำไปสู่เป้าหมายแห่งความปลอดภัยนี้ ได้แก่ การสังเกตฤดูกาล สังเกตถิ่นที่อยู่อาศัยของปลา ลม ฝน เพื่อกำหนดแบบแผนของการทำมาหากิน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการทำนาซึ่งต้องอาศัยน้ำจำนวนมาก ประสบการณ์จากการสังเกตว่าเมื่อไรจะมีฝนตกจึงเป็นสิ่งสำคัญในการเตรียมการของชาวนา เพื่อการปลูกข้าวให้ได้ผลผลิตอย่างเพียงพอต่อการบริโภคของสมาชิกในครอบครัว

ความปลอดภัยในอีกมิติหนึ่งเป็นเป้าหมายที่มีความเกี่ยวข้องกับเรื่องของสุขภาพ การมีสุขภาพที่แข็งแรงสมบูรณ์ ปราศจากโรคภัยนับว่าเป็นสิ่งที่คนในชุมชนให้ความสำคัญยิ่ง สืบเนื่องมาจากคนในชุมชนมองว่าความเจ็บป่วยเป็นสิ่งที่มีความเกี่ยวข้องกับเป้าหมายในการดำรงชีวิตในด้านอื่นๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป้าหมายในเรื่องของการทำมาหากิน ซึ่งหากสมาชิกในชุมชนเจ็บป่วยก็ย่อมจะมีผลเสียต่อการผลิต สร้างอาหาร ดังนั้นเรื่องสุขภาพจึงถูกหยิบยกขึ้นมาเป็นประเด็นสำคัญและถือว่าเป็นเรื่องของส่วนรวมที่ต้องให้การช่วยเหลือ ผู้ที่สามารถให้การดูแลรักษา แนะนำในเรื่องสุขภาพซึ่งคนในชุมชนมักเรียกว่าหมอ ซึ่งถูกจำแนกประเภทตามความรู้ ความเชี่ยวชาญเฉพาะอันได้แก่ หมอตำแย หมอปีบนิ้ว ซึ่งจะทำหน้าที่ดูแลรักษา ให้ความช่วยเหลือแก่ผู้ป่วยเฉพาะด้าน คือ สำหรับคนที่มีท้องหรือจะคลอดลูกก็ต้องไปปรึกษา ทำคลอดกับหมอตำแย ส่วนคนที่มีปัญหาในเรื่องกระดูก ปวดเมื่อย ก็ต้องอาศัยหมอปีบนิ้วกระดูก การที่ในชุมชนมีผู้รู้เฉพาะด้านดังกล่าว เมื่อคนในชุมชนมีปัญหาเฉพาะในแต่ละเรื่อง ผู้รู้ในด้านนั้นๆ ก็สามารถดูแล ให้ความช่วยเหลือได้

การให้ความสำคัญแก่เรื่องสุขภาพที่มีความเกี่ยวข้องกับการทำมาหากิน ล้วนแสดงถึงเป้าหมายในการดำรงชีวิตซึ่งในแต่ละด้านของการกำหนดเป้าหมายมิได้ถูกแยกขาดออกจากกัน โดยความสมบูรณ์แข็งแรงของร่างกายก็ยิ่งหมายถึงความบริบูรณ์ในมิติของการทำมาหากินซึ่งคนในชุมชนต้องอาศัยกำลังร่างกายเป็นพื้นฐานสำคัญของการผลิตอาหารเพื่อการบริโภคในชุมชน

ทุกคนคือช่วยรักษาสุขภาพของตัวเอง เพราะว่าสันหลังของประเทศต้องทำนา ทำไร่ ผัวก็ไปนา แบกไถ แล้วก็วิ่งด้วย บางทีก็มีข้าวเปลือกที่จะหว่าน แล้วเมื่อยอยู่ทางบ้านก็ช่วยหุงข้าว หุงปลาทำกับข้าวไป มีผักมีหญ้าอะไรก็เอาไป ถ้ามีลูกอ่อนไม่มีคนเลี้ยงก็ต้องเอาไปสิ...

เมื่อความแข็งแรงของสุขภาพถูกให้ความหมายในฐานะของการเป็นส่วนหนึ่งซึ่งมีผลต่อเป้าหมายในการดำรงชีวิตด้านอื่นๆ โดยเฉพาะในเรื่องของการทำมาหากิน ดังนั้นการเฝ้ารักษาผู้ป่วยให้หายจากความเจ็บป่วย จึงเป็นเรื่องที่ผู้รักษาหรือหมอที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะให้ความสำคัญ สิ่งที่จะสะท้อนให้

เห็นถึงการให้ความสำคัญต่อการรักษาอาการเจ็บป่วยที่หมอฟังปฏิบัติด้วยจิตเมตตา โดยมีได้คำนึงถึงความสุขส่วนตน ในทางตรงกันข้ามการที่ผู้ป่วยหายจากอาการเจ็บป่วยถูกมองว่าเป็นเรื่องสำคัญของการสร้างความสงบสุขให้แก่คนในชุมชน ความเสียสละทั้งในเรื่องของเวลา แรงกาย เพื่อช่วยรักษาคนเจ็บป่วย จึงปรากฏให้เห็นภายในชุมชน

เขาปวดเวลาไหน เขาเจ็บเวลาไหน เขามาเรื่องอะไร ไม่เลือกเวลา บางคนมาร้องไห้อยุๆ ก็ทำให้เลย บางทีมีคนมา สมมุติเราจะไปเกี่ยวข้าว เรามีแขกเกี่ยวข้าว เราไม่ไปเราต้องทำให้เขา ไม่ทำให้ก็ไม่ได้ มันไม่ใช่หยุดเอาไว้ทำเย็น ไม่ได้นะ ทำเลย ไม่ทำมันแหม่นก็ไปไม่ไหวนะ...

ความปลอดภัยที่ถูกกำหนดให้เป็นเป้าหมายในการดำรงชีวิตทั้งในมิติของการทำมาหากิน และในมิติของสุขภาพที่มีความเชื่อมโยงกันจึงเป็นสิ่งที่คนให้ความสำคัญ ทั้งนี้เพื่อให้บรรลุผลต่อการดำรงชีวิตตามเป้าหมายซึ่งคนในชุมชนเป็นผู้สร้าง

เป้าหมายที่ให้ความสำคัญกับคุณความดี

คุณความดีเป็นอีกมิติหนึ่งของเป้าหมายในการดำรงชีวิตที่มีอาจแยกขาดจากเป้าหมายในการดำรงชีวิตด้านอื่นๆ โดยคุณความดีถูกกำหนดให้อยู่ในรูปของแบบแผน แนวประเพณีปฏิบัติ ซึ่งเป็นกฎเกณฑ์ที่คนในชุมชน ร่วมกันกำหนดขึ้น ทั้งนี้เพื่อให้คนในชุมชนดำรงอยู่ร่วมกันอย่างปกติสุข คุณความดีที่ปรากฏถูกแสดงให้เห็นในหลายลักษณะโดยในลักษณะแรกเป็นคุณความดีซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับการช่วยเหลือพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันของคนในชุมชน อันเป็นความช่วยเหลือที่คนต่างมองบุคคลอื่นในฐานะสมาชิกของคนในชุมชน ดังนั้นหากครอบครัวใดหรือบุคคลใดประสบปัญหา ต้องการความช่วยเหลือสมาชิกในชุมชนคนอื่นๆ ก็จะเข้ามาให้ความช่วยเหลือโดยมีต้องอาศัยกฎเกณฑ์ที่วางอยู่บนฐานของผลตอบแทน เช่น

ช่วยกันทุกอย่าง คนสมัยก่อนนะเขาไม่ได้คิดอะไร เราอยู่ได้ คนอื่นก็ต้องอยู่ได้ ใครเดือดร้อนเจ็บป่วย คลอดลูก ไม่ต้องบอกได้นิ่งก็วิ่งกันไป แล้วยก... ้วยหายเหวอ ฟังเสียงกลองเพลวัด ก็ไปอีก หรือจะทำอะไรเหวอ ถ้าช่วยด้านนี้ไม่ได้ ผู้หญิงปั่นขึ้นข้างบนมุงหลังคาไม่ได้ ก็ช่วยส่งของอยู่ข้างล่าง นี่ละเขาอยู่กันอย่างนี้...

ในด้านคุณความดีอีกลักษณะหนึ่งถูกกำหนดให้มีความเกี่ยวข้องกับประเพณี พิธีกรรม อันเป็นกฎเกณฑ์ที่ถูกผลิตขึ้นโดยอาศัยความเชื่อมโยงคุณความดีเข้ากับสิ่งเหนือธรรมชาติ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ เพื่ออบรมหล่อหลอมเกล้าให้คนมีจิตใจที่ตั้งมั่นอยู่บนความเชื่อเพื่อเผื่อแผ่ ไม่เอารัดเอาเปรียบซึ่งกันและกัน การร่วมทำบุญในประเพณีพิธีกรรมต่างๆ จึงถูกกำหนดขึ้นโดยอาศัยวัดเป็นศูนย์กลางสำหรับ การสร้าง ถวายทอดแบบแผนคุณงามความดี และคำอธิบายเกี่ยวกับคุณงามความดีซึ่งถูกผูกโยงกับความเชื่อในโลกหน้า ก็ยังถูกผสมผสานเพื่อกำหนดเป็นเป้าหมายให้คนในชุมชน ได้ยึดถือปฏิบัติในฐานะครรลองของชีวิตและเมื่อความหมายของคุณความดีถูกกำหนดให้เป็นเป้าหมายในการดำรงชีวิตของคนคนหนึ่ง ครอบครัวจึงเป็นอีกสถาบันหนึ่งซึ่งทำหน้าที่ในการอบรมสั่งสอนสมาชิกเพื่อให้ปฏิบัติตน ตั้งมั่นอยู่ในคุณความดี ตามระเบียบแบบแผน แนวปฏิบัติของคนในชุมชน

ก็สอนลูกในระหว่างที่กินข้าวกันพร้อมหน้าพร้อมตา บอกว่าอย่าไปโกงใคร แม้จะไม่มีใครรู้ แต่ตัวเราเองย่อมรู้ดี จะไปไหน จะทำอะไรก็มีความสุข การอยู่ร่วมกันของพี่น้องหรือกับคนอื่น ๆ อาจจะมีการทะเลาะบ้าง ก็ต้องให้อภัย ค่อยๆ คิดไม่อย่างนั้นครอบครัว ชุมชนเราก็จะอยู่ไม่ได้...

ด้วยข้อกำหนดของคุณความดีในฐานะเป้าหมายในการดำรงชีวิต ซึ่งสะท้อนให้เห็นทั้งในรูปของความเชื่อเกี่ยวกับโลกนี้ โลกหน้า ประเพณีพิธีกรรม การช่วยเหลือพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันของคนในชุมชน รวมถึงการอบรมสั่งสอนสมาชิกในครอบครัวจึงเป็นแบบแผนสำคัญของการขยายขอบเขต กฎเกณฑ์เกี่ยวกับคุณความดีเพื่อให้คนในสังคมได้ยึดถือปฏิบัติ

เป้าหมายที่ให้ความสำคัญกับความเพลิดเพลิน

ท่ามกลางการดำรงชีวิตของคนซึ่งต้องมีความเกี่ยวข้องกับสภาวะการณ์ทั้งในเรื่องของธรรมชาติ สิ่งเหนือธรรมชาติและความเกี่ยวข้องกับคนในชุมชน แม้แนวทางของการทำมาหากินจะถูกกำหนดให้เป็นเป้าหมายในการดำรงชีวิตในระดับพื้นฐาน แต่ภายใต้ของการดำรงชีวิตในทุกๆ มิติ คนต่างก็ต้องการกำลังใจในการประกอบกิจกรรมในแบบแผนต่างๆ ให้สำเร็จลุล่วง ความเพลิดเพลินจึงเป็นเป้าหมายในการดำรงชีวิตอีกมิติหนึ่งซึ่งคนมองว่า เป็นเรื่อง แบบแผนที่มีความสัมพันธ์กับในทุกมิติของการดำรงชีวิต ไม่ว่าจะเป็นการร้องรำทำเพลง การเล่นหยอกล้อกันก็ล้วนช่วยให้กิจกรรมในการดำรงชีวิตมีสีสันและมีความสุขสนุกสนาน เช่น

บางที่ทุ่งนามันกว้าง จะร้องเพลงกันเยอะมาก เจ้าโน้นร้อง คนนี้ร้องได้ยินกันหมดทั้งทุ่งเลย...ก็ร้องเพลงยิ่งตอนเย็นๆ ลมเย็นๆได้ยินก้องไปหมดเลย เดี่ยวโน้นเพลงมา เสียงควายบ้างอะไรบ้างก็ไบ้เบ้งกันทั้งทุ่งนา คือมันเป็นธรรมชาติของชาวนาเลยนะ...

ความเพิลิตเพลินที่ถูกกำหนดในฐานะเป้าหมายของการดำรงชีวิตมิติหนึ่ง จึงเป็นสิ่งที่คนในชุมชนมองว่ามีความสำคัญและมีความจำเป็นอย่างยิ่งในการที่จะสอดแทรกความเพิลิตเพลินให้เข้าไปอยู่ในทุกมิติของเป้าหมายในการดำรงชีวิต รวมถึงการสอดแทรกความเพิลิตเพลินเข้าไปอยู่ภายใต้ความรู้ในทุกมิติ ทั้งนี้เพื่อให้คนมองว่าการดำรงชีวิตเป็นเรื่องปกติธรรมดาที่ไม่ได้มีความยากลำบาก จนกระทั่งคนไม่สามารถปฏิบัติให้เกิดความสำเร็จได้ แต่หากคนมีความรู้สึกว่าทั้งหลายทั้งปวงของการดำรงชีวิตเป็นเรื่องที่มีความสนุกสนานเพิลิตเพลินแฝงอยู่ ก็ย่อมที่จะนำไปสู่ความสำเร็จ ดังนั้นเป้าหมายในรูปของความเพิลิตเพลินจึงเป็นเครื่องมือสำคัญของคนในชุมชน ในอันที่จะนำไปสู่การประกอบกิจกรรมของการดำรงชีวิตอย่างมีความเต็มใจ และผลท้ายสุดก็จะนำไปสู่ความสำเร็จของการดำรงชีวิต

การสรรค์สร้างความรู้ความจริงเพื่อการรับใช้ชีวิต

ความรู้ที่เกิดขึ้นไม่ว่าส่วนใด หรือตำแหน่งแห่งที่ใดของสังคม ย่อมเป็นความรู้ที่สร้างขึ้นจากรากฐานความคิด ความเชื่อ อุดมการณ์ ค่านิยมในการมองสรรพสิ่งของคนในสังคม เมื่อคนในสังคมมองหรือให้ความหมายต่อสรรพสิ่งเช่นไร ความรู้ก็ย่อมสะท้อนความคิด ความเชื่อของคนในสังคมนั้น และเมื่อความรู้มีฐานที่มาจากความคิด ความเชื่อ และแบบแผนการดำรงชีวิตของคนในสังคม ความรู้นั้นก็จะได้รับการยอมรับให้เป็นความจริงของสังคม

การก่อรูปของภูมิปัญญาท้องถิ่นจากรากฐานความคิด ความเชื่อ คุณค่าที่คนในสังคมยอมรับเป็นแบบแผนในการดำรงชีวิต ย่อมหมายถึงว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นซึ่งเป็นความรู้ที่มีความสัมพันธ์ สอดคล้องกับวิถีการดำรงชีวิตจะต้องดำรงอยู่ในฐานะของการเอื้อประโยชน์ต่อวิถีการดำรงอยู่ของคนในสังคม เมื่อการดำรงชีวิตถูกกำหนดให้เป็นเป้าหมายหลักของคนในสังคม ความรู้จึงเป็นสิ่งที่มีความจำเป็นในฐานะปฏิบัติการทางสังคมเพื่อนำพาคนในสังคมไปสู่การบรรลุต่อเป้าหมายนั้น ดังนั้นการสร้างความรู้เพื่อตอบสนองต่อเป้าหมายของสังคมหรือชุมชนจึงเป็นระบอบปฏิบัติการที่มีกระบวนการ ขั้นตอน มีระบบระเบียบ กฎเกณฑ์ แบบแผน เพื่อให้ความรู้สนองตอบต่อวิถีการดำรงชีวิตของคนในสังคมอย่างแท้จริง ภายใต้ระเบียบ กฎเกณฑ์ของความรู้ดังกล่าว คนในชุมชนต่างตระหนักเสมอว่า ไม่มีความรู้ใดที่เป็น

ความรู้ที่หยุดนิ่ง เนื่องจากความรู้ถูกสร้างขึ้นจากความสัมพันธ์กับสรรพสิ่งที่ดำรงอยู่ในชุมชน ทั้งสรรพสิ่ง ธรรมชาติ สิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติอันดำรงอยู่ในโลกนามธรรมตามทัศนะการมองของคนในชุมชน และผู้ที่อยู่ร่วมกันในชุมชน ปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนกับสรรพสิ่งที่ดำรงอยู่ในชุมชนถูกสร้างเป็นแบบแผนของการดำรงอยู่ภายใต้ข้อจำกัดของสรรพสิ่งเหล่านั้น หมายถึงว่า หากสรรพสิ่งใดมีการเปลี่ยนแปลง เคลื่อนไหว แล้ว คนในชุมชนจะต้องพิจารณา ปรับ หรือสร้างความรู้เพื่อให้มีความสอดคล้องกับความเคลื่อนไหวของสรรพสิ่งนั้นด้วย ความรู้ที่มีการปรับเปลี่ยนไปตามสภาวะแวดล้อม บริบทของชุมชนดังกล่าวจึงเป็นความรู้ เฉพาะถิ่น เฉพาะที่ ไม่สามารถที่จะนำไปใช้ในที่อื่นได้โดยปราศจากการปรับเปลี่ยนความรู้โดยพิจารณาเงื่อนไข บริบทของพื้นที่แห่งนั้นเป็นพื้นฐานก่อน

การที่คนในชุมชนสามารถปรับเปลี่ยน สร้างสรรค์ หรือผลิตซ้ำความรู้บางอย่างได้อย่างต่อเนื่อง ก็เป็นผลสืบเนื่องมาจากการที่คนในชุมชนเป็นเจ้าของความรู้ ซึ่งหมายถึงการมีอิสระที่จะจัดการกับความรู้ของตนเองโดยไม่จำเป็นต้องพึ่งพิงสรรพสิ่งอื่นภายนอกชุมชน มีเสรีภาพที่จะเลือกรับสรรพสิ่งบางอย่างที่คนในชุมชนมีความเห็นร่วมกันว่าเป็นสิ่งที่มีประโยชน์ต่อวิถีการดำรงชีวิต ความมีอิสระ และมีอำนาจในการผลิต ปรับเปลี่ยน สร้างสรรค์ความรู้ตามความคิด ความเชื่อ และแบบแผนการปฏิบัติของคนในชุมชน มีผลให้เกิดความเชื่อมั่น และความมีศักดิ์ศรีที่มีได้ถูกรอบงำจากสรรพสิ่งภายนอก ดังทัศนะของชุมชนซึ่งเป็นเจ้าของความรู้ที่ว่า

พวกนี้ถ้าไปทำอย่างอื่น ทำอะไรก็ทำไม่ทน เพราะเกษตรกรรมทั้งหลายมันอิสระ วันนี้ฉันไปก็ได้ ไม่ทำก็ได้ ไม่มีใครบังคับ... อิสระนี้ไม่แพ้แต่มนุษย์หรือสัตว์ไหนๆ ก็ชอบอิสระ คุณก็จะจับสัตว์เอาใส่กรงไว้ ให้น้ำให้อะไร ก็สบาย มันกินอื่ก็เท่านั้น มนุษย์เราฉันใดก็ฉันนั้น... อย่างทำนา ทำเกษตรกรรมวันนี้ฝนตกไม่ต้องไป ใครจะมาวางกฎเกณฑ์ให้เราไป ไม่ไป ไม่ต้อง จะทำแบบไหนก็สุดแล้วแต่เรา ก็ดูพื้นที่บ้านเขา ที่น้ำขังน้อยก็ดำ ที่สูงก็หว่าน...

การที่คนในสังคมจะดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างมีความสุข จำเป็นต้องอาศัยการประกอบกันของความช่วยเหลือ เกื้อกูลของทุกส่วนในสังคม ในด้านความรู้ก็เช่นเดียวกัน เนื่องจากคนในชุมชนต่างมีความรู้ ความสามารถบางอย่างที่เป็นเรื่องเฉพาะ การมีความรู้เฉพาะเช่นนี้เป็นผลสืบเนื่องมาจากการบางอย่างเป็นความรู้ที่ต้องอาศัยการเรียนรู้อย่างใกล้ชิด ดังนั้นความรู้เหล่านั้นจึงมักมีการสืบทอดในหมู่ตระกูลที่สืบสานกันมาทางสายเลือดเท่านั้น ขณะที่ความรู้บางอย่างเป็นความรู้ที่ต้องอาศัยใจรัก และการเข้าถึงความรู้ต้องอาศัยอารมณ์ จิตใจ ความรักความรู้ลึกเป็นพื้นฐาน หรือความรู้บางอย่างต้องอาศัยการ

เชื่อมโยงกับสิ่งเหนือธรรมชาติ ซึ่งการที่จะเข้าถึงสิ่งเหนือธรรมชาติได้นั้นเป็นสิ่งที่คนในชุมชนเชื่อว่าจะต้องเป็นบุคคลที่มีคุณลักษณะพิเศษ ด้วยความแตกต่าง และข้อจำกัดในการเข้าถึงความรู้บางประเภท จึงมีผลให้ภายในชุมชนประกอบไปด้วยผู้ที่มีความรู้ ความสามารถที่มีความหลากหลาย แตกต่างกันไป แต่อย่างไรก็ตามชุมชนก็ไม่อาจดำรงอยู่ได้หากความรู้ที่นำมาใช้ประโยชน์ไม่ครอบคลุมทุกมิติของชีวิต ด้วยฐานคิดเช่นนี้จึงนำไปสู่การประกอบกันของความรู้หลายชุด และผู้รู้ในด้านต่างๆ ในลักษณะของการพึ่งพาอาศัยกันระหว่างผู้ที่มีความชำนาญแต่ละด้านที่มีความแตกต่างกัน เพื่อให้ความรู้สามารถตอบสนองต่อทุกมิติของการดำรงชีวิต ดังนั้นมิติของความรู้ ซึ่งหมายถึงความรู้ที่ครอบคลุมทุกมิติของชีวิตและเป็นความรู้ที่มีกระบวนการสร้างสรรค์ความรู้ ปรับเปลี่ยนความรู้ให้มีความเหมาะสม สอดคล้องกับวิถีการดำรงชีวิต ความหลากหลายของความรู้ที่มีกระบวนการปรับเปลี่ยนและสร้างสรรค์ความรู้เพื่อการดำรงอยู่ของชุมชนที่ปรากฏ มีดังต่อไปนี้

ความรู้ในการทำมาหากิน

การทำมาหากินเพื่อให้คนมีอาหาร สิ่งของ เครื่องใช้ สำหรับการบริโภค นับว่าเป็นสิ่งที่มีความสำคัญ เนื่องจากทำให้คนมีชีวิตรอด และมีพลังสร้างสรรค์สิ่งต่างๆ ให้เกิดประโยชน์แก่ชุมชน การทำมาหากินหมายรวมถึง แบบแผนการดำรงชีวิตทุกประเภทที่สามารถตอบสนองต่อเป้าหมายในการดำรงชีวิตของชุมชน ดังนั้นการทำมาหากินจึงมีลักษณะที่มีความหลากหลาย อันได้แก่ การทำนา ปลุกถั่วเขียว การเก็บหาของธรรมชาติ การทอผ้า การเลี้ยงสัตว์ การเผาถ่าน เป็นต้น การประกอบกันของกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการทำมาหากินที่มีความหลากหลายของชุมชน ดำรงอยู่ในลักษณะของการมีความสัมพันธ์ระหว่างกิจกรรมแต่ละประเภท แม้ว่ากิจกรรมบางประเภทจะถูกจัดให้เป็นกิจกรรมหลัก สืบเนื่องมาจากเป้าหมายในการดำรงชีวิตที่กำหนดไว้ แต่กิจกรรมอื่นๆ ก็จะถูกนำมาประกอบร่วมกับกิจกรรมหลัก เพื่อให้ครอบคลุมในทุกมิติของการทำมาหากิน กิจกรรมหลักในการดำรงชีวิตของคนในชุมชน ได้แก่ การทำนา เนื่องจาก ข้าว เป็นอาหารหลักสำหรับบริโภคเพื่อให้คนมีชีวิตอยู่ได้ ดังนั้นการทำนาจึงเป็นสิ่งสำคัญที่ทุกคนต้องเรียนรู้เป็นพื้นฐาน ด้วยรากฐาน อุดมการณ์ของชุมชนที่ให้ความสำคัญกับการมีอาหารพอเพียงต่อการดำรงชีวิต ดังนั้นความรู้ในมิติของการทำมาหากินจึงถูกสร้างขึ้น และแพร่กระจายไปยังทุกส่วนของชุมชน เพื่อให้ความรู้มีอำนาจเหนือวิถีการดำรงชีวิตของคน อันนำไปสู่การบรรลุต่อเป้าหมาย อุดมการณ์ที่ชุมชนเป็นผู้สร้าง อำนาจของความรู้ในมิติของการทำมาหากินจึงถูกสร้างและแพร่กระจายผ่านเทคนิควิทยาของความรู้ในหลายด้าน

ความรู้ในการปลูกข้าว

ข้าวถูกให้ความหมายในฐานะการเป็นอาหารหลักของคนในชุมชน ดังนั้นการปลูกข้าวเพื่อให้ได้ผลผลิตสำหรับบริโภคจึงถูกกำหนดให้เป็นหน้าที่ที่ทุกคนต้องเรียนรู้ ความรู้ในการปลูกข้าวจึงจัดอยู่ในฐานะความรู้ชุดแรกที่พ่อแม่ฝึกหัดให้แก่ลูก การสัมผัสกับวิธีการปลูกข้าวตั้งแต่ลูกอายุยังน้อยเป็นสิ่งที่พบเห็นได้ทั่วไปในชุมชน ในลักษณะที่แม่ไปนาพร้อมกับการสะพายลูกไว้ด้านหลัง ขณะที่แม่ดำนา ก็จะปล่อยลูกไว้ในเปลภายในบริเวณเขตนนา และเมื่อดำนาเสร็จ แม่ก็จะมาให้นมลูก พ่อซึ่งแม้จะมีได้มีบทบาทอย่างชัดเจนในการดูแลลูกในวัยเยาว์ แต่ก็ได้ช่วยแบ่งเบาภาระหน้าที่ของแม่ด้วยการรับผิดชอบงานในไร่นาเป็นหลักใหญ่ บทบาทหน้าที่ซึ่งถูกกำหนดภายในครอบครัว แม้จะมีการจัดแบ่งหน้าที่กันในการทำงาน แต่เป็นการจัดแบ่งหน้าที่ที่มีได้มีการแยกขาดการปฏิบัติหน้าที่แต่ละด้านอย่างถาวร เนื่องจากหลักใหญ่ของการจัดแบ่งหน้าที่กันทำงาน เป็นการมุ่งเน้นการแบ่งเบาภาระ ทั้งนี้เพื่อให้ได้ผลผลิตซึ่งหมายถึงข้าวที่มีคุณภาพ และมีปริมาณที่พอเพียงสำหรับการบริโภคในครอบครัว หน้าที่การทำงานบางอย่างจึงมีความคาบเกี่ยวกันตามลักษณะของความจำเป็น เช่น หากมิได้อยู่ในช่วงของการให้นมลูก แม่ก็จะไปร่วมดำนา ดูแลแล้ว ให้น้ำ ให้น้ำ หรือพ่ออาจจะช่วยดูแลลูกบ้าง เมื่อแม่จะต้องไปทำหน้าที่ปรุงอาหาร และเมื่อลูกเติบโตขึ้นทั้งพ่อและแม่ต่างก็มีหน้าที่อบรม สั่งสอน ฝึกหัดให้ลูกได้มีส่วนร่วมช่วยเหลือในเรื่องของการทำมาหากิน

การฝึกหัดลูกให้ปลูกข้าวหรือทำนาเป็นจึงเป็นภารกิจสำคัญ โดยการฝึกหัดลูกถูกจัดอยู่ในลักษณะของการช่วยเหลือพ่อแม่ ซึ่งการช่วยเหลืองานในไร่นาของลูกเป็นการช่วยเหลือที่มีพ่อแม่คอยแนะนำบอกให้ทำ โดยลักษณะของงานที่กำหนดให้ทำเป็นสิ่งที่พ่อแม่มองแล้วว่ามีความเหมาะสมที่เด็กจะสามารถทำได้ ซึ่งหากลูกอายุยังไม่มากนักพ่อแม่ก็จะให้ช่วยเหลืองานไร่นาที่มีลักษณะไม่ซับซ้อนและไม่เหน็ดเหนื่อยมากนัก เช่น การสับหญ้ารอบๆ คันนา การนำวัวไปกินหญ้าในทุ่ง แต่เมื่อโตขึ้นลูกก็ต้องช่วยพ่อแม่ทำนาในไร่นาอย่างจริงจัง สำหรับแบบแผนของการช่วยเหลือพ่อแม่มีลักษณะของการนำทำหรือพาทำ อันเป็นกิจกรรมการเรียนรู้ที่พ่อแม่ซึ่งอยู่ในฐานะของผู้รู้ได้ถ่ายทอดความรู้แก่ลูกในลักษณะของการปฏิบัติจริงในผืนนา ทุกขั้นตอนของการฝึกหัดก็จะมีพ่อแม่คอยแนะนำ โดยลูกจะเป็นผู้เรียนรู้ซึ่งมีส่วนร่วมอยู่ภายในสถานการณ์จริงตลอดเวลา นับจากการเรียนรู้ในการสังเกตธรรมชาติ ดินฟ้าอากาศ ผืนดิน ฤดูกาล ซึ่งถูกพินิจพิจารณาแล้วว่ามีเหมาะสมอย่างยิ่งต่อการปลูกข้าว เช่น การเลือกพื้นที่สำหรับปลูกข้าวก็ถูกกำหนดว่าหากเป็นพื้นที่สูงก็ควรทำนาหว่าน หากเป็นที่ลุ่มน้ำขังก็ควรทำนาดำ และในระหว่างกระบวนการฝึกหัด หากขั้นตอนใดลูกยังทำไม่ได้ก็ไม่ต้องอาศัยการสังเกตสิ่งที่พ่อแม่ทำ แล้วค่อยๆ เรียนรู้ไปที่ละขั้นตอนจนกว่าจะสามารถทำได้เอง ดังเช่น “เขาไม่ต้องบอกเหมือนบอกหนังสือนักเรียน เขา

ทำยังไงเราก็มองดูแล้วก็ทำเหมือนเขา...ด้านานี้ก็ต้องหัดดำ ถอนกลัาก็ต้องหัด...จู่ๆ ไปถอนไม่ได้นะ เกี้ยวข้าวก็ต้องหัด...แล้วเราก็คทำได้..." หรือ

ทำนา...เป็นความรู้สึก ความรู้ด้านานี้ก็ต้องหัดดำ ถอนกลัาก็ต้องหัด ถอน จู่ๆ ไปถอนไม่ได้ นะ ต้องหัดถอนนะ ไปมาทำไม่ได้หรอก ด้านาก็ต้องหัดนะ มันต้องวางเสมอๆ กันนะ ดำก็ต้องหัด เกี้ยวข้าวก็ต้องหัด ลงเกี้ยวๆ ไม่ใช่เกี้ยววางๆ กำๆ มัดๆ ต้องหัด หัดทั้งนั้นพวกนี้นะ ต้องหัด คนทำไม่เป็นก็ไม่เป็น ไม่เข้าท่า ทำเป็นก็เป็น มันต้องหัดทั้งนั้นพวกนี้นะทำงานๆ ไม่เป็นหรอก... เราก็อัด พ่อแม่เราทำ เราก็อัดกับเขาสิ เขาก็บอกเราทำงั้นๆ เราก็อัดๆ เขามั้ง เขาก็บอกมั้ง ก็ทำได้ ใหม่ๆ ก็ทำไปสิ ทำไม่เป็น อีหะหะหะ ทำไม่เป็นหรอก ถ้าไปดำสงเดชมันก็ห่างๆ ไม่เท่ากันหรอก ก็เอา มันก็ต้องให้เสมอๆ กัน คล้ายๆ มันไม่เสมอ มันเป็นโม่งเป็นเตง มันไม่ดี มันได้น้อย อัดอนห่างก็ห่าง อัดอนถี่ก็ถี่ มันต้องให้เสมอกัน ทำไม่ดี มันก็ไม่ดี ทำเรือนข้าวก็ต้องทำให้ดี ทำไม่ไห้มันหล่นได้ ฝนตกก็ไม่ไห้มันหล่น...

นอกจากการเรียนรู้ ฝึกหัดทำนา ปลุกข้าวร่วมกับพ่อแม่จากสถานการณ์จริง อันเป็นสถานการณ์ของการดำรงชีวิตแล้ว การกะเกณฑ์ คำนวณปริมาณของผลผลิตที่จะได้รับยังเป็นอีกมิติหนึ่งของการสร้างความรู้ที่ต้องอาศัยความละเอียด รอบคอบ หรือเรียกว่าการวางแผนปลุกข้าว เพื่อให้ได้ผลผลิตพอเพียงสำหรับการบริโภคในครอบครัว ซึ่งหากสามารถกระทำได้ก็จะวางแผนปลุกข้าวเพื่อการบริโภคในระยะเวลา 2-3 ปี การวางแผนเช่นนี้ของคนเป็นผลสืบเนื่องมาจากการที่คนต้องอาศัยพึ่งพาธรรมชาติ โดยที่คนในชุมชนไม่สามารถเข้าไปกำหนด กำกับธรรมชาติได้ จึงมีผลให้คนในชุมชนต่างตระหนักถึงสภาพการณ์ต่างๆ ที่อาจจะเกิดขึ้นได้ ทั้งที่ได้รับประสบการณ์โดยตรงด้วยตนเอง และประสบการณ์ที่ถูกถ่ายทอดผ่านคนเฒ่า คนแก่ในชุมชน สภาพการณ์ที่อาจจะทำให้ชุมชนเดือดร้อน ได้แก่ ภาวะน้ำท่วม ฝนแล้ง ซึ่งสภาพการณ์ดังกล่าวนี้มันมีความไม่แน่นอน บางปีอาจจะไม่เกิดสภาพการณ์ดังกล่าว หรือบางปี อาจจะเกิดสภาพการณ์ดังกล่าวอย่างยาวนาน 2-3 ปีติดต่อกัน แต่ประสบการณ์ของคนในชุมชนที่เคยผ่านเรื่องราวเหล่านี้ถูกนำมาสร้างเป็นระบบความคิดเพื่อให้คนในชุมชนไม่ประมาทต่อเหตุการณ์ที่ไม่สามารถคาดการณ์หรือกะเกณฑ์ได้ ดังนั้นการวางแผนในการผลิตจึงเป็นชุดปฏิบัติการที่สร้างขึ้นเพื่อลดความเสี่ยงต่อความอดอยากของคนในชุมชน การวางแผนในการปลุกข้าวจึงเป็นแบบแผนที่คนต้องอาศัยประสบการณ์การเรียนรู้ต่อสภาพการณ์ของธรรมชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การเลือกพื้นที่สำหรับการปลุกข้าวที่มีลักษณะแตกต่างกัน คือ มีทั้งพื้นที่สูงและพื้นที่ลุ่ม เนื่องจากคนมีความรู้ว่า พื้นที่สำหรับการปลุกข้าวที่มีความแตกต่างกัน ย่อมหมายถึง ความทนทานและความต้องการสภาพการณ์ของธรรมชาติที่แตกต่างกัน การมีผืนนา

ทั้งสองแบบจึงเป็นการสร้างหลักประกันว่า หากปีใดเกิดภาวะน้ำท่วมขัง ผืนนาที่เป็นที่สูงก็จะมีได้รับความกระทบกระเทือน ขณะที่ผืนนาที่เป็นที่ลุ่มน้ำขังก็ย่อมได้รับความเสียหาย แต่หากปีใดถึงภาวะฝนแล้งหรือฝนตกน้อย ผืนนาในที่ลุ่มต่ำก็อาจจะได้รับผลผลิตบ้าง ไม่มากนัก ขณะที่ผืนนาในที่สูงอาจมิได้รับผลผลิตเลย โดยนัยเช่นนี้ จึงเป็นการสร้างความรู้เพื่อให้คนเกิดความมั่นใจในการบริโภค อันมีนัยถึงความมั่นคงในการดำรงชีวิต ดังที่ผู้อาวุโสท่านหนึ่งให้ทัศนะในเรื่องนี้ว่า

ก็มีนาที่ตะโกสูงอีกที่หนึ่ง ของพ่ออยู่ทางโน้น... ถ้าทางบ้านเราดอยาก พอแล้ง ก็แล้งปีสองปี สามปี ไม่ค่อยมีกินเลย ที่บ้านมีนาอยู่แถวตะโกสูง พอเขาหว่านๆ น้ำมันจะมา มีน้ำมาได้กิน เขาเรียกน้ำแม่ ถึงเวลามันมาทุกปีข้าวก็จะได้กินทุกปี ปลูกก็เยอะทุกปี บ้านเราต้องขึ้นไปหาปลูกทางโน้น มันแล้งนะ บ้านเราไม่มีกินหรอก... บ้านเรา ข้าวปลูกไม่อดหรอก ค่อนข้างกินน้อย เพราะมีข้าวกิน...

นอกเหนือจากการวางแผนปลูกข้าวเพื่อให้ได้รับผลผลิตอย่างพอเพียงต่อการบริโภคของสมาชิกในครอบครัวแล้ว ในเชิงของความรู้ การปลูกข้าวยังถูกกำหนดให้มีความสำคัญในลำดับแรก เนื่องจากคนบริโภคข้าวเป็นอาหารหลัก ดังนั้นกิจกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการปลูกข้าว ทำนา จะถูกให้ความสำคัญในฐานะหัวใจหลัก ขณะที่กิจกรรมการทำมาหากินแบบแผนอื่นๆ จะเป็นส่วนประกอบ ทั้งนี้การประกอบกันของความรู้ ก็เพื่อการบรรลุผลต่อเป้าหมายในการดำรงชีวิต และภายใต้การให้ความสำคัญต่อความรู้ในการปลูกข้าวในฐานะความรู้หลักของชุมชน การวางแผนการจัดสรรเวลาเพื่อการทำมาหากินในแบบแผนต่างๆ ในแต่ละช่วงเวลา จึงถูกผลิตขึ้นอย่างเหมาะสม สอดรับกับเป้าหมายของชุมชน โดยช่วงเวลาของการปลูกข้าว ทำนา ถูกจัดให้เป็นช่วงเวลาเฉพาะที่ แสดงถึงความมุ่งมั่นของคนต่อการสร้างความมั่นคงในการบริโภค

ตอนทอผ้านี้ทอหน้าแล้ง ทำนาเสร็จก็ค่อยๆ ทอไป ช่วงทำนาก็ทำนาไปก่อน หน้าแล้งนี้มาทอผ้ากัน ตอนทำนาก็ออกทำกันหมด ตอนทอผ้านี้ทอหน้าแล้ง เดือน 4 เดือน 4 เขาก็ทอผ้ากัน พอเดือน 6 เดือน 7 เขาก็ทำนา พอเกี่ยวข้าวโน้นเดือน 11 เดือน 12 จบนั้นก็ทอผ้ากัน ทำอะไรหน้าแล้งก็ทำของว่างๆ กัน ส่วนทำนาก็ต้องตั้งใจทำนาจริงๆ ต้องทำกันให้หมดทุกคนนะ ไม่งั้นไม่ทันเขาหรอก เราเรียกชีวิตเรานานี้อยะ เราก็อาศัยข้าวในนากินสมัยก่อนนะ... สับพินนะ ฟืนที่เขากอง เราก็เอาขวานมาตัดเป็นท่อนๆ ไว้หุงข้าวไง ไม้ที่นาที่ไร่ไร่ พอถึงหน้าแล้งเขาไปตัดไว้ ให้ถึงปีนะ ถึงจะตัดทีหนึ่ง

เก็บไว้เลย กองใหญ่เท่าไรก็เก็บไว้ให้พอใช้เลย เวลาลงไร่ลงนาเราก็ไม่ต้องมาทำ เราต้องเตรียมไว้ เวลาทำนาเราจะได้ไม่ต้องไปหาตัดอย่างนี้...

การให้ความสำคัญแก่ความรู้พื้นฐานของการดำรงชีวิต ซึ่งความมั่นคงในการบริโภคถูกหยิบยกขึ้นมาเป็นเป้าหมายหลัก ดังนั้นการสรรค์สร้างความรู้เพื่อให้มีข้าวสำหรับการบริโภค จึงเป็นเรื่องที่คนต่างเพียรพยายามทั้งในแง่ของการฝึกหัด เรียนรู้ จากประสบการณ์ของคนในรุ่น พ่อ แม่ เรียนรู้สภาพการณ์ของธรรมชาติ และภายใต้การเป็นผู้อาศัยผืนดิน ผืนน้ำ เป็นพื้นที่ของการทำนา ปลูกข้าว เพื่อการบริโภค คนจึงตระหนักถึงคุณค่าของบรรดาสรรพสิ่งในฐานะของสรรพสิ่งซึ่งมีส่วนร่วมในการก่อร่างแบบแผนในการทำมาหากิน สร้างความรู้เพื่อให้คนสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ เมื่อบรรดาสรรพสิ่งถูกมองในฐานะของสิ่งมีคุณค่าต่อการดำรงชีวิตของคน ดังนั้นความรู้ที่ถูกสร้างขึ้นจากความสัมพันธ์กับสรรพสิ่งในวิถีการดำรงชีวิต จึงมิได้เป็นความรู้ที่ถูกให้ความสำคัญแต่เพียงสาระของความรู้ หรือความรู้ที่นำมาถ่ายทอด ส่งต่อเท่านั้น แต่ความรู้ยังถูกเชื่อมโยงไปสู่มิติในเชิงคุณค่าที่มีต่อการดำรงชีวิต ดังภาพสะท้อนต่อความรู้ในการทำนา ปลูกข้าว ซึ่งถูกอธิบายเชื่อมโยงกับความคิด ความเชื่อ เกี่ยวกับสิ่งเหนือธรรมชาติที่มีอาจสัมผัส จับต้องได้ โดยคนเชื่อว่าหากปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านี้อย่างถูกต้อง ย่อมนำไปสู่ความสุข ความสำเร็จในวิถีการดำรงชีวิต ซึ่งหมายถึงการได้รับผลผลิตข้าวอย่างพอเพียงต่อการบริโภคของครอบครัวและชุมชน ความคิด ความเชื่อของการทำนา ปลูกข้าว สะท้อนให้เห็นจากประเพณี พิธีกรรม การแสดงความเคารพนบนอบต่อแม่โพสพ ในฐานะผู้ดูแลความร่มเย็น สมบูรณ์แก่ผืนดิน ดังที่ผู้อาวุโสเล่าว่า

ถึงเดือนห้า เดือนหก เราก็จะไปแรกนาขวัญ ...ไถดะสามรอบก่อน...พอข้าวเริ่มตั้งท้อง ก็จะทำขนมกล้วย อ้อย ของหวาน ของคาว... ต้องไปบอกแม่โพสพว่า ตอนนี้ลูกเอาของเปรี้ยว ของหวาน มาให้ทานแล้วนะ จนกระทั่งถึงเวลาเก็บเกี่ยว ถ้าเอาข้าวขึ้นหมด แล้วก็ต้องลงไปอีก มีแบ่ง มีน้ำมัน มีหวี กระจก ไปรับแม่โพสพมาที่ยุ้ง... แม่โพสพก็ช่วยดูแลนาเรา ข้าวเรา ให้ได้เยอะๆ แล้วก็งามๆ...

ความรู้ในการทำนา ปลูกข้าวของคนที่ปรากฏข้างต้น สะท้อนให้เห็นถึงเอกลักษณ์ของความรู้ที่สามารถแยกขาดออกเป็นเอกเทศจากการดำรงชีวิตอันเป็นเป้าหมายของคนในชุมชนได้

ความรู้ในการปลูกพืชเสริม

พืชเสริมถูกให้ความหมายในฐานะของพืชซึ่งมีความสำคัญเป็นลำดับรองจากพืชอาหารหลัก ซึ่งได้แก่ ข้าว โดยวัตถุประสงค์ของการปลูกพืชเสริมก็เพื่อสร้างความหลากหลายในการบริโภคให้แก่คนรวมถึงพืชเสริมบางชนิดยังมีประโยชน์ในฐานะของการช่วยบำรุงผืนดินให้มีความสมบูรณ์เพื่อรองรับต่อการปลูกข้าวในรอบปีถัดไป ด้วยการมีวัตถุประสงค์ของการปลูกพืชเสริมอย่างกระจ่างชัด การปลูกพืชเสริมจึงเป็นความรู้พื้นฐานอีกชุดหนึ่งซึ่งถูกสร้างขึ้นควบคู่กับการปลูกพืชอาหารหลัก พืชเสริมที่คนในชุมชนมองว่าจะสามารถนำไปสู่การบรรลุต่อวัตถุประสงค์ข้างต้น ได้แก่ พืชจำพวกถั่วเขียว งา ถั่วลิสงและพืชผักต่างๆ

แม้พืชเสริมจะมีได้ถูกใช้เพื่อการบริโภคเป็นอาหารหลัก แต่คนในชุมชนต่างพยายามเรียนรู้ที่จะแสวงหาวิธีการนำพืชเหล่านั้นมาใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อการดำรงชีวิต โดยพืชจำพวกถั่วและงาซึ่งมักปลูกไว้บริเวณหัวไร่ ปลายนา สืบเนื่องจากคนมีการเรียนรู้ว่า บริเวณหัวไร่ ปลายนาซึ่งเป็นที่ค่อนข้างสูงเมื่อเทียบกับพื้นที่นา สามารถปลูกพืชจำพวกถั่วและงาซึ่งเป็นพืชที่ทนทานต่อความแห้งแล้งได้ สำหรับช่วงเวลาในการปลูกถั่วเขียวมักจะปลูกช่วงเดือน 11 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่สามารถได้รับน้ำฝน ขณะเดียวกันช่วงเวลานี้เป็นช่วงเวลาที่ข้าวในนากำลังจะสุก แต่ยังไม่สามารถเก็บเกี่ยวได้ ดังนั้นการปลูกถั่วเขียวซึ่งเป็นพืชที่มีวงจรอายุสั้น จึงเป็นการสร้างหลักประกันในการบริโภคในช่วงที่ข้าวยังมิได้ให้ผลผลิต ซึ่งหมายถึงว่าการนำผลผลิตที่ได้ไปใช้สำหรับการบริโภคและขายเพื่อให้มีเงินตราสำหรับซื้ออาหารมาบริโภคในครอบครัว นอกจากนี้ในมิติการเรียนรู้ในการปลูกถั่วเขียว คนในชุมชนยังมีการสังเกตและการเรียนรู้ที่จะปลูกถั่วเขียวในพื้นที่เดียวกันกับพืชผักชนิดอื่น เนื่องจากถั่วเขียวเป็นพืชที่ช่วยสร้างความสมบูรณ์ให้แก่ผืนดิน ซึ่งมีผลให้พืชผักที่ปลูกหรือขึ้นอยู่ในบริเวณเดียวกันเติบโตอย่างสมบูรณ์ ซึ่งก็เป็นอีกหนทางหนึ่งของการที่คนมีอาหารสำหรับบริโภคอย่างหลากหลาย ขณะที่ผลผลิตที่เหลือจากการบริโภคหรือจากขาย ซึ่งได้แก่ ต้นถั่วเขียวก็ยังถูกนำมาใช้เป็นอาหารสำหรับวัว ความรู้ในการปลูกถั่วเขียวและใช้ประโยชน์จากถั่วเขียวเช่นนี้จึงเป็นความรู้ในการทำมาหากินในอีกแบบแผนหนึ่งที่คนใช้ประโยชน์เพื่อประยุกต์กับความรู้หลัก เพื่อเอื้อประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตของคน

งา ถั่วลิสงและพืชผักต่างๆ ต่างถูกปลูกไว้บริเวณหัวไร่ ปลายนาเช่นเดียวกัน โดยงาก็มีวิธีการปลูกที่คล้ายกับถั่วเขียว ซึ่งผลผลิตของงาที่ได้นั้นมักนำมาใช้ตำให้ละเอียดเพื่อใช้เป็นอาหารที่รับประทานร่วมกับข้าว สำหรับถั่วลิสงนั้น คนในชุมชนมองว่าเป็นพืชที่มีคุณค่า ดูแลรักษาไม่ยาก โดยปลีกล้วยถูกใช้สำหรับการปรุงอาหาร ส่วนผลถั่วลิสงก็นำมาบริโภค หรืออาจจะนำมาทำขนมหลากหลายชนิดเพื่อใช้ทำบุญในวันสำคัญ เช่น ขนมหักกล้วย ข้าวต้มมัด เป็นต้น ด้วยฐานการมองกล้วยในฐานะของพืชที่ถูกใช้ประโยชน์เสริมพืชที่ใช้เป็น

อาหารหลัก ดังนั้นความรู้ในการปลูกกล้วยจึงเป็นส่วนที่สำคัญและมีอาจแยกขาดจากความรู้หลัก ซึ่งหมายถึงความรู้ในการปลูกข้าวได้ ดังที่ผู้อาวุโสท่านหนึ่งกล่าวว่า " กล้วยก็ไม่เชิงเป็นความรู้ ใครๆ ก็ปลูกกัน ปลูกไว้กินกันมันก็ดี ปลูกแล้วก็ได้อีกอย่างอื่นกินบ้าง ทำขนมอะไรก็ได้ทั้งนั้น..." นอกจากกล้วยที่นำมาใช้เป็นอาหารร่วมกับอาหารประเภทอื่นแล้ว คนก็ยังปลูกพืชพื้นบ้านชนิดต่างๆ เช่น ตะไคร้ ใบมะกรูด โหระพา กะเพรา เป็นต้น โดยปลูกในบริเวณบ้านหรือพื้นที่ว่างเพื่อนำผักเหล่านั้นมาใช้ปรุงอาหารสำหรับการบริโภค

การสร้างความรู้ในการทำมาหากินในมิติของความรู้ในการปลูกพืชเสริม ซึ่งเกิดขึ้นภายใต้ฐานการสร้างความรู้เกี่ยวเนื่องระหว่างความรู้สองชุด หรือการบูรณาการความรู้ ซึ่งหมายถึงว่าภายในตัวความรู้ทั้งสองชุดถูกนำมาประกอบกันเพื่อสร้างสรรค์ให้ชุดความรู้นี้เกิดประโยชน์ต่อการดำรงชีวิต

ความรู้ในการเก็บหาของธรรมชาติ ลำสັตว์และจับสັตว์น้ำ

การเก็บหาของธรรมชาติ ลำสັตว์และจับสັตว์น้ำเป็นอีกมิติหนึ่งซึ่งคนในชุมชนเรียนรู้เพื่อให้มีอาหารและสิ่งของเครื่องใช้ที่จำเป็นสำหรับการดำรงชีวิต โดยผืนป่า ผืนดิน ผืนน้ำนับว่าเป็นแหล่งเรียนรู้ที่สำคัญของคนในชุมชน อันเป็นสถานการณ์จริงของการดำรงชีวิต การเก็บหาพืช กิ่งไม้แห้งจากป่า นับว่าเป็นสิ่งสำคัญเนื่องจากไม้เหล่านั้นจะถูกเตรียมไว้สำหรับการเผาเป็นถ่าน เพื่อเป็นเชื้อเพลิงสำหรับหุงต้มอาหาร ไม้ที่ถูกเลือกเพื่อนำมาทำเป็นถ่าน ได้แก่ ไม้เนื้อแข็ง จำพวกไม้ตะแบก ไม้ตะโก เนื่องจากคนรุ่นพ่อแม่ซึ่งเคยเผาถ่านมาก่อนได้แนะนำบอกกล่าวแก่คนรุ่นลูก เพื่อให้ได้ถ่านคุณภาพดีสำหรับการหุงต้ม นอกจากการเก็บหาไม้สำหรับนำมาทำเป็นถ่านหุงต้มแล้ว ในการไปป่าก็ยังมีเก็บหาอาหารธรรมชาติจำพวกหน่อไม้ การล่าสัตว์จำพวกไก่ป่า กระต่ายป่า อีเห็น ซึ่งในการเก็บหาของธรรมชาติ ลำสັตว์ หากเป็นป่าลึก คนก็จะมีการรวมกลุ่มกันไป ซึ่งมีนัยถึงการสร้างความรู้ที่คนเป็นผู้วางกฎเกณฑ์อันได้แก่ กฎเกณฑ์ในการรวมกลุ่มเพื่อการทำมาหากิน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเก็บหาของธรรมชาติซึ่งคนในชุมชนเรียนรู้ที่จะรวมกลุ่มไปด้วยกัน ซึ่งในการรวมกลุ่มไปด้วยกันนี้จะต้องเป็นคนที่ยึดใคร่ชอบพอกัน มีความคิดที่จะช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เริ่มแรกของการเดินทางไปเก็บหาของธรรมชาติและลำสັตว์นี้จะต้องมีการตกลงกันว่า จะเดินทางในเวลาใดจึงจะมีความสะดวก ปลอดภัย สถานที่ที่นัดหมายคือที่ใด สิ่งของที่ต้องเตรียมไปได้แก่ กระบอกใส่น้ำ อาหารแห้ง ข้าว พางข้าวสำหรับให้วัวกิน เคียว ไม้สางหญ้า ปิ่นแก๊ป มีด ตะขอเกี่ยว ตะเกียงน้ำมันก๊าด และก่อนที่จะเดินทางก็จะมีพิธีพูดคุยปรึกษากันว่าหากสภาพเกวียนของใครไม่ค่อยดี เก้า ก็จะให้วิ่งนำหน้า เพราะหากเกวียนเสีย คนอื่นๆ ที่เทียมเกวียนอยู่ข้างหลังจะได้หยุดเพื่อช่วยเหลือ ในการเดินทางไปหาของธรรมชาติยังประกอบไปด้วยการเรียนรู้ร่วมกันของคนที่จะช่วยเหลือซึ่ง

กันและกัน ในอีกมิติหนึ่งเป็นกฎเกณฑ์ที่จะอยู่ร่วมกับสัตว์ที่ให้คุณ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเรียนรู้ที่จะให้การดูแลวัวซึ่งเป็นพาหนะสำคัญในการเดินทาง รวมถึงกฎเกณฑ์อีกข้อหนึ่งซึ่งได้แก่ กฎเกณฑ์ในการที่จะอยู่ร่วมกับสิ่งเหนือธรรมชาติ เป็นการให้ความเคารพต่อผืนป่าที่คนได้ไปอาศัยประโยชน์ ด้วยการขออนุญาตใช้ผืนป่าเพื่อให้เกิดความเป็นสิริมงคล และให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ในป่าได้มาคุ้มครอง ซึ่งทำให้คนมีความมั่นใจ และอบอุ่นใจในการเดินทางมาใช้ประโยชน์จากป่าเพื่อการดำรงชีวิต

นัดวันกันวันนั้น วันนี้ ไปก็เที่ยมเกวียน เกวียนใครดีไม่ดี ก็รีบแต่งให้ดีซะ แล้วก็นัดกันออกเวลาเท่าไร เราจะไปตี 4 หรือ ตี 5 หรือว่าสว่างแล้วไปก็สุดแล้วแต่ นัดออกพร้อมๆ กัน...ถ้ารู้ว่าเกวียนคันไหนไม่ดีต้องออกหน้า เพราะเกวียนบางที่ไม่เหมือนกันบางที่ก็ใหม่ บางคนก็เก่า พอได้หน้ามาเต็มเล่ม ไม่นานแต่พอควรก็นั่นแหละไม้คันไหนไม่ดีก็ให้ออกหน้า ถ้าหากว่ามันหักตรงไหน เขาจะได้มาช่วยทำกัน มาซ่อมแซมแล้วก็ได้มาพร้อมกัน ถ้าหากว่าเล่มไหนไม่ดีอยู่ตามหลัง พวกเขาทิ้ง พวกไม่ช่วย...ต้องพักให้วัวได้กินหญ้าบ้าง พอเราไปถึงเวลาถ้าเราจะกินข้าวเช้า เราก็ปลดวัวออกจากแอกกินหญ้าสักพักหนึ่ง กินข้าวคุยกัน พอเอว้าวไปกินก็ออกเดินทางกันต่อ...บริเวณที่จอดนอน ต้องเดินดูแหล่งน้ำ หรือที่เป็นทราย ขุดแล้วออกน้ำ มันต้องให้วัวกินได้วัวต้องอยู่ได้สิ เราก็อยู่ได้ บางทีก็มีบ่อ ก็พอน้ำ นี่เป็นเรื่องทางที่เราจะให้ชีวิตอยู่รอด...ไปถึงมันหน้าที่ของเราอยู่แล้ว ไปถึงต้องจตุรปูบอก ที่ลูกมานี่ไม่ได้มาชมชู้หรือมาทำลายอะไร ลูกมาขอเอาของไปทำบ้าน ทำอะไรอยู่ ตามหลักของคนโบราณนะ เมื่อก่อนมันหลายอย่างมันมีทั้งผี อะไรสารพัดอย่าง อย่างเดินไปกลางค้ำกลางคืน เสี่ยงอะไรดังเพลิงพล้าง จะพูดไม่ได้เลยนี่ ถ้าพูดบางที่เขาเกิดลองของ มันจะเข้าตัวเรา...

กฎเกณฑ์ความรู้ในการเก็บหาของธรรมชาติและล่าสัตว์ซึ่งคนในชุมชนเป็นผู้สร้าง ล้วนแสดงถึงแบบแผน กฎเกณฑ์ความรู้ที่อยู่ภายใต้ความสัมพันธ์ช่วยเหลือกันของคนในชุมชน ความรักความผูกพันต่อสัตว์ที่เป็นพาหนะนำพาไปสู่การเก็บหาของธรรมชาติและล่าสัตว์ รวมถึงความเคารพยำเกรงต่อสรรพสิ่งเหนือธรรมชาติ ในฐานะผู้ดูแลปกป้องรักษาให้การเดินทางมีความปลอดภัย โดยนัยเช่นนี้จึงแสดงให้เห็นว่าการสร้างความรู้เกี่ยวกับการเก็บหาของธรรมชาติและการล่าสัตว์มิได้มีลักษณะเพียงเทคนิค วิธีการ ของการล่าสัตว์ หรือการเก็บหาของธรรมชาติเท่านั้น แต่ความรู้นี้ยังมีความเกี่ยวเนื่องกับบริบทต่างๆ ในวิถีการดำรงชีวิต อันหมายถึงความรู้เช่นนี้เป็นความรู้เพื่อการตอบสนองต่อวิถีการดำรงชีวิต

ส่วนในด้านการจับสัตว์น้ำ ก็ยังเป็นความรู้อีกชุดหนึ่งซึ่งถูกสร้างขึ้นจากการเรียนรู้ ฝ่าสังเกตรสภาพธรรมชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสังเกตผิวน้ำ การสังเกตกลิ่นของปลาเพื่อให้รู้ว่า พื้นที่ใดมีปลาชุกชุม และเป็นปลาชนิดใด ความรู้ที่เกิดจากการสัมผัสกับธรรมชาติเช่นนี้ ซึ่งมีได้กำหนดแสดงอยู่ในตำรา

เรียน แต่ก็ก็เป็นสิ่งที่คนในชุมชนมองว่า มีคุณค่าและมีความหมายต่อการดำรงชีวิต การเรียนรู้ที่เกิดขึ้นจากการได้สัมผัสผัสคลุกคลี และใช้ชีวิตร่วมอยู่กับสิ่งเหล่านั้นจนเกิดเป็นความรู้ที่มีประโยชน์ต่อการดำรงชีวิต การเรียนรู้เช่นนี้จึงมีนัยถึงการเรียนรู้ตลอดชีวิต

การหาปลาที่ผมมีความชำนาญ เพราะมองปลา...เราต้องสังเกตเองว่าคนรุ่นน้ำเขาทำอะไร จำเขามาเรื่อย คนโบราณเขาไม่บอกเลยนะว่าเขาทำไม่ได้ปลาเยอะ เราทำไม่ได้ปลาน้อย เขาทำไม่ดักปลาติด เราทำไม่ดักปลาไม่ติด ... ต่อมาก็ชำนาญ เดินผ่านหนองน้ำไหนสามารถบอกได้เลยว่า ปลาในหนองน้ำนี้มีมากน้อยแค่ไหน เพราะว่ากลิ่นปลามันจะออก ...อย่างที่สองก็กระทุมน้ำ เอาดินกระทุมน้ำ เสร็จแล้วก็แช่ไว้ พอน้ำสงบนิ่งดี ปลามันจะมามาตอดที่เท้าเรา ประการที่สามตอนเย็นๆ ทุมนึงไปฟังเสียง ถ้าปลาชุมมันจะขึ้นปุบปับเลยไม่หยุด แล้วดูทิศทางมันว่ามันจะขึ้นหากินตอนไหน ก็จะรู้จากเสียงตัวนั้น ถ้ามันขึ้นทางทิศใดมาก เสียงมันจะไปรวมอยู่ตรงนั้น ... แล้วดูรู้ว่า ปลาตุก ปลาซอนหนองไหน ปลาหมอหนองไหน เราก็ดูเวลามันขึ้นนะ มันขึ้นไม่เหมือนกัน ... ปลาตุกมันขึ้นน้ำนิดเดียว ปลาซอนมันขึ้นโผล่พรวด มันจะเห็นหางโผล่กว่าบ มันจะดัง ถ้าปลาหมอมันขึ้นดีบๆ ขึ้นเหมือนฝนตกกะปลาหมอ ...

การใช้ชีวิตอยู่ร่วมกับธรรมชาติ ไม่ว่าจะเป็นผืนป่า ผืนดิน ผืนน้ำ มีผลให้คนเกิดการเรียนรู้ สร้างความรู้จากการมีปฏิสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อม บริบทต่างๆ ในวิถีการดำรงชีวิต ความรู้ที่สร้างขึ้นจึงเป็นความรู้ที่คนเป็นผู้สร้างสรรค์ ปรับเปลี่ยนเพื่อให้ความรู้ นำพาคนไปสู่เป้าหมายของการดำรงชีวิต

ความรู้ในการเก็บรักษาอาหารสำหรับบริโภคในระยะเวลายาวนาน

การมีอาหารสำหรับบริโภคอย่างเพียงพอในระยะเวลายาวนาน นับเป็นสิ่งที่คนในชุมชนมองว่ามีความสำคัญในลักษณะของการสร้างหลักประกันในการบริโภค การเตรียมพร้อมของคนในการสร้างหลักประกันในการบริโภค เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากการเรียนรู้โดยการสังเกตต่อสภาพการณ์ธรรมชาติในแต่ละช่วงเวลาซึ่งมีลักษณะแตกต่างกัน และภายใต้ความแตกต่างของธรรมชาติในแต่ละช่วงเวลานี้เองที่ทำให้คนเรียนรู้ที่จะดำรงชีวิตในแบบแผนที่มีความแตกต่างกัน กล่าวคือ ช่วงหน้าฝน คนมีการเรียนรู้และการสร้างความรู้ในการปลุกข้าว เพราะเป็นช่วงเวลาที่น้ำมีความอุดมสมบูรณ์เพื่อการหล่อเลี้ยงต้นข้าวให้เติบโต ขณะเดียวกันก็มีการเรียนรู้และการสร้างความรู้ในการจับสัตว์น้ำ เนื่องจากช่วงเวลาดังกล่าวเป็นช่วงเวลาที่ปลาชุม ชุม ส่วนในหน้าแล้งที่ไม่สามารถปลุกข้าวได้ จึงเป็นช่วงเวลาที่ทำให้คนเกิดการเรียนรู้ในอันที่จะเตรียมความพร้อมในเรื่องอาหารการกิน หรือแม้แต่ในช่วงหน้าฝน บางปีที่ฝนตกมากเกินไปจนกระทั่งทำให้เกิดภาวะน้ำท่วม ซึ่งช่วงเวลาเหล่านี้ แม้จะเป็นเวลาที่คนไม่มีความสุข เพราะต้องเผชิญ

กับสภาพของการอดอยาก การย้ายที่อยู่อาศัยรวมถึงสัตว์เลี้ยงไปอยู่บนที่สูง หรือในช่วงหน้าแล้งบางปีก็กินระยะเวลายาวนานกว่าปกติ ซึ่งผลที่เกิดขึ้นและกระทบต่อคนโดยตรงก็ย่อมได้แก่เรื่องของอาหาร ภาวะเหล่านี้มีผลให้คนเกิดการเรียนรู้ในอันที่จะจัดเตรียมอาหารเก็บไว้ล่วงหน้า เพื่อให้มีการบริโภคเมื่อภาวะเหล่านี้มาถึง ดังนั้นความรู้ในการเก็บรักษาอาหารสำหรับการบริโภคในระยะเวลายาวนานจึงถูกสร้างขึ้น

หน้าฝนอันเป็นช่วงเวลาที่ปลาชุกชุม คนในชุมชนก็จะออกไปหาปลา ช้อนกุ้งในพื้นที่ลาดใหญ่ ซึ่งเป็นหนองน้ำขนาดใหญ่ของชุมชน ส่วนหนึ่งก็จะนำมาใช้ปรุงอาหารในทันที ส่วนปลาและกุ้งอีกส่วนหนึ่งก็จะถูกจัดเตรียมเพื่อเก็บไว้บริโภคในช่วงเวลาที่ขาดแคลนอาหาร โดยแบบแผนของการปรุงแต่งอาหารเพื่อเก็บไว้ได้ในระยะเวลายาวนานถูกออกแบบให้มีหลายลักษณะภายใต้หลักการของเวลาที่สอดคล้องกับสภาพการณ์ของธรรมชาติในแต่ละปี ซึ่งมีระยะเวลาที่คนต้องเผชิญสภาวะของความยากลำบากที่มีความแตกต่างกัน แบบแผนของการปรุงแต่งอาหารที่ถูกสร้างขึ้นให้มีความหลากหลายตามสภาพการณ์ธรรมชาติ จึงเป็นสิ่งที่คนในชุมชนตระหนักถึงความจำเป็นและความสำคัญ การใช้ความยาวนานของระยะเวลาเป็นกฎเกณฑ์สำหรับการผลิตอาหารแต่ละประเภทจึงปรากฏขึ้น โดยการจัดประเภทหรือชุดของอาหารแต่ละชุดตามเงื่อนไขของเวลาสำหรับการบริโภคซึ่งถูกจัดเป็น 3 ชุด โดยชุดแรกเป็นอาหารที่ใช้สำหรับบริโภคในระยะเวลา 2-3 ปี ได้แก่ กะปิ น้ำปลา ซึ่งคนเรียนรู้การปรุงแต่งอาหารเช่นนี้มาจากคนรุ่นปู่ ย่า ตา ยาย ที่แนะนำสั่งสอนให้เก็บอาหารที่เหลือจากการบริโภค โดยเฉพาะอย่างยิ่งการทำกะปิ โดยการนำกุ้งขนาดเล็กซึ่งถูกนำมาเคล้ากับเกลือเพื่อหมักไม่ให้เกิดการเน่าเสีย หลังจากนั้นก็นำมาตากแดดและตำเพื่อบรรจุใส่ไห ปริมาณของกะปิที่คนเตรียมการสำหรับการบริโภคในช่วงเวลาของการขาดแคลนอาหารนั้น นอกจากจะผลิตจากฐานของการคาดการณ์สภาวะการณ์ของธรรมชาติ เพื่อให้มีอาหารบริโภค 2-3 ปีแล้ว จำนวนสมาชิกในครอบครัวยังเป็นปัจจัยสำคัญอีกประการหนึ่งต่อเงื่อนไขเชิงปริมาณของการผลิต ดังเช่น " 9 ไห 10 ไห กินได้เป็น 2 ปี 3 ปีนะ ถ้าทำมากนะ กะปิที่เราทำมันแดงกินกับข้าวแล้วมันดี มันนัว (รสดี) ขยำข้าว นะ ... ทุกบ้านเขาก็ทำของเขาไว้สิ ในบ้านเรามีก็คน ก็ดูสิต้องทำให้พอกิน ..." ส่วนการทำน้ำปลา ก็โดยการนำปลาขนาดเล็กจำพวกปลากะตัก ปลาชีวามาเคล้ากับกับเกลือเพื่อหมักและใส่ไว้ในไห เพื่อให้น้ำจากปลาออกมา ซึ่งน้ำปลานอกจากจะให้เป็นส่วนหนึ่งของการปรุงอาหารแล้ว ในภาวะขาดแคลน น้ำปลาก็สามารถนำมาคลุกกับข้าวสำหรับการบริโภคเพื่อให้ข้าวมีรสชาติขึ้น

การปรุงอาหารเพื่อการบริโภคในระยะยาวนาน ชุดที่สองถูกออกแบบให้เป็นอาหารที่ใช้สำหรับการบริโภคในระยะเวลา 1-3 เดือน อันได้แก่ ปลาแร่ ปลาจ่อม โดยปลาจ่อม เป็นการนำปลาขนาดเล็กมาหมักกับเกลือเพื่อป้องกันการเน่าเสีย เป็นระยะเวลาประมาณ 1 เดือนก็สามารถนำมาบริโภคได้ ส่วนปลาแร่เป็นการนำปลาขนาดใหญ่จำพวกปลาช่อนมาหมักเกลือ ซึ่งการที่ปลาช่อนมีขนาดใหญ่ ซึ่งกว่าการหมัก

จะสมบูรณ์ ซึ่งหมายถึง เกือบแทรกซึมอยู่ภายในทุกส่วนของเนื้อปลา ก็อาจจะเวลาราวๆ 1-3 เดือน ขึ้นอยู่กับขนาดของปลาที่นำมาหมัก ส่วนการปรุงแต่งอาหารเพื่อการบริโภคในระยะเวลา 1 เดือนซึ่งเป็นระยะเวลาที่ไม่ยาวนานนัก ได้แก่ การทำปลาต้ม โดยการนำปลาขนาดเล็กจุ่มปลากะต๋ี่ ปลาขาวมาหมักกับเกลือ เริ่มบริโภคได้อย่างเร็วที่สุดเมื่อหมักได้ประมาณ 3-4 คืน

การสร้างความรู้ในการเก็บรักษาอาหารสำหรับการบริโภคในระยะเวลายาวนานซึ่งถูกสร้างให้มีความหลากหลาย โดยอาศัยเงื่อนไขเวลาสำหรับการบริโภคเป็นกฎเกณฑ์สำคัญ นับจากการมีอาหารสำหรับการบริโภคในระยะเวลา 1 เดือน 1-3 เดือน และ 2-3 ปี จึงเป็นแบบแผนของการเตรียมความพร้อมต่อการเผชิญกับสภาวะการณ์ธรรมชาติในรูปแบบต่างๆ โดยการเตรียมความพร้อมในการสร้างความมั่นคงในการบริโภคนี้ก็จะทำให้คนมีความมั่นใจในการดำรงชีวิต

ความรู้ในการผลิต ซ่อมแซมเครื่องมือเครื่องใช้ สำหรับการทำมาหากิน

การเคลื่อนไหวในมิติของเวลาในช่วง 1 ปี ได้ถูกจัดระบบเชื่อมโยงกับความเป็นไปของสภาพธรรมชาติ ซึ่งหมายถึงการที่คนในชุมชนได้มีการวางแผนว่าช่วงเวลาใด ควรจะปฏิบัติกิจกรรมในเรื่องใด การกำหนดแบบแผนการปฏิบัติกิจกรรมเช่นนี้ถูกยึดโยงกับสภาพธรรมชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในฤดูกาลของการทำนา คนในชุมชนจะมุ่งทำนาเป็นหลักเพียงอย่างเดียว ทั้งนี้เพื่อให้มีข้าวสำรองสำหรับบริโภคได้หลายๆ ปี ตรงกันข้ามกับหน้าแล้ง ซึ่งไม่สามารถผลิตข้าวได้ ดังนั้นในช่วงหน้าแล้งจึงเป็นเวลาที่คนมองว่า ควรจะเป็นช่วงเวลาของการคิด ตระเตรียม อุปกรณ์ ข้าวของเครื่องใช้ให้พร้อมเพื่อที่จะใช้ประโยชน์ในฤดูกาลของการทำนา

สิ่งของ เครื่องใช้ที่จำเป็นในการดำรงชีวิตที่ต้องมีการเตรียมไว้ใช้ในหน้าแล้ง ได้แก่ เครื่องจักสานจำพวก กระบุง ตะกร้า เพื่อนำมาใส่ข้าว ฟืนฟาง สำหรับใช้ในประเพณีแห่ธงสงกรานต์ของชุมชน หรือนำมาใช้บรรจุสิ่งของที่นำไปใช้สำหรับการเดินทางไปเก็บหาของธรรมชาติในสถานที่ห่างไกล นอกจากนี้ยังมีการซ่อมแซม หรือสร้างเครื่องมือที่ใช้ในการจับสัตว์น้ำเพื่อเตรียมไว้ใช้จับสัตว์น้ำในหน้าฝน การผลิตซ่อมแซมเครื่องมือ เครื่องใช้ล้วนเป็นหน้าที่ของทุกครอบครัว แต่หากครอบครัวใดที่ไม่มีความสามารถก็อาจจะต้องพึ่งพาผู้รู้ในด้านการจักสาน เพื่อคอยแนะนำให้สามารถทำได้ แม้จะไม่สวยงามนักแต่มุ่งมั่นที่ประโยชน์ใช้สอย โดยเครื่องจักสานนับว่าเป็นสิ่งสำคัญ เพราะสามารถใช้บรรจุอาหาร สิ่งของต่างๆ เพื่อนำไปใช้บริโภค การแลกเปลี่ยนโดยเฉพาะอย่างยิ่ง หากมีการเก็บหาของธรรมชาติในพื้นที่ห่างไกล ก็จะมีการนำเครื่องจักสาน เช่น ขโม่ง หรือตะกร้าสำหรับใส่ของกินจำพวกเกลือ พริก กะปิ เนื้อวัวที่เชือดตากแห้งเพื่อนำไปใช้บริโภคระหว่างการเดินทาง เมื่อเครื่องจักสานมีความจำเป็น ดังนั้นคนในชุมชนจึงพยายามฝึกหัด

เรียนรู้จากผู้ที่เป็นอยู่ก่อนแล้ว โดยวัสดุที่ใช้ทำก็เป็นวัสดุจำพวกไม้ไผ่ที่มีอยู่ในชุมชน นอกจากนี้หากเป็นอุปกรณ์สำหรับล้าสัตว์ ก็จะมีการเตรียมทำเอาไว้ เช่น กล้องพู่ จะใช้วัสดุจากไม้ไผ่ธรรมชาติเพื่อส่งยั้งสัตว์เล็ก ๆ

ความรู้ในการผลิตเครื่องนุ่งห่ม

เครื่องนุ่งห่มอันได้แก่ เสื้อผ้า ผ้าห่ม ที่นอน มุ้ง ล้วนเป็นสิ่งสำคัญประการหนึ่งในการดำรงชีวิต เนื่องจากเครื่องนุ่งห่มเหล่านี้ ถูกนำมาใช้สวมใส่ในการทำมาหากิน และเครื่องนุ่งห่มอีกส่วนหนึ่งก็ยังช่วยสร้างความอบอุ่น ปลอดภัยในเชิงสุขภาพให้แก่คน ดังนั้นการฝึกหัดเรียนรู้ในการผลิตเครื่องนุ่งห่ม จึงเป็นเรื่องที่คนในชุมชนตระหนักถึงความจำเป็น ซึ่งอาจเรียกว่าเป็นความรู้พื้นฐานที่ทุกคนต้องทำ ดังที่ผู้อาวุโสท่านหนึ่งแสดงทัศนะว่า "ทอไม่ได้ก็ไม่ได้นุ่ง ทำเป็นกันทุกบ้าน ตัวเราไม่ทำ บ้านเราก็ไม่มีเสื้อผ้าใส่....." ด้วยความจำเป็นของเครื่องนุ่งห่มเช่นนี้ คนจึงสร้างความรู้ในการผลิตเครื่องนุ่งห่ม ทอผ้า โดยพ่อแม่ จะเป็นผู้ฝึกหัดให้แก่ลูก นับจากการปลูกฝ้าย ซึ่งหากฝ้ายออกดอกก็จะนำฝ้ายมาตากให้แห้ง พร้อมกับการนำเมล็ดฝ้ายออก จากนั้นก็อาศัยเครื่องมือ ในการนำฝ้ายออกมาพันไว้กับไม้ เพื่อนำมาใช้ในขั้นตอนของการทอผ้า ในกระบวนการของการนำฝ้ายออกมาให้เป็นเส้นด้าย นับว่าเป็นกระบวนการที่มีความละเอียด และต้องใช้เวลานานหลายคืน บางครั้งก็ต้องทำทั้งวันทั้งคืน ดังนั้นจึงต้องอาศัยความอดทน ขั้นตอนต่อมาเป็นขั้นตอนของการทอผ้า ซึ่งต้องอาศัยกี่ อันเป็นเครื่องมือที่ใช้ในขั้นตอนของการทอผ้า รูปแบบของผ้าที่จะนำมาใช้ประโยชน์ ซึ่งถูกออกแบบเอาไว้ล่วงหน้า ทั้งผ้าที่นำมาใช้นุ่งซึ่งเรียกว่าผ้านุ่ง กางเกงขาก๊วย รวมถึงเสื้อเชิ้ต เพื่อเข้าสู่กระบวนการทอผ้า จึงเป็นเรื่องที่ทุกคนรอบครัวต้องจัดเตรียมดำเนินการ

การจัดเตรียมทอผ้า อย่างเพียงพอกับความต้องการของสมาชิกในครอบครัว ซึ่งคนในชุมชนมองว่า ต้องอาศัยระยะเวลาส่วนหนึ่งซึ่งยาวนานพอสมควร ดังนั้นเพื่อมิให้เวลาของการทำมาหากิน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเวลาของการทำนา ปลูกข้าว ซึ่งถูกให้ความสำคัญ เป็นลำดับแรกต้องสูญเสียไป ดังนั้น การจัดช่วงเวลาที่มีความเหมาะสม จึงเป็นอีกมิติหนึ่งที่คนเรียนรู้เพื่อที่จัดการวางแผนต่อวิถีการดำรงชีวิต ความเหมาะสมในการสร้างความรู้เพื่อการผลิตเสื้อผ้า เครื่องนุ่งห่ม จึงถูกจัดให้อยู่ในช่วงเวลาที่ว่างเว้นจากการทำนา ปลูกข้าว เพื่อให้มีความหมายว่าเป็น "ช่วงว่าง" แบบแผนของการจัดการต่อวิถีการดำรงชีวิต ซึ่งถูกสร้างสรรค์ ปรับเปลี่ยน เพื่อให้ความรู้ในแต่ละมิติ ได้ทำหน้าที่อย่างสอดรับกัน จึงเป็นความรู้ที่ค่อยๆ เรียนรู้ปรับเปลี่ยนความรู้ เพื่อให้ความรู้ชุดต่างๆ ทำหน้าที่ตอบสนองต่อการดำรงชีวิตของคนในทุกมิติ

ความรู้ในการดูแลรักษาสุขภาพ

การมีสุขภาพที่แข็งแรง สมบูรณ์ ปราศจากโรคภัย นับว่าเป็นเป้าหมายที่สำคัญของชุมชน เนื่องจากการมีสุขภาพแข็งแรง สมบูรณ์ย่อมหมายถึง ความราบรื่นในการกระทำกิจกรรมการดำรงชีวิตอื่นๆ ความรู้เกี่ยวกับความปลอดภัยในมิติสุขภาพถูกสร้างขึ้นอย่างมีความเชื่อมโยงกับสรรพสิ่งทั้งพืชพรรณไม้ ความคิด ความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งเหนือธรรมชาติและคนที่ดำรงอยู่ในชุมชน การเชื่อมโยง อิงอาศัยกันระหว่างสรรพสิ่งก่อให้เกิดการสร้างความรู้เพื่ออธิบายความเป็นไปของความเจ็บป่วย การสืบค้นหนทางของการบำบัดรักษา ป้องกันความเจ็บป่วย ทั้งที่ดำรงอยู่ในลักษณะหนทางที่ต้องพึ่งพิงพืชพรรณสัตว์ป่าจากธรรมชาติ หรือหนทางที่ต้องอาศัยการติดต่อผ่านสิ่งเหนือธรรมชาติซึ่งถูกร้อยเรียงขึ้นมาเพื่อให้ชุมชนมีความปลอดภัย

การเกิดขึ้นของความรู้ในการดูแลรักษาสุขภาพซึ่งเป็นเรื่องที่มีความเกี่ยวข้องกับความปลอดภัยในชีวิตคน จึงเป็นเรื่องที่คนในชุมชนต่างให้ความสำคัญ และมีความพยายามที่จะเรียนรู้ เพื่อสร้างเป็นชุดความรู้สำหรับการดูแล รักษาคนในชุมชนให้มีสุขภาพดี พร้อมทั้งจะใช้ชีวิตอย่างมีความสุข การสร้างความสัมพันธ์กับพืชพรรณไม้ และสัตว์ป่า ถูกสร้างขึ้นเพื่อนำสิ่งธรรมชาตินั้นมาดัดแปลงสำหรับบำบัดรักษาโรค โดยคนมีการเรียนรู้ว่าพืชชนิดใด หรือสัตว์ชนิดใดสามารถนำมาใช้รักษา บรรเทาอาการโรคได้ การที่จะได้มาซึ่งความรู้เหล่านี้จำเป็นต้องอาศัย คลุกคลี เรียนรู้ร่วมกับธรรมชาติเป็นเวลายาวนาน นอกจากนี้ในวิธีการนำสิ่งธรรมชาติเหล่านั้นมาบำบัด รักษา ก็ต้องกระทำด้วยความละเอียดอ่อน เพราะการดูแลรักษาสุขภาพเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความอยู่รอดของชีวิต ดังนั้นความรู้เกี่ยวกับการดูแลรักษาสุขภาพจึงถูกสร้างและกำหนดให้มีกฎเกณฑ์ กิจกรรมเฉพาะ และสถาบันที่ทำหน้าที่ผลิต ส่งต่อความรู้ ซึ่งมีผลในการกำกับให้คนในชุมชนยอมรับและเชื่อมั่นต่อแนวทางการปฏิบัติของความรู้ชุดนี้

การดูแล รักษาสุขภาพในชุมชนต้องอาศัยหมอ หรือผู้รู้ในชุมชน สืบเนื่องมาจาก หมอ เป็นผู้มีความชำนาญในการดูแล รักษาโรคต่างๆ หมอในชุมชนจึงมิได้มีมากมาย เนื่องจากการเรียนรู้ในมิติสุขภาพจำเป็นต้องอาศัยการเรียนรู้ที่ต้องถึงพืชมธรรมชาติ การลองผิดลองถูก ในบางครั้งการลองผิดลองถูกอาจหมายถึงการเสียชีวิต นอกจากนั้นยังต้องอาศัยความอดทน ความพยายามฝ่าสังเกตสภาพธรรมชาติว่าพืช สัตว์ชนิดใดที่สามารถนำมารักษาโรคได้ หรือต้องนำส่วนของพืช สัตว์มาประกอบกันเพื่อรักษาอาการของโรคบางอย่าง กระบวนการเรียนรู้ดังกล่าวจึงเป็นการเรียนรู้ที่ต่อเนื่อง ยาวนาน บางครั้งในชีวิตของคนคนหนึ่งก็ยังไม่สามารถเรียนรู้เกี่ยวกับการดูแลสุขภาพในด้านนั้นๆ ได้อย่างครบถ้วน เมื่อเป็นเช่นนั้นการถ่ายทอดความรู้จึงเป็นเรื่องเฉพาะที่ผู้เรียนต้องมีความใกล้ชิด เพราะการถ่ายทอดความรู้เช่นนี้ต้องอาศัยการสังเกต จดจำ ฝึกปฏิบัติ เพื่อให้เกิดความมั่นใจได้ว่าสรรพสิ่งธรรมชาติที่นำมาสามารถ

บำบัด รักษาอาการผิดปกตินั้นได้จริง การเข้าถึงความรู้ที่มีข้อจำกัดดังกล่าว การสืบทอดความรู้จึงมักกระทำกันภายในตระกูลที่มีความสัมพันธ์โดยสายเลือดเป็นส่วนใหญ่

เริ่มเป็นหมอดำเฒ่ตั้งแต่อายุ 20 ปีก็เป็นแล้ว แม่คุณ (ยาย)เป็นก่อน แม่เราเป็นอีก พอแม่เสียชีวิตก็ไปเป็น พี่สาวเราเสียชีวิต เราก็เป็น...ไปทำคลอดคนที่ปวดท้อง เขาจะทำคลอดก็มาตาม สมมติว่ามาตามแม่เราเนาะ นี่ก็อายุยังไม่ถึง 20 ก็ยังเป็นนักเรียน เราก็ตามไปดู พอปวดท้องมากก็บิดไปบิดมา พอเจ็บมากๆ เบ่งไปมันก็ออก มันก็คลอดได้ พอมองเขาก็ไม่ยาก ที่นี้แม่เราเสียชีวิตเราเป็น พี่เราเสียชีวิต เราก็ทำได้ ใจกล้า...

ความรู้เกี่ยวกับการทำคลอดหรือการเป็นหมอดำเฒ่ที่ปรากฏในชุมชน เป็นมิติหนึ่งของการดูแลรักษาสุขภาพที่ถูกให้ความสำคัญ เนื่องจาก เป็นการเพิ่มสมาชิกใหม่ของชุมชนเพื่อร่วมช่วยเหลือกันในการทำมาหากิน ดังนั้นการทำคลอดจึงเป็นเรื่องที่คนในชุมชนมองว่าผู้ทำคลอดหรือหมอดำเฒ่จะต้องมีความรู้ ความชำนาญเพื่อให้ชีวิตใหม่ของชุมชนได้อยู่รอด ปลอดภัย โดยเฉพาะอย่างมีความรู้ตั้งแต่แรกเริ่มของการรู้ที่ตั้งครรภ์ การปฏิบัติตัวระหว่างตั้งครรภ์ ความรู้เกี่ยวกับตำแหน่งของเด็กในท้อง การคลอดและการดูแลเด็ก การดูแลรักษาตัวหลังคลอด การที่หมอดำเฒ่มีความรู้ในทุกมิติของการคลอดและมีประสบการณ์สูงในการทำคลอด ซึ่งรวมถึงการทำคลอดแล้วทั้งเด็กและแม่เด็กมีอัตราการรอดชีวิตสูง หากเป็นเช่นนั้นหมอดำเฒ่ก็จะได้รับการยอมรับและพร้อมที่จะฝากฝังชีวิตใหม่ของชุมชนไว้กับหมอดำเฒ่

หมอดำเฒ่ในฐานะของผู้รู้ด้านการตั้งครรภ์และการคลอดบุตรจึงปฏิบัติหน้าที่ในลักษณะของการเป็นที่ปรึกษาแก่ผู้ที่คาดว่าจะตั้งครรภ์ การดูแลแนะนำวิถีการปฏิบัติตนแก่ผู้มีครรภ์และการทำคลอดสำหรับการทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาแก่ผู้ที่คาดว่าจะตั้งครรภ์นั้น หมอดำเฒ่จะเป็นผู้ซักถามอาการของผู้ที่มาปรึกษา พร้อมทั้งตรวจดูอาการโดยการคลำบริเวณท้อง ด้วยการส่งสมประสบการณ์ในการทำคลอดของหมอดำเฒ่ ที่เฝ้าติดตามช่วยเหลือแม่ในการทำคลอดให้แก่คนในชุมชน จึงทำให้หมอดำเฒ่บอกได้ว่าผู้ที่มาปรึกษาดังครรภ์หรือไม่ หากตั้งครรภ์ก็จะให้คำแนะนำเกี่ยวกับวิธีปฏิบัติว่าควรทำอย่างไรบ้างเพื่อให้เด็กในท้องสมบูรณ์แข็งแรง และแม่เด็กมีความปลอดภัย

มาหาคุณยาย คุณยาย ฉันเป็นอะไรไม่รู้ กินข้าวไม่ได้ ลูกก็เหนื่อย เป็นแต่ลม พอถูกแดดร้อนๆ ก็จะเป็นลม เข้ามาก็อาบน้ำแล้วก็สบายไปหน่อยหนึ่ง พอถูกแดดร้อนๆ ก็พลอยจะเป็นอีก...แล้วเอ็งมีเมนส์หรือเปล่าเดือนนี้ บอกว่าไม่มี ไม่มีเดือนหนึ่งแล้วยาย ก็บอกเขาว่า ไม่มีแล้วเอ็งจะมีเด็ก

เอ็งอาจจะแพ้ท้องนะสิ... บางคนก็ให้เราจับมันกลัวจะไม่มีจริง มันนอนเราก็จับ คลำท้องมันเป็นก้อนๆ ต่ำๆ... จับต้องเบาสิ จับแรงไม่ได้ คลำตุ่มมันก็มี... แต่คลำตรงนั้นมันเป็นก้อน นี่ได้สองเดือนกว่า เขาบอกยายทำไมรู้ละ ก็บอกว่ารู้สิคนสามเดือน มันจะขึ้นมาข้างบนหน่อย คนที่อยู่เดือนกว่าๆ มันยังไม่โต โตขึ้นมาก็ขึ้นมาใหญ่เรื่อยๆ... ก็แนะนำว่ามีท้องห้ามให้เขามาเหยียบ เมื่อเราเจ็บท้องหรือเป็นอะไรก็มาหายาย เดียวยายบอกให้ นวดแล้วเด็กจะตาย...

ในสถานการณ์ของการคลอดบุตร ซึ่งเป็นสถานการณ์เร่งด่วนซึ่งต้องการความปลอดภัย หมอตำแยจึงถูกให้ความสำคัญในฐานะของผู้มีบทบาทในการสร้างความปลอดภัยต่อการเกิดขึ้นของชีวิตใหม่ที่มีคุณค่าสำหรับครอบครัว

ความรู้ในการสร้างความสัมพันธ์ของคนในชุมชน

ภายใต้ความจำกัดของพลังกำลัง รวมถึงความแตกต่างในเชิงความรู้ ความสามารถของคน จึงนำไปสู่การเรียนรู้ในการที่จะสร้างความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนโดยเฉพาะการทำนา ซึ่งถูกให้ความสำคัญในฐานะเป็นแบบแผนหลักของการดำรงชีวิต และถึงแม้ว่าหลายคนในชุมชนจะถูกฝึกหัดเพื่อให้สามารถทำนาปลูกข้าวได้ก็ตาม แต่การทำนาซึ่งเป็นแบบแผนของการทำมาหากินซึ่งมีหลากหลายขั้นตอน กระบวนการ อาทิ ไถนา ดำนา เกี่ยวข้าว และในแต่ละขั้นตอนก็ต้องอาศัยแรงงานคนเป็นส่วนใหญ่ และจะใช้แรงงานจากวัวบ้างในช่วงการไถนา การใช้แรงงานคนเป็นส่วนใหญ่ในการทำนา ซึ่งมีวัตถุประสงค์หลักของการมีข้าวไว้บริโภคอย่างพอเพียงภายในครอบครัว อันมีนัยของความพอเพียงในระยะเวลา 2 - 3 ปี ดังนั้นการอาศัยแรงงานแต่เพียงเฉพาะสมาชิกในครอบครัวในทุกขั้นตอนของการทำนาจึงถูกมองว่าเป็นภาระหนักเกินไป รวมถึงการที่คนมีวิถีชีวิตที่พันผูกอยู่กับการทำนา ปลูกข้าวจึงทำให้คนมีความรู้เกี่ยวกับการทำนา ปลูกข้าวอย่างถ่องแท้ โดยเฉพาะในขั้นตอนของการเก็บเกี่ยว ซึ่งหากเก็บเกี่ยวช้าหรือใช้เวลานานเกินไปในการเก็บเกี่ยว ก็จะทำให้ข้าวที่ยังไม่ได้เก็บเกี่ยว รวมถึงข้าวที่เกี่ยวแล้วซึ่งจะร่อนนำไปเก็บไว้ในยุ้งแห้งกรอบ ด้วยฐานความคิดและการที่คนมีความรู้ในการทำนาปลูกข้าวเช่นนี้ ดังนั้นคนจึงสร้างแบบแผนความรู้ในการช่วยเหลือแลกเปลี่ยนแรงงานกัน ด้วยการพูดคุยปรึกษาหารือกัน พร้อมกับการจัดแบ่งคนออกเป็นชุดหรือเป็นสาย เพื่อความสะดวกในการเดินทาง ไปช่วยเหลือในแต่ละพื้นที่ซึ่งห่างไกลกัน รวมถึงเพื่อเป็นการลดการสูญเสียของผลผลิตข้าวที่ได้จากการรอคอยในช่วงเวลาของการเก็บเกี่ยว การช่วยเหลือแลกเปลี่ยนแรงงานในการทำนาซึ่งคนเรียกว่า "การเอาแรง" จึงเป็นความรู้ที่ถูกสร้างขึ้นอย่างมีความ

สัมพันธ์เชื่อมโยงกับความรู้ชุดอื่นๆ และขณะเดียวกันก็เป็นความรู้ที่อยู่ภายใต้รากฐานความสัมพันธ์แบบอิงอาศัยซึ่งกันและกันระหว่างคนในชุมชน

เราก็คนบ้านนี้แหละ ใครๆ ในหมู่บ้านเราก็ต้องช่วยกัน เราไถนาบางทีบอกว่าเฮ้ย ฟุ้งนี้ ภูไถนะโว้ย เข้าเฮกันไป เจ้าของบ้าน ก็หอบข้าวไปเลี้ยง.....ก็ไถ ที่นี้ เอาฟุ้งนี้ ภูจะทำดำแล้ว เอาไปดำ มีชุดดำก็ไปถอนกล้า ไปเป็นสิบๆ ยี่สิบนะ ที่นี้พอข้าวสุกจะถึงคราวเกี่ยวก็ต้องไปบอกว่า วันนี้ภูเกี่ยว ก็ต้องแบ่งเป็นกี่เจ้า แบ่งกันไป มันต้องช่วยกันอย่างนี้ ถึงเวลาเราก็ไป ใช้แรงเขาสิ.....

นอกจากความสัมพันธ์ในเชิงเอาแรงของการทำนา ซึ่งถูกสร้างขึ้นในฐานะของความรู้ เพื่อการนำพาให้คนในชุมชนสามารถทำมาหากินเพื่อการหล่อเลี้ยงชีวิต เป็นไปอย่างราบรื่นแล้ว ในแบบแผนการดำรงชีวิตมิติอื่นก็ยังคงต้องอาศัย ความร่วมมือช่วยเหลือกันของคนในชุมชน สืบเนื่องจากการที่คนในชุมชนมีความรู้ความสามารถแตกต่างกัน เช่น บางคนเป็นหมอด้ายซึ่งมีความสามารถเฉพาะในการทำคลอดและดูแลผู้ที่ตั้งครรภ์ ช่างสร้างบ้านยังมีความสามารถในการสร้างสิ่งปลูกสร้างทั้งหลาย หมอขวัญซึ่งเป็นผู้รู้ในด้านประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับข้าว เป็นต้น ความแตกต่างในเชิงความรู้ความสามารถของคน จึงมีผลทำให้คนเรียนรู้ในการสร้างความรู้ ในการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ซึ่งในด้านการช่วยเหลือกันนี้ แม้คนในชุมชนจะมองว่ามีลักษณะของการแลกเปลี่ยนแรงงาน แต่ก็เป็น การแลกเปลี่ยนภายใต้ฐานคิดของการพึ่งพาอาศัยกันเพื่อนำพาให้คนสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้

ก็สอนเมีย สอนลูก ว่า ชาวบ้าน เขาทำอะไรบ้าง เราอยู่ไม่ได้ เขาดำนาเราไป เขามุงบ้านเรา ต้องช่วย ขึ้นไม่ได้ก็อยู่ข้างล่าง ทำอะไรก็ต้องช่วย ที่นี้พอถึงคราวเรา เขาก็มาช่วย....

ด้วยการช่วยเหลือพึ่งพากันมาโดยตลอด ของคนในชุมชน ดังนั้นความขาดแคลนอาหาร ข้าวของเครื่องใช้ของสมาชิกคนหนึ่งคนใดของกลุ่มหนึ่งกลุ่มใดภายในชุมชนก็จะถูกมองว่าเป็นเรื่องที่มีความเกี่ยวเนื่องกับความเป็นชุมชน ซึ่งสมาชิกคนอื่นๆ ที่มีได้มีความขาดแคลนต้องช่วยเหลือ

คนไหนมีข้าวเยอะก็ดี บางคนมันไม่พอกินนะ ต้องมาขอยืม อย่างบ้านเราละ ยืมไป 4 ถัง 5 ถัง เอาไป พอถึงเขาได้เขาก็เอามาใช้...คนแต่ก่อนเขาไม่คิดดอกเบียกันหรอก...ก็ให้เขาไปกิน ถึงเวลามีเขาก็เอามาใช้..ก็ปันกันไป ให้กันไป ที่เขาเดือดร้อนจริงๆ ให้ไปเลยก็มีให้กันทุกบ้านนะ...

การพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันและกับคนในชุมชน ซึ่งถูกสร้างสรรค์ขึ้นเป็นความรู้เพื่อให้แบบแผน การดำรงชีวิตในมิติต่างๆ ของคน มีความสำเร็จตามเป้าหมายที่ถูกกำหนดไว้ ดังนั้นในการสร้างความสัมพันธ์ของคนในชุมชนแม้จะถูกชี้ให้เห็นในมิติของความรู้ในเชิงความสัมพันธ์ของคนในชุมชน แต่ก็มิได้หมายความว่า ความรู้ที่ถูกแยกออกมาจากความรู้ในชุดอื่นๆ แต่ในทางตรงกันข้ามความรู้ในการสร้างความสัมพันธ์ของคนในชุมชนนี้ ถูกผสมผสานสอดแทรกอยู่ในมิติอื่นๆ ของความรู้ทุกชุด ทั้งนี้เพื่อเป็นส่วนประกอบอย่างหนึ่งที่ทำให้คนบรรลุต่อเป้าหมายในการดำรงชีวิต

ความรู้ในการสร้างคุณความดี

คุณความดีเป็นสิ่งที่ถูกกำหนดขึ้นเป็นแบบแผน แนวปฏิบัติ เพื่อควบคุม กำกับวิถีการประพฤติ ปฏิบัติตนของคนเพื่อให้เป็นคนดีตามที่สังคมต้องการ การเป็นคนดีของสังคมก็เพื่อให้คนในสังคมอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข ความรู้เกี่ยวกับความดีถูกส่งผ่านมายังคนในชุมชนโดยวัด การแนะนำ สั่งสอนจาก พ่อ แม่ คนเฒ่า คนแก่ และความรู้ดังกล่าวมักปรากฏอยู่ในรูปของหลักธรรมคำสอนทางศาสนา คำสอนเรื่องเล่าของคนรุ่นปู่ ย่า ตา ยาย ประเพณี พิธีกรรม การช่วยเหลือซึ่งกันและกันของคนในชุมชน

ด้วยฐานความคิด ความเชื่อที่ว่า การดำรงอยู่ของคนในชุมชนมีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกับบริบทเงื่อนไขที่ดำรงอยู่ในวิถีชีวิต ทั้งเงื่อนไขในส่วนที่เป็นธรรมชาติ สิ่งเหนือธรรมชาติ และการติดต่อสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชน การอิงอาศัยซึ่งกันและกันดังกล่าว เป็นการอิงอาศัยที่อยู่บนฐานของความสมดุลย์ ด้วยความเชื่อที่ว่า หากสิ่งหนึ่งสิ่งใดมีความเปลี่ยนแปลงก็ย่อมส่งผลกระทบต่อส่วนอื่นๆ ด้วย ดังนั้นตัวคนในชุมชนจึงเป็นส่วนสำคัญที่จะดำเนินวิถีชีวิตเพื่อรักษาความสมดุลย์ระหว่างส่วนต่างๆ ทั้งนี้เพื่อการดำรงอยู่ของสรรพสิ่งและความสงบสุขของคนในชุมชน ความดีงามจึงเป็นแบบแผน กฎเกณฑ์ที่คนในชุมชนสร้างขึ้นตามรากฐานความคิดของการอิงอาศัยกันระหว่างสรรพสิ่ง โดยอาศัยสถาบันหลักของชุมชน ซึ่งได้แก่ วัด และครอบครัวเป็นพื้นที่ในการส่งต่อความรู้ในการสร้างคุณความดี

ความรู้ในการสร้างคุณความดีที่ถูกส่งผ่านถ่ายทอดโดยวัด ถูกให้ความหมายตามหลักศาสนาอันมีนัยของการหล่อหลอมความเป็นคนดี มีคุณธรรม โดยเรื่องราวที่ถูกสั่งสอนมักเป็นเรื่องของการทำความดี การอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีความสุข การประกอบคุณความดีที่ถูกส่งผ่านวัดเป็นสิ่งที่คนในสังคมปฏิบัติยึดถือเป็นเรื่องปกติธรรมดาของสังคม สืบเนื่องมาจากสายใยที่มั่นคงระหว่างคนกับวัด โดยเฉพาะด้านการพึ่งพาซึ่งกันและกัน คนพึ่งพาวัดในทุกมิติของชีวิต นับตั้งแต่การเกิด ซึ่งคนมักนำบุตรที่เกิดไปให้พระโกณผผไฟ ตั้งชื่อ เมื่อเด็กเติบโต หากเป็นเด็กชายก็มักจะส่งไปศึกษาเล่าเรียนความรู้ทั้งในส่วนที่เป็น การอ่านออก เขียนได้ และพระธรรมวินัยกับพระ การทำบุญในวันพระ และเมื่อมีประเพณี พิธีกรรม

ต่างๆ ทั้งนี้เพื่อเป็นการทำจิตใจให้ผ่องใส สงบสุข พร้อมกันนั้นวัดก็ได้รับเงินเพื่อบำรุงพระศาสนา และเมื่อเจ็บไข้ ไม่สบายก็อาศัยยาโบราณ สมุนไพรจากวัด ความสัมพันธ์ของคนกับวัดดังกล่าวจึงก่อให้เกิดการหล่อหลอมเรื่องราวเกี่ยวกับคุณงามความดีแก่คนในสังคม

เมื่อก่อนพระมาบิณฑบาต เด็กจะวิ่งตามนะ พอเราใส่บาตร พระก็ให้พรทั้งหมด ทั้งแม่ ลูก ก็ให้พรหมด เกาะไป ไปวัดก็ตามไป แม่กราบลูกก็กราบ มันก็เลยติดเป็นประเพณี ไปทำบุญวันพระ 14 ค่ำ นี่ก็จะหยุดไถนา พักวัวไถ 14 ค่ำ หยุดวันพระ 14 ค่ำ ก็เริ่มทำขนมกันแล้ว ก็แล้วแต่ใครมีฝีมือ ก็ทำ พຽ່ງนี้วันพระไปทำบุญ ก็ไปกันเต็ม ทั้งเด็ก ลูกแดงไปกัน ก็ใส่ถาดแบกกันไป...

อีกมิติหนึ่งของความรู้ในการสร้างคุณความดีได้ถูกส่งผ่านครอบครัว โดยมักจะเป็นความรู้ที่อยู่ในรูปของคำสั่งสอน คำแนะนำของพ่อ แม่ หรือในรูปของนิทานที่ให้ข้อคิดเกี่ยวกับคุณ ความดี เพื่อให้สมาชิกของครอบครัวเป็นคนดีของสังคม แบบแผน กฎเกณฑ์เกี่ยวกับคุณความดี ที่ถูกส่งผ่าน แนะนำสั่งสอนโดยครอบครัวมักจะมีข้องเกี่ยวกับการประพฤติตนให้เป็นประโยชน์ต่อสังคม ในลักษณะของการช่วยเหลือ พึงพาอาศัยซึ่งกันและกัน การไม่เอาเปรียบสังคม

เมื่อเห็นแก่ตัวเมื่อไรกรรมก็จะเกิด เห็นบางคนละนะเพื่อนเขาไถนา ถ้าพอไปเข้าจริง ๆ ก็เอาเปรียบเขา เพราะเขามีนิทานอยู่ว่าเศรษฐีเขาอยากได้ลูกสะใภ้ที่ดี เขาไปหาคนดู อยู่ในกลุ่มเยอะ ๆ เขาก็ถามว่าเขามีปัญหาอย่างหนึ่งจะให้ตอบ มีปลาซ่อนตัวใหญ่ ทำยังไงจะให้กินนาน ๆ ถ้าใครตอบถูกเขาจะเอาเป็นลูกสะใภ้ ตอบกันทั้งด้อมย่า ทำปลาร้า ซึ่งทุกอย่างก็ดีทั้งนั้นนะ แต่มีอยู่คนหนึ่งตอบว่าต้องทำเป็น 3 อย่าง 3 ท่อน อีกท่อนหนึ่งเอามาต้มยำ แล้วก็ไปถวายพระ มีจิตใจบุญใจใหม่ อีกท่อนหนึ่งเอาต้มแกงแล้วมาแจกชาวบ้าน อีกท่อนหนึ่งเอามากินในบ้าน นี่ก็มาถามเหตุผล ท่อนที่ทำบุญนี้คือว่าทุนไว้ภายหน้า ไอ่แจกชาวบ้านนี้ได้กินตลอด ถ้าเกิดชาวบ้านเขาทำอะไร เขาก็ถึงเราก่อนนะ ก็สอนลูกตลอด กินข้าวกินปลากันก็สอน...

นอกจากนี้ ประเพณี พิธีกรรม ยังเป็นอีกพื้นที่หนึ่งของการสร้างความรู้เกี่ยวกับการสร้างคุณความดี โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเพณีของชุมชนซึ่งสืบต่อกันมานาน อันได้แก่ ประเพณีแห่งสงกรานต์ ซึ่งจัดขึ้นทุกปี ซึ่งมีกุศโลบายเพื่อให้คนได้ร่วมทำบุญ ถวายอัฐถบิหาร

ความรู้ในการสร้างความงาม และคุณค่าเชิงสุนทรียะ

ความงามและคุณค่าเชิงสุนทรียะ ถูกสร้างขึ้นภายใต้เงื่อนไขหรือบริบทในวิถีการดำรงชีวิตอย่างมีเจตน์จำนงเฉพาะเพื่อให้คนมีความรู้สึกที่ดี มีความปรารถนา ความรักในอันที่จะสร้างสรรค์กิจกรรมต่างๆ เพื่อการดำรงชีวิต วิธีทางแห่งการสร้างความรู้สึกรักในการทำกิจกรรมเพื่อการดำรงชีวิตให้เป็นเจตจำนงหลักของคนได้ย่อมต้องอาศัยความรู้ที่ถูกสร้างขึ้นจากมุมมอง ความคิด กฎเกณฑ์ ซึ่งมีความสัมพันธ์กับวิถีการดำรงชีวิตของคนในชุมชน การที่ความรู้ถูกสร้างขึ้นภายใต้วิถีการดำรงชีวิตของคนก็ย่อมหมายความว่าความรู้นั้นต้องรับใช้หรือตอบสนองต่อวิถีการดำรงชีวิต เช่นเดียวกันกับความสนุกสนาน เพลิดเพลิน ซึ่งถูกสร้างขึ้นในรูปลักษณะที่มีความหลากหลายทั้งในเชิงของการละเล่น การถ่ายทอดความรู้สึกทางดนตรี และภายใต้รูปลักษณะของความสนุกสนานที่มีความหลากหลาย ได้ถูกสอดแทรกและเรียงร้อยไปด้วยชุดของกฎเกณฑ์ เพื่อกำกับแนวทางการประพฤติ ปฏิบัติของคนให้สอดคล้องกับอุดมการณ์ของชุมชน ด้วยแนวทางดังกล่าว ความรู้เกี่ยวกับความงาม คุณค่าเชิงสุนทรียะจึงถูกผสานสอดแทรกไปในทุกอนุของการดำรงชีวิต ดังนั้นเพื่อคลี่คลายให้เห็นถึงอำนาจของความรู้เกี่ยวกับความงาม คุณค่าเชิงสุนทรียะที่เข้ามากำกับวิถีการดำรงชีวิตของคนเพื่อให้คนสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ จึงได้ชี้ให้เห็นทั้งความรู้เกี่ยวกับความงามที่ผสานสอดแทรกอยู่ในแบบแผนการทำมาหากิน และความรู้ที่แสดงสุนทรียะในมิติทางดนตรี ซึ่งกระบวนการสร้างความรู้ ได้กระทำผ่านสถาบัน กฎเกณฑ์ ความคิด ความเชื่อ ผู้รู้ เพื่อให้ความรู้เอื้อประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตของคน

การอิงอาศัยกันระหว่างสรรพสิ่งที่เป็เงื่อนไข บริบทในการดำรงชีวิต นับแต่การใช้ประโยชน์จากพืช สัตว์ น้ำฝน ป่าไม้เพื่อหล่อเลี้ยงชีวิต พร้อมทั้งการมีกำลังใจและความมั่นใจต่อวิถีทางการดำรงชีวิตภายใต้การเชื่อมต่อกับสิ่งเหนือธรรมชาติ และการพึ่งพาอาศัยกันระหว่างคนในสังคม การดำรงชีวิตของคนที่ต้องอิงอาศัยต่อสรรพสิ่งที่ถูกสรรค์สร้างผ่านอารมณ์ ความรู้สึก เกิดเป็นการให้คุณค่า ความงามตามความหมายที่คนในชุมชนเป็นผู้สร้าง โดยคุณค่าและความงามถูกกำหนดให้ดำรงอยู่ในพื้นที่ของการดำรงชีวิต ทั้งนี้เป็นผลสืบเนื่องมาจากการที่คนในชุมชนมองว่าทุกมิติของการดำรงชีวิตซึ่งต้องพึ่งพา อิงอาศัยต่อสรรพสิ่งเป็นทุกมิติที่ถูกร้อยเรียง เชื่อมประสานด้วยความรู้สึกถึงความงาม การมีคุณค่า อันเป็นความรู้สึกของความมีอิสระในการที่จะแสดง ปฏิบัติตน เพื่อถ่ายทอดความรู้สึกเกี่ยวกับความงาม และคุณค่าในพื้นที่การดำรงชีวิต

การดำรงชีวิตที่ให้คุณค่า ความงามต่อสรรพสิ่งเป็นระบบการสร้างความปลอดภัย ความสนุกสนานให้เกิดขึ้น ในการดำเนินกิจกรรมเกี่ยวกับการดำรงชีวิต ทั้งนี้เพื่อสนับสนุน ส่งเสริมให้การดำเนินกิจกรรมนั้นเป็นไปอย่างราบรื่น บรรลุต่อเป้าหมายในการดำรงชีวิต ดังนั้นการเกิดขึ้นของสรรพสิ่งตามมุมมอง

มอง ความคิด ความเชื่อพื้นฐาน ระเบียบของสังคม ซึ่งเชื่อมโยงให้คนได้มีความเพลิดเพลินในการปฏิบัติกิจกรรมเพื่อการดำรงชีวิต จึงถูกจัดให้อยู่ในฐานะของความรู้ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องความงาม หรือสุนทรียะ ของชุมชน ด้วยเป้าหมายของการสร้างความรู้ที่มีขึ้นเพื่อตอบสนองต่อการดำรงชีวิต ดังนั้นความรู้เกี่ยวกับความงาม คุณค่าเชิงสุนทรียะจึงได้แทรกตัวอยู่ภายในวิถี แนวทางกิจกรรมการดำเนินชีวิตในทุกมิติ

ความงามในการดำรงชีวิตถูกให้ความหมายโดยครอบครัวและชุมชนโดยเชื่อมโยงความหมายของความงามเข้ากับการดำรงชีวิต โดยเฉพาะอย่างยิ่งในมิติของการทำมาหากิน ซึ่งคนในชุมชนมองว่า หากต้องการให้การทำมาหากินของคนมีความต่อเนื่องและบรรลุผลสำเร็จแล้วย่อมหมายถึงการทำมาหากินที่ดำเนินไปด้วยความเพลิดเพลิน สนุกสนาน ดังนั้นวิธีการที่จะทำให้คนมีความเพลิดเพลิน สนุกสนาน ในวิถีทางของการทำมาหากินได้ก็ย่อมต้องอาศัยเทคนิควิทยาของความรู้เพื่อกำกับให้คนมองเรื่องราวสรรพสิ่งที่เกี่ยวข้องกับการทำมาหากินในลักษณะของความเพลิดเพลินได้ ปฏิบัติการของความรู้ที่มีอำนาจกำกับเหนือคนเพื่อให้เกิดความเพลิดเพลินในการดำรงชีวิตได้กระทำผ่านสถาบันครอบครัวและชุมชน

พื้นที่ของครอบครัวอันเป็นพื้นที่ที่เต็มไปด้วยสายสัมพันธ์ โยงใยระหว่างพ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยาย อย่างแนบแน่น ความรัก ความผูกพันในครอบครัวนำไปสู่การให้ชีวิต ซึ่งหมายถึง การให้ความรู้เพื่อการดำรงชีวิต อันเป็นความรู้ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องของการทำมาหากิน ความปลอดภัยในเชิงสุขภาพ ความมีคุณธรรม จริยธรรม และความเป็นผู้มีความรับผิดชอบต่อสังคม โดยในทุกมิติของความรู้ดังกล่าว ยังถูกสอดแทรกไปด้วยความรู้ที่ทำให้คนดำเนินกิจกรรมการดำรงชีวิตอย่างมีความสุข ซึ่งหมายถึงความรู้เกี่ยวกับความงาม คุณค่าเชิงสุนทรียะ ดังนั้นการก่อเกิดของชีวิตภายในครอบครัว จึงถูกผู้รู้ในครอบครัว อันได้แก่ พ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยาย ชัดเภา หล่อหลอม ด้วยชุดความรู้ เพื่อให้สมาชิกในครอบครัวสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ ในกระบวนการชัดเภา หล่อหลอมสมาชิกในครอบครัวของผู้เป็นพ่อ แม่ ก็เพื่อให้คนรุ่นลูก หลาน สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ ซึ่งต้องอาศัยการสอดแทรกความเพลิดเพลิน สนุกสนานในทุกชุดของการดำเนินกิจกรรม เทคนิควิทยาของการสร้างความรู้เพื่อให้เกิดความเพลิดเพลิน จึงอาศัยการเชื่อมโยงไปสู่อุดมการณ์ของการเกื้อกูลระหว่างคนในครอบครัว และชุมชน ซึ่งมีนัยยะถึงการประกอบกิจกรรมการรวมกลุ่ม เพื่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ แลกเปลี่ยนความรู้ซึ่งกันและกัน โดยกระบวนการมีปฏิสัมพันธ์ดังกล่าวยังถูกห้อมล้อมไปด้วยความสนุกสนาน เพลิดเพลินจากการที่ได้มีปฏิสัมพันธ์กัน การสร้างความรู้เกี่ยวกับการรวมกลุ่มช่วยเหลือกันภายในครอบครัว ถูกฝึกหัดให้กับลูกหลานในลักษณะของการแบ่งหน้าที่ให้ฝึกปฏิบัติ โดยการเริ่มจากหน้าที่ที่ถูกมองว่าเป็นหน้าที่ หรือการกระทำขั้นพื้นฐานที่เด็กๆ สามารถเรียนรู้ได้ เช่น การนำข้าวที่แม่หุงหาไปส่งให้กับพ่อที่ทุ่งนา จนกระทั่งได้เห็น ชิมซบเกี่ยวกับการทำนา จนสามารถเรียนรู้ และช่วยพ่อ แม่ ทำนาได้ กระบวนการเรียนรู้ที่พ่อ แม่ ได้นำลูกไปฝึกหัด ปฏิบัติ

จริงในกิจกรรมการดำรงชีวิต นับตั้งแต่ลูกยังเป็นเด็กเล็ก โดยความรู้ที่ถูกถ่ายทอดนับเป็นประสบการณ์ใหม่ของเด็กๆ กระบวนการเรียนรู้ที่ดำเนินไปแบบค่อยเป็นค่อยไปเช่นนี้ทำให้ผู้เรียนรู้สึกผ่อนคลาย และในห้วงเวลาของการเรียนรู้ก็ยังได้รับความสนุกสนานจากการฝึกหัดในประสบการณ์ใหม่ๆ จึงทำให้ผู้เรียนเกิดความรักที่จะเรียนรู้

ออกท้องไร่ ท้องนาสนุก ก็ออกแต่เข้าไปนา สมัยก่อนเขาใช้วัวไถ บางบ้านมีควาย ก็ใช้ควายไถ... ไถต้องออกแต่เช้า ต้องเอาข้าวไปส่ง ไปกินข้าวกับพ่อ อร่อย มีผักนึ่ง และดำน้าพริก ปลาไม่ต้องซื้อพ่อจะหา ...พ่อจะใช้แห ผู้หญิงใช้สุ่ม สุ่มปลาได้ ยิ่งถ้าได้ปลาช่อน ดีใจ สนุก เป็นชีวิตที่สนุก...หุงข้าว แม่จะเป็นคนฝึก แม่ตื่นแต่เช้า ลูกต้องตื่นพร้อมด้วย แม่จะปลุกหุงข้าวตั้งแต่เล็กๆ นะ ใช้ฟืน ใช้กระบอกลูกไม้ใส่ไฟให้มันลุก แล้วใช้ไม้แขนงเล็กๆ เป็นเชื้อก่อน หุงข้าวหม้อแรกก็มีมือสั่น หม้อข้าวก็ใหญ่กว่าตัวเอง ไฟไม่ค่อยติด ควันไฟไหม้อีกต่างหาก ดิบอีก และอีก แม่ก็ไม่รู้ว่า...

นอกจากความรู้ที่ถูกสร้างและสืบทอดกันภายในครอบครัวแล้ว ยังมีความรู้ที่เป็นความเพลิดเพลिन และถูกเชื่อมโยง เรียนรู้ร่วมกับคนในชุมชน ในมิติดังกล่าว การดำเนินชีวิตของแต่ละครอบครัวจึงมิได้แยกขาดจากความเป็นไปของชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการที่ต้องเดินทางไกลไปยังชุมชนอื่น เพื่อเป้าหมายของการแลกเปลี่ยนอาหาร และสิ่งของ คนในชุมชนเรียนรู้ที่จะไปด้วยกันเป็นหมู่ ทั้งนี้เพื่อร่วมกันแก้ไขปัญหาในระหว่างการเดินทาง รวมถึงการได้พูดคุย แลกเปลี่ยนทัศนะ เพื่อให้เกิดความเพลิดเพลिन สนุกสนาน

เรามีถ่าน ก็ต้องหาไปนครชัยศรี เขามีแม่น้ำ ปลุกมันนะ...คนแม่น้ำ เราก็เอาถ่านไปแลกเขา แม่ก็ต้องออกตี 4 ตี 5 ไป เอาถ่านไปมันเบา แต่ขากลับ มันหนัก เราก็ต้องไปรับกันนะ เรารู้เส้นทางไปรับคนหาบมัน ถ้าไปกัน 20 30 หาบนี้ พวกเราที่ไปรับก็ต้องไป 20 30 คนเหมือนกัน ไปคุยกัน ไปอย่างนี้ละ คุยไปกลัวพลาดทางกันมั้ง ก็เสียงใช้คู่กัน พอได้ยินเสียงก็ใช้เร็ว เลยไป ก็สนุก ตื่นะชีวิตนี้ ไปรับหาบใครหาบมัน แฟนใครแฟนมัน หรือ พี่น้อง พ่อ แม่ใครของมัน ก็รับหาบกลับบ้าน...

ความรู้เกี่ยวกับความงามและคุณค่าเชิงสุนทรีย์ ซึ่งถูกผลิตและส่งต่อภายในครอบครัว มีผลต่อความแนบแน่นของสายสัมพันธ์ พ่อ แม่ ลูก และทำให้คนรุ่นลูกสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ นอกจากความรู้จะถูกส่งต่อภายในครอบครัวแล้ว ชุมชนก็ยังเป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญที่จะทำหน้าที่ผลิต และส่งต่อความรู้เช่นกัน

ความหลากหลายของกิจกรรมในการดำรงชีวิตที่เกิดขึ้นในชุมชนต่างห่อหุ้มไปด้วยชุดความรู้ที่เกิดขึ้นในวิถีการปฏิบัติจริงที่ผู้เรียนรู้ได้มีโอกาสสัมผัส เรียนรู้ร่วมกับธรรมชาติ หรือแม้แต่การเรียนรู้ร่วมกันของคนในชุมชนในขณะที่ปฏิบัติกิจกรรมนั้น พื้นที่ของชุมชนโดยนัยนี้จึงเป็นพื้นที่ที่คนสามารถเข้ามาปฏิบัติสัมพันธ์ ซึ่งหมายถึงปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนกับสรรพสิ่งธรรมชาติ สิ่งเหนือธรรมชาติ และปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชน การที่คนได้อาศัยชุมชนเป็นแหล่งเรียนรู้ทำให้เกิดประโยชน์ และความเพลิดเพลิน

ก็ไปตีผึ้ง สังเกตจากเขา แล้วก็ไต่เตี้ยๆ ก็ชอบสนุกใช่ไหมละ เห็นเขาทำ เราทำมั่ง ทำกับเขา ทำไปทำมามันเกิดความเคยชินได้มา บางทีไม่ได้เขามาบ้านหอรก เด็กๆกินกันนั่นละ ได้ผึ้งเคี้ยวตามทางแทนหมากฝรั่งเลย หยุดพักกลางวัน เลี้ยงวัวแล้วก็ไปหา ปล่อยัวไปหากินนะ...

ความงาม ความเพลิดเพลินที่เกิดขึ้นในกิจกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิตโดยมีพื้นที่ของครอบครัวและชุมชนเป็นพื้นที่ของการผลิตและส่งต่อความรู้ ดังนั้นความรู้ดังกล่าวจึงถูกแพร่กระจายและเน้นย้ำให้คนในชุมชนยึดเป็นแนวปฏิบัติเพื่อการบรรลุต่อเป้าหมายในการดำรงชีวิต หากแต่ความคงทนของความรู้จะมีความต่อเนื่อง และยาวนานได้ ย่อมต้องอาศัยชุดของกฎเกณฑ์ที่เข้ามากำกับแบบแผนความประพฤติ ปฏิบัติของคนให้ยึดมั่นในแบบแผนตามที่สอดคล้องกับอุดมการณ์ของชุมชน

การผลิตกฎเกณฑ์เกี่ยวกับความเพลิดเพลิน ถูกสร้างขึ้นภายใต้เงื่อนไขของการบรรลุผลต่อวิถีทางของการดำรงชีวิต โดยนัยดังกล่าวนี ความราบรื่น ต่อเนื่องของการประกอบกิจกรรมเพื่อการดำรงชีวิตจะดำเนินต่อไปได้ก็ย่อมต้องอาศัยกฎเกณฑ์บางอย่างที่จะทำให้คนเชื่อว่า หากปฏิบัติตามกฎเกณฑ์นี้แล้วจะนำไปสู่การบรรลุผลสำเร็จในการดำรงชีวิต กฎเกณฑ์ที่ถูกสร้างขึ้นจึงถูกเชื่อมโยงเข้ากับประเพณี พิธีกรรม และสิ่งที่อยู่ในโลกนามธรรม เนื่องจากการผูกโยงกฎเกณฑ์ดังกล่าวเข้ากับโลกนามธรรม ซึ่งมีอาจเข้าถึงได้โดยกายนั้น ย่อมที่จะทำให้คนยอมรับ และไม่อาจที่จะปฏิเสธหรือฝ่าฝืน เนื่องด้วยความเกรงกลัวต่ออำนาจที่คนไม่สามารถอธิบายได้ในเชิงของการรับรู้โดยโลกกายภาพประเพณีแห่งสงกรานต์ของชุมชนถูกผลิตขึ้นเป็นความเชื่อให้คนยึดถือ ปฏิบัติสืบต่อกันมาตั้งแต่ครั้งบรรพบุรุษ โดยคนในชุมชนจะทำการ

กำหนดวัน โดยยึดวันสงกรานต์เป็นแนวทาง และกำหนดวันสำหรับประกอบพิธีกรรมเพิ่มเติม กิจกรรมที่ถูกจัดขึ้นในประเพณีดังกล่าวเป็นกิจกรรมการละเล่นเพื่อให้คนในชุมชนได้พักผ่อน มีความสุข สนุกสนาน การละเล่นดังกล่าวได้แก่ การเล่นลูกช่วง มะหิง และการเล่นร้องรำทำเพลง ในประเพณีดังกล่าวคนในชุมชนมีความเชื่อว่า หากคนใดไม่หยุดพักจากหน้าที่การงาน จะก่อให้เกิดทุกข์ยาก ด้วยการก่อรูปของความรู้เกี่ยวกับความงาม คุณค่าเชิงสุนทรีย์ ที่กระทำผ่านสถาบัน กฎเกณฑ์ ที่กำกับวิถีการดำรงชีวิตของคน มีผลให้คนปฏิบัติตามแบบแผน แนวทางของสังคม เพื่อการบรรลุต่อเป้าหมายในการดำรงชีวิต

ความรู้เกี่ยวกับความงาม สุนทรีย์ ในอีกมิติหนึ่งเพื่อให้คนได้แสดงออกทางอารมณ์ ความรู้สึกผ่านภาษาที่ถูกเรียกว่า ภาษาทางดนตรี โดยภาษาทางดนตรีเป็นพื้นที่ที่คนในสังคมได้แสดงออกซึ่งอารมณ์ ความรู้สึกที่เกี่ยวข้องกับความรัก ความผูกพัน ความอบอุ่น และการได้ปลดปล่อยภาระบางอย่างออกจากจิตใจ ด้วยการมองภาษาทางดนตรีในฐานะความรู้ที่ทำให้คนได้แสดงออกถึงความงาม สุนทรีย์อย่างอิสระ ดังนั้นความรู้ทางดนตรีจึงถูกใช้ประโยชน์เพื่อให้เกิดความเพลิดเพลิน สนุกสนาน และความผ่อนคลายในการดำรงชีวิต อีกทั้งในบางมิติ ความรู้ทางดนตรียังมีการเชื่อมโยงไปสู่การประพฤติปฏิบัติตามแบบแผนของสังคม การประสานสัมพันธ์ของคนในชุมชน ทั้งนี้เพื่อช่วยคำจุนให้สังคมดำรงอยู่ได้

การก่อเกิดความรู้ด้านดนตรี ทั้งความรู้ในเชิงดนตรีปี่พาทย์และดนตรีประเภทแคน ได้ถูกผลิตส่งต่อ โดยครอบครัวและผู้รู้ในชุมชน โดยพื้นที่ของครอบครัวถูกสร้างให้เป็นพื้นที่ทางสังคมลำดับแรกสำหรับการหล่อหลอมคุณลักษณะของผู้เรียนที่พึงประสงค์ เพื่อการพัฒนา ปรับปรุง สร้างสรรค์ชุมชนเนื่องจากภายในครอบครัว ประกอบด้วยสายใยของความใกล้ชิด ความผูกพันกันระหว่างสมาชิกในครอบครัว ขณะที่ผู้รู้ในชุมชนมีนัยถึงการเป็นผู้มีความรู้ ความสามารถเฉพาะด้าน ซึ่งหากบุคคลใดปรารถนาที่จะเรียนรู้ในด้านดนตรีแล้วก็ย่อมที่จะไปฝากเนื้อฝากตัวเป็นศิษย์ตามระเบียบแบบแผนที่ผู้รู้เป็นผู้กำหนดแบบแผนการผลิตและส่งต่อความรู้ของครอบครัว ผู้รู้ในชุมชนที่มีผลให้ความรู้เกี่ยวกับดนตรี เป็นที่ยอมรับในสังคม

การเป่าแคนของคนในชุมชนถูกสร้างขึ้นมาพร้อมกับประเพณีสงกรานต์ โดยคนในชุมชนมีความเชื่อว่าในวันสงกรานต์จะเป็นวันที่ทุกคนจะต้องใช้เวลาสำหรับการพักผ่อน เพื่อมาเล่นให้เกิดความสนุกสนาน กิจกรรมที่เล่น ได้แก่ การเป่าแคนประกอบการรำ ร้องเพลง และในประเพณีดังกล่าวยังเป็นการเปิดโอกาสให้หนุ่มสาวได้พบปะ พูดคุย ทำความรู้จักกัน นอกจากนี้ยังมีการเล่นลูกช่วง มะหิง เพื่อความสนุกสนาน ด้วยระเบียบ กฎเกณฑ์ที่ถูกผลิตในรูปของประเพณี พิธีกรรม ดังนั้นการเป่าแคนได้ จึงมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อคนในชุมชน

ด้วยการให้ความหมายและความสำคัญแก่แคนดังกล่าว การเรียนรู้เกี่ยวกับการเป่าแคนจึงถูกสืบทอดกันมารุ่นแล้วรุ่นเล่า ซึ่งแต่ละครอบครัวโดยเฉพาะ พ่อ ผู้เป็นหัวหน้าครอบครัวมักจะเป่าแคนเป็นการถ่ายทอดความรู้ในการเป่าแคนแก่ลูกมักเริ่มต้นนับแต่ลูกลืมตาดูโลก เพราะการเป่าแคนถูกกำหนดให้เป็นแนวปฏิบัติเพื่อการพักผ่อน และผ่อนคลายอารมณ์ ความรู้สึก ดังนั้นกิจกรรมของการเป่าแคนจึงถูกปฏิบัติทุกวันจนเป็นเรื่องปกติ ธรรมดา หลังจากการเลิกงานในไร่ นา แล้ว เวลารว่างส่วนใหญ่ที่สามารถเป่าแคนได้อย่างปลอดภัยได้แก่ ช่วงเวลากลางคืน การเป่าแคนที่ดำเนินในครอบครัว จึงทำให้ลูกมีโอกาสสัมผัสกับเสียงแคน หรือส่วนหนึ่งลูกสาวก็อาจจะรำตามเสียงแคน อันทำให้เกิดความรื่นเริง สนุกสนาน

พ่อเป็นคนเป่าแคนไพเราะที่สุด พ่อพ่อทานข้าวอิ่มแล้ว คือทำนมาที่บ้านมืดแล้ว แม่เขาหุงข้าว ทำกับข้าว ข้าวก็กินด้วยกันหมดเลย พ่อก็จะนั่งสูบยาใบตอง ใบจาก ท่านมีแคนอยู่เต้าหนึ่งก็จะเป่าแคน ลูกจะเป็นคนรำ เขาเรียกรำเงินนะคะ มันรำมันจะปลายเท้า...

การได้สัมผัสกับเสียงแคนของผู้เป็นพ่อมาตั้งแต่อายุน้อยได้ก่อร่างให้ลูกเกิดความคุ้นเคย ชื่นชอบถึงความไพเราะ งดงามและปรารถนาที่จะเข้าถึงความไพเราะ งดงามนั้นด้วยตนเอง ด้วยความคุ้นเคยกับเสียงแคนที่ถูกให้ความหมายผูกติดกับช่วงเวลา หรือการเป็นพื้นที่ของการพักผ่อนหลังจากการทำงานหนัก ดังนั้นแคนจึงเป็นวิถีชีวิตอย่างหนึ่งที่ทำให้คนเกิดความรู้สึกผ่อนคลาย มีความเป็นอิสระที่จะกำหนด สร้างสรรค์ทำนอง การบรรเลงตามที่ใจต้องการ เมื่อแคนถูกให้ความหมายโดยนัยดังกล่าว การฝึกหัดเป่าแคนของคนในรุ่นลูกหลานจึงมิได้ถูกกำกับจากคนในรุ่นพ่อ แม่ แต่เป็นการถูกกำกับจากอุดมการณ์ของชุมชนที่คนในชุมชนเป็นผู้สร้าง ดังนั้นในทำนองเดียวกันการเข้าถึงความรู้จึงเกิดจากความรู้ปรารถนาของผู้เรียนที่จะเป็นผู้เลือก กำหนดที่จะรับความรู้ด้วยตนเอง เช่น " ถ้าคนชอบ รักมันจริงๆ ถึงจะเป็นนะ รักแบบอยากเป็น ต้องขยันมา คนอยากเป็นนะ " เมื่อผู้เรียนซึ่งอาจจะได้แก่ลูกหลาน หรือผู้สนใจในชุมชนที่ได้แสดงเจตน์จำนงในการที่จะเข้าถึงความรู้ หมอแคน ซึ่งหมายถึงผู้รู้ก็จะทำหน้าที่ถ่ายทอดความรู้อย่างเต็มความสามารถ โดยปราศจากการมีข้อจำกัดในตัววิชาความรู้แต่อย่างใด ระบบการปฏิบัติที่ปราศจากข้อจำกัดในการถ่ายทอดความรู้ดังกล่าว เป็นผลสืบเนื่องมาจากความรู้ในการเป่าแคนถูกมองว่าเป็นความรู้พื้นฐานที่จะทำให้คนมารวมตัวกันเพื่อจัดประเพณี พิธีกรรมแห่งสงกรานต์ ซึ่งการร่วมงานประเพณีดังกล่าวถูกให้ความหมายว่าเป็นการได้พักผ่อน เล่นสนุกสนาน รวมทั้งการได้ทำบุญตาม

ประเพณีประจำปี ด้วยฐานคิดดังกล่าว การถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับแคนจึงนับว่าเป็นสิ่งที่พึงกระทำของสังคม

การถ่ายทอดความรู้โดยหมอแคนหรือครูแคนถูกสร้างเป็นแบบแผนให้ผู้เรียนฝึกปฏิบัติจริงโดยหมอแคนเป็นผู้รื้อนำ และให้ผู้เรียนจำ พร้อมกับไล่เสียงแคนตามเสียงร้องนั้น ในเวลาของการฝึกหัดแคนมิได้ถูกกำหนดเป็นช่วงเวลาเฉพาะ หากแต่อาศัยช่วงเวลาของผู้เรียนว่าง เลิกจากการทำงาน และพร้อมที่จะเรียนรู้ หากผู้เรียนรู้สึกเมื่อยล้า หรือมีภารกิจต่างๆ ก็สามารถที่จะหยุดพักได้ การเรียนรู้นี้ดังกล่าวจึงมิได้เป็นการเรียนรู้ที่ถูกออกแบบกำหนดเป็นช่วงเวลาชัดเจนแต่อย่างใด ที่ว่า

แคนมันมีรูทั้งหมด 14 ลูก ช้างละ 7 ลูก เรียกว่าแคน 7 นับเป็นเสียงของมัน แคนมันจะมีคู่ของมัน เสียงน้อย เสียงเล็ก เสียงใหญ่ เสียงต่ำ เสียงสูง... พ่อสอน พ่อก็เป่า เป่าให้ฟังก่อนสิ เขาก็บอกไล่คู่นั้น คู่นี้ ลูกนั้น ลูกนี้ ที่นี้เราก็จำไว้ เราก็เป่าไปตามอย่างนั้น ...คนอยากเป็นพ่อค้ามันก็มามันต้องเลิกงานแล้ว หัดได้สักชั่วโมง ครึ่งชั่วโมงแล้วแต่เมื่อย อยากไปเที่ยวแล้ว ก็กลับ ไม่ได้เรียนเป็นวัน เป็นชั่วโมงอย่างพวกโรงเรียนหรอก...

นอกจากแคนจะสร้างความเพลิดเพลิน สนุกสนานให้แก่คนในชุมชนแล้ว แคนยังถูกใช้สร้างสีสันในประเพณีของชุมชน อันได้แก่ ประเพณีแห่ธงสงกรานต์ ซึ่งถูกกำหนดให้เป็นประเพณีที่คนในชุมชนได้เข้าร่วมเพื่อการพักผ่อน เล่นสงกรานต์ ร้องรำทำเพลงอันหมายถึงการที่คนในชุมชนได้ใช้เวลาพักผ่อนอยู่ร่วมกันหลังจากที่ตรากตรำทำงานหนักมาตลอดปี การพักผ่อนดังกล่าวจึงนับว่าเป็นเวลาที่ทำให้คนผ่อนคลายและเตรียมตัว เตรียมใจสำหรับการทำงานหนักในปีต่อไป ดังนั้นความพร้อมของคนในการที่จะดำเนินชีวิตต่อไปจึงเป็นเรื่องสำคัญ ความเชื่อที่ถูกสร้างขึ้นของประเพณีแห่ธงสงกรานต์เพื่อช่วยให้คนได้พักผ่อนถูกอธิบายเชื่อมโยงกับสรรพสิ่งในโลกนามธรรม ซึ่งมีคำอธิบายว่า หากในช่วงสงกรานต์นี้บุคคลใดที่ยังทำงานหนัก ไม่ได้พักผ่อน จะทำให้บุคคลนั้นได้รับทุกข์ยาก มีอันตรายในทุกๆ ด้าน ดังที่ผู้อาวุโสกล่าวว่า “แต่ก่อนถึงวันแห่ธงเขาหยุดทำงานกันนะ เขาว่าทำงานเทวดามันแข่งให้เป็นอะไรที่ไม่ดี เขาถือเขาให้เล่น ประเพณีของเขาเลย ตั้งหน้าตั้งตาเล่นกันทั้งวัน เขาคอยกันเลยวันนี้...” ความสนุกสนานเพลิดเพลินจากการละเล่น ร้องรำทำเพลง ซึ่งมีเสียงแคนคอยสอดประสานให้เกิดความไพเราะ ครั้นครางภายในประเพณีแห่ธงสงกรานต์ ซึ่งส่วนหนึ่งมีจุดมุ่งเน้นให้คนมีกำลังใจในการดำรงชีวิต ล้วนแสดงถึงความรู้ในแต่ละมิติที่มีความประสาน สอดคล้องกัน เพื่อสร้างความสุขในการดำรงชีวิต

ภาษาทางดนตรีอีกแบบแผนหนึ่ง ซึ่งถูกผลิตขึ้นเพื่อให้คนมีความเพลิดเพลิน และผ่อนคลาย ความเหน็ดเหนื่อยจากงานในไร่นา ได้แก่ การเล่นดนตรีไทย ด้วยภาษาทางดนตรีที่ถูกให้ความหมายใน ฐานะของสิ่งที่จะช่วยให้เกิดภาวะการผ่อนคลายทางใจ ดังนั้น การชวนขายเรียนรู้ ฝึกฝนด้านดนตรีจึงเกิดขึ้น นับจากการผลิตอุปกรณ์ เครื่องดนตรี ซึ่งต้องอาศัยไม้จากป่าธรรมชาติ คนจึงมีการเรียนรู้ในการเลือกไม้ สำหรับใช้ทำเครื่องดนตรีแต่ละชนิด เช่น ไม้แดง ไม้ประดู่ สามารถนำมาทำกลอง ขณะที่รางระนาดก็ใช้ ไม้แดงทำได้ และในการคัดเลือกไม้เหล่านี้ก็ต้องอาศัยผู้ที่เคยฝึกหัดดนตรีไทยมาก่อนเป็นผู้บอกแนะนำ เมื่อได้ไม้เหล่านี้ตามที่ต้องการแล้ว ก็ยังต้องนำที่สร้างเป็นเครื่องดนตรี ซึ่งต้องอาศัยความสามารถและความอดทน เนื่องจากการผลิตเครื่องดนตรีแต่ละชนิดให้มีความสวยงาม ต้องอาศัยความละเอียดถี่ถ้วน จึง ต้องใช้เวลายาวนาน แต่ด้วยความมุ่งมั่นที่จะเรียนรู้ ดังนั้นคนจึงมีความอดทน ค่อยๆ สร้างเครื่องดนตรีที่ ละชิน วันละเล็กละน้อย ด้วยความมุ่งหวังให้ดนตรีเป็นสื่อ นำพาไปสู่การมีความสุขในการดำรงชีวิต

เดิมทีเขาก็นั่งป่าบนนะ ป่าสูงๆ ไปด้วย ไม้ประดู่ ไม้แดง กว่าจะมาปอกเปลือกออก ขูดเอาสี มาตอกทีละน้อย แล้วก็กับไส ทำอะไรต่ออะไร เอาเกวียนไป โยนนานลูกเอ๊ย เป็นปีกว่าจะได้กลองลูกนี้ ... เพราะรักมันจับจิตจับใจสิ ... ก็เลยต้องทำ...

การรักความรู้ในด้านดนตรีจึงเป็นอีกมิติหนึ่งที่คนให้ความสำคัญ นอกเหนือจากเรื่องของการทำ มาหากิน โดยคนจะจัดสรรเวลาสำหรับการดำเนินกิจกรรมแต่ละประเภท โดยการทำนา ปลูกข้าวจะถูกจัด ให้เป็นกิจกรรมหลักที่ทุกคนต้องรับผิดชอบ เพื่อให้มีข้าวสำหรับการบริโภค และเมื่อกิจกรรมนี้ดำเนินไป อย่างเรียบร้อยเสร็จสิ้นในแต่ละวัน เวลาช่วงเย็นที่เหลือจึงเป็นช่วงเวลาของการที่คนที่มีความชอบ ความ สนใจในเรื่องราวอย่างเดียวกัน จะได้มาโอภาปราศรัย พูดคุย ปรีกษา หรือทำกิจกรรมร่วมกันในเรื่องดนตรี การร้องรำทำเพลง ซึ่งการแบ่งเวลาของการดำเนินกิจกรรมแต่ละประเภท คนในชุมชนเป็นผู้จัดดำเนินการ จึงทำให้คนมีอิสระในการเลือกกำหนดแบบแผนการดำเนินชีวิตของตนเอง อันนำไปสู่การเลือกที่จะรับ ความรู้ต่างๆ ตามที่ตนเองมีความสนใจ และสามารถนำไปใช้ประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตได้ รวมถึงการเลือก ที่จะปรับเปลี่ยนสร้างสรรค์ความรู้ของการดำรงชีวิต ดังวิถีการแบ่งเวลาในการดำรงชีวิตของคนตาม ความสนใจเพื่อให้กิจกรรมต่างๆ ที่คนเป็นผู้เลือก ถูกนำมาใช้ร่วมกัน เพื่อให้คนมีทั้งความสุขทางกาย เมื่อ สามารถสร้างสรรค์ในการทำมาหากินเพื่อให้มีอาหารบริโภคอย่างเพียงพอ ขณะเดียวกันก็มีความสุขทางใจ เมื่อได้เล่น สนุกสนาน แสดงออกทางอารมณ์ความรู้สึก

ทำนานี่เช้าเราก็ต้องออก ตี4 ตี5 ก็ต้องไปแล้ว ออกไปไถนา พอปลดกินข้าวแล้วคราด ดำก็ดำไป เราก็รีบอยากจะทำนาให้เสร็จ ... ที่นี้พอเข้าบ้านแล้ว ... เราจะไปเที่ยวไหน ไปเล่นดนตรีก็ไปเหอะ ... มันก็ทำให้เรามีกำลังใจเหมือนกันนะ ... ทำนาก็ไม่เบื่อ ... เพราะเดี๋ยวก็ไปเล่นอีกแล้ว...

ความเพลิดเพลินสนุกสนานซึ่งเป็นอีกมิติหนึ่งของการดำรงชีวิต ซึ่งคนมองว่ามีความสำคัญในลักษณะของการสนับสนุน ส่งเสริมให้แบบแผนการดำรงชีวิตด้านต่างๆ ของคน เป็นเรื่องสำหรับผู้ปฏิบัติรู้สึกมีความสุข และมีได้มองว่าแบบแผนการดำรงชีวิตเช่นนั้นเป็นเรื่องทุกข์ยาก หรือลำบากยากแค้นแต่อย่างใด ดังนั้นความรู้ในการสร้างความงาม และคุณค่าเชิงสุนทรีย์ะ จึงมิได้เป็นความรู้ที่ดำเนินอยู่อย่างโดดๆ จากความรู้และแบบแผนการดำรงชีวิตในด้านต่างๆ แต่ในทางตรงกันข้าม ความงามและคุณค่าเชิงสุนทรีย์ะเป็นความรู้ที่ถูกสอดแทรกอยู่ในความรู้ทุกชุด และเพราะแบบแผนการดำรงชีวิตที่มีหลายหลาก ทั้งในด้านการทำนา การเก็บหาของธรรมชาติ การผลิตและซ่อมแซมเครื่องมือเครื่องใช้สำหรับการทำมาหากิน ฯลฯ ทั้งนี้เพื่อให้มิติของการดำรงชีวิต เต็มไปด้วยความสุข ความรัก และความภาคภูมิใจ ต่อความรู้ที่คนเป็นผู้ผลิตและปรับเปลี่ยน สร้างสรรค์ เพื่อบรรลุต่อเป้าหมายในการดำรงชีวิต

ความรู้ที่มีเป้าประสงค์เพื่อให้เกิดความเพลิดเพลิน ความงาม มีความเกี่ยวโยงกันระหว่างคนกับสรรพสิ่ง เพื่อให้วิถีการดำรงชีวิตดำเนินไปอย่างราบรื่น มีกระบวนการที่มีความหลากหลาย ซึ่งกระทำผ่านกิจกรรมในการดำรงชีวิต การเล่นดนตรี และประเพณีของชุมชน นับว่าเป็นความรู้ที่มาประกอบกับความรู้ชุดอื่นๆ เพื่อให้สังคมดำรงอยู่ได้

ความรู้ที่ถูกผลิต ส่งต่อผ่านพื้นที่ของชุมชนล้วนเป็นความรู้ที่คนในสังคมมองว่าเป็นความรู้ที่มีประโยชน์ต่อการดำรงชีวิต เพราะหากความรู้ใดไม่ก่อให้เกิดประโยชน์ ก็จะถูกปรับเปลี่ยน สร้างสรรค์โดยคนในสังคมผ่านพื้นที่ทางสังคมแต่ละประเภท นอกจากนี้พื้นที่ทางสังคมยังเป็นปฏิบัติการของการเชื่อมประสานสายสัมพันธ์ของคนในชุมชนแต่ละช่วงอายุให้มีความรัก ความผูกพัน การพึ่งพาอาศัยระหว่างกัน โดยอาศัยความรู้ที่ถูกส่งต่อผ่านพื้นที่ทางสังคมเป็นสื่อกลาง ดังนั้นความรู้ของคนในชุมชนที่ตอบสนองต่อทุกมิติของการดำรงชีวิตจึงเป็นความรู้เพื่อชีวิต

การที่คนในชุมชนมีอุดมการณ์ในการดำรงชีวิต ภายใต้บริบทในวิถีการดำรงชีวิต อันหมายถึงความเชื่อมโยงระหว่างอุดมการณ์กับธรรมชาติ สิ่งเหนือธรรมชาติ และความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชน โดยอุดมการณ์จะมีกลไกส่งผ่านมาสู่การที่คนมีเป้าหมายในการดำรงชีวิต อันเป็นเป้าหมายที่สอดคล้องเป็นเนื้อเดียวกับวิถีการดำรงชีวิต และเพื่อการบรรลุต่อเป้าหมายดังกล่าวความรู้จึงถูกผลิตขึ้นจากระบบ

ความสัมพันธ์ของคนกับบริบทในการดำรงชีวิต ความหลากหลายของความรู้ที่ถูกผลิตขึ้นก็เพื่อตอบสนองการดำรงอยู่ของคนในทุกมิติของการดำรงชีวิต การที่คนในสังคมมีเป้าหมายในการดำรงชีวิตที่มีความสอดคล้องกับบริบท ข้อจำกัดของชุมชน ชุมชนเป็นผู้สร้างความรู้หรือภูมิปัญญา ปรับเปลี่ยนความรู้ สร้างสรรค์ความรู้ตามบริบท วิธีการดำรงชีวิตที่เปลี่ยนไป ในลักษณะของสังคมในยุคดังกล่าวนับว่าเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ อันทำให้คนในสังคมดำรงอยู่อย่างมีศักดิ์ศรี

บทที่ 5

การสถาปนาความรู้วิชาการสมัยใหม่ขึ้นในระบบโรงเรียน

การก้าวขึ้นมาเป็นอุดมการณ์หลักของการพัฒนาประเทศที่มุ่งเน้นความเติบโตในระบบเศรษฐกิจอุตสาหกรรมเป็นหลัก ได้ปรากฏขึ้นพร้อมกับการประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 1 ใน พุทธศักราช 2504 สมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เพื่อสัมฤทธิ์ผลต่อแนวการพัฒนาประเทศดังกล่าว จึงนำไปสู่วิถีของการแพร่กระจายอุดมการณ์ไปสู่ทุกส่วนของสังคม โดยระบบการศึกษาถูกใช้เป็นเครื่องมือเพื่อการบรรลุผลต่อวิถีทางนี้เป็นสำคัญ

ด้วยความเชื่อพื้นฐานต่อการศึกษาในฐานะเครื่องมือของการพัฒนาประเทศ ดังนั้นการสร้างการยอมรับของคนต่อการศึกษาในระบบโรงเรียนจึงถูกผลิตให้เป็นวาทกรรมหลักของสังคม อันหมายถึงการเป็นชุดความรู้หลักเพียงหนึ่งเดียวที่จะนำไปสู่เป้าหมายของการดำรงชีวิตอันเป็นเป้าหมายที่มีความสอดคล้องกับแนวทางการพัฒนาประเทศซึ่งมุ่งให้ความสำคัญกับการพัฒนาระบบเศรษฐกิจ อุตสาหกรรม โดยนัยเช่นนี้ความหมายของการเป็นผู้มีการศึกษาจึงถูกผูกโยงเข้ากับการมีงานทำ การมีรายได้ และการได้รับการยอมรับจากสังคม

การก่อรูปเช่นนี้ของระบบการศึกษา ในอีกมิติหนึ่งซึ่งหมายถึงว่าการศึกษาที่เคยมีอยู่แต่เดิมในสังคมไทย อันได้แก่ การศึกษาของชุมชน ซึ่งมีความรู้ของชุมชน หรือภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นตัวขับเคลื่อน ได้ถูกสุมรอย แทนที่ด้วยความรู้วิชาการสมัยใหม่ที่ถูกเสนอในภาพลักษณ์ของหลักสูตร การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน การวัดผลและประเมินผล มิติเช่นนี้ซึ่งเป็นประเด็นสำคัญของการศึกษา วิจัยในส่วนนี้ จึงมองว่าการยอมรับต่อความรู้วิชาการสมัยใหม่ในนามของการศึกษาในระบบโรงเรียนมิได้เกิดขึ้นอย่างเรียบง่าย ตรงไปตรงมา หากแต่เป็นกระบวนการที่มีความสลับซับซ้อน แฝงเร้นไปด้วยอำนาจ ความรุนแรงที่ถูกแปลงโฉมมาในภาพลักษณ์ที่มีความนุ่มนวล แฝงยลในรูปของความรู้วิชาการ ดังที่มีเชลพุโก ได้เสนอทัศนะต่อการมีอยู่ การขาดหายของสรรพสิ่ง หรือความถูกต้อง ความไม่ถูกต้องหรือปราศจากคุณค่า อันเป็นผลเนื่องมาจากการจัดระเบียบสรรพสิ่งตามความเชื่อพื้นฐานที่กำลังก่ออยู่เบื้องหลัง หรือ วาทกรรมหลัก ซึ่งวาทกรรมหลักนี้เองได้เข้ามากำกับ จัดระเบียบบรรดาสรรพสิ่ง เพื่อให้สรรพสิ่งหรือเรื่องราวบางอย่างมีความเป็นไปได้ ขณะเดียวกันก็จำกัดขอบเขตของสรรพสิ่งบางอย่างมิให้มีการปรากฏตัว กล่าวถึง หรือเผยแพร่แต่เพียงการเป็นวัตถุที่อ่อนด้อย ไร้คุณค่าต่อการดำรงอยู่ของคนในสังคม

ด้วยทัศนะเช่นนี้ การศึกษาในระบบโรงเรียนจึงถูกสร้างให้ดำรงอยู่ในลักษณะวาทกรรมทางการ (Official discourse) ซึ่งเป็นที่ยอมรับว่ามีความถูกต้อง ชอบธรรมเหนือการศึกษาหรือความรู้อื่นใดของสังคม

การปรากฏตัวของการศึกษาในระบบโรงเรียนซึ่งเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่ถูกสร้างขึ้นให้มีแบบแผนเฉพาะ โดยมีการแสดงตัวให้เห็นในภาพเบื้องหน้า อันได้แก่ การสร้างความสำคัญให้แก่โรงเรียนในฐานะสถาบันในการกล่อมเกลาให้การศึกษาแก่เยาวชน ระบบความสัมพันธ์ที่ถูกผูกมัดเพื่อการดำรงตนอย่างเหมาะสมภายในโรงเรียน การประกอบขึ้นของความรู้ในรูปของหลักสูตรแห่งชาติ อันเป็นความรู้สากล สำเร็จรูป พร้อมทั้งจะนำไปกระจาย เผยแพร่ในสถาบันการศึกษาทุกพื้นที่ รวมถึงการวัดและประเมินผล ซึ่งถูกจัดให้เป็นส่วนสำคัญสำหรับการจัดประเภทของผู้เรียนให้มีคุณลักษณะพึงประสงค์ตามที่ระบบการศึกษากำหนด พื้นที่ของการศึกษาในระบบโรงเรียนดังกล่าวจึงเป็นพื้นที่เฉพาะซึ่งเต็มไปด้วยชุดของระเบียบ กฎเกณฑ์ แบบแผนในเชิงความรู้วิชาการ อันเป็นความรู้ที่มีได้เกิดขึ้นตามธรรมชาติ หรือมีความเป็นอิสระ แต่เป็นสิ่งที่ถูกจัดกระทำตามความคิด ความเชื่อพื้นฐาน หรืออุดมการณ์ของสังคม ด้วยระบบความคิดเกี่ยวกับการศึกษาในระบบโรงเรียนเช่นนี้จึงนำไปสู่เป้าประสงค์หลักของการศึกษาวิจัยในส่วนนี้ ซึ่งมุ่งเผยให้เห็นช่องว่างระหว่างความรู้ในแบบแผนของการศึกษาในระบบโรงเรียนและความรู้ในแบบของชุมชนหรือภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยนัยนี้การสืบค้นจึงเริ่มด้วยการคลี่คลายให้เห็นถึงกระบวนการสถาปนาความรู้วิชาการตามแบบแผนของการศึกษาในระบบโรงเรียนให้เป็นวาทกรรมหลักกว่ามีกระบวนการเป็นอย่างไร ภายใต้การสถาปนาความรู้วิชาการให้เป็นวาทกรรมหลักดังกล่าวมีความคิด ความเชื่อพื้นฐาน หรืออุดมการณ์ที่กำกับอยู่เบื้องหลังเป็นอย่างไร ชุดอุดมการณ์ของความรู้วิชาการเรียนมีความแตกต่างจากอุดมการณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างไร รวมถึงผลปลายสุดของวาทกรรมความรู้วิชาการตามแบบแผนของการศึกษาในระบบโรงเรียนได้กระทำให้เกิดความต่ำต้อย ต้อยค่าต่อภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างไร และเกิดผลอย่างไรต่อชุมชน

การวิเคราะห์เพื่อนำเสนอตามเป้าประสงค์ของการศึกษาวิจัย จึงวิเคราะห์อุดมการณ์ของการศึกษาในระบบโรงเรียนเป็นลำดับแรก และแบบแผน กฎเกณฑ์ ความสัมพันธ์ที่โยงกันอย่างสลับซับซ้อน เพื่อสร้างความสำคัญ เหนือกว่า ดีกว่าแก่ความรู้วิชาการตามแบบแผนของการศึกษาในระบบโรงเรียนเป็นลำดับต่อมา

ส่วนที่หนึ่ง การศึกษาในระบบโรงเรียน : กลไกแบ่งแยก คัดสรรกำลังคน ภายใต้อุดมการณ์การพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย

การพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย โดยยึดโยงความทันสมัยเข้ากับการพัฒนาระบบเศรษฐกิจ อุตสาหกรรม ตามแบบแผนการพัฒนาที่รับมาจากประเทศตะวันตก ถูกมองว่าเป็นสิ่งสำคัญหนึ่งเดียวใน อันที่จะนำพาประเทศไปสู่ความเจริญมั่งคั่ง โดยการปรากฏของแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 1 พุทธศักราช 2504 อันเป็นแผนพัฒนาฯ ระยะ 6 ปี ซึ่งสิ้นสุดในปีพุทธศักราช 2509 ซึ่งถูกสร้างโดยผู้เชี่ยวชาญจากสภาพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติ เป็นเครื่องชี้ชัดถึงเจตจำนงของการพัฒนาประเทศเช่นนี้ สำหรับกระบวนการสร้างแผนแม่บทตามเป้าหมายของการพัฒนาประเทศมีการบ่งบอกสาระของการ พัฒนาเศรษฐกิจ ซึ่งให้ความสำคัญกับเรื่องประสิทธิภาพ อันหมายถึง การบรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมายที่ วางไว้โดยการใช้ทรัพยากรหรือปัจจัยการผลิตอย่างประหยัด คุ่มค่า และได้รับผลที่มีคุณภาพ เกิดประโยชน์ สูงสุด ดังนั้นในกระบวนการสร้างแผนแม่บทจึงได้มีการกำหนดทิศทาง เป้าหมายอย่างชัดเจน เป็นรูปธรรม พร้อมกันนั้นยังได้กำหนดยุทธศาสตร์สำคัญเพื่อการบรรลุผลต่อการพัฒนาระบบเศรษฐกิจ อุตสาหกรรม ของประเทศ ซึ่งในการนี้การศึกษาถูกกำหนดให้อยู่ในฐานะของการเป็นยุทธศาสตร์หลักที่ทำหน้าที่ในการ ผลิตกำลังคนเพื่อเป็นแรงงานในระบบเศรษฐกิจ อุตสาหกรรม หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่าการศึกษากถูก กำหนดให้เป็นเครื่องมือของการพัฒนาเศรษฐกิจ ดังคำประกาศของรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ (ข่าว สารสภาการศึกษาแห่งชาติ 2509 อ้างใน กระทรวงศึกษาธิการ. 2531 : 231) ความว่า “ความเจริญก้าว หน้าของบ้านเมืองขึ้นอยู่กับระดับการศึกษาของพลเมืองในประเทศนั้นๆ เพราะการศึกษาและภาวะ เศรษฐกิจจำเป็นต้องอาศัยซึ่งกันและกัน ถ้าการศึกษาดี เศรษฐกิจของชาติก็จะดีด้วย...” และแนวทางเช่น นี้ก็ยังถูกเน้นย้ำให้เห็นถึงความสำคัญโดยนักการศึกษา อาทิ บุญถิ่น อัตถากร สายหยุด จำปาทอง และ ขวาล แพรัตกุล. (2505 : 13-14) ซึ่งชี้ให้เห็นถึงความจำเป็นในการหล่อหลอม สร้าง อัตลักษณ์ของผู้มี การศึกษาซึ่งหมายถึงการเป็นผู้มีความรู้ ความสามารถ และมีทักษะในการจัดการสรรพสิ่งในสังคมเพื่อ สร้างประโยชน์ให้แก่ระบบเศรษฐกิจ อุตสาหกรรมของประเทศความว่า “โดยทั่วไปเมื่อประชาชนได้รับการ ศึกษาสูง มีความรอบรู้ในทางวิชาการมาก ประชาชนก็จะมีความสามารถที่จะนำเอาทรัพยากรธรรมชาติมา ใช้มากขึ้น และสามารถจะใช้สิ่งที่มีอยู่แล้วอย่างมีประสิทธิภาพให้เป็นประโยชน์ได้ดียิ่งขึ้น ดังนั้นบาง ประเทศแม้ว่ามีพลเมืองน้อย แต่มีฐานะทางเศรษฐกิจดี เพราะว่ามีระดับการศึกษาสูง...”

การผลิตกำลังคนที่มีความรู้ ความสามารถและมีทักษะอย่างเพียงพอเพื่อการประกอบอาชีพใน ระบบเศรษฐกิจ อุตสาหกรรม ซึ่งกำหนดให้เป็นหน้าที่ของระบบการศึกษา ก็ย่อมหมายถึงว่าการศึกษาดังนี้มิได้มีความเป็นอิสระหรือมีอำนาจภายในตัวเอง หากแต่ต้องพึ่งพิงหรือขึ้นตรงต่อระบบเศรษฐกิจ อันเป็น

แนวนโยบายหลักของการพัฒนาประเทศ การศึกษาซึ่งทำหน้าที่อย่างสอดคล้องกับการพัฒนาเศรษฐกิจหรือการศึกษาซึ่งถูกกำกับด้วยการพัฒนาเศรษฐกิจเป็นรูปธรรมที่ปรากฏชัดในรูปลักษณะของการสร้างแผนพัฒนาการศึกษาผนวกไว้เป็นส่วนหนึ่งของแผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติทุกฉบับ ความตรงประเด็นที่เกิดขึ้นระหว่างแผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติเป็นแม่แบบและส่งผลต่อวิถีคิด แนวปฏิบัติมาสู่สรรพสิ่งให้มีคุณลักษณะตามที่กำหนด โดยสภาพการณ์ของระบบการศึกษาเช่นนี้จึงมีนัยถึงวิถีการส่งผ่านอุดมการณ์ทุนนิยมจากแผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติมาสู่การศึกษาโดยตรง ดังปรากฏในพื้นที่ของแผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติซึ่งมีการกำหนดเป้าหมายอันแสดงจุดมุ่งเน้นหลักของแผนฯในระบือนั้นว่ามีเป้าหมายในการพัฒนาเรื่องใดเป็นหลัก การศึกษาก็จะถูกออกแบบให้ทำหน้าที่ผลิตคนที่มีความรู้ ความเชี่ยวชาญเฉพาะในด้านนั้น ๆ ในปริมาณที่ภาคธุรกิจต้องการ เพื่อบรรลุดำเนินการของการพัฒนาระบบเศรษฐกิจ อุตสาหกรรม ประสิทธิภาพของการศึกษาจึงถูกนำมาใช้ทั้งในลักษณะของการวางแผนกำลังคนเชิงปริมาณและกำลังคนที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะ การกำหนดหน้าที่ของสถาบันสำหรับผลิตกำลังคนและการจัดวางบุคคลเพื่อทำงานในภาคธุรกิจ การทำหน้าที่ของการศึกษาเพื่อสร้างความเจริญแก่ระบบเศรษฐกิจ อุตสาหกรรมของประเทศ หรือการศึกษาที่ดำเนินอยู่ภายใต้อุดมการณ์ทุนนิยมสามารถสะท้อนให้เห็นจากข้อกำหนดในแผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 6 (พ.ศ. 2530-2534) (2530 : 29-30) ซึ่งในระบือนั้นเป็นระยะที่ประเทศไทยมีเป้าหมายที่จะพัฒนาประเทศไปสู่ความเป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่หรือนิกส์ (NICS : Newly Industrialized Countries) โดยอาศัยยุทธศาสตร์การพัฒนาความเติบโตทางธุรกิจที่มุ่งเน้นการส่งออก

...สาระสำคัญของแผนงานหลักข้อ 4 แผนพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ให้ความสำคัญ

สำคัญแก่เรื่องนี้ในอันดับสูง ทั้งนี้เพื่อวางรากฐานในการพัฒนาความสามารถทางการผลิต และแปรรูปเพื่อยกฐานะของประเทศให้เข้าระดับเดียวกับหรือสูงกว่าประเทศกลุ่ม อุตสาหกรรมใหม่ ซึ่งจะเป็นการช่วยให้ประชาชนในประเทศในสวนรวมมีระดับความเป็นอยู่ที่สูงขึ้น และเพื่อให้ประเทศสามารถแข่งขันอย่างมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้นในตลาดโลก อันเป็นการช่วยเพิ่มการจ้างงานและประสิทธิภาพของแรงงาน..แผนพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีจะดำเนินการด้วยการพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีในสาขาหลักที่เป็นรากฐานในการพัฒนาประเทศในอนาคตและพัฒนากำลังคนด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีให้สอดคล้องกับโครงสร้างทางเศรษฐกิจในอนาคต...

การมุ่งพัฒนาการผลิตด้านอุตสาหกรรมเพื่อนำประเทศเข้าสู่ความเป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่ ดังที่ปรากฏในแนวนโยบายของการพัฒนาประเทศข้างต้น ได้ถูกส่งต่อมายังหน่วยซึ่งถูกกำหนดให้ทำหน้าที่เฉพาะในการผลิตกำลังคน ซึ่งได้แก่ ระบบการศึกษา ในรูปของแนวนโยบายและแผนงานด้านการศึกษา ซึ่งปรากฏในแผนพัฒนาการศึกษาในระยะเวลาดียวกันกับแผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ภาพปรากฏของระบบการศึกษาซึ่งทำหน้าที่ได้อย่างสอดคล้องกับนโยบายในการพัฒนาประเทศ ได้แก่ การเพิ่มจำนวนการผลิตบัณฑิตของมหาวิทยาลัยในสาขาวิศวกรรมศาสตร์ ช่างเทคนิค ช่างฝีมือ ขณะที่กรมอาชีวศึกษา ก็ได้เปิดโครงการสอนในระดับวิชาชีพเพิ่มเติม รวมถึงสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติก็ได้กำหนดนโยบายการขยายโอกาสทางการศึกษาเพื่อเร่งให้นักเรียนที่สำเร็จการศึกษาในระดับประถมศึกษาได้เข้าศึกษาต่อในระดับมัธยมศึกษาตอนต้นให้มีจำนวนมากที่สุด (กระทรวงศึกษาธิการ. 2535 : 159 ; สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. 2535 : 12-13) การทำหน้าที่เฉพาะด้านในการผลิตกำลังคนของสถาบันการศึกษา ซึ่งหากสามารถผลิตคนได้ตรงกับความต้องการของตลาดจ้างงานทั้งในเชิงปริมาณ และเชิงทักษะความรู้ ความหมายของการศึกษาก็จะถูกกำกับด้วยสัญลักษณ์ของความมีประสิทธิภาพ

เมื่อความมีประสิทธิภาพของการศึกษาซึ่งมีความเกี่ยวโยงโดยตรงกับความก้าวหน้าของระบบเศรษฐกิจ อุตสาหกรรมของประเทศ ดังนั้นการศึกษาจึงถูกจัดดำเนินการอย่างเข้มข้นด้วยการนำหลักวิชาการด้านเศรษฐศาสตร์ซึ่งถูกออกแบบเฉพาะสำหรับการสร้างประสิทธิภาพทางด้านการศึกษา ในนามหลักวิชาเศรษฐศาสตร์การศึกษา (Economics of Education) มาใช้เพื่อจัดระเบียบ วางแผนด้านการศึกษา และตามหลักวิชาการนี้ การศึกษาจึงถูกให้ความหมายเสมือนเป็นการลงทุนอย่างหนึ่งในอันที่จะผลิตคนเพื่อทำประโยชน์ต่อภาคอุตสาหกรรมของประเทศ จากฐานการมองเช่นนี้ คุณค่าของคนจึงมีได้อยู่ภายในตัวเอง แต่คนจะมีความหมายหรือมีคุณค่าก็ต่อเมื่อบุคคลนั้นถูกสร้าง หล่อหลอมให้มีความรู้ ความสามารถจากระบบการศึกษา พร้อมกันนั้นยังต้องเป็นที่ยอมรับว่า ทักษะ ความรู้ ความสามารถของคนก่อให้เกิดมูลค่าเชิงเศรษฐกิจได้ การให้คุณค่าและความหมายแก่คนที่สัมพันธ์กับระบบเศรษฐกิจ อุตสาหกรรมเช่นนี้ คนจึงถูกจัดให้อยู่ในฐานะของสรรพสิ่งที่ก่อให้เกิดมูลค่าได้ หรือคนเป็นทุนรูปแบบหนึ่ง ซึ่งเรียกว่าทุนมนุษย์หรือทรัพยากรมนุษย์ พร้อมกันนั้นยังมีการตอกย้ำเพื่อสร้างความสำคัญให้แก่การลงทุนในการสร้างกำลังคน ดังปรากฏในรายงานยุทธศาสตร์เพื่อพัฒนาขีดความสามารถในการแข่งขันของประเทศ (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. 2544 : 6-8) ซึ่งชี้ให้เห็นถึงการรายงานของสำนักงานโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ UNDP (United Nations Development Programme) ที่ระบุถึงศักยภาพใน

การแข่งขันด้านเศรษฐกิจของประเทศส่วนหนึ่งซึ่งพิจารณาจากการศึกษาทั้งในประเด็นอัตราการเข้าเรียน ระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษา และอุดมศึกษา รวมถึงอัตราการรู้หนังสือของผู้ใหญ่

คุณค่าของคนซึ่งถูกผูกติดกับการใช้ประโยชน์ในระบบเศรษฐกิจ อุตสาหกรรม รวมถึงการใช้ อัตลักษณ์คนที่มีการศึกษาเพื่อเป็นเครื่องแสดงความก้าวหน้าและความเจริญของประเทศพร้อมทั้งการมีที่ยืนเพื่อประกาศศักดิ์ศรีในเวทีเศรษฐกิจโลก โดยนัยเช่นนี้สามารถชี้ให้เห็นได้ว่าภายใต้กระบวนการผลิตคนเพื่อประโยชน์ในระบบเศรษฐกิจ อุตสาหกรรมของระบบการศึกษา ยังมีเบื้องลึกที่มีความ ซับซ้อน โดยการศึกษากลายเป็นกลไกในการคัดสรร กลั่นกรอง จัดระเบียบฐานะตำแหน่งของคน ซึ่งหมายถึงว่าเมื่อการสร้าง ความเจริญทางเศรษฐกิจของประเทศถูกกำหนดให้เป็นตัวตั้ง สรรพสิ่งต่าง ๆ ในสังคมก็ย่อมถูกกำหนดให้ ทำหน้าที่เพื่อเสริมสร้าง สนับสนุนการพัฒนาที่เป็นเป้าหมายหลัก หากสรรพสิ่งใดมีความแตกต่างหรือไม่ ดำเนินการตามเส้นทางนี้ ก็จะถูกจัดให้อยู่นอกพื้นที่ในเชิงการมีคุณค่าต่อการพัฒนาประเทศ เช่นเดียวกัน กับผู้ที่ไม่ได้รับการศึกษาจากระบบโรงเรียน หรือผู้ที่มีเป้าหมายเพื่อการดำรงชีวิตภายในชุมชนก็จะถูกจัด ประเภทให้อยู่ในฐานะชั่วคราวกันข้ามกับผู้มีการศึกษา ทั้งนี้เพราะ อุดมการณ์ของชุมชนมิได้เป็นอุดมการณ์ ที่เอื้อประโยชน์ต่อการพัฒนาระบบเศรษฐกิจ อุตสาหกรรมของประเทศ หรือเรียกว่าเป็นอุดมการณ์ที่อยู่ใน ขั้วตรงข้าม เนื่องจากชุมชนกำหนดเป้าหมายหรือ อุดมการณ์เพื่อการดำรงชีวิตของคนในชุมชน ดังนั้น ทักษะ ความรู้ ความสามารถของคนจึงดำเนินไปอย่างสอดคล้องกับวิธีการดำรงชีวิตซึ่งมิได้มีความเกี่ยวพัน กับการพัฒนาเศรษฐกิจซึ่งเป็นอุดมการณ์ที่ผู้มีอำนาจเป็นผู้กำหนด โดยความแตกต่างเชิงอุดมการณ์เช่นนี้ ผู้มีลักษณะที่สอดคล้องกับอุดมการณ์หลักของประเทศก็ย่อมที่จะถูกจัดวางให้อยู่ในลำดับที่สูงกว่า ดีกว่า เหนือกว่าอุดมการณ์ที่อยู่ในขั้วตรงข้ามทั้งในด้านความหมาย คุณค่า รวมถึงการได้รับสถานภาพทางสังคม อันเกิดจากการยอมรับของตลาดจ้างงานและให้ผลตอบแทนอย่างเป็นรูปธรรมในรูปของรายได้ สวัสดิการ และการได้รับการยอมรับจากสังคมในฐานะของ ผู้มีงานทำ การให้ความสำคัญกับการมีงานทำจึงมีความ เชื่อมโยงกับการเป็นผู้มีการศึกษา ขณะที่อีกขั้วหนึ่งของผู้ที่ไม่มีการศึกษา ก็จะถูกนิยามในฐานะของผู้ไม่มี ทักษะ ความรู้ ความสามารถในอันที่จะสร้างประโยชน์ประโยชน์ให้เกิดแก่ระบบเศรษฐกิจของประเทศ อัน นำไปสู่ปัญหาการว่างงานที่สมควรจะได้รับการแก้ไข ดังสะท้อนจากคำกล่าวของนักการศึกษา (พัฒนา สุวรรณพานิชย์, 2513 : 34) ความว่า “ประเทศที่กำลังพัฒนาทั้งหลาย ปัญหาที่มีรอยแปด เหมือนคนเป็น โรคสารพัด ใจ จม เจ็บ เมื่อไม่ได้รับการศึกษาดีพอก็โง่ ก็ไม่รู้จะไปประกอบอาชีพอะไร หากินไม่ได้ก็จน เมื่อ จนก็ไม่มีเงินซื้ออาหารการกิน ยารักษา ก็เจ็บ ๆ ไม่มีเวลาไปเรียนก็โง่อีก มันเวียนกันอยู่อย่างนี้ คือ โง่ เจ็บ จน ๆ ผลที่สุดก็ไปไม่ไหว...” การไม่ได้รับการศึกษาซึ่งถูกผูกโยงกับปัญหาการไม่มีงานทำ ตลอดจนการย้าย ถิ่นของคนในชุมชนชนบทเพื่อเข้ามาหางานทำในเมืองใหญ่จึงถูกมองว่าเป็นประเด็นปัญหาของประเทศ ซึ่ง

การศึกษาต้องมีบทบาทหลักในการแก้ไขโดยเฉพาะอย่างยิ่งการให้ความรู้ ทักษะแก่ผู้ไม่มีการศึกษา ซึ่งถูกชี้ให้เห็นว่าส่วนใหญ่เป็นผู้ที่ดำรงชีวิตอยู่ในชุมชนชนบท โดยนัยเช่นนี้คนที่ถูกมองว่ามีปัญหาต่อการสร้างความเติบโตในการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศจึงหมายถึงคนที่ไม่มีความรู้ตามแบบแผนเดียวกันกับการศึกษาในระบบโรงเรียน ดังที่สะท้อนให้เห็นในรายงานการสัมมนาของกระทรวงศึกษาธิการ (กระทรวงศึกษาธิการ. 2517 : 53) ที่กล่าวถึงปัญหาของผู้ที่ไม่มีการศึกษาซึ่งรัฐต้องเร่งแก้ไข ความเป็นจริงว่า “ถ้าเราปล่อยให้ชีวิตคนไทยในชนบท ต้องดำเนินเช่นนี้เรื่อย ๆ ฐานฐานของประเทศชาติซึ่งมาจากคนพวกนี้ ก็จะเป็นรากฐานที่ไม่แข็งแรง เป็นภาระของรัฐบาล ถ้าเราพิจารณาอย่างถ่องแท้จะพบว่าคนในชนบทต้องการความช่วยเหลือในด้านความรู้ ทักษะคนที่ถูกต้องในเรื่องราวในชีวิตประจำวันของเขา...สังคมในเมืองหรือในนครหลวงก็ประสบปัญหาเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ คือคนในชนบทอพยพเข้ามาในเมืองกันมาก เพราะการเกษตรกรรมที่ทำอยู่ไม่สามารถเอาตัวรอดได้จึงต้องแสวงหางานทำที่อื่น คนมีแรงงานในระบบเดิมสามารถเอาตัวรอดได้ในสมัยก่อน แต่สมัยนี้แรงงานจะต้องมีคุณภาพตามความต้องการของสังคม...คนธรรมดาสามัญจะดำเนินชีวิตโดยสามัญสำนึกไม่ได้แล้ว...” ด้วยการพัฒนากระบวนการเศรษฐกิจ อุตสาหกรรมที่ถูกกำหนดให้เป็นนโยบายหลักของการพัฒนาประเทศ การศึกษาจึงทำหน้าที่จัดประเภทคนที่มีการศึกษาออกจากคนที่ไม่มีการศึกษา พร้อมทั้งการกำหนดหน้าที่ วิธีการดำรงอยู่อย่างสมเหตุสมผล

นอกจากฐานะ ตำแหน่งที่ไม่เท่าเทียมกันระหว่างผู้มีการศึกษาและผู้ที่ไม่มีการศึกษาตามหลักการผลิตคนของการศึกษาเพื่อเตรียมให้คนกลุ่มหนึ่งเข้าสู่ระบบอุตสาหกรรมแล้ว ความไม่เท่าเทียมกันในเชิงฐานะ ตำแหน่งของคนยังปรากฏให้เห็นในกลุ่มของผู้มีการศึกษาซึ่งถูกจำแนกประเภทตามลักษณะของระดับการศึกษา อันประกอบด้วย การศึกษาระดับก่อนประถมศึกษา ประถมศึกษา มัธยมศึกษา และอุดมศึกษา พร้อมทั้งกำหนด นิยามความหมายในเชิงความรู้ ความสามารถ และทักษะสำหรับการเตรียมศึกษาต่อในชั้นสูงรวมถึงทักษะการประกอบอาชีพกำกับแก่ผู้สำเร็จการศึกษาในแต่ละระดับตามที่ปรากฏในแผนการศึกษาแห่งชาติ (2520 : 13-17) ความเป็นจริงว่า

การศึกษาระดับก่อนประถมศึกษาเป็นการศึกษาที่มุ่งอบรมเลี้ยงดูเด็กก่อนการศึกษาภาคบังคับเพื่อเตรียมเด็กให้มีความพร้อมทุกด้านดีพอที่จะเข้ารับการศึกษาต่อไป การศึกษาระดับประถมศึกษาเป็นการศึกษาที่มุ่งให้ผู้เรียนมีความรู้ ความสามารถขั้นพื้นฐาน และให้คงสภาพอ่านออกเขียนได้ คิดคำนวณได้ มีความสามารถประกอบอาชีพตามควรแก่วัย...การศึกษาระดับมัธยมศึกษาเป็นการศึกษาหลังระดับประถมศึกษา มุ่งให้ผู้เรียนมีความรู้ทั้งวิชาการและวิชาชีพที่เหมาะสมกับวัย ความต้องการ ความสนใจและความถนัดเพื่อให้แต่ละบุคคลเข้าใจและรู้จักเลือกอาชีพที่เป็นประโยชน์แก่ตน

เองและสังคม การศึกษาระดับนี้แบ่งเป็น 2 ตอน คือ มัธยมศึกษาตอนต้นและมัธยมศึกษาตอนปลาย...
 ตอนต้นพึงให้ผู้เรียน ได้เลือกเรียนกลุ่มวิชาการและวิชาชีพ...ในตอนปลายพึงให้ผู้เรียนได้เน้นการ
 เรียนกลุ่มวิชาที่ผู้เรียนจะยึดเป็นอาชีพต่อไป การศึกษาระดับอุดมศึกษาเป็นการศึกษาหลังระดับมัธยม
 ศึกษาตอนปลาย...มุ่งสร้างสรรค์กำลังคนในระดับวิชาการและวิชาชีพชั้นสูง...

นอกจากนี้ยังจำแนกประเภทโดยอาศัยหลักเกณฑ์การใช้ประโยชน์เพื่อการประกอบอาชีพ
 (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. 2536 : 2-3) ซึ่งจำแนกผู้ศึกษาเป็น 5 ระดับ "ระดับวิชาชีพ
 ขั้นสูง ระดับกึ่งวิชาชีพขั้นสูง ระดับแรงงานมีฝีมือ ระดับกึ่งแรงงานมีฝีมือและระดับแรงงานไร้ฝีมือ..."

การสร้าง ความแตกต่างเชิงความรู้ ความสามารถของคนเช่นนี้เกิดขึ้นภายใต้วิถีคิดของระบบอุตสาหกรรมซึ่งเป็นระบบการทำงานที่มุ่งประโยชน์เชิงประสิทธิภาพของงาน ดังนั้นหลักการแบ่งงานกันทำ (Division of Labor) จึงเป็นหัวใจหลักของการทำงานในภาคอุตสาหกรรม การออกแบบงานของภาคอุตสาหกรรมจึงมีการจัดแบ่งหน้าที่เฉพาะในรูปของหน่วยหรือแผนกเพื่อทำหน้าที่เพียงอย่างใดอย่างหนึ่ง ด้วยความเชื่อถือพื้นฐานว่าตามหลักการจัดแบ่งงานเป็นแผนกจะสามารถนำไปสู่การลดต้นทุนด้านแรงงาน เนื่องจากการทำงานเฉพาะด้านของแรงงานจะนำไปสู่ความคุ้นเคย ทำให้มีทักษะความชำนาญเพิ่มขึ้น ใช้เวลาในการทำงานลดลง ดังปรากฏในการจำแนกแผนกงานของโรงงานอุตสาหกรรม (ณรงค์ นันทวรรณ และเอื้องฟ้า นันทวรรณ. 2536 : 112) ซึ่งแสดงภาพแผนกงานซึ่งประกอบด้วย แผนกการเงิน แผนกบุคคล แผนกจัดซื้อ แผนกกฎหมาย แผนกผลิต และแผนกตลาด ประสิทธิภาพของโรงงานอุตสาหกรรมจะเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อแผนกงานแต่ละส่วนทำงานได้บรรลุผล ดังนั้นภายในแผนกงานต่างๆ จึงถูกออกแบบให้มีการแบ่งงานกันทำแบบสายงานการผลิตอย่างเข้มข้น ดังกรณีแผนกงานผลิตของอุตสาหกรรมตัดเย็บเสื้อผ้า (สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย. 2538 : 84-85) แยกกระบวนการผลิตออกเป็นสามส่วน

ช่วงก่อนการเย็บ ได้แก่ การตรวจและคัดแยกผ้าตามลวดลายและสีสันท่อนผ้า การปรับ ได้แก่ การขยายหรือลดขนาดของต้นแบบตามมาตรฐานที่ต้องการ การวางแผนขึ้นผ้าในลักษณะให้เกิดความสูญเสียเนื้อผ้าให้น้อยที่สุด ช่วงที่สองคือ การตัดผ้าออกเป็นชิ้นส่วนเพื่อการเย็บขึ้นเป็นเสื้อผ้า ต้นทุนและแรงงานส่วนใหญ่ของกระบวนการผลิตอยู่ที่ขั้นตอนของการเย็บขึ้นรูปกระบวนการผลิตในช่วงนี้ ประกอบด้วยขั้นตอนจำนวนมากจากผู้เย็บตำแหน่งหนึ่งไปสู่อีกตำแหน่งหนึ่งในสายงานจำนวนสูงถึง ระหว่าง 10-

100 ขั้นตอน และช่วงสุดท้ายของการผลิตคือ ช่วงของการตรวจสอบ ตบแต่ง การรีดเรียบ และการบรรจุ เพื่อวางจำหน่าย...

การจำแนกการปฏิบัติงานในภาคอุตสาหกรรมซึ่งถูกออกแบบในรูปสายพานการผลิต และการทำงานภายใต้สายพานการผลิตในแต่ละส่วนก็ย่อมต้องการแรงงานที่มีความรู้ ความสามารถ ทักษะที่มีความแตกต่างกันตามระดับความซับซ้อน และความยากง่ายของงาน ดังนั้นการศึกษาซึ่งถูกออกแบบการทำงานโดยอาศัยหลักการการแบ่งงานกันทำจากระบบอุตสาหกรรมจึงทำหน้าที่จัดคนให้ปฏิบัติหน้าที่ในสายพานการผลิตของระบบอุตสาหกรรมตามระดับการศึกษาเพื่อประสิทธิภาพการทำงานอย่างตรงประเด็น ซึ่งหมายถึง การพิจารณาจัดวางตัวบุคคลในตำแหน่งต่างๆ ตามระดับความรู้ ความสามารถ รวมถึงจำนวนคนที่เหมาะสมต่อการปฏิบัติงานในแต่ละส่วนของสายพานการผลิตเพื่อให้การทำงานดำเนินไปด้วยความรวดเร็ว ประหยัด ได้รับผลประโยชน์สูงสุด การอ้างความสมเหตุ สมผลของความไม่เท่าเทียมกันของคนในสังคมโดยอาศัยเหตุผลของระดับการศึกษาเพื่อสร้างประโยชน์ให้แก่ระบบอุตสาหกรรมจึงถูกแถลงผ่านเลขาธิการสภาการศึกษาแห่งชาติ ผู้ซึ่งมีบทบาทต่อการกำหนดนโยบายการศึกษาในการปาฐกถาอภิปรายชุดการศึกษากับการพัฒนาประเทศ เมื่อวันที่ 23 มีนาคม 2513 ณ หอประชุมคุรุสภา ความว่า

...ไม่ใช่ว่าคนสร้างตึกจะต้องเป็นวิศวกรหรือสถาปนิกทุกๆ คน การสร้างตึกอาจจะทำไม่สำเร็จเพราะวิศวกรและสถาปนิกแต่ละคนต่างก็เกี่ยงกัน ไม่มีใครยอมไปเป็นกฐี เราต้องพัฒนาตั้งแต่ระดับต่ำ ระดับกลาง ระดับสูงให้ได้สัดส่วนกัน นั่นก็คือเราต้องพัฒนาวัดตึกวิศวกรรม 1 คน สถาปนิก 1 คน เราต้องผลิตชั้นลูกมือหรือพวก Craftsman อย่างน้อยก็ประมาณ 5 คน พวกช่างฝีมือ พวก Technician พวก Skilled labor ก็ต้องอีกประมาณ 20-30 คน นอกจากนั้นก็ต้องมีช่างไม้ ช่างปูน ช่างอะไรอีกเยอะแยะ และที่มากที่สุดที่ Base นี้คือ พวกที่ทำงานชั้นต่ำ... (กำแหง พลางกูร. 2513 : 27)

ความสมเหตุสมผลด้านฐานะ ตำแหน่งของคนที่ไม่เท่าเทียมกันในตลาดจ้างงาน ในลักษณะของการที่คนมีระดับการศึกษาสูง โดยเฉพาะผู้ที่สำเร็จการศึกษาระดับอุดมศึกษาถูกจัดวางให้ทำหน้าที่ในระดับสูง อาทิ ผู้วางแผน ออกแบบ ควบคุมดูแล จัดการ ขณะที่ผู้ที่สำเร็จการศึกษาระดับมัธยมศึกษา และระดับอาชีวศึกษาถูกกำหนดให้ทำหน้าที่เชิงเทคนิค ส่วนผู้ที่สำเร็จการศึกษาระดับประถมศึกษาถูกกำหนดให้ทำหน้าที่ของการใช้แรงงานทุกประเภท ซึ่งค่าตอบแทนและสวัสดิการที่ได้รับก็มีความต่างกัน โดยผู้สำเร็จ

การศึกษาระดับอุดมศึกษาซึ่งถูกให้ความหมายว่าเป็นผู้มีความรู้เชิงวิชาการในระดับสูงก็จะได้รับค่าตอบแทนที่สูง ขณะที่ผู้สำเร็จการศึกษาระดับมัธยมศึกษา อาชีวศึกษาและระดับประถมศึกษาจะได้รับค่าตอบแทนที่ลดหลั่นกันลงมา ดังแสดงให้เห็นในอุตสาหกรรมสิ่งทอซึ่งมีการแจกแจงโครงสร้างการจ้างงานในพุทธศักราช 2540 (สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย. 2541 : 27-28) ซึ่งระบุว่า “ฝ่ายผลิตต้องการอัตราแรงงานร้อยละ 80 ระดับการศึกษาตั้งแต่ชั้น ป.1-ป.6 ได้รับค่าจ้างรายวัน 160 บาท ระดับการศึกษา ม.3-ม.6 ได้รับค่าจ้างรายเดือน 4,700 บาท ช่างเทคนิค ต้องการอัตราแรงงานร้อยละ 10 ระดับการศึกษา ปวช. ได้รับค่าจ้างรายเดือน 5,000-6,000 บาท ระดับการศึกษา ปวส. ได้รับค่าจ้าง 7,000-12,000 บาท ส่วนระดับปริญญาตรี ต้องการอัตราแรงงานร้อยละ 10 โดยสาขาทั่วไปได้รับค่าจ้างรายเดือน 8,000-15,000 บาท สาขาวิศวกรรมศาสตร์ ได้รับค่าจ้างรายเดือน 13,000-18,000 บาท...” ภายใต้โครงสร้างการจ้างงานซึ่งถูกออกแบบให้มีความสอดคล้องกันระหว่างการปฏิบัติหน้าที่ของแรงงาน ค่าจ้างแรงงาน ระดับการศึกษา รวมถึงปริมาณแรงงานแต่ละประเภท โดยการศึกษาถูกใช้พื้นฐานเพื่อการวางแผนสร้างผลกำไรแต่ระบบอุตสาหกรรมในรูปของการลงทุนด้านค่าจ้างแรงงาน ซึ่งแรงงานระดับปฏิบัติการ อันได้แก่ แรงงานที่มีการศึกษาอยู่ในระดับประถมศึกษาและระดับมัธยมศึกษา ซึ่งถูกกำหนดให้ได้รับค่าจ้างในระดับต่ำจะถูกจ้างงานเป็นจำนวนมากที่สุด ขณะที่แรงงานระดับเทคนิคและแรงงานระดับวิชาชีพชั้นสูงซึ่งถูกกำหนดให้ได้รับค่าจ้างในอัตราสูงจะถูกจ้างงานเป็นจำนวนน้อย

ระบบการศึกษาซึ่งทำหน้าที่จัดเตรียมกำลังคนเพื่อป้อนสู่ระบบอุตสาหกรรมยังต้องทำหน้าที่อย่างมีประสิทธิภาพโดยอาศัยกรอบปฏิบัติของการพัฒนาประเทศซึ่งแสดงในรูปของแผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติที่ระบุจุดมุ่งเน้นของการพัฒนาอุตสาหกรรมแต่ละประเภทเพื่อให้ระบบการศึกษาผลิตคนได้อย่างสอดคล้องกับการใช้ประโยชน์ในภาคอุตสาหกรรม ทั้งในเชิงความรู้ ความสามารถของคน ปริมาณผู้มีความรู้แต่ละด้านที่มีความเหมาะสม ดังกฎเกณฑ์ที่ปรากฏ ในแผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 6 (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. มปป. : 20-33) ระบุว่า “ในระยะการปรับปรุงแผนพัฒนาฯ ยังมีปัญหาการขาดแคลน แรงงานฝีมือและช่างเทคนิค ดังนั้นสาระของการปรับปรุงแผนพัฒนาฯ ในด้านการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ จึงมีมาตรการเร่งพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในสาขาที่เป็นที่ต้องการเช่น วิศวกรรม ได้เน้นการขยายรับนักศึกษาระดับมหาวิทยาลัยเพิ่มในสาขาวิศวกรรม และสาขาปิโตรเคมี...” ความต้องการ แรงงานของภาคอุตสาหกรรมที่ถูกระบุอย่างเป็นรูปธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งกำลังคนที่มีความรู้ ความสามารถด้านวิทยาศาสตร์ได้นำไปสู่การปฏิบัติงานของระบบการศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งกระบวนการในการวางแผนจัดการศึกษาเพื่อเตรียมความพร้อมในการผลิตในทุกระดับการศึกษา

ภาพการผลิตผู้มีความรู้ ความสามารถด้านช่างฝีมือ ช่างเทคนิค และวิศวกร ที่ไม่เพียงพอกับความต้องการของตลาดจ้างงาน (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. 2535 : 25-27) รวมถึงการชี้ให้เห็นความเป็นศาสตร์เฉพาะของสาขาวิชาด้านวิทยาศาสตร์ที่ไม่สามารถถูกทดแทนได้ด้วยศาสตร์ด้านอื่น ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งศาสตร์ด้านสังคมศาสตร์ที่สามารถอาศัยผู้มีความรู้ ความสามารถที่ทำงานแทนกันได้ (ทบวงมหาวิทยาลัย. 2533 : 8-9) พร้อมทั้งแสดงปัญหาความขาดแคลนแรงงานด้านวิทยาศาสตร์ซึ่งกำหนดให้เป็นนโยบายของรับที่ปรากฏทั้งในแผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ แผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ รวมถึงนโยบายของหน่วยงานรัฐ แนวดำเนินการที่ถูกกำหนด ได้แก่ การกำหนดให้สถาบันอุดมศึกษาเร่งผลิตบัณฑิตในสาขาขาดแคลน การจัดทำโครงการให้เงินสมนาคุณสำหรับอาจารย์ในสาขาวิชาที่ขาดแคลน ได้แก่ สาขาวิศวกรรมศาสตร์ ปิโตรเคมี วิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์ แพทยศาสตร์ สัตวแพทยศาสตร์ ทันตแพทยศาสตร์ เกษตรศาสตร์ กายภาพบำบัด เทคนิคการแพทย์ ภาษา สถาปัตยกรรมศาสตร์ รวมถึงโครงการกองทุนพัฒนาอาจารย์ในสาขาขาดแคลน (คณะอนุกรรมการประเมินผลแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ. 2536 : 70-74) สถาบันอุดมศึกษาจึงเร่งผลิตบัณฑิตในสาขาวิชาที่เกี่ยวข้องกับวิทยาศาสตร์ ทั้งในรูปของการเพิ่มอัตราการจัดรับ ผู้เรียน การขยายสาขาวิชา การผลิต ปรับปรุงหลักสูตร โดยให้ภาคธุรกิจ เอกชนมีส่วนร่วมพัฒนาผู้เรียนให้ตรงกับความต้องการของตลาดจ้างงานทั้งในรูปของการให้ความรู้ภาคทฤษฎี และการฝึกปฏิบัติจริงในโรงงาน ขณะที่สาขาวิชาด้านสังคมศาสตร์ถูกระบุว่ามีปัญหาในเชิงของการผลิตที่เกินความต้องการของตลาดจ้างงาน จึงถูกกำหนดให้มีการจำกัดการผลิตในสาขาวิชานี้ (สำนักงานเลขาธิการที่ประชุมอธิการบดีแห่งประเทศไทย. 2530 : 54 ; ทบวงมหาวิทยาลัย. 2541 : 12)

ผลต่อเนื่องของการเร่งผลิตกำลังคนด้านวิทยาศาสตร์ของสถาบันระดับอุดมศึกษา มีผลให้การจัดการศึกษาระดับมัธยมศึกษาถูกออกแบบเพื่อผลิตผู้เรียนในแผนกวิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์เพิ่มขึ้น รวมถึงการจัดทำนโยบายขยายโอกาสทางการศึกษาเพื่อเตรียมคนส่วนหนึ่งให้เป็นแรงงานระดับกลางในระบบอุตสาหกรรมขณะที่อีกส่วนหนึ่งซึ่งหมายถึงผู้เรียนในแผนกวิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์ถูกผลิตเพื่อเตรียมเข้าศึกษาในระดับอุดมศึกษา (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. 2535 : 12-13 สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ 2538 : 6-7) พร้อมกันนั้นการจัดการศึกษาในระดับประถมศึกษา也被ดำเนินการในรูปของการเกณฑ์เด็กให้เข้ารับการศึกษภาคบังคับ โดยมีจุดมุ่งเน้นที่เด็กตกสำรวจ เด็กในชุมชนแออัด เด็กที่ผู้ปกครองมีฐานะยากจนเพื่อให้เข้ารับการศึกษอย่างครบถ้วน (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. 2535 : 12)

ความต่อเนื่อง เชื่อมโยงกันของการผลิตคนซึ่งระบบการศึกษาได้ออกแบบให้มีความแตกต่างกันภายใต้ประเภทของระดับการศึกษาทั้งการศึกษาในระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษา และอุดมศึกษา โดยมี

การส่งต่อผู้เรียนในแต่ละระดับการศึกษาแบบต่อยอด ซึ่งหมายความว่าผู้ศึกษาในระดับมัธยมศึกษาจะไม่สามารถเข้ารับการศึกษาระดับนี้ได้หากมิได้ผ่านการศึกษาระดับประถมศึกษามาก่อนหน้าเช่นเดียวกันกับผู้ศึกษาในระดับอุดมศึกษาก็ไม่สามารถเข้ารับการศึกษาระดับนี้ได้หากมิได้ผ่านการ ศึกษาจากระดับมัธยมศึกษา การผลิตคนและส่งต่อคนจากระดับการศึกษาหนึ่งสู่อีกระดับการศึกษาหนึ่ง พร้อมทั้งให้ความหมายกำกับผู้ที่ดำรงอยู่ในแต่ละระดับการศึกษา จึงมีนัยที่ไม่แตกต่างจากการทำงานแบบสายพานกลไกในระบบอุตสาหกรรม ซึ่งในกระบวนการผลิตถูกออกแบบให้มีการทำหน้าที่อย่างเป็นลำดับขั้นตอน หมายถึงว่าการทำงานในขั้นตอนที่หนึ่งจะถูกส่งต่อไปยังลำดับขั้นตอนที่สอง และขั้นตอนต่อไป จนกระทั่งขั้นตอนสุดท้ายซึ่งเป็นขั้นตอนซึ่งจะทำให้เกิดผลผลิตที่สมบูรณ์ พร้อมจะนำไปใช้ประโยชน์ได้ ความแตกต่างในแต่ละขั้นของสายพานกลไกจึงมีความสมเหตุสมผลเนื่องจากการคำนึงถึงผลประโยชน์หลักของกระบวนการผลิตเท่านั้น การศึกษาที่มีลักษณะเช่นนี้จึงเป็นระบบการศึกษาที่มีประสิทธิภาพ มีความสมเหตุสมผลภายใต้การเชื่อมโยงไปสู่การพัฒนาระบบเศรษฐกิจของประเทศ

ด้วยเจตจำนงของการมุ่งสร้างความมั่งคั่ง เติบโตให้แก่ประเทศโดยการให้ความสำคัญกับการพัฒนาระบบเศรษฐกิจ อุตสาหกรรมเป็นหัวใจหลัก ตามแนวทางนี้ การศึกษาถูกกำหนดให้เป็นระบบย่อยเพื่อทำหน้าที่ผลิตคนซึ่งมีทักษะ ความรู้ ความสามารถในอันที่จะเสริมสร้างสนับสนุนให้การดำเนินงานภายในระบบเศรษฐกิจเกิดความสำเร็จ แบบแผนความสัมพันธ์ของการศึกษาและเศรษฐกิจเช่นนี้มีผลให้การศึกษารูปแบบตามอุดมการณ์ของการพัฒนาเศรษฐกิจซึ่งหมายถึงการศึกษาในระบบโรงเรียนถูกให้ความสำคัญโดดเด่น ขณะที่การศึกษาของชุมชนซึ่งเป็นการศึกษาที่มีมาแต่เดิมในสังคมไทย และมีเป้าหมายเพื่อการดำรงชีวิต ซึ่งมีได้มีส่วนสนับสนุน ส่งเสริมอุดมการณ์ของการพัฒนาระบบเศรษฐกิจของประเทศแต่ประการใด ความแตกต่างเชิงอุดมการณ์ของการศึกษาทั้งสองประเภทนี้จึงนำไปสู่การเลือกขูประเดินและให้ความสำคัญกับอุดมการณ์ของการพัฒนาประเทศ พร้อมทั้งสถาปนาให้การศึกษาในระบบโรงเรียนความจริงอันเป็นที่ยอมรับโดยทั่วไป โดยนัยเช่นนี้จึงนำไปสู่ประเด็นคำถามที่ว่า การสถาปนาการศึกษาในระบบโรงเรียนให้เป็นความจริงมีขั้นตอน กระบวนการเป็นอย่างไร และภายใต้กระบวนการเช่นนี้ได้ส่งผลต่อชุมชนอย่างไร

* ส่วนที่สอง ความรู้วิชาการสมัยใหม่ : ระบบความจริงที่ถูกสถาปนาเพื่อเบียดขับ และแทนที่ความรู้ของชุมชน

การศึกษาเพื่อเผยถึงขั้นตอน กระบวนการของการสร้างการยอมรับ การให้ความสำคัญและให้คุณค่าต่อความรู้วิชาการสมัยใหม่ หรือเรียกว่าการสถาปนาให้ความรู้วิชาการสมัยใหม่เป็นความจริงของสังคม เป็นการวิเคราะห์โดยมีฐานคิดว่าความรู้วิชาการเป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นอย่างมีเจตจำนงหรือมีอุดมการณ์กำกับอยู่เบื้องหลัง ดังนั้นการเผยตัวของความรู้วิชาการ จึงเป็นกระบวนการที่ถูกจัดกระทำอย่างเป็นระบบ มีขั้นตอน อันเรียกว่าภาคปฏิบัติการของวาทกรรม ซึ่งกระทำผ่านการสร้างความสัมพันธ์อย่างเชื่อมโยงกันภายใต้กระบวนการผลิตความรู้วิชาการให้มีลักษณะเฉพาะ การสร้างความศักดิ์สิทธิ์แก่ความรู้ การกระจายความรู้เพื่อสร้างความโดดเด่นยิ่งใหญ่แก่ความรู้วิชาการ และการยอมรับต่อความรู้วิชาการเพื่อนำพาไปสู่การมีสถานภาพทางสังคม ทั้งนี้เพื่อการเถลิงอำนาจของการเป็นความจริงหนึ่งเดียวสำหรับกำกับแบบแผนการดำรงอยู่ของคนอย่างเบ็ดเสร็จ

การผลิตความรู้วิชาการ : กระบวนวิธีของการสร้างองค์ความรู้เฉพาะ

การก่อรูปของโรงเรียนประชาบาลภายในชุมชนตามข้อกำหนดของรัฐ เพื่อเป็นพื้นที่เฉพาะสำหรับถ่ายทอดความรู้วิชาการนับจากพุทธศักราช 2467 เป็นปรากฏการณ์ที่สะท้อนให้เห็นว่าความรู้จากภายนอกได้เข้ามาสู่ชุมชนเป็นเวลาช้านาน โดยรูปลักษณะของความรู้ถูกจัดอย่างเป็นระบบในแบบแผนของหลักสูตร ซึ่งในยุคสมัยนี้เจตจำนงของความรู้วิชาการเป็นเจตจำนงที่มุ่งสร้างความมั่นคง ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในชาติ ตามแบบแผนอุดมการณ์ความมั่นคงของชาติ ความรู้วิชาการจึงถูกใช้เป็นเอกลักษณ์ที่แสดงถึงความเป็นชาติเดียวกัน โดยสาระความรู้ที่ถ่ายทอดให้แก่คนเป็นสาระความรู้ซึ่งมุ่งให้คนอ่านออกเขียนได้ เพื่อนำความรู้ไปใช้ประโยชน์สำหรับการติดต่อสื่อสารกับสังคมภายนอก ดังนั้นการเข้ารับการศึกษาจากโรงเรียนจึงมีต้องใช้เวลาอย่างยาวนาน และภายหลังจากการเข้ารับการศึกษา คนยังคงใช้ชีวิตทำมาหากินอยู่ภายในชุมชน ความรู้เช่นนี้จึงมิได้มีความจำเป็นต่อคนในชุมชนมากนัก และก็มีได้ก่อให้เกิดความแตกต่างเชิงสถานภาพทางสังคม ดังทัศนะของผู้อาวุโสที่ว่า “เมื่อก่อนคนที่ไปเรียนสูง เงินเดือนถูก 5 บาท เฮ้ยกูไม่ไปเรียนหรอก เงินเดือนแค่นี้ ทำไรทำมาหากินดีกว่า คิดไปอย่างนั้น...แต่เมื่อก่อนที่ไปเรียน ที่เขาบังคับก็ไม่ว่านั่งก็อ่านไม่ออกใช่ไหม เราเรียนไป เขียนอะไรเราก็รู้ บางทีไว้สอนลูกสอนหลานบ้าง เขาส่งหนังสือมาเราก็ยังพออ่านได้ พอรู้บ้าง...” ด้วยการให้ความหมายของความรู้ที่มีได้ถูกมองว่าเป็นสิ่งที่นำพาคนไปสู่การมีชีวิตที่ดีกว่าวิถีการดำรงชีวิตแบบเดิม ซึ่งหมายถึงการที่คนต้องดิ้นรนเกาะยึดการศึกษาเพื่อนำพาไปสู่สถานภาพทางสังคมที่สูงกว่า ดังนั้นในทัศนะของคนในชุมชน ความรู้

วิชาการจึงถูกให้ความสำคัญรองลงมาจากวิถีการทำมาหากินเพื่อการดำรงชีวิต เช่น " เขาก็บังคับ บังคับจะมีใครไปเหอ โอเราก็ไปบ้างหยุดบ้าง สอบที่ไรฉันก็ตก ไม่มีคนไปเลี้ยงวัว โรงเรียนก็ไม่ค่อยได้ไป ฉันสอบปีไหนก็ตก ครูก็ดี ต้องไต่ไปเลี้ยงครุ ไม่งั้นข้าแล้วข้าอีก ฉันก็อยากออก ก็ไต่ไปเลี้ยงครุว่า ขอออกเถอะ ไปเลี้ยงวัว เลี้ยงควาย ก็หยวนๆให้ออก..."

พลังอำนาจของความรู้วิชาการที่มีอาจยอมให้คนมองความรู้วิชาการเป็นเพียงส่วนสนับสนุนการทำงานของอาชีพตามวิถีการดำเนินชีวิตของวงศ์ตระกูล แต่พลิกผันไปสู่การสร้างการยอมรับต่อความรู้วิชาการในฐานะความรู้สำคัญหนึ่งเดียว ปรากฏชัดนับจากรัฐประกาศเจตจำนงของการพัฒนาประเทศที่มุ่งสร้างความเจริญมั่งคั่งของระบบเศรษฐกิจ อุตสาหกรรมเป็นหลัก และความรู้วิชาการได้ถูกกำหนดให้เป็นตัวขับเคลื่อนสำคัญต่อการผลิตกำลังคนเพื่อทำหน้าที่ในการสร้างประโยชน์ตามแนวทางของการพัฒนาประเทศ ด้วยเจตจำนงของการพัฒนาประเทศที่ห่อหุ้ม เกาะกุม กำกับการทำหน้าที่ของความรู้ ดังนั้นปฏิบัติการซ่อนไซ แทรกซึมของความรู้วิชาการเพื่อสลายความหนาแน่นของคนที่ยังพินสุก เกาะยึดอยู่กับการประกอบอาชีพโดยอาศัยความรู้ที่สั่งสมสืบต่อมาจากครั้งบรรพบุรุษ อันเป็นสิ่งที่ไม่พึงประสงค์และขัดขวางต่อแนวทางของการพัฒนาประเทศ จึงถูกจัดดำเนินการอย่างเป็นระบบด้วยยุทธวิธีของการจัดแยกประเภทของความรู้วิชาการออกจากความรู้ทั่วไป ซึ่งเป็นระบบปฏิบัติการในการสร้างอาณาเขตของความรู้วิชาการที่ประกอบไปด้วยกฎเกณฑ์ แบบแผนเฉพาะ อันแสดงนัยของการมีอำนาจบังคับซึ่งความถูกต้องแห่งคุณลักษณะของสิ่งที่เรียกว่าความรู้วิชาการ ขณะที่ชั่วตรงข้ามซึ่งหมายถึงสรรพสิ่งที่ไม่เป็นไปตามกฎเกณฑ์ แบบแผนของความรู้ก็จะถูกกำหนดให้อยู่นอกพื้นที่ของความรู้ซึ่งมีอาจเกี่ยวโยงกันได้ และเพื่อการบรรลุผลต่อการสร้างความจริงของความรู้วิชาการ ระบบปฏิบัติการของการกำหนดขอบเขตของความรู้จึงถูกดำเนินการอย่างสลับซับซ้อนเพื่อสร้างการยอมรับต่อการเป็นความรู้ที่สำคัญเพียงหนึ่งเดียว

การสืบค้นเพื่อเผยถึงกระบวนการเข้ายึดพื้นที่และสวมรอยความรู้ของชุมชน ภายใต้กระบวนการผลิตความรู้วิชาการ จึงถูกคลี่ให้เห็นความเชื่อมโยงของความรู้วิชาการซึ่งถูกผลิตให้มีความหมายเฉพาะในหลายระดับ โดยความรู้วิชาการที่เข้ามากำกับวิถีการดำรงชีวิตของคนในชุมชนโดยตรง ได้ถูกสร้างให้อยู่ในลักษณะของความรู้ตามแบบแผนของการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียน ซึ่งมีมาตรฐานของความรู้ สาระความรู้ที่มีแบบแผนเฉพาะ และแบบแผนเฉพาะของความรู้ตามแบบของการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียนก็มีได้แยกขาดจากความหมายของความรู้วิชาการในอีกระดับหนึ่ง อันเป็นความหมายของความรู้ซึ่งถูกสร้างให้อยู่ในรูปของศาสตร์เฉพาะที่ว่าด้วยการถ่ายทอดความรู้ เพื่อผลิตผู้มีความรู้ ความชำนาญเฉพาะ อันเป็นไปตามเจตจำนงของการพัฒนาประเทศที่มุ่งให้ความสำคัญกับการพัฒนาระบบเศรษฐกิจ อุตสาหกรรม ขณะเดียวกันนักการศึกษาในฐานะผู้มีความรู้ความชำนาญด้านการศึกษา ก็ถูก

ผลิตผ่านศาสตร์การศึกษา อันเป็นศาสตร์ซึ่งมีสาระความรู้เฉพาะเกี่ยวกับการจัดการศึกษา วิธีสอน อันถูกใช้เป็นแนวทางจัดการศึกษาตามแบบแผนของการศึกษาในระบบโรงเรียน ความเชื่อมโยงของความรู้วิชาการทั้งสองระดับเพื่อการสร้างความจริงของความรู้วิชาการ จึงถูกคลี่ให้เห็นกระบวนการ ขั้นตอนของการผลิตความรู้ในรูปของสาขาวิชาอันเป็นศาสตร์เชี่ยวชาญเฉพาะว่ามีความเกี่ยวข้องโยงกับการพัฒนาระบบเศรษฐกิจ อุตสาหกรรมอย่างไร และความรู้ตามแบบศาสตร์เชี่ยวชาญเฉพาะได้ถูกใช้เพื่อการกำกับ ถ่ายทอดระบบความคิดสู่ความรู้ตามแบบแผนการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียนอย่างไร

การจัดระเบียบความรู้ภายใต้สาขาวิชาทางการศึกษา

การมุ่งมั่นต่อการสร้างความเติบโตของระบบเศรษฐกิจ อุตสาหกรรม อันเป็นเจตจำนงของการพัฒนาประเทศ ซึ่งถูกจัดดำเนินการภายใต้หลักการทำงานตามความเชี่ยวชาญเฉพาะ บุคคลผู้ซึ่งผ่านการฝึกฝนเพื่อให้มีทักษะ ความชำนาญเฉพาะ จึงเป็นหัวใจหลักของการบรรลุต่อวิถีแห่งเจตจำนงเช่นนี้ กรมผลิตกำลังคนให้มีทักษะ ความรู้ ความชำนาญเฉพาะจึงถูกกำหนดให้เป็นหน้าที่ของระบบการศึกษา โดยนัยเช่นนี้การผลิตความรู้เพื่อหล่อหลอมคนให้เป็นผู้มีอัตลักษณ์เฉพาะที่สอดคล้องกับความจำเป็นของระบบงานในภาคอุตสาหกรรม จึงถูกจัดดำเนินการด้วยแบบแผน ยุทธวิธีเฉพาะ การก่อรูปของความรู้วิชาการจึงถูกจัดกระทำโดยการสร้างพื้นที่เฉพาะซึ่งถูกห่อหุ้มด้วยระเบียบกฎเกณฑ์ เพื่อการเป็นศูนย์รวมขององค์ความรู้ ซึ่งหมายถึงความรู้ที่มีได้แก่กระจายหรือพบเห็นได้โดยทั่วไปในสังคม แต่เป็นความรู้ที่ถูกจัดระเบียบด้วยกฎเกณฑ์ของความเป็นศาสตร์ (Science) มีอยู่ ซึ่งวางอยู่บนหลักการเชิงเหตุผล ลักษณะเฉพาะของความรู้ซึ่งถูกสร้างภายใต้หลักการเช่นนี้ จึงเป็นความรู้ที่สามารถพิสูจน์ ตรวจสอบ คาดทำนาย และสร้างเป็นข้อสรุปเพื่ออธิบายปรากฏการณ์ต่าง ๆ ได้ หลักการของศาสตร์ที่ถูกนำมาใช้เพื่อจัดแยกประเภทความรู้ จึงเสมือนหนึ่งเป็นเครื่องมือสำหรับการกลั่นกรอง ร่อนเอาเฉพาะเพียงความรู้ที่ตรงประเด็นตามหลักเกณฑ์เพื่อการยกฐานะให้เป็นแก่นแกนของความรู้ ระบบการสร้างความรู้สูงส่งให้แก่ความรู้วิชาการยังถูกกระทำอย่างต่อเนื่องด้วยการสร้างกฎเกณฑ์ย่อยซึ่งดำเนินรอยตามระบบความเป็นศาสตร์ในรูปของหลักวิชา หรือสาขาวิชา (Disciplines) เพื่อนำความรู้ที่ถูกสร้างภายใต้หลักการของศาสตร์มาจัดระเบียบได้อย่างละเมียดละไมและตรงประเด็นตามแนวคิดของการสร้างความชำนาญเฉพาะ (Specialization) นอกจากนี้ความรู้เฉพาะในรูปของสาขาวิชายังถูกกำหนดให้แสดงตัวภายในพื้นที่ของสถาบันอุดมศึกษา อันเป็นพื้นที่เฉพาะสำหรับการผลิตบัณฑิตในระดับวิชาชีพ ซึ่งหมายถึงการผลิตบัณฑิตที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะซึ่งสอดคล้องกับระบบงานในภาคอุตสาหกรรม ดังที่ปรากฏในรูปศาสตร์เชี่ยวชาญเฉพาะ เช่น วิทยาศาสตร์ วิศวกรรมศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ ศึกษาศาสตร์ แพทยศาสตร์ เป็นต้น

หน้าที่เฉพาะของศาสตร์เหล่านี้เป็นหน้าที่ของการถ่ายทอดความรู้เฉพาะของแต่ละศาสตร์ แต่ละสาขาวิชา เพื่อสร้างผู้เชี่ยวชาญเฉพาะ เช่น นักวิทยาศาสตร์ วิศวกร นักเศรษฐศาสตร์ นักการศึกษา แพทย์ เป็นต้น

ภายใต้การจัดระเบียบความรู้ การสร้างความรู้วิชาการในแบบแผนของศาสตร์ สาขาวิชา ซึ่งมุ่งสู่การถ่ายทอดความรู้เพื่อสร้างผู้เชี่ยวชาญให้มีคุณลักษณะเฉพาะตามแบบแผนของแต่ละศาสตร์หรือแต่ละสาขา ซึ่งส่วนหนึ่งของผู้มีทักษะ ความเชี่ยวชาญเฉพาะจะถูกนำไปใช้ประโยชน์ต่อระบบการทำงาน ในภาคอุตสาหกรรม และอีกส่วนหนึ่งซึ่งหมายถึงนักการศึกษา ซึ่งแม้จะมีได้ถูกกำหนดให้ประกอบอาชีพ ในภาคอุตสาหกรรม แต่ก็เป็นผู้มีความเชี่ยวชาญเฉพาะและถูกหล่อหลอมให้มีความคิดความอ่านที่มุ่งประสิทธิภาพสูงสุดของการทำงานตามหลักการทำงานของระบบอุตสาหกรรม ระบบคิดและแบบแผนการทำงานของนักการศึกษาเช่นนี้เองซึ่งถูกกำหนดให้ทำหน้าที่ผลิตสาระความรู้ และดำเนินการจัดการศึกษาตามแบบแผนของการศึกษาในระบบโรงเรียน อันมีนัยต่อการกำกับ จำกัดขอบเขตความรู้ของชุมชนโดยตรง ดังนั้นการพิจารณาระเบียบความรู้ในรูปศาสตร์การศึกษาซึ่งถูกกำหนดอยู่ภายใต้การควบคุมของคณะศึกษาศาสตร์ คณะครุศาสตร์ จึงเป็นประเด็นสำคัญ เพื่อชี้ให้เห็นถึงแบบแผนสาระวิชาที่มีความเฉพาะ ซึ่งสามารถสะท้อนถึงทัศนะการมองความรู้ซึ่งถูกถ่ายทอดมาสู่ระบบความคิดของนักการศึกษา อันมีผลโยงใยโดยตรงต่อแบบแผนความรู้ที่ปรากฏในลักษณะของการศึกษาในระบบโรงเรียน

การจัดประเภทความรู้วิชาการภายใต้สาขาวิชาด้านการศึกษา ซึ่งถูกจัดระเบียบให้อยู่ภายใต้การควบคุมดูแลของคณะศึกษาศาสตร์ และคณะครุศาสตร์ในสถาบันอุดมศึกษา ซึ่งได้แก่มหาวิทยาลัย สถาบันราชภัฏ หน้าที่หลักของคณะศึกษาศาสตร์และคณะครุศาสตร์ ในสถาบันอุดมศึกษาถูกกำหนดอย่างชัดเจน ในด้านการสร้างองค์ความรู้และถ่ายทอดความรู้ ภารกิจด้านการจัดการความรู้ซึ่งถูกกำหนดให้อยู่ภายใต้การควบคุมดูแลของคณะศึกษาศาสตร์และคณะครุศาสตร์เช่นนี้ จึงมีผลให้พื้นที่แห่งนี้เป็นพื้นที่ที่เต็มไปด้วยอำนาจในการกำหนดให้ความรู้วิชาการมีความเป็นไปได้ในลักษณะของการกำหนดรูปแบบความสัมพันธ์เฉพาะในการจัดการเกี่ยวกับความรู้ ภายใต้ระบบความสัมพันธ์นี้ การถ่ายทอดความรู้ ถูกกำหนดให้เป็นหน้าที่ของอาจารย์ ซึ่งดำรงอยู่ในฐานะของผู้มีทักษะความรู้ ความชำนาญเฉพาะในด้านการสอน การถ่ายทอดความรู้ในแต่ละแขนงของสาขาวิชา สำหรับความรู้ที่ถูกจัดให้อยู่ในรูปของสาขาวิชาเพื่อเตรียมสำหรับหล่อหลอมความเป็นผู้รู้ในระดับวิชาชีพ ซึ่งถูกนิยามว่าเป็นผู้มีการศึกษาในระดับปริญญาตรี ได้ถูกกำหนดขอบเขตปริมาณของสาขาความรู้อย่างสอดคล้องกับเป้าหมายของการผลิตบัณฑิต ซึ่งมุ่งสู่การเป็นผู้มีทักษะความรู้ในระดับปฏิบัติการ เช่น ครูผู้ทำหน้าที่สอนภายในโรงเรียน ศึกษานิเทศก์ ผู้ทำหน้าที่กำกับตรวจสอบการจัดการเกี่ยวกับความรู้ เป็นต้น การมีเป้าหมายเฉพาะของการผลิตบัณฑิตเช่นนี้ ความ

รู้ที่นำมาถ่ายทอดเพื่อการสร้างบัณฑิตให้มีอัตลักษณ์เฉพาะของผู้มีทักษะความรู้ ด้านการศึกษาในระดับปฏิบัติการ จึงถูกจัดให้มีลักษณะที่มีความเฉพาะเจาะจงในรูป วิชาเอก วิชาโท ซึ่งเป็นวิชาเชี่ยวชาญเฉพาะ ซึ่งคณะศึกษาศาสตร์ ครุศาสตร์มิได้ทำหน้าที่ในการสร้างความรู้เฉพาะนี้ แต่เป็นการหยิบยกเอาความรู้เฉพาะจากสาขาเชี่ยวชาญเฉพาะอื่นๆ มาประกอบเป็นความรู้วิชาการเฉพาะ (Specialized education) เพื่อหล่อหลอมคนให้มีทักษะความชำนาญเฉพาะด้านสำหรับการปฏิบัติงานในแต่ละส่วนของระบบการศึกษาได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยการศึกษาในวิชาเอกซึ่งเป็นสาขาเชี่ยวชาญเฉพาะก็เพื่อให้ผู้ศึกษามีทักษะความรู้ลุ่มลึกในด้านนี้ เช่น ภาษาไทย ภาษาอังกฤษ จิตวิทยาการแนะแนว คณิตศาสตร์ การประถมศึกษา เทคโนโลยีการศึกษา เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีการจัดระเบียบอยู่ในรูปของวิชาโท ซึ่งถูกให้ความหมายในฐานะความรู้เฉพาะด้านที่กำหนดให้ถ่ายทอดแก่ผู้เรียนในอัตราส่วนที่น้อยกว่าการเรียนรู้ในวิชาเอก เช่น การศึกษา บริหารการศึกษา ภาษาไทย ภาษาอังกฤษ เป็นต้น ความรู้ที่ถูกจัดระเบียบภายใต้สาขาวิชาที่ระบุให้ผู้ศึกษาต้องมีทั้งวิชาเอก วิชาโท ก็เพื่อผลแห่งประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานของผู้สำเร็จการศึกษา ซึ่งสามารถปฏิบัติงานในระดับความเชี่ยวชาญได้ในหลายหน้าที่ อันเป็นหลักการทำงานเพื่อมุ่งผลกำไรสูงสุดตามแบบแผนของระบบอุตสาหกรรม ดังนั้นผู้ทำหน้าที่ถ่ายทอดความรู้วิชาการเฉพาะจึงต้องเป็นผู้ที่ผ่านการศึกษาและมีความรู้ความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน ผู้ถ่ายทอดความรู้เฉพาะจึงอยู่ในฐานะของอาจารย์ประจำสาขาวิชาเชี่ยวชาญเฉพาะนั้น ๆ

สำหรับการจัดประเภทของความรู้นอกจากจะจัดในรูปสาขาวิชาในแบบแผนของวิชาเอก วิชาโท ซึ่งมุ่งให้ความสำคัญกับสาขาความรู้แล้ว ในเรื่องของการสอน การถ่ายทอดสาระความรู้ ยังถูกจัดแยกออกมาจากความรู้และการสร้างความรู้ให้อยู่ในแบบแผนของความรู้เฉพาะ ซึ่งเรียกว่าศาสตร์ด้านการสอน เป็นศาสตร์ที่คณะศึกษาศาสตร์ ครุศาสตร์เป็นผู้ผลิต พร้อมทั้งจัดให้อยู่ในแบบแผนของวิชาชีพครู อันประกอบไปด้วยวิชาที่ว่าด้วยการสอน เช่น วิธีสอนทั่วไป การฝึกงานครู การฝึกสอนและฝึกงาน เป็นต้น ระบบการจัดแยกประเภทความรู้ซึ่งดำเนินการในลักษณะของการจัดสาระความรู้ให้อยู่ในระเบียบของสาขาวิชา ขณะที่การถ่ายทอดความรู้ได้ถูกแยกไปอยู่อีกส่วนหนึ่งซึ่งถูกกำหนดให้เป็นวิชาเฉพาะของศาสตร์เฉพาะในด้านการสอน ภายใต้การจัดระเบียบเป้าหมายของความรู้เช่นนี้จึงแสดงถึงทัศนะในการมองความรู้ในฐานะสรรพสิ่งที่สามารถแยกส่วนให้ขาดออกจากกันเพื่อการทำหน้าที่เฉพาะได้อย่างมีประสิทธิภาพ

หมวดหมู่ของความรู้วิชาการซึ่งถูกจัดประเภทด้วยการแบ่งแยกการถ่ายทอดความรู้จากการสร้างความรู้เสมือนหนึ่งความรู้เป็นสรรพสิ่งที่สามารถตัดแบ่งแยกเป็นส่วนเสี้ยวได้ เพื่อให้ผู้มีทักษะความชำนาญเฉพาะด้านนำขึ้นส่วนของความรู้ไปทำการหล่อหลอมสำหรับการใช้ประโยชน์ในหนทางเฉพาะได้อย่างมีประสิทธิภาพ ด้วยการมีทัศนะพื้นฐานต่อการจัดการสรรพสิ่งรวมถึงการจัดการความรู้ตามระเบียบ

ของความรู้วิชาการเช่นนี้ จึงมีผลให้ทัศนะพื้นฐานต่อการจัดการความรู้แบบอื่นที่มีได้วางอยู่บนหลักการจำแนก แยกประเภทความรู้ออกเป็นส่วนๆ ถูกจำกัดขอบเขตให้เป็นเพียงความรู้รอบนอกที่ไม่มีคุณค่าต่อการนำเข้ามาสู่กระบวนการสร้างประสิทธิภาพของความรู้ได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งภูมิปัญญา อันเป็นระบบความรู้ของชุมชนซึ่งถูกมองว่ามีทัศนะการให้ความหมายต่อความรู้ที่สวนทาง และมีอาจมีเส้นทางที่บรรจบกันได้กับระบบความรู้วิชาการ ด้วยเหตุเพราะความรู้ที่หมุนเวียน แพร่กระจายอยู่ภายในชุมชนเป็นความรู้ที่ถูกสร้างขึ้นเพื่อให้ประโยชน์ต่อการดำรงชีวิต ดังนั้นสถานการณ์จริงของการดำรงชีวิตจึงถูกกำหนดให้เป็นพื้นที่สำหรับการสร้างความรู้ ความรู้จึงถูกสร้างจากการมีปฏิสัมพันธ์กับบริบทของการดำรงชีวิตอันเป็นบริบทสถานการณ์ที่คนมีการสร้างความรู้ แก้ปัญหาปรับเปลี่ยนความรู้ให้เหมาะสม พร้อมทั้งถ่ายทอดความรู้ในเวลาเดียวกัน การสร้างความรู้เพื่อการดำรงชีวิตของคนจึงเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นในสถานการณ์จริงที่การสร้างความรู้ ปรับเปลี่ยนความรู้ และการถ่ายทอดความรู้ ล้วนเป็นกระบวนการที่ผสมกลมกลืนเป็นเนื้อเดียวกัน ซึ่งในสถานการณ์เช่นนี้ ผู้ถ่ายทอดความรู้และผู้เรียนรู้ ก็ได้ถูกกำหนดให้ทำหน้าที่เฉพาะที่แยกขาดออกจากกัน แต่เป็นผู้สรรค์สร้างความรู้ร่วมกันหรือเป็นเจ้าของความรู้ร่วมกัน การลองผิดลองถูกของผู้ฝึกหัดใหม่จึงเป็นการสร้างความรู้ที่มีพ่อแม่เป็นผู้ดูแล แนะนำ ปรับเปลี่ยนความรู้ แก้ไขปัญหาร่วมกัน เพื่อให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ ดังเช่น ในวิถีการทำมาหากินของคนซึ่งมีการปลูกข้าวไว้สำหรับบริโภค การสร้างความรู้ในการปลูกข้าวเริ่มขึ้นด้วยการสังเกตพื้นที่ว่าเป็นที่ลุ่มหรือที่สูง หากเป็นที่ลุ่มมีน้ำขังการปลูกข้าวก็จะกระทำด้วยวิธีการดำ หากเป็นที่สูงก็จะปลูกด้วยวิธีการหว่าน การใช้ชีวิตร่วมกับธรรมชาติ ทำให้เกิดการเรียนรู้ที่จะจับจองผืนนาเอาไว้ทั้งสองประเภท ซึ่งหมายถึงว่าหากปีใดนาในที่ลุ่มไม่ได้ผล ก็จะได้ข้าวจากนาในที่สูง เนื่องจากผืนนาแต่ละประเภทต้องการน้ำในปริมาณที่แตกต่างกัน การสร้างความรู้ซึ่งเกิดจากการแทรกตัวของคนภายใต้สภาพธรรมชาติเช่นนี้เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นอย่างเป็นเรื่องปกติ ธรรมดา หรือเป็นวิถีการดำรงชีวิตซึ่งมีลูกๆร่วมเรียนรู้ด้วยการฝึกหัดช่วยพ่อแม่ ทั้งช่วยเลี้ยงวัว หว่านข้าว ดำนา ไถคราด หุงหาอาหาร ตามแต่ที่จะมีผละกำลัง การเรียนรู้ ถ่ายทอดความรู้ หรือร่วมคิดร่วมแก้ปัญหาจึงเป็นกระบวนการที่ทั้งพ่อ แม่ ลูก ต่างก็มีส่วนร่วมอยู่ภายในกระบวนการทุกขั้นตอน

ความรู้ของชุมชนอันเป็นความรู้ซึ่งมีอาจจำแนก แบ่งซอยออกเป็นชั้นส่วนเพื่อให้แต่ละชั้นส่วนได้ทำหน้าที่เฉพาะอย่างมีประสิทธิภาพตามแบบแผนการจัดประเภทของความรู้วิชาการอันเป็นผลมาจากเจตจำนงแห่งความรู้ของชุมชนเป็นเจตจำนงของการสร้างความรู้เพื่อรับใช้ชีวิต ความรู้จึงมีอาจดำรงอยู่อย่างเอกเทศและเป็นอิสระจากวิถีการดำรงชีวิตของคน การไม่ให้ความสำคัญกับการแบ่งแยก ดัดทอนความรู้ ออกเป็นส่วนเลี้ยว เพื่อการกำกับดูแลให้ความรู้แต่ละส่วนทำหน้าที่อย่างมีประสิทธิภาพตามฐานคิดแห่งความรู้ของชุมชนเช่นนี้ จึงเป็นวิถีทางที่ได้รับการปฏิเสธอย่างสิ้นเชิงจากแบบแผนความรู้วิชาการ

สถานการณ์การก่อรูปของความรู้วิชาการในแบบแผนเฉพาะที่นอกเหนือจากสาขาวิชาเชี่ยวชาญเฉพาะที่ยึดสาระความรู้เป็นหลักได้ปรากฏขึ้นในรูปลักษณะของสาขาวิชาการพัฒนาหลักสูตร ซึ่งถูกจัดดำเนินการสอนในระดับปริญญาโทและปริญญาเอก ภายใต้ชื่อสาขาวิชานิติศาสตร์และการศึกษาและพัฒนาหลักสูตร หลักสูตรและการสอน หลักสูตรและการนิเทศ เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อตอกย้ำและแสดงถึงความสำคัญของความรู้วิชาการ ซึ่งผุดงขึ้นมาเคียงคู่กับสาขาวิชาเชี่ยวชาญเฉพาะเพิ่มขึ้นอีกชุดหนึ่ง สาขาเชี่ยวชาญเฉพาะในรูปสาขาการพัฒนาหลักสูตรซึ่งถูกผลิตขึ้นมาอย่างสอดคล้องกับสาขาวิชาเชี่ยวชาญเฉพาะอื่นๆ ด้วยการนำสาระความรู้ในแต่ละสาขาเชี่ยวชาญเฉพาะ เช่นภาษาไทย คณิตศาสตร์ ภาษาอังกฤษ จิตวิทยาและการแนะแนว ฯลฯ มาจัดระบบใหม่ภายใต้รูปแบบ กฎเกณฑ์เฉพาะในด้านหลักสูตร เพื่อให้พื้นที่ของหลักสูตรเป็นศูนย์รวมของความรู้ในแต่ละสาขาวิชา สำหรับการกระจายความรู้ที่มีแบบแผนเฉพาะออกสู่สังคม การผลิตความรู้ในสาขาการพัฒนาหลักสูตรจึงเป็นอีกมิติหนึ่งของจัดระเบียบความรู้เพื่อสร้างผู้เชี่ยวชาญเฉพาะในด้านการพัฒนาหลักสูตรสำหรับทำหน้าที่สร้าง ดูแล ตรวจสอบหลักสูตรที่จะถูกกระจายไปสู่ส่วนต่างๆของระบบการศึกษา

อีกมิติหนึ่งของการจัดระเบียบการศึกษา ซึ่งผู้สำเร็จการศึกษาในสาขาการพัฒนาหลักสูตรจะถูกให้ความหมายในฐานะของผู้เชี่ยวชาญในด้านการพัฒนาหลักสูตร สำหรับทำหน้าที่สร้าง ดูแล ตรวจสอบหลักสูตร ซึ่งจะถูกระบายไปสู่ส่วนต่าง ๆ ของระบบการศึกษาด้วยแผนการหลักของความรู้ในอันที่จะส่งหลักสูตรไปสู่ส่วนต่างของระบบการศึกษา ไม่ว่าจะเป็นโรงเรียนประถมศึกษา โรงเรียนมัธยมศึกษา สถาบันอุดมศึกษา เพื่อให้ความรู้วิชาการได้ครอบครองพื้นที่ของการเป็นเจ้าแห่งความรู้ ระบบการผลิตความรู้ในรูปศาสตร์การพัฒนาหลักสูตร จึงถูกกำหนดให้เป็นหัวใจสำคัญ สาระความรู้ที่ถูกกำหนดเพื่อการหล่อหลอมความเป็นนักพัฒนาหลักสูตร จึงเป็นสาขาที่มีความเฉพาะเจาะจงเพื่อให้ความรู้วิชาการแผ่กระจายออกครอบคลุมในทุกพื้นที่ จนกระทั่งความรู้ชุดอื่นมีอาจเผยตัว สาระความรู้จึงครอบคลุมทั้งในมิติของการสร้าง พัฒนาหลักสูตร การใช้หลักสูตร และการประเมินผลหลักสูตร

การออกแบบสาระความรู้เกี่ยวกับหลักสูตรในสามมิติ เพื่อสร้างความเฉพาะเจาะจงให้แก่ความรู้หรืออีกนัยหนึ่งเป็นการแสดงวิถีการควบคุมความรู้ให้อยู่ในร่องรอยของเจตจำนงแห่งความรู้ โดยในกระบวนการสร้างหลักสูตร ได้ถูกกำหนดให้มีการนำความรู้ หรือศาสตร์เฉพาะแขนงอื่นเข้ามาทำหน้าที่สนับสนุน สร้างความแข็งแกร่งให้แก่ความรู้เกี่ยวกับการสร้างหลักสูตร ภายใต้ชุดคำอธิบายของข้อมูลพื้นฐานด้านต่าง ๆ ในการพัฒนาหลักสูตร (บุญมี เณรยอด. 2536 : 17-37 บุญชม ศรีสะอาด. 2528 : 19-24) อันประกอบด้วยความรู้เฉพาะ ในด้านจิตวิทยา ปรัชญาการศึกษา ประวัติศาสตร์ สังคม เป็นต้น นอกจากนี้ความรู้ในมิติของการสร้าง พัฒนาหลักสูตร ยังถูกกำหนดให้มีเขตแดนเฉพาะด้วยการสร้างความรู้

ย่อยอันเป็นความรู้เกี่ยวกับระเบียบ กฎเกณฑ์ของหลักสูตร (อ้าง บัณฑิต. 2542 : 153-296) การครอบคลุม ยุทธศาสตร์การเรียนการสอน การประเมินผลการเรียนรู้ การวางแผนการเรียนการสอน การทดลอง และทดสอบหลักสูตร สาระความรู้ในมิติของการสร้างหลักสูตร การพัฒนาหลักสูตรที่ถูกผลิตให้มีความเชื่อมโยงกับความรู้วิชาการแขนงอื่น รวมถึงการสร้างกฎระเบียบเฉพาะในเชิงของการสร้างหลักสูตรเช่นนี้ จึงแสดงให้เห็นถึงทัศนะในการมองความรู้ตามแบบแผนการผลิตความรู้ในสาขาการพัฒนาหลักสูตรเป็นความรู้เฉพาะแล้ว สาระความรู้ย่อย ยังถูกจัดแยกประเภทออกจากกันเพื่อการทำหน้าที่เฉพาะ โดยเฉพาะในสาระความรู้เกี่ยวกับการสร้างหลักสูตร เป็นสาระที่บ่งบอกถึงการสร้างหลักสูตร ตามเป้าหมายกฎเกณฑ์ ตามที่ถูกกำหนดไว้ ซึ่งหมายถึงว่า ผู้ทำหน้าที่สร้างหลักสูตร ต้องปฏิบัติหน้าที่ให้บรรลุต่อเป้าหมายของการสร้างหลักสูตร โดยนัยเช่นนี้ จึงหมายถึงว่าความรู้เป็นสิ่งที่กำหนดไว้แล้วขณะที่การสร้างความรู้ก็ถูกกำหนดให้มีแบบแผนเฉพาะของผู้เชี่ยวชาญก็เป็นเพียงผู้รับความรู้และนำความรู้ไปบรรจุในกรอบกฎเกณฑ์ของหลักสูตร

มิติในการสร้างหลักสูตรซึ่งถูกกำหนดให้เป็นความรู้ย่อยของสาขาการพัฒนาหลักสูตรชุดหนึ่ง จึงแสดงนัยถึงการแยกขาดระหว่างการสร้างความรู้และการใช้ประโยชน์จากความรู้ เนื่องด้วยการใช้ประโยชน์จากความรู้ถูกจัดเป็นหมวดหนึ่งของความรู้ด้านการพัฒนาหลักสูตรเช่นเดียวกัน ซึ่งมีสาระเฉพาะที่ว่าด้วยยุทธวิธีของการนำหลักสูตรไปใช้ อันเป็นกระบวนการสร้างประสิทธิภาพของการกระจายความรู้ได้อย่างครอบคลุม การนำหลักสูตรไปใช้จึงเป็นเรื่องที่ถูกกำหนดให้มีความเกี่ยวข้องกับผู้เชี่ยวชาญด้านการศึกษาหลายฝ่าย ทั้งครู ศึกษานิเทศก์ นักพัฒนาหลักสูตร และผู้บริหารหลักสูตร ซึ่งหมายถึงผู้เรียน ความรู้ด้านการใช้หลักสูตรซึ่งถูกกำหนดให้มีแบบแผน หลักการเป็นการเฉพาะเช่นนี้แสดงให้เห็นนัยเชิงความรู้ได้ว่า ผู้สร้างความรู้ซึ่งทำหน้าที่เฉพาะด้านการสร้างความรู้ ซึ่งเป็นการสร้างความรู้ตามกฎเกณฑ์แบบแผน ความต้องการของประเทศ โดยที่มิได้มีส่วนเกี่ยวข้องกับผู้ใช้ประโยชน์จากความรู้ ขณะที่ผู้ใช้ประโยชน์จากความรู้ก็ได้เป็นผู้สร้างความรู้ แต่เป็นเพียงผู้รับผลจากการสร้างความรู้เท่านั้น ภายใต้แนวทางเช่นนี้ กระบวนการปรับเปลี่ยนความรู้ให้สอดคล้องกับการดำรงชีวิตของคนจึงมีอาจเกิดขึ้นได้ เพราะความรู้เช่นนี้เป็นสรรพสิ่งที่คงทนถาวรซึ่งถูกกำหนดเอาไว้แล้ว ทัศนะต่อการมองความรู้ที่ถูกจัดระเบียบภายใต้สาขาวิชาการพัฒนาหลักสูตรเช่นนี้ จึงเป็นเรื่องยากยิ่งที่จะทำให้ความรู้ของชุมชนได้มีพื้นที่ยืนเพื่อแสดงเจตจำนงของการสร้างความรู้เพื่อตอบสนองต่อเป้าหมายในการดำรงชีวิต ซึ่งผู้สร้างความรู้เป็นผู้ใช้ประโยชน์จากความรู้ โดยการสร้างความรู้ และการใช้ประโยชน์จากความรู้เป็นกระบวนการที่มีอาจแยกขาดออกเป็นส่วนเสียได้ ความผลานสอดคล้องกันของการสร้างความรู้และการใช้ประโยชน์จากความรู้จึงมีผลให้คนเลือกที่จะผลิตซ้ำความรู้บางประเภทที่คนมองว่าเป็นความรู้ที่เอื้อประโยชน์ต่อการดำรงชีวิต ขณะที่ความรู้

บางประเภทที่มีสามารถนำไปสู่การบรรลุต่อเป้าหมายในการดำรงชีวิตก็อาจจะไม่ถูกหยิบยกขึ้นมาใช้หรือ อาจจะถูกปรับเปลี่ยนให้มีความเหมาะสมโดยยึดเป้าหมายในการดำรงชีวิตเป็นหลักสำคัญ

ด้วยทัศนะของระบบการศึกษาที่มองว่าความรู้จะสร้างประโยชน์ต่อระบบก็ต่อเมื่อความรู้ได้ถูก จำแนกออกเป็นส่วน ๆ เพื่อให้แต่ละส่วนของความรู้ได้ทำหน้าที่เฉพาะ ความชำนาญ ชัดเจนอันเกิดจากการทำหน้าที่เฉพาะของความรู้ย่อมก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อระบบการศึกษา ความรู้เฉพาะเกี่ยวกับการตรวจสอบข้อบกพร่องเพื่อสร้างประสิทธิภาพของความรู้ ซึ่งเป็นชุดความรู้หนึ่งภายใต้ศาสตร์การ พัฒนาหลักสูตรจึงเกิดขึ้นตามทัศนะการมองความรู้ของระบบการศึกษาเช่นนี้ โดยความรู้เฉพาะชุดนี้ถูก กำหนดให้ทำหน้าที่เกี่ยวกับการป้องกัน ขจัดสิ่งรบกวนที่จะเข้ามาทำให้กระบวนการของหลักสูตรต้อง สะดุดหยุดลง แบบแผนความรู้เฉพาะเกี่ยวกับการสร้างเครื่องมือเพื่อการสกัดทำลายสิ่งที่จะทำให้เกิดข้อ ผิดพลาดของกระบวนการด้านหลักสูตรจึงถูกสร้างขึ้นเป็นหน่วยย่อยของความรู้ ในลักษณะของตัวแบบ ของการประเมินผลหลักสูตร ซึ่งถูกกำหนดให้เป็นตัวแบบที่มีลักษณะเฉพาะอันประกอบไปด้วยทฤษฎีการ ประเมินผลตามหลักการของนักวิชาการตะวันตกในหลายรูปแบบ อาทิ การประเมินผลตามรูปแบบของ สตัฟเฟิลบีม (The Phi Delta Kappa Committee Model or The Stuffle beam Model) ที่แสดงแบบแผน การประเมินที่เป็นแบบฉบับเฉพาะอย่างเป็นระบบขั้นตอน ทั้งการประเมินบริบท ปัจจัยนำเข้า กระบวนการ และผลิตผล (เยาวดี ราชัยกุล วิบูลย์ศรี. 2542 : 56-62) ขณะที่รูปแบบการประเมินผลแบบอื่นก็มีรูปแบบ กฎเกณฑ์ ระเบียบเฉพาะที่มีความแตกต่างกัน แต่ก็มีเป้าประสงค์ของการสร้างประสิทธิภาพให้แก่ หลักสูตรเช่นเดียวกัน อันได้แก่รูปแบบการประเมินแบบอิสระจากวัตถุประสงค์ของสโครเวน (Scriven Goal – Free Description Model) ซึ่งแสดงจุดมุ่งเน้นของการประเมินหลักสูตรที่ต้องอาศัยผู้เชี่ยวชาญในการ ประเมินเพื่อตัดสินคุณค่าของหลักสูตร ตามหลักการของความคุ้มค่าที่มีต่อระบบการศึกษา (นิศา ชูโต. 2538 : 21-22 ; อ่าง บัวศรี. 2542 : 338-339)

การประเมินผลหลักสูตรซึ่งถูกแยกส่วนออกมาเป็นความรู้เฉพาะชุดหนึ่งซึ่งมีระเบียบวิธี เทคนิค เฉพาะ เพื่อสร้างความสมบูรณ์ให้แก่กระบวนการของหลักสูตร ในอันที่จะนำส่วนเสี้ยวของความรู้ในการ ประเมินผลหลักสูตรไปใช้สำหรับการปะติดปะต่อกับความรู้ในด้านการสร้างความรู้และการนำหลักสูตรไป ใช้ประโยชน์อัน เป็นศาสตร์ของการพัฒนาหลักสูตรอย่างเต็มรูปแบบ วิธีการตัดทอนความรู้ออกเป็น ส่วน เสี้ยวพร้อมกับการกำกับให้แต่ละส่วนเสี้ยวของความรู้ ได้แสดงบทบาทหน้าที่เฉพาะ ซึ่งหมายถึงแต่ละ หน่วยความรู้จะถูกออกแบบให้ประกอบไปด้วยความรู้เชิงเทคนิคที่มีความซับซ้อน แตกต่างกันไปตามหน้า ที่ที่ถูกกำหนดให้ปฏิบัติ ความรู้วิชาการที่เกี่ยวกับหลักสูตรซึ่งถูกโอบล้อมไปด้วย แบบแผน ทฤษฎี กฎ เกณฑ์ เทคนิคที่มีลักษณะเฉพาะจึงมีผลให้ความรู้วิชาการในด้านหลักสูตรเป็นเรื่องที่มีความสลับซับซ้อน

เกินกว่าผู้ที่อยู่ภายนอกแวดวงวิชาการเฉพาะในด้านหลักสูตรจะเข้าใจและปฏิบัติได้ ซึ่งก็ดำเนินไปตามหลักการของการจำแนกความรู้ออกเป็นสาขาเชี่ยวชาญเฉพาะ ในแบบแผนของศาสตร์เฉพาะ ความลุ่มลึกซับซ้อนในระเบียบกฎเกณฑ์ของแต่ละศาสตร์ก็เป็นเรื่องที่มีอาจเกี่ยวโยงกันได้ ดังนั้น สำหรับความรู้ที่อยู่ภายนอกและมีความห่างไกลจากความรู้วิชาการก็ย่อมที่จะถูกประทับตราในฐานะความรู้ที่ไร้ความหมาย โดยเฉพาะความรู้ของชุมชนซึ่งมีความไกลห่างจากความรู้วิชาการ ทั้งนี้ เพราะระบบการศึกษาของชุมชนเป็นระบบความรู้ที่มีความสัมพันธ์กับวิถีการดำรงชีวิตอันเป็นเป้าหมายของชุมชน ความรู้ที่สร้างจากรากฐานความสัมพันธ์กับสรรพสิ่งในบริบทของการดำรงชีวิต จึงเป็นความรู้ที่มีอาจถูกแยกขาดออกจากความสัมพันธ์กับสรรพสิ่งต่าง ๆ ได้ ดังนั้นความรู้ของชุมชนจึงมิได้มีลักษณะของความรู้พร้อมใช้ที่สามารถหยิบคว้า พกพาเพื่อนำไปใช้ในที่ต่าง ๆ ได้ แต่ความรู้ของชุมชนเป็นความรู้ที่เกิดจากการได้สัมผัส ใช้ชีวิตร่วมกับสรรพสิ่ง และมีการปรับเปลี่ยนความรู้ให้มีความเหมาะสมกับบริบทของการดำรงชีวิต ความรู้ของชุมชนจึงมีลักษณะของการเป็นความรู้เฉพาะของถิ่นที่ ซึ่งแตกต่างจากความหมายการเป็นความรู้ตามแบบแผนของความรู้วิชาการ เนื่องจากความรู้เฉพาะของชุมชนเป็นความเฉพาะของความรู้ที่มีได้แยกขาดจากวิถีการดำรงชีวิต เพื่อการบรรลุผลตามเป้าหมายที่คนในชุมชนเป็นผู้สร้าง ดังเช่น ในมิติของการทำมาหากิน การล่าสัตว์ป่าเป็นความรู้ที่ถูกสร้างขึ้นจากการที่คนได้สัมผัสเรียนรู้ สังเกต ทั้งสภาพธรรมชาติ ป่าไม้ ภูเขา ซึ่งเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ การสังเกตธรรมชาติของสัตว์แต่ละชนิด พร้อมกันนั้นก็ยังมีการเรียนรู้ที่จะสร้างเครื่องมือสำหรับใช้ล่าสัตว์ ซึ่งมีความแตกต่างกัน การไม่ประสบความสำเร็จจากการล่าสัตว์เพื่อนำมาเป็นอาหาร อันเป็นเป้าหมายของคนก็มิได้ถูกละเลย ปล่อยปละ เพื่อให้ผู้มีความชำนาญเฉพาะหรือบุคคลอื่นเข้ามาแก้ไขปัญหาก็ได้ การเรียนรู้ ลองผิดลองถูก ปรับเปลี่ยน แก้ไข แลกเปลี่ยนความรู้กับเพื่อนบ้าน เป็นการปรับเปลี่ยน สร้างสรรค์ความรู้ที่คนผู้เป็นเจ้าของเป้าหมายของความรู้ เป็นผู้มีอำนาจในการที่จะจัดการให้ความรู้นี้ไปสู่การสนองตอบต่อวิถีการดำรงชีวิต ขณะที่ความเฉพาะเจาะจงของความรู้วิชาการ เป็นความเฉพาะของความรู้ที่ถูกจัดแยกประเภทในลักษณะของศาสตร์เฉพาะ สาขาวิชาเชี่ยวชาญ เพื่อการบรรลุผลต่อเป้าหมายของระบบการศึกษา ซึ่งผู้ที่อยู่ในแวดวงและปฏิบัติหน้าที่ในด้านการศึกษาก็มิได้เป็นผู้กำหนดเป้าหมาย ภายใต้ระบบความรู้วิชาการ คนจึงเป็นเพียงผู้ปฏิบัติหน้าที่ สนับสนุนความเติบโตมั่นคงของระบบการศึกษาเท่านั้น

ความรู้วิชาการ ซึ่งถูกจัดระเบียบภายใต้สาขาวิชา ศาสตร์เฉพาะในด้านต่างๆ เพื่อการกระจายความรู้ภายในพื้นที่ของสถาบันอุดมศึกษา เพื่อสร้างผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านการศึกษา เช่น ครู ศึกษานิเทศก์ นักการศึกษา นักพัฒนาหลักสูตร สำหรับเข้าประจำการยังสถาบันทางการศึกษาที่ทำหน้าที่เฉพาะ การให้ความสำคัญเพียงมิติการผลิตบัณฑิตของสถาบันอุดมศึกษาจึงเป็นสิ่งสะท้อนให้เห็นว่า สถาบันอุดม

ศึกษามีได้ทำหน้าที่สร้างองค์ความรู้ แต่ทำหน้าที่เพียงการถ่ายทอดความรู้ อันมีนัยของการมองความรู้ที่แยกขาดเป็นสองส่วน คือ ส่วนของการสร้างความรู้และส่วนของการถ่ายทอดความรู้ ศาสตร์หรือความรู้ที่ถูกจัดระเบียบจึงเป็นเรื่องของการถ่ายทอดความรู้ รวมถึงผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านการศึกษาที่ถูกผลิตก็เพื่อการปฏิบัติหน้าที่ในด้านการถ่ายทอดความรู้ส่วนหนึ่ง และอีกส่วนหนึ่งก็ทำหน้าที่จัดระเบียบความรู้ให้มีแบบแผนเฉพาะในรูปของหลักสูตร เพื่อจุดหมายสำคัญ คือ การถ่ายทอดสาระความรู้ที่บรรจุในหลักสูตรไปสู่ทั่วทุกพื้นที่ของสังคม

การจัดระเบียบความรู้ในรูปของหลักสูตร

ความรู้ที่ถูกสร้างให้อยู่ในรูปของหลักสูตร นับเป็นการจัดดำเนินการ จัดระเบียบความรู้ภายใต้แบบแผนของการศึกษาในระบบโรงเรียน ซึ่งมีเป้าหมายเฉพาะอันเป็นเป้าหมายของการผลิตกำลังคนพร้อมทั้งคัดสรร จัดประเภทคนเพื่อเข้าสู่ระบบงานในภาคอุตสาหกรรมตามแบบแผนแห่งเป้าหมายของการพัฒนาประเทศ หลักสูตรจึงถูกออกแบบให้ประกอบไปด้วยเนื้อหา สาระความรู้ โดยมีครูอยู่ในฐานะของการเป็นผู้สอน ถ่ายทอดความรู้ และนักเรียนอยู่ในฐานะของผู้รับความรู้ พร้อมทั้งมีระบบการประเมินผลผู้เรียนด้วยระบบการประเมินผลตามมาตรฐานของความรู้เพื่อการจัดลำดับฐานะ ตำแหน่งของผู้เรียน ผลจากการจัดลำดับผู้เรียนก็จะถูกนำไปใช้ในการศึกษาต่อในระดับสูงเพื่อการก้าวสู่ตำแหน่งงานในระดับสูง ขณะที่ผู้ที่มีได้ศึกษาต่อก็就会被จัดลำดับฐานะ ตำแหน่งด้วยความรู้ ซึ่งสามารถนำไปใช้เทียบเคียงกับตำแหน่งงานในระบบอุตสาหกรรมที่มีหลายระดับได้

ด้วยเจตจำนงของความรู้ในแบบแผนของหลักสูตรซึ่งมุ่งผลิตกำลังคน จัดสรรคนเข้าสู่ระบบงานในภาคอุตสาหกรรมซึ่งมีการจัดแบ่งระบบการทำงานเป็นลำดับขั้นตามทักษะความเชี่ยวชาญเฉพาะความรู้ตามแบบแผนของหลักสูตรจึงถูกใช้เป็นกลไกสำคัญสำหรับการจัดวางฐานะ ตำแหน่งของคน ดังนั้นการจัดระเบียบความรู้ในรูปของหลักสูตรจึงถูกสร้างขึ้นอย่างมีระบบ ขั้นตอน เพื่อให้ความรู้ได้ทำหน้าที่อย่างตรงประเด็น ความลุ่มลึกซับซ้อนของการสร้างหลักสูตร โดยมีเป้าหมายของการพัฒนาประเทศเป็นตัวตั้ง ดังนั้นผู้ทำหน้าที่ในการสร้างหลักสูตรจึงต้องเป็นผู้มีความเชี่ยวชาญเฉพาะ ซึ่งได้แก่ นักการศึกษา นักพัฒนาหลักสูตร เป็นต้น สาระความรู้ที่ถูกหยิบยกมาบรรจุในหลักสูตรได้ถูกจัดประเภทตามระบบงานของภาคอุตสาหกรรมเป็นหลัก โดยเฉพาะการบรรจุสาระความรู้ภายใต้ระดับการศึกษาที่มีความแตกต่างกัน ทั้งในระดับประถมศึกษา ระดับมัธยมศึกษา และระดับอุดมศึกษา นอกจากนี้ภายในระดับการศึกษาประเภทเดียวกันยังได้มีการจัดประเภทความรู้เพื่อการให้ความสำคัญในระดับที่มีความแตกต่างกัน

การจำกัดขอบเขต สาระความรู้ภายใต้ระดับการศึกษา

ความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์ของความรู้ ซึ่งปรากฏภายใต้วิชาการต่างๆ ในรูปของหลักสูตร ทั้งในหลักสูตรประถมศึกษา มัธยมศึกษา และสาขาวิชาในระดับอุดมศึกษา เป็นปรากฏการณ์ซึ่งแสดงถึงการหยิบยกเอาความรู้ภายใต้สาขาเชี่ยวชาญเฉพาะ ในระดับอุดมศึกษาในหลายสาขามาจัดวางไว้ในรูปของวิชาการต่าง ๆ ในหลักสูตรประถมศึกษาและมัธยมศึกษา โดยสาระความรู้ในสาขาเชี่ยวชาญเฉพาะได้ถูกนำมาจำแนก ตัดตอน แบ่งซอยอีกครั้งหนึ่งเพื่อการระบุขอบเขตที่แน่ชัดของระดับความรู้ ดังเช่น วิชาคณิตศาสตร์ซึ่งเป็นสาขาเชี่ยวชาญเฉพาะสาขาหนึ่งซึ่งสอนในระดับอุดมศึกษา ได้ถูกกำหนดให้เป็นวิชาหนึ่งในหลักสูตรประถมศึกษา (กรมวิชาการ. 2530 : 44 74-75) ซึ่งแสดงเจตจำนงให้ผู้เรียนในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ได้เรียนรู้เนื้อหาเกี่ยวกับ “พื้นฐานทางจำนวน พีชคณิต การวัด เรขาคณิต และสถิติ...” และสาขาความรู้วิชาคณิตศาสตร์ในระดับชั้นประถมศึกษา ยังถูกจำแนก จัดประเภทเนื้อหาสาระตามระดับความยากง่ายของเนื้อหา เพื่อบรรจุขอบเขตของสาระลงในแต่ละระดับ ตามความยากง่ายอีกชั้นหนึ่ง อาทิ เนื้อหาวิชาคณิตศาสตร์ที่ถูกจัดให้เรียนในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ 2 ก็จะถูกจัดให้เรียนในเนื้อหาสาระที่ง่าย เช่น “เนื้อหาเกี่ยวกับการเตรียมความพร้อม... การสังเกตและจำแนกสิ่งต่าง ๆ ตามรูปร่าง ขนาดและสี...การบอกตำแหน่งของสิ่งของ..การเปรียบเทียบจำนวนโดยการจับคู่หนึ่งต่อหนึ่ง...” ขณะที่เนื้อหาที่ถูกจัดให้เรียนในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 ถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ก็จะเพิ่มระดับความยากในเชิงเนื้อหาสาระมากขึ้น เช่น “เนื้อหาเรื่องจำนวนและตัวเลขที่เกิน 1,000การเปรียบเทียบจำนวนและการใช้สัญลักษณ์ $= \neq > < \dots$ ” และ ในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 เนื้อหาก็มจะถูกจัดให้อยู่ในระดับที่ยากที่สุดของการเรียนในประถมศึกษา เช่น “เนื้อหาเกี่ยวกับร้อยละ กำไรขาดทุน ดอกเบี้ย การบันทึกรายรับรายจ่าย... สมการอย่างง่ายที่มีตัวไม่ทราบค่าหนึ่งตัว และมีการบวก การลบ หรือการหารอย่างใดอย่างหนึ่งเพียงหนึ่งแห่ง...” สาระความรู้วิชาคณิตศาสตร์ที่ปรากฏในหลักสูตรประถมศึกษา ซึ่งถูกตัดตอนมาจากสาขาวิชาเชี่ยวชาญเฉพาะในระดับอุดมศึกษามาเพียงส่วนหนึ่ง พร้อมกับการจัดระเบียบความรู้ภายในแบบแผนความรู้เฉพาะของความรู้ในระดับประถมศึกษา ให้มีลักษณะตามความยากง่ายของความรู้ เพื่อการจำกัดขอบเขตของเนื้อหาสาระที่ให้เรียนในแต่ละระดับชั้นให้มีขอบเขตต่างกัน การตัดตอนแบ่งซอยความรู้ ซึ่งแบ่งซอยทั้งในมิติของการจำแนกประเภทของวิชาเฉพาะ และในขณะเดียวกันภายในวิชาเฉพาะเนื้อหาสาระยังถูกจำแนกตามระดับความยากง่าย เพื่อให้เรียนในแต่ละระดับชั้นเรียนในเนื้อหาสาระชุดเดียวกัน แต่มีความยากง่ายต่างกัน และด้วยวิถีของการจัดการความรู้เช่นนี้ ก็เพื่อสร้างความสมเหตุสมผลของการจัดประเภท ระดับความรู้ ความสามารถของผู้เรียน ซึ่งหมายถึงว่า หากผู้เรียนไม่มีความรู้ ความสามารถในการเรียนวิชาคณิตศาสตร์

ในระดับประถมศึกษาปีที่ 1 ถึงประถมศึกษาปีที่ 2 ซึ่งถูกกำกับว่าเป็นเนื้อหาสาระที่มีความง่ายแล้ว ก็จะถูกประเมินว่าเป็นผู้ขาดศักยภาพ ในการที่จะเรียนวิชาคณิตศาสตร์ในระดับชั้นที่สูงขึ้นไปซึ่งเนื้อหาที่มีความยากยิ่งขึ้น

การจำแนก ตัดตอนความรู้ยังคงดำเนินต่อไปอย่างต่อเนื่อง โดยการสร้างความสัมพันธ์ของสาระความรู้ภายใต้ระดับการศึกษาที่มีความแตกต่างกัน โดยสาระความรู้ในระดับมัธยมศึกษาเป็นสาระความรู้ชุดเดียวกันกับสาระความรู้ที่สอนกันในระดับประถมศึกษา เพียงแต่เพิ่มเติมความซับซ้อนของเนื้อหาเชิงเทคนิคให้มีความยากยิ่งขึ้น และความรู้ที่ถูกจัดระเบียบในระดับมัศึกษาก็ยังถูกจำแนกออกเป็นความรู้ในระดับมัธยมศึกษาตอนต้น และความรู้ในระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย การปรากฏของความรู้ซึ่งสอนในระดับชั้นมัศึกษายังถูกกำกับด้วยความหมายในฐานะของการเป็นความรู้สำหรับการประกอบอาชีพ และการเตรียมการสำหรับการศึกษาต่อ ความรู้ที่ปรากฏในหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น จึงเป็นความรู้ที่มีความซับซ้อนและจัดอยู่ในระดับที่มีความยากกว่าความรู้ที่สอนในระดับประถมศึกษา มาก ภายใต้มิติความหมายของการเป็นความรู้เพื่อการศึกษาต่อ สาระความรู้ที่ปรากฏในหลักสูตรจึงเป็นสาระความรู้ที่ถูกออกแบบให้มีความเชื่อมโยงกับการศึกษาในระดับสูง ซึ่งหมายถึงการศึกษาในระดับอุดมศึกษาอย่างเข้มข้น ความเชื่อมโยงของความรู้ในระดับมัธยมศึกษาตอนต้นและมัธยมศึกษาตอนปลายจึงดำรงอยู่ในฐานะกฎเกณฑ์ซึ่งกำกับให้ผู้เรียนต้องปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด เพื่อผลของการศึกษาต่อในสาขาวิชาเชี่ยวชาญเฉพาะ ปรากฏชัดเมื่อข้อกำหนดของหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลายซึ่งมีการจัดระเบียบความรู้ที่มีความใกล้เคียงกับสาขาวิชาเฉพาะที่สอนในระดับอุดมศึกษา โดยมีการจัดระเบียบความรู้ในรูปของแผนการเรียน เช่น แผนการเรียนวิทยาศาสตร์-คณิตศาสตร์ แผนการเรียนภาษาอังกฤษ-คณิตศาสตร์ แผนการเรียนกลุ่มภาษาต่างประเทศ เป็นต้น สาระความรู้ที่ถูกจัดระเบียบภายใต้แผนการเรียนแต่ละประเภทก็ถูกกำหนดให้มีคุณลักษณะเฉพาะ โดยแผนการเรียนวิทยาศาสตร์-คณิตศาสตร์ เป็นแผนการเรียนที่กำหนดให้น้ำหนักมากกับการศึกษาความรู้ทางด้านวิทยาศาสตร์คณิตศาสตร์ ขณะที่แผนการเรียนภาษาอังกฤษ-คณิตศาสตร์ ถูกกำหนดให้เน้นหนักการศึกษาความรู้ด้านภาษาอังกฤษและคณิตศาสตร์ และแผนการเรียนกลุ่มภาษาต่างประเทศถูกกำหนดให้เน้นหนักการศึกษาความรู้ด้านภาษาต่างประเทศที่สถานศึกษาจัดสอน ระเบียบของความรู้ที่ถูกจัดประเภทภายใต้แผนการเรียนที่ปรากฏในหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลายเช่นนี้ จึงเป็นเสมือนอาณาบริเวณเฉพาะของความรู้แต่ละประเภทที่เต็มไปด้วยระเบียบกฎเกณฑ์ที่ผู้มีอัตลักษณ์เฉพาะเท่านั้นที่สามารถเข้าถึงได้ ข้อกำหนดของการเข้าสู่พื้นที่ความรู้ที่ถูกจัดระเบียบภายใต้แผนการเรียนปรากฏชัดจากข้อกำหนดเชิงอัตลักษณ์ของผู้เรียนที่ต้องการเข้าศึกษาในแผนการเรียนวิทยาศาสตร์-คณิตศาสตร์ ภาษาอังกฤษ-คณิตศาสตร์ ซึ่งต้องเป็นผู้ผ่านการศึกษาเล่าเรียนในวิชาคณิตศาสตร์

เฉพาะตามที่ระบบของแผนการเรียนกำหนดเท่านั้น ขณะที่แผนการเรียนอื่นมิได้แสดงข้อกำหนดที่เข้มข้น เช่นนี้ อันเป็นผลสืบเนื่องเชื่อมโยงกับสาขาเชี่ยวชาญเฉพาะซึ่งอาศัยความรู้ในวิชาคณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์เป็นพื้นฐานในระดับอุดมศึกษาถูกกำหนดให้เป็นสาขาเชี่ยวชาญเฉพาะที่ภาคอุตสาหกรรมต้องการมากที่สุด

ความเชื่อมโยงต่อเนื่องในเชิงความรู้ที่มีการส่งทอดกันมานับจากความรู้ในระดับประถมศึกษา ซึ่งถูกจัดระดับให้เป็นความรู้พื้นฐาน ขณะที่ความรู้ในระดับมัธยมศึกษาตอนต้น มิติหนึ่งถูกกำหนดให้เป็นความรู้เพื่อศึกษาต่อซึ่งเชื่อมโยงกับความรู้ในระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย และในอีกมิติหนึ่ง ถูกกำหนดให้เป็นความรู้เพื่อการประกอบอาชีพ ซึ่งปรากฏในหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น (กรมวิชาการ. 2521 : 171-172) สารความรู้ที่กำหนดให้เป็นวิชาบังคับเลือก ถูกจัดระเบียบความรู้ภายใต้หมวดต่างๆ อาทิ หมวดนาฏศิลป์ และดุริยางคศิลป์ การจัดระเบียบความรู้ในพื้นที่ของความเป็นหมวดวิชาเช่นนี้ ก็มีลักษณะที่ไม่แตกต่างจากการจัดระเบียบความรู้ในรูปแผนของการเรียน ซึ่งล้วนแสดงถึงการจำแนกแจกแจงจัดประเภทความรู้ให้มีลักษณะเฉพาะเจาะจง เพื่อการถ่ายทอด หล่อหลอมผู้เรียนให้มีอัตลักษณ์เฉพาะของผู้มีการศึกษาเท่านั้น

การตัดทอน แบ่งส่วนความรู้วิชาการเพื่อจัดสัดส่วนสำหรับการบรรจุความรู้ภายในพื้นที่ของหลักสูตรซึ่งจัดเป็นระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษา และสาขาวิชาในระดับอุดมศึกษา จึงเป็นการจัดระเบียบของความรู้ซึ่งกำหนดในรูปหลักสูตรเพื่อใช้จัดการเรียนการสอนในสถานศึกษาทุกระดับ หรือเป็นความรู้สูตรสำเร็จ ความรู้ที่บรรจุภายในหลักสูตรซึ่งถูกกำหนดให้มีความเกี่ยวเนื่อง เชื่อมโยงกันด้วยกระบวนการตัดตอนความรู้วิชาการออกเป็นส่วนๆ เช่นนี้ พร้อมกับการนิยามความหมายบุคคลผู้สำเร็จการศึกษาในแต่ละระดับการศึกษาในฐานะของผู้มีทักษะ ความรู้ ความสามารถในระดับที่มีความแตกต่างกัน พร้อมทั้งการสามารถนำความรู้ในแต่ละระดับไปใช้ต่อเชื่อมเพื่อการศึกษาในระดับสูง และอีกส่วนหนึ่งเป็นการนำความรู้ไปใช้ปฏิบัติงานในภาคอุตสาหกรรมอันเป็นเจตจำนงของความรู้วิชาการ ซึ่งความรู้ของชุมชนมิได้มีความหมายต่อระบบความรู้เช่นนี้ เนื่องจากความรู้ของชุมชนสามารถตัดตอนออกเป็นส่วนๆ และแยกขาดออกจากวิธีการดำรงชีวิตได้ ดังนั้นความรู้ของชุมชนจึงมิได้มีคุณค่าตามเจตจำนงแห่งความรู้วิชาการ

การจัดลำดับความสำคัญของวิชาตามลำดับความสำคัญของสาขาเชี่ยวชาญเฉพาะ

ภายใต้การจัดประเภทสาระความรู้ออกเป็นวิชา ยังสะท้อนให้เห็นถึงการให้ความสำคัญต่อวิชาต่างๆ ในระดับที่มีความแตกต่างกัน โดยวิชาที่เป็นส่วนย่อยของวิชาหลักอันเป็นที่ต้องการของตลาดจ้างงานจะถูกให้ความสำคัญในระดับสูง เช่น วิชาคณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ หรือวิชาที่เกี่ยวข้องกับความรู้

เชิงธุรกิจ ขณะที่วิชาอื่นๆ ที่แตกต่างกัน เช่น วิชาดนตรี ศิลปะ จะถูกจัดให้มีคุณค่าในระดับรองลงมา ดังปรากฏชัดในหลักสูตรที่แสดงอัตราเวลาเรียนของวิชาต่างๆ ที่มีความแตกต่างกัน ดังเช่น ในหลักสูตรประถมศึกษา ซึ่งแสดงอัตราเวลาเรียนของแต่ละกลุ่มวิชาดังนี้ "กลุ่มทักษะที่เป็นเครื่องมือของการเรียนรู้ อันประกอบด้วยวิชาภาษาไทย คณิตศาสตร์ ชั้นป.1-2 ประมาณร้อยละ 50 ป.3-4 ร้อยละ 35 และป. 5-6 ร้อยละ 21 ขณะที่กลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต อันประกอบด้วยวิชาวิทยาศาสตร์ สังคมศึกษา และสุขศึกษา ชั้นป.1-2 ประมาณร้อยละ 15 ป.3-4 ร้อยละ 20 และป. 5-6 ร้อยละ 21 ส่วนในกลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัย อันประกอบด้วยวิชาจริยศึกษา ศิลปะศึกษา พลศึกษาชั้นป.1-2 ประมาณร้อยละ 25 ป.3-4 ร้อยละ 25 และป. 5-6 ร้อยละ 20..." (กรมวิชาการ. 2521 : ด) การจัดลำดับความสำคัญของแต่ละวิชาที่มีความแตกต่างกัน โดยการให้ความสำคัญมากกับวิชาที่มีความเกี่ยวข้องกับสาขาเชี่ยวชาญเฉพาะอันเป็นที่ต้องการของตลาดจ้างงาน รวมถึงเนื้อหาสาระที่ถูกออกแบบอย่างเชื่อมโยงกันในแต่ละระดับของการศึกษาทั้งระดับประถมศึกษา ระดับมัธยมศึกษา ก็เพื่อนำเนื้อหาสาระไปใช้เพื่อการศึกษาค้นคว้าในระดับสูงตามระบบคิดของนักวิชาการ นักการศึกษาซึ่งเป็นผู้ผลิตความรู้ สาระความรู้ที่ถูกจัดดำเนินการอย่างเป็นระบบทั้งในรูปของการตัดทอนเนื้อหาสาระ จำกัดขอบเขตสาระความรู้ที่ให้เรียนในแต่ละระดับการศึกษา รวมถึงการให้ความสำคัญแก่สาระความรู้ที่สามารถทำประโยชน์ต่อระบบเศรษฐกิจอุตสาหกรรมเป็นหลักเช่นนี้ย่อมแสดงถึงความโดดเด่น ความเหนือกว่าของสาระความรู้ที่มุ่งประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตภายนอกที่ไม่ได้มีความเกี่ยวข้องกับวิถีการดำรงชีวิตของคนในชุมชนแต่อย่างใด

การกระจายหลักสูตรความรู้สำเร็จรูปไปสู่โรงเรียน

ภายใต้พื้นที่ของโรงเรียนซึ่งถูกกำหนดให้เป็นแหล่งสำหรับถ่ายทอดความรู้วิชาการซึ่งถูกจัดเตรียมให้มีแบบแผนที่คงทนถาวร อันเป็นแบบแผนความสัมพันธ์เฉพาะของบุคคลผู้ปฏิบัติหน้าที่ภายในโรงเรียน ทั้งผู้บริหารโรงเรียน ครู นักเรียน รวมถึงความสัมพันธ์ของโรงเรียนกับหน่วยงานด้านการศึกษาอื่นๆ เช่น สำนักงานการประถมศึกษาอำเภอ สำนักงานการประถมศึกษาจังหวัด กรมวิชาการ เป็นต้น ระบบความสัมพันธ์เหล่านี้ล้วนเกิดขึ้นโดยมีความรู้วิชาการเป็นสื่อกลาง การเดินทางของความรู้ผ่านยังเส้นทางของสถาบันการศึกษาในระดับต่างๆ ที่ถูกออกแบบไว้ก็เพื่อการมายังเป้าหมายปลายทางซึ่งเป็นพื้นที่ของการกระจายความรู้ไปสู่ผู้เรียนโดยตรง โรงเรียนซึ่งเป็นพื้นที่ปลายทางของการส่งทอดความรู้จากส่วนกลางจึงต้องปฏิบัติตาม กฎเกณฑ์ แบบแผนของการจัดการความรู้อย่างเคร่งครัด

ภายใต้การกระจายหลักสูตรความรู้สำเร็จรูปไปสู่โรงเรียนโดยนัยนี้จึงแสดงถึงอำนาจในการกำหนดขอบเขต หน้าที่ของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับความรู้นี้ ตลอดจนฐานะ ตำแหน่งของบุคคลที่ถูกจัดวาง

เพื่อการกระจายตัวของอำนาจ ความรู้ สำหรับการสร้างผลผลิตของความรู้ซึ่งหมายถึงผู้เรียนให้มีอัตลักษณ์เฉพาะของผู้มีการศึกษา ดังนั้นแบบแผนความสัมพันธ์ในพื้นที่ของโรงเรียนจึงถูกกำหนด สร้างให้มีแบบแผนเฉพาะที่เต็มไปด้วยกฎเกณฑ์ ความรู้ ระเบียบปฏิบัติ ซึ่งมีเพียงผู้ที่เกี่ยวข้องเท่านั้นจึงจะสามารถเข้าสู่พื้นที่แห่งนี้ได้ พร้อมกันนั้นก็ยังมีระบบการควบคุมตรวจสอบความรู้ ทั้งการถ่ายทอดสาระความรู้ ความตรงประเด็นตามเจตจำนงของความรู้ด้วยระบบการตรวจสอบจากผู้เชี่ยวชาญเฉพาะ

ความสัมพันธ์ระหว่างครูและนักเรียน : ความสัมพันธ์เชิงอำนาจเพื่อการส่งต่อสาระความรู้

อำนาจอย่างเป็นทางการของการถ่ายทอด ส่งต่อสาระความรู้ ซึ่งถูกกำหนดให้เป็นหน้าที่ของครู ถูกสร้างขึ้นตามหลักการของการจำแนกหน้าที่การปฏิบัติงานตามความเชี่ยวชาญเฉพาะ เพื่อผลต่อประสิทธิภาพของระบบการศึกษา โดยหน้าที่เฉพาะของครูเป็นหน้าที่ของการหยิบยื่นหรือนำความรู้ไปสู่มือของผู้รับความรู้โดยตรง การจัดวางฐานะ ตำแหน่งของครูอย่างลงตัวเช่นนี้สืบเนื่องมาจากครูได้ถูกกล่อมเกลာสร้างให้เป็นผู้รู้ ผู้มีทักษะในเชิงวิชาการจากสถาบันอุดมศึกษา ภายใต้ระบบการผลิตครูซึ่งถูกออกแบบเพื่อผลิตครูที่มีความรู้ ความสามารถเฉพาะด้าน ดังนั้นการทำหน้าที่ของครูในการถ่ายทอด ส่งผ่านความรู้ไปยังผู้เรียน จึงมีความสอดคล้องกับสาขาวิชาที่ครูมีความรู้ ความเชี่ยวชาญเฉพาะ เช่น ครูที่สำเร็จการศึกษาด้านการสอนสังคมศึกษา ก็จะถูกจัดวางตำแหน่งให้ทำหน้าที่ถ่ายทอดความรู้ในวิชาสังคมศึกษา หรือครูที่สำเร็จการศึกษาด้านการสอนคณิตศาสตร์ ก็จะถูกกำหนดให้เป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ในวิชาคณิตศาสตร์

ด้วยอำนาจของความรู้ซึ่งมีผลให้ครูถูกจัดวางฐานะ ตำแหน่งที่สูงกว่านักเรียน การแสดงเหตุผลที่แสดงถึงความชอบธรรมของการมีความรู้สูงกว่า ซึ่งถูกทำให้มีความสัมพันธ์กับหน้าที่ของการเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้และผู้รับความรู้ของครูและนักเรียน ซึ่งต้องมีปฏิสัมพันธ์กันในแบบแผนเฉพาะตามที่หลักสูตรกำหนด จึงแสดงถึงอำนาจอันซับซ้อนอันเกิดจากกฎเกณฑ์ มาตรฐานของความรู้ ซึ่งเป็นกฎเกณฑ์ความรู้ที่ทั้งครูและนักเรียนต่างก็มีได้เป็นผู้กำหนด แต่เป็นเพียงผู้ปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ซึ่งมีการกำหนดการจัดวางฐานะ ตำแหน่งที่มีความแตกต่างกัน ทั้งนี้เพื่อบรรลุต่อเจตจำนงของความรู้ในอันที่จะผลิตผู้มีความรู้เพื่อการใช้อำนาจประโยชน์ต่อการเป็นแรงงานในภาคอุตสาหกรรม

การกำหนดกรอบปฏิบัติการสอนของครูภายใต้กฎเกณฑ์มาตรฐานของความรู้

ชุดกฎเกณฑ์ มาตรฐานความรู้ ซึ่งถูกผลิตโดยสถาบันการศึกษาซึ่งทำหน้าที่เฉพาะ อันได้แก่ กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ ได้ถูกส่งมายังโรงเรียนในรูปของเอกสารหลักสูตร เช่น หลักสูตร คู่มือ

ครู แผนการสอนสำเร็จรูป แบบเรียน เป็นต้น เพื่อการกำกับ ควบคุมการใช้ความรู้ของครูให้อยู่ในร่องรอยของระบบการศึกษา การศึกษา ทำความเข้าใจเอกสารหลักสูตรของครูจึงเป็นหัวใจหลักของการปฏิบัติหน้าที่เริ่มแรก การอ่านหลักสูตรของครูจึงเสมือนหนึ่งเป็นการอ่านชุดความรู้สำเร็จรูป ซึ่งมีได้เป็นการอ่านเพื่อสร้างสรรค์ ปรับเปลี่ยน หรือวิพากษ์วิจารณ์ความรู้ แต่เป็นการอ่านเพื่อเก็บรายละเอียด สาระให้ครบถ้วนทุกประเด็น เพื่อนำความรู้ไปถ่ายทอดแก่ผู้เรียนอย่างมีทิศทาง โดยสาระ รายละเอียด รวมถึงศัพท์วิชาการที่ถูกระบุให้ครูต้องทำความเข้าใจ ได้แก่ หลักการ เป้าหมาย เป้าประสงค์ของหลักสูตร จุดหมาย จุดประสงค์ โครงสร้างของหลักสูตร การเรียนการสอน การวัดผล ประเมินผล และติดตามผล ฯลฯ กฎเกณฑ์ที่ควบคุมความรู้เช่นนี้ล้วนเป็นเรื่องที่มีความสลับซับซ้อน แม้จะเป็นเรื่องเฉพาะที่ครูต้องศึกษา ทำความเข้าใจ แต่ก็มีได้เป็นกฎเกณฑ์ที่อยู่นอกเหนือจากระบบความคิดของครู เพราะภายใต้กระบวนการผลิตครู ครูได้ถูกฝึกฝน หล่อหลอมในฐานะของผู้รับความรู้ ปฏิบัติตามแบบแผนของกฎเกณฑ์เฉพาะเกี่ยวกับเรื่องการศึกษาอย่างเคร่งครัด ดังนั้นระเบียบ กฎเกณฑ์ของหลักสูตรจึงมีได้อยู่ในฐานะกฎเกณฑ์ที่ขัดแย้งกับระบบคิดของครู แต่เป็นกฎเกณฑ์ที่ถูกรับว่ามีความชอบธรรมต่อการทำหน้าที่เป็นผู้ถ่ายทอดความรู้วิชาการ กฎเกณฑ์ของหลักสูตรเช่นนี้จึงเป็นกฎเกณฑ์ที่มุ่งให้ครูอาศัยเทคนิคความรู้ เช่น ความรู้ด้านวิธีสอน ความรู้ด้านการวัดผล และประเมินผล มาใช้เพื่อสร้างประสิทธิภาพให้แก่การจัดการเรียนการสอน

กฎเกณฑ์ มาตรฐานความรู้ถูกนำมาใช้เพื่อสร้างแผนปฏิบัติการสอน อันเป็นเทคนิคเฉพาะในการดึงเอาสาระความรู้จากหลักสูตรในแต่ละรายวิชาออกมาเพื่อกำหนดเป็นแบบแผนสำหรับการถ่ายทอดความรู้ อันเป็นข้อกำหนดเพื่อให้ครูได้มีการเตรียมความรู้สำหรับการสอนล่วงหน้า ทั้งนี้เพื่อให้สาระความรู้ในรูปเต็มได้ถูกนำไปสู่ผู้เรียน ดังนั้นในพื้นที่ของแผนการสอนจึงเต็มไปด้วยกฎเกณฑ์ที่เกี่ยวข้องกับสาระความรู้ วิธีการสอน เวลาเรียน จำนวนครั้งที่สอน การใช้สื่อการเรียนการสอน การนำเอาสาระความรู้จากหลักสูตรมาสร้างเป็นแผนการสอนซึ่งรายละเอียดไปด้วยระเบียบ กฎเกณฑ์เฉพาะ พร้อมทั้งแยกย่อยสาระความรู้ออกเป็นหน่วยย่อยๆ เพื่อให้สอดคล้องกับเวลาเรียนที่ถูกกำหนดไว้ล่วงหน้า จึงแสดงนัยถึงความซับซ้อนของการแบ่งแยกความรู้เป็นส่วนเล็วอันเป็นการแบ่งแยกการวางแผนความรู้จากการสร้างความรู้ เนื่องจากครูมิได้เป็นผู้สร้างความรู้ แต่ในขณะเดียวกันก็ยังถูกกำหนดให้ทำหน้าที่ออกแบบวางแผนความรู้ตามกฎเกณฑ์ ระเบียบที่ถูกกำหนดเอาแล้ว ความไม่เกี่ยวข้องของครูในเชิงการสร้างความรู้ พร้อมทั้งการถูกกำหนดให้เป็นผู้วางแผนความรู้ตามระเบียบ กฎเกณฑ์ของการศึกษา ครูจึงเป็นเสมือนหนึ่งจักรกลที่ทำหน้าที่ในระบบสายพานการผลิตเท่านั้น

ภายใต้ระบบการจัดทำแผนการสอนยังสะท้อนให้เห็นถึงการให้ความสำคัญต่อความรู้ในแต่ละวิชาที่ไม่เท่าเทียมกัน อันสอดคล้องกับระบบงานอาชีพในภาคอุตสาหกรรมซึ่งจำเป็นต้องอาศัยผู้มีความรู้ มีทักษะเชี่ยวชาญเฉพาะ และสาขาเชี่ยวชาญเฉพาะซึ่งช่วยสร้างความมั่นคงเชิงเศรษฐกิจของประเทศเช่น งานอาชีพประเภทวิศวกร งานในสาขาธุรกิจ ก็ถูกจัดให้มีความสำคัญในลำดับต้นซึ่งมีความเชื่อมโยงกับการได้รับค่าตอบแทน สวัสดิการในอัตราที่สูง ขณะที่สาขาเชี่ยวชาญด้านอื่นๆ ซึ่งมีความสำคัญต่อภาคอุตสาหกรรมเป็นลำดับรองลงมาก็ย่อมที่จะ ผู้ปฏิบัติงานด้านนี้ก็ย่อมที่จะได้รับค่าตอบแทน สวัสดิการในอัตราที่ต่ำกว่า ความเกี่ยวโยงในเชิงการให้ความสำคัญแก่ความรู้ในแต่ละวิชาที่ไม่เท่าเทียมกันตามระบบงานในภาคอุตสาหกรรมเช่นนี้ ในมิติการจัดทำแผนการสอนของครูจึงแสดงการมุ่งเน้นให้ความสำคัญกับการทำแผนการสอนในวิชาที่มีความสำคัญต่อการศึกษาคือในระดับสูงมากกว่าวิชาพื้นฐานทั่วไป เช่น “สอนหลายวิชา ถ้าต้องทำแผนการสอนทุกวิชา รู้สึกว่าเป็นงานหนัก เพราะว่าครูภาระเยอะ สอนวันหนึ่งตั้ง 4 5 วิชา...บางทีทำแผนการสอนทุกแผนทำไม่ไหว ปัจจุบันก็ยังทำไม่ไหวอยู่ เพราะฉะนั้นก็ต้องเลือกทำเป็นบางรายวิชาที่เป็นหลักๆ คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ ภาษาไทย ...”

กฎเกณฑ์ มาตรฐานความรู้ตามแบบแผนความรู้วิชาการล้วนเป็นกฎเกณฑ์เฉพาะที่ถูกผลิตขึ้นเพื่อกำกับ ควบคุมผู้ใช้ความรู้ให้ดำเนินตามแบบแผนเฉพาะ เพื่อให้ความรู้ได้แสดงบทบาทหน้าที่สำหรับการบรรลุต่อเจตจำนงของความรู้อันเป็นเจตจำนงที่ผู้ใช้ความรู้มิได้เป็นผู้สร้าง ดังนั้นกฎเกณฑ์ มาตรฐานความรู้จึงเป็นเพียงสรรพสิ่งภายนอกที่เข้ามาควบคุมผู้เกี่ยวข้องกับความรู้นี้ ซึ่งผู้ใช้ความรู้ไม่มีโอกาสสร้างหรือถอน ปรับเปลี่ยนกฎเกณฑ์ของความรู้ให้เอื้อประโยชน์ต่อวิถีการดำรงชีวิตได้ แต่สำหรับชุมชนแล้ว กฎเกณฑ์ที่หล่อหลอมความรู้ของชุมชนเป็นกฎเกณฑ์ที่ถูกสร้างขึ้นเพื่อการดำรงชีวิต ดังนั้นกฎเกณฑ์ของความรู้จึงเป็นมิติที่คลุกเคล้า ผสานอยู่กับบริบทของการดำรงชีวิต ทั้งผืนดิน แหล่งน้ำ ความเชื่อ ผองเพื่อน ฯลฯ เช่น กฎเกณฑ์ของการช่วยเหลือซึ่งกันและกันภายใต้ฐานความรักในหมู่เพื่อน ซึ่งคนที่มีความรู้เฉพาะ อาทิมอเตอร์ก็ต้องให้การช่วยเหลือ ดูแลที่จะคลอด เช่น “เราจะมานอนไม่ได้ ก็ต้องนั่งเจ็บกับเขา ต้องนั่งคอย เพราะมันคลอดไม่ได้ นั่งปวดกันไป บางทีไปสองคืน เดินไป เราจะทำนาก็ไม่ไป ต้องช่วยเขาคลอดได้ก่อน...” หรือ กฎเกณฑ์ของการทำมาหากิน การเกี่ยวข้าวซึ่งต้องอาศัยคนจำนวนมาก ดังนั้นจึงมีการสร้างความรู้ในการผลัดเปลี่ยน ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เช่น “ก็เอาแรงกัน วันนี้บ้านนี้ วันต่อไปบ้านโน้น เสร็จแล้วก็มีเลี้ยงอาหาร น้ำชาด้วยกัน...” หรือ กฎเกณฑ์ของการสร้างความจรรโลงใจด้วยการพักผ่อน ร้องรำทำเพลงซึ่งผสานรวมกับการทำบุญ เช่น “สงกรานต์ที่เราก็น้ำแค้น เล่นกัน ก็พักเหนื่อยจากทำงานนะ ... ก็แห่กันไป ... หาเงินทำบุญให้วัด...”

กฎเกณฑ์ความรู้ของชุมชนอันเป็นกฎเกณฑ์ความรู้ที่คนในชุมชนเป็นผู้สร้างเพื่อใช้สำหรับการดำรงชีวิต กฎเกณฑ์จึงผานไปกับวิถีการดำรงชีวิต ดังนั้นการปฏิบัติตามระเบียบ กฎเกณฑ์นี้จึงมีต้องรอคอยเวลาหรือรอคอยให้บุคคลอื่นมาทำหน้าที่กำกับหรือเป็นผู้บอกบท ซึ่งหากกฎเกณฑ์ใดที่ไม่สามารถรับใช้ชีวิตได้ กฎเกณฑ์นั้นก็จะถูกปรับปรุง สร้างสรรค์ให้สอดคล้องกับวิถีการดำรงชีวิต โดยนัยเช่นนี้กฎเกณฑ์ความรู้ของชุมชนจึงเป็นกฎเกณฑ์ที่เกิดขึ้นในประสบการณ์จริงของการดำรงชีวิต ซึ่งโดยส่วนใหญ่มิได้มีการจดบันทึกด้วยสัญลักษณ์ ภาษาวิชาการเพื่อเป็นระบอบกำกับให้คนต้องประพฤติปฏิบัติตามแต่อย่างใด เนื่องจากกฎเกณฑ์ความรู้มิได้เป็นสิ่งตายตัว คงที่ เพราะตราบใดที่คนยังยึดมั่นในหนทางของการดำรงชีวิต กฎเกณฑ์ความรู้ก็จะถูกปรับปรุง สร้างสรรค์อย่างต่อเนื่องเพื่อให้คนสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ แต่กฎเกณฑ์ความรู้ที่ตายตัว คงที่ เช่น กฎเกณฑ์ที่ปรากฏในหลักสูตร (กรมวิชาการ. 2521 : ค) ที่ระบุว่า "อัตราเวลาเรียน กลุ่มทักษะที่เป็นเครื่องมือการเรียนรู้ ชั้น ป.1-2 ประมาณร้อยละ 50 ป.3-4 ร้อยละ 35 และ ป.5-6 ร้อยละ 21 ของเวลาเรียนทั้งหมด..." หรือกฎเกณฑ์ของการประเมินผล เพื่อตัดสินผลการเรียน ได้ ตก ล้วนเป็นกฎเกณฑ์ความรู้ที่ถูกกำหนดในฐานะมาตรฐานที่ต้องปฏิบัติโดยมิได้คำนึงถึงมิติในการดำรงชีวิตของคน ดังนั้นจึงไม่จำเป็นต้องเปลี่ยนแปลงกฎเกณฑ์ให้สอดคล้องกับวิถีการดำรงชีวิต เพราะความรู้มิได้มีเจตจำนงเพื่อการดำรงชีวิต กฎเกณฑ์ความรู้ซึ่งถูกสร้างขึ้นภายใต้เจตจำนงของความรู้ที่มีได้ให้ความสำคัญต่อความรู้ของชุมชนจึงเป็นวิถีการกันขวางชุมชนที่มีอาจเข้ามาข้องเกี่ยวกับกฎเกณฑ์ความรู้เช่นนี้ได้

การส่งผ่านสาระความรู้สำเร็จรูป

สาระความรู้ในหลักสูตรซึ่งจำแนกเป็นวิชา พร้อมกับเวลาที่ถูกกำหนดไว้สำหรับการจัดการเรียนการสอนในแต่ละวิชาเป็นการเฉพาะในรูปของตารางเวลาเรียน มีผลให้กระบวนการจัดการเรียนการสอนมีรูปแบบที่ตายตัว ทั้งนี้เพื่อให้สาระความรู้ถูกส่งผ่านไปยังผู้เรียนได้อย่างครอบคลุมและตรงประเด็นตามเป้าหมายของหลักสูตร ภายใต้กระบวนการของหลักสูตร ซึ่งให้ความสำคัญกับสาระความรู้เป็นหัวใจสำคัญ ดังนั้นบรรยากาศวิชาการจึงถูกสร้างขึ้นตามแบบแผน กฎเกณฑ์ที่ระบุชัดภายในหลักสูตร นับจากการออกแบบห้องเรียนให้มีลักษณะเฉพาะเพื่อให้ความรู้วิชาการสามารถถึงสถิตยอยู่ได้ แบบแผนของห้องเรียนจึงประกอบไปด้วยการมีกระดานดำอยู่ด้านหน้าของห้องเพื่อการแสดงบทบาท ฐานะของครูให้มีความโดดเด่น แยกขาดจากผู้เรียน ในฐานะของผู้สอนที่ทำการถ่ายทอดอักษร อันเป็นตัวแทนที่สื่อถึงความรู้วิชาการลงบนกระดานดำ เพื่อให้ผู้เรียนซึ่งถูกจัดให้นั่งเป็นแถวเป็นแนวอยู่หน้ากระดานดำได้รับสาระความรู้ผ่านการถ่ายทอดความรู้จากครูอย่างสะดวก นอกจากนี้ป้ายนิเทศที่กระจายอยู่บริเวณผนังรายรอบห้องเรียนก็

ยังเป็นพื้นที่ของการจัดแสดงสาระความรู้ในแต่ละวิชาตามบทเรียนที่ปรากฏในหลักสูตร การแสดงแผนผังตารางเรียนที่ประกอบไปด้วยสาระความรู้และเวลาเรียนเฉพาะในแต่ละวันที่ทั้งผู้เรียนและผู้สอนต้องปฏิบัติตัวในแต่ละวันตามตารางเรียนนี้อย่างเคร่งครัด นอกจากนี้ยังมีกฎเกณฑ์ที่ถูกออกแบบให้อยู่ในรูปข้อตกลงร่วมกันระหว่างผู้สอนและผู้เรียน เพื่อแสดงการเน้นย้ำถึงความสำคัญของความรู้วิชาการ เช่น "มีความตั้งใจเรียน..." "มีความรับผิดชอบหน้าที่.." สถานการณ์ของบรรยากาศวิชาการอันเป็นบริบทที่ถูกสร้างขึ้นก็เพื่อให้ความรู้วิชาการได้แสดงตัวอย่างตรงลู่ทางตามเจตจำนงของความรู้จึงปรากฏขึ้นอย่างเต็มรูปแบบ การจัดบรรยากาศวิชาการเช่นนี้จึงเป็นสถานการณ์จำลองหรือบริบทเทียมที่มีได้คำนึง ให้ความสำคัญกับการดำรงชีวิตของผู้เรียนซึ่งดำรงชีวิตอยู่ในบริบทของการดำรงชีวิตซึ่งเป็นบริบทจริง อันเป็นบริบทที่ความรู้มิได้ดำรงอยู่อย่างหยุดนิ่งเพียงเพื่อการรอคอยให้คนใช้เครื่องมือพิเศษสำหรับค้นพบ แต่ความรู้เป็นสิ่งที่คนสร้างขึ้นจากความสัมพันธ์กับบริบทจริง เพื่อให้ความรู้อำนวยความสะดวกต่อวิถีการดำรงชีวิตของคน ดังนั้นการกำหนดให้คนดำรงอยู่ในฐานะของผู้เรียน พร้อมกับการแยกคนออกมาจากบริบทของการดำรงชีวิต จึงเป็นสถานการณ์ของการกำหนดให้คนต้องทำหน้าที่เพื่อรับใช้เจตจำนงของความรู้แบบอื่นที่มีใช้เจตจำนงแห่งความรู้เพื่อการดำรงชีวิต

การไหลลื่นของความรู้วิชาการภายใต้บรรยากาศวิชาการซึ่งถูกสร้างขึ้น ได้ปรากฏอย่างเต็มรูปแบบด้วยการปฏิบัติการประจำวันของครูและนักเรียน โดยครูทำหน้าที่ถ่ายทอดสาระความรู้อันเป็นความรู้ที่ถูกจำแนกประเภทในลักษณะของวิชา เช่น คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ ภาษาไทย ภาษาอังกฤษ สุขศึกษา สังคมศึกษา ฯลฯ และแต่ละวิชาได้ถูกจัดดำเนินการสอนอย่างเป็นระบบตามแบบแผนเฉพาะของวิชานั้นๆ โดยครูเป็นผู้ถ่ายทอดสาระเนื้อหาซึ่งเป็นไปตามตารางเวลาที่กำหนด ขณะที่นักเรียนก็ทำหน้าที่เป็นผู้รับสาระความรู้ การทำหน้าที่เฉพาะของครูและนักเรียนตามแบบแผน กฎเกณฑ์เฉพาะเช่นนี้จึงเป็นวิถีการปฏิบัติที่ตรงตามหลักการของระบบอุตสาหกรรมซึ่งมุ่งให้มีการจำแนกงานหน้าที่เฉพาะในการปฏิบัติงาน ทั้งในส่วนของคนผู้ทำหน้าที่เฉพาะแต่ละด้านตามความชำนาญการ และในส่วนของสาระเนื้อหาที่ถูกจัดเป็นวิชาเฉพาะที่แยกขาดออกจากกัน

ด้วยเจตจำนงของความรู้เช่นนี้ สาระความรู้ที่ถูกนำมาถ่ายทอดแก่ผู้เรียน จึงเป็นสาระความรู้ซึ่งแต่ละวิชาที่จะมีเนื้อหาสาระเฉพาะของวิชานั้นๆ เช่น วิชาคณิตศาสตร์ระดับประถมศึกษาในบทเรียนย่อยบทเรียนหนึ่งมีสาระความรู้ที่ปรากฏในหลักสูตรความรู้ว่า

หลักการ การหารที่ไม่ลงตัวคือการหารที่มีเศษมากกว่า 0 และเศษต้องน้อยกว่าตัวหารเสมอ
การตรวจผลหารอาจทำได้โดยอาศัยความสัมพันธ์ดังนี้ ผลหาร $\times$ ตัวหาร=ตัวตั้ง (เมื่อหารลงตัว) (ผลหาร

Xตัวหาร)+เศษ =ตัวตั้ง (เมื่อหารไม่ลงตัว) ผลหารที่ได้จากการหารผลบวกของจำนวนต่างๆด้วยจำนวนทั้งหมดของจำนวนที่นำมาบวกกัน เรียกว่าส่วนเฉลี่ยของจำนวนเหล่านั้น. (กรมวิชาการ. 2521 : 79)

แม้ในวิชาเดียวกัน เช่น วิชาคณิตศาสตร์ บทเรียนย่อยอื่นๆก็จะประกอบไปด้วยสาระความรู้ย่อยในเรื่องอื่นๆ เช่น “ร้อยละ กำไร ขาดทุน ดอกเบี้ย การบันทึกรายรับรายจ่าย...” (กรมวิชาการ. 2535 : 21) อันสะท้อนให้เห็นถึงการการัดตอน แบ่งส่วนสาระความรู้ ซึ่งมุ่งให้การทำงานแต่ละส่วนมีประสิทธิภาพ ซึ่งหมายถึงครูได้ถ่ายทอดสาระความรู้อย่างครบถ้วน ขณะที่ผู้เรียนกับบริบทสาระความรู้อย่างเต็มที่ ส่วนในวิชาอื่นๆสาระเนื้อหาเฉพาะก็ยังได้ถูกถ่ายทอดตามหลักการเดียวกัน เช่น วิชา วิทยาศาสตร์ สาระเนื้อหาที่จะถูกหยิบยกมาจากหลักสูตร ดังที่ปรากฏสาระเนื้อหา เช่น

วิชาวิทยาศาสตร์...พลังงานและสารเคมี หน่วยย่อยที่ 2 แสง สังกะสี รวบรวมข้อมูล
ทดลอง วิเคราะห์ อภิปราย จำแนกเกี่ยวกับหลักการเดินทางของแสง การหักเหของแสง ตัวกลาง
ส่วนประกอบของดวงตาที่เกี่ยวข้องกับการมองเห็น สรุปผลการทดลองรายงานผลการทดลอง...
(กรมวิชาการ, 2535 : 47)

ส่วนในวิชาดนตรีและนาฏศิลป์ สาระนั้นหาถูกจัดประเภทให้มีความเฉพาะเจาะจง และแยกขาดออกจากสารความรู้ในวิชาอื่นๆ ดังปรากฏในหลักสูตร เช่น

ดนตรีและนาฏศิลป์ ป.5-6 กิจกรรมเน้นการฟังและการร้องเพลง...คำอธิบาย...สังเกต
ท่วงทำนองเพลงไทยสากล เพลงพระราชนิพนธ์ เพลงไทยเดิม เพลงนานาชาติ เพลงที่บรรเลงด้วย
เครื่องดนตรีล้วนๆ และเพลงอื่นๆ ที่นักเรียนสนใจ ให้เลือกร้องเพลงตามโน้ตสากล ท วิธีการร้องเพลง
ประสานเสียงอย่างง่าย... (กรมวิชาการ. 2535 : 90)

การถ่ายทอดสาระความรู้ที่ทั้งผู้ถ่ายทอดความรู้และผู้รับความรู้มิได้เป็นผู้สร้างความรู้เช่นนี้ จึงแสดงถึงการแยกขาดระหว่างตัวความรู้และการถ่ายทอดความรู้ ดังนั้นสาระความรู้จึงมิได้เป็นความรู้ที่จะนำผู้เรียนไปสู่การดำรงชีวิตในชุมชน เพราะในมิติการดำรงชีวิตของคนนอกจากความรู้ยังมิได้ถูกแบ่งแยกจากการดำรงชีวิตแล้ว ในแต่ละมิติของความรู้ เช่น ความรู้ในมิติการทำมาหากิน ความรู้ในมิติความมั่นคงปลอดภัย หรือความรู้ในมิติเชิงสุนทรีย์ะยังมิอาจแยกขาดจากกันได้ เพราะทุกมิติของความรู้ต่างก็ร่วมทำหน้าที่ในการรับใช้ชีวิต

การจัดประเภทผู้เรียนด้วยความสามารถเชิงความรู้

ตามเจตจำนงของความรู้ที่มุ่งนำพาผู้เรียนไปใช้ประโยชน์ตามวิถีกระบวนการของภาคอุตสาหกรรม การจัดประเภทของผู้เรียนจึงเป็นสิ่งที่ถูกกำหนดให้มีความสำคัญยิ่ง การจัดประเภท ลำดับของผู้เรียนจึงถูกจัดดำเนินการอย่างเข้มข้นด้วยเทคนิควิธีเฉพาะในเชิงวิชาการหลายรูปแบบ เช่น การออกแบบให้ทำแบบฝึกหัด อันเป็นการแสดงถึงก้าวหน้าในเชิงความรู้ หรือการสอบด้วยแบบทดสอบเพื่อประเมินผลผู้เรียน

เบื้องหลังอันเป็นประเด็นหลักของการจัดประเภทผู้เรียนก็เพื่อให้ผู้เรียนส่วนหนึ่งได้เข้าศึกษาในระดับสูง ซึ่งหมายความว่าหากเป็นผู้มีทักษะความรู้ความสามารถเชิงวิชาการในระดับสูงก็ย่อมที่จะนำความรู้นี้ไปสอบเข้าศึกษาต่อในสาขาเชี่ยวชาญเฉพาะอันเป็นที่ต้องการของตลาดจ้างงาน ในขณะที่ผู้เรียนที่มีผลการเรียนในระดับลดลงมาก็อาจจะไปสอบเข้าศึกษาต่อในสาขาวิชาเชี่ยวชาญเฉพาะที่เป็นที่ต้องการของตลาดจ้างงานในระดับรอง ขณะที่ผู้ที่ถูกจัดระดับให้เป็นผู้มีความสามารถเชิงความรู้ในระดับต่ำ ก็อาจจะไม่ศึกษาต่อในระดับสูง โดยสามารถนำความรู้ที่ถูกจัดระดับว่าเป็นผู้มีความรู้ระดับใดตามระดับการศึกษา เช่น ผู้มีความรู้ระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษา ก็ย่อมที่จะนำความรู้ที่กำกับกับความรู้ความสามารถของตนเองไปใช้เพื่อการทำงานในระบบอุตสาหกรรม โดยนัยเช่นนี้สามารถชี้ให้เห็นถึงเจตจำนงของความรู้วิชาการที่มุ่งรับใช้ต่อระบบงานในภาคอุตสาหกรรม ซึ่งเห็นได้จากความเข้มข้นของความรู้ที่ถูกจำแนกแยกแยะให้มีระดับ ขอบเขตที่แตกต่างกัน อันหมายถึงการห่อหุ้มคนเพื่อแสดงทักษะความรู้ ความสามารถที่มีความแตกต่างกัน อันเป็นการอำนวยความสะดวกต่อระบบอุตสาหกรรมในการเลือกใช้คนเพื่อสร้างประโยชน์ต่อภาคอุตสาหกรรม คนจึงไม่แตกต่างจากวัตถุที่ถูกจัดวางอย่างไร้คุณค่า

การตรวจสอบประสิทธิภาพของความรู้จากศึกษานิเทศก์ในฐานะผู้เชี่ยวชาญเฉพาะ

การให้ความสำคัญแก่ความรู้วิชาการเป็นหลักสำคัญ ระบบการควบคุมให้ความรู้บรรลุต่อเจตจำนง ซึ่งหมายถึงว่าโรงเรียนได้ทำหน้าที่ถ่ายทอดความรู้อย่างถูกต้อง ตรงตามหลักการเชิงนโยบายอย่างครบถ้วน การสร้างระบบการตรวจสอบจึงเป็นระบบการปฏิบัติงานอีกด้านหนึ่งที่กำหนดให้สำนักงานการประถมศึกษาปฏิบัติในฐานะการเป็นองค์กรในการตรวจตรา กำกับและให้ความรู้ กฎเกณฑ์เกี่ยวกับการศึกษาถูกใช้ให้เป็นประโยชน์ภายในพื้นที่ของโรงเรียนอย่างตรงประเด็น ซึ่งนอกจากการตรวจสอบโดยพื้นที่ของสำนักงานการประถมศึกษาแล้ว ระบบการตรวจสอบแบบซ้ำแล้วซ้ำอีกที่ปรากฏจากวิถีการปฏิบัติงานของศึกษานิเทศก์ที่ปฏิบัติงานภายในองค์กร ก็สามารถสะท้อนให้เห็นถึงความเข้มงวด เคร่งครัดเพื่อผล

เชิงประสิทธิภาพของระบบการศึกษา เช่น “หน่วยงานตั้งแต่สำนักงานการประถมศึกษา อำเภอ จังหวัด จนกระทั่งไปถึงกรม กอง ทั้งสพช. กรมวิชาการก็จะตรวจสอบเชิงการปฏิบัติงานเชิงความรู้...”

การปฏิบัติงานของโรงเรียนในเชิงความรู้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการให้ความสำคัญผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของผู้เรียน ดังนั้นหากผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนอยู่ในเกณฑ์ที่ผู้เกี่ยวข้องมองว่าไม่สอดคล้องกับมาตรฐานความรู้ ก็จะถูกให้ความหมายว่าเป็นสิ่งสกัดกั้นหรือไม่นำไปสู่ประสิทธิภาพของการศึกษา การปรับปรุงแก้ไข จึงเป็นวิธีการดำเนินงานที่ศึกษานิเทศก์ถูกกำหนดให้ปฏิบัติ ทั้งในรูปของการให้ความรู้ คำแนะนำ การฝึกอบรมครู ดังสะท้อนให้เห็นหน้าที่ในการกำกับ ตรวจสอบความรู้ที่ว่า “ครูไม่ค่อยสร้างสรรค์งานเท่าไรนัก ผมเน้นระดับประถมศึกษานะครับ...ตรงนี้หน่วยงานหรือองค์กรอาจจะมีความผิดพลาดบ้าง ตรงที่การให้ความรู้ไม่ทั่วถึง ไม่ต่อเนื่อง ก็คือมักจะให้ความรู้ในภาพรวมนะครับ...”

การควบคุมตรวจสอบความรู้ที่กำหนดให้เป็นหน้าที่ของผู้เชี่ยวชาญเฉพาะเช่นนี้จึงแสดงให้เห็นถึงการที่คนซึ่งทำหน้าที่ในระบบการศึกษามีโอกาสสร้างสรรค์ความรู้ ปรับเปลี่ยนความรู้เพื่อการดำรงชีวิตภายในชุมชน แต่กลับถูกกำหนดให้ทำหน้าที่แต่เพียงเป็นผู้ปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ มาตรฐานของความรู้ทั้งนี้เพื่อเป้าหมายภายนอกที่บุคคลเหล่านั้นมิได้เป็นผู้สร้าง

ส่วนที่สาม การสยบยอมต่ออำนาจความรู้วิชาการด้วยความคาดหวังที่จะยกระดับสถานภาพของคนในชุมชน

การสวามิภักดิ์ต่อความรู้วิชาการพร้อมกับยอมจำนนยกพื้นที่ของการถ่ายทอดความรู้ให้แก่โรงเรียน เป็นเหตุการณ์ที่ปรากฏชัดแจ้งในชุมชน ดังทัศนะของผู้อาวุโสท่านหนึ่งที่ว่า “เกิดมาก็ทำแต่นา บอกทำนาสิว่าได้...ถ้าเรื่องโรงเรียนนี้เราไม่มีเวลา ไม่มีความรู้ ต้องครูเขาสอน...ทางโรงเรียนเขาหัวดี...เด็กสมัยนี้ต้องเข้าโรงเรียน จะได้มีความรู้ นาเมื่อไหร่มันก็ทำได้...แต่เดี๋ยวนี้เด็กไม่ทำกันแล้ว...” ซึ่งแสดงถึงความรุ่งเรืองในวิถีการดำรงชีวิตของคนในชุมชนที่กำลังเลือนลางด้วยการเกาะยัด พึ่งพิงต่อความรู้วิชาการของโรงเรียนในฐานะสื่อพาไปสู่วิถีการดำรงชีวิตที่ดีกว่า มั่นคงกว่าการดำเนินรอยตามแบบแผนความรู้ของชุมชน

เส้นทางของความรู้ที่ขาดแยกกระหว่างความรู้วิชาการและความรู้ของชุมชนซึ่งเป็นสถานการณ์ที่คนต้องเลือก เป็นกระบวนการที่ถูกจัดกระทำขึ้นโดยชี้ชวนให้เห็นความสำคัญของความรู้วิชาการ ในฐานะของความรู้เพื่อเป้าหมายสูงสุดซึ่งหมายถึงเป้าหมายของความมั่นคงในการดำรงชีวิตซึ่งถูกให้ความหมายโดยอาศัยเงินตราเป็นมาตรวัดเพื่อการเข้าสู่ความสุข ความสำเร็จของคน และโดยเป้าหมายสูงสุดเช่นนี้มี

แต่เพียงความรู้วิชาการเท่านั้นที่จะนำไปยังการบรรลุต่อเป้าหมายได้ ขณะที่ความมั่นคงในการดำรงชีวิตซึ่งครั้งหนึ่งเคยเป็นเป้าหมายที่คนเป็นผู้สรรค์สร้าง พร้อมกับความรู้ซึ่งถูกสร้างขึ้นจากการที่คนมีความสัมพันธ์กับบริบทต่างๆ ในวิถีของการดำรงชีวิต ความรู้จึงมีหลากหลาย ทั้งความรู้ในการทำมาหากิน ความรู้เกี่ยวกับความมั่นคงปลอดภัย และความรู้เกี่ยวกับคุณงามความดี ซึ่งความเกี่ยวโยงกันของความรู้ได้ถูกร้อยเรียง ปรับปรุง เพื่อให้คนสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ สรรพสิ่ง บริบทในการดำรงชีวิตล้วนเป็นส่วนหนึ่งของการดำรงชีวิต ดังนั้นความรู้จึงเป็นสมบัติล้ำค่ายิ่งของคน

บนเส้นทางของการพัฒนาประเทศที่มุ่งให้ความสำคัญกับการพัฒนาภาคอุตสาหกรรม ความรู้วิชาการจึงมีพื้นที่สำหรับแสดงความโดดเด่นในฐานะของความรู้ที่มีคุณค่า และสามารถทำให้เกิดประโยชน์ต่อการพัฒนาเช่นนี้ เนื่องจากความรู้วิชาการเป็นความรู้ที่ถูกสร้างขึ้นเพื่อใช้ในการนี้โดยเฉพาะ ดังนั้นผลผลิตของความรู้วิชาการ ซึ่งหมายถึงผู้มีการศึกษาจึงได้ถูกจัดวางฐานะตำแหน่ง ที่ทางสำหรับการทำงานในภาคอุตสาหกรรม และภายใต้ระบบอุตสาหกรรมที่ยึดหลักการของการมุ่งแสวงหาผลกำไรสูงสุด แรงงานในภาคอุตสาหกรรมจึงถูกกระตุ้นให้ทำงานอย่างมีประสิทธิภาพด้วยการให้ค่าตอบแทน สวัสดิการ ขณะเดียวกันความรู้ของชุมชนซึ่งมิได้อยู่ในขอบข่ายของความรู้ที่มีเจตจำนงสอดคล้องกับแนวทางการพัฒนาประเทศ ผู้ที่อาศัยความรู้เช่นนี้เป็นแก่นแกนของการดำรงชีวิต อาทิ ชาวนา ชาวสวน ชาวไร่ ก็จะถูกทอดทิ้งให้ดำรงชีวิตอยู่ภายในชุมชนพร้อมกับความหมายที่ถูกกำกับในฐานะ ผู้ไม่มีความรู้ ขาดการศึกษา ซึ่งไม่มีโอกาสเข้าถึงระบบการทำงานในภาคอุตสาหกรรมได้ ฐานะ ตำแหน่งของคนที่อาศัยหลักเกณฑ์ของความรู้วิชาการเป็นตัวจัดแบ่งให้มีลักษณะของความเป็นคู่ตรงข้าม อันได้แก่ ผู้มีการศึกษา ผู้ไม่มีการศึกษา ผู้มีความรู้ ผู้ไม่มีความรู้ โดยนัยเช่นนี้จึงเป็นการสร้างความชอบธรรมเพื่อให้คนในสังคมยอมรับต่อฐานะ ตำแหน่งของตนเองอย่างมีอาจหลีกเลี่ยง เช่น “ยายก็จบแค่ป.4 ไม่มีความรู้ ก็เสียดาย ตอนนั้นเล็กไม่กล้าไปเรียนในเมือง ไม่มีเพื่อน ก็เลยทำนากันไป...” หรือ “เฮ้อ เรียนก็ไม่รู้เรื่อง ก็เลยออกมาทำนา เลี้ยงวัว...”

อำนาจของความรู้วิชาการที่สามารถเข้ามากำกับให้คนยอมกระทำตามพร้อมกับดำรงอยู่ในที่ทาง ตำแหน่งที่ถูกมองว่าเหมาะสม ซึ่งหมายถึงพื้นที่ของชุมชนควรเป็นที่ทางของคนซึ่งไม่มีความรู้ ส่วนพื้นที่ของภาคอุตสาหกรรมควรเป็นที่ทางของคนผู้มีความรู้ ความแตกต่างในเชิงของความรู้รวมถึงการได้รับสวัสดิการ ค่าตอบแทนสำหรับบุคคลผู้ประกอบอาชีพในภาคอุตสาหกรรม จึงเป็นสิ่งที่คนมองว่าความรู้วิชาการมีความสำคัญอันนำไปสู่การสร้างมูลค่าเชิงเศรษฐกิจได้ ดังนั้นฐานะ ตำแหน่งของคนผู้ซึ่งอยู่ในชุมชนและผู้ซึ่งประกอบอาชีพในภาคอุตสาหกรรมจึงได้ถูกหยิบยกขึ้นมาเปรียบเทียบกันโดยอาศัยฐานความมั่นคงในการดำรงชีวิตที่ขึ้นอยู่กับการมีรายได้และสวัสดิการเป็นตัวตั้ง การนำกฎเกณฑ์ของความ

เจริญมั่งคั่งซึ่งต้องอาศัยความรู้วิชาการเพื่อการเข้าถึงเป็นตัวตั้งเช่นนี้ ความหมายในเชิงความด้อยกว่าของความรู้ในแบบของชุมชนจึงปรากฏขึ้นในทุกกรณี ทั้งในรูปลักษณะของความยากจน ตรากตรำ เหน็ดเหนื่อย ซึ่งถูกให้ความหมายในฐานะสิ่งที่ไม่พึงปรารถนาของคน ความหลุดพ้นจากความยากลำบากจึงถูกก่อร่างภายใต้การดิ้นรน ไขว่คว้าเพื่อเกาะยึดความรู้วิชาการสำหรับนำพาไปสู่หนทางที่ดีกว่า ดังเช่น

ในรุ่นเดียวกับผมนั่นเราเจียมตัวของเรา มันสะท้อนชีวิตถึงความยากจนอย่างมาก ผมกลับบ้านมานี่...ไม่เจอแม่ แม่ไปรับจ้างดำนา จน6โมงเย็นแล้วแม่ถึงมา เปียกมาหมดเลยนะ แม่เห็นลูกก็ดีใจ แต่เวลาพุงนี้จะได้เงินกลับสิ...แม่มยังไม่มั่งคั่งให้ลูกเลย ลูกก็มามือเปล่า แม่ต้องไปทวงเงินค่าที่ทำนาเอาไว้ จ้างดำนา 1 งาน 5 บาท แล้วเอาเงินจำนวนนั้นมาให้ลูกกลับ มันเป็นภาพที่ประทับในความรู้สึกผม เพราะฉะนั้นผมถึงตั้งใจมานะ...ตั้งเป้าไว้ว่าต้องจบมหาวิทยาลัยได้ปริญญาในชีวิตนี้...จะแต่งงานก็เมื่อได้ปริญญาและสถานะทางบ้านพร้อม สำหรับคติประจำใจในช่วงนั้นก็คือ ท่องไว้เสมอว่าเราจน เราไม่มีอะไรทัดเทียมเขา...

ความหมายของความรู้เพื่อการนำพาไปสู่การมีชีวิตที่ดีกว่ายังได้ถูกจัดแยกประเภทโดยอาศัยระดับความรู้ความสามารถเป็นเส้นขีดแบ่ง อันมีนัยถึงการมิได้มุ่งให้ความหมายต่อความรู้วิชาการในฐานะการจัดแยกประเภทคนให้มีลักษณะเพียงผู้มีความรู้ และผู้ไม่มีความรู้เท่านั้น แต่ในระหว่างผู้มีความรู้วิชาการด้วยกันก็ยังถูกจัดแบ่งประเภทตามระดับการศึกษา ซึ่งสถานภาพทางสังคมที่ผู้มีความรู้ในแต่ละระดับการศึกษาได้รับก็มีความแตกต่างกัน เช่น ผู้ที่มีความรู้ระดับมัธยมศึกษาย่อมได้รับสวัสดิการ ค่าตอบแทนในระดับที่สูงกว่าผู้มีความรู้ในระดับประถมศึกษา หรือผู้สำเร็จการศึกษาในสาขาเชี่ยวชาญเฉพาะอันเป็นที่ต้องการของตลาดจ้างงานก็ย่อมได้รับค่าตอบแทนสูงกว่าผู้สำเร็จการศึกษาในระดับเดียวกันแต่มิได้เป็นสาขาเชี่ยวชาญอันเป็นที่ต้องการของตลาดจ้างงาน ความเหลื่อมล้ำที่มีความซับซ้อนของคนซึ่งถูกผู้โยงกับระดับการมีความรู้อันเป็นความรู้ในแวดวงวิชาการเพื่อการรับผลตอบแทนจากการประกอบอาชีพในภาคอุตสาหกรรม จึงเป็นความจริงที่คนในชุมชนมองว่าไม่มีความรู้อื่นใดแม้กระทั่งความรู้ของชุมชนเองที่จะนำพาไปสู่การมีสถานภาพทางสังคมเช่นนี้ได้

บทที่ 6

การผนวกรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่การศึกษาในระบบโรงเรียน

ความจริงของการศึกษาซึ่งมิได้เป็นความจริงที่มีความคงทนถาวร แต่ถูกท้าทายด้วยปัญหาของการที่คนในชุมชนไม่สามารถพึ่งตนเองทางความรู้ได้ รวมถึงการหยิบยกปัญหาการศึกษาของนักคิดในสังคมไทยขึ้นมาวิพากษ์ ได้นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงเชิงนโยบายของรัฐที่มุ่งแสดงถึงความสำคัญของภูมิปัญญาอันเป็นความรู้ของชุมชน ทั้งแนวนโยบายสูงสุดของรัฐ อันได้แก่ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 รวมถึงนโยบายซึ่งกำหนดในรูปกฎหมายการศึกษา อันได้แก่ พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 ด้วยสภาวะการณ์ที่ปรากฏในรูปแนวนโยบายของรัฐเช่นนี้ การศึกษาจึงถูกกำหนดให้มีบทบาทสำคัญในการแก้ไขต่อปัญหาซึ่งการศึกษาถูกระบุว่า เป็นผู้มีบทบาทสำคัญต่อความรุนแรงของปัญหาเหล่านี้

ท่าทีที่แข็งกร้าวของการศึกษา ทั้งในเชิงการกำหนดเป้าหมายของการศึกษาที่มีได้คำนึงถึงการมุ่งรับใช้ชุมชน สาระความรู้ที่ถ่ายทอดกันในสถาบันการศึกษาจึงมิได้เป็นความรู้ที่สอดคล้องกับการดำรงชีวิตของคนในชุมชน ตลอดจนท้ายที่สุดคนก็มุ่งหน้าสู่การใช้ชีวิตภายนอกชุมชน ได้ถูกปรับเปลี่ยนในรูปความอ่อนละมุนของการศึกษาซึ่งเป็นท่าทีใหม่ อันแสดงแบบแผนของการเชื่อเชิญ ดึงดูด รับต่อภูมิปัญญาท้องถิ่นในรูปของการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่หลักสูตรการศึกษาในระบบโรงเรียน พร้อมกับการสร้างชุดคำอธิบายว่าด้วยยุทธวิธีเช่นนี้จะนำพาสังคมไปสู่ความเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ ซึ่งหมายความว่า หากผู้เรียนได้เรียนความรู้แบบภูมิปัญญาซึ่งเป็นความรู้ที่สร้างขึ้นจากความสัมพันธ์กับบริบทในท้องถิ่นของผู้เรียนเอง มีการปรับเปลี่ยนความรู้ให้สอดคล้องกับการเรียนรู้ตลอดเวลา จะมีผลทำให้ผู้เรียนมีความรัก ผูกพันกับท้องถิ่น และยินดีที่จะใช้ชีวิตอยู่ภายในชุมชนของตนเองอย่างมีความสุข ซึ่งมีนัยของการนำไปสู่สังคมแห่งการเรียนรู้

การก่อรูปของแนวทางการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่หลักสูตรการศึกษาในระบบโรงเรียน เช่นนี้ถูกสร้างขึ้นตามกรอบปฏิบัติเชิงนโยบายของการปฏิรูปการศึกษา ซึ่งแสดงเจตจำนงอย่างเด่นชัดของการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาสอนในโรงเรียนในรูปของหลักสูตรท้องถิ่น หลักสูตรสถานศึกษา อันเป็นแบบแผนหนึ่งของความรู้ตามแบบแผนความรู้วิชาการ จึงนำไปสู่ประเด็นคำถามสำคัญที่ว่า ด้วยการนำภูมิปัญญาเข้ามาสู่หลักสูตรซึ่งเป็นความรู้วิชาการตามแบบแผนของการศึกษาในระบบโรงเรียน จะสามารถนำไปสู่สังคมแห่งการเรียนรู้ที่แท้จริงได้หรือไม่ เนื่องจากภูมิปัญญาท้องถิ่นและความรู้วิชา

การตามแบบแผนของหลักสูตรมีความแตกต่างกันทั้งในเชิงของอุดมการณ์ ความรู้ และการใช้ประโยชน์จากความรู้ ดังนั้นการนำความรู้สองชุดที่มีความแตกต่างกันอย่างสิ้นเชิงให้มาอยู่ในพื้นที่ของหลักสูตร จะส่งผลเช่นไรต่อภูมิปัญญาท้องถิ่น

การวิเคราะห์เพื่อคลี่คลายต่อประเด็นปัญหานี้ จึงวิเคราะห์ในห้าส่วน อันประกอบด้วย ส่วนแรก เป็นการวิเคราะห์ให้เห็นถึงความล้มเหลว ของการพึ่งตนเองทางความรู้ อันเป็นเป้าประเด็นของการทำลายของการศึกษาในระบบโรงเรียน ส่วนที่สอง วิเคราะห์ให้เห็นถึงข้อเสนอแห่งรัฐเพื่อสู่ประเด็นความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น ส่วนที่สาม วิเคราะห์ให้เห็นถึงการปรับตัวของการศึกษาในระบบโรงเรียนซึ่งแสดงท่าทีใหม่ ภายใต้ข้อกล่าวอ้างของการสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ ส่วนที่สี่ วิเคราะห์ให้เห็นถึงการผนวกรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่หลักสูตรความรู้วิชาการของโรงเรียน ส่วนสุดท้าย วิเคราะห์ให้เห็นถึงการสร้างความชอบธรรมต่อผู้พลาดหวังจากระบบการศึกษา ด้วยการเรียนความรู้ท้องถิ่น

ส่วนที่หนึ่ง ความล้มเหลวของการพึ่งตนเองทางความรู้ : เป้าประเด็นของการทำลายต่อการศึกษาในระบบโรงเรียน

พลังความรู้ของชุมชนที่กำลังอ่อนล้าปรากฏชัดในภาพของการตีจาก ละทิ้งชุมชนของคนในรุ่นลูกหลาน เพื่อการใช้ชีวิตตามแบบแผนของสังคมเมือง ซึ่งเป็นสังคมที่เต็มไปด้วยระบบของการแข่งขัน ทั้งนี้เพื่อสร้างความเติบโตของภาคอุตสาหกรรม อันเป็นหัวใจหลักของการพัฒนาประเทศ บทบาทใหม่ของการดำเนินชีวิตในสังคมเช่นนี้เป็นบทบาทของการเป็นกำลังแรงงานภายในระบบตลาดจ้างงาน ซึ่งคนในชุมชนต่างมองว่าเป็นฐานที่มั่นซึ่งมีความมั่นคงกว่าการใช้ชีวิตอยู่ภายในชุมชน ความหมายของความมั่นคงในการดำรงชีวิตที่ถูกแปรเปลี่ยนโดยอาศัยการมีงานทำภายในตลาดจ้างงาน การมีรายได้ รวมถึงการได้รับสวัสดิการนานาประเภท เป็นตัวชี้วัดความมั่นคง ซึ่งมีมิติของความมั่นคงเช่นนี้มิได้มีความสอดคล้องหรือเป็นแบบแผนของความมั่นคงซึ่งครั้งหนึ่งคนในชุมชนเคยมองว่าในวิถีการดำรงชีวิตของคน ก็เพื่อให้เกิดความมั่นคงในการดำรงชีวิตอันเป็นเป้าหมายที่คนในชุมชนเป็นผู้กำหนด และการที่จะไปสู่การบรรลุต่อเป้าหมายเช่นนี้ได้ ก็โดยการที่คนเรียนรู้ในอันที่จะสร้างความรู้ขึ้นจากการมีความสัมพันธ์กับบริบทของการดำรงชีวิต ดังนั้นเมื่อประสบกับปัญหา คนจะมีการเรียนรู้ในการปรับเปลี่ยน สร้างสรรค์ความรู้ เพื่อให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ ในทัศนะของชุมชน การที่คนเป็นผู้กำหนดเป้าหมายในการดำรงชีวิตและในขณะเดียวกันก็เป็นผู้สร้างความรู้ ซึ่งการที่เป้าหมายและความรู้เป็นสิ่งที่ถูกสร้างโดยผู้ใช้ประโยชน์จากความรู้โดยตรงเช่นนี้ ก็ย่อมนำไปสู่การลุล่วงต่อเป้าหมายในการดำรงชีวิตอย่างมั่นคงของคนในชุมชน

ระบบความคิดของคนในชุมชนซึ่งให้ความหมายต่อความมั่นคงในการดำรงชีวิตที่มีความเปลี่ยนแปลงไป โดยการยึดโยงความมั่นคงในการดำรงชีวิตเข้ากับแบบแผนการดำเนินชีวิตภายในระบบอุตสาหกรรมเช่นนี้ มิได้เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นอย่างปกติธรรมดาตามที่คนทั่วไปมักมองว่าเป็นเรื่องความเปลี่ยนแปลงของยุคสมัย เมื่อยุคสมัยเปลี่ยนแปลงไป สรรพสิ่งต่างๆ ก็ต้องปรับตัวให้ทันและสอดคล้องกับยุคสมัยนั้นๆ ซึ่งหากมองแต่เพียงตามนัยเช่นนี้ ก็จะมีอาจไปถึงรากเหง้าของปัญหาที่ซ่อนทับ และชุมชนก็จะต้องตกอยู่ในสภาพของผู้สูญเสียผลประโยชน์อย่างมีอาจหลีกเลี่ยงได้ในทุกกรณี ดังนั้นหากพิจารณาปรากฏการณ์ความสูญเสียของชุมชนโดยอาศัยฐานความคิดของการจำแนกสรรพสิ่งเป็นสองส่วนที่มีลักษณะความเป็นขั้วตรงข้าม (Binary opposition) ก็จะทำให้เห็นภาพของความลึกซับซ้อนของการเป็นผู้สูญเสียในอีกแง่มุมหนึ่ง กล่าวคือ ภายใต้การจำแนกสรรพสิ่งออกเป็นสองขั้วที่มีลักษณะของความเป็นขั้วตรงกันข้าม ซึ่งนำไปสู่การปรากฏของสรรพสิ่งอย่างเป็นหมู่พวกในหลายรูปลักษณะตามระเบียบ กฎเกณฑ์ของแต่ละยุคสมัย โดยรูปลักษณะที่มีความเกี่ยวข้องกับการปรากฏการณ์ความสูญเสียของชุมชนโดยตรง ได้แก่ ขั้วตรงข้ามระหว่างผู้มีการศึกษาและผู้ไม่มีการศึกษา ความรู้วิชาการและภูมิปัญญาหรือความรู้ของชุมชน ซึ่งภายใต้การจัดประเภทและแบ่งขั้วสรรพสิ่งเป็นสถานการณ์ที่มีการขับเคลื่อน ต่อสู้ เพื่อสร้าง จัดลำดับให้ขั้วใดขั้วหนึ่งมีความโดดเด่นสำคัญกว่า เหนือกว่า อีกขั้วหนึ่งอย่างต่อเนื่องตลอดเวลา โดยนัยเช่นนี้สามารถชี้ให้เห็นได้ว่าความเป็นชุมชนก็เป็นอีกฝ่ายหนึ่งที่อยู่ตรงกันข้ามกับภาคเมือง และปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น อันได้แก่ การที่คนในชุมชนต่างมุ่งหน้าเข้ามาหางานทำในเมือง ซึ่งเป็นวิถีทางการทำงานตามแบบแผนของระบบอุตสาหกรรม ซึ่งมีได้มีความเกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิตของคนในชุมชนแม้แต่น้อย แต่เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นอย่างจริงจัง เพราะความรู้ตามแบบแผนที่ชุมชนเป็นผู้สรรค์สร้างขึ้นย่อมมีค่าเพียงพอเพื่อการนำเอาไปใช้ประโยชน์ต่อการทำงานในระบบอุตสาหกรรม เพราะความรู้ของชุมชนมิได้มีเป้าหมายเพื่อการสนองประโยชน์ต่อระบบอุตสาหกรรม แต่เป็นความรู้ที่มุ่งรับใช้ชีวิตของคนผู้สร้างความรู้ ดังนั้นการที่จะเข้ามาทำงานภายในระบบอุตสาหกรรมได้นั้นก็ย่อมที่จะต้องมีความรู้ตามที่ระบบอุตสาหกรรมเป็นผู้กำหนด ซึ่งความรู้เช่นนี้ก็มิได้แก่ความรู้วิชาการตามแบบแผนของการศึกษาในระบบโรงเรียน

การจัดแยกประเภทความรู้ออกเป็นสองชุด พร้อมกับการประกาศเจตจำนงของรัฐในการมุ่งสร้างความเติบโตของระบบเศรษฐกิจ อุตสาหกรรม ดังนั้นความรู้วิชาการจึงถูกให้ความสำคัญเป็นพิเศษ และในขณะเดียวกันคนในชุมชนก็ถูกให้ความสำคัญในแง่ของการเป็นกำลังแรงงานในระบบอุตสาหกรรม อันเป็นการมองประโยชน์ที่พึงได้รับจากชุมชนโดยมิได้คำนึงถึงประโยชน์ที่ชุมชนพึงจะได้รับ ดังนั้นการเพิ่มจำนวนโรงเรียนให้ครอบคลุมทั่วทุกพื้นที่ของชุมชน รวมถึงแนวนโยบายของรัฐในการปรับเปลี่ยนสภาพของโรงเรียนประถมศึกษาให้จัดการเรียนการสอนถึงระดับมัธยมศึกษาตอนต้นภายใต้

ได้แนวนโยบายของการขยายโอกาสทางการศึกษา ซึ่งรัฐเสมือนหนึ่งผู้ที่อยู่ในฐานะของผู้เฝ้าระวังรักษาโรคการขาดโอกาสทางการศึกษา ได้ให้โอกาสแก่คนเพื่อเข้ารับการศึกษ การขยายโอกาสทางการศึกษาจึงมีลักษณะของการกวาดต้อนลูกหลานในชุมชนให้เข้าสู่เส้นทางของการศึกษาแผนใหม่ในระดับที่สูงขึ้นกว่าระดับประถมศึกษาอย่างมีตกหล่น ซึ่งในกระบวนการของการเพิ่มเวลาเรียนในระดับมัธยมศึกษาตอนต้นเพิ่มขึ้นจากการศึกษาระดับประถมศึกษาอีกเป็นเวลาสามปี ก็ย่อมแสดงถึงความเข้มข้นของการศึกษาในการที่จะพรางผู้เรียนออกมาจากวิถีการทำมาหากินตามแบบแผนของชุมชนในระยะเวลายาวนานขึ้น อันเป็นส่วนสำคัญต่อการซึมซับเอากระบวนการความคิด ความรู้ รวมถึงแนวทางปฏิบัติตามแบบแผนของการทำงานในภาคอุตสาหกรรมเพิ่มมากขึ้น ประกอบกับความหมายของผู้สำเร็จการศึกษาในระดับมัธยมศึกษาตอนต้นที่ระบบการศึกษาหยิบยื่นให้ภายใต้ความหมายของการเป็นกำลังแรงงานระดับกลางตามแบบแผนการจัดระเบียบกำลังแรงงานของภาคอุตสาหกรรม ซึ่งหมายถึงว่าหากผู้เรียนที่สำเร็จการศึกษาในระดับมัธยมศึกษาตอนต้นเข้าทำงานในตลาดจ้างงานก็ย่อมที่จะได้รับค่าตอบแทนในอัตราสูงกว่าผู้สำเร็จการศึกษาในระดับพื้นฐาน อันได้แก่ ระดับประถมศึกษา เมื่อระดับการศึกษาถูกให้ความหมายอย่างมีความเชื่อมโยงกับอัตราค่าตอบแทน สวัสดิการที่ตลาดจ้างงานเป็นผู้หยิบยื่นให้ ดังนั้นในทัศนะของคนในชุมชน จึงมุ่งอาศัยการศึกษาเป็นเครื่องมือพาไปสู่การได้รับสถานภาพทางสังคมที่สูงขึ้น ซึ่งหมายถึงการที่คนในชุมชนต่างพยายามส่งเสียให้ลูกหลานได้รับการศึกษาในระดับสูงที่สุดเท่าที่ครอบครัวจะมีกำลังส่งเสีย และทั้งนี้การให้ความสำคัญต่อการเข้ารับการศึกษาก็มิได้เป็นการมุ่งเพียงการเป็นผู้มีการศึกษาในระดับสูงเท่านั้น แต่สาขาวิชาเฉพาะซึ่งเป็นที่ต้องการของภาคอุตสาหกรรม เช่น การศึกษาในระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพ (ปวช.) และประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง (ปวส.) รวมถึงสาขาวิชาทางด้านธุรกิจ เศรษฐศาสตร์ วิศวกรรมศาสตร์ ในระดับปริญญาตรี ก็ยังถูกให้ความสำคัญมากกว่าการศึกษาในสาขาวิชาอื่น ๆ ซึ่งไม่เป็นที่ต้องการของภาคอุตสาหกรรม การหยิบยกเอาความต้องการกำลังแรงงานของภาคอุตสาหกรรมมาเป็นกรอบในการกำหนดวิถีทางหรือการตัดสินใจเข้ารับการศึกษของคนในชุมชนเช่นนี้ ก็เป็นผลมาจากหลักปฏิบัติของตลาดจ้างงานที่มีเป้าประสงค์ในการสร้างผลกำไรสูงสุด ซึ่งหมายถึงว่าผู้ที่จะเข้ามาเป็นกำลังแรงงานภายในตลาดจ้างงานต้องเป็นผู้มีความรู้ ความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านซึ่งตลาดจ้างงานมองว่าสามารถสร้างประโยชน์แก่ตลาดจ้างงานอย่างสูงสุด ก็จะถูกให้ความสำคัญมากที่สุดพร้อมกับได้รับค่าตอบแทนในระดับสูงที่สุด ขณะที่ผู้เชี่ยวชาญซึ่งถูกให้ความสำคัญในระดับรองลงมาก็จะได้รับค่าตอบแทนในระดับที่ลดหลั่นกันลงมา จนกระทั่งถึงค่าตอบแทนในระดับต่ำที่สุดซึ่งตกเป็นของผู้ใช้แรงงานในการทำงานเป็นพื้นฐาน การที่คนยอมรับต่อฐานะ ตำแหน่งที่ไม่มีความเท่าเทียมกันภายในตลาดจ้างงานด้วยการผูกโยงฐานะ ตำแหน่ง หน้าที่ในการปฏิบัติงานเข้ากับระดับการศึกษา และ

การมีความรู้ ความเชี่ยวชาญเฉพาะในสาขาวิชา ความรู้ด้านต่างๆ ที่มีความแตกต่างกัน จึงเป็นความสำเร็จของการศึกษาที่สามารถกระทำการได้ตามเจตจำนงของการพัฒนาระบบเศรษฐกิจ อุตสาหกรรม โดยความแตกต่างของระดับการศึกษารวมถึงความแตกต่างของการมีความรู้ ความสามารถได้นำไปสู่การถูกจัดวางฐานะ ตำแหน่ง รวมถึงผลประโยชน์ที่แตกต่างกันในตลาดจ้างงานอย่างสมเหตุสมผล

การมุ่งเกาะยึดต่อการศึกษาเพื่ออาศัยตราสัญลักษณ์ของการเป็นผู้มีความรู้ในระดับการศึกษาที่แตกต่างกันทั้งในระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษา และอุดมศึกษา รวมถึงการเป็นผู้มีความรู้ ความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านสำหรับเป็นเครื่องรับรองต่อการสมัครเข้าทำงานในระบบอุตสาหกรรม จึงเป็นปรากฏการณ์ที่พบเห็นได้โดยทั่วไป ทั้งในลักษณะของการที่ลูกหลานเข้ารับการศึกษาระดับพื้นฐาน และระดับสูง โดยการศึกษาในระดับพื้นฐานซึ่งรัฐกำหนดให้ทุกคนต้องผ่านการศึกษาในระดับนี้ ได้แก่ การศึกษาในระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ขณะเดียวกันลูกหลานในชุมชนส่วนหนึ่งก็ได้อาศัยการมีพื้นฐานความรู้ในระดับมัธยมศึกษาตอนต้นเพื่อไต่เต้าไปสู่การศึกษาในระดับสูงซึ่งมักจะเป็นสถาบันการศึกษาที่ตั้งอยู่ในเมือง ดังนั้นการมุ่งหน้าเข้าสู่เมืองเพื่อการเข้ารับการศึกษาระดับสูง อันเป็นการศึกษาที่ห่างไกลกับความเป็นชุมชนและมิได้มีสาระความรู้ในส่วนใดที่สามารถนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตภายในชุมชนได้ สืบเนื่องจากความรู้วิชาการเป็นความรู้ที่ถูกสร้างขึ้นภายใต้รากฐานของระบบอุตสาหกรรม ซึ่งเป็นระบบงานที่มุ่งให้ความสำคัญกับประสิทธิภาพสูงสุด ดังนั้นการออกแบบระบบการทำงานจึงกระทำในแบบแผนของสายพานการผลิต ซึ่งประกอบด้วยตำแหน่งย่อยภายในสายพานการผลิตหลายตำแหน่ง ซึ่งในตำแหน่งย่อยแต่ละชุดก็เต็มไปด้วยแบบแผนการปฏิบัติงานเฉพาะเพื่อให้ได้รับผลงานที่มีคุณภาพ รวดเร็ว สำหรับการส่งต่อไปสู่ตำแหน่งย่อยในสายพานการผลิตชุดอื่นๆ ซึ่งถูกกำหนดให้มีแบบแผนการปฏิบัติงานเฉพาะตามหลักการเดียวกัน และสุดท้ายผลงานซึ่งได้รับจากตำแหน่งย่อยแต่ละชุดของสายพานการผลิตก็จะถูกนำมาประกอบกันเพื่อการเป็นผลผลิตสำเร็จรูปที่มีคุณภาพในทุกส่วน เช่นเดียวกันกับสายพานการผลิตด้านอื่นๆ ซึ่งมีระบบแบบแผนการปฏิบัติงานที่มีความเฉพาะเจาะจง ดังนั้นผู้ที่เข้ามาปฏิบัติงานในระบบสายพานการผลิตจึงต้องเป็นผู้มีทักษะ ความรู้ ความเชี่ยวชาญเฉพาะตามแบบแผนการผลิตเช่นนี้ ลักษณะของความรู้วิชาการซึ่งถูกสร้างตามหลักการของระบบอุตสาหกรรมจึงเป็นความรู้ที่ถูกจัดระเบียบ จัดประเภทในแบบแผนของศาสตร์เชี่ยวชาญเฉพาะเพื่อการใช้ประโยชน์จากความรู้เฉพาะสำหรับการปฏิบัติงานในภาคอุตสาหกรรมอย่างตรงประเด็น โดยที่ผู้ใช้ประโยชน์จากความรู้ก็สามารถนำความรู้ไปใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตภายในชุมชน เนื่องจากความรู้ตามแบบแผนนี้คนในชุมชนมิได้เป็นผู้สร้าง แต่การเป็นผู้ผลิตความรู้ถูกกำหนดให้เป็นหน้าที่ของนักวิชาการ ซึ่งก็ได้ผลิตความรู้เพื่อใช้

ประโยชน์ต่อระบบอุตสาหกรรมเท่านั้น เมื่อคนนำความรู้ชุดนี้มาใช้ประโยชน์ก็เป็นเพียงการใช้ประโยชน์ซึ่งคนได้รับค่าตอบแทน สวัสดิการ อันเป็นสิ่งที่ถูกทำให้คนมองว่าเป็นเรื่องที่มีความชอบธรรม ขณะที่ผลประโยชน์ที่แท้จริงได้ตกอยู่ในมือของผู้ประกอบการในภาคอุตสาหกรรม

การมุ่งหน้าเข้าสู่ภาคเมืองของลูกหลานภายในชุมชนเพื่อเข้าสู่ระบบการแข่งขันของภาคอุตสาหกรรม ซึ่งมีเป้าประสงค์ของการมุ่งแสวงหาผลกำไรสูงสุด จึงเริ่มต้นขึ้นอย่างเข้มข้นโดยคนในชุมชนถูกจัดให้อยู่ในฐานะของการเป็นตัวเลือก และผู้ประกอบการอยู่ในฐานะของผู้มีอำนาจในการเลือกกำลังแรงงานที่คาดว่าจะสามารถสร้างผลกำไรสูงสุดแก่สถานประกอบการได้ โดยนัยเช่นนี้กำลังแรงงานซึ่งมีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านที่สามารถทำประโยชน์ให้แก่ระบบอุตสาหกรรมได้มากที่สุดจะถูกพิจารณาเป็นลำดับแรก เช่น ผู้มีความรู้ ความสามารถด้านวิศวกรรม ช่างเทคนิค บัญชี ขณะที่กำลังแรงงานที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะในด้านอื่นๆ ก็จะถูกให้ความสำคัญรองลงมา โดยระบบการให้ความสำคัญต่อกำลังแรงงานที่ไม่เท่าเทียมกันเช่นนี้ปรากฏอย่างชัดเจนภายใต้การประกาศรับคนเพื่อเข้าทำงานในสถานประกอบการต่างๆ ซึ่งตำแหน่งหน้าที่ที่สถานประกอบการต้องการเป็นจำนวนมาก ได้แก่ ตำแหน่งด้านช่างเทคนิค การบัญชี การตลาด คอมพิวเตอร์ วิทยาศาสตร์ เป็นต้น ขณะที่ตำแหน่งอื่นๆ มักประกาศรับจำนวนไม่มากนัก ระบบการแข่งขันภายในตลาดจ้างงานจึงมีผลให้คนกลุ่มหนึ่งซึ่งเป็นผู้มีทักษะ ความรู้ ความสามารถตามที่ตลาดจ้างงานต้องการก็就会被เลือกเพื่อให้เข้ามาทำงาน สร้างประโยชน์ต่อสถานประกอบการนั้นๆ ส่วนคนอีกกลุ่มหนึ่งซึ่งถึงแม้จะสำเร็จการศึกษาในระดับเดียวกันกับคนในกลุ่มแรก แต่ต่างสาขาวิชาซึ่งภาคอุตสาหกรรมมองว่ามีความสำคัญในแง่ของการสร้างผลกำไรต่อภาคอุตสาหกรรมได้ไม่เท่ากับคนในกลุ่มแรก ดังนั้นคนในกลุ่มหลังจึงมีโอกาสเล็ดลอดจากระบบการคัดสรรของภาคอุตสาหกรรมในจำนวนน้อย และจำนวนคนที่มิได้ถูกคัดเลือกเข้าทำงานซึ่งถึงแม้จะไปสมัครงานในสถานประกอบการอื่นๆ แต่ด้วยการมีเป้าประสงค์เดียวกันของระบบอุตสาหกรรม อันได้แก่ การมุ่งสร้างผลกำไรสูงสุด ดังนั้นแบบแผน กฎเกณฑ์ การให้ความสำคัญต่อกำลังแรงงาน จึงมิได้มีความแตกต่างกัน โดยนัยเช่นนี้จึงมีผลให้ผู้ที่ไม่ผ่านการคัดเลือกเข้าสู่ระบบงานจึงต้องตกอยู่ในฐานะของคนที่ไม่มียานพาหนะ หรือผู้ว่างงาน ด้วยภาวะการณ์เช่นนี้ตลาดจ้างงานจึงกำหนดแบบแผนเพื่อจัดการรับกำลังแรงงานเหล่านี้เพื่อเข้าทำงานในระดับตำแหน่งที่ต่ำกว่าความรู้ ความสามารถของกำลังแรงงาน ซึ่งหมายความว่าตลาดจ้างงานก็ยอมเป็นผู้ได้ประโยชน์ ขณะที่บุคคลเหล่านี้ต้องยอมสูญเสียประโยชน์ หากต้องการเพียงการมีงานทำ มีรายได้ แม้จะไม่ได้รับรายได้ในอัตราเท่าที่ตนเองมีความรู้ ความสามารถก็ตาม

แนวทางการจัดดำเนินการของภาคอุตสาหกรรมด้วยการจัดระเบียบกำลังแรงงานโดยอาศัยยุทธวิธีของการจัดระดับ ฐานะ ตำแหน่งของผู้มีการศึกษาในระดับสูง เช่น ในระดับปริญญาตรี ใน

บางสาขาวิชาที่สร้างประโยชน์แก่ภาคอุตสาหกรรมได้ไม่มากนัก เพื่อเข้าทำงานในตำแหน่งที่ต่ำกว่า ลักษณะของการดำเนินการเช่นนี้ก็มิได้หมายความว่าจะทำให้ปัญหาการว่างงานของกำลังแรงงานทุเลาเบาบางลง เพราะส่วนหนึ่งการจัดดำเนินการเช่นนี้ของภาคอุตสาหกรรมมุ่งเน้นเพียงผลประโยชน์ที่ตนเองพึงมีพึงได้เท่านั้น และด้วยปริมาณการรับจำนวนแรงงานของสถานประกอบการที่มีจำนวนจำกัด ดังนั้นในระดับของกำลังแรงงานระดับสูงส่วนหนึ่งก็ต้องตกอยู่ในฐานะของผู้ว่างงาน และปัญหาการว่างงานของกำลังแรงงานระดับสูงก็ยังส่งผลกระทบต่อเนื่องมาสู่กำลังแรงงานในระดับกลางและระดับต่ำ กล่าวคือ เมื่อแผนการจัดการอัตราแรงงานที่สถานประกอบการได้นำพื้นที่ของกำลังแรงงานระดับกลางมาใช้เป็นพื้นที่รองรับต่อแรงงานในระดับสูง ผลที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องและเป็นผลเชิงลูกโซ่ได้แก่ อัตราการว่างงานของกำลังแรงงานระดับกลาง ซึ่งมีจำนวนมากกว่ากำลังแรงงานในระดับสูงอยู่แล้วยิ่งเพิ่มมากขึ้น ขณะที่พื้นที่ของกำลังแรงงานระดับต่ำก็ยังถูกใช้เป็นที่ของกำลังแรงงานระดับกลาง เมื่อเป็นเช่นนี้กำลังแรงงานระดับต่ำก็ย่อมประสบปัญหาการว่างงานเพิ่มมากขึ้นด้วยเช่นกัน

ปัญหาของการว่างงานซึ่งเกิดขึ้นกับผู้มีความรู้ ความสามารถในทุกระดับของการศึกษา และมีปัญหาในหลายรูปแบบ ดังที่ปรากฏ เช่น การว่างงานของผู้สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรีที่มีสามารถผันแปรระบบการแข่งขันภายในตลาดจ้างงานได้ และได้กลับมาใช้ชีวิตอยู่ในชุมชนในฐานะของผู้พลัดหวัง ผู้สูญเสียและพ่ายแพ้ ซึ่งบุคคลเหล่านี้ก็ได้มีความรู้ที่ร่ำเรียนมาเพื่อมาใช้สร้างประโยชน์ในแง่ของการดำรงชีวิตภายในชุมชนแต่อย่างใด เนื่องจากความรู้ตามแบบแผนของระบบการศึกษามีได้เป็นความรู้ที่มุ่งสร้างประโยชน์ต่อวิถีการดำรงชีวิตของคนในชุมชน รวมถึงตราสัญลักษณ์ของผู้มีการศึกษาที่ประทับแก่คน ทำให้บุคคลเหล่านี้มองว่าตนเองอยู่ในฐานะของผู้มีการศึกษา มีความรู้ มีสถานภาพทางสังคมที่สูงกว่า เหนือกว่าผู้ที่ได้ผ่านการศึกษามาตามแบบแผนของระบบการศึกษาแผนใหม่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคนที่ดำรงชีวิตอยู่ด้วยความรู้ที่ตนเองหรือ บรรพบุรุษเป็นผู้สร้างขึ้น ซึ่งมีอาจมีศักดิ์ศรีหรือมีคุณค่าเทียบเท่ากับผู้มีการศึกษาเหล่านี้ได้เลย ดังนั้นการกลับมาใช้ชีวิตอยู่ในชุมชนของผู้ว่างงานเหล่านี้จึงมิได้กลับมาอยู่ในฐานะของการนำความรู้ที่ได้รับจากระบบการศึกษามาใช้ประโยชน์ต่อชุมชน และขณะเดียวกันก็สามารถที่จะหวนกลับไปเพื่อนำความรู้ที่บรรพบุรุษได้สั่งสมไว้เพื่อใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิตอยู่ในชุมชนได้ อันเป็นผลสืบเนื่องมาจากบุคคลเหล่านี้มิได้ถูกฝึกฝน เรียนรู้ เพื่อใช้ชีวิตอยู่ในชุมชนตั้งแต่เริ่มแรก ดังนั้นวิถีการประพฤติปฏิบัติ ตลอดจนระบบความคิดในอันที่จะเรียนรู้ต่อสรรพสิ่ง บริบทในวิถีการดำรงชีวิตเพื่อนำมาสร้างเป็นความรู้สำหรับการดำรงชีวิตจึงมิได้ถูกยอมรับและเห็นความสำคัญของแง่มุมในการดำรงชีวิต การใช้ชีวิตอยู่ในชุมชนของคนผู้มีการศึกษาจึงเป็นการใช้ชีวิตอยู่แบบจำใจ และท้อแท้ต่อระบบการ

ศึกษา เช่น “เราก็ไม่เคยทำนา ออกจากบ้านไปเรียนที่กรุงเทพฯ ตั้งแต่ 1 พอจบปริญญา ไปสมัครงานหลายที่ เขาก็ไม่เรียกเราสักที... กลับมาอยู่บ้านช่วยพ่อ แม่ทำงานบ้าน แต่ไม่ได้ช่วยทำนาคะ...” และภายใต้ความจำใจอยู่ภายในชุมชนเช่นนี้ ผู้มีการศึกษาสูงก็ยังคงถูกกักให้อยู่ในฐานะที่สูงกว่าผู้ที่ดำรงชีวิตอยู่ภายในชุมชน เช่น “ก็เรียนจบปริญญา ไม่มีงานทำก็ไม่เป็นไร ดีกว่าไม่มีความรู้...”

นอกจากปัญหาการว่างงานของผู้ที่สำเร็จการศึกษาในระดับสูงแล้ว ปัญหาการว่างงานของผู้มีการศึกษาระดับกลางและระดับพื้นฐาน ก็เป็นปัญหาที่มีความแจ่มชัดเช่นเดียวกัน โดยผู้สำเร็จการศึกษาในระดับมัธยมศึกษาตอนต้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา ส่วนหนึ่งจะได้รับสิทธิพิเศษจากระบบการศึกษาเพื่อการศึกษาต่อในระดับสูงซึ่งเป็นส่วนน้อย แต่ส่วนใหญ่แล้วบุคคลเหล่านี้ก็พยายามไต่เต้าเพื่อศึกษาต่อในระดับสูง แต่ด้วยความจำกัดของระบบการศึกษาที่มีอาจลงทุนกับผู้ประสงค์ที่จะเข้าศึกษาต่อได้ทั้งหมด จึงได้คัดสรรเอาแต่เพียงผู้ที่มีความรู้ความสามารถในระดับสูง โดยคำนึงถึงผลประโยชน์ต่อไปภายหน้าของการที่จะมีกำลังแรงงานที่มีคุณภาพสูง ดังนั้นผู้ที่ไม่สามารถฟันฝ่ากฎเกณฑ์ของระบบการศึกษาเพื่อก้าวขึ้นไปสู่การเป็นผู้มีการศึกษาในระดับสูงจึงมีจำนวนมาก เช่นเดียวกันบุคคลเหล่านี้ก็ถูกหล่อหลอมด้วยความรู้วิชาการเพื่อเป็นแรงงานระดับกลาง คนในกลุ่มนี้ส่วนหนึ่งจึงพยายามต่อสู้เพื่อเข้าสู่ตลาดจ้างงาน แม้บางส่วนจะถูกผลักดันให้อยู่ในฐานะของผู้ใช้แรงงานในระดับต่ำ แต่ด้วยระบบความคิดที่มองว่าค่าตอบแทน สวัสดิการที่ได้รับจากตลาดจ้างงานเป็นสิ่งที่นำไปสู่การมีสถานภาพทางสังคมที่สูงกว่าการดำรงชีวิตอยู่ภายในชุมชน คนเหล่านี้จึงยินยอมที่จะทำงานในภาคอุตสาหกรรม แม้จะตกอยู่ในฐานะของผู้เสียเปรียบ ในขณะที่คนส่วนใหญ่ที่มีอาจต่อสู้ ฟันฝ่าเข้าไปได้ก็ต้องกลับมาใช้ชีวิตอยู่ภายในชุมชน แต่ก็อาจช่วยพ่อแม่ทำมาหากินตามแบบแผนที่พ่อแม่เคยทำมาแต่ดั้งเดิมได้ เพราะถือว่างานในแบบของชุมชนเป็นงานของผู้ไม่มีความรู้ เช่น “แม่อีกเลี้ยงแม่หมู หนูก็ไม่ได้ช่วย ไม่ชอบ ตอนนั้นก็ไปขายลูกชิ้นที่ตลาดนัดค่ะ...” นอกจากนี้ก็ยังมีคนอีกกลุ่มหนึ่งซึ่งยังมีความคิดที่มองต่อไปอีกว่า แบบแผนการทำมาหากินเดิมของคนรุ่นพ่อแม่ เช่น การทำนา ย่อมมีสามารถนำไปสู่การสร้างรายได้ที่มีความแน่นอน และไม่สามารถนำเงินมาหล่อเลี้ยงชีวิตได้อย่างเพียงพอ ซึ่งเป็นวิธีคิดตามแบบสังคมเมืองที่ให้ความสำคัญกับรายได้เป็นหัวใจสำคัญ ดังนั้นภาวะของการขายผืนดินที่เคยใช้ทำมาหากินจึงเกิดขึ้น เพื่อนำเงินที่ได้ไปใช้เริ่มต้นอาชีพที่มีรายได้ที่แน่นอนกว่า เช่น “ทำนามันเสียหายเยอะ ไม่คุ้ม คนแถวนี้เขาถึงไม่ทำ ขายนาดีกว่า ไปเป็นลูกจ้างเขา อาชีพของเขาก็คือการเดินโต๊ะจ๊วน...” ส่วนผู้ที่สำเร็จการศึกษาในระดับประถมศึกษา ส่วนหนึ่งก็มาช่วยพ่อแม่ทำนา เลี้ยงสัตว์ แม้จะไม่เต็มใจนัก แต่ก็อาจจะเป็นเพราะว่าการศึกษาในระดับประถมศึกษา เป็นการศึกษาในระดับต้นเมื่อเปรียบเทียบกับการศึกษาใน

ระดับอื่นๆ ดังนั้นการทำมาหากิน ช่วยเหลืองานในไร่นาของครอบครัว จึงถูกมองว่ามีความเหมาะสมมากกว่าผู้มีการศึกษาในระดับที่สูงกว่านี้

ในฝ่ายของผู้ชนะภายในระบบการศึกษา ซึ่งหมายถึงผู้มีความสามารถในการฟันฝ่ากฎเกณฑ์ กำแพงของการศึกษาขึ้นไปสู่การศึกษาในระดับสูงพร้อมกับฟันฝ่าระบบการแข่งขันภายในตลาดจ้างงานได้เป็นผลสำเร็จต่างก็มีความก้าวหน้าและใช้ชีวิตอยู่ในสังคมเมือง ซึ่งส่วนใหญ่บุคคลเหล่านี้ก็มีได้กลับมาใช้ชีวิตอยู่ภายในชุมชน ดังนั้นจึงมีแต่เพียงคนเฒ่า คนแก่ที่ต้องอยู่กับบ้านเพื่อเฝ้ารอคอยการกลับมาเยี่ยมของลูกหลาน พร้อมกับเงินค่าเลี้ยงดู โดยสภาพการณ์เช่นนี้ คนเฒ่า คนแก่ซึ่งเคยสร้างความรู้ด้วยตนเองอย่างภาคภูมิใจ บัดนี้ความภาคภูมิใจแทบไม่มีเหลืออยู่เลย ทั้งนี้มิใช่เพราะวัยที่กำลังร่วงโรย แต่เป็นเพราะความรู้เหล่านั้นกลับไม่มีคุณค่าใดๆ ต่อการดำรงชีวิตที่มุ่งหวังค่าตอบแทนในรูปของตัวเงินเป็นหลัก บุคคลซึ่งเคยใช้ภูมิปัญญาเพื่อการดำรงชีวิตอยู่ในยุคหนึ่ง ในปัจจุบันจึงถูกจัดให้อยู่ในพื้นที่ของชุมชนซึ่งเป็นพื้นที่ของการรอคอยการหยิบยื่นความสะดวกสบายจากคนในรุ่นลูกหลาน เช่น " ก็แก่แล้ว กลับบ้านเก่าเมื่อไหร่ก็ไม่รู้ ก็ลูกหลานส่งเงินมา วันๆ ก็เด็ดตำลึงขาย..." หรือ " ยายก็ไปไหนไม่ไหวแล้ว แก่ 85 แล้วยายนะ เป็นเบาหวานด้วย ก็หลานคนนี้จะไปอยู่กรุงเทพฯ กลับมาเยี่ยม ก็เอาเงินมาให้ด้วย...เขาเรียนเก่ง เงินเดือนก็หลายหมื่นอยู่..."

การดำรงอยู่อย่างไร้ทิศทางของคนในชุมชน หลังจากທີ່ละทิ้งภูมิปัญญาอันเป็นความรู้ที่เคยสร้างความสุข ความผูกพัน และความรักในอันที่จะดำรงชีวิตอยู่ภายในชุมชน เพื่อเข้าเกาะยึด ฟังฟังต่อความรู้วิชาการด้วยความมุ่งหวังต่อการมีสถานภาพทางสังคมที่สูงขึ้น แต่สภาพการณ์ที่รุ่มลุ่มชุมชนทั้งด้านของการที่ลูกหลานละทิ้งถิ่นฐาน บ้านเกิด เพื่อใช้ชีวิตในสังคมเมือง โดยที่พ่อแม่ บรรพบุรุษ ยังคงต้องดูแลชีวิตของตนเองเพียงลำพัง และลูกหลานอีกส่วนหนึ่งซึ่งถึงแม้จะได้รับการศึกษาในระดับสูงแต่ก็ต้องล้มเหลวต่อการแข่งขันเพื่อเข้าสู่การประกอบอาชีพในระบบอุตสาหกรรม รวมถึงการไม่สามารถไต่เต้าขึ้นสู่การศึกษาในระดับสูงได้ และต้องกลับมาใช้ชีวิตอยู่ภายในชุมชนอย่างสิ้นหวัง โดยที่มิสามารถนำความรู้ที่ตนเองมีอยู่มาสร้างสรรค์ชุมชนได้ เพราะความรู้ที่ร่ำเรียนมามีได้เป็นความรู้ที่สร้างขึ้นตามฐานคิดเพื่อการดำรงชีวิตอยู่ในชุมชน ปัญหาที่ทับถม พอกพูนภายในชุมชน พร้อมกับการผุกร่อนของภูมิปัญญาเช่นนี้ ต่างนำไปสู่การตั้งคำถามต่อระบบการศึกษาที่สามารถนำพาไปสู่ความจริงที่ระบบการศึกษาได้ให้สัญญาไว้กับคนในสังคม อันได้แก่ การได้รับการศึกษาในระดับสูงจะเป็นเครื่องมือนำพาคนไปสู่ความมั่นคงในการดำรงชีวิต ซึ่งหมายถึงการมีรายได้ สวัสดิการ มีชีวิตความเป็นอยู่ที่สุขสบาย มีเกียรติ มีศักดิ์ศรี ซึ่งเป็นสิ่งที่ได้รับการประกอบอาชีพในภาคอุตสาหกรรม หรือการที่คนในชุมชนชนบทมีโอกาสได้รับการศึกษาในระดับสูงเท่าเทียมกันกับคนในสังคมเมือง แต่ข้อสัญญาของระบบการศึกษาทั้งสองประเด็นต่างก็มีได้เป็นความจริงสูงสุดที่ครอบคลุมและ

อธิบายได้ต่อทุกส่วนของสังคม เพราะมีเพียงคนที่ดำรงชีวิตในสังคมเมืองที่มีความเพียบพร้อมทั้งในเรื่องการเข้าถึงสถาบันการศึกษาซึ่งมีทั้งของภาครัฐและภาคเอกชน สถาบันกวดวิชา เครื่องมือ อุปกรณ์การเรียนการสอน สื่อประเภทต่างๆ ตลอดจน ครู อาจารย์ที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะ ล้วนทำให้การเข้าถึงความรู้วิชาการเป็นไปอย่างสะดวก รวดเร็ว ซึ่งนำไปสู่การมีโอกาสดของการศึกษาต่อในระดับสูงที่สูงกว่า รวมถึงโอกาสของการเข้าสู่ตลาดจ้างงานที่สูงกว่าคนในชุมชนชนบทด้วย

ข้อคำถามจากสังคมที่มีต่อระบบการศึกษาในฐานะผู้ตกเป็นจำเลยที่มีปรากฏการณ์จริงแห่งความล้มเหลว แตกกระจัดกระจายเป็นชิ้นส่วนของชุมชนชนบทเป็นเครื่องยืนยัน พร้อมกันนั้นข้อคำถามจากสังคมและประจักษ์พยานจริงยังถูกนำมาพินิจพิเคราะห์โดยบรรดานักคิดในสังคมไทยเพื่อวิพากษ์ต่อปัญหาของระบบการศึกษาอย่างเป็นระบบและตรงประเด็น โดยประเด็นแรกเป็นการวิพากษ์ในระดับเป้าหมายของการศึกษา ซึ่งถูกชี้ให้เห็นว่าเป้าหมายของการศึกษาที่จัดขึ้นโดยรัฐกับเป้าหมายของการศึกษาที่จัดโดยชุมชนเป็นเป้าหมายที่มีความต่างกัน และภายใต้ความต่างเชิงเป้าหมายนี้เอง รัฐก็ได้ใช้อำนาจเพื่อกำกับให้คนละทิ้งการศึกษา ความรู้ของตนเอง ซึ่งเป็นการศึกษาความรู้ที่มุ่งรับใช้ชีวิต เพื่อรับการศึกษาแผนใหม่อันเป็นการศึกษาที่ให้ความสำคัญต่อการรับใช้รัฐแทน ซึ่งหมายถึงการสร้าง ความมั่งคั่ง เติบโตของประเทศด้วยการพัฒนาระบบเศรษฐกิจ อุตสาหกรรม การประเพณี ปฏิบัติตัวของคนในชุมชนที่ไร้ซึ่งเป้าหมายของตนเอง แต่ในทางตรงกันข้ามกลับถูกสวมคลุมด้วยเป้าหมายอย่างอื่น การดำรงอยู่ของชุมชนอย่างไร้ทิศทางและเป้าหมายของตนเอง จึงเป็นเพียงการดำรงอยู่ที่ถูกกดทับด้วยเป้าหมายของสิ่งที่รัฐต้องการ ดังที่สะท้อนต่อการวิพากษ์เป้าหมายของการศึกษาที่ปรากฏ ความว่า

รัฐชาติก็ถือว่าการจัดการศึกษานั้นเป็นหน้าที่และสิทธิโดยเด็ดขาดของรัฐชาติ แต่รัฐชาติไม่ได้คิดถึงเป้าหมายของชีวิตนักเรียนแต่ละคน รัฐชาติย่อมคิดแต่เป้าหมายของตนเองเท่านั้น การศึกษาที่รัฐชาติเป็นผู้จัดจึงไม่ได้มุ่งจะรับใช้ชีวิตของนักเรียนเท่าชีวิตของรัฐชาติ ตั้งแต่นั้นมาการศึกษาถูกแปลกแยกไปจากชีวิต...รัฐชาติใดที่ยังไม่เปิดโอกาสให้ประชาชนส่วนใหญ่ได้มีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจของรัฐชาติ เป้าหมายทางการศึกษานั้นก็ยิ่งคับแคบลง...ตั้งแต่นั้นมาลูกชาวประมงก็ถูกบังคับจากกฎหมายให้เรียนหนังสือเพื่ออ่านออกเขียนได้ เขาจับปลาอย่างที่พ่อเขาทำไม่เป็น... ถูกสอนอะไรต่อมิอะไรอีกหลายอย่างซึ่งไม่มีความหมายในชุมชนของเขา...แต่ความฝันนั้นก็พังทลายลง เพราะพ่อแม่ต้องการแรงงานเขามาช่วยหาปลา เขาจบโรงเรียนประถมฯ กลับมารับการศึกษาซึ่งจะเป็นพื้นฐานชีวิตของเขาด้วยความถูกเหยียดหยาม...ความสามารถที่ได้จากโรงเรียน เช่น ให้เขาอ่านหนังสือที่พูดถึงการจับปลาที่เป็นธุรกิจและอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ที่เขาต้อง

อายุที่จะเรียกตัวเองว่าชาวประมงต่อไป เขาเป็นเพียงแค่นหาปลา...การศึกษาที่รัฐชาติจัดนั้นอาจจะมีคุณค่าแก่ชาวประมงอยู่บ้าง แต่มันให้อะไรแก่คนหาปลาบ้าง...คนหาปลาเป็นพลเมืองชั้นสองของชาติ การจัดการศึกษาของรัฐชาติจึงไม่มีเป้าหมายอะไรแก่คนหาปลา...(นิธิ เอียวศรีวงศ์. 2530 : 61)

การวิพากษ์ต่อปัญหาของการศึกษาในประเด็นถัดมา ถูกชี้ให้เห็นอย่างเกี่ยวโยงกับปัญหาในประเด็นแรก คือเมื่อเป้าหมายของการศึกษาเป็นเป้าหมายเพื่อการรับใช้ต่อสรรพสิ่งภายนอกชุมชน ดังนั้นความรู้ที่ถูกสร้างขึ้นจึงมิได้เป็นความรู้ที่วางอยู่บนฐานในการดำรงชีวิตของคน แต่เป็นความรู้ที่ถูกสร้างขึ้นภายใต้แบบแผนการดำรงชีวิตของคนในสังคมเมืองหรือสังคมอุตสาหกรรม เมื่อความรู้ที่ถูกกำหนดให้เรียนมิได้มีความสัมพันธ์กับชีวิต ความรู้จึงมิได้มีคุณค่า หรือมีความหมายต่อคนในชุมชน ด้วยปัญหาในเชิงการสร้างความรู้เช่นนี้จึงนำไปสู่การที่คนรุ่นลูกหลานพยายามที่จะหนีหายจากชุมชน เพื่อการหางานทำและใช้ชีวิตภายในสังคมเมืองซึ่งเป็นพื้นที่ที่ความรู้เหล่านี้จะสามารถนำไปสร้างประโยชน์ และแปลงไปสู่การมีรายได้ มีสถานภาพทางสังคมได้ ดังนั้นข้อเสนอที่มีต่อการศึกษาก็มุ่งชี้ถึงการศึกษที่ต้องไม่แยกขาดจากวิถีการดำรงชีวิต

ชีวิตคือการศึกษ การศึกษาคือชีวิตอยู่ที่เดียวกัน แต่นี่เราแยกจากกันไป เพราะฉะนั้นเราก็มีวิกฤตทางวัฒนธรรม เพราะคนไทยไม่เข้าใจแผ่นดิน ไม่เข้าใจรากเหง้าของตัวเอง อันนี้ก่อให้เกิดความเสียหายยับเยินเหลือคณานับ เพาะการศึกษาที่แยกตัวว่าเพียงแต่ไปท่องหนังสือที่คนกรุงเทพฯ แต่ง แล้วคนกรุงเทพฯ ก็ไปลอกฝรั่งมา เราเรียนกันมาแบบนี้ ไม่เรียนกันในชีวิตวัฒนธรรมในรากเหง้าของตัวเอง ให้คนไทยรู้จักแผ่นดินไทย อันนี้เป็นวิกฤต... (ประเวศ วะสี. 2544 : 5)

การชี้ถึงปัญหาของการศึกษาทั้งในเชิงเป้าหมายของการศึกษาและความรู้ที่มีได้มีความสัมพันธ์ สอดคล้องกับวิถีการดำรงชีวิตของคน ดังนั้นข้อเสนอที่มีต่อระบบการศึกษาจึงเป็นเรื่องของการให้ความสำคัญต่อการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นภายใต้วิถีการดำรงชีวิตของคน ซึ่งมีนัยถึงการให้ความสำคัญกับเรื่องการสร้างความรู้ การถ่ายทอดความรู้ และการใช้ประโยชน์จากความรู้ ทั้งนี้ด้วยการมุ่งหวังให้ความรู้ นำพาไปสู่การดำรงอยู่ของชุมชน ดังทัศนะของเอกวิทย์ ณ ถลาง (2544 : 20) ที่ว่า " สิ่งที่ต้องเน้นคือเรื่องของการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ที่พึงประสงค์ ที่มีความหลากหลาย โดยคำนึงถึงชีวิตที่แท้จริงเชื่อมโยงโรงเรียนกับชีวิตให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน..."

ท้ายที่สุดของข้อวิพากษ์ต่อปัญหาของระบบการศึกษา เป็นการชี้ให้เห็นถึงทัศนะการให้ความหมายต่อชุมชนชนบทที่มีความคับแคบ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการมองชุมชนชนบทเพียงแค่การเป็นสรรพสิ่งที่ทำหน้าที่สนับสนุนและเอื้อประโยชน์ต่อการพัฒนาภาคอุตสาหกรรม โดยที่ขาดมิติในการมองถึงภูมิปัญญา ซึ่งเป็นความรู้ที่มีความสัมพันธ์กับวิถีการดำรงชีวิตของคน และภูมิปัญญานี้เองที่ทำให้คนสามารถดำรงชีวิตอยู่ในท้องถิ่นอย่างมีความสุข ดังนั้นข้อเสนอที่มีต่อระบบการศึกษาจึงแสดงนัยของการให้ระบบการศึกษาได้เปิดกว้างเพื่อมองถึงภูมิปัญญาในระดับของฐานคิด ทั้งนี้หากพบมุมมองที่มีคุณค่า ก็อาจจะนำมาปรับใช้เพื่อให้การศึกษาที่จัดดำเนินการเป็นการศึกษาเพื่อสังคมไทยอย่างแท้จริง

วิถีชีวิตประเพณีใน “ภาค” เกษตรและชนบท จะต้องเป็นที่เข้าใจและตระหนักในคุณค่าที่แท้จริง ไม่ใช่ฐานะเป็นเพียง “กระดุกสันหลังของชาติ” ที่ต้องอยู่ได้แลกคุ้มชูการจำเริญเติบโตและอุดมสมบูรณ์ของ “ภาค” เศรษฐกิจสังคมอื่นๆ อย่างที่ทักท้ออ้างอิงกัน หากแต่เป็นทั้งแหล่งผลิตปัจจัยสี่อันจำเป็นต่อชีวิตของมนุษย์ และเป็นแหล่งความรู้ ภูมิปัญญา และเทคโนโลยีเชิงปฏิบัติที่เล็งเห็นและหยั่งรู้ถึงความสัมพันธ์ต่อชีวิตและธรรมชาติอย่างเป็นองค์รวม ซึ่งต่างจากองค์ความรู้และเทคโนโลยีแบบแยกส่วนในระบบเกษตรกรรมสมัยใหม่ของตะวันตก โดยนัยนี้ข้อเรียกร้องของบทวิเคราะห์นี้ถึงการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ใหม่และแสวงญาณวิทยาใหม่จึงไม่ใช่ถึงกับเป็นการพลิกผันทางความคิดหรือทวนกระแสธรรมชาติแต่อย่างใด หากแต่เป็นเรื่องที่มีพื้นฐานเป็นทุนเดิมอยู่แล้วในสังคมวัฒนธรรมไทยเอง ประเด็นอยู่ที่ว่าเราโดยเฉพาะในแวดวงการศึกษาจะสามารถปลดปล่อยตนเอง ละเลิกจากกระแสดึงดูดของระบบอำนาจออกมาสู่ในที่สว่างของโลกแห่งความรู้และความเป็นจริงได้หรือไม่และอย่างไรเท่านั้น วิสัยทัศน์หรือมวลความพยายามใดๆที่จะปฏิรูปการศึกษา (รวมทั้งเศรษฐกิจ การเมือง) ให้เกิดมรรคผลอย่างจริงจังก็คงจะขึ้นอยู่กับเงื่อนไขทางความคิดและจิตสำนึก เรียนรู้ในข้อนี้เองเป็นเบื้องต้น... (เสนห์ จามริก. 2546 : 114)

สภาวการณ์แห่งปัญหาที่โอบล้อมชุมชนร่วมด้วยการชี้ประเด็นของปัญหาการศึกษาโดยนักคิดในสังคมไทย ซึ่งแสดงทัศนะการวิพากษ์อย่างแจ่มชัดทั้งในส่วนเป้าหมายของการศึกษา ความรู้ที่ระบบการศึกษาผลิตขึ้น ซึ่งเป็นความรู้ที่ได้สนองตอบต่อวิถีการดำรงชีวิตของคนในชุมชนชนบท แต่กลับสร้างประโยชน์ต่อการพัฒนาระบบเศรษฐกิจ อุตสาหกรรม อันมีผลให้คนในชุมชนต้องเผชิญปัญหามานับการจากการที่ไม่สามารถพึ่งตนเองทางความรู้ได้ ความรุนแรงของปัญหาผสานกับการวิพากษ์จากนักคิดจึงเกิดเป็นเงื่อนไขที่ผู้รื้อต่อระบบการศึกษา ความท้าทายต่อระบบการศึกษาเช่น

นี้จึงนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงในแนวนโยบายของรัฐที่มีอาจจะเลยต่อมิตการดำรงชีวิตของคนในชุมชน ดังนั้นภาพเชิงนโยบายในช่วงเวลาปัจจุบันจึงแสดงนัยของชุมชนในฐานะหัวใจหลักของการดำเนินนโยบายอย่างจริงจัง

ส่วนที่สอง ข้อเสนอแนะของรัฐเพื่อขูประเด็นความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น

แถลงการณ์ของการวิพากษ์ต่อระบบการศึกษาที่ถูกแสดงผ่านนักคิดในสังคม ซึ่งได้ชี้ถึงความผิดพลาดของระบบการศึกษาดั้งแต่ระดับอุดมการณ์ของการศึกษาที่มีได้เป็นการจัดการศึกษาเพื่อชุมชน แต่เป็นการศึกษาเพื่อความเติบโตของระบบเศรษฐกิจ อุตสาหกรรม ดังนั้นความรู้ที่ถูกสร้างขึ้นภายใต้อุดมการณ์เช่นนี้จึงมีอาจเป็นความรู้ที่มีความสัมพันธ์ สอดคล้องกับวิถีการดำรงชีวิตของคนในชุมชน จึงมีอาจโน้มนำให้คนมีความรักและมีความปรารถนาที่จะใช้ความรู้เพื่อการดำรงชีวิตอยู่ภายในชุมชน ขณะเดียวกันภูมิปัญญาซึ่งเป็นความรู้ที่ถูกสร้างขึ้นโดยฝีมือ กำลังปัญญาของคนในชุมชนกลับถูกมองว่าเป็นสิ่งไร้ค่า เพราะมิสามารถใช้เป็นเครื่องมือแสวงหารายได้ รวมถึงการเลื่อนฐานะ ตำแหน่งทางสังคม ซึ่งจะเกิดขึ้นได้ก็โดยการอาศัยความรู้เพื่อเข้าสู่ระบบการทำงานในภาคอุตสาหกรรม ความเหนือกว่าของการศึกษาที่มีต่อภูมิปัญญาท้องถิ่นเช่นนี้ จึงนำไปสู่การที่คนละเลยต่อความรู้ที่บรรพบุรุษของตนเองสั่งสมสืบทอดกันมา ปัญหามากมายจึงเกิดแก่ชุมชนและส่งผลกระทบต่อสังคมในวงกว้าง เช่น การละทิ้งถิ่นฐาน การเป็นแรงงานในระดับผู้ใช้แรงงานในตลาดจ้างงาน การว่างงาน ซึ่งหากจำนวนคนผู้ว่างงานเพิ่มมากขึ้น ก็อาจจะนำไปสู่ปัญหาสังคมอีกมากมาย การปรากฏของการศึกษาพร้อมกับการชี้ประเด็นในเชิงอุดมการณ์ของการศึกษา ซึ่งมุ่งสนองตอบต่อวิถีทางการพัฒนาประเทศที่มุ่งเน้นการพัฒนาระบบเศรษฐกิจ อุตสาหกรรมเป็นสำคัญ ดังนั้นปัญหาที่เกิดขึ้นจึงถูกพิจารณาโดยเชื่อมโยงไปสู่ข้อกำหนดของแนวทางการพัฒนาประเทศ ซึ่งทำหน้าที่กำกับระบบการศึกษาอีกต่อหนึ่ง

พลังของการท้าทายต่อปัญหาของระบบการศึกษา ซึ่งดำเนินแนวนโยบายของการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัยที่ถูกกระตุ้นถึงการพัฒนาด้านเศรษฐกิจเพียงมิติเดียว ขณะที่มิติในการดำรงชีวิตของคนกลับมิได้ถูกให้ความสำคัญและได้นำไปสู่ความรุนแรงของปัญหา การปรากฏของแนวนโยบายในการพัฒนาประเทศรูปลักษณะใหม่จึงเป็นสิ่งที่รัฐอธิบายภายใต้เหตุผลของการทบทวนต่อการดำเนินแนวนโยบายที่ก่อให้เกิดปัญหา การขูประเด็นของภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงเป็นแนวทางหลักที่รัฐมุ่งแสดงให้เห็นสังคมรับรู้ถึงการตระหนักต่อปัญหาที่เกิดขึ้น ดังนั้นพื้นที่ซึ่งถูกกำหนดให้แสดงนัยสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงมีหลายพื้นที่ อันประกอบด้วย รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย แผนการศึกษาแห่งชาติ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ แผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ และพระราช

บัญญัติการศึกษาแห่งชาติ ซึ่งถึงแม้ว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นจะถูกหยิบยกขึ้นมาแสดงความสำคัญในรูปข้อเสนอแห่งรัฐก็ตาม แต่ด้วยเจตจำนงในการพัฒนาประเทศซึ่งยังมีหัวใจหลักอยู่ที่การพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัยที่มุ่งให้ความสำคัญต่อการสร้างความเติบโตแก่ระบบเศรษฐกิจ อุตสาหกรรม ดังนั้นแนวนโยบายในการพัฒนาประเทศที่ปรากฏจึงแสดงถึงรากฐานความคิดของการให้ความสำคัญต่อศักยภาพในการแข่งขันของประเทศซึ่งอาศัยความเติบโตในเชิงเศรษฐกิจเป็นดัชนีชี้วัด และภายใต้แนวนโยบายเช่นนี้ ชุมชนชนบทจึงถูกกำหนดให้เป็นเพียงฐานการผลิตสินค้าภาคเกษตรเพื่อการสนับสนุนต่อการเจริญเติบโตของระบบเศรษฐกิจ อุตสาหกรรม ดังปรากฏในแผนการศึกษาแห่งชาติฉบับที่ 8 (พ.ศ.2540-2544) (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. 2540 : 21-22) ความว่า

2.3 แนวทางการพัฒนาประเทศในอนาคต...2.3.1 ด้านเศรษฐกิจ สังคมไทยจะต้องเสริมสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ สร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจอย่างมีเสถียรภาพโดยเสริมสร้างโอกาสหรือจุดได้เปรียบและความเป็นเลิศที่มีอยู่แล้วของประเทศให้สามารถร่วมมือและแข่งขันกับต่างประเทศได้ เช่น ฐานการผลิตทางการเกษตรที่มีขนาดใหญ่และหลากหลาย ใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมเพื่อเร่งการพัฒนาการผลิตทางอุตสาหกรรมและการบริการ รวมทั้งพัฒนาสินค้าทางการเกษตรให้มีมูลค่าเพิ่มสูงขึ้น ใช้ความเป็นมิตรกับนานาชาติ ธรรมชาติที่สวยงาม ศิลปวัฒนธรรมไทย ความสามารถในทักษะการทำงานของคนไทย และความได้เปรียบในจุดที่ตั้งของประเทศในการเปิดประเทศสู่การค้าระดับโลกมากขึ้น โดยเฉพาะตลาดในกลุ่มประเทศอินโดจีน กลุ่มอาเซียน จีนตอนใต้ กลุ่มเอเชียแปซิฟิก รวมทั้งกลุ่มการค้าตลาดเสรีอื่นๆ ตลอดจนพัฒนาประเทศให้เป็นศูนย์กลางการพัฒนาในด้านต่างๆ เช่น การค้า การเงิน การโทรคมนาคม การศึกษา การประชุม การสาธารณสุข เป็นต้น ...

ด้วยการให้ความสำคัญต่อศักยภาพในการแข่งขันเชิงเศรษฐกิจของประเทศ อันเป็นเป้าหมายหลักของการพัฒนาประเทศ ดังนั้นความรู้ที่ถูกผลิตจึงเป็นความรู้ที่มุ่งสนองตอบต่อความต้องการของภาคธุรกิจ อุตสาหกรรม ซึ่งระบบการศึกษาถูกกำหนดให้ทำหน้าที่ผลิตกำลังคนที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน ดังจะเห็นจากข้อกำหนด หรือแนวทางการรับบัณฑิตในสาขาขาดแคลนของสถาบันอุดมศึกษาจำนวนเพิ่มมากขึ้น เช่น บัณฑิตสาขาวิศวกรรมศาสตร์ ซึ่งถูกกำหนดความหมายในฐานะแรงงานระดับสูง ที่จะทำให้ประเทศชาติมีผลผลิตสูงขึ้น รวมถึงข้อกำหนดในการผลิตอาจารย์สาขาวิศวกรรมมากขึ้น เพื่อการผลิตบัณฑิตวิศวกรรมได้ปีละจำนวนมาก (โกศล เพ็ชรสุวรรณ . 2536 : 22-25) นอกจากนี้สาขาวิชาด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี โดยเฉพาะอย่างยิ่งความรู้ด้าน

คอมพิวเตอร์ ยังถูกออกแบบให้เป็นสาขาวิชาย่อยที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะ เช่นหลักสูตรการพัฒนา
คอมพิวเตอร์และวิศวกรรม หลักสูตรระบบสารสนเทศคอมพิวเตอร์ (สุรศักดิ์ สงวนพงษ์. 2542 : 128-
137) ทั้งนี้เพื่อรองรับความต้องการของตลาดจ้างงาน ระบบการศึกษาซึ่งกำหนดให้ทำหน้าที่ผลิตกำลัง
คนเพื่อป้อนสู่ระบบงานในภาคอุตสาหกรรมตามที่ตลาดจ้างงานแสดงความต้องการ เมื่อระบบการ
ศึกษายังคงมีเจตจำนงต่อการพัฒนาประเทศที่มุ่งเน้นความเติบโตของภาคอุตสาหกรรมเป็นหลัก ซึ่ง
หมายถึงการให้ความสำคัญต่อความรู้ที่บรรดานักวิชาการ ผู้เชี่ยวชาญเป็นผู้ผลิต โดยมีเป้าหมายหลัก
ในการสร้างความเติบโตแก่ภาคอุตสาหกรรม และเมื่อความรู้ในสาขาเชี่ยวชาญเฉพาะยังคงถูกให้
ความสำคัญในฐานะของความรู้ที่จะนำพาประเทศไปสู่ความเติบโต ก้าวหน้าอย่างทัดเทียมกับนานา
ประเทศ ดังนั้นการปรากฏของความรู้แบบภูมิปัญญาอันเป็นความรู้ของชุมชนในที่ต่างๆ ของการศึกษา
จึงมิได้ถูกแสดงให้เห็นถึงความสำคัญ โดยตัวของความรู้แบบภูมิปัญญาซึ่งเกิดจากการที่คนมีความ
สัมพันธ์กับสรรพสิ่งต่างๆ ที่มีอยู่ในวิถีการดำรงชีวิต เพื่อให้ความรู้นั้นตอบสนองต่อการดำรงชีวิตของ
คน แต่ความรู้แบบภูมิปัญญาท้องถิ่นถูกจัดที่ทางไว้ในระเบียบแบบแผนหนึ่งของการศึกษาในระบบโรง
เรียน ซึ่งแม้การศึกษาจะกำกับความหมายให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในฐานะความรู้ชุดหนึ่งก็ตาม แต่ก็
แสดงให้เห็นถึงการเปรียบเทียบความแตกต่างในด้านศักดิ์ศรีของความรู้ ในรูปของระเบียบ มาตรฐาน
ของความรู้ อาทิ สถาบัน หลักสูตร ซึ่งภูมิปัญญาท้องถิ่นในฐานะความรู้ที่สร้างขึ้นโดยคนในชุมชน ยัง
คงไม่มีแบบแผนของหลักสูตร สถาบันรองรับ ก็จะถูกจัดวางฐานะ ตำแหน่งในระดับที่มีอาจเทียบค่ากับ
ความรู้วิชาการในแบบการศึกษาในระบบโรงเรียนได้ ดังปรากฏในแผนการศึกษาแห่งชาติ ในส่วนแนว
นโยบายเกี่ยวกับระบบการศึกษา หมวดที่ 2 ความว่า

2. ระบบการศึกษาจะเปิดโอกาสให้บุคคลได้เรียนรู้อย่างต่อเนื่อง ตลอดชีวิต โดยอาศัย
รูปแบบต่างๆ ทั้งการศึกษาที่จัดตามแนวระบบโรงเรียนและการศึกษาที่เกิดจากกระบวนการเรียนรู้
ในวิถีชีวิต การศึกษาตามแนวระบบโรงเรียน เป็นการจัดโดยสถานศึกษา อาศัยระบบชั้นเรียนเป็น
หลัก มีหลักสูตรกำหนดไว้ตามระดับและประเภทการศึกษา เพื่อให้บุคคลได้เรียนรู้ตามจุดหมาย
ของหลักสูตร... การศึกษาที่เกิดจากกระบวนการเรียนรู้ในวิถีชีวิต เป็นการศึกษาด้วยตนเอง จาก
แหล่งความรู้และสภาพแวดล้อมต่างๆ ที่สัมพันธ์กับวิถีชีวิตของบุคคลทั้งที่มีอยู่เอง และที่มนุษย์ตั้งใจ
สร้างขึ้นเพื่อกระตุ้นการเรียนรู้ หรือเป็นบริการของการเรียนรู้ ...(สำนักงานคณะกรรมการการศึกษา
แห่งชาติ. 2535 : 11-12)

การกล่าวถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นในฐานะของความรู้ที่ถูกผูกโยงเพื่อการให้คุณค่าโดยการศึกษาในระบบโรงเรียนยังคงดำเนินต่อไปด้วยการหยิบยกประเด็นกระแสโลกาภิวัตน์อันเป็นกระแสเศรษฐกิจขึ้นมาตีแผ่ โดยชี้ให้เห็นถึงภาพของการเชื่อมโยงประเทศต่างๆ เข้าด้วยกันภายใต้รากฐานการเกื้อกูลกันทางการค้า การมุ่งเพียงการพัฒนาเศรษฐกิจทำให้เกิดผลเสียตามมามากมาย อาทิ การให้ความสำคัญต่อความมั่งคั่งเชิงวัตถุ การพึ่งพิงความรู้ เทคโนโลยี วัฒนธรรม อย่างขาดการไตร่ตรอง ขณะเดียวกันชุมชนชนบทก็พึ่งพิงต่อภาคเมือง ปัจเจกชนส่วนหนึ่งเป็นผู้ชนะจากกระบวนการดังกล่าว ขณะที่คนส่วนใหญ่ต้องเป็นผู้แพ้ ความล้มเหลว อ่อนแอของสังคมที่เกิดขึ้น จึงนำไปสู่การชี้ประเด็นเพื่อเป็นทางเลือกแก่สังคมไทย อันได้แก่ การศึกษาที่เป็นการศึกษาตลอดชีวิตเพื่อให้คนมีชีวิตแห่งการเรียนรู้ ซึ่งหมายถึงการที่คนรู้เท่าทันสถานการณ์ มีวิธีการแสวงหาความรู้ และเข้าสู่สังคมแห่งภูมิปัญญา การศึกษาที่พึงประสงค์เช่นนี้ถูกนำเสนอโดยโครงการการศึกษาไทยในยุคโลกาภิวัตน์ ซึ่งเริ่มการระดมความคิดเห็นมาตั้งแต่ ปลายปีพ.ศ. 2537 และได้เผยแพร่แนวคิดเช่นนี้ผ่านเอกสารวิชาการ เช่น การศึกษาไทยในยุค โลกาภิวัตน์: สูความก้าวหน้าและความมั่นคงของชาติในทศวรรษหน้า ข้อเสนอปฏิรูปการศึกษาไทย (2539) ความฝันของแผ่นดิน (2539) ความจริงของแผ่นดิน ลำดับที่ 1 : กระบวนการเรียนรู้เพื่อเด็กฯ และชุมชนของเรา (2541) และความจริงของแผ่นดิน ลำดับที่ 2 : ครูเก่งๆ ของเรามีอยู่เต็มแผ่นดิน

ข้อเสนอของการศึกษาที่พึงประสงค์ดังที่คณะศึกษาศึกษาการศึกษาไทยในยุคโลกาภิวัตน์ได้นำเสนอข้างต้นจึงเป็นสิ่งที่รัฐนำไปสานต่อในรูปของนโยบายหลักของประเทศในหลายรูปลักษณะ นับจากแนวนโยบายที่กำหนดในรัฐธรรมนูญ อันเป็นกฎหมายสูงสุดที่ใช้ในการปกครองประเทศ ซึ่งแม้แสดงให้เห็นในเชิงข้อกำหนดของการส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่น แต่ภายใต้ฐานคิดของการพัฒนาประเทศที่มุ่งให้ความสำคัญกับการพัฒนาภาคอุตสาหกรรม ดังนั้นการศึกษาที่รัฐมีอำนาจในการจัดการกำหนดเป้าหมายของการศึกษา ซึ่งมีได้เป็นเป้าหมายที่คนในสังคมเป็นผู้กำหนด ดังนั้นการปรากฏของภูมิปัญญาท้องถิ่นในพื้นที่ต่างๆ โดยเฉพาะพื้นที่ที่มีนัยของการเป็นกฎเกณฑ์ ข้อบังคับ จึงแสดงถึงการใช้อำนาจอรัฐในการกำกับการดำรงอยู่ของภูมิปัญญาท้องถิ่นให้มีลักษณะตามที่รัฐต้องการ ดังปรากฏในแนวนโยบายพื้นฐานรัฐ ความว่า

มาตรา 81 รัฐต้องจัดการศึกษา อบรมและสนับสนุนให้เอกชนจัดการศึกษาอบรมให้เกิดความรู้คู่คุณธรรม จัดให้มีกฎหมายเกี่ยวกับการศึกษาแห่งชาติ ปรับปรุงการศึกษาให้สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม สร้างเสริมความรู้และปลูกฝังจิตสำนึกที่ถูกต้องเกี่ยวกับการเมือง การปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข สนับสนุนการ

ค้นคว้าวิจัยในศิลปวิทยาการต่างๆ เเร่งรัดพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเพื่อการพัฒนาประเทศ
พัฒนาวิชาชีพครู และส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะและวัฒนธรรมของชาติ

ภายใต้ข้อเสนอแห่งรัฐที่กล่าวถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นในฐานะข้อกฎหมายระดับสูงสุดของประเทศจึงมีผลให้แนวนโยบายของการพัฒนาประเทศในระดับรองมาต้องดำเนินตามเส้นทางของข้อเสนอเช่นนี้อย่างเคร่งครัด และภายใต้ข้อเสนอแห่งรัฐในหลายระดับ ก็ยังแสดงถึงหัวใจหลักในการพัฒนาประเทศที่มุ่งสู่ความเติบโตของภาคอุตสาหกรรม โดยนัยเช่นนี้ แม้จะมีการเปิดประเด็นพูดถึงชุมชนอยู่บ้าง ก็เป็นเพียงแค่นิยามของความรู้ที่ไม่ได้ถูกจัดว่ามีคุณค่าเท่าเทียมกับความรู้ที่ตรงตามความต้องการของภาคอุตสาหกรรม ดังข้อเสนอที่ระบุในแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติฉบับที่ 8 (พ.ศ.2540-2544)(2540 : 24-25) วิสัยทัศน์ การพัฒนาในอนาคตซึ่งเรื่องเศรษฐกิจยังคงความสำคัญเป็นอันดับหนึ่งความว่า

3.2 เป็นการศึกษาที่จัดให้สอดคล้องกับความต้องการของบุคคล ชุมชน สังคม และชาติ สอดคล้องกับความเป็นจริงในวิถีชีวิต ของคนกับธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมและคุณค่าในสังคมไทย เพื่อเสริมสร้างความเจริญเติบโตอย่างสมดุลทั้งด้านสังคม การเมือง การปกครอง รวมทั้งความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจ อุตสาหกรรมของประเทศ ให้สามารถร่วมมือและแข่งขัน อันจะทำให้มีการกระจายรายได้ไปสู่ภาคชนบทมากขึ้น เป็นการลดช่องว่างทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม เพิ่มศักยภาพของมนุษย์ โดยเฉพาะการศึกษาจะต้องสร้างคน ให้รู้จักการสร้างงานด้วยตนเอง มีโอกาสมีงานทำอยู่ในท้องถิ่นของตนเอง...

3.3 แนวคิดหรือกระบวนการทัศน์ในการพัฒนาการศึกษาจำเป็นต้องปรับเพื่อให้การจัดการศึกษาบรรลุตามวิสัยทัศน์ที่พึงประสงค์ ดังนี้ 3.3.1 ให้การศึกษาเป็นกระบวนการที่ทำให้ผู้เรียนรู้จักการเรียนรู้ รู้วิธีแสวงหาความรู้ด้วยตนเองในรูปแบบและวิธีการหลากหลายต่อไปได้ และรักที่จะเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งต่อสังคมยุคข้อมูลข่าวสารและสังคมแห่งการเรียนรู้...

ข้อเสนอเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นยังคงถูกหยิบยกขึ้นมาพร้อมทั้งภาพการนำเสนอสังคมแห่งการเรียนรู้ที่รัฐนำเสนอว่า หากมีการนำความรู้แบบภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาพัฒนาประเทศ ร่วมกับความรู้สากลแล้ว แนวทางเช่นนี้จะนำไปสู่ความเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ ที่ทำให้คนสามารถพึ่งตนเองได้ แต่ภายใต้ความเชื่อพื้นฐานของรัฐที่ยังมุ่งนำประเทศเข้าสู่หลักชัยเชิงเศรษฐกิจ ซึ่งหมายถึงการพัฒนาประเทศ ความก้าวหน้าของประเทศ ที่อาศัยดัชนีทางเศรษฐกิจเป็นตัวชี้วัด ดังนั้นแม้ภูมิปัญญา

จะถูกนำเสนอและกล่าวถึงในรูปของความสำคัญ แต่ก็ยังต้องอยู่ภายใต้จารีตของการศึกษาในระบบโรงเรียน เพราะทั้งนี้ทั้งนั้น อุดมการณ์ของการพัฒนาประเทศ ยังคงเป็นอุดมการณ์การพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัยที่ให้ความสำคัญกับระบบเศรษฐกิจ อุตสาหกรรมเป็นสำคัญ ดังการปรากฏของภูมิปัญญาท้องถิ่นภายใต้การควบคุมของการศึกษาในระบบโรงเรียน ในพื้นที่ของแผนการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 (2542 : 30-31) หมวดที่ ๔ ได้แสดงถึงกฎเกณฑ์ แบบแผน ที่ระบุให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นต้องเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของระบบการศึกษาภายใต้ความรู้ในแบบแผนของหลักสูตร ความว่า

มาตรา ๒๗ ให้คณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานกำหนดหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานเพื่อความเป็นไทย ความเป็นพลเมืองดีของชาติ การดำรงชีวิตและการประกอบอาชีพ ตลอดจนเพื่อการศึกษาต่อ

ให้สถานศึกษาขั้นพื้นฐาน มีหน้าที่จัดทำสาระของหลักสูตรตามวัตถุประสงค์ในวรรคหนึ่ง ในส่วนที่เกี่ยวกับสภาพปัญหาในชุมชนและสังคม ภูมิปัญญาท้องถิ่น คุณลักษณะอันพึงประสงค์ สำหรับเป็นสมาชิกที่ดีของครอบครัว ชุมชน สังคมและประเทศชาติ...(สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. 2542 : -30-31)

ด้วยข้อเสนอแห่งรัฐเพื่อชูประเด็นความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ถูกกำหนดในรูปกฎหมาย แนวนโยบาย มีผลต่อแบบแผนแนวปฏิบัติของคนในชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง แนวทางการมีส่วนร่วมระหว่างชุมชนและโรงเรียน ซึ่งกำหนดให้โรงเรียนเป็นผู้ปฏิบัติ อันได้แก่ โครงการเชิญวิทยากรภายนอกมาถ่ายทอดความรู้ด้านต่างๆ ในโรงเรียน ซึ่งแรกเริ่มของโรงเรียนวัดภูมิรู้ก็ได้จัดโครงการเชิญวิทยากรภายนอกมาสอนทำนา กลองยาว รวมถึงการมีงบประมาณของส่วนราชการเพื่อให้โรงเรียนดำเนินการในโครงการเกษตร เช่น เลี้ยงไก่ ปลูกผัก โดยมีสำนักงานเกษตรอำเภอเป็นผู้ดูแล ให้คำแนะนำ แม้ว่าในช่วงแรกของโครงการดังกล่าวซึ่งรัฐเป็นผู้กำหนด เพื่อให้สอดคล้องกับนโยบายที่ชูประเด็นภูมิปัญญาท้องถิ่น ยังมิได้รับความสนใจจากคนในชุมชนมากนัก เนื่องจากคนมองว่าความรู้เช่นนี้เป็นความรู้ที่ไม่สามารถนำไปใช้ประกอบอาชีพในภาคอุตสาหกรรมได้ แต่ก็เป็นภาพที่รัฐต้องการให้คนรับรู้ ว่ารัฐให้ความสำคัญต่อความรู้ของชุมชน

ส่วนที่สาม การปรับตัวของการศึกษาในระบบโรงเรียน : ทำที่ใหม่ภายใต้ ข้อกล่าวอ้างของการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้

การศึกษาในฐานะระบบย่อยในสังคมซึ่งถูกกำหนดให้ทำหน้าที่เกี่ยวกับการถ่ายทอดสาระความรู้ รวมถึงการที่การศึกษาถูกระบุว่าเป็นสาเหตุสำคัญประการหนึ่งที่ก่อให้เกิดปัญหาต่อชุมชน จึงมีผลต่อการปรับตัวของการศึกษา ซึ่งหมายถึงการปรับเปลี่ยนท่าทีหรือแนวดำเนินการในการจัดการศึกษา ซึ่งไม่เคยเปิดโอกาสให้ภูมิปัญญาของชุมชนได้แสดงตัวหรือมีที่ยืนทางสังคม ทั้งในลักษณะของการสอนสาระความรู้ที่ไม่สัมพันธ์กับวิถีการดำรงชีวิตของคน การที่คนในชุมชนมิได้มีโอกาสแสดงเจตจำนงของการจัดการศึกษาแก่ลูกหลาน โดยท่าทีที่ไม่เป็นมิตรต่อภูมิปัญญาของชุมชนเหล่านี้ได้ผ่นคลายลงภายใต้แนวนโยบายของการปฏิรูปการศึกษาที่แสดงนัยประหนึ่งว่าเป็นผู้มีส่วนร่วมต่อการรับผิดชอบต่อปัญหาที่เกิดขึ้น พร้อมกับรับข้อเสนอจากแนวนโยบายในระดับต่างๆ เพื่อการแก้ปัญหาในระดับปฏิบัติทุกประเด็น

การกอบกู้ภาพพจน์ของระบบการศึกษาภายใต้การสร้างแนวนโยบายของการปฏิรูปการศึกษา จึงถูกจัดดำเนินการอย่างเป็นระบบและเป็นขั้นตอนเพื่อเรียกร้องความเชื่อมั่นที่มีต่อระบบการศึกษากลับคืนมา ดังนั้นแนวปฏิบัติตามนโยบายการปฏิรูปการศึกษาจึงแสดงถึงการให้ความหมายความสำคัญต่อสิ่งซึ่งสังคมเรียกร้อง ซึ่งสิ่งเหล่านั้นล้วนเป็นสิ่งที่ถูกจัดให้อยู่ในความเป็นคู่ตรงข้ามกับระบบการศึกษาซึ่งครั้งหนึ่งมีอาจ่างกรายเข้ามาสู่พื้นที่อันศักดิ์สิทธิ์ของระบบการศึกษาได้ แต่ในยุคสมัยนี้ ชุมชน ภูมิปัญญาของชุมชนกลับถูกให้ความหมายเสมือนหนึ่งอยู่ฝ่ายเดียวกันกับระบบการศึกษา ดังจะเห็นภาพชัดจากข้อกำหนดในระดับเป้าหมายของการปฏิรูปการศึกษา (กระทรวงศึกษาธิการ, 2539 : 48-54) ที่ระบุว่า การศึกษาที่จัดขึ้นนี้มีเป้าหมายเพื่อคนทั้งมวล กำหนดให้สังคมมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา และสังคมที่มีการศึกษาเช่นนี้จะนำไปสู่สังคมแห่งการเรียนรู้ เช่นเดียวกันกับแนวนโยบายในส่วนของยุทธศาสตร์การปฏิรูปการศึกษาก็ชี้ชัดถึงการให้ความสำคัญแก่ชุมชน อันได้แก่ การปฏิรูปโครงสร้างของระบบการจัดการศึกษาเพื่ก้าวสู่สังคมแห่งภูมิปัญญาและการเรียนรู้ อันประกอบด้วย การกระจายอำนาจทางการศึกษา การให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาร่วมกับสถานศึกษา การปฏิรูปกระบวนการเรียนรู้ และการปฏิรูปการจัดการ

ประเด็นของการสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ซึ่งปรากฏชัดในรูปเป้าหมายของแนวนโยบายในการปฏิรูปการศึกษา พร้อมกับการกำหนดให้ชุมชนเป็นตัวเดินเรื่องสำคัญเพื่อการไปถึงยังเป้าหมายนั้น ดังนั้นชุมชนจึงต้องถูกรายล้อมไปด้วยกฎเกณฑ์ ระเบียบ แบบแผนต่างๆตามทีนโยบายกำหนด โดยนัยเช่นนี้จึงไม่แตกต่างจากการกำกับให้ชุมชนต้องปฏิบัติตามแบบแผนที่ระบบการศึกษาเป็นผู้กำหนด ดังจะเห็นได้จากระเบียบ กฎเกณฑ์ที่กำหนดในแต่ละด้านของการปฏิรูป สำหรับด้านการ

กระจายอำนาจทางการศึกษาซึ่งถูกจัดในรูปของการบริหารจัดการสถานศึกษาโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน (อุทัย บุญประเสริฐ, 2545 : 2) ซึ่งมีการชี้ชัดว่าชุมชน ผู้ปกครองควรเข้ามามีส่วนร่วมในฐานะหุ้นส่วนของกระบวนการทางการศึกษา ทั้งในส่วนของ การสนับสนุนการทำงานของสถานศึกษา การจัดทำสารของหลักสูตรให้สอดคล้องกับสภาพชุมชน ท้องถิ่น และเพื่อให้เกิดผลในระดับปฏิบัติ การกระจายอำนาจทางการศึกษาโดยยึดแบบแผนการบริหารจัดการสถานศึกษาจึงถูกสนับสนุนให้เห็นถึงความสำคัญ เป็นจริงเป็นจังในแบบแผนของความรู้ที่ผลิตในรูปของรายงานการวิจัยที่ศึกษาเกี่ยวกับการบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐานที่เอื้อต่อการมีส่วนร่วมของชุมชน (ทูลธรรม วรรณคำ และคณะ, 2543 : 170-172) ซึ่งผลการวิจัยระบุว่าชุมชนควรเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารการศึกษาขั้นพื้นฐานตามองค์ประกอบของการบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ทั้งในด้านอาคารสถานที่ ด้านความสัมพันธ์ระหว่างสถานศึกษากับชุมชน ด้านกิจการนักเรียน ด้านวิชาการ ด้านงบประมาณ และด้านบุคลากร

ด้วยข้อกำหนดเชิงนโยบาย รวมถึงการสร้างความรู้ขึ้นมาเพื่อสนับสนุนต่อแนวนโยบายในประเด็นของการบริหารการศึกษาขั้นพื้นฐาน ได้นำไปสู่แนวทางปฏิบัติที่แสดงถึงการสร้างยุทธวิธีเพื่อการทำกับชุมชนในแบบแผนเฉพาะ เช่น โครงการ 1 อำเภอ 1 โรงเรียนในฝันซึ่งถูกอธิบายว่าเป็นโครงการพัฒนาโรงเรียนในทุกๆอำเภอทั่วประเทศจำนวน 795 อำเภอ โดยให้แต่ละอำเภอมี 1 โรงเรียนที่เป็นโรงเรียนในฝัน ซึ่งมุ่งเน้นการปูพื้นฐานการเรียนรู้ให้กับเด็กเพื่อการวิเคราะห์และรู้จักใช้ความคิด พิจารณาในเรื่องที่สนใจรวมทั้งช่วยผู้ปกครองในเรื่องที่ไม่มีความรู้ ไม่สามารถสอนบุตรได้ จุดเน้นของโครงการนี้มุ่งไปยังโรงเรียนในต่างจังหวัดซึ่งถูกมองว่ามีความขาดแคลนโรงเรียนที่มีคุณภาพ เด็กในชนบทมีความยากจน ผู้ปกครองไม่มีความสามารถที่จะส่งเด็กให้เล่าเรียนในโรงเรียนที่มีชื่อเสียงได้ ดังนั้นแนวความคิดนี้จึงถูกอธิบายในรูปของการเป็นวิถีทางเพื่อลดความเหลื่อมล้ำทางด้านวิชาการของโรงเรียนต่างๆ ซึ่งมีแนวดำเนินการในลักษณะ ทั้งในด้านการให้ทุน สนับสนุนการพัฒนาผู้บริหาร พัฒนาเทคโนโลยีสารสนเทศภายในโรงเรียน (ไทยแลนด์เอ็ดดูเคชั่น การศึกษาไทย, 2546 : 16-17) สารเชิงหลักการของโครงการซึ่งมีนัยถึงการปฏิบัติตามแนวนโยบายการปฏิรูปการศึกษา ซึ่งมีการสร้างกรอบ กฎเกณฑ์เพื่อกำกับต่อภูมิปัญญา ชุมชนให้ยึดมั่น แสดงบทบาทตามแบบแผนของระบบการศึกษา ปรากฏดังใจความตอนหนึ่งว่า

แนวคิดพื้นฐานของโครงการ คือ สังคมแห่งการเรียนรู้ ปรับโครงสร้างบริหารจัดการแบบ SBM การมีส่วนร่วมของผู้เกี่ยวข้อง แหล่งเรียนรู้ ภูมิปัญญา... ดี เก่ง มีสุข ...องค์ประกอบของโรงเรียนในฝัน...เช่น ด้านปัจจัย หลักสูตรเหมาะสมกับผู้เรียนและท้องถิ่น และมีความเป็นสากล สื่อและเทคโนโลยีทันสมัยเพียงพอและเอื้อต่อการเรียนรู้ แหล่งเรียนรู้ในและนอกโรงเรียนหลากหลาย

ผู้ปกครอง กรรมการสถานศึกษาและชุมชนเข้มแข็ง... ด้านกระบวนการ เน้นกระบวนการเรียนรู้โดย
ปฏิรูปการเรียนรู้โดยเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ..การบริหารจัดการโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน...ผลผลิต ...
โรงเรียนเป็นที่ยอมรับศรัทธาเป็นต้นแบบและเป็นแหล่งเรียนรู้สำหรับโรงเรียนอื่นและชุมชน ชุมชนมี
เครือข่ายการเรียนรู้ที่เข้มแข็งและเกื้อหนุนต่อการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง...

ในประเด็นของการปฏิรูปการเรียนรู้ซึ่งเป็นหนึ่งในสามประเด็นของยุทธศาสตร์การปฏิรูปการศึกษาซึ่งถูกแถลงว่า หากมีการสานต่อสามประเด็นของยุทธศาสตร์ จะนำไปสู่การสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ ซึ่งแม้ว่าการเรียนรู้จะถูกกำหนดให้เป็นประเด็นหนึ่งของการบรรลุต่อเป้าหมายในเชิงยุทธศาสตร์ก็ตาม แต่ก็ยังเป็นประเด็นสำคัญยิ่งที่ระบบการศึกษาจำเป็นต้องให้การเอาใจใส่เป็นพิเศษ อันเป็นผลสืบเนื่องมาจากการวิพากษ์ต่อระบบการศึกษาซึ่งส่วนใหญ่แล้วมีเป้าหมายของการวิพากษ์อยู่ที่เรื่องของการเรียนรู้โดยตรง โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเด็นของการศึกษา เรียนรู้ที่ไม่สัมพันธ์กับชีวิตจริงของผู้เรียน ซึ่งหมายรวมถึงการที่ผู้เรียนมิได้เป็นผู้กำหนดเป้าหมายการเรียนรู้ ขณะเดียวกันก็มิได้เป็นผู้สร้างสรรค์ ปรับเปลี่ยนความรู้เพื่อให้สอดคล้อง กลมกลืนกับการดำรงชีวิตของผู้เรียน ดังนั้นแนวทางการปฏิรูปการเรียนรู้ซึ่งเป็นประเด็นที่สังคมต่างให้ความสนใจ จึงถูกนำเสนออย่างละเอียดละไม่ถี่ถ้วน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการนำเสนอภาพของการเปิดทางให้แก่ชุมชน ท้องถิ่น ได้มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา เรียนรู้ รวมถึงสาระความรู้ที่แสดงภาพของการอิงอาศัยความรู้ของชุมชนเป็นรากฐาน

ปฏิรูปการเรียนรู้เพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียน ครู พ่อแม่ ผู้ปกครอง และสังคมไทย การปฏิรูปการเรียนรู้จะเปิดโอกาสให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องมีส่วนร่วมในการดำเนินการตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 เป็นการเปิดแนวทางใหม่ๆ ให้แก่ครู พ่อแม่ ชุมชน มีอิสระในการอบรมเลี้ยงดู ให้การศึกษา จัดหลักสูตร และบริหารจัดการให้เกิดวัฒนธรรมการเรียนรู้ที่กลมกลืนกับท้องถิ่น การลดทอนกรอบ กฎระเบียบ คำสั่งของส่วนกลางลงเพื่อให้เกิดความหลากหลายในการปฏิบัติ เช่น การจัดชั้นเรียนและตารางเรียนที่ยืดหยุ่นและเอื้ออำนวยต่อการเรียนรู้... (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. 2543 : 5)

การสร้างความสำเร็จแก่แนวนโยบายการปฏิรูปการเรียนรู้ในฐานะส่วนสำคัญของการสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้จึงมีการดำเนินการอย่างเป็นระบบ ทั้งนี้เพื่อนำเอาความรู้ ภูมิปัญญาของชุมชนเข้ามาสู่ระบบการศึกษา ด้วยการจุดชนวนความคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์เพื่อให้สังคมเห็นคล้อยตามต่อแนวนโยบายของการศึกษาเช่นนี้

ความจริงบ้านเรายังมีผู้ทรงภูมิปัญญาอีกมากมายกระจายอยู่ทุกพื้นที่ของประเทศ เพียงแต่เราอาจจะยังมองไม่เห็นถึงคุณค่าของภูมิความรู้ของท่านเหล่านี้เท่าที่ควร และหากยังปล่อยปละละเลย ไม่ได้รับการเอาใจใส่ ดึงองค์ความรู้นั้นๆ ขึ้นมาใช้ประโยชน์ สิ่งที่เราคุณค่าดังกล่าวก็อาจจะสูญหายไปและถูกแทนที่ด้วยกระแสแห่งความทันสมัย...(อรนุช วานิชทวีวัฒน์. 2547 : 13)

ด้วยชนวนกระแสของการอนุรักษ์ก็เพื่อสัมฤทธิ์ผลของการดำเนินนโยบายการปฏิรูปการเรียนรู้ ซึ่งเป็นการสร้างสถานการณ์ของการจัดศึกษาเพื่อให้เกิดความใกล้เคียงกับวิถีการดำรงชีวิตของคนในชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการนำผู้รู้ในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา ดังเช่น การจัดทำนโยบายส่งเสริมภูมิปัญญาไทยในการจัดการศึกษา อันเป็นนโยบายในการสถาปนาผู้รู้ในชุมชนให้อยู่ภายใต้รูปลักษณะของครูภูมิปัญญาไทย ปราชญ์ชาวบ้าน ภายใต้กฎเกณฑ์การสรรหาครูภูมิปัญญาไทยที่สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (เดิม) หรือสำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษาเป็นผู้กำหนด คือ เป็นผู้ทรงภูมิปัญญาที่ได้รับการยกย่องและยอมรับจากสังคม เป็นผู้มีความรู้และประสบการณ์ในการจัดการเกี่ยวกับการถ่ายทอดภูมิปัญญาในรูปแบบที่หลากหลาย สามารถนำความรู้และประสบการณ์มาพัฒนาสร้างสรรค์และเผยแพร่แก่สังคมส่วนรวมได้ เป็นต้น และความรู้ความสามารถของครูภูมิปัญญาไทยได้ถูกจัดระเบียบตามแบบแผนของความรู้ในแต่ละด้าน ซึ่งประกอบไปด้วยครูภูมิปัญญาไทย 9 ด้าน ได้แก่ ด้านเกษตรกรรม ด้านอุตสาหกรรมและหัตถกรรม ด้านการแพทย์แผนไทย ด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ด้านกองทุนและธุรกิจชุมชน ด้านศิลปกรรม ด้านภาษาและวรรณกรรม ด้านปรัชญาศาสนาและประเพณี และด้านโภชนาการ โดยครูภูมิปัญญาไทยในแต่ละด้านเหล่านี้จะได้รับเกียรติบัตรเชิดชูเกียรติเพื่อประกาศศักดิ์ศรีให้เป็นที่ประจักษ์แก่สังคม (รุ่ง แก้วแดง. 2542 : ออนไลน์) สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. 2543 : 36-39)

เมื่อการเรียนรู้ที่มีความสัมพันธ์กับชีวิตจริงถูกให้ความสำคัญตามแนวทางที่ระบบการศึกษาเป็นผู้สร้างสถานการณ์ จึงเป็นหนทางสำคัญที่ระบบการศึกษาจะเข้ามาจัดระเบียบสรรพสิ่งในชุมชนให้อยู่ในฐานะของการเป็นแหล่งเรียนรู้ ทั้งนี้เพื่อให้มีความคล้ายคลึงกับวิถีการดำรงชีวิตของคนในชุมชน เช่น แหล่งการเรียนรู้ของภาครัฐ แหล่งการเรียนรู้ของภาคเอกชน และแหล่งการเรียนรู้ของชุมชน (รุ่ง แก้วแดง. 2542 : ออนไลน์) พร้อมกันนั้นภาพปรากฏของการที่ผู้เรียนไปศึกษาค้นคว้าจากแหล่งเรียนรู้ที่ถูกกำหนด ก็ถูกทำให้เป็นเรื่องของความสมเหตุสมผลกับแนวทางการปฏิรูปการเรียนรู้ เช่น

แหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่นเรามีมากมาย เราสามารถพาเด็กไปดู ตรงนี้คือบทบาทที่ชัดเจน ว่า ชุมชนนี้จะเข้ามาช่วยเรื่องการจัดการเรียนรู้เป็นอย่างมากขึ้นอยู่กับว่าโรงเรียนนั้นจะต้องเปิดโอกาสให้ชุมชนได้เข้ามาตรงนี้ และพยายามที่จะสนับสนุนงบประมาณให้ครูไปยังแหล่งเรียนรู้ต่างๆ ให้ได้มากที่สุด นี่คือเรื่องของกระบวนการเรียนรู้ (ณัฐวุฒิ สังข์สีลา ผู้บริหารสถานศึกษาต้นแบบปี 2544 เนชั่นทีวี ยูบีซี 8)

การส่งผ่านแนวนโยบายการปฏิรูปการเรียนรู้มาสู่โรงเรียน ซึ่งถูกแสดงภาพว่า เป็นแนวทางที่จะนำพาชุมชนไปสู่การพึ่งตนเองได้ ถูกจัดดำเนินการด้วยการประทับตราโรงเรียนในฐานะของการเป็นพื้นที่ของการปฏิรูปการเรียนรู้ ซึ่งโรงเรียนจะต้องปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ แบบแผน ที่กระทรวงศึกษาธิการเป็นผู้กำหนดอย่างครบถ้วน ตรงประเด็น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง แนวดำเนินการของการมีส่วนร่วมระหว่างโรงเรียนและชุมชน ซึ่งถูกกำหนดภายใต้แบบแผนการคัดสรรชาวบ้านเข้ามาเป็นคณะกรรมการโรงเรียน ซึ่งแม้จะเป็นแนวดำเนินการที่เป็นรูปธรรม แต่ด้วยแบบแผน กฎเกณฑ์ของการศึกษา ไม่ว่าจะเป็นเรื่องระเบียบ วาระการประชุม การแสดงความคิดเห็น สถานที่ประชุมซึ่งถูกกำหนดให้เป็นพื้นที่เฉพาะ ดังนั้นชาวบ้านซึ่งไม่มีความรู้ตามแบบแผนของการศึกษาในระบบโรงเรียนก็ถูกจัดให้อยู่ในพื้นที่ของการมีส่วนร่วมรับฟัง พร้อมกับรับไปปฏิบัติ ส่วนผู้มีบทบาทหลัก ได้แก่ ครู อาจารย์ในโรงเรียน ผู้มีความรู้ ซึ่งจะเป็นผู้ดำเนินการประชุม พร้อมกับชี้แจงระเบียบ กฎเกณฑ์ แนวปฏิบัติต่างๆ นอกจากการมีส่วนร่วมของชุมชนในฐานะการเป็นคณะกรรมการโรงเรียนแล้ว ในเชิงความรู้ยังถูกแสดงภายใต้กฎเกณฑ์ความรู้ของหลักสูตรท้องถิ่นและหลักสูตรสถานศึกษา ซึ่งเป็นหลักสูตรที่ถูกจัดทำขึ้นพร้อมกับนำความรู้ของชุมชนมาผนวกส่วนหนึ่ง โดยแนวการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นและหลักสูตรสถานศึกษาล้วนเป็นข้อกำหนดเชิงนโยบายที่ถูกส่งตรงมายังโรงเรียน ดังนั้นกฎเกณฑ์ แบบแผนต่างๆจึงมีความคมชัดขึ้น ประกอบกับการนิเทศติดตามผลจากหน่วยราชการระดับสูง อันเป็นเทคนิควิธีการของการกำกับตรวจสอบเพื่อให้แนวปฏิบัติของการศึกษาดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ โรงเรียนจึงได้ปฏิบัติภารกิจเช่นนี้อย่างต่อเนื่อง

ภายใต้ยุทธศาสตร์การปฏิรูปการศึกษา ซึ่งแสดงท่าทีต่อการนำเอาภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาผนวกรวมกับความรู้ของโรงเรียน ภายใต้พื้นที่หลักสูตรท้องถิ่นและหลักสูตรสถานศึกษา ซึ่งเป็นพื้นที่ที่เติมไปด้วยกฎเกณฑ์ของระเบียบในรูปของความรู้ ดังนั้นในส่วนต่อมาจึงเป็นการชี้ให้เห็นถึง ปฏิบัติการผนวกรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่ความรู้วิชาการของโรงเรียนว่ามีกระบวนการอย่างไรและส่งผลต่อภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างไร

ส่วนที่สี่ การผนวกรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่หลักสูตรความรู้วิชาการของโรงเรียน : เทคนิควิทยาการสลายความเป็นคู่ตรงข้ามเพื่อทำลายอัตลักษณ์ภูมิปัญญาของชุมชน

การศึกษาเพื่อเผยถึงความแยบยล ลุ่มลึกของการศึกษาในระบบโรงเรียนในการสร้างระบบความจริงชุดใหม่ซึ่งมีการขยายพื้นที่ของความรู้วิชาการครอบคลุมไปสู่ภูมิปัญญาท้องถิ่นอันเป็นความรู้ของชุมชนด้วยการผนวกรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่หลักสูตรความรู้วิชาการของโรงเรียน อันเป็นปฏิบัติการของอำนาจเพื่อทำให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นถูกผนวกรวมเข้ามาสู่ความรู้วิชาการของโรงเรียนในฐานะของความรู้ขายขบที่ต้องปฏิบัติตามแบบแผน กฎเกณฑ์ ความรู้ในรูปหลักสูตรอย่างเคร่งครัด รวมถึงการที่คนในชุมชนมีความเชื่อว่าคุณค่าของภูมิปัญญาจะเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อได้รับการประเมิน ให้ค่าจากการศึกษาในระบบโรงเรียน อันมีนัยถึงการสลายตัวตนของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ดำรงอยู่ในชุมชน ด้วยฐานะตำแหน่ง รวมถึงอัตลักษณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่นอันเกิดจากปฏิบัติการผนวกรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่ความรู้วิชาการของโรงเรียนเช่นนี้ จึงนำไปสู่การชี้ถึงนัยของสังคมแห่งการเรียนรู้ตามแบบแผนของการศึกษาในระบบโรงเรียนที่ต้องการให้เกิดขึ้นว่าแท้จริงแล้วเป็นอย่างไร

เพื่อคลี่ภาพความซับซ้อนของปฏิบัติการผนวกรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่ความรู้วิชาการของโรงเรียนทั้งภาพเบื้องหน้าที่ปรากฏ รวมถึงเบื้องหลังที่ถูกปกปิด ซ่อนเร้น ดังนั้นการวิเคราะห์จึงต้องอาศัยการเชื่อมโยงปรากฏการณ์จากชุมชนรวมทั้งบริบทเชิงนโยบายของการศึกษาและบริบททางสังคม ซึ่งหมายถึงการวิพากษ์ต่อปัญหาของระบบการศึกษา ทั้งนี้เพื่อให้เห็นโยงใยของอำนาจในการตรึงตัวเองของการศึกษาสำหรับการดำรงคงอยู่อย่างชอบธรรมและสมเหตุสมผล

การจัดระเบียบภูมิปัญญาท้องถิ่นด้วยมาตรฐานความรู้ของหลักสูตรท้องถิ่นและหลักสูตรสถานศึกษา

พื้นที่ของหลักสูตรท้องถิ่นและหลักสูตรสถานศึกษาถูกสร้างขึ้นภายใต้ระเบียบ กฎเกณฑ์ของความรู้ตามแนวทางของหลักสูตร อันประกอบไปด้วยแบบแผนเฉพาะของการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น การสร้างหลักสูตรสถานศึกษา การก่อรูปของหลักสูตรทั้งสองประเภทนี้แม้จะมีชื่อเรียกที่ต่างกัน และเกิดขึ้นภายในระยะเวลาที่ต่างกัน แต่ก็วางอยู่บนหลักการอันเดียวกัน ซึ่งได้แก่ หลักการของการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่แบบแผนความรู้วิชาการเพื่อถ่ายทอดสาระความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นแก่ผู้เรียน โดยข้อกำหนดของการสร้างหลักสูตรท้องถิ่นปรากฏชัดเจนในหลักสูตร พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) ทั้งในระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษา ซึ่งแสดงภาพของการผูกฟ่วงความรู้ของชุมชนเข้ากับความรู้วิชาการของโรงเรียน ดังข้อกำหนดในหลักการของหลักสูตร(กรม

วิชาการ. 2535 : 1) ความว่า "หลักการ... ๓. เป็นการศึกษาที่มุ่งสร้างเอกภาพของชาติ โดยมีเป้าหมายหลักร่วมกัน แต่ให้ท้องถิ่นมีโอกาสพัฒนาหลักสูตรบางส่วนให้เหมาะสมกับสภาพและความต้องการได้..." นโยบายของการให้โอกาสในการสร้างหลักสูตรท้องถิ่น แม้จะมีได้ระบุชัดว่าเป็นสิ่งที่ต้องจัดดำเนินการอย่างทันทีทันใด แต่ก็เป็นที่ถูกแสดง เน้นย้ำในฐานะของความจำเป็นด้วยการสร้างกฎเกณฑ์ แบบแผนเชิงเทคนิคเพื่อเป็นแนวทางสำหรับการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่ความรู้วิชาการของโรงเรียน ดังเช่น ข้อกำหนดของการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น (กรมวิชาการ. 2539) ที่แสดงเทคนิควิธีของการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาผนวกกับความรู้ในแบบแผนของหลักสูตรในลักษณะของการปรับรายละเอียดของเนื้อหา การปรับกิจกรรมการเรียนการสอน การจัดทำคำอธิบายรายวิชาเพิ่มเติมขึ้นใหม่ การปรับปรุงสื่อการเรียนการสอนและจัดทำสื่อการเรียนการสอนขึ้นใหม่ รวมถึงข้อเสนอในรูปแบบแนวทางการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นไปใช้ในการจัดการเรียนการสอน (กรมวิชาการ. 2538) และงานในทำนองเช่นนี้ซึ่งถูกผลิตจากสถาบันการศึกษาที่ทำหน้าที่กำหนดนโยบายอีกหลายรูปแบบ ดังนั้นการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นของโรงเรียนจึงถูกมองว่าเป็นเรื่องสำคัญ ซึ่งโรงเรียนวัดภูมิรู้ก็ได้สร้างหลักสูตรท้องถิ่นแผนกประถมศึกษาขึ้นจากกระแสแนวความคิดนี้เช่นเดียวกัน

เมื่อมีการปรับเปลี่ยนระบบการผนวกภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่ความรู้วิชาการรูปแบบใหม่นับจากการประกาศใช้หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544 ซึ่งแสดงแนวทางที่ชัดเจนในการกำหนดให้โรงเรียนต้องจัดทำหลักสูตรสถานศึกษา อันเป็นหลักสูตรที่ยึดมาตรฐานสาระความรู้จากหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พร้อมกับการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาผนวกร่วมกับสาระความรู้และจัดทำในรูปของหลักสูตรสถานศึกษา ซึ่งกรมวิชาการกำหนดว่าในปีพุทธศักราช 2546 หลักสูตรสถานศึกษาจะต้องประกาศใช้อย่างเป็นทางการในทุกโรงเรียน

แบบแผนการผนวกภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่ความรู้วิชาการของโรงเรียนทั้งในรูปของหลักสูตรท้องถิ่น และหลักสูตรสถานศึกษา จึงแสดงถึงอำนาจของระเบียบ กฎเกณฑ์ในเชิงนโยบายที่รัฐกำหนดให้โรงเรียนต้องถือเป็นภารกิจซึ่งต้องปฏิบัติอย่างเคร่งครัด โดยอำนาจในเชิงนโยบายที่ส่งตรงลงมาสู่โรงเรียนในฐานะพื้นที่ปฏิบัติการแสดงถึงความเข้มข้นของการกำกับภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างเป็นทางการทั้งการสร้างมาตรฐานความรู้ของหลักสูตรที่ถูกผลิตโดยผู้เชี่ยวชาญและสถาบันเฉพาะ และการจัดระเบียบสาระความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในรูปความรู้วิชาการ เพื่อการสอดส่อง ดูแล จำกัดขอบเขตของ ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้ดำเนินตามแบบแผนความรู้ของหลักสูตร

เมื่อจุดเริ่มต้นของความคิดในการผนวกภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่ความรู้วิชาการของโรงเรียนมาจากภาครัฐ ดังนั้นกฎเกณฑ์ ระเบียบแบบแผน แนวดำเนินการจึงเป็นเรื่องที่รัฐต้องเป็นผู้ผลิต โดยหน่วยงานที่ถูกกำหนดให้เป็นผู้ผลิตกฎเกณฑ์ มาตรฐานความรู้ ได้แก่กรมวิชาการ สำหรับ

กฎเกณฑ์ มาตรฐานความรู้ของหลักสูตรท้องถิ่นถูกสร้างเป็นแนวดำเนินการเชิงเทคนิคในลักษณะของการยี่ดระเบียบ แบบแผนความรู้ตามหลักสูตรแกนกลางเป็นหลัก พร้อมกับนำภูมิปัญญาท้องถิ่นไปปรับใช้เพิ่มเติมในส่วนเนื้อหา คำอธิบายรายวิชา สื่อการเรียนการสอน พร้อมทั้งอธิบายแนวการปฏิบัติดังกล่าวในรูปของการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น ซึ่งมีนักพัฒนาหลักสูตรเป็นผู้ผลิต

สำหรับหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน กรมวิชาการก็เป็นผู้ผลิตเช่นเดียวกัน แต่มีเทคนิคที่ซับซ้อนกว่าหลักสูตรท้องถิ่น กล่าวคือหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานถูกกำหนดให้เป็นหลักสูตรแกนกลางหรือมาตรฐานชาติ พร้อมทั้งกำหนดให้โรงเรียนเป็นผู้นำแบบแผนของหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานมาใช้เป็นกรอบปฏิบัติสำหรับการสร้างหลักสูตรสถานศึกษาซึ่งถูกนิยามว่าเป็นหลักสูตรที่จัดทำขึ้นอย่างสอดคล้องกลมกลืนกับชุมชน ท้องถิ่น คนในชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาทั้งในเชิงการเลือกความรู้ที่ชุมชนเห็นว่ามีคุณค่าเพื่อการผลิตซ้ำในรูปของหลักสูตร การสร้างหลักสูตร รวมถึงการถ่ายทอดสาระความรู้ร่วมกับโรงเรียน อันเป็นภาพเชิงนโยบายที่อธิบายในรูปความสวยงามตามนโยบายของการกระจายอำนาจทางการศึกษา การจัดการศึกษาที่สอดคล้อง ตรงกับความต้องการของคนในชุมชน ซึ่งแท้ที่จริงแล้วเป็นแต่เพียงภาพที่ถูกสร้างให้มีความสวยงามเท่านั้น เพราะแม้ว่าความรู้วิชาการที่กรมวิชาการเป็นผู้ผลิตจะมีได้ลงมาสู่ชุมชนโดยตรงแต่ก็มีลักษณะของการเปลี่ยนฐานการใช้อำนาจมาอยู่ที่โรงเรียนโดยตรง จึงมีผลให้โรงเรียนมีอำนาจในการจัดการกับความรู้ของชุมชนในแบบแผนการสร้างหลักสูตรสถานศึกษา ซึ่งแม้ว่าชุมชนจะถูกเชิญมาร่วมในทุกขั้นตอนของกระบวนการสร้างหลักสูตร แต่ความด้อยกว่าในเชิงความรู้ของคนในชุมชนก็ยังเป็นประเด็นสำคัญต่อการสกัดกั้นการเข้าสู่พื้นที่ความรู้วิชาการของโรงเรียน ดังทัศนะของอาจารย์ท่านหนึ่งที่มีต่อแนวทางการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาที่ว่า "หลักสูตรปัจจุบันคนส่วนรวมจะให้โรงเรียนจัดการ ก็เวลาประชุมที่ไร ไม่มีความเห็นทั้งสิ้น ส่วนใหญ่ เพราะฉะนั้นหลักสูตรที่ว่าชุมชนมีส่วนร่วมคงเป็นไปไม่ได้ยาก... หรือ การที่อาจารย์อีกท่านหนึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความแตกต่างเชิงความรู้ระหว่างอาจารย์ที่สอนในโรงเรียนและคนในชุมชน ซึ่งมีสามารถดำเนินการในเรื่องการศึกษาร่วมกันได้ ดังปรากฏว่า

เวลาประชุมกับผู้ปกครอง บางคนไม่ให้ความร่วมมือ ไม่มา ก็จะเป็นปัญหาตลอด นี่ เพราะว่าการศึกษา ... การศึกษานี้สำคัญ คือเราอธิบาย บางทีเขาก็สนใจฟังหรอกนะ แต่เขาก็ฟังไม่เข้าใจอยู่ดีว่ามันคืออะไร มันสื่อกันลำบาก ไม่เหมือนกับคนที่มีความรู้ พูดกันครั้งเดียวก็รู้เรื่อง...

เมื่อมาตรฐานความรู้ของหลักสูตรท้องถิ่นและหลักสูตรสถานศึกษาเป็นพื้นที่ที่เต็มไปด้วยระเบียบ กฎเกณฑ์ ความรู้ ซึ่งต้องอาศัยเฉพาะผู้มีความรู้วิชาการเท่านั้นจึงจะสามารถเข้าถึงความ

รู้เหล่านี้ได้ ดังเช่นกระบวนการในการสร้างหลักสูตรชุดปัจจุบันซึ่งหมายถึงหลักสูตรสถานศึกษาถูกกำหนดให้มีแบบแผนเฉพาะในการสร้าง รวมถึงคำอธิบายซึ่งล้วนแล้วเป็นคำอธิบายและการใช้ศัพท์เชิงเทคนิคในด้านหลักสูตร (กรมวิชาการ. 2544. 29-34) เช่น การกำหนดวิสัยทัศน์ การจัดหลักสูตรสถานศึกษา การกำหนดสาระการเรียนรู้และผลการเรียนรู้ที่คาดหวังรายปีหรือรายภาค การออกแบบการเรียนการสอน การกำหนดเวลาเรียนและจำนวนหน่วยกิต แนวทางการจัดหลักสูตรสถานศึกษา รวมถึงการจัดสร้างเนื้อหาสาระความรู้ การจัดทำคำอธิบายรายวิชา การจัดทำแผนการเรียนรู้ การกำหนดคุณลักษณะที่พึงประสงค์ การวิจัยเพื่อพัฒนาการเรียนรู้

เมื่อแบบแผนการสร้างหลักสูตรสถานศึกษาถูกกำหนดอย่างละเอียดถี่ถ้วนตามแบบแผนความรู้วิชาการในสาขาหลักสูตร จึงเป็นเรื่องที่มีความยากยิ่งที่คนทั่วไป และคนในชุมชนจะเข้าใจและสามารถปฏิบัติได้ ดังนั้นจึงเป็นหน้าที่ของบุคลากรในโรงเรียนที่จะเป็นผู้จัดทำหลักสูตรนี้ ในเชิงการปฏิบัติงาน โรงเรียนได้จัดแบ่งครูเพื่อทำหน้าที่สร้างหลักสูตรตามความเชี่ยวชาญเฉพาะของครูแต่ละคน เพื่อการทำหน้าที่ประจำในแต่ละสาระการเรียนรู้ที่กำหนดมาจากกรมวิชาการ รวม 8 กลุ่มสาระวิชา ได้แก่ สาระการเรียนรู้วิชาภาษาไทย (กรมวิชาการ.2545) คณิตศาสตร์ (กรมวิชาการ.2545) วิทยาศาสตร์ (กรมวิชาการ.2545) สังคมศึกษา (กรมวิชาการ.2545) ศาสนา และวัฒนธรรม (กรมวิชาการ.2545) สุขศึกษาและพลศึกษา (กรมวิชาการ.2545) ศิลปะ (กรมวิชาการ.2545) การงานอาชีพและเทคโนโลยี (กรมวิชาการ.2545) ภาษาต่างประเทศ (กรมวิชาการ.2545) พร้อมทั้งการจัดสร้างหลักสูตรประเมินแห่งสงกรานต์ หลักสูตรแกนวงประยุกต์ และหลักสูตรกล้วยมหัสจรรย์ เพื่อบรรจุเนื้อหาสาระลงในแต่ละรายวิชา ในอัตราส่วน 30% ตามสัดส่วนที่สอดคล้องกับข้อกำหนดในหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน

การจัดระเบียบสาระความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในรูปความรู้วิชาการ

ภายใต้การสร้างหลักสูตรประเมินแห่งสงกรานต์ หลักสูตรแกนวงประยุกต์และหลักสูตรกล้วยมหัสจรรย์ ซึ่งหมายถึงว่าความรู้ของชุมชนเหล่านี้ถูกนำเข้ามาสู่กระบวนการต่างๆ ตามแบบแผนของหลักสูตร ดังนั้นการพิจารณาว่าจะนำความรู้เหล่านี้ไปถ่ายทอดแก่ผู้เรียนในระดับใด รวมถึงการบรรจุความรู้เหล่านี้ลงไปภายในวิชาใดจึงเป็นเรื่องที่ถูกมองว่ามีความสำคัญ

การจัดระเบียบสาระความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อใช้สอนในแต่ละระดับชั้น โดยในแต่ละชุดความรู้ถูกปฏิบัติและจัดระเบียบแตกต่างกัน โดยหลักสูตรประเมินแห่งสงกรานต์ถูกกำหนดให้เป็นหลักสูตรตลอดแนว ซึ่งใช้สอนตั้งแต่ระดับอนุบาล จนกระทั่งถึงระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 สำหรับความรู้เกี่ยวกับประเมินแห่งสงกรานต์ที่โรงเรียนจัดสร้างเป็นหลักสูตร มีเนื้อหาสาระเกี่ยวกับประวัติ

ชุมชน ประวัติของประเพณีแห่งสงกรานต์ รวมถึงวิธีการปฏิบัติตัวในประเพณีนั้น ซึ่งมีเนื้อหาสาระที่ไม่มากนัก ดังนั้นการเรียนรู้ในเนื้อหาสาระของประเพณีแห่งสงกรานต์ที่สอนในแต่ละระดับชั้นจึงไม่มีความแตกต่างกัน เนื่องจากความรู้ของชุมชนสามารถนำมาแบ่งแยกเป็นส่วนเล็กลงเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ การเรียนการสอนแบบต่อยอดหรือสอนไปตามลำดับความยากง่ายของเนื้อหาได้ ผู้เรียนที่เรียนวิชาซึ่งผูกโยงไปยังประเพณีแห่งสงกรานต์ นอกจากจะมีได้ซึมซับถึงวิถีการดำรงชีวิต หรือการดำเนินกิจกรรมตามแบบแผนของประเพณีที่มีความเกี่ยวข้องกับวิถีการดำรงชีวิตแล้ว ยังเป็นการเรียนรู้เรื่องราวในแบบแผนเดิมที่มีได้แตกต่างกัน จึงทำให้เกิดการเบื่อหน่ายและมองว่าวิชาประเพณีแห่งสงกรานต์มีอาจเทียบค่ากับวิชาหลักอื่นๆ ได้ซึ่งเนื้อหาสาระที่เรียนแต่ละชั่วโมงมีความยากง่ายแตกต่างกัน ดังทัศนะของนักเรียนที่ว่า “หนูคิดว่าคณิตศาสตร์ ภาษาไทย สังคมสำคัญกว่าค่ะ...เพราะเวลาเราขึ้นชั้นอื่นพอเราเรียนแล้วมันไม่เหมือนเดิมค่ะ มันยากขึ้น แต่แห่งนี้เวลาเรียนไปเนื้อหาเหมือนเดิม มันก็ทำเหมือนเดิม เนื้อเรื่องเดิมๆ...”

สำหรับหลักสูตรกัลยาณมิตรซึ่งมิได้จัดให้มีการเรียนการสอนในทุกระดับชั้น แต่ก็มีกล่าวถึงในเชิงการบูรณาการ ซึ่งตามนัยของการศึกษา หมายถึงการนำเรื่องกล้วยไปพูดถึง กล่าวถึงในแต่วิชา โดยอาศัยแบบแผนความรู้ในแต่ละวิชาเป็นหลัก แต่ด้วยการเรียนรู้เรื่องกล้วยซึ่งในวิถีการดำรงชีวิตจริงกล้วยมีความสัมพันธ์กับวิถีการดำรงชีวิตอื่นๆอีกมากมาย ทั้งในเชิงของการทำบุญ การแบ่งปัน การอาศัยเพื่อเป็นแหล่งอาหารเสริม การแลกเปลี่ยน แต่ด้วยระบบการศึกษาหยิบยกแต่เพียงกล้วยที่มิได้มีความสัมพันธ์กับบริบทอื่นๆ ในวิถีการดำรงชีวิต หรือเป็นเพียงส่วนเล็กลงหนึ่งของความรู้ ดังนั้นการเรียนการสอนเรื่องกล้วยในแต่ละระดับชั้นจึงมีอาจมีแก่นแกนของความรู้ในตัวเอง ต้องอาศัยแก่นแกนแต่ละวิชาเป็นตัวเดินเรื่อง ดังนั้นความโดดเด่นของเรื่องกล้วยจึงมิสามารถหยิบยกขึ้นมาแสดงได้ ดังนั้นการเรียนรู้เรื่องกล้วยจึงแสดงถึงการเกาะยึดต่อความรู้วิชาการแต่ละวิชาอย่างเด่นชัด ซึ่งก็มิได้ทำให้ผู้เรียนซาบซึ้งหรือรักชุมชนเพิ่มมากขึ้น แต่กลับมองว่าเป็นเพียงหน่วยย่อยๆ ที่ทำให้การเรียนรู้หลักเป็นไปอย่างสะดวก

ส่วนหลักสูตรแคนวประยุคที่ซึ่งกำลังจัดดำเนินการในลักษณะของหลักสูตรตลอดแนว เนื่องจากแคนวประยุคที่ถูกมองว่ามีความสำคัญและโดดเด่น เนื่องจากความรู้ชุดนี้เป็นความรู้ของชุมชนที่มีการปรับเปลี่ยนอย่างต่อเนื่อง การที่ผู้มีความสามารถในการเล่นดนตรีแคนวประยุคได้ในยุคปัจจุบันสามารถที่จะยึดเป็นอาชีพได้ เนื่องจากในงานประเพณีต่างๆ อาทิ ประเพณีแห่งสงกรานต์ งานบวช หรืองานบันเทิงต่างก็ต้องการแคนวประยุค ดังนั้นการส่งเสริมการเรียนแคนวประยุคในโรงเรียนจึงถูกมองว่ามีความโดดเด่น สำคัญกว่าหลักสูตรประเภทอื่น การเรียนการสอนแคนวประยุคซึ่งถึงแม้ว่าการจัดระดับเนื้อหาความยากง่ายของการเรียนรู้ในแต่ละระดับชั้นจะไม่มี

ความชัดเจน เช่น นักเรียนชั้นมัธยมอาจจะเป่าแคนได้ไพเราะกว่านักเรียนชั้นมัธยม หรือเป่าแคนซึ่งเป็นเพลงในระดับที่ยากขึ้นได้มากกว่าชั้นมัธยม เนื่องจากดนตรีเป็นวิชาเฉพาะซึ่งต้องอาศัยใจรักและการหมั่นฝึกหัด

แม้ว่าความรู้ของชุมชนซึ่งแท้จริงแล้วในวิถีการดำรงชีวิตมีอาจแยกความรู้ออกเป็นส่วนตัวเพื่อการถ่ายทอดความรู้ตามระดับความยากง่ายได้ แต่ด้วยแบบแผนของการศึกษาที่จะต้องจัดการเรียนการสอนเป็นระดับชั้น ดังนั้นจึงต้องอาศัยการแบ่งซอยความรู้ของชุมชนเป็นส่วนย่อยๆ เพื่อให้รู้ถึงขอบเขตความรู้ในแต่ละระดับชั้นสำหรับความสะดวกในการเขียนแผนการสอน การประเมินผล อันเป็นเทคนิคการจัดการเรียนการสอนตามแบบแผนของหลักสูตร

สำหรับหลักสูตรประเพณีแห่งสงกรานต์และหลักสูตรกล้วยมหัสจรรย์แม้ถูกแสดงให้เห็นในภาพของการเป็นหลักสูตรบูรณาการที่มีได้มีการระบุอย่างเด่นชัดว่ามีการดำรงอยู่ในพื้นที่ของวิชาใดเป็นหลัก แต่ความหมายของการบูรณาการซึ่งมิได้มีความแตกต่างจากการเกาะยึดต่อความรู้ในวิชาหลักๆ แต่ละวิชา อันเป็นผลสืบเนื่องมาจากวิถีการมองความรู้ตามแบบแผนของการศึกษาในระบบโรงเรียนซึ่งหยิบยกเอาความรู้ของชุมชนมาเพียงส่วนเดียวหนึ่งของวิถีการดำรงชีวิตทั้งหมด ดังนั้นการสอนแต่เพียงเนื้อหาสาระของภูมิปัญญาท้องถิ่น จึงเป็นเพียงเรื่องเล็กๆ เรื่องหนึ่งที่หากสอนตามแบบแผนของรายวิชา ที่มีการกำหนดคาบเวลาตามตารางเรียนแล้ว เรื่องราวส่วนเดียวของวิถีการดำรงชีวิตก็จะถูกสอนจบโดยใช้เวลาไม่มากนัก จะมีเพียงแต่วิชาดนตรีที่มีการนำแคนวงประยุกต์มาสอนเท่านั้นที่สามารถสอนได้โดยใช้เวลาทั้งภาคเรียน ทั้งนี้อาจจะเนื่องมาจากความเฉพาะเจาะจงของความรู้ซึ่งต้องอาศัยทักษะความชำนาญที่ผู้เรียนต้องหมั่นฝึกฝน ด้วยลักษณะของความรู้เช่นนี้ การจัดการเรียนการสอนแคนวงประยุกต์จึงมีลักษณะของการต่อเพลงเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ จึงจะสามารถจัดการเรียนการสอนได้ตลอดระยะเวลาของภาคเรียน

นอกจากนี้สำหรับการเรียนการสอนแคนวงประยุกต์ซึ่งถูกจัดให้อยู่ในพื้นที่ของวิชาดนตรี ซึ่งแม้ว่าจะถูกมองว่าเป็นสิ่งสำคัญ แต่ก็เป็นความสำคัญในฐานะของการเป็นวิชาเสริมวิชาหลัก เช่น วิชาคณิตศาสตร์ วิชาวิทยาศาสตร์อีกต่อหนึ่ง โดยเฉพาะการมองว่าวิชาดนตรีช่วยให้ผู้เรียนคลายเครียด มีจิตใจแจ่มใส มีสมาธิเพื่อใช้ประโยชน์สำหรับการเรียนวิชาหลัก รวมถึงการที่ผู้ปกครองมีความสนใจที่จะให้ผู้เรียนได้เรียนรู้วิชาดนตรีในส่วนของแคนวงประยุกต์มากกว่าที่จะสนับสนุนให้เรียนประเพณีแห่งสงกรานต์ หรือหลักสูตรกล้วยมหัสจรรย์ ก็เป็นผลสืบเนื่องมาจากการที่ผู้ปกครองมองว่าแคนวงประยุกต์สามารถนำไปใช้เป็นความรู้พิเศษเพื่อประกอบการสอบแข่งขันสำหรับการศึกษาต่อในระดับสูงของผู้เรียน โดยนัยเช่นนี้จึงชี้ให้เห็นได้ว่าแม้ผู้เรียนรวมถึงผู้ปกครองจะมองว่าความรู้ของชุมชนมีความสำคัญเพียงไร แต่ก็ยังมีความสำคัญน้อยกว่าความรู้วิชาการที่สามารถจะนำพาผู้เรียน

ไปสู่การมีสถานภาพทางสังคมในระดับสูง เนื่องจากความรู้วิชาการจะนำพาผู้เรียนไปสู่การมีความมั่นคงในเรื่องรายได้ สวัสดิการ ซึ่งความรู้ของชุมชนบางชุดอาจจะไม่สามารถนำพาไปสู่การมีชีวิตที่มีความสำเร็จตามแบบแผนเช่นนี้ได้ เนื่องจากความรู้ของชุมชนมิได้ถูกสร้างขึ้นเพื่อสร้างความมั่งคั่งต่อระบบเศรษฐกิจ อุตสาหกรรม แต่เป็นความรู้ที่ถูกสร้างขึ้นเพื่อการดำรงชีวิต

สำหรับในทัศนะของโรงเรียนได้สะท้อนให้เห็นแนวนโยบายการผนวกรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่ความรู้วิชาการในลักษณะของการมุ่งควบคุมความรู้แบบภูมิปัญญา ซึ่งมีอุดมการณ์แตกต่างจากอุดมการณ์ของรัฐ ให้เข้ามายอมรับต่อการปฏิบัติหน้าที่เพื่อรับใช้ต่ออุดมการณ์ของรัฐ โดยที่ความรู้แบบภูมิปัญญาท้องถิ่นมิสามารถขึ้นมาเทียบเคียงกับความรู้วิชาการที่มุ่งตอบสนองต่ออุดมการณ์ของการพัฒนาระบบเศรษฐกิจ อุตสาหกรรมได้ ดังทัศนะของผู้บริหารโรงเรียนที่ชี้ชัดถึงระบบความคิดเช่นนี้ ที่ว่า

หลักสูตรท้องถิ่นไม่น่าแยกเฉพาะต่างหาก ถ้ามันแยกได้จริงๆนะมันน่าจะเป็นส่วนหนึ่งของหลักสูตรปกติ ซึ่งตอนนั้นมันผสมเข้าไปในหลักสูตรสถานศึกษาแล้ว ยกเว้นบางเรื่องที่มีมันชัดเจนว่ามันดีกว่า โดยเฉพาะเรื่องประเพณีมันจะเป็นเรื่องการแตกแยกมากกว่าเป็นเอกเทศ ซึ่งมันจะผิดหลักการของหลักสูตรว่าเป็นการสร้างเอกภาพของชาติ เพราะฉะนั้นเราต้องระวัง...

การตัดทอนกระบวนการเรียนรู้ให้เหลือเพียงการถ่ายทอดผลผลิตของภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภูมิปัญญาหรือความรู้ของชุมชนล้วนเป็นความรู้ที่ถูกสร้างขึ้นเพื่อการดำรงชีวิต ดังนั้นความรู้ในแต่ละมิติหรือความรู้แต่ละด้านจึงมีอาจแยกขาดออกจากกันเพื่อทำหน้าที่เฉพาะ และขณะเดียวกันความสอดคล้อง สัมพันธ์กันของความรู้ในแต่ละมิติก็มีความผสมกลมกลืนเป็นเนื้อเดียวกันกับวิถีการดำรงชีวิต ความรู้ที่คนในชุมชนสร้างขึ้นเช่นนี้จึงเป็นความรู้เพื่อชีวิต ดังเช่น ในวิถีการดำรงชีวิต การสร้างความรู้ของคนเกิดขึ้นจากการที่คนมีความสัมพันธ์กับบริบทต่างๆ ในชุมชน ท้องถิ่น และสร้างขึ้นมาเป็นความรู้ พร้อมทั้งมีการปรับเปลี่ยน สร้างสรรค์ความรู้ให้สอดคล้องกับบริบทของชุมชน ท้องถิ่นที่มีความหลากหลาย ดังนั้นความรู้ที่ถูกสร้างขึ้นจึงมีหลากหลาย ทั้งความรู้ในการทำมาหากิน ซึ่งประกอบไปด้วยความรู้ในการปลูกข้าว การเก็บหาของธรรมชาติ การเลี้ยงสัตว์ เป็นต้น ความรู้ในการดูแลสุขภาพ ความรู้ในการสร้างความเพลิดเพลิน ความรู้เกี่ยวกับการสร้างคุณความดี ซึ่งคนในชุมชนต่างคุ้นเคยกับความรู้เหล่านี้เป็นอย่างดี เพราะความรู้เหล่านี้ต่างถูกหล่อหลอมเป็นเนื้อเดียวกับวิถีการดำรงชีวิต

การนำความรู้ของชุมชนโดยเฉพาะความรู้ในการทำนามาจัดในรูปของโครงการด้านการเกษตร การนำความรู้เกี่ยวกับการปลูกกล้วยและประเพณีแห่งสงกรานต์ แคนวอประยุตต์มาจัดระเบียบในรูปหลักสูตรท้องถิ่นและหลักสูตรสถานศึกษา เพื่อการถ่ายทอดความรู้สู่ผู้เรียนตามแบบแผนของการศึกษาในระบบโรงเรียนถูกจัดดำเนินการด้วยการบรรจุความรู้ในแต่ละมิติลงสู่แบบแผนความรู้ที่ถูกจัดเป็นรายวิชา ซึ่งแต่ละวิชาก็จะเต็มไปด้วยกฎเกณฑ์เฉพาะตามแบบแผน มาตรฐานของความรู้ในวิชานั้นๆ โดยความรู้ในการทำนาถูกบรรจุอยู่ในวิชาเกษตรในระดับมัธยมศึกษา ซึ่งเป็นการดำเนินงานของโรงเรียนภายใต้โครงการเกษตรทฤษฎีใหม่ซึ่งหน่วยงานของอำเภอและจังหวัดได้มอบหมายให้โรงเรียนเป็นผู้ปฏิบัติ การปฏิบัติงานในโครงการจึงเกี่ยวข้องกับเรื่องกฎเกณฑ์เป็นส่วนใหญ่ ทั้งกฎเกณฑ์ ข้อกำหนดที่นำมาบังคับใช้กับครู กฎเกณฑ์ที่นำมาบังคับใช้กับชุมชน ทั้งที่เป็นการนำเอาองค์ความรู้ของชุมชนเข้ามาบรรจุในวิชาเรียน รวมถึงการนำคนในชุมชนเข้ามาเป็นวิทยากรสอนการทำนาและช่วยปรับแต่งพื้นที่ของการทำนา การจัดดำเนินโครงการเกษตรทฤษฎีใหม่ซึ่งถูกปฏิบัติในลักษณะของการนำความรู้การทำนามาสอนในโรงเรียนจึงเป็นแนวปฏิบัติที่โรงเรียนมีจุดประสงค์การดำเนินงานในลักษณะการปฏิบัติตามคำสั่งของหน่วยงานในระดับสูง เมื่อเป้าหมายของการจัดดำเนินการถูกจัดกระทำเพื่อสนองนโยบายของรัฐมากกว่าที่จะคำนึงถึงวิถีการดำรงชีวิตของคนในชุมชน ดังนั้นแบบแผนการจัดดำเนินการเกี่ยวกับการทำนาของโรงเรียนจึงเป็นเรื่องราวที่มีได้วางอยู่บนฐานคิดของการดำรงชีวิต กล่าวคือการทำนาพื้นที่ซึ่งเป็นที่สูง ผืนดินเก็บน้ำไว้ไม่อยู่มาใช้เป็นพื้นที่สำหรับการทำนา ด้วยเหตุผลของความจำกัดเชิงพื้นที่ พร้อมกับการเชิญผู้รู้ในชุมชนมาช่วยในการปรับแต่ง สร้างพื้นที่นาในลักษณะของการใช้รถไถเพื่อขุดผืนดินสร้างเป็นพื้นที่สำหรับทำนาก็ย่อมสะท้อนทัศนคติของการหยิบยกเอาแต่เพียงส่วนเดียวของการทำนามาใช้ประโยชน์ เพราะในวิถีการทำนาของคนในชุมชนนั้นการแสวงหา คัดเลือกพื้นที่สำหรับการทำนานั้นเป็นสิ่งสำคัญยิ่ง เนื่องจากผืนดินเป็นที่ที่สมบูรณ์ มีน้ำท่วมขัง ก็ย่อมหมายถึงผลผลิตที่จะได้รับซึ่งมีความมั่นคง แน่นนอน พอเพียงสำหรับหล่อเลี้ยงชีวิตคน ขณะที่การทำนาตามแบบแผนของโรงเรียนกลับมิได้ให้ความสำคัญกับการเลือกผืนดินหรือผลผลิตที่จะได้รับในแง่การดำรงชีวิตของคน ทั้งนี้เพราะการเรียนรู้การทำนาที่โรงเรียนเป็นผู้จัดมิได้มีเป้าหมายเพื่อการดำรงชีวิต แต่เป็นเป้าหมายเพื่อการสนองตอบต่อนโยบายของรัฐ ดังนั้นการเรียนรู้ในการเลือกผืนดิน เตรียมผืนดินสำหรับการทำนาซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของแบบแผนการทำนาของคนจึงถูกตัดออกจากกระบวนการเรียนรู้ที่จะนำไปสอนแก่ผู้เรียน ดังที่อาจารย์ท่านหนึ่งซึ่งถูกกำหนดให้ทำหน้าที่รับผิดชอบดูแลเรื่องการทำนาแสดงทัศนะว่า

จุดประสงค์ใหญ่ของการทำนาในชั้นมัธยมก็เป็นการโชว์นะ จริงๆแล้วเด็กมันไม่ได้อะไรเลยนะ เด็กมันมานั่งอยู่บนขอบนาดูวิธีการไถ ดูวิธีการหว่าน ดูการเก็บเกี่ยว...เด็กก็ได้แต่นั่งมองในวิชาเกษตร...

เมื่อเป้าหมายของการทำนาถูกลดทอนลงมาในรูปของการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนเกี่ยวกับการทำนาเพื่อสนองตอบต่อแนวนโยบาย ข้อกำหนดของรัฐ ดังนั้นการสอนทำนาแม้ผู้รู้เรื่องการทำนาจะถูกกำหนดให้เป็นผู้สอนเรื่องการทำนาแก่ผู้เรียน ก็มีได้หมายความว่าจะทำให้ผู้เรียนเกิดความรัก และมองเห็นความสำคัญของการทำนาในฐานะที่เป็นวิถีการดำรงชีวิตแต่อย่างใด เนื่องจากเป้าหมายในการทำนาของโรงเรียนนอกจากจะเป็นการทำตามหน้าที่ซึ่งต้องสนองนโยบายของรัฐแล้ว การบรรจุเรื่องการทำนาอย่างผูกพันกับวิชาเกษตรตามแบบแผนของหลักสูตรก็ยังทำให้วิถีการดำรงชีวิตในการทำนาถูกลดทอนลงมาเพื่อนำเอาส่วนเลี้ยวหนึ่งของวิถีการดำรงชีวิตมาเรียนรู้ โดยนัยเช่นนี้ครูที่ดูแล รับผิดชอบวิชาเกษตรจึงต้องนำความรู้ในการทำนามาจัดประเภท แบ่งซอย เพื่อสร้างแบบแผนการทำนาให้มีความเฉพาะเจาะจงตามแบบแผนของหลักสูตร ดังนั้นรูปลักษณะใหม่ของการทำนาที่สอนในโรงเรียนจึงถูกสร้างในรูปของเนื้อหาสาระ มีการสอนวิชาทำนาตามตารางเรียน เช่น ชั่วโมงของการหว่าน ชั่วโมงของการดำนา ชั่วโมงของการเก็บเกี่ยว นอกจากนี้วิชาการทำนายยังถูกจัดสอนทั้งภาคทฤษฎี และภาคปฏิบัติ โดยภาคทฤษฎีมีครูประจำการทำหน้าที่เป็นผู้สอน ส่วนภาคปฏิบัติเป็นหน้าที่ของผู้รู้ในชุมชน

การเรียนการสอนเกี่ยวกับการทำนาเช่นนี้จึงเป็นแบบแผนการเรียนการสอนทำนาแบบย่อส่วน ดังนั้นผู้ถ่ายทอดความรู้จึงต้องตัดตอน ย่อส่วนการทำนาซึ่งเป็นความรู้ที่เกิดขึ้นในสถานการณ์จริงของการดำรงชีวิตให้มีความเล็กระทัดรัดเพื่อสอนให้บรรลุต่อวัตถุประสงค์และเวลาที่กำหนดไว้ในหลักสูตร ดังที่ผู้รู้ท่านหนึ่งซึ่งโรงเรียนได้เชิญให้มาสอนเรื่องการทำนา ได้แสดงทัศนคติต่อความรู้ของชุมชนที่ถูกนำมาสอนในโรงเรียนว่าเป็นความรู้ที่ผู้เรียนมิได้สัมผัสและปฏิบัติจริง ซึ่งมีความขัดแย้งกับความรู้เพื่อการดำรงชีวิตของคนในชุมชน ความว่า

คุณยายไปสอนที่โรงเรียนก็สอนแต่ปากนะ มันก็ทำยากนะ ก็ไม่เข้าทำอีก เอ้าขุดดินมันก็ไม่รู้จะไปขุดดินที่ไหน นี่เราทำเป็นหลักไปเลย ทำกับลูกเรา มันก็ทำเหมือนเรา มันก็เห็นเราทำนะ ไม่ต้องสอนให้ลำบาก...ที่โรงเรียนก็สอนแต่ปากไม่ลงมือทำ มันจะดียังไง ต้องลงมือทำ...ที่โรงเรียนสอนแล้วก็จำไว้ละ...ก็สอนนะเป็นแนวๆ ไป...

ในส่วนของผู้เรียนซึ่งมิได้มีความสนใจวิชาการทำนา เนื่องจากในชีวิตประจำวันก็ต้องช่วยพ่อแม่ทำนาเป็นประจำอยู่แล้ว รวมถึงการที่ผู้เรียนไม่สามารถนำความรู้การทำนาไปใช้ประโยชน์สำหรับการศึกษาต่อระดับสูง และไม่สามารถนำไปใช้เป็นใบเบิกทางเพื่อการประกอบอาชีพในตลาดจ้างงานได้ ทั้งนี้เพราะอุดมการณ์ของการทำนามิได้เป็นอุดมการณ์เพื่อการสร้างความมั่งคั่ง เติบโตแก่ระบบเศรษฐกิจ อุตสาหกรรม แต่ความรู้การทำนาที่ถูกสร้างขึ้นก็เพื่อการดำรงชีวิต ดังนั้นแม้จะนำการทำนามาบรรจุเป็นวิชาหนึ่งตามแบบแผนของหลักสูตร ซึ่งนอกจากจะทำให้การทำนาซึ่งเป็นวิถีการดำรงชีวิตของคนต้องถูกลดทอน ย่อส่วนให้มีความเหมาะสมกับกฎเกณฑ์ แบบแผนของหลักสูตร อันมีนัยถึงความรู้ของชุมชนถูกลดความสำคัญลงเพื่อเป็นเพียงวิชาหนึ่งสำหรับการถ่ายทอดสาระแก่ผู้เรียนแล้ว การเรียนวิชาการทำนาก็มิได้ทำให้ผู้เรียนตระหนัก รักและผูกพันกับวิถีการดำรงชีวิตของชุมชนแต่อย่างใด ซึ่งก็ตรงตาม เจตจำนงของความรู้วิชาการที่ยังคงให้ความสำคัญกับการสร้างผู้เรียนให้เป็นผู้มีความรู้ มีทักษะ ความสามารถเพื่อเป็นกำลังคนสำหรับการสร้างประโยชน์ต่อภาคอุตสาหกรรม การเรียนวิชาการทำนาจึงเป็นเพียงส่วนประกอบหนึ่งที่ถูกร้อยอยู่กับความรู้วิชาการ การจำยอมที่จะต้องเรียนวิชาเกษตรที่ว่าด้วยเรื่องการทำนา จึงเป็นสิ่งที่ผู้เรียนมองว่าเป็นหน้าที่ที่ต้องปฏิบัติ ซึ่งหมายความว่าหากผู้เรียนไม่เข้าเรียนให้ครบตามเวลาที่หลักสูตรกำหนดไว้ หรือไม่ตั้งใจเรียน ไม่ร่วมทำกิจกรรม ทั้งการหว่าน การไถ การเก็บเกี่ยวข้าว ด้วยแบบแผน ระเบียบของการประเมินผล ก็อาจจะทำให้ผู้เรียนถูกตัดสินผลการเรียน และได้รับค่าคะแนนในระดับต่ำ หรืออาจจะถูกประทับตราของการเป็นผู้สอบไม่ผ่าน ซึ่งจะมีผลกระทบต่ระดับคะแนนในวิชาอื่น การเรียนวิชาการทำนาจึงเป็นเพียงภาระหน้าที่ที่ต้องเรียนเสมือนวิชาทั่วไป แต่ก็อาจมีความสำคัญเทียบเท่ากับวิชาอื่นๆซึ่งเป็นวิชาหลักที่มีความสำคัญได้ โดยนัยเช่นนี้การเรียนวิชาทำนาจึงเป็นการตอกย้ำให้เห็นความขัดแย้งของความด้อยค่าในเชิงความรู้ของชุมชนดังที่ผู้เรียนแสดงทัศนะว่า “อยากเรียนเลข ภาษาไทยมากกว่า... ขึ้นชั้นสูงก็ยังไม่ได้...ทำนาครูเขาให้เรียนก็ต้องเรียน ก็มีหว่าน เหวี่ยงๆ เอา ไม่ได้ลงไปไถนา ดูการงอก แล้วก็เกี่ยว...มีคะแนนให้ด้วย ต้องมาเรียน มาฟัง...”

นอกจากความรู้เกี่ยวกับการทำนาซึ่งถูกนำมาสอนเป็นวิชาหนึ่งตามแบบแผนของการศึกษาในระบบโรงเรียนแล้ว การปลูกกล้วย ประเพณีแห่ธงสงกรานต์ และแคนวงประยุกต์ก็ยังถูกนำมาสร้างในแบบแผนของหลักสูตรเพื่อสอนในโรงเรียนอีกด้วย โดยในเรื่องกล้วยนั้นคนในชุมชนต่างมองว่าเป็นแบบแผนย่อยๆ แบบแผนหนึ่งของการทำมาหากินซึ่งมิได้มีความสำคัญหรือถูกจัดว่าเป็นความรู้พื้นฐานดังเช่นการทำนา เนื่องจากข้าวเป็นอาหารหลักสำหรับหล่อเลี้ยง สร้างความเติบโตใหญ่ แข็งแรง สมบูรณ์ให้แก่คน เพื่อให้คนมีกำลังเพื่อการสร้างสรรค์ ปฏิบัติกิจกรรมในแบบแผนอื่นๆ ของการดำรงชีวิตได้อย่างราบรื่น ดังนั้นการเรียนรู้ในการทำนา ปลูกข้าวจึงเป็นมิติหลักที่สำคัญ ส่วนแบบแผนการ

ทำมาหากินประเภทอื่นซึ่งหมายรวมถึงการปลูกกล้วยด้วยนั้นจึงถูกจัดให้เป็นแบบแผนการทำมาหากินที่มีความสำคัญในระดับรองลงมาหรือเป็นส่วนเสริมของการทำมาหากินต่อแบบแผนหลัก การที่ชุมชนให้ความสำคัญต่อความรู้แต่ละชุดในระดับที่แตกต่างกัน โดยความรู้ในการทำมาหากินถูกให้ความสำคัญในฐานะความรู้หลัก ขณะเดียวกันในชุมชน ความรู้เกี่ยวกับการทำมาหากินก็ยังถูกจัดให้มีแบบแผนของความรู้ในหลายมิติ ซึ่งในแต่ละมิติก็ยังมีการจัดลำดับให้ความสำคัญที่แตกต่างกัน แต่ภายใต้การจัดระดับความสำคัญของความรู้ในชุมชนเป็นการจัดระดับความสำคัญของความรู้เพื่อการนำความรู้ในแต่ละด้าน แต่ละมิติมาประกอบกันเพื่อการดำรงชีวิตของคนในชุมชน เมื่อเป็นเช่นนั้น ในมิติของความแตกต่างหรือระดับความสำคัญของความรู้ที่แตกต่างกันก็ได้มีผู้สนใจการใช้ความรู้แต่ละมิติสำหรับการสร้างสถานภาพทางสังคมหรือการแสวงหารายได้ ดังนั้นคนในชุมชนซึ่งมีความรู้ ความชำนาญในแต่ละด้าน จึงมีการให้ความช่วยเหลือ ฟังพา แลกเปลี่ยนความรู้ซึ่งกันและกันด้วยความมุ่งหวังให้ชุมชน สังคมดำรงอยู่ได้

ดังนั้นในแบบแผนของการทำมาหากินซึ่งคนในชุมชนมองว่าเป็นเรื่องรอง เช่น การปลูกกล้วย ก็ได้ถูกนำมาสร้างสรรค์ ใช้ประโยชน์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการนำกล้วยมาประกอบอาหาร ทำขนมเพื่อการบริโภคร่วมกับอาหารหลักประเภทอื่น การเล็งเห็นคุณค่าของกล้วยเช่นนี้จึงมีผลให้คนปลูกกล้วยในพื้นที่หัวไร่ ปลายนาไม่มากนัก อันมิได้เป็นการรบกวนหรือทำให้พื้นที่สำหรับการปลูกข้าวต้องลดลง นอกจากนี้กล้วยยังเป็นพืชธรรมชาติที่ไม่ต้องอาศัยการดูแลมากนัก การปลูกกล้วยจึงไม่ทำให้คนเสียเวลาสำหรับการทำมาหากินในแบบแผนอื่นๆ กล้วยจึงเป็นแบบแผนการทำมาหากินหนึ่งที่คอยค้ำชู ส่งเสริม ประกอบกับแบบแผนการทำมาหากินประเภทอื่น เพื่อบรรลุตามเป้าหมายในการดำรงชีวิตของคน แต่เมื่อโรงเรียนนำกล้วยมาสร้างเป็นหลักสูตรเพื่อสอนในแต่ละวิชา จุดเริ่มต้นซึ่งก่อรูปของความเป็นหลักสูตรกล้วยมิได้เป็นเช่นเดียวกับระบบความคิดของคนในชุมชน แต่เป็นการมองเชิงเทคนิค กล่าวคือโรงเรียนมองว่ากล้วยเป็นเรื่องที่มีความง่าย มีสาระเนื้อหาที่ไม่ซับซ้อน จึงเป็นเรื่องไม่ยากต่อการที่จะนำมาบรรจุในหลักสูตร การมองแบบแผนการทำมาหากินด้วยการปลูกกล้วยโดยการเปรียบเทียบกับความรู้ในรูปหลักสูตรตั้งแต่แรกเริ่มและให้เหตุผลกำกับความง่ายเชิงสาระเนื้อหา จึงแสดงนัยถึงการให้ความสำคัญกับความรู้ของชุมชนในแง่ของการนำเข้ามาสู่กระบวนการของหลักสูตรมากกว่าการมองถึงคุณค่าที่ผู้เรียนควรจะได้รับ ดังเช่นการสะท้อนทัศนะของอาจารย์ท่านหนึ่งว่า “กล้วยคงเป็นเรื่องง่าย ไม่ต้องดูแล ขุดหลุมปลูกเลย...ชัดเจน ไม่ชัดเจนผมไม่เข้าใจนะ ผมมีหน้าที่ปลูกก็คือปลูกนะ แต่คนอื่นจะไปเขียนอะไร ก็แล้วแต่เขา...”

การให้ความหมายต่อแบบแผนการทำมาหากินด้วยการปลูกกล้วยในฐานะของเรื่องที่สามารถนำเข้ามาสู่กฎเกณฑ์ แบบแผนของหลักสูตรได้อย่างไม่ยากนัก เพราะในแบบแผนการทำมา

หากินด้วยการปลุกกล้วยก็ถูกจัดให้เป็นการทำมาหากินเพื่อประกอบแบบแผนการทำมาหากินด้านอื่นๆ ความไม่ซับซ้อนของแบบแผนการทำมาหากินด้วยการปลุกกล้วยที่ถูกหยิบยกขึ้นมาเพื่อการนำกฎเกณฑ์ ระเบียบของหลักสูตรมาควบคุมอีกต่อหนึ่ง จึงมีผลให้แบบแผนการดำเนินการสอนหลักสูตรกล้วยถูกทำให้เป็นเรื่องง่าย ไม่เคร่งครัด อันมีนัยถึงการจัดแบ่งความรู้เป็นส่วนเล็กลงได้ง่าย และถ่ายทอดสาระผลผลิตของความรู้ได้ง่าย การสอนสาระความรู้เรื่องกล้วยจึงเป็นหน้าที่ของครูประจำการเสียเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งแบบแผนการสอนมีทั้งการนำนักเรียนนำไปเรียนรู้กับวิทยากร ผู้รู้ภายนอกโรงเรียน เรียนในสวนกล้วย ซึ่งการเรียนรู้เช่นนี้แม้จะทำให้ผู้เรียนมีความสนุกสนานเพลิดเพลินเมื่อได้เปลี่ยนบรรยากาศ สถานที่เรียนไปสู่นอกห้องเรียนอันเป็นพื้นที่ของชุมชน ซึ่งโรงเรียนมักจะให้ความหมายของวิธีการจัดการเรียนการสอนเช่นนี้ว่า เป็นการเรียนรู้จากประสบการณ์จริงของผู้รู้ อันจะทำให้ผู้เรียนซาบซึ้ง เห็นคุณค่าของความรู้ และรักชุมชนมากขึ้น ด้วยการดวนสรุปของการศึกษาในระบบโรงเรียนที่เชื่อว่าการศึกษาที่ผู้เรียนได้ออกไปเรียนรู้ในห้องเรียนโดยเฉพาะอย่างยิ่งออกไปเรียนรู้ในชุมชน ในไร่ นา สวนกล้วย หรือที่บ้านของชาวบ้าน แสดงถึงการที่ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้จากสถานการณ์จริง นับเป็นข้อสรุปที่แสดงทัศนะการมองความรู้แบบไร้เดียงสา อันมีนัยถึงการที่โรงเรียนมองความรู้ว่าเป็นสิ่งที่หยุดนิ่งตายตัว เพื่อบอกให้ผู้เรียนใช้เทคนิควิธีตามแบบแผนของหลักสูตรเพื่อค้นพบความรู้เหล่านี้ แต่แท้ที่จริงแล้วความรู้แบบภูมิปัญญาซึ่งเป็นความรู้ที่เกิดจากการเรียนรู้ในสถานการณ์จริง มิได้มีความหมายในแบบที่การศึกษามองแต่เพียงในพื้นที่ทำมาหากินเชิงกายภาพเท่านั้น แต่ความรู้ที่เกิดจากการปฏิบัติจริงยังมีนัยถึงการที่คนซึ่งใช้ชีวิตอยู่ในท้องถิ่น ชุมชน ได้สร้างความรู้ภายใต้ความสัมพันธ์กับส่วนต่างๆ ของบริบทในวิถีการดำรงชีวิต อันเป็นสถานการณ์จริง ดังนั้นความรู้ที่ถูกสร้างขึ้นจึงเป็นความรู้ที่มีความสัมพันธ์สอดคล้องกับการดำรงชีวิตหรือสนองตอบต่อการดำรงชีวิต ดังนั้นแม้แบบแผนการเรียนรู้ของหลักสูตรจะอ้างถึงความโดดเด่นในการเข้าถึงแหล่งเรียนรู้ หรือพื้นที่ สถานที่จริงของการดำรงชีวิต หรือแม้แต่การให้ผู้รู้เล่าประสบการณ์ชีวิต แต่การขาดการเชื่อมโยงไปสู่มิติของการดำรงชีวิตที่ความรู้มีความเป็นพลวัต รวมถึงการตีความว่าด้วยแบบแผนการดำเนินการเช่นนี้นำไปสู่การเข้าถึงความรู้ของชุมชน ก็ยิ่งจะทำให้มีการใช้กฎเกณฑ์ของหลักสูตรควบคุมภูมิปัญญาในหลายๆ เรื่อง อันมีผลให้ความสำคัญของความรู้ในแบบภูมิปัญญายิ่งต้องด้อยค่าลงมากเท่านั้น

แบบแผนการถ่ายทอดความรู้เชิงเทคนิคของหลักสูตรกล้วย จึงถูกจัดการโดยการบรรจุความรู้เรื่องกล้วยลงในหลายวิชาทั้งวิชาวิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์ สร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต ภาษาไทย ซึ่งแต่ละวิชาก็มีการพูดถึงเรื่องกล้วยเพียงเล็กน้อย ทั้งนี้โดยการยัดสาระความรู้ตามแนวทางของความรู้วิชาการในแต่ละวิชาเป็นหลัก นอกจากนี้เทคนิคการนำความรู้เรื่องกล้วยเข้ามาสู่หลักสูตรได้ในหลายวิชา ถูกอธิบายด้วยศัพท์เชิงเทคนิคที่เรียกว่า การบูรณาการความรู้ โดยนัยของการ

บูรณาการความรู้ตามแบบแผนของการศึกษาหมายถึงความสามารถในการนำความรู้ภูมิปัญญามาบรรจุในหลักสูตร ซึ่งหากสามารถบรรจุความรู้ภูมิปัญญาได้ในหลายวิชา ก็ย่อมแสดงถึงความสำเร็จของหลักสูตรที่สามารถสร้างแบบแผนเชิงเทคนิคเพื่อการกำกับภูมิปัญญาได้ในรูปแบบที่หลากหลาย พร้อมทั้งแสดงความหมายว่าหากสามารถบูรณาการภูมิปัญญาได้ก็ย่อมที่จะทำให้ผู้เรียนได้เรียนในเรื่องที่สอดคล้องกับวิถีการดำรงชีวิต แต่แท้จริงแล้วการบูรณาการความรู้ตามแบบแผนภูมิปัญญาเป็นการบูรณาการความรู้เพื่อการดำรงชีวิต ซึ่งหมายถึงคนมีการสร้างความรู้จากความสัมพันธ์กับบริบทต่างๆ ในท้องถิ่น ชุมชนของตนเอง ความรู้ที่ถูกสร้างขึ้นจึงมีอาจแยกขาดจากวิถีการดำรงชีวิต และภายใต้ชุดความรู้แต่ละชุดต่างก็ทำหน้าที่ประสานสอดคล้องกันเพื่อผลของการดำรงชีวิต ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับบริบทต่างๆ ในชุมชนที่ถูกสร้างขึ้นเป็นความรู้ จึงเรียกว่าการบูรณาการตามความหมายของชุมชน ดังนั้นเมื่อการศึกษาให้ความหมายของการบูรณาการเพียงแค่การนำ ภูมิปัญญามารวมกับความรู้วิชาการที่เต็มไปด้วยระเบียบกฎเกณฑ์ จึงแสดงถึงทัศนคติของการบูรณาการที่คับแคบแค่เพียงการที่ภูมิปัญญาต้องถูกลดทอนเพื่อเข้ามาเป็นความรู้แบบส่วนเสี้ยวในรูปของหลักสูตรเท่านั้น และด้วยการนำความรู้เรื่องกล้วยเข้ามาโดดๆ ตามแบบแผนของความรู้วิชาการโดยมิได้คำนึง ให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์ระหว่างกล้วยกับแบบแผนการดำรงชีวิตในมิติอื่นๆ ดังนั้นการเรียนเรื่องกล้วยจึงมิสามารถทำให้ผู้เรียนมีความเข้าใจส่วนต่างๆ ของสังคม ชุมชนได้ ความรู้ที่ผู้เรียนได้รับแม้จะเป็นเรื่องพืชที่มีอยู่ในชุมชน แต่ก็เป็นความรู้เชิงเทคนิคที่ถูกตัดตอนนำเพียงผลผลิตของความรู้ที่มีได้มีความเชื่อมโยงกับวิถีการดำรงชีวิตเข้ามาสอน เช่น “หนูเรียนกล้วยในวิชาส.ป.ช. และเกษตร...ก็ให้รู้ว่ากล้วยเป็นหลักสูตรท้องถิ่นของโรงเรียนเรา แล้วก็มึหนังสือเกี่ยวกับพืชคะ แล้วมาศึกษาว่าเรื่องกล้วยปลูกยังไง มีผลยังไง มีดอกยังไง กินได้หรือเปล่า...ถ้าไม่เรียนตรงนี้ก็รู้คะว่ากล้วยกินได้...”

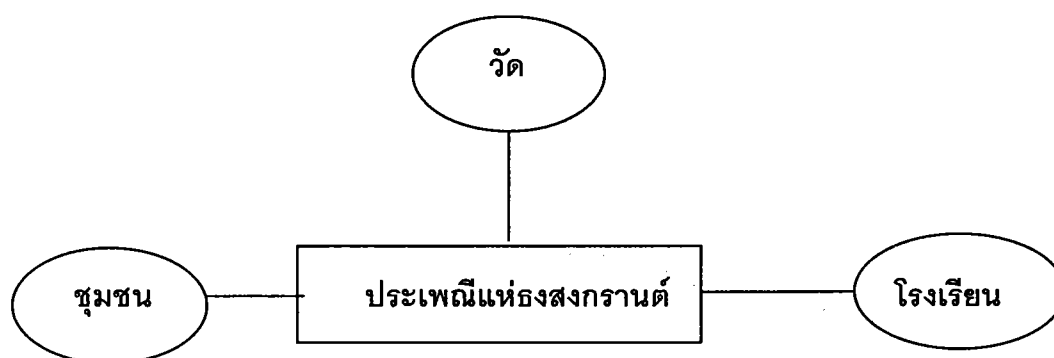
อีกส่วนหนึ่งของสาระผลผลิตภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ถูกนำมาสร้างเป็นหลักสูตรเพื่อถ่ายทอดแก่ผู้เรียน ได้แก่ ประเพณีแห่งสงกรานต์และแคนวงประยุกต์ โดยหลักสูตรทั้งสองได้ถูกอธิบายอย่างเชื่อมโยงกัน คือในประเพณีแห่งสงกรานต์อันเป็นประเพณีซึ่งจัดขึ้นเพื่อการทำบุญ ทั้งการทำบุญเพื่อสร้างกำลังใจในการทำมาหากิน การทำบุญเพื่ออุทิศส่วนกุศลแก่ญาติผู้ล่วงลับ การหาเงินและสิ่งของจำเป็นเข้าวัด ตลอดจนการให้ชาวบ้านมาร่วมกันสังสรรค์ รื่นเริง เป็นการส่งท้ายเทศกาลสงกรานต์ ซึ่งในการเล่นสนุกสนานนี้ แคนได้ถูกนำมาใช้เพื่อสร้างความรื่นเริงแก่คน สำหรับการสอนเกี่ยวกับประเพณีแห่งสงกรานต์และแคนวงประยุกต์ถูกจัดสอนในทุกระดับชั้น ตั้งแต่ระดับชั้นอนุบาลจนกระทั่งถึงชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 โดยการสอนหลักสูตรประเพณีแห่งสงกรานต์ได้ถูกนำมาจัดระเบียบ บรรจุเข้าไปสู่ความรู้ในหลายวิชา โดยเฉพาะวิชาสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต ในเรื่องศาสนา

วันสำคัญ ในวิชาภาษาไทย ภาษาอังกฤษ การเข้าสู่สาระความรู้ในแต่ละวิชาของประเพณีแห่งสงกรานต์จึงมีผลให้ความรู้ประเพณีแห่งสงกรานต์ต้องปฏิบัติตามแบบแผน กฎเกณฑ์ของความรู้ในแต่ละวิชา อันมีนัยถึงการนำแต่เพียงผลผลิตความรู้ของประเพณีแห่งสงกรานต์ไปประกอบความรู้แต่ละวิชา เพื่อให้ความรู้นั้นถูกถ่ายทอดไปสู่ผู้เรียนตามวัตถุประสงค์หลักของแต่ละวิชา เช่น วิชาคณิตศาสตร์ ครูให้นักเรียนคำนวณความกว้าง ความยาวของธง ซึ่งแบบแผนการสอนเช่นนี้มิได้สร้างคุณค่าให้แก่ความรู้ของชุมชน เพียงแต่นำไปประกอบความรู้เพื่อให้ความรู้ของวิชาหลักสามารถทำหน้าที่ของตนเองอย่างราบรื่นเท่านั้น การนำเอาเพียงสาระผลผลิตความรู้ของประเพณีแห่งสงกรานต์มาสอน อันเป็นการย่อส่วนวิถีการดำรงชีวิตให้อยู่ในรูปของตำนาน เรื่องเล่าเพื่อบรรจุในหลักสูตร จึงทำให้เรื่องประเพณีเป็นเรื่องสั้นๆ และไม่ต้องใช้เวลามากสำหรับการเรียนสาระเนื้อหา รวมถึงสาระที่ถูกตัดทอนมาเพียงชุดเดียวแต่ถูกนำไปสอนทุกระดับชั้น จึงมีผลให้แต่ละชั้นเรียนต่างก็เรียนสาระความรู้ประเพณีแห่งสงกรานต์อย่างเดียวกัน อันเป็นการสะท้อนทัศนคติของความรู้ที่เป็นองค์รวมมิสามารถแยกขาดจากชีวิตเป็นส่วนเลี้ยวได้ แต่เมื่อการศึกษาซึ่งมอง และให้ความสำคัญกับความรู้เพียงส่วนเลี้ยว ดังนั้นภาพปรากฏของการสอนสาระผลผลิตภูมิปัญญา ซึ่งนอกจากจะตัดขาดผู้เรียนจากวิถีการดำรงชีวิตจริงแล้ว การที่ภูมิปัญญาต้องถูกกำหนดให้ปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ของหลักสูตรต่างๆ ที่ไม่สามารถจัดกระทำให้มีความเหมือนกับแบบแผนของหลักสูตรได้อย่างสมบูรณ์ ดังนั้นภูมิปัญญาในการเรียนแบบเดียวกันทุกระดับชั้นก็จะยิ่งทำให้ผู้เรียนเกิดความเบื่อหน่าย พร้อมกับมองเห็นคุณค่าของความรู้วิชาการที่สามารถจัดลำดับความยากง่ายเพื่อใช้ในการเรียนต่อในระดับสูงได้อย่างกระจ่างชัด ดังเช่นสาระของประเพณีแห่งสงกรานต์ตอนหนึ่งที่ปรากฏในใบความรู้ของทุกระดับชั้นที่ว่า

การแห่งสงกรานต์เป็นประเพณีเกี่ยวกับพุทธศาสนา คือในช่วงสงกรานต์จะมีการทำบุญตักบาตร ก่อเจดีย์ทราย การสงฆ์น้ำพระ และการบังสุกุลหรืออุทิศส่วนกุศลแก่ผู้ล่วงลับ...ยังมี การแห่งสงกรานต์หรือที่ชาวบ้านเรียกว่าทอดผ้าป่าลาว...จุดประสงค์สำคัญของการแห่งสงกรานต์เพื่อหาเงินและสิ่งของที่จำเป็นเข้าวัด และให้ชาวบ้านได้มาร่วมกันสังสรรค์ รื่นเริงเป็นการส่งท้ายเทศกาลสงกรานต์...

การจัดการเรียนการสอนความรู้ประเพณีแห่งสงกรานต์ยังถูกนำมาใช้สอนประกอบในวิชาอื่นๆภายใต้ความหมายของการบูรณาการที่การศึกษาให้ความหมาย นอกจากนี้การให้ผู้เรียนทำแบบฝึกหัดก็อาศัยเทคนิคที่เรียกว่าแผนที่ความคิด (Mind mapping) ซึ่งก็ถูกอธิบายว่าเป็นการเชื่อมโยง

บูรณาการความรู้ภูมิปัญญาเข้ากับความรู้ในวิชาต่างๆ ซึ่งแท้จริงควรจะเรียกว่าการหยิบเอาผลผลิตภูมิปัญญามาใช้โดยที่มีได้เข้าใจความหมายอย่างลึกซึ้ง พร้อมกับการสร้างแบบแผนเชิงเทคนิคทั้งด้านการสอนที่เรียกว่าบูรณาการ การทำกิจกรรมของผู้เรียนในแบบบูรณาการที่เรียกว่าแผนที่ทางความคิด ซึ่งล้วนทำให้ภูมิปัญญาเป็นเรื่องเชิงเทคนิคที่ต้องยึดติดกับแบบแผนของหลักสูตรซึ่งได้ถอดแบบหลักการทำงานของหลักสูตรที่กล่าวถึงการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียน ทั้งนี้เพื่อให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นถูกจัดกระทำตามแบบแผนกฎเกณฑ์ ของความรู้วิชาการในทุกขั้นตอน ดังปรากฏในตัวอย่างแผนที่ทางความคิดของผู้เรียน

การใช้เทคนิคสำหรับการจัดการเรียนการสอนในแบบแผนต่างๆก็เพื่อการจำลอง ย่อส่วนสาระความรู้ของภูมิปัญญาให้มีลักษณะที่สอดคล้องกับแบบแผนของหลักสูตร ซึ่งในวิชาอื่นๆก็ใช้เทคนิคประเภทนี้เช่นเดียวกัน ส่วนในวิชาดนตรี แคนวอประยุกต์แม้ว่าจะถูกแยกออกมาอยู่ในวิชาดนตรี แต่สิ่งที่สอนก็เป็นผลผลิตของดนตรี ซึ่งถูกออกแบบให้มีการเรียนทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ โดยภาคทฤษฎีซึ่งเป็นเรื่องของประวัติแคนวอประยุกต์นั้นครูประจำการจะเป็นผู้สอน ส่วนภาคปฏิบัติจะเป็นหน้าที่ของครูภูมิปัญญา ซึ่งแบบแผนการจัดการเรียนการสอนก็ต้องยึดตามหลักสูตรสาระการเรียนรู้ วิชาศิลปะที่มีดนตรีเป็นส่วนประกอบอย่างเคร่งครัด สิ่งที่ผู้เรียนได้จากการเรียนดนตรีจึงเป็นที่สนใจของบุคลากรในโรงเรียน ได้แก่ การทำให้ผู้เรียนมีความเพลิดเพลิน มีสมาธิสำหรับการเรียนรู้ในวิชาหลักอื่นๆ การเรียนดนตรีโดยการคำนึงถึงผลที่จะเกิดแก่ความก้าวหน้าของสาระความรู้หลักเป็นส่วนสำคัญแล้ว สาระความรู้ดนตรีจึงเป็นเสมือนหนึ่งความรู้ประกอบเพื่อสร้างความสำเร็จแก่ความรู้หลักของการศึกษาในระบบโรงเรียน

การเรียนรู้ผลผลิตสาระความรู้ภูมิปัญญา ที่ถูกจัดในรูปหลักสูตร พร้อมกับการนำเสนอเทคนิควิธีการจัดการเรียนการสอนข้างต้น ล้วนแสดงถึงการทำให้ภูมิปัญญาต้องเข้ามาสู่แบบแผน กฎเกณฑ์ความรู้วิชาการในรูปหลักสูตร และตัดขาดภูมิปัญญาออกจากวิถีการดำรงชีวิตโดยรวมทั้งหมด การตัดขาดภูมิปัญญาออกจากวิถีการดำรงชีวิตเช่นนี้จึงเสมือนหนึ่งตอกย้ำให้ผู้เรียนรับรู้ภูมิปัญญาเป็นท่อนของความรู้ที่ได้มีความสัมพันธ์กับวิถีการดำรงชีวิต และการเรียนรู้ที่ยังคงแยกขาดจากวิถีการดำรงชีวิตเช่นนี้ก็ย่อมที่จะไม่นำพาผู้เรียนให้เกิดความรัก ห่วงเห่น หรือผูกพันกับวิถีการดำรงชีวิตภายในชุมชนแต่อย่างใด

การอุปโลกน์ชาวบ้านให้เป็นครูภูมิปัญญา

การได้มาซึ่งรูปลักษณะใหม่ของภูมิปัญญาภายใต้แบบแผนเฉพาะของหลักสูตร ทั้งหลักสูตร กลัวยมหัศจรรย์ หลักสูตรแกนวงประยุกต์และหลักสูตรประเพณีแห่งสงกรานต์ อันเป็นความสำเร็จรูปที่โรงเรียนวัดภูมิรู้เป็นผู้นำในการผลิต ซึ่งตามจารีตของระบบการศึกษา เมื่อความรู้ได้ผ่านขั้นตอนของกระบวนการผลิตแล้ว หน้าที่สำคัญในลำดับต่อมาจึงเป็นการส่งผ่านสาระความรู้ไปยังผู้เรียน ซึ่งภายใต้กระบวนการนี้ผู้เชี่ยวชาญหรือผู้ที่มีความรู้ ความสามารถเฉพาะเท่านั้นจึงจะถูกกำหนดให้เป็นผู้ดำเนินการ แนวดำเนินการอย่างเป็นทางการเป็นลำดับขั้นตอนเช่นนี้เป็นผลสืบเนื่องมาจากหลักการทางานของระบบการศึกษาซึ่งต้องการความมีประสิทธิภาพสูงสุด อันมีนัยถึงความสะอาด รวดเร็ว และได้ผลลัพธ์ที่คุ้มค่า ดังนั้นครูผู้ทำหน้าที่ในการส่งผ่านสาระความรู้จึงต้องเป็นผู้ที่สามารถทำหน้าที่ตามแบบแผนของระบบการศึกษาได้อย่างถูกต้องและตรงประเด็น ภายใต้กรอบความคิดของระบบการศึกษาเช่นนี้ การสร้างแบบแผนของความเป็นครูเพื่อการถ่ายทอดสาระความรู้ ภูมิปัญญาจึงก่อเกิดอย่างเป็นทางการขึ้น

กระบวนการสรรหาคนในชุมชนเพื่อการทำหน้าที่เป็นผู้ถ่ายทอดสาระความรู้ภูมิปัญญาตามแบบแผนหลักสูตรที่โรงเรียนเป็นผู้สร้างขึ้นจึงถูกจัดดำเนินการโดยครูผู้ซึ่งได้รับมอบหมายจากผู้บังคับบัญชาให้เป็นผู้ทำหน้าที่ค้นหาผู้มีความรู้ ความสามารถตามที่โรงเรียนต้องการ ภารกิจของการค้นหาผู้รู้ในชุมชนจึงเริ่มต้นขึ้นตามแบบแผนที่โรงเรียนออกแบบเอาไว้แล้วว่าต้องการผู้รู้ด้านใด มิติใดบ้าง อันเป็นกระบวนการทำงานเชิงเทคนิคที่ครูผู้ถูกกำหนดให้ทำหน้าที่นี้ได้มีการเตรียมการไว้ล่วงหน้าแล้ว อาทิ การเตรียมแบบฟอร์ม เอกสารซึ่งภายในประกอบไปด้วยข้อความอันเป็นประเด็นที่โรงเรียนต้องการสืบค้นข้อมูลของคนในชุมชน เช่น อาชีพ แบบแผนการทำมาหากิน ความสามารถเชิงการถ่ายทอดความรู้ ซึ่งครูก็จะเป็นผู้จัดบันทึกรายละเอียด พร้อมทั้งสถานที่ติดต่อผู้รู้เหล่านั้น ขณะที่การเข้าถึงตัวผู้รู้ก็มีไม่เรื่องยากเนื่องจากตราสัญลักษณ์ของโรงเรียนที่กำกับอยู่ทำให้ชุมชนต่างยินยอม

พร้อมใจที่จะให้ข้อมูล หรือสละเวลาของการทำมาหากินภายใต้ความเชื่อมั่นต่อระบบการศึกษาที่จะนำพาลูกหลานไปสู่ความสุข ความสำเร็จ รวมถึงท่าทีที่การศึกษาแสดงออกเสมือนหนึ่งให้ความสำคัญแก่ชุมชน ท้องถิ่น ภายใต้ภาพการนำเสนอเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษา และการจัดการศึกษาที่สอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่น ซึ่งก็ยิ่งทำให้คนในชุมชนคล้อยตามต่อการทำงานของระบบการศึกษามากขึ้น ดังเช่น “ครูเขาก็มานะ มาบอกวันนั้น วันนี้คุณยายอยู่นะ ครูจะมาซักถามข้อมูล...ยายก็อยู่สิ...ก็ไม่ไปสวน ถ้าเขาเอาไปแล้วได้ใช้ประโยชน์กับเด็ก กับโรงเรียนยายก็ว่าดี...” หรือ ครูเขาก็มาบอกลงนะหลักสูตรท้องถิ่น ภูมิปัญญาท้องถิ่นนี้แหละ คือเขาพยายามเอาออกมา คนไหนมีดีอะไร ใครรู้ด้านอะไร ก็ต้องมาช่วยกัน บ้านเรามันจะได้มีอะไรต่อทอดกัน...”

ด้วยระบบการรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับผู้รู้ในชุมชนที่โรงเรียนจัดทำขึ้น จึงถูกนำมาเข้าสู่การประชุมของโรงเรียนเพื่อตัดสินคุณค่าของคนในชุมชนโดยยึดกฎเกณฑ์ของระบบการศึกษาเป็นหลัก ซึ่งหมายถึงการที่ผู้รู้ในชุมชนแต่ละด้านจะต้องเป็นผู้ที่สามารถให้ความรู้แก่ผู้เรียนได้ สำหรับผู้รู้ที่ผ่านเกณฑ์ของการศึกษาก็จะได้รับการติดป้ายฉลากของการเป็นผู้รู้ในแต่ละด้านในนาม สถานการเรียนรู้ หรือแหล่งการเรียนรู้ เช่น “แหล่งเรียนรู้ด้านกลองยาว-แคนวงประยุกต์ แหล่งเรียนรู้ด้านหัตถกรรมพื้นบ้าน แหล่งเรียนรู้ด้านพิธีกรรมทางศาสนา แหล่งเรียนรู้ด้านทำการเกษตร...” เป็นต้น การกระทำเช่นนี้ของการศึกษาจึงเป็นการมองผู้รู้ในชุมชนที่ไม่แตกต่างจากวัตถุที่หยดรอเพื่อให้โรงเรียนในฐานะตัวแทนของการศึกษาเข้ามาเป็นผู้ให้คุณค่า ซึ่งในมิติการดำรงชีวิตของคน คุณค่าที่เกิดขึ้นเป็น คุณค่าที่อยู่บนฐานของการดำรงชีวิต อันหมายถึงการที่คนเป็นผู้กำหนดเป้าหมายในการดำรงชีวิตพร้อมทั้งสร้างความรู้เพื่อให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ สิ่งนี้เองที่เรียกว่าชีวิตที่มีคุณค่าตามความหมายของคนในชุมชน ดังนั้นการเข้ามากำกับ ให้คุณค่าต่อผู้รู้ที่ศึกษากำลังดำเนินการจึงเป็นการสร้างแบบแผนการมองคุณค่าแบบใหม่ให้แก่คนในชุมชนซึ่งเป็นคุณค่าที่คนในชุมชนมิสามารถรู้แจ้งเองได้ แต่ศักดิ์ศรีของคนในชุมชนได้ผูกติดไว้กับการศึกษา ฐานะของชุมชนที่ศึกษากำหนดให้เช่นนี้จึงมิได้มีศักดิ์ศรีตามแบบแผนของการดำรงชีวิตเช่นเดิม

การสร้างฐานะ ตำแหน่งแบบใหม่ให้แก่ชุมชนตามที่มีการศึกษาจัดกระทำภายใต้แบบแผนของสถานการเรียนรู้หรือแหล่งการเรียนรู้ก็เพื่อการตีตราประทับของการเป็นพื้นที่ที่การศึกษาจะนำมาใช้ประโยชน์ พร้อมกับการเลือกที่จะนำเอาผู้รู้จากฐานการเรียนรู้บางประเภทที่โรงเรียนเห็นว่าสามารถทำประโยชน์ให้แก่โรงเรียนอย่างชัดเจนตามแบบแผนที่ระบุในหลักสูตร ซึ่งหมายถึงประโยชน์ที่ไม่ขัดแย้งหรือก่อให้เกิดปัญหาต่อความรู้ในแบบแผนของหลักสูตร ได้เข้ามาทำหน้าที่ถ่ายทอดสาระความรู้ ภูมิปัญญาอย่างเป็นทางการ โดยผู้รู้ในด้านดนตรี ประเพณี และด้านเกษตรกรรมได้รับการคัดเลือกให้ทำหน้าที่ถ่ายทอดสาระความรู้ตามที่โรงเรียนกำหนด ภายใต้การอ้างคุณค่าที่จะพึงมีอย่างสอดคล้อง

กับท้องถิ่นซึ่งมีการทำมาหากินด้วยการทำการเกษตรมาตั้งแต่ครั้งบรรพบุรุษ รวมถึงการมีประเพณีดั้งเดิมของคนซึ่งมีการร้องรำทำเพลงโดยอาศัยเครื่องดนตรี ซึ่งได้แก่ แคน เพื่อสร้างความสนุกสนานเพลิดเพลินให้แก่คนในชุมชน

การที่ผู้รู้ในแต่ละด้านที่โรงเรียนได้จัดแบบแผนไว้ถูกนำเข้ามาสู่โรงเรียน พร้อมกับการสร้างให้เรื่องราวนี้เป็นสิ่งที่มีความสำคัญด้วยการจัดประชุมโดยให้ผู้รู้ที่โรงเรียนนำเข้ามาถ่ายทอดความรู้เข้าร่วมประชุมด้วย พร้อมกับการประกาศให้ชุมชน สังคมร่วมรับรู้ว่าการเรียนได้ทำหน้าที่อย่างครบถ้วนตามระเบียบ กฎเกณฑ์ของระบบการศึกษาที่มุ่งเน้นให้ชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการเรียนการสอน โดยนัยเช่นนี้คุณค่าที่ประทับลงบนตัวของผู้รู้ที่ถูกเชิญเข้ามาร่วมจัดการเรียนการสอนกับโรงเรียนโดยนัยหนึ่งเป็นความภาคภูมิใจที่ตนเองได้มีโอกาสเข้ามาใช้ชีวิตตามแบบแผนความเป็นครูภายในโรงเรียน แต่อีกนัยหนึ่งก็เป็นการตอกย้ำให้เห็นถึงความอ่อนด้อยในเชิงความรู้ของผู้รู้เมื่อเปรียบเทียบกับความรู้ของครูประจำการที่สอนอยู่ภายในโรงเรียน ดังเช่น

ผมก็เข้าประชุมด้วยครับ มีเจ้าอาวาส ผ.อ. คุณครู ผู้ใหญ่ในหมู่บ้าน เขาบอกว่าเขาเอกราษฎ์ชาวบ้านมาสอนแคน...ช่วงนั้นก็มีการถ่ายรูป บันทึกวิดีโอ...ก็เพิ่งได้ยินว่าราษฎร์ชาวบ้านนี่แหละครับ แต่ก็พอจะเข้าใจว่าคือคนเรียนรู้มีความรู้จากชาวบ้าน โดยที่ไม่ได้เป็นครู ไม่ได้รับปริญญา...

ขณะเดียวกันความอ่อนด้อยในเชิงความรู้ที่ผู้รู้ในชุมชนตระหนักอยู่เสมอเมื่อเข้าสู่พื้นที่ของโรงเรียน ก็ได้ถูกทดแทนด้วยความภาคภูมิใจอีกครั้งหนึ่งเมื่อโรงเรียนสร้างแบบแผนการจัดระเบียบการให้คุณค่าแก่ผู้รู้แต่ละท่านที่ไม่เท่าเทียมกัน กล่าวคือตามหลักการของการศึกษาซึ่งให้คุณค่าแก่ผู้มีความรู้ตามระบบสาขาเชี่ยวชาญเฉพาะ เนื่องจากผู้รู้ในสาขาเชี่ยวชาญเฉพาะมีจำนวนไม่มากนักและสามารถทำประโยชน์ให้กับระบบการทำงานในแบบแผนเฉพาะได้ ซึ่งผู้มีความรู้ในสาขาทั่วไปก็มิอาจทำหน้าที่ในตำแหน่งที่ผู้รู้ในสาขาเชี่ยวชาญเฉพาะสามารถกระทำได้ ดังนั้นผู้รู้ในสาขาเชี่ยวชาญเฉพาะจึงถูกจัดให้มีคุณค่าระดับสูง ได้รับเกียรติ ได้รับการยกย่องในรูปของการเชิญประชุม เชิญร่วมงานของโรงเรียน การถูกหยิบยกขึ้นมากล่าวถึงเพื่อชื่นชมในที่สาธารณะ

ชาวบ้านเขาก็รู้สึกดีต่อกว่าครูอยู่แล้ว แต่มีเฉพาะบางคน อย่างเช่น สาขาขาดแคลนที่ครูสอนไม่ได้ เขาจะมีความภาคภูมิใจ แต่อย่างพวกเกษตรเขาถือว่าพื้นเพคนในชุมชน เขาเป็นอยู่แล้วอย่างพวกแคนเขามีความภาคภูมิใจว่าเขามีความสามารถเป็นที่ยกย่องของครู ส่วนอย่างอื่นไม่มียก

ย่อง ส่วนไหนที่ครูรู้หรือว่าชุมชนรู้ จะไม่ได้ยกย่อง แต่ถ้ารู้ไม่กี่คน จะได้รับการยกย่องเป็นครู เป็นอาจารย์...

ระบบการศึกษาซึ่งให้คุณค่าแก่ผู้รู้อย่างไม่เท่าเทียมกัน โดยยึดโยงระบบการให้คุณค่าเข้ากับหลักการทำงานของระบบอุตสาหกรรมที่มุ่งให้ความสำคัญแก่สาขาเชี่ยวชาญเฉพาะเป็นอันดับหนึ่ง จึงมีผลให้ผู้รู้ในแต่ละด้านซึ่งถูกกำหนดให้ถ่ายทอดสาระความรู้ภูมิปัญญาร่วมกับโรงเรียนรวมถึงผู้ที่มิได้ถูกเชิญให้เข้าร่วมถ่ายทอดสาระความรู้ภูมิปัญญาต่างอาศัยกรอบความคิดของการศึกษาเพื่ออธิบายถึงความถูกต้องชอบธรรมต่อการได้เข้าร่วม และมีได้เข้าร่วมถ่ายทอดสาระความรู้กับโรงเรียนโดยนัยเช่นนี้จึงแสดงให้เห็นถึงคุณค่า ศักดิ์ศรีของการเป็นผู้รู้ที่อยู่ภายใต้อำนาจของระบบการศึกษาดังในกรณีของการเชิญผู้รู้เพื่อถ่ายทอดความรู้วิชาดนตรีซึ่งถูกพิจารณาภายใต้แบบแผนสาระความรู้ในหลักสูตรวิชาดนตรี ซึ่งเมื่อแบบแผนของหลักสูตรระบุไว้อย่างชัดเจนว่าการเรียนดนตรีต้องอาศัยการเรียนในระบบโน้ตดนตรี ดังนั้นการมีความรู้เรื่องโน้ตดนตรีตามแบบแผนของหลักสูตรจึงถูกกำหนดให้เป็นกฎเกณฑ์สำคัญเพื่อการแบ่งแยก จัดประเภทคนที่จะเข้ามาสอนวิชาดนตรี เช่น “ลูกเล่นดนตรีเป็นทุกอย่าง แต่เอามาเป็นครูไม่ได้ ปี่พาทย์ ซอ ปี่ กลอง ลุงเป็นหมดแหละ แต่ว่ามาเป็นครูไม่ได้ เพราะว่าลุงเป็นช่างจำ นี่ถ้าให้สีให้ฟัง เป่าแคนให้ฟังได้ แต่สอนเขานี้ไม่ได้ จะให้สอนตามรูปแบบนั้นเราทำไม่ได้ เราสอนแบบต้องให้ตีไปเลย...” การยอมรับต่อความอ่อนด้อยในเชิงความรู้ของผู้รู้ซึ่งครั้งหนึ่งเคยอาศัยความรู้เพื่อสร้างความสนุกสนานเพลิดเพลินในทุกมิติของการดำรงชีวิต ก็เป็นผลมาจากข้อกำหนดในเชิงความรู้ของการศึกษาที่เต็มไปด้วยระเบียบกฎเกณฑ์เฉพาะ ดังนั้นผู้รู้จึงมิได้ดำรงอยู่ในฐานะของผู้ที่จะนำความรู้ของตนเองมาเผยแพร่ในโรงเรียนได้อย่างอิสระ แต่ในทางตรงกันข้ามผู้รู้ที่สามารถก้าวเข้ามาสู่พื้นที่ของโรงเรียนได้ ย่อมที่จะต้องปฏิบัติตัวให้สอดคล้องกับระเบียบกฎเกณฑ์ความรู้ในรูปหลักสูตรอย่างเคร่งครัด ดังการชี้ถึงความเข้มงวดของกฎเกณฑ์ความรู้ในรูปหลักสูตรที่ครูประจำการเป็นผู้ทำหน้าที่ดูแลรักษากฎเกณฑ์อีกต่อหนึ่ง ซึ่งเป็นความจำเพาะทั้งในเรื่องเวลาเรียน ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน ที่ว่า

คนที่จะมาเป็นครูต้องเป็นโน้ต ไม่งั้นไม่มีทางเลย เด็กจะไม่เกิด อีกอย่างเขาก็สอนไม่ได้ นิกดูสิ 1 ภาคเรียนเด็กไม่มีทางเป็นเลย เพราะเขามาสอนแค่ชั่วโมง สองชั่วโมง อย่างรุ่นพ่อใช้ความจำจะซ้ำมาก เด็กมันจะไม่ได้ แล้วอีกอย่างหนึ่งการวิเคราะห์หลักสูตร เพราะหลักสูตรดนตรีมันมี โด เร มี ฟา ซอล พวกนี้...

ครูแคนผู้ถูกคัดเลือกให้ทำหน้าที่ถ่ายทอดสาระความรู้เรื่องแคนวงประยุกต์ตามหลักสูตร แคนวงประยุกต์จึงถูกจัดลำดับให้มีความโดดเด่น สำคัญสูงสุดและถูกเรียกว่าเป็นครูภูมิปัญญา หรือ ปราชญ์ชาวบ้าน ดังนั้นการปฏิบัติตัวของครูภูมิปัญญาจึงต้องมีระเบียบแบบแผนเฉพาะ ซึ่งหมายถึง การปฏิบัติตัวตามแบบอย่างความเป็นครู นับจากขั้นตอนแรกอันได้แก่การศึกษาหลักสูตร แผนการสอน เพื่อเป็นการเตรียมการสอน ซึ่งเป็นเรื่องที่ครูภูมิปัญญาไม่มีความคุ้นเคย เนื่องจากในวิถีการดำรงชีวิต การฝึกหัดเป่าแคนเป็นการฝึกหัดต่อเพลงแบบตัวต่อตัว ที่ไม่มีการกำหนดล่วงหน้าว่าวันนี้จะต้องเป่าแคนตามแบบแผนเช่นไร แต่การอ่าน ศึกษาหลักสูตร แผนการสอน ก็เป็นเรื่องที่ครูแคนต้องปฏิบัติ เพื่อให้รู้ว่าแต่ละชั่วโมง ควรจะสอนเรื่องใดให้แก่ผู้เรียนบ้าง เช่น “ก่อนสอนผมก็อ่านหลักสูตรของครูเขาก่อน การเออลมเข้า ลมออก การจับแคน การจับคู่แคน...” นอกจากนี้ในกระบวนการเรียนการสอนครูแคนหรือครูภูมิปัญญาก็ต้องควบคุมดูแลชั้นเรียน สอนตามตารางเรียน เช่น “สอนที่บ้านไม่มีพิธีการครับ ยังไงก็ได้ ถ้าไม่มีเวลาช่วงไหนก็ได้ เอามา แต่ที่นี่ต้องมาตรงนี้เลย เขามีตารางสอน...”

แบบแผนความเป็นครูตามแบบของการศึกษามีผลให้ครูภูมิปัญญาต้องปรับเปลี่ยนตัวตนในหลายเรื่อง ทั้งในเรื่องแบบแผนของการแต่งกาย ซึ่งหากเป็นการดำรงชีวิตประจำวันที่บ้านก็จะแต่งกายตามสบาย แต่เมื่อมาสอนนักเรียนที่โรงเรียน ครูภูมิปัญญาต้องเปลี่ยนเครื่องแต่งกาย เช่น อยู่บ้านใส่ชาลิ้น นุ่งทำงานเหลาไม้ทำตะแกรง มานี้ก็นุ่งกางเกงขายาว เสื้อดี ๆ หน่อย ให้เด็กดูแล้วเลื่อมตาหน่อย อยู่บ้านถอดเสื้อทำงานเลย แบบชาวบ้านธรรมดา...” นอกจากนี้แบบแผนการสอนที่เคร่งครัดในเรื่องของเวลาจึงมีผลให้ครูภูมิปัญญาต้องปรับเปลี่ยนวิถีการดำรงชีวิตให้สอดคล้องกับตารางสอน กล่าวคือ “ผมจะทำงานได้แค่ครึ่งวัน ช่วงบ่ายไม่ได้ทำเลย ทำไม่ได้ เพราะเดียวอาบน้ำแต่งตัวไม่ทันมันเป็นหน้าที่ไปแล้วครับ ต้องมาตรงตามเวลาเขา เดียวเด็กไม่ได้...” อีกเรื่องหนึ่งที่ครูภูมิปัญญาต้องปรับตัวมากที่สุด ได้แก่ เรื่องของผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนที่ได้ หมายถึงเด็กสามารถเป่าแคนได้ตามวัตถุประสงค์ของหลักสูตรโดยมีเงื่อนไขของเวลาเป็นตัวกำหนด เช่น “หนักใจคือว่า เราจะสอนได้หรือเปล่าหนอ กลัวเด็กจะไม่เป็น...เพราะสอนที่บ้านไม่มีข้อบังคับ...” ความไม่คุ้นเคยกับระเบียบการประเมินผลซึ่งแม้ในชีวิตจริงของครูภูมิปัญญาจะมีการประเมินผลแต่ก็ได้เป็นการประเมินผลเพื่อตัดสินได้ ตก แต่เป็นการวัดความก้าวหน้าเพื่อการปรับเปลี่ยน สร้างสรรค์ความรู้ให้สอดคล้องกับการดำรงชีวิตของผู้เรียน ดังนั้นครูภูมิปัญญาจึงต้องพึงพิงครูประจำการ อันแสดงนัยของการพึ่งพิงเชิงความรู้ ดังที่ครูประจำการแสดงทัศนะว่า

ปราชญ์ต้องเข้าใจหลักสูตรที่พี่ทำ เพราะถ้าไม่เข้าใจก็สอนไม่ถูกหรอก...คือพี่ต้องสำคัญ
วางขั้นตอนเรียกว่าเขียนหลักสูตร เขียนแผน ถ้าเราไม่วางให้ อย่าลืมว่าเขามีความรู้แค่นั้น เขา
สามารถสอน ประเมิน เขามีความถนัดตรงนั้น แต่เราทำยังไงให้เขาเข้ามาสอนตามหลักสูตรของเรา
ได้โดยที่ประสบความสำเร็จ คือเราต้องเป็นคอยกำกับ...

ด้วยแบบแผนการประเมินผลการเรียนการสอน ซึ่งส่วนใหญ่การที่ผู้เรียนมีความตั้งใจเรียนก็
เป็นผลอันเนื่องมาจากครูภูมิปัญญามีอำนาจ อันเป็นอำนาจของการมีคะแนน มีเกรดอยู่ในมือ ซึ่ง
สามารถตัดสินคุณค่าของผู้เรียนได้ ด้วยเหตุนี้จึงทำให้ครูภูมิปัญญามองว่าการเรียนการสอนตามแบบ
แผนของโรงเรียนเป็นสิ่งที่ดี เนื่องจากผู้เรียนจะเรียนรู้ได้เร็วกว่าการเรียนรู้ที่สอนกันในชุมชน ซึ่งไม่มี
แบบแผนที่แน่นอนตายตัว ดังที่ครูภูมิปัญญากล่าวว่า “ สอนแคที่บ้านอยากให้ระเบียบแบบในโรง
เรียน เพราะว่าเด็กที่บ้านไม่มีระเบียบแบบแผน ไม่ตั้งใจ... แบบในโรงเรียนมีประเมินผล ถ้าไม่ได้ก็
ต้องตกไปครับ ตกในวิชาดนตรี ผมอยากได้แบบนั้น แต่ว่าที่บ้านนี้ทำไม่ได้ เพราะเด็กถือว่าไม่เป็นไร
คือเด็กที่บ้านไม่มีกรอบวิชาความรู้ ไม่มีกฎเกณฑ์บังคับ ...

นอกจากนี้หลังจากเสร็จสิ้นภารกิจการเรียนการสอนในแต่ละภาคเรียนครูภูมิปัญญาจะได้รับ
เงินค่าตอบแทนจำนวนหนึ่งซึ่งไม่มากนัก เหมือนหนึ่งเป็นค่าตอบแทนของการสอน ซึ่งไม่แตกต่างจาก
แบบแผนการปฏิบัติงานของครูประจำการทั่วไปซึ่งก็ได้รับค่าตอบแทนในรูปเงินเดือน ซึ่งแนวปฏิบัติที่
การศึกษาในระบบโรงเรียนกระทำต่อครูภูมิปัญญาเช่นนี้ ทั้งในเรื่องระบบการประเมินผล ซึ่งมีผลให้ครู
ภูมิปัญญามุ่งที่จะนำกรอบปฏิบัติ แบบแผนความรู้ของโรงเรียนไปใช้กำกับแบบแผนการเรียนรู้ในการ
ดำรงชีวิตของครูภูมิปัญญา รวมถึงการให้ค่าตอบแทนเหมือนหนึ่งเป็นครูประจำการของโรงเรียน ก็
ย่อมทำให้ครูภูมิปัญญายอมรับต่อความเหนือกว่าของความรู้วิชาการของโรงเรียน และพร้อมทั้งยอม
ที่จะปรับเปลี่ยนแบบแผนการดำรงชีวิตของตนเองให้เป็นไปตามแบบแผนของการศึกษาในระบบโรง
เรียน ซึ่งมีนัยถึงการสลายตัวตน แปรเปลี่ยนตัวตนของภูมิปัญญาไปสู่การยอมรับต่อแนวปฏิบัติของ
การศึกษาในระบบโรงเรียน

การรับรองภูมิปัญญาท้องถิ่นด้วยตราประทับจากโรงเรียน

การสร้างหลักสูตรท้องถิ่น หลักสูตรสถานศึกษา เพื่อการนำเอาภูมิปัญญาของชุมชนเข้ามา
สู่พื้นที่ความรู้วิชาการในแขนงวิชาต่างๆพร้อมกับการจัดการเรียนการสอนเพื่อถ่ายทอดผลผลิตของ
ภูมิปัญญา ไม่ว่าจะเป็นผลผลิตในด้านการทำมาหากิน เช่น การทำนา การปลูกกล้วย ผลผลิตด้าน
ความเพลิดเพลิน อันได้แก่ แคนวอประยุกต์ ผลผลิตด้านคุณความดี อันได้แก่ ประเพณีแห่ง

สงครามต์ ล้วนถูกอธิบายพร้อมกับการรับรู้ในทิศทางเดียวกันทั้งส่วนของโรงเรียนและชุมชนในภาพลักษณ์ของการอนุรักษ์ ด้วยทัศนะการมองภูมิปัญญาท้องถิ่นในฐานะของสรรพสิ่งที่ควรค่าแก่การเก็บรักษาเอาไว้ ซึ่งหากมองจากฐานคิดในการดำรงชีวิต การเก็บรักษาความรู้หรือการเลือกผลิตซ้ำความรู้ชุดใดชุดหนึ่งย่อมหมายถึงว่าความรู้ชุดนั้นได้ถูกวิเคราะห์ เลือกสรร และพิจารณาแล้วว่าความรู้นั้นมีคุณค่าต่อการดำรงชีวิต และภายใต้กระบวนการในการวิเคราะห์ เลือกสรร พิจารณาที่จะผลิตซ้ำความรู้ก็ย่อมเป็นกระบวนการที่ถูกติดอยู่กับวิถีการดำรงชีวิต ซึ่งหากผลการวิเคราะห์ความรู้ของคนในชุมชนสรุปออกมาแล้วว่าความรู้นั้นไม่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตได้ ความรู้นั้นก็จะไม่ถูกนำมาใช้และก็จะอาจจะหายไปจากชุมชน สังคม ดังนั้นการขาดหายหรือการคงอยู่ของภูมิปัญญาตามนัยนี้จึงขึ้นอยู่กับประโยชน์ที่พึงมีต่อการดำรงชีวิตเป็นสำคัญ ซึ่งคนในชุมชนเป็นผู้เลือก ผู้กำหนด แต่เมื่อการอนุรักษ์ภูมิปัญญาตกอยู่ภายใต้อำนาจของการศึกษาในระบบโรงเรียนพร้อมทั้งถูกกำหนดให้มีการรักษาภูมิปัญญาของชุมชนไว้ในรูปของหลักสูตรท้องถิ่น หลักสูตรสถานศึกษา ชุมชนจึงตกอยู่ในฐานะของผู้มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ที่มีสามารถมีเอกสิทธิ์ในการตัดสินใจเลือกผลิตความรู้เพื่อการดำรงชีวิตอีกต่อไป ด้วยระบบคิดของการอนุรักษ์ตามความหมายของการศึกษาในระบบโรงเรียนซึ่งมองว่าภูมิปัญญาของชุมชนเป็นความรู้ที่ไม่สมสมัย หรือความรู้ที่ ล้าหลัง ตกยุค ดังนั้นการอนุรักษ์ภูมิปัญญาจึงเป็นการนำภูมิปัญญามาเก็บไว้ให้คนรุ่นใหม่ได้รับรู้เพื่อป้องกันการสูญหายของภูมิปัญญาไปจากชุมชน ความหมายของการอนุรักษ์เช่นนี้จึงเป็นทัศนะการมองภูมิปัญญาในฐานะความรู้ที่ไม่มีการปรับเปลี่ยน สร้างสรรค์ เมื่อภูมิปัญญาถูกมองในฐานะความรู้ที่หยุดนิ่งเช่นนี้แล้วคุณค่าของภูมิปัญญาจึงเป็นเพียงคุณค่าของคนในยุคหนึ่งแต่ไร้คุณค่าสำหรับชุมชน สังคมในยุคปัจจุบัน ดังปรากฏในทัศนะการมองภูมิปัญญาของอาจารย์ท่านหนึ่งที่ว่า

ที่เสียดายก็เป็นเรื่องของประเพณีของชุมชน ท้องถิ่น เสียดายว่าคนรุ่นเก่าหลายคนที่เราไม่ได้บันทึกเชิงสัมภาษณ์หรือทำเป็นประวัติชุมชนและท้องถิ่น ซึ่งก็ยังมีเหลืออยู่เยอะครับ เพราะว่าตั้งแต่ 200 ปี ชุมชนแห่งนี้ครับ...

ทัศนะการมองภูมิปัญญาตามแบบแผนของการศึกษาในระบบโรงเรียนซึ่งมักกล่าวถึงภูมิปัญญาที่ชุมชนมิได้นำมาใช้ประโยชน์พร้อมทั้งการเสนอให้เห็นภาพความสำคัญของภูมิปัญญาชุดนั้นในฐานะของการเป็นของเก่าแก่ โบราณ ทั้งนี้เพื่อให้คนในชุมชนเห็นความสำคัญ พร้อมกับเร่งรีบที่จะนำของโบราณเหล่านั้นกลับคืนมา จึงเป็นสิ่งที่โรงเรียนจัดดำเนินการ โดยแนวทางเช่นนี้นอกจากชุมชนจะมีได้รับประโยชน์จากความรู้ในมิติของการดำรงชีวิตแล้ว เนื่องจากความรู้เหล่านั้นมิได้ถูกนำ

มาสร้างสรรค์ ปรับเปลี่ยน ใช้ประโยชน์เป็นเวลานาน และในส่วนของผู้เรียนก็สามารถนำความรู้ที่หยุดนิ่ง ไม่มีความเป็นพลวัตไปใช้ประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตในสภาพการณ์ปัจจุบันได้เช่นเดียวกัน ดังนั้นการนำความรู้ที่มีได้ถูกนำมาใช้ประโยชน์เป็นเวลานานมาเก็บรักษาไว้ในแบบแผนของหลักสูตร จึงสามารถทำให้ผู้เรียนมองเห็นคุณค่าของภูมิปัญญาแต่อย่างใด ยิ่งไปกว่านั้นยังเป็นการต่อยอด ขั้ว ขัดถึงความรู้คุณค่าของความรู้เมื่อเปรียบเทียบกับความรู้วิชาการของโรงเรียนซึ่งแม้จะเป็นความรู้ตายตัวแต่ก็สามารถนำไปใช้ประโยชน์ในการศึกษาต่อระดับสูง การประกอบอาชีพในภาคอุตสาหกรรมได้

เมื่อภูมิปัญญาถูกมอง ให้ความหมายในฐานะความรู้ที่หยุดนิ่ง คงที่ ดังนั้นการค้นหาภูมิปัญญาในชุมชนจึงถูกกำหนดในรูปแนวนโยบายของรัฐเพื่อการนำเอาภูมิปัญญาเหล่านี้มาบรรจุไว้ในพื้นที่ความรู้วิชาการของโรงเรียน ทั้งในแบบแผนของหลักสูตรท้องถิ่น หลักสูตรสถานศึกษา และการเป็นพื้นที่สำหรับการเรียนรู้ของผู้เรียนที่ถูกเรียกว่าแหล่งเรียนรู้หรือฐานข้อมูลการเรียนรู้ในชุมชน การจัดดำเนินการเช่นนี้ต่อภูมิปัญญานั้นว่าเป็นแบบแผนการกำกับ กระทบต่อความรู้ เพื่อให้ผู้เรียนได้ศึกษาเรียนรู้ รวมถึงฐานข้อมูลการเรียนรู้ในชุมชนยังเป็นแบบแผน กฎเกณฑ์ประการหนึ่งที่กำหนดให้บรรจุภายในหลักสูตรสถานศึกษา ด้วยกฎเกณฑ์ของการกำหนดให้โรงเรียนต้องแสวงหาแหล่งเรียนรู้ในชุมชนเพื่อนำมาสร้างเป็นฐานข้อมูลการเรียนรู้ ดังนั้นโรงเรียนจึงมีหน้าที่จัดดำเนินการสำรวจภูมิปัญญาในชุมชน เหมือนหนึ่งภูมิปัญญาเป็นความรู้ที่ดำรงอยู่เพื่อรอคอยให้ผู้รู้มาค้นพบ และเมื่อค้นพบภูมิปัญญาแล้วโรงเรียนก็ทำหน้าที่จัดการกระทบตราบ ให้ชื่อแก่ภูมิปัญญาในแต่ละมิติของการเรียนรู้ ซึ่งภูมิปัญญาที่โรงเรียนวัดภูมิรู้ค้นพบซึ่งถูกแสดง จัดเก็บไว้ในหลักสูตรสถานศึกษา อันประกอบด้วย 11 ฐานข้อมูลการเรียนรู้ ได้แก่ กลองยาว-แคนวงประยุกต์ ปีพาทย์ ดนตรีไทย แคนวงประยุกต์ หัตถกรรมพื้นบ้าน โรงสีข้าว แพทย์แผนโบราณ ช่างฝีมือ ช่างยนต์ พิธีกรรมทางศาสนา วัฒนธรรมพื้นบ้าน และการเกษตร นอกจากนี้ในแต่ละฐานข้อมูลการเรียนรู้ยังได้มีการระบุกำหนดให้มีผู้รู้ประจำฐาน ทั้งนี้การสร้างฐานข้อมูลการเรียนรู้ก็เพื่อผลประโยชน์ของโรงเรียนในการหยิบใช้ความรู้แต่ละด้านได้อย่างสะดวก เช่น ฐานข้อมูลด้านกลองยาว แคนวงประยุกต์ และฐานข้อมูลด้านการเกษตรซึ่งถูกนำมาใช้สำหรับการเป็นส่วนหนึ่งของหลักสูตรท้องถิ่นและหลักสูตรสถานศึกษา พร้อมกับการเชิญผู้รู้ประจำฐานข้อมูลการเรียนรู้ให้เข้ามาร่วมจัดการเรียนการสอนกับโรงเรียน ขณะที่ฐานข้อมูลการเรียนรู้ด้านอื่นๆถูกกำหนดให้เป็นพื้นที่สำหรับการแสวงหาความรู้ของผู้เรียน การกระทบตราบแก่ภูมิปัญญาในแบบแผนของฐานข้อมูลการเรียนรู้ โดยนัยหนึ่งเป็นการใช้อำนาจของความรู้วิชาการเพื่อการกำกับต่อภูมิปัญญาในลักษณะของการจัดระเบียบภูมิปัญญาภายใต้ความรู้วิชาการ เช่น การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาบรรจุภายในหลักสูตร แสดงถึงการกำกับ กดทับต่อภูมิ

ปัญญาท้องถิ่นอย่างกระจ่างชัด ซึ่งมีผลให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นต้องถูกจัดระเบียบตามแบบแผน กฎเกณฑ์ของหลักสูตร อันมีนัยของการจัดความรู้ให้อยู่ในกรอบของเนื้อหา เวลาเรียน การประเมินผล ส่วนการเชิญผู้รู้มาถ่ายทอดความรู้แก่ผู้เรียนนั้นผู้รู้ก็ต้องปฏิบัติตามแบบแผน แนวทางของความรู้ที่ระบุในหลักสูตร และการที่ผู้เรียนไปศึกษาเรียนรู้กับผู้รู้ตามที่ถูกกำหนดเป็นฐานข้อมูลการเรียนรู้ ก็ย่อมทำให้ผู้รู้ต้องปรับตัวให้เข้ากับแบบแผนความรู้วิชาการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเด็นของการถ่ายทอดสาระความรู้อย่างเป็นลำดับขั้นตอนซึ่งเป็นหลักการถ่ายทอดความรู้ในเชิงเทคนิค

การที่ภูมิปัญญายอมรับต่อแบบแผน กฎเกณฑ์ของความรู้วิชาการตามแบบแผนการสร้างฐานข้อมูลการเรียนรู้ ก็ด้วยความเชื่อมั่นต่อความรู้วิชาการของโรงเรียนซึ่งหากผู้เรียนสำเร็จการศึกษา ก็ย่อมหมายถึงการมีแหล่งงานรองรับ มีรายได้ มีสวัสดิการ ขณะที่ผู้เรียนที่มีความรู้ตามแบบแผนของภูมิปัญญาไม่สามารถเข้าถึงการประกอบอาชีพตามแบบแผนของภาคอุตสาหกรรม หรือการมีรายได้ มีสวัสดิการได้ เนื่องจากภูมิปัญญาเป็นความรู้ที่ถูกสร้างขึ้นเพื่อการดำรงชีวิต ภูมิปัญญาจึงมิได้เป็นความรู้ที่สามารถนำไปใช้ประโยชน์ต่อการพัฒนาระบบเศรษฐกิจ อุตสาหกรรมได้ ความเหนือกว่าของความรู้วิชาการในเชิงอุดมการณ์เช่นนี้จึงมีผลให้ภูมิปัญญายอมรับต่อความด้อยค่าในเชิงความรู้ พร้อมกับยอมรับต่อแนวปฏิบัติ กฎเกณฑ์ของความรู้วิชาการ ดังนั้นป้ายฉลากการเป็นฐานข้อมูลการเรียนรู้ และการที่คนถูกบรรจุอยู่ภายในพื้นที่ฐานข้อมูลการเรียนรู้จึงนำพาความภาคภูมิใจมาสู่บุคคลเหล่านั้นในฐานะของการได้รับการยอมรับจากความรู้วิชาการ ขณะที่คนที่มีได้รับป้ายฉลากของการเป็นผู้รู้ประจำฐานข้อมูลการเรียนรู้ก็จะอยู่ในฐานะของความด้อยกว่าในเชิงความรู้ ลำดับชั้นเชิงความรู้ของคนซึ่งถูกการศึกษาผู้กำหนด กำกับ จึงแสดงนัยถึงตัวตนของภูมิปัญญาที่แปรเปลี่ยนไปโดยการยึดโยงกับความรู้วิชาการ ภูมิปัญญาจึงต้องแสดงตัวตน ปรับตนเองให้สอดคล้องกับแบบแผน แนวทาง กฎเกณฑ์ของความรู้วิชาการ ดังที่ผู้รู้ในชุมชนท่านหนึ่งกล่าวว่า “ถ้าทางโรงเรียนมาเชิญก็รู้สึกภูมิใจ แต่มันก็เป็นไปไม่ได้หรอก ไม่นานะ...ความรู้คนละแบบกัน เหมือนลุงไปสอนเขาก็ไม่รู้เรื่องกันแล้ว เขาเรียนมาเขาก็ต้องทันสมัยกันแล้ว เดียวนี้เขาสบายพัฒนาแล้ว...ลุงอยู่สมัยโบราณ...” และ “ครูเขาก็ให้เด็กมาถามเรื่องทำขนมขึ้นกับคุณยาย ก็ดีนะ...ดีกว่าที่ไม่ถูกถาม...”

คุณค่าของภูมิปัญญาซึ่งถูกการศึกษาทำให้เชื่อว่าจะมีคุณค่าก็ต่อเมื่อความรู้เหล่านั้นต้องเข้ามาสู่แบบแผน กฎเกณฑ์ของการศึกษา ซึ่งหมายถึงแบบแผน กฎเกณฑ์ของความรู้วิชาการ ดังนั้นฐานข้อมูลการเรียนรู้ที่การศึกษาเป็นผู้สร้างจึงเป็นอีกแบบแผนหนึ่งซึ่งทำหน้าที่ดีตรา รับรองการเป็นความรู้ของภูมิปัญญา ซึ่งมีได้มีนัยของการดีตราในฐานะของความรู้เพื่อการดำรงชีวิต แต่เป็นการชี้ว่าภูมิปัญญาชุดนั้นอยู่ในความควบคุม ดูแลของความรู้วิชาการตามแบบแผนของการศึกษาในระบบโรงเรียน ซึ่งการศึกษาจะเรียกใช้เมื่อไรก็ได้ การที่คนในชุมชนไม่สามารถให้คุณค่าหรือตัดสิน

ความมีคุณค่าของความรู้ที่ตนเองเป็นผู้สร้างเพื่อการสร้างสรรค์ ปรับปรุงความรู้ให้มีความสอดคล้องกลมกลืนกับวิถีการดำรงชีวิต แต่กลับยอมรับต่อการตัดสินคุณค่าของความรู้ด้วยระเบียบ กฎเกณฑ์ มาตรฐานของความรู้วิชาการด้วยการกำหนดให้ภูมิปัญญาดำรงอยู่ในฐานะของการเป็นความรู้ที่หยุดนิ่งพร้อมรอคอยให้การศึกษาเข้ามาจัดกระทำ การ ศักดิ์ศรี คุณค่าของภูมิปัญญาซึ่งยึดโยงอยู่กับการศึกษาเช่นนี้จึงมีผลต่อการแปรเปลี่ยนอัตลักษณ์ ตัวตนของภูมิปัญญาเดิมของชุมชนซึ่งเป็นความรู้ที่สร้างขึ้นจากการที่คนมีความสัมพันธ์กับบริบทที่เกิดขึ้นในวิถีการดำรงชีวิต มีการเรียนรู้ ปรับเปลี่ยนความรู้ให้มีความสอดคล้องกับการดำรงชีวิต ปรับเปลี่ยนไปสู่อัตลักษณ์ใหม่ของภูมิปัญญาซึ่งมีต้องอาศัยการสร้างสรรคปรับเปลี่ยนความรู้ เพียงแต่นำความรู้นั้นไปเทียบค่ากับกฎเกณฑ์ แบบแผนความรู้วิชาการ ซึ่งตามแนวทางเช่นนี้มีผลให้สายสัมพันธ์ในการถ่ายทอดความรู้ สร้างสรรค์ความรู้ร่วมกันระหว่างผู้ถ่ายทอดความรู้และผู้เรียนรู้มีอาจเกิดขึ้นได้ เนื่องจากระบบความสัมพันธ์เช่นนี้ถูกแปรเปลี่ยนไปสู่ความสัมพันธ์ระหว่างครูซึ่งหมายถึงครูภูมิปัญญาและผู้เรียน ซึ่งความรู้ที่นำมาถ่ายทอดก็ถูกจัดดำเนินการในรูปหลักสูตร ซึ่งมีได้เป็นความรู้ที่สามารถนำไปใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิตจริงภายในชุมชนได้ ดังทัศนะของคนที่จะสะท้อนคุณค่าของภูมิปัญญาที่ถูกตีตรารับรองจากการศึกษาในระบบโรงเรียนที่ว่า

ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เอาเข้ามาสู่โรงเรียนมีคุณค่ามากกว่าที่อยู่ในชุมชนเฉยๆ เข้ามาอยู่ในโรงเรียนมันมีประโยชน์ มันทำให้เด็กได้รู้ เด็กจะเป็นคนสืบทอดภูมิปัญญาได้ยั่งยืน แต่ถ้าอยู่ในชุมชนสมัยวัดวาคนทีสานตระกร้าแกแตกาย คนที่เขาจะมาสืบทอดอันนี้ไม่มี...ไม่ต้องอื่นไกล อย่างสุขวัญข้าว สมมติคนรุ่นก่อนยังอยู่ เขียวเข้ามาไม่สูญแน่ ตอนนีสูญไป เพราะไม่มีใครสืบทอด...

การอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นตามแบบแผนที่โรงเรียนเป็นผู้ดำเนินการในลักษณะของการกำหนดพื้นที่ของภูมิปัญญาในแบบแผนฐานข้อมูลการเรียนรู้ เพื่อให้ผู้เรียนเข้าไปศึกษา เรียนรู้ตามข้อกำหนดของหลักสูตร แม้ในด้านหนึ่งจะนำพามาซึ่งความสุข ความภาคภูมิใจแก่ชาวบ้านที่มีผู้มองเห็นคุณค่าในเชิงความรู้ แต่ที่ลึกซึ้งยิ่งไปกว่านั้น ย่อมแสดงให้เห็นถึงการมีคุณค่า มีศักดิ์ศรีของคนที่มีได้ถูกยึดโยงกับการที่ตนเองเป็นผู้สร้างความรู้ ปรับเปลี่ยนความรู้ ให้เหมาะสม สอดคล้องกับวิถีการดำเนินชีวิต หากแต่โดยนัยนี้ ศักดิ์ศรีคุณค่าของคนรวมถึงระบบความรู้ซึ่งคนเป็นผู้สร้าง กลับถูกลดทอนและอธิบายโดยอาศัยกรอบความคิดของการศึกษาในระบบโรงเรียน ซึ่งเท่ากับว่าภูมิปัญญาของชุมชน ก็มีได้มีอะไรที่แตกต่างไปจากวัตถุชิ้นหนึ่งที่ไม่มีค่าโดยตัวเอง ซึ่งหากไม่มีผู้ใดค้นพบและนำไปใช้ สิ่งนั้นก็ยังคงเป็นวัตถุที่ไม่มีคุณค่า แต่ตราบดีก็ตามมีผู้ค้นพบและนำไปใช้ ไม่ว่าจะในลักษณะของ

การใช้เป็นส่วนประกอบ หรือในลักษณะอื่นใด วัตถุชิ้นนั้นก็จะถูกมองว่ามีคุณค่า โดยลักษณะเช่นนี้
อัตลักษณ์ตัวตนของภูมิปัญญาจึงถูกแปรเปลี่ยนไปตามกฎเกณฑ์ แบบแผนความรู้ของการศึกษาใน
ระบบโรงเรียน

การประกาศความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นด้วยพิธีกรรมของโรงเรียน

การต่อยอดต่อความสำคัญของอัตลักษณ์ใหม่ของภูมิปัญญาอันเป็นการยอมรับอัตลักษณ์
เฉพาะของการศึกษาอีกประเภทหนึ่งถูกแสดงภายใต้การจัดแสดงผลงานวิชาการและงานมหกรรมแห่ง
ธงสงกรานต์ซึ่งโรงเรียนวัดภูมิรู้เป็นผู้จัดดำเนินการ โดยภายในงานนี้ถูกเชื่อมโยงกับประเพณีแห่ง
สงกรานต์ อันเป็นการจำลองประเพณีของชุมชนให้อยู่ในรูปงานวิชาการโรงเรียน พร้อมทั้งนำผลงาน
วิชาการด้านหลักสูตรท้องถิ่น หลักสูตรสถานศึกษามาจัดแสดง และเชิญผู้เชี่ยวชาญด้านการศึกษา
จากสถาบันการศึกษาต่างๆ อาจารย์ รวมถึงคนในชุมชนเข้าร่วมงาน เพื่อประกาศให้เห็นความ
สำคัญของภูมิปัญญาที่ถูกนำมาใช้ในรูปแบบของหลักสูตรท้องถิ่น และหลักสูตรสถานศึกษา การ
จัดแสดงผลงานที่ยิ่งใหญ่เช่นนี้ประหนึ่งให้คนในชุมชนเห็นและเชื่อว่า มีเพียงการศึกษาในระบบโรง
เรียนเท่านั้นที่จะนำพาภูมิปัญญาของชุมชนไปสู่การสืบต่อ สร้างสรรค์ภูมิปัญญา และทำให้ลูกหลาน
รัก ผูกพันกับชุมชน ซึ่งอีกนัยหนึ่งที่แฝงเร้นภายใต้การจัดแสดงผลงานนี้ก็เพื่อให้ชุมชนตระหนักใน
ความด้อยค่าของภูมิปัญญา ที่ต้องอาศัยการศึกษาในระบบโรงเรียนเป็นพื้นที่สำหรับการประกาศ
ความสำคัญของภูมิปัญญา ดังทัศนะของอาจารย์ผู้ประกาศความสำเร็จของการนำ ภูมิปัญญา
เข้ามาสู่แบบแผนความรู้วิชาการที่ว่า

เรารู้พื้นจริงๆของเก่า ทำในเชิงประจักษ์ คือนอกจากจะเป็นการเรียนการสอนที่เขาไม่
ได้เห็นเท่าไร คืออยู่ในห้อง ผมก็พยายามเชิญชวนให้ผู้ปกครองมาดู เขาเห็นก็คือหลังจากที่เราเรียน
ไปแล้ว เราจัดนิทรรศการให้เขาดูว่านี่คือผลงานที่เกิดจากการสร้างสรรค์ของลูกหลานพวกเรา ใน
ลักษณะให้เขามาประเมิน ดูชิ้นงานที่มีหลากหลายทั้งวิทยาการสมัยใหม่ เนื้อหาที่เราจำเป็นต้องรู้ทั้ง
ความเป็นไทยและสากล ขณะเดียวกันก็มีเรื่องของชุมชน ท้องถิ่น กับข้าวกับปลา เรื่องประเพณีให้
เขาได้ชม เขาก็บอกเอ๊ะเราก็ทำสอดคล้อง ดีไม่ดีเราจะทำให้อีกกว่าประเพณีเขาด้วยซ้ำไป เพราะ
เราจัดระบบได้ดีกว่าไม่ว่าเรื่องรูปแบบการนำเสนอ เรื่องของเวลาที่ชัดเจน...เขาโอเคเรื่องนี้ ได้ดัง
เรื่องเก่าๆมา เขาพอออกพอใจ ดูจากสายตา ดูจากแบบประเมินความพอใจครับ...

การมอบอำนาจหน้าที่ในการสร้างความสำคัญให้แก่ความรู้ของชุมชนตามแบบแผนการ
ดำเนินงานของโรงเรียน นอกจากจะสะท้อนให้เห็นถึงการไร้ซึ่งอำนาจของคนในชุมชนที่จะแสดงเอก

ลักษณะ คุณค่าของความรู้ให้เป็นที่ปรากฏ และต้องอาศัยพื้นที่ของโรงเรียนเป็นที่แสดงตัวแล้ว ยังเป็นการแสดงถึงความสำเร็จของการศึกษาในระบบโรงเรียนที่สามารถทำให้คนในชุมชนยอมรับที่จะเข้ามาร่วมปฏิบัติหน้าที่กับโรงเรียน ในฐานะของการเป็นผู้ปฏิบัติตามกรอบ กฎเกณฑ์มาตรฐานความรู้วิชาการของโรงเรียน โดยนัยเช่นนี้การจัดมหกรรมวิชาการของโรงเรียนจึงเป็นพื้นที่ของการประกาศให้คนในชุมชนรับรู้ร่วมกันถึงความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นซึ่งถูกอธิบายภายใต้หลักสูตรอันเป็นระบบความรู้ของโรงเรียน ดังนั้นการร่วมยอมรับต่อการแปรเปลี่ยนอัตลักษณ์ของภูมิปัญญาให้มีความสอดคล้องกับแบบแผน กฎเกณฑ์ความรู้ตามแบบแผนของหลักสูตรจึงเป็นสิ่งที่จำเป็นและสำคัญยิ่งกว่าความรู้ภูมิปัญญาที่ไม่ได้ถูกมอง และให้ความหมายผ่านความรู้วิชาการของโรงเรียนแต่อย่างใด

ส่วนที่ห้า การสร้างความชอบธรรมต่อผู้พลัดหวังจากระบบการศึกษา ด้วยการเรียนความรู้ท้องถิ่น

ภูมิปัญญาของชุมชนทั้งในเรื่องประเพณีแห่งสงกรานต์ กลัวย แคนวประยุคต์ ที่ถูกจัดระเบียบแบบแผนในรูปของหลักสูตรท้องถิ่น และหลักสูตรสถานศึกษา เพื่อถ่ายทอดสำหรับผู้เรียน แม้จะเป็นสิ่งที่ถูกอธิบายให้สังคมรับรู้ภายใต้การสร้างจิตสำนึกของคนให้เกิดความรัก ความผูกพัน และพร้อมที่จะทำหน้าที่เป็นผู้สร้างสรรค์ ปรับปรุงชุมชน รวมถึงดำรงชีวิตอยู่ภายในชุมชน หากแต่การที่คนในชุมชนมิได้มีเป้าหมายเพื่อการดำรงชีวิตโดยการใช้ความรู้ที่คนในชุมชนเป็นผู้สร้าง เพื่อการดำรงอยู่ภายในชุมชน แต่คนถูกทำให้เชื่อว่าการได้รับสถานภาพทางสังคมในระดับสูงเป็นสิ่งที่มีความสำคัญและจำเป็นยิ่งกว่า ซึ่งหมายถึงการต้องพึ่งพิงความรู้จากภายนอกอันเป็นความรู้เชี่ยวชาญเฉพาะ ที่สามารถนำคนเข้าสู่ระบบการจ้างงานในภาคอุตสาหกรรมได้ เมื่อเป็นเช่นนี้การเรียนภูมิปัญญาท้องถิ่นในรูปความรู้วิชาการจึงถูกประทับตราให้เป็นความรู้ระดับรองตั้งแต่เริ่มแรก

ด้วยฐานะ ตำแหน่งของภูมิปัญญาที่ถูกจัดเป็นความรู้ระดับรองในระบบความรู้ของโรงเรียน ปรากฏชัดจากการสอนแคนวประยุคต์ในวิชาดนตรี ศิลปะ ส่วนประเพณีแห่งสงกรานต์และกลัวย แม้จะถูกนำมาสอนในหลายวิชา แต่ก็ยังเป็นเพียงการนำเนื้อหาสาระเพียงเล็กน้อยมาสอนตามกรอบ กฎเกณฑ์เฉพาะของแต่ละรายวิชา รวมถึงในบางรายวิชา และบางช่วงเวลาก็จะมีการเชิญชาวบ้าน ซึ่งมีได้มีความรู้วิชาการตามแบบแผนของการศึกษาในระบบโรงเรียนมาถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่นเหล่านี้ ซึ่งแบบแผนความรู้ที่ชาวบ้านสอนก็จะถูกกำกับ แนะนำ ดูแลจากครูผู้มีความรู้เหนือกว่าอีกต่อหนึ่ง ส่วนในด้านของผู้เรียนซึ่งมิได้มองว่าความรู้ท้องถิ่นจะสามารถทำประโยชน์ในลักษณะของการนำพาผู้เรียนไปสู่การประกอบอาชีพในภาคอุตสาหกรรมได้ การเรียนภูมิปัญญาจึงเป็นเพียงการเรียนเพื่อรู้

เช่น "ครูเขาก็บอกว่าแห่งสงกรานต์ กลัวย เป็นหลักสูตรของโรงเรียน นักเรียนจึงต้องเรียน... ก็สนุกดี ทำให้เราได้รู้จักอะไรหลายอย่าง ก็ไม่ยากค่ะ คณิตศาสตร์ยากกว่า เราต้องขยัน ไปเรียนพิเศษ เพราะเราก็ต้องเรียนต่อในชั้นสูงๆ ต่อไป..."

ในทัศนะของการเรียนภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ถูกให้ความหมายแต่เพียงการเรียนรู้โดยที่มิได้ให้ความสำคัญกับการนำความรู้ที่ได้ไปเชื่อมโยงกับวิถีการดำรงชีวิต ความรู้เช่นนี้จึงมิได้มีประโยชน์ หรือมีความหมายใดๆ แก่ผู้เรียน และในอีกมิติหนึ่งการที่ผู้เรียนมีความคุ้นเคยกับความรู้เหล่านี้เนื่องจากในชีวิตประจำวันของผู้เรียนต้องสัมผัส เรียนรู้ร่วมกับพ่อ แม่ ซึ่งผู้เรียนมองว่าเป็นชีวิตที่มีความเหน็ดเหนื่อย ยากลำบาก ดังนั้นการนำความรู้นี้เข้ามาสอนกันในโรงเรียนอีก จึงเป็นสิ่งที่ถูกมองว่าเป็นการจำกัดพื้นที่ของคนในชุมชนชนบทต่อการเข้าสู่พื้นที่ของการประกอบอาชีพประเภทอื่นในภาคอุตสาหกรรม

ถ้าครูทำในลักษณะหลักสูตรท้องถิ่นนี้เป็นการจำกัดสิทธิในการศึกษาของแต่ละชุมชน เหตุผลผู้ทำสวณยางมาสร้างสวณยางเพื่อให้ลูกสืบทอดบรรพบุรุษ ชั่วโคตรมันก็ทำแต่สวณยาง พวกทำนาเอาหลักสูตรท้องถิ่นมาให้ทำนา เพื่อให้ลูกหลานสืบทอดบรรพบุรุษโคตรของมันทำนาตลอดไป...นี่จำกัดสิทธิของบุคคลในท้องถิ่นหรือไม่ละ คิดใหม่ พวกเขาไม่มีโอกาสไม่มีทางไปนี้ ก็เรามาสอนวิชาท้องถิ่นกัน... แล้วพ่อแม่ของทุกคนนะ เป้าหมายคืออะไร ไม่ใช่เป้าหมายให้มันเรียนสูงๆ แล้วกลับมาทำนาเหมือนพ่อแม่ ไม่ใช่เป้าหมายตัวนั้น...

การมองภูมิปัญญาที่สอนในโรงเรียนในฐานะของความรู้ที่จำกัดสิทธิของผู้เรียนเช่นนี้ ดังนั้นภาพที่ปรากฏ จึงได้แก่ การตั้งคำถามต่อการเรียนภูมิปัญญาของโรงเรียน ซึ่งทั้งนี้ทั้งนั้นก็มิได้หมายความว่าภูมิปัญญาที่ถูกนำมาสอนในโรงเรียนทุกประเภทจะถูกตั้งคำถามทั้งหมด มีเพียงความรู้บางประเภทเท่านั้นที่คนมองว่าเป็นสิ่งยากลำบาก และไม่สามารถนำมาซึ่งผลประโยชน์ในรูปรายได้มากนัก เช่น การทำนา ซึ่งจะถูกตั้งคำถามอยู่เสมอ ขณะที่ผู้เรียนก็ได้เรียนด้วยความสมัครใจ แต่ขณะเดียวกันความรู้ด้านการแปะแคนกลับมิได้ถูกตั้งคำถาม เนื่องจากแคนสามารถนำมาใช้ประโยชน์ในการแสวงหารายได้ในรูปตัวเงินจากการรับแปะแคนในงานพิธีต่างๆ คุณค่าของภูมิปัญญาในอีกมุมมองหนึ่งของคนจึงเป็นคุณค่าที่ถูกเชื่อมโยงกับเรื่องรายได้

สำหรับผู้ที่ไม่สามารถฟันฝ่า ใต้เต้ากำแพงของระบบการศึกษาเข้าไปได้ ซึ่งหมายถึงผู้ไม่มีงานทำ ไม่สามารถสอบเข้าศึกษาต่อในระดับสูงได้ ความรู้ท้องถิ่นได้ถูกอธิบาย ให้ความหมายในฐานะความรู้ปลอมใจสำหรับผู้พ่ายแพ้ เพื่อนำความรู้เหล่านี้กลับมาใช้ในชุมชน ซึ่งถึงแม้ว่าความรู้

ท้องถิ่นที่สอนในโรงเรียนมิได้ให้ประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตอยู่ภายในชุมชนมากนัก เนื่องจากฐานความรู้ที่กำกับภูมิปัญญาเป็นฐานความรู้วิชาการซึ่งเต็มไปด้วยระเบียบ กฎเกณฑ์การมองความรู้ที่แยกขาดออกจากกันเป็นส่วนเลี้ยว ซึ่งมีผลให้ผู้เรียนมีความรู้แต่เพียงผลผลิตของภูมิปัญญา ดังนั้นหากผู้พลัดหวังจากระบบการศึกษาจะกลับมาใช้ชีวิตอยู่ภายในชุมชน ก็มิอาจใช้ความรู้ภูมิปัญญาที่เรียนตามแบบแผนของโรงเรียนมาใช้ประโยชน์ได้อย่างเหมาะสม การเลือกหยิบความรู้ที่ได้รับจากพ่อแม่มาใช้จึงเป็นทางเลือกสำคัญต่อการดำรงชีวิตอยู่ภายในชุมชน เพราะความรู้เหล่านั้นมีความเหมาะสมสอดคล้องกับการดำรงชีวิตอยู่ในชุมชนมากกว่าความรู้ภูมิปัญญาที่ถ่ายทอดกันภายในโรงเรียน

ด้วยเทคโนโลยีของอำนาจในการผนวกรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่การศึกษาในระบบโรงเรียนซึ่งกระทำผ่านปฏิบัติการของความรู้วิชาการในแบบแผนของหลักสูตร การนำชาวบ้านเข้ามาสู่โรงเรียนในฐานะผู้ถ่ายทอดสาระความรู้ภูมิปัญญา การสร้างพิธีกรรมความยิ่งใหญ่แก่การศึกษาที่สามารถนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาจัดระเบียบในรูปของหลักสูตรได้ รวมถึงการรับรอง ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้วยมาตรฐานความรู้ของโรงเรียน ล้วนเป็นอำนาจที่ซับซ้อนที่ทำให้ภูมิปัญญายอมรับต่อความรู้วิชาการของโรงเรียน พร้อมกับยินดีที่จะสวมรับอัตลักษณ์ ตัวตนของการศึกษาในระบบโรงเรียนในฐานะสิ่งที่นำมาซึ่งความภาคภูมิใจ อันมีนัยถึงการสลายตัวตนของภูมิปัญญาท้องถิ่น และการที่ทุกฝ่ายในสังคม ทั้งนักวิชาการ ประชาชน รวมถึงคนในชุมชนชนบทต่างมองไม่เห็นอำนาจของความรู้ที่เข้ามาจัดกระทำทำให้เกิดการสลายตัวตนของภูมิปัญญาท้องถิ่นนี้ จึงเป็นความสำเร็จของการศึกษาที่สามารถอำพรางความรุนแรงของอำนาจที่กระทำต่อภูมิปัญญาและคนในชุมชนชนบทไว้ได้ ภายใต้การสร้างระบอบความจริงชุดใหม่ของความรู้วิชาการที่ผนวกภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่แบบแผนความรู้วิชาการของโรงเรียน

บทที่ 7

การศึกษาเพื่อสรรค์สร้างสังคมแห่งการเรียนรู้

การปรากฏของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 ในฐานะของกฎหมายเกี่ยวกับการศึกษาแห่งชาติ มีผลต่ออำนาจในการสร้างความจริงของการศึกษา โดยหัวใจสำคัญประการหนึ่งของแนวนโยบายที่ปรากฏในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติฉบับนี้ได้แก่ การกำหนดให้มีการปฏิรูปการศึกษา ซึ่งถูกสถาปนาให้เป็นภาคหนึ่งของการศึกษาที่ทรงอำนาจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งอำนาจในการผนวกรวมภูมิปัญญาของชุมชนเข้ามาสู่หลักการ กฎเกณฑ์ มาตรฐานความรู้วิชาการของโรงเรียน พร้อมทั้งการกำกับ/นิยามความหมายต่อแนวปฏิบัติเช่นนี้ว่า เป็นหนทางที่จะนำไปสู่ความเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ อันเป็นทางออกของวิกฤติการณ์ทางการศึกษา แต่ด้วยกรอบความคิดของการศึกษาในระบบโรงเรียนที่ควบคุม กำกับวิถีแห่งระบบความคิด รวมถึงแนวทางการปฏิบัติ จึงมีผลให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีอาจมีพลังในการขับเคลื่อนเพื่อนำพาชุมชน สังคมไปสู่ความเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ได้

ด้วยพลังอำนาจความรู้วิชาการที่แผ่กระจาย ครอบคลุมไปสู่ทุกส่วนของสังคมมาเป็นเวลาช้านาน ซึ่งมีผลให้การศึกษาถูกให้ความหมายในฐานะแบบแผนความรู้สำคัญเพียงหนึ่งเดียวของสังคม ดังนั้นการคลี่คลายต่อปัญหานี้จึงมีอาจกระทำได้เพียงการพิจารณาภาพที่ปรากฏเบื้องหน้าของการศึกษา เพราะหากกระทำเช่นนั้นก็เสมือนหนึ่งตกอยู่ในหลุมพรางของการศึกษาที่มีความลึกลับ ซับซ้อน อันมีอาจนำพาไปสู่หนทางของการแก้ไขปัญหาก็เพื่อชุมชนและสังคมได้อย่างแท้จริง การสืบค้นเพื่อเผยถึงเบื้องหลังแห่งความซับซ้อนและแยบยลของการศึกษา อันมีนัยถึงรากเหง้าแห่งปัญหาของการศึกษาที่ถูกปกปิด ซ่อนเร้น จนกระทั่งคนในชุมชน สังคม รวมถึงนักวิชาการ ต่างมีอาจข้ามผ่านมายาภาพของการศึกษาเช่นนี้ได้ จึงเป็นเรื่องที่มีความจำเป็นอย่างยิ่ง

การก่อเกิดชุมพลังอำนาจของการศึกษาซึ่งถูกแสดงในแบบแผนของมายาภาพที่ปิดกั้น จำกัดขอบเขตภูมิปัญญาของชุมชนให้มีฐานะต่ำกว่าความรู้วิชาการ ตลอดจนการสลายตัวตนของภูมิปัญญาด้วยการสวมรับอัตลักษณ์ ตัวตนของความรู้วิชาการ ตามแนวปฏิบัติของการปฏิรูปการศึกษาที่ได้ผนวกรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่การศึกษาในระบบโรงเรียน ซึ่งมีอาจนำพาให้คนในชุมชน สังคม พึ่งตนเองทางความรู้ได้ จึงนำไปสู่คำถามสำคัญประการแรกสุดอันเป็นคำถามที่มีต่อเป้าหมายหรือเจตจำนงของการศึกษาว่า แท้ที่จริงแล้วการศึกษามีเจตจำนงเพื่อชุมชน สังคม หรือมีเจตจำนงเพื่อสร้างความมั่งคั่ง รุ่งเรืองในภาคอุตสาหกรรมของประเทศ การพิจารณาเป้าหมายหรือเจตจำนงของการศึกษาเช่นนี้จะทำให้เห็นถึงเบื้องหลังของการศึกษา รวม

ถึงภาคปฏิบัติการจริงของการศึกษาที่ปรากฏ อันเป็นระบบปฏิบัติการเชิงอำนาจเพื่อสร้างความจริงอย่างสอดคล้องกับเจตจำนงของการศึกษา

การตั้งคำถามต่อเป้าหมายหรือเจตจำนงของการศึกษา จึงเป็นการวิเคราะห์จากสภาพการณ์ในปัจจุบันที่มีการกล่าวกันว่าขณะนี้การจัดการศึกษาของไทยได้มีการปรับเปลี่ยนเจตจำนงของการศึกษาให้เป็นเจตจำนงเพื่อชุมชนและสังคม พร้อมกับการหยิบยก/กล่าวถึงสาระในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติเพื่อเป็นเครื่องแสดงถึงแนวนโยบายของการศึกษาที่เปลี่ยนแปลงไป แต่การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวซึ่งดำเนินอยู่ภายใต้กรอบความคิดของระบบการศึกษา และถูกมองว่าเป็นการศึกษาที่ดี มีคุณค่า อันมีนัยถึงเจตจำนงของการศึกษาที่ยังคงเชิดชูไว้ซึ่งการพัฒนาประเทศไปสู่ความมั่งคั่ง เติบโตแก่ระบบเศรษฐกิจ อุตสาหกรรม แนวทางการปฏิรูปการศึกษาที่ปรากฏจึงเป็นการเปลี่ยนแปลงแบบแผนเชิงเทคนิค ที่ให้ความสำคัญแต่เพียงรูปลักษณ์ใหม่ของการศึกษา อาทิ การปรับศูนย์กลางการเรียนรู้ การปรับแบบแผน วิธีการจัดการเรียนการสอน การสร้างแบบแผนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษา การกำหนดแนวทางการบริหารจัดการแบบกระจายอำนาจ การสร้างแบบแผนความรู้ที่สอดคล้องกับความต้องการของชุมชน ท้องถิ่น ฯลฯ ซึ่งแบบแผนอันเป็นรูปลักษณ์ใหม่ของการศึกษาทั้งหลายทั้งปวงนี้ มิได้เป็นเรื่องราวใหม่ที่ให้ความสำคัญกับรากฐานความเป็นชุมชน ซึ่งหมายถึงว่า ระบบการศึกษายังให้ความสำคัญแก่ความรู้นำเข้าจากภายนอก ซึ่งเป็นความรู้ที่วางอยู่บนหลักการ กรอบคิดวิทยาศาสตร์ตามแบบแผนของโลกตะวันตก อันมีนัยถึงความรู้วิชาการทั้งหลายที่ผลิตและส่งผ่านกันภายในสถาบันการศึกษา ทั้งในระดับอุดมศึกษา มัธยมศึกษาและประถมศึกษา การผลิตและส่งต่อความรู้วิชาการที่เป็นไปอย่างตรงประเด็นของสถาบันการศึกษาทั้งสามระดับดำเนินไปเพื่อการบรรลุต่อเป้าหมายของการพัฒนาประเทศตามอุดมการณ์ของการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัยที่มุ่งให้ความสำคัญต่อความเติบโต มั่งคั่งของภาคอุตสาหกรรมเป็นหลักใหญ่ เป้าหมายของการจัดการศึกษาที่ถูกกำกับด้วยแนวนโยบายของการพัฒนาประเทศ พร้อมกับการผลิตความรู้วิชาการเพื่อพัฒนาคนให้ทำหน้าที่สร้างประโยชน์แก่ภาคอุตสาหกรรม คนจึงไม่แตกต่างจากวัตถุที่ถูกสกัดกั้นทางปัญญาด้วยความรู้ในแบบแผนของหลักสูตร การวัดและประเมินผล วิธีการจัดการเรียนการสอน ขณะเดียวกันการวิจัยก็ยังคงเป็นการพิสูจน์ ตรวจสอบข้อมูล ความรู้เพื่อชี้ถึงความมีประสิทธิภาพของระบบการศึกษา ดังนั้นการหลุดพ้นจากวังวนแห่งพัฒนาการย่อมเป็นไปได้ยาก แต่กลับยิ่งถูกผูกมัดด้วยอำนาจ เงินตรา ศักดิ์ศรี เกียรติยศที่ระบบการศึกษาหยิบยื่นให้

แต่ด้วยแนวทางการปฏิรูปการศึกษาซึ่งเป็นเพียงประดิษฐ์กรรมใหม่ของระบบการศึกษาที่ยังคงให้ความสำคัญแก่การพัฒนาระบบเศรษฐกิจ อุตสาหกรรม ซึ่งผู้มีอำนาจในสังคมเป็นผู้สร้างขึ้น ดังนั้นการขยายผลการปฏิบัติงานตามแนวทางของการปฏิรูปการศึกษาโดยบรรดานัก

วิชาการ ซึ่งถูกจัดกระทำในรูปของงานวิจัย แนวปฏิบัติของสถานศึกษา ทั้งแนวปฏิบัติเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมระหว่างโรงเรียนและชุมชนในการจัดการศึกษา แนวทางการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่น หลักสูตรสถานศึกษา ฯลฯ โดยการอ้างเหตุผล ความจำเป็นจากข้อกำหนด กฎเกณฑ์ที่ปรากฏในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ ล้วนเป็นการตอกย้ำให้เห็นถึงความสำคัญของการศึกษา ภายใต้รูปลักษณะของการปฏิรูปการศึกษา การทำหน้าที่ของนักวิชาการเช่นนี้จึงเสมือนหนึ่งการตกอยู่ภายใต้บ่วงอำนาจของการศึกษา ที่บรรดานักวิชาการซึ่งมิสามารถรู้เท่าทัน ต่างถูกใช้เป็นเครื่องมือในการสร้างความถูกต้อง ขอบธรรมแก่การศึกษา เมื่อเป็นเช่นนั้นแล้วจึงนำไปสู่คำถามที่สำคัญที่มีต่อนักวิชาการที่ว่า แท้ที่จริงแล้วบทบาท หน้าที่ของนักวิชาการควรเป็นเช่นไร ซึ่งหมายถึงว่า นักวิชาการควรทำหน้าที่ในการเป็นผู้ปฏิบัติตามระเบียบ กฎเกณฑ์ของผู้มีอำนาจในสังคม หรือนักวิชาการควรที่จะเป็นผู้ชี้นำสังคม หากมองว่านักวิชาการควรสร้างผลงานวิชาการเพื่อสนับสนุนส่งเสริมต่อแนวนโยบายของผู้มีอำนาจ ก็ย่อมมีนัยถึงการให้ความสำคัญแก่ประโยชน์ของผู้มีอำนาจในสังคมเป็นหลักใหญ่ ขณะที่ประโยชน์ที่พึงมีแก่ชุมชน สังคม ถูกจัดอยู่ในลำดับรอง อันมีผลให้คนต้องพึงพิง เกาะยึดต่อการศึกษา อันเป็นเรื่องที่มีความยากยิ่งที่จะนำพาสังคมไปสู่ความเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ที่แท้จริงได้ แต่ในทางกลับกันหากมองว่านักวิชาการคือผู้ชี้นำสังคม ก็ย่อมหมายถึงการเป็นผู้มองภาพการณ์ต่างๆในสังคมอย่างรอบด้าน และรู้เท่าทัน เพื่อมิให้ตกเป็นเครื่องมือของผู้มีอำนาจ มิเช่นนั้นแล้วการศึกษาเพื่อชุมชน สังคม อย่างแท้จริงย่อมมีอาจเกิดขึ้นได้

คำถามในประเด็นต่อมา อันเป็นคำถามเพื่อให้เกิดความกระจ่างชัดเกี่ยวกับเป้าหมายของการศึกษาไทยว่าควรมีทิศทางอย่างไร ซึ่งหมายถึงว่า การศึกษาควรที่จะทำหน้าที่รับใช้ชีวิตของคนในชุมชน สังคม หรือการศึกษาควรทำหน้าที่ในการสร้างความมั่งคั่ง เติบโตแก่ระบบเศรษฐกิจ อุตสาหกรรมของประเทศ หากทิศทางของการศึกษาดำเนินไปเพื่อชุมชน และสังคม เป้าหมายของการศึกษาก็จะเป็นเป้าหมายที่คนในชุมชน สังคม เป็นผู้มีส่วนร่วมในการกำหนด หรืออาจกล่าวได้ว่าคนเป็นเจ้าของเป้าหมายในการดำรงชีวิต ซึ่งหากการศึกษามีเป้าหมายเช่นนี้แล้ว การสร้างความรู้เพื่อสนองตอบต่อเป้าหมายก็ย่อมเป็นหน้าที่ของคนในชุมชน สังคมเช่นเดียวกัน ความหลากหลายของความรู้ที่เกิดขึ้นจากการที่คนมีความสัมพันธ์กับส่วนต่างๆในบริบทของการดำรงชีวิต พร้อมกับการปรับเปลี่ยน สร้างสรรค์ความรู้ ให้มีความเหมาะสม สอดคล้องกับวิถีการดำรงชีวิตอย่างต่อเนื่อง ตลอดเวลา ย่อมมีผลให้คนสามารถพึ่งตนเองทางความรู้ได้ แต่ในทางตรงกันข้าม หากการศึกษามีเป้าหมายเพื่อรับใช้สิ่งอื่น ที่มีวิถีการดำรงชีวิตของคนในชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป้าหมายในการสร้างความมั่งคั่ง เติบโตแก่ระบบเศรษฐกิจ อุตสาหกรรมของประเทศ ซึ่งเป็นเป้าหมายที่ผู้มีอำนาจในสังคมเป็นผู้กำหนด การทำหน้าที่ในการสร้างความรู้ก็

ย่อมที่จะมิได้เป็นหน้าที่ของคนในชุมชนอีกต่อไป แต่ความรู้เฉพาะอันจะนำไปสู่การสนองตอบต่อเป้าหมายนี้ย่อมเป็นอำนาจ หน้าที่ของผู้เชี่ยวชาญ ซึ่งคนในชุมชน สังคม มีหน้าที่เพียงการเป็นผู้รอบรู้ รับความรู้ พร้อมกับการถูกจัดวางฐานะ ตำแหน่งในตลาดจ้างงาน เพื่อการสร้างประโยชน์ให้แก่ภาคธุรกิจ อุตสาหกรรม

ข้อคำถามทั้งหลายทั้งปวงเหล่านี้มีอาจไขความกระจ่างและนำชุมชน สังคมให้หลุดพ้นไปจากวังวนแห่งปัญหาได้ หากจุดก่อรูปเชิงความคิดยังคงยึดติดฝังแน่นกับจารีตความรู้วิชาการ อันเป็นทัศนะการมองความรู้แบบแยกส่วน ซึ่งจะนำไปสู่การมองปัญหาแบบแยกส่วน เพราะหากการมองปัญหาเริ่มจากการรอบความคิดความรู้วิชาการก็ย่อมที่จะมีคำตอบสำเร็จรูปเตรียมเอาไว้แล้วตามกระบวนการวิธีการแสวงหาความรู้แบบวิทยาศาสตร์ และเพียงใช้เครื่องมือ เทคนิควิธีหาข้อพิสูจน์ ยืนยันข้อสมมติเบื้องต้น ทุกอย่างก็สำเร็จเสร็จสิ้น ด้วยกระบวนการเช่นนั้นนอกจากจะมีทำให้ชุมชนและสังคมหลุดพ้นจากปัญหา กลับยังเป็นการตอกย้ำถึงความถูกต้องชอบธรรมของกระบวนการวิธีแสวงหาความรู้แบบวิทยาศาสตร์ซึ่งแท้จริงก็คือสิ่งที่จำกัดขอบเขตความคิดของคนอยู่ทุกขณะ อิศรภาพทางการศึกษาและอิศรภาพทางปัญญาจักจะมีพึงบังเกิดขึ้นได้หากคนยังไม่สลัดความคิดและปัญญาออกจากการเกาะกุมของความรู้วิชาการที่วางอยู่บนฐานคิดวิทยาศาสตร์ที่เข้ามายึดครองพื้นที่ของความรู้เป็นเวลาหลายศตวรรษ

การคิดนอกกรอบมิได้หมายความว่าคิด กระทำการอันใดที่ปราศจากคุณค่าต่อสังคม หรือการเป็นแบบแผนที่ไร้ความหมาย หรือแบบแผนเชิงอำนาจเพื่อการกำกับ ควบคุมคนอื่น ๆ ในสังคม แต่การหลุดจากบ่วงความรู้วิชาการย่อมจะทำให้มองเห็นสรรพสิ่งทั้งหลายโดยรวมซึ่งต่างก็มีความสัมพันธ์ต่อวิถีการดำรงชีวิตของคน ทั้งสิ่งธรรมชาติ สิ่งเหนือธรรมชาติ และคนในสังคม ต่างก็เป็นผองเพื่อนที่ต้องอิงอาศัยซึ่งกันและกัน อันทำให้เกิดการสรรค์สร้างความรู้รอบด้านเพื่อสอดคล้องกับเป้าหมายที่คนเป็นผู้กำหนด โดยนัยเช่นนี้ซึ่งหมายถึงการสร้างความรู้บนฐานรากของชุมชนแต่ละถิ่นที่ อันจะทำให้คนมีอิสระทางความคิด และดำรงอยู่อย่างมีศักดิ์ศรี แต่หากเมื่อใดที่คนยังติดอยู่ภายใต้กรอบความคิดเดิม อันเป็นกรอบความคิดเชิงอำนาจ แม้ว่าจะมีการให้คุณค่าต่อสรรพสิ่งที่ไม่เคยมีที่ยืนทางสังคมมาก่อนรวมถึงสิ่งที่ถูกเบียดขับและมองว่าไร้คุณค่า ก็มีอาจนำพาสังคมให้รอดพ้นจากอำนาจไปได้ โดยนัยเช่นนี้จึงมิได้แตกต่างกันนักกับแนวนโยบายการปฏิรูปการศึกษาที่แสดงถึงการหยิบยกเอาสิ่งที่สังคมเรียกร้อง หรือสิ่งที่การศึกษาไม่เคยให้ความสำคัญกลับคืนมา ซึ่งหมายถึงภูมิปัญญาของชุมชน แต่การนำภูมิปัญญากลับมากลับเป็น การปฏิบัติภายใต้หลักการของจารีตความรู้วิชาการแบบเดิม ซึ่งหมายถึงความรู้วิชาการในรูปของหลักสูตร โดยนัยเช่นนี้ภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงถูกจัดกระทำให้อยู่ในรูปของความรู้สำเร็จรูป พร้อมกับการจัดจำแนกความรู้เพียงส่วนเดียวเพื่อสอนเพียงสาระความรู้ของภูมิปัญญา แต่แท้ที่จริงแล้ว

ความรู้แบบภูมิปัญญาสามารถจัดจำแนก แยกย่อยออกเป็นส่วนใหญ่ได้ เนื่องจากภูมิปัญญาเป็นความรู้ที่ถูกรวบรวมขึ้นภายใต้ระบบความสัมพันธ์ของคนกับสรรพสิ่งอย่างรอบด้าน รวมทั้งมีการสร้างสรรค์ปรับเปลี่ยนความรู้เพื่อการดำรงชีวิต ภูมิปัญญาจึงเป็นความรู้เพื่อการรับใช้ชีวิตในทุกมิติ อาทิ ความรู้ในมิติการทำมาหากิน ความปลอดภัย ความเอื้ออาทร ความเพียรพยายามและสุนทรียะ ซึ่งแต่ละมิติของความรู้ต่างก็ผสมผสานอย่างถ่วงท่วงอยู่ในวิถีการดำรงชีวิต ดังนั้นการจัดประเภทภูมิปัญญาท้องถิ่น พร้อมกับการสอนเป็นรายวิชาตามแบบแผนของหลักสูตร จึงเป็นการตัดทอนความรู้ออกมาจากวิถีการดำรงชีวิต ดังนั้นโดยแนวทางดังกล่าวจึงมีอาจนำไปสู่สังคมแห่งการเรียนรู้ที่คนเป็นผู้กำหนดเป้าหมายในการดำรงชีวิต ขณะเดียวกันคนก็เป็นผู้สร้างความรู้ปรับเปลี่ยนความรู้เพื่อให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ เพราะฉะนั้นความหมายของการศึกษาเพื่อนำสู่อิสรภาพของชุมชนและสังคมจึงเป็นเพียงมายาคติที่มีการกล่าวอ้างกันเท่านั้น

การสร้างสรรค์สังคมแห่งการเรียนรู้ จึงต้องเริ่มจากการนำความคิดออกจากจารีตความรู้วิชาการซึ่งมีนัยถึงการปรับเปลี่ยนเชิงกระบวนทัศน์ เพื่อแสวงหาสิ่งใหม่ซึ่งทำให้คนสามารถพึ่งตนเองทางความรู้ได้ โดยนัยเช่นนี้มิได้หมายความว่าต้องกลับลำ หรือหวนกลับไปสู่การใช้ความรู้แบบภูมิปัญญา ซึ่งอาจจะเป็นไปได้ยากสำหรับสังคมปัจจุบัน แต่จะอย่างไรให้มีการโน้มนำเอาความรู้ที่อยู่บนฐานคิดของภูมิปัญญาท้องถิ่นมาปรับใช้ให้เหมาะสมสอดคล้องกับยุคสมัย เพื่อให้คนสามารถเลือกสรรค์ สิ่งที่เราเรียกว่าความรู้ที่มีความหมายต่อการดำรงชีวิต อันหมายถึงความรู้ที่คนในชุมชน สังคมเป็นผู้สร้าง ภายใต้เป้าหมายที่คนเป็นผู้กำหนด ซึ่งถึงแม้ว่าในปัจจุบันรัฐจะดำเนินนโยบายการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัยซึ่งมุ่งให้ความสำคัญกับระบบเศรษฐกิจ อุตสาหกรรม แต่โดยนัยของการสร้างสรรค์สังคมแห่งการเรียนรู้ เราก็สามารถสร้างความรู้เพื่อการดำรงชีวิตได้ โดยความหมายของการดำรงชีวิตซึ่งคนในสังคมเป็นผู้สร้างอาจจะถูกปรับเปลี่ยนให้มีใจความกว้างขึ้น ซึ่งหมายถึงชีวิตที่แท้ มิได้อยู่ในวังวน กระแสของอำนาจที่ผู้เป็นเจ้าของชีวิตไม่เคยเป็นผู้กำหนด เลือกสรรค์ แต่เป็นเพียงผู้รอคอยการกำกับจากผู้มีอำนาจจากภายนอก สังคมแห่งการเรียนรู้เช่นนี้จึงเป็นสังคมที่คนในสังคมต้องร่วมคิด ร่วมสร้างสรรค์ ซึ่งมีใบหน้าของชุมชนแต่เพียงฝ่ายเดียว เพราะลำพังชุมชนอาจจะไม่มีอำนาจในการต่อรอง ตอบโต้ต่อผู้มีอำนาจที่ยังอาศัยกระแสทุนนิยมเป็นพื้นที่ของผลประโยชน์ ดังนั้นการศึกษาจึงควรปรับเปลี่ยนนับจากการผลิตความรู้ในแวดวงวิชาการ อันได้แก่การผลิตความรู้ของสถาบันอุดมศึกษาซึ่งจะต้องทำหน้าที่ทั้งการถ่ายทอดความรู้ และสร้างสรรค์ความรู้ให้มีความเหมาะสมสอดคล้องกับบริบทของสังคมไทยในขณะเดียวกัน โดยนัยเช่นนี้จึงมิได้หมายความว่าเราจะต้องปิดหู ปิดตาตัดขาดจากสังคมภายนอก เพื่อดำรงอยู่อย่าง เอกเทศ ถ้าเป็นเช่นนั้นแล้วก็จะไม่ต่างจากการไม่ประสบความสำเร็จในบางสิ่ง พร้อมกับการวิ่งไปหาอีกสิ่งหนึ่ง ซึ่งเป็นการกระทำที่

ยังมีได้ผ่านการสร้างสรรค์ ปรับเปลี่ยน เลือกใช้สรรพสิ่ง ความรู้บางอย่าง เพื่อให้ชุมชน สังคม รวมถึงประเทศดำรงอยู่ได้ การทำหน้าที่ของสถาบันอุดมศึกษาเช่นนี้ก็จะมีความเกี่ยวโยงไปถึงคุณลักษณะของคนที่จะได้มีความหมายของ การเป็นทรัพยากรมนุษย์ แต่เป็นคน หรือผู้รู้ที่มีความเข้าใจ พร้อมทั้งจะเปิดใจกว้างต่อการเรียนรู้สรรพสิ่งต่างๆ พร้อมกับความสามารถในการเลือกรับความรู้เพื่อให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ นอกจากนี้งานวิจัยที่ถูกผลิตโดยสถาบันอุดมศึกษาก็จะถูกปรับเปลี่ยนเช่นกัน ซึ่งหมายถึงลักษณะของงานวิจัยที่มีได้นำตัวของวิจัยให้มีอำนาจเหนือสรรพสิ่งที่ใช้ในการวิจัย รวมถึงการวิจัยที่อยู่บนฐานคิดของการสร้างความรู้ให้มีความเหมาะสม สอดคล้องกับบริบทของสังคมไทย อันจะเป็นงานวิจัยที่สะท้อนถึงมิติการสร้างความรู้ ปรับเปลี่ยนความรู้ของคนในชุมชนและสังคมเพื่อการดำรงชีวิต

ในระดับของโรงเรียนก็จะมีลักษณะของโรงเรียนชุมชน ซึ่งคนในชุมชน สังคมต่างมีหน้าที่ร่วมกันผลิตความรู้ร่วมกับบุคลากรในโรงเรียน อันเป็นความรู้ที่วางอยู่บนฐานของการดำรงชีวิตของคนในแต่ละถิ่นที่ การสร้างความรู้ร่วมกันของคนในชุมชน สังคม และโรงเรียนแต่ละถิ่นที่จะมีรูปแบบเฉพาะที่มีได้ถูกกำกับ กำหนดมาจากหน่วยงานกลาง แต่เปิดโอกาสให้คนได้สรรค์สร้างความรู้ขึ้นมาเองภายใต้ความสัมพันธ์กับบริบท สรรพสิ่งในวิถีการดำรงชีวิต ขณะที่ผู้เรียนก็เป็นอีกผู้หนึ่งที่สามารถมีส่วนร่วมในกระบวนการเรียนรู้ในทุกมิติของการดำรงชีวิต ทั้งที่บ้าน และที่โรงเรียน ซึ่งหมายถึงว่าผู้เรียนเป็นทั้งผู้สร้างความรู้ และผู้เรียนรู้ในขณะเดียวกัน

การศึกษาที่ทำหน้าที่สรรค์สร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ที่กล่าวมาข้างต้น เป็นสิ่งที่มีความเป็นไปได้ และมีคุณค่ายิ่งในเชิงของการศึกษาเพื่อควมมีอิสรภาพ ซึ่งหมายถึงอิสรภาพในเชิงเป้าหมายที่คนในสังคมเป็นเจ้าของเป้าหมาย ขณะเดียวกันคนในสังคมต่างก็ทำหน้าที่ร่วมกัน สรรค์สร้างความรู้ เลือกสรรค์ความรู้ ปรับเปลี่ยนความรู้ และหากความรู้ชุดใดที่ไม่เหมาะสมหรือไม่เป็นประโยชน์ต่อคนในสังคม คนในสังคมก็จะเป็นผู้ไตร่ตรอง พิจารณาว่าจะจัดดำเนินการกับความรู้นั้นอย่างไร จะใช้ประโยชน์จากความรู้นั้นต่อไป หรือจะปรับเปลี่ยนไปสู่ชุดความรู้อื่น การที่คนในสังคมมีอิสระเช่นนี้จึงทำให้คนมีศักยภาพในการที่จะสร้างสรรค์สรรพสิ่งที่รายล้อมเพื่อให้เอื้ออำนวยต่อวิถีการดำรงชีวิต ด้วยแนวทางเช่นนี้หากทุกฝ่ายในสังคมต่างหันมาร่วมคิด ร่วมสร้างสรรค์ โดยจิตใจที่ปราศจากการแสวงหาอำนาจ การศึกษาก็จะต้องมีบทบาทในการนำ ที่มีใช่การนำแบบการกำกับ รวบอำนาจ และสร้างประโยชน์ให้กับการศึกษาแต่เพียงฝ่ายเดียว แต่การศึกษาจะต้องเปิดกว้างแก่ทุกสรรพสิ่งให้มีที่ยืนทางสังคม หรือสรรพสิ่งที่สามารถเรียกได้ว่าเป็นการศึกษา การศึกษาจึงอาจมีความหมายแต่เพียง การศึกษาในแบบแผนของการศึกษาในระบบโรงเรียน การศึกษาที่สอนกันในสถาบันอุดมศึกษา หรือการศึกษาที่ถูกนำมาเป็นเครื่องชี้วัด ตัดสิน จัดระดับความรู้ความสามารถของคน ว่าควรดำรงอยู่ในสถานภาพ ตำแหน่งทางสังคมใน

ระดับใด แต่ความหมายของการศึกษาเป็นทุกสิ่งทุกอย่างที่คนในชุมชน สังคมเป็นผู้เลือก พิสูจน์
พิเคราะห์แล้วว่าสิ่งเหล่านั้นจะนำไปสู่ความมั่นคงในการดำรงชีวิต หน้าที่ของการศึกษาเพื่อ
สรรค์สร้างสังคมแห่งการเรียนรู้จะมีกระบวนการจัดดำเนินการ แนวทางอย่างไร ก็ขึ้นอยู่กับคนใน
ชุมชน สังคมเป็นผู้กำหนด เลือกสรรเพื่อวิถีแห่งการดำรงชีวิตอย่างมีศักดิ์ศรี

..... **บรรณานุกรม**

บรรณานุกรม

1 อำเภอ 1 โรงเรียนในฝัน. (2546,พ.ค.-มิ.ย.). วารสารไทยแลนด์ เอ็ดดูเคชั่น การศึกษา. เล่มที่ 3
หน้า 16-17.

กนก รัตนวงศ์สกุล. ระดมสมองอนาคตการศึกษาไทย. สถาบันเนชั่นทีวี ยูบีซี 8. 9 พฤศจิกายน
2545. 22.00-22.50น.

กรมวิชาการ. (2521). **หลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง 2533).**

กรุงเทพฯ : กระทรวงศึกษาธิการ.

----- (2531). **หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2521.** พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ :
โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.

----- (2538). **สรุปผลการประชุมสัมมนา เรื่อง แนวทางการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นไปใช้ในการจัดการเรียนการสอน.** กรุงเทพฯ : กองวิจัยการศึกษา กรมฯ.

----- (2545). **หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544 สาระและมาตรฐานการเรียนรู้ กลุ่มสาระการเรียนรู้การงานอาชีพและเทคโนโลยี.** กรุงเทพฯ : กรมฯ

----- (2545). **หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544 สาระและมาตรฐานการเรียนรู้ กลุ่มสาระการเรียนรู้คณิตศาสตร์.** กรุงเทพฯ : กรมฯ

----- (2545). **หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544 สาระและมาตรฐานการเรียนรู้ กลุ่มสาระการเรียนรู้วิทยาศาสตร์.** กรุงเทพฯ : กรมฯ

----- (2545). **หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544 สาระและมาตรฐานการเรียนรู้ กลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ.** กรุงเทพฯ : กรมฯ

----- (2545). **หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544 สาระและมาตรฐานการเรียนรู้ กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม.** กรุงเทพฯ : กรมฯ

----- (2545). **เอกสารประกอบหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544 คู่มือการจัดการเรียนรู้กลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ.** กรุงเทพฯ : กรมฯ.

----- (2545). **เอกสารประกอบหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544 คู่มือการจัดการเรียนรู้กลุ่มสาระการเรียนรู้สุขศึกษาและพลศึกษา.** กรุงเทพฯ : กรมฯ.

----- (2545). **เอกสารประกอบหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544 คู่มือการจัดการเรียนรู้กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม.** กรุงเทพฯ :
กรมฯ.

----- (2545). **เอกสารประกอบหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544 คู่มือการจัดการเรียนรู้กลุ่มสาระการเรียนรู้วิทยาศาสตร์.** กรุงเทพฯ : กรมฯ.

- , (2545). **เอกสารประกอบหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544 คู่มือการ**
กรุงเทพฯ : กรมฯ.
- กระทรวงศึกษาธิการ. (2517). การศึกษานอกโรงเรียน. กรุงเทพฯ : มปท.
- กระทรวงศึกษาธิการ. (2531). **การจัดการศึกษาไทยตามแผนการศึกษาแห่งชาติ : อดีต-
ปัจจุบัน**. กรุงเทพฯ : สำนักงานปลัดกระทรวง กระทรวงศึกษาธิการ.
- , (2535). **หลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533)**. พิมพ์ครั้งที่
2. กรุงเทพฯ : กรมวิชาการ กระทรวงฯ.
- , (2535). **100 ปีกระทรวงศึกษาธิการ ที่ระลึกวันคล้ายวันสถาปนาครบรอบ 100 ปี**
กระทรวงศึกษาธิการ วันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2535. กรุงเทพฯ : กระทรวงฯ
- , (2539). **ท้องถิ่น...กับการพัฒนาหลักสูตร**. กรุงเทพฯ : กรมวิชาการ กระทรวงฯ.
- , (2542, มกราคม). "ทิศทางของหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน," **วิชาการ**. 2(1) : 17-30.
- , (2544). **หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544**. กรุงเทพฯ : กรมวิชาการ
กระทรวงฯ.
- , (มปป.). **คู่มือการปฏิรูปการศึกษาในแนวทางการปฏิรูปสถานศึกษาให้เป็นโรงเรียนใน**
อุดมคติ ตามองค์ประกอบที่กำหนดไว้ในบัญญัติ 10 ประการ. กรุงเทพฯ : กระทรวงฯ.
- กฤษณมูรติ. (2527). **สาระสำคัญของชีวิต**. นวลคำ จันภา แปล. กรุงเทพฯ : เคล็ดไทย.
- กลิ่น คงเหมือนเพชร. (2540, กรกฎาคม). "ระบบการจัดการทรัพยากรต้นไม้ใบหญ้าตามประสา
ชาวบ้าน," **ทักษิณคดี**. 4(3) : 65-78.
- กลุ่มอนุรักษ์ป่ากาลอ. (2542). "กลุ่มอนุรักษ์ป่ากาลอ : รูปแบบการจัดการป่าโดยภูมิปัญญา
ชาวบ้าน," ใน **งานเขียนชุมชน คนรักป่า**. หน้า 82-89. กรุงเทพฯ : การปิโตรเลียมแห่ง
ประเทศไทย.
- กาญจนา แก้วเทพ(ม.ป.ป.). **การพัฒนากับเมือง**. กรุงเทพฯ : ม.ป.พ.
- กาญจนา คุณารักษ์. (2543). **พื้นฐานการพัฒนาหลักสูตรเล่ม 1. นครปฐม : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย**
ศิลปากร วิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์.
- กำแหง พลังกูร. (2513). "การอภิปรายเรื่องการศึกษากับการพัฒนาประเทศ," ใน **รวมปราชญ์ถา**
อภิปราย ชุดการศึกษากับการพัฒนาประเทศ. หน้า 24-27, 37-41. กรุงเทพฯ : คณะ
กรรมการดำเนินการจัดฉลองปีการศึกษาระหว่างชาติ.
- กิตติพงศ์ ศิริสูตร. (2538). **การนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตร. ระดับท้องถิ่น**
ตามหลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) ในโรงเรียน
ร่วมพัฒนาการใช้หลักสูตร สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดสุพรรณบุรี.

วิทยานิพนธ์ ค.ม. (นิเทศการศึกษาศึกษาและพัฒนาหลักสูตร). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

เกรน. (2540). *ภูมิปัญญาพื้นบ้านกับความหลากหลายทางชีวภาพ = Growing Diversity : Genetic Resources and local Food Security*. วิฑูรย์ ปัญญากุล แปล. กรุงเทพฯ : สถาบันการแพทย์แผนไทย.

โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์. (2531). "คืนสุขภาพแก่ประชาชน,"ใน...*ทิศทางหมู่บ้านไทย*. บรรณาธิการ โดย เสรี พงศ์พิศ. หน้า 193-212. กรุงเทพฯ : หมู่บ้าน.

ชนิษฐา ตันติพิมล และสุวิมล สgulเดช.(2536). *ศึกษาลายผ้าไทยในท้องถิ่นทางภาคใต้*. รายงานการวิจัยซึ่งได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.

คณะทำงานกลุ่มสาระการเรียนรู้การงานอาชีพและเทคโนโลยี. (2546). *การจัดสาระการเรียนรู้กลุ่มสาระการเรียนรู้การงานอาชีพและเทคโนโลยี ตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544*. กรุงเทพฯ : กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ.

คณะศึกษา "การศึกษาไทยในยุคโลกาภิวัตน์". (2539). *ความฝันของแผ่นดิน*. กรุงเทพฯ : บริษัทโรงพิมพ์ตะวันออก จำกัด(มหาชน).

----- (2539). *การศึกษาไทยในยุคโลกาภิวัตน์ : สู่ความก้าวหน้าและความมั่นคงของชาติในศตวรรษหน้า "ข้อเสนอปฏิรูปการศึกษาไทย"*. เนื่องใน การประชุมสมัชชาการศึกษา ณ ธนาคารกสิกรไทย สำนักงานใหญ่ ราชบุรีบุรินทร์ วันศุกร์ที่ 26 มกราคม พ.ศ.2539.(ม.ป.พ.)

----- (2541). *ความจริงของแผ่นดิน ลำดับที่ 1 : กระบวนการเรียนรู้เพื่อเด็ก ๆ และชุมชนของเรา*. กรุงเทพฯ : บริษัท เจ. फिल्म โปรเซส จำกัด.

----- (2542). *ความจริงของแผ่นดิน ลำดับที่ 2 : ครูเก่ง ๆ ของเราได้อยู่เต็มแผ่นดิน*. กรุงเทพฯ : บริษัท เจ. फिल्म โปรเซส จำกัด.

คณะอนุกรรมการปฏิรูปการเรียนรู้. (2543). *ปฏิรูปการเรียนรู้ ผู้เรียนสำคัญที่สุด*. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ.

คณะอนุกรรมการพัฒนาคุณภาพวิชาการกลุ่มสาระการเรียนรู้สุขศึกษาและพลศึกษา. (2546). *การจัดสาระการเรียนรู้กลุ่มสาระการเรียนรู้สุขศึกษาและพลศึกษา ตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544*. กรุงเทพฯ : กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ.

คณะอนุกรรมการพัฒนาคุณภาพวิชาการกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม. (2546). *การจัดสาระการเรียนรู้ กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-6 ตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544*. กรุงเทพฯ : กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ.

- คณะอนุกรรมการพัฒนาคุณภาพวิชาการกลุ่มสาระการเรียนรู้คณิตศาสตร์. (2546). **การจัดสาระการเรียนรู้ กลุ่มสาระการเรียนรู้คณิตศาสตร์ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-6 ตามหลักสูตร การศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544**. กรุงเทพฯ : กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ.
- จารุวรรณ ธรรมวัตร. (2535). **ภูมิปัญญาอีสาน 2**. ที่ระลึกงานฉาปนกิจศพนายลิขิต จันทร์เกษ. อุบลราชธานี : โรงพิมพ์ศิริธรรมออฟเซ็ท.
- เจือจันทร์ จงสถิตอยู่ และ อมรวิทย์ นาคกรรพ. (2539). "การปรับโครงสร้างการจัดการศึกษา โอกาสก้าวสู่สังคมแห่งปัญญาและการเรียนรู้," ใน. **ปฏิรูปการศึกษา การสร้างสรรค์ภูมิปัญญา**. บรรณาธิการโดย อุทัย ดุลยเกษม ธรรมเกียรติ กันอริ และวิวัฒน์ คติธรรมนิตย์. หน้า 10-128. กรุงเทพฯ : อมรินทร์วิชาการและมูลนิธิสดศรี-สฤษดิ์วงศ์.
- ใจทิพย์ เชื้อรัตนพงษ์. (2539). **การพัฒนาหลักสูตร : หลักการและแนวปฏิบัติ**. กรุงเทพฯ : ภาควิชาบริหารการศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และ พรพิไล เลิศวิชา. (2531). **วัฒนธรรมหมู่บ้านไทย**. กรุงเทพฯ : อติตตา พรินต์ติ้ง(ประเทศไทย)จำกัด.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. (2540). **บ้านกับเมือง.หนังสือรวมบทความเล่มที่ 14**. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ฉัตรวิทย์ องค์กรสิงห์. (2545). **กระบวนการเรียนรู้ในวิถีชีวิตของชาวนา**. ปรินูญานันท์ กศ.ด. (พัฒนศึกษาศาสตร์). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- ฉลาดชาย รมิตานนท์, อานันท์ กาญจนพันธุ์ และสันติฐิตา กาญจนพันธุ์. (2536). **รายงานเรื่องป่าชุมชนในประเทศไทย : แนวทางการพัฒนาเล่ม 2. ป่าชุมชนภาคเหนือ : ศักยภาพขององค์กรชาวบ้านในการจัดการป่าชุมชน**. บรรณาธิการโดย เสน่ห์ จามริก และยศ สันตสมบัติ. กรุงเทพฯ : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.
- ชำเลื่อง วุฒิจันทร์. (2524). **หลักการปลูกฝังศีลธรรมและจริยธรรม**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กรมการศาสนา.
- ณรงค์ นันทวรรณะ และเอื้องฟ้า นันทวรรณะ. (2536). **การบริหารงานอุตสาหกรรม**. กรุงเทพฯ : หจก.สำนักพิมพ์ฟิสิกส์เซ็นเตอร์.
- ทิพวัลย์ ดำคง. (2537). **ผ้ามัดหมี่ : อารยธรรมของชาวไทยพวนอำเภอบ้านหมี่**. รายงานการวิจัยที่ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.

ทูลธรรม วรณคำ, สมบูรณ์ อรุณพงษ์, สมปอง รักษาธรรม และประกอบกุล นาคพิทักษ์. (2543).

**รายงานการวิจัยเรื่อง การบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐานที่เอื้อต่อการมีส่วนร่วมของ
ชุมชนอย่างยั่งยืน เขตการศึกษา 12. กรุงเทพฯ : คณะกรรมการวิจัยการศึกษา การ
ศาสนาและการวัฒนธรรม กระทรวงศึกษาธิการ.**

ธวัชชัย ชัยจิรฉายากุล, ปราณี สังขะตะวรรณ และประภาพรณ เอี่ยมสุภาสิต. (2545). **ชุดฝึก
อบรมครู : ประมวลสาระ บทที่ 5 หลักสูตรสถานศึกษา. กรุงเทพฯ : สำนักงานปฏิรูปการ
ศึกษา.**

อัมร บัวศรี. (2542). **ทฤษฎีหลักสูตร. การออกแบบและการพัฒนา. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์
พัฒนาศึกษา.**

นภาพร หะวานนท์.(2543). "แนวคิดของคาร์ล มาร์กซ์,"ใน. **เอกสารประกอบการสอนวิชา พณ
710 สังคมวิทยาสำหรับการพัฒนาประเทศ. กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรี
นครินทรวิโรฒ.**

นภาพร หะวานนท์ และคณะ.(2543). **เอกสารประกอบการสัมมนาองค์ความรู้ในเรื่องความ
เข้มแข็งของชุมชน : จากปรากฏการณ์สู่ทฤษฎีฐานราก. เอกสารการวิจัยหมายเลข2
(ฉบับร่าง) สร้างชุมชนเข้มแข็งบนความหลากหลายของผลผลิตเพื่อการค้า. จัดโดย
โครงการพัฒนาดัชนีความเข้มแข็งของชุมชน มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ โดยการ
สนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ณ ห้องสัมมนาสโมสรนายทหารโรงเรียน
นายร้อยพระจุลจอมเกล้า จ.นครนายก วันที่ 28-29 กุมภาพันธ์ 2543. กรุงเทพฯ :
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.**

นภาพร หะวานนท์,สุรุฒิ ปัดไธสง และพิศมัย รัตนโรจน์กุล. (2543). **เอกสารประกอบการ
สัมมนาองค์ความรู้ในเรื่องของความเข้มแข็งของชุมชน : จากปรากฏการณ์สู่ทฤษฎี
ฐานราก. เอกสารการวิจัยหมายเลข 4.(ฉบับร่าง) สร้างชุมชนเข้มแข็งบนฐานการ
ผลิตข้าวเพื่อการค้า : ศึกษากรณีความร่วมมือระหว่างชุมชนและรัฐ จัดโดย โครงการ
พัฒนาดัชนีความเข้มแข็งของชุมชน มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ โดยการสนับสนุนของ
สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ณ ห้องสัมมนาสโมสรนายทหารโรงเรียนนายร้อยพระ
จุลจอมเกล้า จ.นครนายก วันที่ 28-29 กุมภาพันธ์ 2543. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนคริน
ทรวิโรฒ.**

นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2530). "คืนการศึกษาแก่ประชาชน ," ใน **ทบทวนการศึกษาไทย. บรรณาธิการ
โดย ไพฑูรย์ สินลารัตน์ ดุขฎิ สิตลวรพงศ์ ดวงจันทร์ เดียววิไล และจรวัย กลางณรงค์. จัด
พิมพ์เนื่องในโอกาสวันคล้ายวันสถาปนาคณะครุศาสตร์ครบ 30 ปี. กรุงเทพฯ : โครงการ
ตำราและเอกสารทางวิชาการ คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.**

- (2531). "การศึกษาเพื่อฟื้นฟูศักยภาพของชุมชน," ใน. *ทิศทางหมู่บ้านไทย*. บรรณาธิการ โดย เสรี พงศ์พิศ. หน้า 25-38. กรุงเทพฯ : หมู่บ้าน.
- (2538). *ชาติไทย เมืองไทย แบบเรียน และอนุสาวรีย์ ว่าด้วยวัฒนธรรม รัฐ และรูป การจิตสำนึก*. กรุงเทพฯ : พิมพ์เศ พรินต์ติ้ง เซ็นเตอร์ จำกัด.
- นิตา ชูโต.(2538). *การประเมินโครงการ*. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ : หจก.พี.เอ็น.การพิมพ์.
- บุญชม ศรีสะอาด. (2528). *พัฒนาหลักสูตรและการสอน*. มหาสารคาม : ภาควิชาพื้นฐานการ ศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม.
- บุญถิ่น อัตถากร สายหยุด จำปาทอง และชวาล แพรัตกุล. (2505). *ข้อคิดบางประการเกี่ยวกับ เศรษฐกิจการศึกษา. บรรยายในที่ประชุมผู้อำนวยการและอาจารย์ใหญ่ สถานศึกษา ฝึกหัดครู เมื่อวันที่ 12 ธันวาคม 2505*. กรุงเทพฯ : มปพ.
- บุญมี เณรยอด. (2536). "ข้อมูลพื้นฐานด้านต่างๆเพื่อการพัฒนาหลักสูตร," ใน *ประมวลบทความ หลักสูตร..สาระร่วมสมัย*. บรรณาธิการโดย จันทรเพ็ญ เชื้อพานิช น้อมศรี เคท ไพฑูรณ สีน ลารัตน์. หน้า 17-38. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- บุญยงค์ เกศเทศ.(2542). "ตอนปู่ตา : ป่าวัฒนธรรมอีสาน," ใน. *งานเขียนชุมชนคนรักป่า*. หน้า 12-18. กรุงเทพฯ : การปิโตรเลียมแห่งประเทศไทย.
- บุญเทียน ทองประสาน.(2531).*แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนในงานพัฒนา*.กรุงเทพฯ : สภาคาทอลิก แห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา.
- ประเวศ วะสี. (2531). "การจัดทำหลักสูตรให้สอดคล้องกับปรัชญาการดำรงชีวิตแบบไทย,"ใน. *เอกสารวิชาการลำดับที่ 1 : แนวคิดในการพัฒนาหลักสูตรของผู้ทรงคุณวุฒิ*. กรุงเทพฯ : กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ.
- (2538). *ยุทธศาสตร์ทางปัญญาของชาติ ยุทธศาสตร์ที่สำคัญที่สุดของสังคมทั้งหมด ร่วมกัน*. กรุงเทพฯ : มูลนิธิภูมิปัญญา.
- (2544). *ปฏิรูปการศึกษาในทศนะของ ศ.นพ.ประเวศ วะสี*. กรุงเทพฯ : เพื่อนคิด.
- ปรัชญา เวสารัชช์. (2545). *ชุดฝึกอบรมครู : ประมวลสาระ บทที่ 1 หลักการจัดการศึกษา*. กรุงเทพฯ : สำนักงานปฏิรูปการศึกษา.
- (2545). "ปฏิรูปการศึกษาไทย,"ใน. *ผ่าทางตันปฏิรูปการศึกษา*. บรรณาธิการ โดย จุไรรัตน์ แสนใจรักษ์. หน้า 69-82. กรุงเทพฯ : สถาบันวิจัยธรรม.
- ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี. (2539). *ภูมิปัญญาในเขตวิยาชนพื้นเมือง : ศึกษากรณีชุมชน กะเหรี่ยงในป่าหุบใหญ่ในเรศวร*. กรุงเทพฯ : โครงการฟื้นฟูชีวิตและธรรมชาติ.
- เปาโล แพร์. (2517). *การศึกษาสำหรับผู้ถูกกดขี่ = Pedagogy of the Oppressed*. ช. เขียวพุ่มพวง. แปล กรุงเทพฯ : สหพันธ์นักศึกษาเสรี สารสยาม.

- ฝ่ายวิจัยการพัฒนาศาสตร์และเทคโนโลยี สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย. (2538).
**รายงานฉบับสมบูรณ์. โครงการยุทธศาสตร์การพัฒนากำลังคนทางเทคโนโลยีเพื่อ
 พัฒนาเศรษฐกิจและความสามารถในการแข่งขัน.** กรุงเทพฯ : สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนา
 ประเทศไทย.
- พยุพพร ไตรรัตน์สิงห์กุล. (2538). **ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการถ่ายทอดหัตถกรรมพื้นบ้านเครื่องจัก
 สาน บ้านหนองป่าตอง อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา.** วิทยานิพนธ์ ค.ม.
 กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พรพิไล เลิศวิชา. (2531). **200 ปีศิริวง.** กรุงเทพฯ : สถาบันพัฒนาชนบท.
- , (2532). **ชวานาสุ่มน้ำชี.** กรุงเทพฯ : มูลนิธิหมู่บ้าน.
- พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตโต). (2540). **การศึกษาพัฒนาการหรือบูรณาการ.** พิมพ์ครั้งที่ 2.
 กรุงเทพฯ : มูลนิธิพุทธธรรม.
- พระไพศาล วิสาโล. (2538). **ด้วยพลังแห่งปัญญา และความรัก สร้างสรรค์ทางเลือกใหม่เพื่อ
 สังคมไทยในศตวรรษหน้า.** กรุงเทพฯ : เคล็ดไทย.
- พระเมธีธรรมาภรณ์. (ประยูร ธมมจิตโต). (2533). **พุทธศาสนากับปรัชญา. อนุสรณ์งานพระราช
 ทานเพลิงศพนายเรือง มีฤกษ์.** กรุงเทพฯ : อมรินทร์ พรินตติ้งกรุ๊ป .
- พัฒนะ สุวรรณพานิชย์. (2513). "การอภิปรายเรื่องการศึกษากับการพัฒนาประเทศ," ใน **รวม
 ปาฐกถาอภิปราย ชุดการศึกษากับการพัฒนาประเทศ.** หน้า 32-35. กรุงเทพฯ : คณะ
 กรรมการดำเนินการจัดฉลองปีการศึกษาระหว่างชาติ.
- พิทยา บุษรารัตน์. (2540, กรกฎาคม). "ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้สืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่น," **ทักษิณคดี.** 4
 3) : 81-95.
- พินิจ รัตนกุล. (2539). **ปรัชญาชีวิตของมอง-ปอล ชาร์ตร์ : บทวิเคราะห์ปรัชญาเอกซิสเตนเซีย
 ยลลิสต์.** พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ : สามัญชน.
- เพ็ญสิริ จีระเดชากุล. (2534). "กระบวนการทัศน์ของการพัฒนาและการศึกษาวิวัฒนาการของวิกฤตทางจริย
 ธรรมในสังคมไทย," ใน **พัฒนศึกษาศาสตร์ ศาสตร์แห่งการเรียนรู้ และถ่ายทอดการ
 พัฒนา.** บรรณาธิการโดย นภาพร หะวานนท์. หน้า 31-44. กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย
 มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- , (2541). **ชุดโครงการวิจัยประเมินสถานภาพองค์ความรู้เรื่อง สถานภาพและการดำรง
 ชีวิตของชาวเขาและชนกลุ่มน้อยในประเทศไทย. รายงานการวิจัยหมายเลข 2.**
 กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.)
- เพ็ญสิริ จีระเดชากุล และคณะ. (2543). **เอกสารประกอบการสัมมนาองค์ความรู้ในเรื่องของ**

ความเข้มแข็งของชุมชน : จากปรากฏการณ์สู่ทฤษฎีฐานราก. เอกสารการวิจัยหมายเลข 8(ฉบับร่าง) การคงอยู่ ของทรัพยากรทางทะเลกับความเข้มแข็งของชุมชน. จัดโดย โครงการพัฒนาดัชนีความเข้มแข็งของชุมชน มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ โดยการสนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ณ ห้องสัมมนาสมโภชนายทหารโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า จ.นครนายก วันที่ 28-29 กุมภาพันธ์ 2543. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

ไพฑูรย์ สินลารัตน์. (2545). "แนวคิดในการปฏิรูปการศึกษา,"ใน. *ผ่าทางตันปฏิรูปการศึกษา*.

บรรณาธิการโดย จุไรรัตน์ แสนใจรักษ์. หน้า 22-33. กรุงเทพฯ : สถาบันวิดิทัศน์.

พริต จั๊อฟ คาปรัว. (2542). *จุดเปลี่ยนแห่งศตวรรษ เล่ม 1 = The turning Point*. พระประชา ปสนนธมโม, พระไพศาล วิสาโล, สันติสุข โสภณศิริ, รสนา โตสิตระกูล แปลและเรียบเรียง. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโกมลคีมทอง.

มนตรี รูปสุวรรณ และคณะ. (2542). *เจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540*. กรุงเทพฯ : วิทยุชน.

มาลินี สวดยคำข้าว. (2538). *การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการเรียนการสอนสังคมศึกษาในโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา เขตการศึกษา 5*. วิทยานิพนธ์ ค.ม. (การสอนสังคมศึกษา). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร.

ยงยุทธ ตรีนุชกร. (2539-2540, พฤศจิกายน-มกราคม). "การรักษาคนแบบไทบ้านอีสาน," *วิชาการสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร*. 5(3) : 17-29.

ยศ สันตสมบัติ. (2539). *ท่าเกวียน บทวิเคราะห์เบื้องต้นว่าด้วยการปรับตัวของชุมชนชาวนาไทยท่ามกลางการปิดล้อมของวัฒนธรรมอุตสาหกรรม*. กรุงเทพฯ : คบไฟ.

เยาวดี รวงชัยกุล. วิบูลย์ศรี. (2542). *การประเมินโครงการ แนวคิดและแนวปฏิบัติ*. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ยุทธนา อุทธี. (2541). *การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นกลุ่มการงาน และพื้นฐานอาชีพ เรื่องการสานกระติบข้าว ชั้นประถมศึกษาปีที่ 6*. วิทยานิพนธ์ กศ.ม. (การประถมศึกษา). มหาสารคาม : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม. ถ่ายเอกสาร.

ยุพา ทรัพย์อุไรรัตน์. (2537). *การศึกษาการใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านในงานการศึกษานอกระบบโรงเรียนภาคตะวันออก*. วิทยานิพนธ์ ค.ม. (ภาควิชาการศึกษานอกระบบโรงเรียน). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ระวี ภาวิไล. (2531). *ศาสนากับปรัชญา*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : กะรัต.

รังสรรค์ ณะพรพันธ์. (2518). *ทัศนะทางการศึกษา*. กรุงเทพฯ : เคล็ดไทย.

รัตนะ บัวสนธ์. (2535). *การพัฒนาหลักสูตรและการจัดการเรียนการสอนเพื่อถ่ายทอด*

- ภูมิปัญญาท้องถิ่น กรณีศึกษาชุมชนหนึ่งในเขตภาคกลางตอนล่าง.** ปริญญานิพนธ์ กศ.ด. (วิจัยและพัฒนาหลักสูตร). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทร-วิโรฒ ประสานมิตร. ถ่ายเอกสาร.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2538). **พจนานุกรมราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช 2525.** พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ : อักษรเจริญทัศน์.
- รุ่ง แก้วแดง. (2543). **ปฏิวัติการศึกษาไทย.** พิมพ์ครั้งที่ 8. กรุงเทพฯ : มติชน.
- ลูเซียน เอ็ม แสงส์.(2527). **ข้าวกับมนุษย์ นิเวศวิทยาทางการเกษตรในเอเชียอาคเนย์ = Rice and man : Agricultural Ecology in Southeast Asia.** นกจร อธิธิจิระจรัส แปล. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- วิจิตร ศรีสะอ้าน. (2513). "บทบาทของวิชาการศึกษาในสังคมปัจจุบัน," ใน **หนังสือที่ระลึกงานเพลิงชมพู ครั้งที่ 3.** 6 ธันวาคม 2513. หน้า 15-26. พระนคร : โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์.
- วิชัย วงษ์ใหญ่. (2521). **พัฒนาหลักสูตรและการสอน-มิติใหม่.** กรุงเทพฯ : ภาควิชาหลักสูตรและการสอน คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- วิทย์ วิศุทเวทย์. (2530). **จริยศาสตร์เบื้องต้น.** พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพฯ : อักษรเจริญทัศน์.
- วินัย สุกใส. (2541). "ภูเขา ทุ่งราบและทะเล : วิถีแห่งความสัมพันธ์และการเปลี่ยนแปลงของชุมชนรอบทะเลสาบสงขลา," ใน **โลกของกลุ่มทะเลสาบ รวมบทความว่าด้วยประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมท้องถิ่น.** บรรณาธิการโดย ยงยุทธ ชูแว่น. หน้า 118-154. กรุงเทพฯ : เอดิสัน เพรสโปรดักส์.
- วิบูลย์ ลี้สุวรรณ. (2540). **มรดกวัฒนธรรมพื้นบ้าน.** กรุงเทพฯ : ดันอ้อ แกรมมี่.
- วิมล คำศรี และไพรินทร์ รุยแก้ว. (2544). **วัฒนธรรมข้าวและพลังอำนาจชุมชนรอบทะเลสาบสงขลา.** กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- วิวัฒน์ชัย วัฒนาการ. (2530). "ยุทธศาสตร์การพัฒนากับการศึกษาเพื่อการพึ่งตนเอง," ใน **แนวคิดและประสบการณ์การจัดการศึกษาเพื่อการพึ่งตนเอง.** บรรณาธิการโดย โอวาท สุทธนารักษ์. หน้า 3-26. กรุงเทพฯ : กลุ่มศึกษาปัญหาและทิศทางการศึกษาไทย.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. (2543). "ชีวิตวัฒนธรรมกับความเชื่อในสังคมไทย," ใน **มองอนาคต : บทวิเคราะห์เพื่อปรับเปลี่ยนทิศทางการสังคมไทย.** พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ : มูลนิธิภูมิปัญญา.
- .(2544). **พัฒนาการทางสังคม-วัฒนธรรมไทย. ความรู้เรื่องเมืองไทยเล่มที่ 1.** พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : อมรินทร์.
- ศิริพงศ์ นวลแก้ว. (2540). **การนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่น**

- ของโรงเรียนประถมศึกษาสังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดแม่ฮ่องสอน.
วิทยานิพนธ์ ศษ.ม. (หลักสูตรและการนิเทศ). นครปฐม : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร. ถ่ายเอกสาร.
- ส.ศิริรักษ์. (2531). "พัฒนาการศึกษาของไทยในอดีต ปัจจุบันและอนาคตโดยเน้นที่ช่วงสามทศวรรษนี้," ใน **พุทธศาสนากับการศึกษาไทย**. บรรณาธิการโดย พระครูฐิติเมธังกูโร. หน้า 35-95. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโกลดคิมทอง.
- สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย. (2541). **แนวทางการพัฒนากำลังคนรองรับการพัฒนาอุตสาหกรรมในระยะยาว เสนอต่อสำนักงานเศรษฐกิจอุตสาหกรรม กระทรวงอุตสาหกรรม**. กรุงเทพฯ : สถาบันฯ.
- สมชาย นิลอาธิ. (2541). **วิถีความคิด-วิถีชีวิตชาวนาอีสาน**. บรรณาธิการโดย จารุวรรณ ธรรมวัตร. หน้า 22-29. มหาสารคาม : อาศรมวิจัย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- ส่วนติดตามและประเมินผล สำนักนโยบายและแผนอุดมศึกษา ทบวงมหาวิทยาลัย. (2541). **รายงานการศึกษามลสัมฤทธิ์ของการดำเนินงานตามแผนพัฒนาการศึกษาระดับอุดมศึกษา ฉบับที่ 7 (พ.ศ.2535-2539)**. กรุงเทพฯ : สำนักนโยบายและแผนอุดมศึกษา ทบวงมหาวิทยาลัย.
- สาโรช บัวศรี. (2526). **จริยธรรมศึกษาและกรรมกับชีวิต**. ที่ระลึกงานพระราชทานเพลิงศพ อาจารย์ศิริ บัวศรี. กรุงเทพฯ : ม.ป.พ.
- สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. (2520). **แผนการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2520**. กรุงเทพฯ : สำนักงานฯ.
- (2535). **แผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 7 (พ.ศ.2535-2539)**. กรุงเทพฯ : สำนักนายกรัฐมนตรี.
- , สำนักนายกรัฐมนตรี. (2535). **แผนการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2535**. กรุงเทพฯ : : สำนักงานฯ.
- (2536). **รายงานการติดตามนโยบายและการจัดการศึกษาเพื่ออาชีพ**. กรุงเทพฯ : สำนักงานฯ.
- , สำนักนายกรัฐมนตรี. (2538). **รายงานการศึกษาความเป็นไปได้ในการขยายการศึกษาภาคบังคับเป็น 9 ปี**. เอกสารประกอบการประชุมสัมมนา เรื่องการขยายการศึกษาภาคบังคับเป็น 9 ปี 22มิถุนายน 2538. กรุงเทพฯ : : สำนักงานฯ.
- (2539). **แผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ.2540-2544)**. กรุงเทพฯ : สำนักนายกรัฐมนตรี.

- .สำนักงานกฤษฎีกา (2540). *แผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ.2540-2544)*. กรุงเทพฯ : สำนักงานฯ.
- . (2541). *รายงานการวิจัยเรื่องแนวทางส่งเสริมภูมิปัญญาไทยในการจัดการศึกษา*. กรุงเทพฯ : สำนักงานฯ.
- . (2542). *พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542*. กรุงเทพฯ : สำนักงานกฤษฎีกา.
- . (2543 ก.). *รายงานผลการประชุมสมัชชาการศึกษาท้องถิ่นเพื่อปฏิรูปการเรียนรู้*. กรุงเทพฯ : สำนักงานฯ.
- . (2543 ข.). *ปฏิรูปการเรียนรู้ผู้เรียนสำคัญที่สุด*. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ : สำนักงานฯ.
- . (2543 ค.). *ยุทธศาสตร์การเรียนรู้ตลอดชีวิตในศตวรรษที่ 21 สหราชอาณาจักร = Learning for the Twenty-First Century*. พิศวาส ปทุมรัตน์รังษี แปล. กรุงเทพฯ : สำนักงานฯ.
- . (2544). *รายงานผลการประชุม สมัชชาการปฏิรูปการศึกษา และการเรียนรู้*. กรุงเทพฯ : สำนักงานฯ.
- . (2544). *ยุทธศาสตร์เพื่อการพัฒนาขีดความสามารถในการแข่งขันของประเทศ ด้านศักยภาพของคนไทย*. กรุงเทพฯ : สำนักงานฯ.
- . (2546). *ภูมิปัญญา เรื่อง ตัวอย่างกระบวนการเรียนรู้และการถ่ายทอดองค์ความรู้ (ออนไลน์)*. แหล่งที่มา <http://thaiwisdom.org/wisdom.html>. วันที่สืบค้น 27 กรกฎาคม 2546.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2530). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 6 (พ.ศ. 2530-2534)*. . กรุงเทพฯ : สำนักงานฯ.
- . (2545). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 พ.ศ. 2545-2549*. กรุงเทพฯ : สำนักงานกฤษฎีกา.
- . (ม.ป.ป.). *สรุปสาระสำคัญและผลการพัฒนาตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1-6*. กรุงเทพฯ : สำนักงานฯ.
- สำนักงานปลัดกระทรวง กระทรวงศึกษาธิการ. (2531). *การจัดการศึกษาไทยตามแผนการศึกษาแห่งชาติ : อดีต-ปัจจุบัน*. กรุงเทพฯ : สำนักงานฯ กระทรวงฯ
- สำนักงานเลขาธิการที่ประชุมอธิการบดีแห่งประเทศไทย. (2530) . *รายงานการประชุมวิชาการ เรื่อง การผลิตบัณฑิตของมหาวิทยาลัยไทยในอนาคต*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ลีปนันทน์ เกตุทัต. (2542,มกราคม). "หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานในโลกทัศน์ใหม่," *วิชาการ*. 2(1) : 12-16.

- สีลาภรณ์ นาคทรพ. (2539). "การศึกษาเพื่อการพัฒนาที่นั่งยืน," ใน *การศึกษากับการวิจัยเพื่ออนาคตของประเทศไทย*. หน้า 49-121. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- สุนัย ณ อุบล และคณะ. (2536). *ผ้ากับวิถีชีวิตกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาว สายเมืองอุบล*. รายงานการวิจัยซึ่งได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.
- สุรเชษฐ์ เวชพิทักษ์. (2533). *รากฐานแห่งชีวิต วัฒนธรรมชนบทกับการพัฒนา*. กรุงเทพฯ : หมู่บ้าน.
- สุรวุฒิ ปัดไธสง และคณะ. (2543). *เอกสารประกอบการสัมมนาองค์ความรู้ในเรื่องความเข้มแข็งของชุมชน : จากปรากฏการณ์สู่ทฤษฎีฐานราก. เอกสารการวิจัยหมายเลข 3 (ฉบับร่าง) สร้างชุมชนเข้มแข็งบนฐานการผลิตข้าวเพื่อการค้า : ศึกษากรณีความร่วมมือระหว่างชุมชนกับองค์กรเอกชน*. จัดโดย โครงการพัฒนาดัชนีความเข้มแข็งของชุมชน มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ โดยการสนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ณ ห้องสัมมนาสมิธนายทหารโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า จ.นครนายก วันที่ 28-29 กุมภาพันธ์ 2543. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- สุริยา สมุทคุปต์, พัฒนา กิตติอาษา และนันทิยา พุทธะ. (2537). *แม่หญิงต้องตำruk : พัฒนาการของกระบวนการทอผ้าและการเปลี่ยนแปลงบทบาทของผู้หญิงในหมู่บ้านอีสานปัจจุบัน*. นครราชสีมา : ห้องไทยศึกษานิตน์ สำนักวิชาเทคโนโลยีสังคม มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี.
- สุริยา สมุทคุปต์ และคณะ. (2540). *รายงานการวิจัยเรื่องวิถีชีวิตของคนไทย : พิธีกรรมบ่วงผีพ่อนของลาวขาวเจ้า จังหวัดนครราชสีมา*. นครราชสีมา : ห้องไทยศึกษานิตน์ สำนักวิชาเทคโนโลยีสังคม มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี.
- สุพร บำรุง. (2544). *การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น กลุ่มการงานและพื้นฐานอาชีพ เรื่องการทำปลาสามชั้นประถมศึกษาปีที่ 6*. วิทยานิพนธ์ กศ.ม.(สาขาวิชาการประถมศึกษา). มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- เสน่ห์ จามริก. (2530). "การศึกษาเพื่อการพัฒนา พัฒนาอะไร?อย่างไร?", ใน *การจัดการศึกษาเพื่อการพึ่งตนเอง*. บรรณาธิการโดย โอวาท สุธนารักษ์. หน้า 27-56. กรุงเทพฯ : กลุ่มศึกษาปัญหาและทิศทางการศึกษาไทย.
- (2531). "บทนำทิศทางหมู่บ้านไทย," ใน *ทิศทางหมู่บ้านไทย*. บรรณาธิการโดย เสรี พงศ์พิศ. หน้า 1-11. กรุงเทพฯ : หมู่บ้าน.
- (2537). *แนวทางการพัฒนาการศึกษาไทย บทวิเคราะห์เบื้องต้น*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ

- : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.
- (2544). *ฐานคิดสู่ทางเลือกใหม่ของสังคมไทย*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ :โครงการวิถีสันติ
- (2546). *โครงการหนังสือชุด "ตลาดวิชา" บทวิเคราะห์ว่าด้วยการศึกษากับปัญหา
สภาวะความรู้มนุษย์*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- เสรี พงศ์พิศ. (2529). *คืนสู่รากเหง้า*. กรุงเทพฯ : เทียนวรรณ.
- เสรี พงศ์พิศ และคณะ. (2538). *ปฏิรูปการศึกษาเพื่อปวงชน แล้วชาวบ้านจะเข้าสู่ศตวรรษที่ 21
ได้อย่างไร*. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)
- อรุณ วานิชทวีวัฒน์. (2547). "ครูภูมิปัญญา ครูแท้ผู้สืบทอดสรรพวิชาจากบรรพชน," จากหนังสือ
พิมพ์เดลินิวส์ วันเสาร์ที่ 27 มีนาคม พ.ศ. 2547. ข่าวการศึกษา-สาธารณสุข. หน้า 13.
- อังกูล สมคะเนย์. (2535). *สภาพและปัญหาการนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้พัฒนาหลักสูตรใน
โรงเรียนประถมศึกษาสังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดอุบลราชธานี*. วิทยา
นิพนธ์ ค.ม.(บริหารการศึกษา). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อานันท์ กาญจนพันธุ์. (2542). "ความเป็นชุมชน," ใน *การวิจัยในมิติวัฒนธรรม บทความงานวิจัย
และประสบการณ์นักวิชาการ การแสวงหาแนวทางและทิศทางการวิจัยวัฒนธรรม*.
บรรณาธิการโดย อานันท์ กาญจนพันธุ์. หน้า 67-68. เชียงใหม่ : โรงพิมพ์มิ่งเมือง.
- (2544). *วิถีดิดเชิงซ้อนในการวิจัยชุมชน : พลวัต และศักยภาพของชุมชนในการ
พัฒนา*. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- อุทัย ดุลยเกษม และอรศรี งามวิทยาพงศ์. (2540). *ระบบการศึกษากับชุมชน กรอบความคิดและ
ข้อเสนอเพื่อการวิจัย*. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.)
- อุทัย บุญประเสริฐ. (2545). *การบริหารจัดการสถานศึกษาโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน(School-
Based Management)*. กรุงเทพฯ : ศูนย์ตำราและเอกสารทางวิชาการ คณะครุศาสตร์ จุฬาล
งกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เอกวิทย์ ณ ถลาง. (2540). *ภูมิปัญญาชาวบ้านสู่ภูมิภาค : วิถีชีวิตและกระบวนการเรียนรู้ของ
ชาวบ้านไทย*. โครงการกิตติเมธี สาขาวิชาศึกษาศาสตร์. นนทบุรี : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย
สุโขทัยธรรมาธิราช.
- (2543). "พลวัตของสังคม-วัฒนธรรมไทย : ความอยู่รอดหรือหายนะ," ใน *มองอนาคต
บทวิเคราะห์เพื่อปรับเปลี่ยนทิศทางการสังคมไทย ชุมทาง ความคิด มองอนาคต อันดับที่
1*. หน้า 87-131. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ : มูลนิธิภูมิปัญญา.
- เอ็ดก้าร์ ฟอว์. (1972). *การศึกษาเพื่อชีวิต โลกแห่งการศึกษาในปัจจุบันและอนาคต =
Learning To Be. The world of education today and tomorrow*. บรรจง ชูสกุลชาติ แปล
และเรียบเรียง. กรุงเทพฯ : องค์การศึกษา วิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ.

เยี่ยม ทองดี. (2538). *ข้าว วัฒนธรรมและการเปลี่ยนแปลง*. กรุงเทพฯ : มติชน.

Adams,Don.(1970). *Education and Modernization in Asia*. Massachusetts : Addison Wesley.

Apple,Michael W.(1979). *Ideology and Curriculum*. London : Routledge and Kegan Paul.

-----, (1982). *Education and Power*. Boston : Routledge and Kegan Paul.

-----, (1993). *Official Knowledge : Democratic Education in a Conservative Age*. New York : Routledge.

Beauchamp,George A. (1975). *Curriculum Theory*. 3rd ed. Illinois : The Kagg Press.

Bourdieu,Pierre and Passeron,Jean-Claude. (1990). *Reproduction in Education Society and Culture*. London : Sage Publications.

Calhoun,Craig. (1995). *Critical Social Theory. Culture History and the Challenge of Difference*. Cambridge : Blackwell.

Carnoy,Martin. (1989). "Education, State and Culture in American Society," in *Critical Pedagogy, The State and Cultural Struggle*. Edited by Henry A. Giroux and Peter L.McLaren. New York : State Univerity of New York Press.

Danaher,Geoff Schirato, Tony and Webb,Jen. (2000). *Understanding Foucault*. London : Sage Publication.

Delanty,Gerard. (2000). *Modernity and Postmodernity. Knowledge, Power and the Self*. London : Sage Publication.

Fagerlind,Ingemar & J.Saha,Lawrence. (1989). *Education & National Development. A Comparative Perspective*. 2nd .ed. Oxford : Pergamon Press.

Foncault,Michel. (1972). *The Archaeology of Knowledge and the Discourse on Language*. New York : Pantheon Books.

-----, (1977). *Discipline and Punish. The Birth of the Prison*. Translated from the French by Alan Sheridan. New York : Pantheon Books.

-----, (1980). *Power/Knowledge. Selected Interviews and Other Writings 1972-1977*. Edited by Colin Gordon. New York : Pantheon Books.

-----, (1998). *Michel Foucault. Aesthetics, Method, and Epistemology. Volume Two*. Edited by James D. Faubion. New York : The New Press.

Giroux,Henry A. (1981). "Schooling and the Culture of Positivism : Note on the death of

- History," in *Ideology Culture & The Process of Schooling*. pp.37-59. London : Falmer Press.
- Goodson,Ivor and Dowbiggin Ian. (1990). "Docile bodies.Commonalities in the history of sychiatry and schooling," in *Foucault and education. Disciplines and knowledge*. Edited by Stephen J. Ball. pp. 105-129. London : Routledge.
- Graff,Harvey J. (1986). "The legacies of literacy : continuities and contradications in western society and culture," in *Literacy, Society and Schooling*. Edited by Suzanne De Castell Allan Luke and Kieran Egan. pp.61-86. Cambridge : Cambridge University Press.
- Guile,David and Young,Michel. (2001). " Apprenticeship as a Conceptual Basis for a Social Theory of Learning," in *Knowledge, Power, and Learning*. Edited by Carrie Pechter, Margaret Preedy, David Scott and Janet Soler. Londer : The Open University.
- Henson,Kenneth. (n.d.). *Curriculum Development for Education Reform*. New York : Long man.
- Jarrett,James L. (1991). *The Teaching of Values. Caring and appreciation*. London : Routledge.
- Kelly,A.V. (1999). *The Curriculum : Theory and Practice*. 4th ed. London : Paul Chapman.
- Kenway,Jane. (1990). "Education and the Right's discursive politics : private versus state schooling," in *Foucault and education. Discipline and knowledge*. Edited by Stephen J. Balls. P.167-206. London : Routledge.
- Kincheloe,Joe L. and McLaren,Peter. (2000). "Rethinking Critical Theory Theory and Qualitative Research," in *Handbook of Qualitative Research*. Edited by Norman K.Denzin and Yvonna S.Lincoln. 2nd.ed. P.279-313. Thousand Oaks : Sage Publications.
- Lincoln,Yvonna S. and Guba,Egon G. (2000). "Paradigmatic Controversies, Contradictions, and Emerging Confluences," in *Handbook of Qualitative Research*. Edited by Norman K.Denzin and Yvonna S. Lincoln. 2nd.ed. pp. 157-188. Thousand Oaks : Sage Publications.
- Ladwig,James G. (1996). *Academic Distinctions : Theory and Methodology in the Sociology of School Knowledge*. New York : Routledge.

- Lawton, Denis. (1980). *The Politics of the School Curriculum*. London : Routledge & Kegan Paul.
- Liston, Daniel P. (1988). *Capitalist Schools*. New York : Routledge.
- McGuigan, Jim. (1996). *Culture and the Public Sphere*. London : Routledge.
- Miller, John P. (1988). *The Horistic Curriculum : Research in Education/17*. Ontario : OISE Press.
- Mills, Sara. (1997). *Discourse*. London : Routledge.
- Morley, Louise and Rassool Naz. (1999). *School Effectiveness : Fracturing the Discourse*. London : Falmer Press.
- Musgrove, Frank. (1979). *School and the Social Order*. London : John Wiley & Sons.
- Paechter, Carrie. (2001). "Schooling and the ownership of Knowledge," in *Knowledge, Power And Learning*. Edited by Carrie Paechter, Margaret Preedy, David Scott and Janet Soler. pp. 167-179. London : Paul Chapman.
- Popkewitz, Thomas S. (1991). *A Political Sociology of Educational Reform : Power/Knowledge in Teaching, Teacher Education and Research*. New York : Teacher College Press.
- Ritzer, George. (2000). *Sociological Theory*. 5th ed. New York : McGraw-Hill.
- Rothstein, Stanley William. (1996). *Schools and society : new Perspectives in American Education*. New Jersey : Prentice-Hall.
- Seddon, Terri. (2001). "National Curriculum in Australia? A Matter of Politics, Powerful Knowledge and the Regulation of Learning," in *Pedagogy Culture Culture and Society*. 9(3) : pp.307-331. Oxford : Triangle.
- Sheridan, Alan. (1980). *Michel Foucault : The Will to Truth*. London : Tavistock Publications.
- Sibley, David. (1995). *Geographies of Exclusion : Society and Difference in the West*. London : Routledge.
- Smelser, Neil J. (1973). "Toward a Theory of Modernization in the Modern Society," in *Social Change : Sources, Patterns and Consequences*. 2nd ed. New York : Basic Book.
- Sowell, Evelyn J. (1996). *Curriculum : An Integrative Introduction*. New Jersey : Prentice-Hall.
- Stehr, Nico. (1994). *Knowledge Societies*. London : Sage Publication.

- Stewart,J. Douglas. (1990). " The Formal Curriculum and Knowledge," in *Teaching Schools and Society*. Edited by Evelina Orteza Y.Miranda and Romulo F.Magsino. P.147-169. Hampshire : The Falmer Press.
- Taba,Hilda. (1962). *Curriculum Development : Theory and Practice*. New York : Harcourt Brace & World,Inc.
- Wexler,Phillip. (1989). " Curriculum in the Closed Society," in *Critical Pedagogy, The State And Cultural Struggle*. Edited by Henry A. Giroux and Peter L. McLaren. pp.92-104. New York : State University of New York Press.
- Whitty,Geoff. (1985). *Sociology and School Knowledge*. London : Methuen.
- Woodward,Kathryn. (1997). *Identity and Difference*. London : Sage Publications.
- Young,Michael F.D. (1998). *The Curriculum of the Future From the New Sociology of Education to a Critical Theory of Learning*. London : Falmer Press.
- Zais,Robert S. (1976). *Curriculum : Principles and Foundations*. New York : Harper &Row.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก

แนวคำถามในการสัมภาษณ์ระดับลึก

ชุดที่ 1 แนวคำถามการสัมภาษณ์ผู้รู้ในชุมชน

ประกอบด้วยแนวคำถามในการสัมภาษณ์ผู้รู้เฉพาะในแต่ละเรื่อง จำนวน 4 ชุด

ชุดที่ 1.1 แนวคำถามการสัมภาษณ์ ชาวนา ชาวนา ชาวไร่ ผู้เลี้ยงสัตว์

1. ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับผู้ให้สัมภาษณ์

- 1.1 ให้เล่าประวัติ ความเป็นมาของตัวท่าน โดยเริ่มตั้งแต่ภูมิลำเนาเดิมเป็นคนในหมู่บ้านนี้หรือไม่ เกิดเมื่อไร อายุเท่าไร หากมีใครคนในหมู่บ้านนี้ ท่านเป็นคนที่มาจากที่ใด พ่อ แม่ มีอาชีพอะไร เหตุใดจึงมาตั้งรกรากและอาศัยในหมู่บ้านนี้
- 1.2 หากพ่อ แม่ และบรรพบุรุษของท่านเป็นคนในหมู่บ้านนี้แต่แรกเริ่ม ท่านได้เล่าเรื่องราวเหตุการณ์ในอดีตของหมู่บ้านอย่างไรบ้าง และมีเหตุการณ์ใดบ้างที่น่าสนใจ
- 1.3 ท่านได้เรียนหนังสือในโรงเรียนหรือไม่ หากได้เรียนหนังสือเรียนจบชั้นใด เมื่อไร
- 1.4 การที่โรงเรียนมีโครงการให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา ท่านได้มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาหรือไม่

2. ฐานคิดในการดำรงชีวิต เป้าหมายในการดำรงชีวิต กระบวนการเรียนรู้และสร้างสรรค์ความรู้

- 2.1 ในสมัยก่อนท่านประกอบอาชีพอะไรบ้าง ยึดอาชีพใดเป็นหลัก ทำไมจึงยึดอาชีพนี้เป็นหลัก (ฐานคิด เป้าหมาย)
- 2.2 ในช่วงที่ท่านเป็นเด็กน้อย ท่านเริ่มเรียนรู้เรื่องการทำนา ทำสวน ทำไร่ เลี้ยงสัตว์ เมื่อไร (อายุเท่าไร) เรียนรู้จากใคร ท่านเหล่านั้นสอนท่านอย่างไร และเมื่อไรที่ท่านรู้ว่าทำเป็นแล้ว (กระบวนการเรียนรู้ การถ่ายทอดความรู้)
- 2.3 ในการที่พ่อ แม่ หรือญาติผู้ใหญ่ จะฝึกสอนการทำนา ทำสวน ทำไร่ เลี้ยงสัตว์แก่ท่าน ผู้สอนมีการเตรียมการอย่างไร เช่น การศึกษาธรรมชาติ ฤดูกาลต่างๆ เพราะอะไร (ฐานคิด กระบวนการเรียนรู้)
- 2.4 ในการทำนา ทำสวน ทำไร่ เลี้ยงสัตว์ที่ท่านเรียนรู้มา หรือทั้งที่ท่านเรียนรู้มาและปรับเปลี่ยนให้เข้ากับบริบทที่เปลี่ยนแปลงไป มีขั้นตอนอะไรบ้าง เช่น การเลือกพื้นที่ การบุกเบิกพื้นที่ การเตรียมพันธุ์ การทำคันนา การยกทรง การสร้างโรงเรือน ฯลฯ แต่ละขั้นตอนทำอย่างไร (กระบวนการเรียนรู้ การถ่ายทอดความรู้ การสร้างสรรค์ปรับเปลี่ยนความรู้)

- 2.5 ในการทำนา ทำสวน ทำไร่ เลี้ยงสัตว์ ต้องอาศัยผืนดิน แหล่งน้ำ ป่าไม้ หรือธรรมชาติอื่นๆ อย่างไรบ้าง (ฐานคิด)
- 2.6 ในการทำนา ทำสวน ทำไร่ เลี้ยงสัตว์ มีใครไปช่วยท่านบ้าง นอกจากคนในครอบครัวแล้ว เพื่อนบ้านไปช่วยด้วยหรือไม่ ช่วยในขั้นตอนไหน ช่วยอย่างไร มีการแบ่งหน้าที่กันทำหรือไม่ ถ้ามีการแบ่งหน้าที่ มีการแบ่งหน้าที่อย่างไร (ดูอย่างไรว่าจะให้ใครทำอะไร) ท่านเรียนรู้ อย่างไรในการที่จะทำให้เพื่อนบ้านมาช่วยท่าน มีข้อกำหนดในการช่วยเหลือหรือไม่ อย่างไร และ มีการตอบแทนกันอย่างไร (กระบวนการเรียนรู้เกี่ยวกับการแบ่งงานกันทำทางสังคม กระบวนการเรียนรู้เกี่ยวกับความสัมพันธ์ของคนในสังคม)
- 2.7 สถานที่หรือพื้นที่ในการทำนา ทำสวน ทำไร่ เลี้ยงสัตว์อยู่ห่างจากบ้านมากไหม ถ้าสถานที่นั้นอยู่ห่างจากบ้าน ท่านมีการเตรียม วางแผนการออกไปทำงานอย่างไร เช่น ใครอยู่บ้าน เลี้ยงลูก ทำอาหาร ทำงานบ้าน (กระบวนการเรียนรู้เกี่ยวกับการแบ่งงานกันทำทางสังคม)
- 2.8 มีการวางแผนล่วงหน้าในการทำนา ทำสวน ทำไร่ เลี้ยงสัตว์แต่ละครั้งเราต้องการอะไร (เป้าหมาย เช่น บริโภค สะสม แลกเปลี่ยน ขาย , กระบวนการเรียนรู้ การปรับเปลี่ยนและสร้างสรรค์ความรู้)
- 2.9 เคยมีบ้างไหมที่ปีใดผลผลิตที่ท่านทำไม่เพียงพอต่อการบริโภค ท่านคิดว่าเป็นเพราะอะไร ท่านแก้ไขปัญหานี้อย่างไร เช่น ขอความช่วยเหลือจากเพื่อนบ้าน ยืม น้าของอย่างอื่นที่ผลิตได้ไปแลกข้าว รับจ้างทำงาน ฯลฯ (ระบบความสัมพันธ์กับเพื่อนมนุษย์ กระบวนการเรียนรู้ การปรับเปลี่ยนและสร้างสรรค์ความรู้)
- 2.10 ท่านได้ถ่ายทอดความรู้ในการทำนา ทำสวน ทำไร่ เลี้ยงสัตว์ให้แก่ลูกหลานหรือไม่ หากท่านสอนลูกหลานท่านสอนอย่างไร เหมือนหรือแตกต่างจากที่พ่อ แม่ท่านสอนมา ท่านสอนลูกหลานเพื่ออะไร (เป้าหมาย การสร้างสรรค์ปรับเปลี่ยนความรู้ ความสัมพันธ์ระหว่างผู้รู้และผู้เรียนรู้)
- 2.11 ในช่วงที่เสร็จสิ้นจากภารกิจ/ก่อน/ในระหว่างการทำนา ทำสวน ทำไร่ เลี้ยงสัตว์ ท่านได้เข้าร่วมประเพณี พิธีกรรมของชุมชนในลักษณะใดบ้าง ประเพณี พิธีกรรมดังกล่าวเป็นอย่างไร ทำกันที่ใด คนในชุมชนมีความเชื่อว่าหากดำเนินตามประเพณี พิธีกรรมเหล่านั้นแล้วจะส่งผลต่อการทำมาหากินและการดำรงชีวิตอย่างไร (ความสัมพันธ์ของคนในสังคม ความสัมพันธ์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ)
- 2.12 ท่านและเพื่อนบ้านไปวัดกันในโอกาสใดบ้าง ไปทำอะไรกันที่วัด วัดดังกล่าวสร้างขึ้นเมื่อไร ใครเป็นผู้ริเริ่มก่อตั้ง การก่อตั้งวัดเพื่ออะไร (ความสัมพันธ์ของคนในสังคม ความสัมพันธ์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ)

2.13 มีคลองชลประทาน ถนน ไฟฟ้า น้ำประปาเมื่อไร ความทันสมัยเหล่านี้มีผลต่ออาชีพของท่านอย่างไร ท่านได้นำปัจจัยของความทันสมัยดังกล่าวมาใช้ประโยชน์ต่อการทำมาหากินของท่านอย่างไร (กระบวนการเรียนรู้ การปรับเปลี่ยนและสร้างสรรค์ความรู้)

2.14 ปัจจุบันท่านยังทำอาชีพนี้อยู่หรือไม่ ความรู้ดังกล่าวเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร ท่านยังอยากให้ลูกหลานสืบต่ออาชีพของท่านหรือไม่ เพราะอะไร (การสร้างสรรค์ปรับเปลี่ยนความรู้ การเข้ามาของการศึกษาในระบบโรงเรียน)

คำถามในช่วงต่อมาเป็นเวลาที่โรงเรียนมีการนำความรู้แบบภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการศึกษา ซึ่งแนวคำถามดังกล่าว อยู่ในหน้า 251-253 เป็นแนวคำถามสำหรับถามผู้รู้ เกี่ยวกับการจัดการศึกษาของโรงเรียนที่มีการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการเรียนการสอน

ข้อคิดเห็นเพิ่มเติม.....

แนวคำถามในการสัมภาษณ์ระดับลึก

ชุดที่ 1 แนวคำถามการสัมภาษณ์ผู้รู้ในชุมชน

ชุดที่ 1.2 แนวคำถามการสัมภาษณ์ผู้เก็บหาของธรรมชาติ ผู้แปรรูป (เผ่าถ่าน ทำปลาร้า กะปิ น้ำปลา ปลาแห้ง)

1. ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับผู้ให้สัมภาษณ์

- 1.1 ให้เล่าประวัติ ความเป็นมาของตัวท่าน โดยเริ่มตั้งแต่ภูมิลำเนาเดิมเป็นคนในหมู่บ้านนี้หรือไม่ เกิดเมื่อไร อายุเท่าไร หากมีใครคนในหมู่บ้านนี้ ท่านเป็นคนที่มาจากที่ใด พ่อ แม่ มีอาชีพอะไร เหตุใดจึงมาตั้งรกรากและอาศัยในหมู่บ้านนี้
- 1.2 หากพ่อ แม่ และบรรพบุรุษของท่านเป็นคนในหมู่บ้านนี้แต่แรกเริ่ม ท่านได้เล่าเรื่องราวเหตุการณ์ในอดีตของหมู่บ้านอย่างไรบ้าง และมีเหตุการณ์ใดบ้างที่น่าสนใจ
- 1.3 ท่านได้เรียนหนังสือในโรงเรียนหรือไม่ หากได้เรียนหนังสือเรียนจบชั้นใด เมื่อไร
- 1.4 การที่โรงเรียนมีโครงการให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา ท่านได้มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาหรือไม่

2. ฐานคิดในการดำรงชีวิต เป้าหมายในการดำรงชีวิต กระบวนการเรียนรู้และสร้างสรรค์ความรู้

- 2.1 ในอดีตที่ท่านจำความได้ นอกจากท่านจะมีการปลูกข้าว ปลูกพืชผัก เลี้ยงสัตว์แล้ว อาหารอย่างอื่นที่ท่านมีความจำเป็นในการบริโภค ได้แก่อะไรบ้าง อาหารดังกล่าวท่านได้มาอย่างไร (เช่น ได้จากป่า ลำห้วย หนอง คลอง) (ฐานคิด)
- 2.2 สภาพป่า ลำห้วย หนอง คลอง ฯลฯ ในอดีตเป็นอย่างไร ในสภาพธรรมชาตินั้นมีอะไรบ้าง ท่านและคนทั่วไปในชุมชนใช้ประโยชน์จากธรรมชาติอย่างไร (ฐานคิด กระบวนการเรียนรู้)
- 2.3 ให้ท่านเล่ารายละเอียดว่าของธรรมชาติที่ท่านเก็บหา มีอะไรบ้าง ท่านเก็บหาไว้เพื่ออะไร (เป้าหมาย)
- 2.4 ในการเก็บหาของธรรมชาติแต่ละประเภทซึ่งนำมาใช้ประโยชน์ต่างกัันนั้น ท่านรู้ได้อย่างไรว่าช่วงเวลาใดควรจะเก็บหาของธรรมชาติประเภทใด (เช่น น้ำน้ำ น้ำเก็บเห็ด เก็บหน่อไม้ ฯลฯ) มีใครบ้างที่แนะนำท่าน หรือท่านนำคำแนะนำนั้นมาผสมผสานกับประสบการณ์ของท่านเองอย่างไร (ฐานคิด กระบวนการเรียนรู้และสร้างสรรค์ความรู้)
- 2.5 ในการเก็บหาของธรรมชาติท่านมีการวางแผนล่วงหน้าอย่างไร เช่น ต้องหาของธรรมชาติให้ได้ในปริมาณเท่าไร ต้องเตรียมสิ่งของ เครื่องมือชนิดใดไปบ้าง เครื่องมือนั้นได้มาอย่างไร มี

- การนัดหมายชักชวนเพื่อนบ้านไปด้วยกันหรือไม่ เพราะอะไรจึงต้องชักชวนกันไปเป็นหมู่ (กระบวนการเรียนรู้และการสร้างสรรค์ความรู้ ความสัมพันธ์กับเพื่อนบ้าน)
- 2.6 ในการเก็บหาของธรรมชาติท่านมีการทำพิธีไหว้เจ้าที่ เจ้าป่าบ้างหรือไม่ ทำอย่างไร เพราะอะไรจึงทำเช่นนั้น และหากท่านต้องการไม้ท่านจะเลือกตัดไม้ประเภทใด ตัดไม้ใหญ่ที่อายุ เก่าแก่ได้หรือไม่ เพราะอะไร (ฐานคิด)
- 2.7 เมื่อได้ของธรรมชาติแต่ละประเภทมาแล้ว เช่น ปลา กุ้ง ไม้ ท่านนำมาทำอะไรบ้าง มีขั้นตอนการทำอะไร มรใครมาช่วยท่านทำบ้าง ท่านรู้ได้อย่างไรว่าต้องทำแบบนี้ เมื่อทำเสร็จแล้วนำไปใช้ประโยชน์อย่างไรบ้าง (เป้าหมาย กระบวนการเรียนรู้และสร้างสรรค์ความรู้ ความสัมพันธ์ในครอบครัว ความสัมพันธ์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ และความสัมพันธ์กับเพื่อนบ้าน)
- 2.8 มีของชนิดใดบ้างเมื่อแปรรูปแล้วท่านต้องการนำไปแลก หรือขาย แลกกันอย่างไร/ขายอย่างไร ที่ใด เมื่อได้เงินมาแล้วท่านนำเงินไปใช้ประโยชน์อย่างไร (เป้าหมาย กระบวนการเรียนรู้ และสร้างสรรค์ความรู้ ระบบความสัมพันธ์ของคนในสังคม)
- 2.9 การเก็บหาของธรรมชาติเริ่มลดลง หรือจางหายไปเมื่อไร ท่านคิดว่าเป็นเพราะอะไร และเมื่อของธรรมชาติลดลงท่านมีวิธีการหาอาหารด้วยวิธีการอื่น ๆ อย่างไร (กระบวนการเรียนรู้และสร้างสรรค์ความรู้)
- 2.10 ปัจจุบันท่าน หรือลูกหลานของท่านยังมีการเก็บหาของธรรมชาติอยู่หรือไม่ หากยังทำกันอยู่ให้เล่าว่าความรู้ดังกล่าวเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร ของธรรมชาติที่เก็บได้มีอะไรบ้าง เอาไปใช้ประโยชน์อย่างไร (กระบวนการเรียนรู้และสร้างสรรค์ความรู้)
- 2.11 หากปัจจุบันยังพอเก็บหาของธรรมชาติได้อยู่ท่านยังอยากให้ลูกหลานทำงานอย่างนี้หรือไม่ เพราะอะไร (กระบวนการเรียนรู้และสร้างสรรค์ความรู้ การเข้ามาของการศึกษาในระบบ โรงเรียน)

คำถามในช่วงต่อมาเป็นเวลาที่โรงเรียนมีการนำความรู้แบบภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการศึกษา ซึ่งแนวคำถามดังกล่าว ซึ่งอยู่ในหน้า 251-253 เป็นแนวคำถามสำหรับถามผู้รู้ เกี่ยวกับการจัดการศึกษาของโรงเรียนที่มีการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการเรียนการสอน

ข้อคิดเห็นเพิ่มเติม.....

แนวคำถามในการสัมภาษณ์ระดับลึก

ชุดที่ 1 แนวคำถามการสัมภาษณ์ผู้รู้ในชุมชน

ชุดที่ 1.3 แนวคำถามการสัมภาษณ์ผู้ดูแลรักษาความเจ็บป่วย

1. ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับผู้ให้สัมภาษณ์

- 1.1 ให้เล่าประวัติ ความเป็นมาของตัวท่าน โดยเริ่มตั้งแต่ภูมิลำเนาเดิมเป็นคนในหมู่บ้านนี้หรือไม่ เกิดเมื่อไร อายุเท่าไร หากมีใครคนในหมู่บ้านนี้ ท่านเป็นคนที่มาจากที่ใด พ่อ แม่ มีอาชีพอะไร เหตุใดจึงมาตั้งรกรากและอาศัยในหมู่บ้านนี้
- 1.2 หากพ่อ แม่ และบรรพบุรุษของท่านเป็นคนในหมู่บ้านนี้แต่แรกเริ่ม ท่านได้เล่าเรื่องราวเหตุการณ์ในอดีตของหมู่บ้านอย่างไรบ้าง และมีเหตุการณ์ใดบ้างที่น่าสนใจ
- 1.3 ท่านได้เรียนหนังสือในโรงเรียนหรือไม่ หากได้เรียนหนังสือเรียนจบชั้นใด เมื่อไร
- 1.4 การที่โรงเรียนมีโครงการให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา ท่านได้มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาหรือไม่

2. ฐานคิดในการดำรงชีวิต เป้าหมายในการดำรงชีวิต กระบวนการเรียนรู้และสร้างสรรค์ความรู้

- 2.1 ในสมัยที่ท่านยังเป็นเด็กน้อย พ่อ แม่ของท่านมีอาชีพอะไร ท่านต้องช่วยพ่อ แม่ของท่านทำงานอย่างไรบ้าง (ฐานคิด กระบวนการเรียนรู้)
- 2.2 ท่านเรียนรู้การดูแลสุขภาพความเจ็บป่วย (หมอสมุนไพร หมอบีบนวด หมอดำยา ฯลฯ) จากใคร ชนะนั้นท่านมีอายุเท่าไร ทำไมท่านจึงคิดอยากที่จะเรียนรู้ในด้านนี้ (ฐานคิด)
- 2.3 คนที่สอนเรื่องการดูแลสุขภาพความเจ็บป่วยให้แก่ท่านนั้นสอนอย่างไร มีขั้นตอนการสอนอย่างไร (เช่น เมื่อไปทำคลอดก็นำท่านไปด้วย นำท่านไปเก็บหาสมุนไพร มีตำรา ฯลฯ) หากผู้สอนนำท่านไปยังสถานที่รักษาผู้ป่วยด้วย ผู้สอนให้ท่านทำหน้าที่อะไรบ้าง ทำอย่างไร (เช่น เป็นลูกมือช่วยเหลือคนคลอดลูก ต้มยา เติมน้ำ เติมน้ำมัน ฯลฯ)
- 2.4 มีตัวยาสมุนไพรใดบ้างที่ใช้รักษา บรรเทา ผู้คลอดลูก / ผู้ป่วยเคล็ดขัดยอก / หรือผู้ป่วยด้วยโรคต่างๆ ยาสมุนไพรนั้นเอามาจากที่ใด รู้ได้อย่างไรว่ารักษาโรคอะไร การรักษาโรคแต่ละชนิดต้องใช้สมุนไพรตัวใดบ้าง อัตราส่วนการผสมเป็นอย่างไร (กระบวนการเรียนรู้)
- 2.5 ก่อนที่ผู้สอนจะรับท่านเป็นศิษย์มีกระบวนการอะไรบ้าง เช่น การศึกษาอุปนิสัยใจคอ การทำพิธีรับเป็นศิษย์ การมีเงื่อนไข ข้อตกลง ฯลฯ ท่านทราบไหมว่าเพราะอะไร (ฐานคิด เป้าหมาย)

- 2.6 ท่านรู้ว่าท่านมีความสามารถประกอบอาชีพได้เองเมื่อไร รู้ได้อย่างไร และท่านคิดว่าการเป็นหมอสุนัข หอมบี้บวด หอมดำแย ต้องมีคุณลักษณะที่แตกต่างจากคนอื่น ๆ อย่างไร เพราะอะไร (เช่น ใจเย็น มีจิตใจที่นิ่งาม มีสติ ฯลฯ) (อัตลักษณ์ที่มีความเชื่อมโยงกับเป้าหมายในการดำรงชีวิต)
- 2.7 ตัวความรู้ของการเป็นหมอสุนัข หอมบี้บวด หอมดำแยที่ท่านได้รับมา จนกระทั่งทำหน้าที่ดูแลความเจ็บป่วยด้วยตนเองมีการปรับเปลี่ยน หรือมีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างไรบ้าง (เช่น ท่านสามารถคิดตัวยา หรือวิธีการดูแลความเจ็บป่วยแบบใหม่) (กระบวนการสร้างสรรค์ปรับเปลี่ยนความรู้)
- 2.8 เมื่อคนในชุมชนเจ็บป่วย ตั้งท้อง ปวดเมื่อย ฯลฯ และมาปรึกษาท่าน ท่านให้คำแนะนำอย่างไร ให้ตัวยาไปรักษาหรือไม่ มีการคำนวณวันคลอดลูกให้หรือไม่ ทำอย่างไร ในการให้คำปรึกษาให้ยานี้ ท่านได้คิดเงินบ้างหรือไม่ เพราะอะไร (เป้าหมาย ความสัมพันธ์ของคนในชุมชน)
- 2.9 ในชุมชนมีหมอรักษาความเจ็บป่วยที่ท่าน แต่ละท่านมีความรู้ ความถนัดแตกต่างกันหรือไม่ อย่างไร ตัวท่านเชี่ยวชาญพิเศษในด้านไหน เพราะอะไร (กระบวนการเรียนรู้ในการแบ่งงานกันทำทางสังคม)
- 2.10 เมื่อมีผู้เจ็บป่วย คลอดลูก ในชุมชน แล้วมาเชิญให้ท่านไปดูแล ท่านมีการเตรียมเครื่องมืออุปกรณ์อะไรบ้าง ในการดูแล/หลัง/ก่อนการรักษา มีการทำพิธีกรรมอะไรบ้าง เพราะอะไร เมื่อเสร็จสิ้นการดูแลรักษา ผู้ป่วยให้คำตอบแทนท่านหรือไม่ อย่างไร (ฐานคิด ความสัมพันธ์ทางสังคม)
- 2.11 ท่านได้ถ่ายทอดความรู้แก่ลูก หลานบ้างหรือไม่ เพราะอะไร และปัจจุบันท่านยังทำอาชีพนี้ อยู่หรือไม่ เพราะอะไร ถ้าไม่ได้ทำอาชีพนี้ถามต่อว่าหยุดทำอาชีพนี้เมื่อไร เพราะอะไร (ฐานคิด เป้าหมาย การเข้ามาของการศึกษาในระบบโรงเรียน)

คำถามในช่วงต่อมาเป็นช่วงเวลาที่ยังเรียนมีการนำความรู้แบบภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการศึกษา ซึ่งแนวคำถามดังกล่าว ซึ่งอยู่ในหน้า 251-253 เป็นแนวคำถามสำหรับถามผู้รู้ เกี่ยวกับการจัดการศึกษาของโรงเรียนที่มีการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการเรียนการสอน

ข้อคิดเห็นเพิ่มเติม.....

แนวคำถามในการสัมภาษณ์ระดับลึก

ชุดที่ 1 แนวคำถามการสัมภาษณ์ผู้รู้ในชุมชน

ชุดที่ 1.4 แนวคำถามการสัมภาษณ์ผู้รู้ด้านหัตถกรรม (ทอผ้า จักสาน)

1. ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับผู้ให้สัมภาษณ์

- 1.1 ให้เล่าประวัติ ความเป็นมาของตัวท่าน โดยเริ่มตั้งแต่ภูมิลำเนาเดิมเป็นคนในหมู่บ้านนี้หรือไม่ เกิดเมื่อไร อายุเท่าไร หากมีใครคนในหมู่บ้านนี้ ท่านเป็นคนที่มาจากที่ใด พ่อ แม่ มีอาชีพอะไร เหตุใดจึงมาตั้งรกรากและอาศัยในหมู่บ้านนี้
- 1.2 หากพ่อ แม่ และบรรพบุรุษของท่านเป็นคนในหมู่บ้านนี้แต่แรกเริ่ม ท่านได้เล่าเรื่องราวเหตุการณ์ในอดีตของหมู่บ้านอย่างไรบ้าง และมีเหตุการณ์ใดบ้างที่น่าสนใจ
- 1.3 ท่านได้เรียนหนังสือในโรงเรียนหรือไม่ หากได้เรียนหนังสือเรียนจบชั้นใด เมื่อไร
- 1.4 การที่โรงเรียนมีโครงการให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา ท่านได้มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาหรือไม่

2. ฐานคิดในการดำรงชีวิต เป้าหมายในการดำรงชีวิต กระบวนการเรียนรู้และสร้างสรรค์ความรู้

- 2.1 ตั้งแต่ท่านเป็นเด็กท่านเคยเห็นพ่อ แม่ ญาติพี่น้อง ทอผ้า จักสานหรือไม่ ท่านทราบไหมว่าทอผ้าเพื่อนำไปใช้ทำอะไรบ้าง / จักสานอะไรบ้าง นำไปใช้ทำอะไรบ้าง (เป้าหมาย)
- 2.2 ท่านเคยช่วยพ่อ แม่ ญาติพี่น้อง ทอผ้า / จักสานบ้างหรือไม่ ท่านช่วยอย่างไรบ้าง ขณะนั้นท่านอายุเท่าไร (กระบวนการเรียนรู้ ความสัมพันธ์ในครอบครัว ภูมิปัญญาพื้น้อง)
- 2.3 ให้ท่านเล่ารายละเอียด ขั้นตอนของการทอผ้า จักสาน ในการทอผ้า (นับตั้งแต่ปลูกฝ้าย หาฝ้าย กรรมวิธีต่างๆในการทอ เทคนิคการทอผ้าแต่ละประเภทซึ่งมีความต่างกันแง่ประโยชน์ใช้สอย การย้อมสี ฯลฯ) เป็นอย่างไร และการจักสาน (นับตั้งแต่การหาวัสดุแต่ละชนิดให้เหมาะสมกับสิ่งที่ต้องการผลิตไว้ใช้สอย การสานเครื่องใช้แต่ละประเภท ลายของการสานที่มีความต่างกัน ฯลฯ) เป็นอย่างไร ท่านเรียนรู้ได้อย่างไร เครื่องมือที่สร้างแต่ละประเภทนำไปใช้ประโยชน์ที่ต่างกันอย่างไร (เป้าหมาย กระบวนการเรียนรู้และสร้างสรรค์ความรู้)
- 2.4 การทอผ้า จักสาน ต้องทำกันทุกบ้านหรือไม่ เพราะอะไร (เป้าหมาย)
- 2.5 ท่านคิดว่าในครอบครัว หน้าที่การทอผ้า จักสานควรเป็นหน้าที่ของใคร เพราะอะไร ท่านดูอย่างไรว่าใครเหมาะสมกับการทำหน้าที่แต่ละอย่าง และในการถ่ายทอดความรู้ท่านคิดว่า

การถ่ายทอดความรู้เรื่องการทำผ้า / จักสาน ควรถ่ายทอดให้ลูกคนใด ผู้หญิง หรือผู้ชาย เพราะอะไร (ความสัมพันธ์ของการแบ่งงานกันทำทางสังคม)

- 2.6 ในยุคปัจจุบันลูกหลานของท่านได้สืบทอดความรู้ในการทำผ้า จักสานบ้างหรือไม่ เพราะอะไร หากยังทำอยู่ เขาทำไปเพื่ออะไร และมีการเปลี่ยนแปลงอย่างไรบ้าง (ฐานคิด เป้าหมาย กระบวนการเรียนรู้และสร้างสรรค์ความรู้)
- 2.7 ปัจจุบันนี้ท่านยังทำผ้า จักสานอยู่หรือไม่ เพราะอะไร หากไม่ได้ทำแล้วท่านรู้สึกเสียสละความรู้หรือไม่ เพราะอะไร อยากให้มีลูกหลานสืบทอดหรือไม่ เพราะอะไร (การสร้างสรรค์ปรับเปลี่ยนความรู้ การเข้ามาของการศึกษาในระบบโรงเรียน)

คำถามในช่วงต่อมาเป็นเวลาที่โรงเรียนมีการนำความรู้แบบภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการศึกษา ซึ่งแนวคำถามดังกล่าว ซึ่งอยู่ในหน้า 251-253 เป็นแนวคำถามสำหรับถามผู้รู้ เกี่ยวกับการจัดการศึกษาของโรงเรียนที่มีการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการเรียนการสอน

ข้อคิดเห็นเพิ่มเติม.....

แนวคำถามในการสัมภาษณ์ระดับลึก

ชุดที่ 1 แนวคำถามการสัมภาษณ์ผู้รู้ในชุมชน

ชุดที่ 1.5 แนวคำถามการสัมภาษณ์ผู้รู้ด้านการสร้างบ้าน ที่พักอาศัย ยุงฉาง

1. ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับผู้ให้สัมภาษณ์

- 1.1 ให้เล่าประวัติ ความเป็นมาของตัวท่าน โดยเริ่มตั้งแต่ภูมิลำเนาเดิมเป็นคนในหมู่บ้านนี้หรือไม่ เกิดเมื่อไร อายุเท่าไร หากมีใครคนในหมู่บ้านนี้ ท่านเป็นคนที่มาจากที่ใด พ่อ แม่ มีอาชีพอะไร เหตุใดจึงมาตั้งรกรากและอาศัยในหมู่บ้านนี้
- 1.2 หากพ่อ แม่ และบรรพบุรุษของท่านเป็นคนในหมู่บ้านนี้แต่แรกเริ่ม ท่านได้เล่าเรื่องราวเหตุการณ์ในอดีตของหมู่บ้านอย่างไรบ้าง และมีเหตุการณ์ใดบ้างที่น่าสนใจ
- 1.3 ท่านได้เรียนหนังสือในโรงเรียนหรือไม่ หากได้เรียนหนังสือเรียนจบชั้นใด เมื่อไร
- 1.4 การที่โรงเรียนมีโครงการให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา ท่านได้มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาหรือไม่

2. ฐานคิดในการดำรงชีวิต เป้าหมายในการดำรงชีวิต กระบวนการเรียนรู้และสร้างสรรค์ความรู้

- 2.1 การสร้างบ้าน ที่พักอาศัย ยุงฉาง โรงเรือนของสัตว์ มีเป้าหมายเพื่ออะไร (เป้าหมาย)
- 2.2 ท่านรู้ได้อย่างไรว่าจะต้องสร้างบ้าน ที่พักอาศัย ยุงฉาง โรงเรือนของสัตว์อย่างไร ใครเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ให้แก่ท่าน ถ่ายทอดความรู้อย่างไร (ขณะสร้างบ้าน ที่พักอาศัย ก็นำท่านไปด้วยให้ไปช่วยเหลืองานต่างๆ) ท่านได้ช่วยเหลือท่านเหล่านั้นในการทำอะไบบ้าง (กระบวนการเรียนรู้ ความสัมพันธ์ระหว่างผู้รู้และผู้เรียนรู้)
- 2.3 ในการสร้างบ้าน ที่พักอาศัย ยุงฉาง โรงเรือนเลี้ยงสัตว์ ต้องใช้วัสดุ อุปกรณ์อะไรบ้าง หาได้จากที่ใด มีวิธีการเลือกอย่างไร วิธีการดังกล่าวท่านรู้ได้อย่างไร (กระบวนการเรียนรู้)
- 2.4 ท่านสามารถดูแลการสร้างบ้าน ที่พักอาศัย ยุงฉาง โรงเรือนเลี้ยงสัตว์ ได้เองเมื่อไร ท่านรู้ได้อย่างไร (กระบวนการเรียนรู้และการสร้างสรรค์ความรู้)
- 2.5 ความรู้เฉพาะในการสร้างบ้าน ที่พักอาศัยคืออะไรบ้าง ที่ทำให้เรียกท่านเป็นผู้ชำนาญในด้านนี้ ท่านเรียนรู้ความรู้เฉพาะนี้ได้ได้อย่างไร (กระบวนการเรียนรู้และสร้างสรรค์ความรู้ ความสัมพันธ์ของผู้รู้และผู้เรียนรู้)
- 2.6 ในการสร้างบ้าน ที่พักอาศัย ยุงฉาง โรงเรือนเลี้ยงสัตว์นั้น ต้องมีพิธีกรรมอะไรบ้าง ทำไปเพื่ออะไร ใครเป็นผู้มาทำพิธีกรรมนี้ (ฐานคิด)

- 2.7 หลักการสร้างบ้านเรือนในสมัยก่อน มีหลักการอะไรบ้าง เช่น สร้างในละแวกเดียวกับพ่อแม่ ญาติพี่น้อง ใกล้แหล่งน้ำ ป่าไม้ ใต้ถุนสูง ฯลฯ เพราะอะไร และหลักการสร้างบ้านเรือนดังกล่าวในปัจจุบันเปลี่ยนแปลงไปหรือไม่ อย่างไร เพราะอะไร (ฐานคิด เป้าหมาย กระบวนการเรียนรู้)
- 2.8 ขนาดของบ้านเรือน ที่พักอาศัย ยู่ฉาง โรงเรือนเลี้ยงสัตว์ มีขนาดเป็นอย่างไร เพราะอะไร (ฐานคิด เป้าหมาย กระบวนการเรียนรู้)
- 2.9 ในการสร้างบ้านเรือน ที่พักอาศัย ยู่ฉาง โรงเรือนเลี้ยงสัตว์ มีการช่วยเหลือกันบ้างหรือไม่ มีการวานกันอย่างไร และตอบแทนกันอย่างไร (กระบวนการเรียนรู้ ความสัมพันธ์กันทางสังคม)
- 2.10 ท่านได้ถ่ายทอดความรู้ในการสร้างบ้านเรือน ที่พักอาศัย ยู่ฉาง โรงเรือนเลี้ยงสัตว์แก่ลูกหลานบ้างหรือไม่ หากถ่ายทอดทำอย่างไร เพราะอะไร (ฐานคิด เป้าหมาย กระบวนการเรียนรู้)
- 2.11 ปัจจุบันท่านยังดำรงชีวิตตามแบบแผนนี้หรือไม่ ความรู้ดังกล่าวเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร เพราะอะไร (การสร้างสรรค์ปรับเปลี่ยนความรู้ การเข้ามาของการศึกษาในระบบโรงเรียน)

คำถามในช่วงต่อมาเป็นช่วงเวลาที่โรงเรียนมีการนำความรู้แบบภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการศึกษา ซึ่งแนวคำถามดังกล่าว ซึ่งอยู่ในหน้า 251-253 เป็นแนวคำถามสำหรับถามผู้รู้ เกี่ยวกับการจัดการศึกษาของโรงเรียนที่มีการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการเรียนการสอน

ข้อคิดเห็นเพิ่มเติม.....

คำถาม สำหรับผู้รู้ในชุมชน ในช่วงเวลายุคปัจจุบันที่โรงเรียนมีการนำภูมิปัญญาท้องถิ่น มาใช้ในการจัดการศึกษา

สำหรับถามผู้รู้ในชุมชนที่มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษากับโรงเรียน

1. ภูมิปัญญาท้องถิ่นในฐานะความรู้ระดับรองในระบบการศึกษา (การจัดลำดับชั้น ของความรู้)

- 1.1 ท่านเคยเข้าร่วมประชุมกับโรงเรียนในเรื่องใดบ้าง และท่านเข้าร่วมประชุมใน ฐานะใด (ผู้ปกครองนักเรียน คณะกรรมการโรงเรียน การเป็นผู้สอนความรู้แบบ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ฯลฯ) หากท่านเคยร่วมประชุมหลายครั้งให้เล่ารายละเอียดถึง ปี ช่วงเวลาที่เข้าประชุม เรื่องที่ประชุม และผลหรือกิจกรรมที่เกิดขึ้น
- 1.2 ท่านได้รับข่าวสารเกี่ยวกับการประชุมจากแหล่งใดบ้าง ใครเป็นผู้เชิญท่านไปร่วม ประชุม ท่านเคยเป็นต้นคิดในการจัดกิจกรรมของโรงเรียนบ้างหรือไม่ ทำอย่างไร
- 1.3 ท่านทราบเรื่องแนวทางการจัดการศึกษาที่ให้ผู้รู้ในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการ จัดการศึกษาบ้างหรือไม่ อย่างไร ท่านเข้าใจว่าอย่างไร
- 1.4 แรกเริ่มก่อนที่ท่านจะมีส่วนร่วมจัดการเรียนการสอนกับโรงเรียน ใครเป็นผู้มาเชิญ ท่าน ผู้ที่มาเชิญอธิบายสาระ เหตุผลของการเชิญนั้นอย่างไร (เช่น เรื่องการ อนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น หลักสูตร ฯลฯ)
- 1.5 เมื่อบุคลากรของโรงเรียนมาเชิญท่านให้มามีส่วนร่วมจัดการเรียนการสอนท่านมี ข้อสงสัยและมีการซักถามอย่างไรบ้าง และท่านมีความกังวลไหมว่าท่านจะสอน ไม่ได้
- 1.6 เมื่อท่านได้ตกลงเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการเรียนการสอนกับโรงเรียนแล้ว ทาง โรงเรียนได้กำหนดให้ท่านต้องมีหน้าที่อะไรบ้าง (เช่น การร่วมสร้างหลักสูตรท้องถิ่น หลักสูตรสถานศึกษา เขียนแผนการสอน ประเมินผลผู้เรียน ฯลฯ) ท่านคิดว่า หน้าที่ดังกล่าวมีความจำเป็นหรือไม่ อย่างไร ท่านทำได้หรือไม่ มีความกังวลใจ หรือไม่ อย่างไร
- 1.7 ในการทำหน้าที่จัดการเรียนการสอนร่วมกับโรงเรียน สิ่งที่ท่านต้องปฏิบัติ (สอน) มีความแตกต่างจากสิ่งที่ท่านเรียนรู้ หรือถ่ายทอดความรู้ในเรื่องการทำนา ทำสวน ทำไร่ เลี้ยงสัตว์ ฯลฯ หรือไม่ อย่างไร (ทั้งด้านเป้าหมายการเรียนรู้ แบบแผนการ เรียนรู้ ความสัมพันธ์ระหว่างผู้เรียนรู้และผู้รู้ การประเมินผล)

1.8 ท่านคิดว่าความรู้แบบภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ท่านถ่ายทอดแก่ผู้เรียนตามหลักสูตรนี้ เมื่อผู้เรียนเรียนจบสามารถนำความรู้ไปใช้ในการดำรงชีวิตในชุมชนได้หรือไม่ อย่างไร หรือนำความรู้ไปใช้สอบเข้าศึกษาต่อได้หรือไม่ อย่างไร

1.9 ท่านคิดว่าหากมีการปรับเปลี่ยนให้มีการเรียนภูมิปัญญาท้องถิ่นมากกว่าวิชาสามัญจะเกิดผลดีหรือไม่ อย่างไร

1.10 ในการที่ท่านได้เข้ามาร่วมจัดการเรียนการสอนกับโรงเรียน ท่านคิดว่ามีปัญห อะไรบ้าง เป็นเพราะอะไร

2. การสลายตัวตนของภูมิปัญญาท้องถิ่น

2.1 ท่านได้เข้าร่วมพิธีการของโรงเรียนเนื่องในโอกาสใดบ้าง และท่านมีความรู้สึก อย่างไร

2.2 การที่ท่านได้รับการเชิญจากโรงเรียนให้มีส่วนร่วมในการจัดการเรียนการสอน โรงเรียนได้ดูแลท่านในเรื่องใดบ้าง (การให้สวัสดิการ ฯลฯ) และท่านมีความรู้สึก ว่าท่านเป็นเหมือนครูประจำการคนหนึ่งของโรงเรียนหรือไม่ อย่างไร

2.3 ครูประจำการมาดูแลท่านบ้างหรือไม่ ดูแลในเรื่องใดบ้าง อย่างไร

2.4 บรรยากาศในการสอนของท่านเป็นอย่างไร สอยที่ไหน สอนอย่างไร นักเรียน ปฏิบัติต่อท่านอย่างไร

2.5 ท่านคิดว่าการที่โรงเรียนได้เชิญท่านมาร่วมจัดการเรียนการสอน ก่อให้เกิดผล อย่างไรต่อคนในชุมชน ลูกหลานในชุมชน และผลต่อโรงเรียน

2.6 เมื่อคนในชุมชนมาพูดคุยกับท่านในเรื่องการร่วมจัดการเรียนการสอนกับโรงเรียน ท่านเล่าว่าอย่างไรบ้าง และคนในชุมชนคุยว่าอย่างไรบ้าง (เช่น ให้การยกย่อง ยิน ดี ชื่นชมโรงเรียน ฯลฯ)

2.7 ความรู้ที่ท่านสอนนักเรียน ทางโรงเรียนได้นำนักเรียน ผลผลิตของนักเรียน และตัว ท่านเองไปร่วมแสดงในงานต่างๆบ้างหรือไม่ หากแสดง แสดงในงานใดบ้าง และ ท่านมีความรู้สึกอย่างไร

2.8 โรงเรียนให้การยกย่องท่านอย่างไรบ้าง เช่น มอบเกียรติบัตร การประกาศความ สำคัญ การส่งท่านเข้าประกวด ฯลฯ

2.9 การเรียนภูมิปัญญาท้องถิ่นที่โรงเรียนเป็นผู้จัด ท่านคิดว่าเป็นอย่างไร มีคุณค่า หรือไม่ และการเรียนดังกล่าวมีความแตกต่างจากความรู้ที่ท่านเรียนรู้ในชุมชน อย่างไร

สำหรับถามผู้รู้ในชุมชนที่ไม่ได้มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษากับโรงเรียน
การสลายตัวตนของภูมิปัญญาท้องถิ่น

1. ท่านทราบเรื่องของการที่โรงเรียนมีแนวนโยบายในการนำความรู้แบบภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการเรียนการสอนหรือไม่ หากทราบ ทราบได้อย่างไร ท่านมีความคิดเห็นต่อแนวทางดังกล่าวอย่างไร
2. ทุกวันนี้ ท่านได้ถ่ายทอดความรู้ในการทำนา ทำสวน ทำไร่ เลี้ยงสัตว์ ฯลฯ ของท่านแก่ลูกหลานบ้างหรือไม่ เพราะอะไร และการที่โรงเรียนได้นำความรู้แบบที่ท่านเรียนรู้ในชุมชนมาสอน ท่านคิดว่าเป็นสิ่งที่ดีหรือไม่ อย่างไร (ทั้งต่อผู้เรียน ตัวท่านเองและชุมชน)
3. ท่านอยากให้ลูกหลานของท่านเรียนความรู้แบบภูมิปัญญาท้องถิ่นตามแบบที่ท่านสอนเองในชุมชน หรืออยากให้ลูกหลานเรียนภูมิปัญญาท้องถิ่นแบบที่โรงเรียนกำลังทำ เพราะอะไร
4. ความรู้ใดที่ท่านต้องการถ่ายทอดให้แก่ลูกหลานในชุมชน ต้องการถ่ายทอดด้วยแบบแผนใด เพราะเหตุใด (ต้องการถ่ายทอดแบบธรรมชาติที่ พ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยาย เคยถ่ายทอดมาให้ หรือถ่ายทอดความรู้ในรูปแบบหลักสูตรท้องถิ่นและหลักสูตรสถานศึกษา)
5. หากโรงเรียนมาเชิญท่านไปร่วมจัดการศึกษากับโรงเรียน ท่านจะตอบรับหรือไม่ เพราะอะไร
6. ท่านคิดว่าการสืบทอดความรู้แบบภูมิปัญญาท้องถิ่นในยุคปัจจุบัน สามารถกระทำได้ในแบบแผนใดบ้าง เช่น การจัดบันทึกของผู้รู้ การจัดทำในรูปแบบหลักสูตร ฯลฯ ท่านคิดว่าการสืบทอดความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในรูปแบบใดมีประโยชน์ เพราะเหตุใด
7. ความรู้แบบภูมิปัญญาท้องถิ่นในยุคปัจจุบัน ในทัศนะของท่านยังมีความจำเป็นต่อคนในรุ่นลูกหลานหรือไม่ เพราะเหตุใด

ข้อคิดเห็นเพิ่มเติม.....

แนวคำถามในการสัมภาษณ์ระดับลึก
ชุดที่ 2 แนวคำถามการสัมภาษณ์ ผู้บริหารโรงเรียน ครูผู้สอน

1. ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับผู้ให้สัมภาษณ์

- 1.1 ท่านได้รับการศึกษาสูงสุดในระดับใด สาขาใด สำเร็จการศึกษาจากสถาบันใด เพราะเหตุใดจึงเลือกเข้ารับการศึกษ
- 1.2 ปัจจุบันท่านดำรงตำแหน่งด้านการศึกษาในตำแหน่งใด ให้เล่าความเป็นมาตั้งแต่เริ่มแรกของการปฏิบัติงานด้านการศึกษา จนกระทั่งได้รับตำแหน่งนี้
- 1.3 เมื่อท่านดำรงตำแหน่งในสถานศึกษาแห่งนี้ ท่านมองว่าบริบททางการศึกษา อันได้แก่ ชุมชน ผู้ปกครอง นักเรียน เป็นอย่างไร

2. การสถาปนาความรู้วิสัยทัศน์ใหม่ผ่านการศึกษาในระบบโรงเรียน (การศึกษาข้อมูลในประเด็นดังกล่าว เป็นการศึกษาข้อมูลในช่วงแรกเริ่มของการก่อตั้งโรงเรียน ตลอดจนการปรับเปลี่ยนแนวดำเนินการในการจัดการศึกษาในช่วงเวลาที่ยังมิได้มีการผนวกรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่การศึกษาในระบบโรงเรียน

2.1 รุานคิดและอุดมการณ์ของการศึกษาในระบบโรงเรียน เจตจำนงของการจัดการศึกษา กระบวนการสร้างความรู้ความจริงในระบบการศึกษา การผูกขาดในการผลิตและเผยแพร่ความรู้ผ่านสถาบันการศึกษา

การเข้ามาของโรงเรียน : การใช้ระบบการศึกษาเป็นเครื่องมือสำหรับการพัฒนาของรัฐ

- 2.1.1 การก่อตั้งโรงเรียนเริ่มขึ้นเมื่อใด ใครเป็นผู้ริเริ่มในการก่อตั้ง ในการก่อตั้งโรงเรียนมีที่มาหรือวัตถุประสงค์อย่างไร
- 2.1.2 ภาระงาน หรือหน้าที่หลักที่โรงเรียนต้องปฏิบัติเกี่ยวข้องกับเรื่องใดบ้าง (เช่น หลักสูตร การจัดการเรียนการสอน การกำหนดบทบาทครู ผู้เรียน การวัดผลและการประเมินผล ฯลฯ) แต่ละด้านโรงเรียนมีการปฏิบัติอย่างไร ข้อปฏิบัติในแต่ละด้านถูกกำหนดเป็นกรอบการปฏิบัติในลักษณะใด และหน่วยงานใดเป็นผู้กำหนดแนวทางการปฏิบัติ มีการนำเสนอว่าแนวการปฏิบัติดังกล่าวมีความสำคัญอย่างไร
- 2.1.3 การจัดระเบียบการศึกษาที่กระทรวงศึกษาธิการเป็นผู้กำหนดถูกส่งผ่านโรงเรียนในช่องทางใดบ้าง มีการปฏิบัติอย่างไร (เช่น การให้ความรู้ ข้อเสนอแนะจากผู้เชี่ยวชาญ

- 2.1.4 ด้านการศึกษา การเผยแพร่เอกสารหลักสูตร เทคนิควิธีการจัดการเรียนการสอน ฯลฯ)
- 2.1.5 โรงเรียนมีแนวดำเนินการนำคนในชุมชนให้เข้ามารับการศึกษาในโรงเรียนอย่างไร
- 2.1.6 บุคลากรที่ทำหน้าที่ในโรงเรียนได้แก่ใครบ้าง บุคลากรแต่ละท่านทำหน้าที่อย่างไรบ้าง และมีอำนาจแตกต่างกันอย่างไร

ระบบความรู้ของโรงเรียน

- 2.1.7 หลักสูตรที่นำมาใช้สอนในโรงเรียนมีลักษณะอย่างไร (เช่น การกำหนดรายวิชา อัตราเวลาเรียน จุดประสงค์ การวัดผลและประเมินผล ฯลฯ) ใครเป็นผู้กำหนด ในหลักสูตรมีการกล่าวถึงความรู้ของชุมชนบ้างหรือไม่ อย่างไร
- 2.1.8 โรงเรียนจัดการเรียนการสอนตามหลักสูตรอย่างไร
- 2.1.9 ในการจัดการเรียนการสอน ครูผู้สอนมีการเตรียมการ วางแผนการเรียนการสอนอย่างไร (เช่น การศึกษาหลักสูตร คู่มือครู แบบเรียน)
- 2.1.10 การเรียนในรายวิชาต่างๆ ผู้เรียนมีการเตรียมการอย่างไร (เช่น การเตรียมแบบเรียน)
- 2.1.11 ในรอบหนึ่งปีการศึกษา (โรงเรียนได้รับการประเมินผลหรือการนิเทศเกี่ยวกับการใช้หลักสูตร การจัดการเรียนการสอนจากหน่วยงานใดบ้าง ใครเป็นผู้ประเมิน ประเมินอย่างไร โรงเรียนมีการเตรียมการอย่างไร ผลของการประเมินเป็นอย่างไร และมีความสำคัญต่อโรงเรียนอย่างไร
- 2.1.12 โรงเรียนมีการรายงานผลการจัดการศึกษาต่อหน่วยงานใดบ้าง รายงานผลช่วงเวลาใด มีการเตรียมการอย่างไร ผลการจัดการศึกษาของโรงเรียนมีความสำคัญอย่างไร
- 2.1.13 ท่านคิดว่าความรู้ในลักษณะใดมีความสำคัญและจำเป็นต่อการเป็นผู้บริหารโรงเรียน การเป็นครูผู้สอน ศึกษานิเทศก์ นักเรียนและชุมชน

แบบแผนการเรียนรู้ของโรงเรียน

- 2.1.14 การจัดการเรียนการสอนของโรงเรียนต้องยึดหลักสูตรอย่างไร มีผลในทางปฏิบัติอย่างไร ทั้งในแง่บวกและแง่ลบ
- 2.1.15 โรงเรียนมีส่วนร่วมในการผลิตหลักสูตรหรือไม่ หากโรงเรียนมิได้มีส่วนร่วมในการผลิตหลักสูตร ดังนั้นใครเป็นผู้ผลิต ความน่าเชื่อถือของการนำหลักสูตรไปใช้ในโรงเรียนเป็นอย่างไร
- 2.1.16 ครูผู้สอนในโรงเรียนมีลักษณะอย่างไร ระดับความรู้ของครูควรเป็นอย่างไร เพราะอะไร

2.1.17 ระบบการคัดเลือกครูเข้ามาสอนในโรงเรียนเป็นอย่างไร โรงเรียนมีอำนาจในการจัดการหรือไม่ อย่างไร

2.1.18 บทบาทหน้าที่ของครูเป็นอย่างไร ถูกกำหนดจากกฎ ระเบียบใดบ้าง

2.1.19 นักเรียนมีหน้าที่อย่างไร

2.1.20 โรงเรียนมีการจัดบรรยากาศในการเรียนการสอนอย่างไร (การจัดห้องเรียน สภาพแวดล้อม) เพราะเหตุใด

2.2 เทคโนโลยีของอำนาจในการสร้างอัตลักษณ์แก่ผู้เรียน

การวัดผลและประเมินผลเพื่อตัดสินคุณค่าของผู้เรียน

2.2.1 คุณลักษณะของผู้เรียนที่เหมาะสมควรเป็นอย่างไร มีข้อกำหนดที่เป็นระเบียบแบบแผนของการเป็นนักเรียนที่ดีในรูปใดบ้าง เช่น ระเบียบกฎเกณฑ์ข้อบังคับของกระทรวงศึกษาธิการ ระบบการวัดผลและการประเมินผล ฯลฯ

2.2.2 คุณค่าของผู้เรียนที่ถูกตัดสินด้วยระบบการวัดผลและประเมินผลเป็นอย่างไร

2.2.3 ผู้เรียนที่ได้รับค่าคะแนนในรายวิชาต่างๆในระดับสูง มีความหมายว่าอย่างไร และผู้เรียนที่ได้รับค่าคะแนนในรายวิชาต่างๆในระดับต่ำ มีความหมายว่าอย่างไร

2.2.4 โรงเรียนมีวิธีการจัดการกับผู้เรียนที่ได้รับค่าคะแนนในรายวิชาต่างๆในระดับต่ำอย่างไร เพราะเหตุใดจึงปฏิบัติเช่นนั้น

2.2.5 การเรียนจบหลักสูตรมีผลต่อผู้เรียนและโรงเรียนอย่างไร

3. การผนวกรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่การศึกษาในระบบโรงเรียน (การศึกษาในประเด็นนี้เป็นการศึกษาข้อมูลจากโรงเรียนในช่วงที่มีการผนวกรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการศึกษา)

ระบบคิดแห่งการมองภูมิปัญญาท้องถิ่นด้วยฐานคิดของความรู้วิชาการสมัยใหม่

3.1 กระบวนการคิดเรื่องการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการศึกษาของโรงเรียนเกิดขึ้นได้อย่างไร ในช่วงปีใด ใครเป็นผู้กำหนด และแนวคิดดังกล่าวมีบทบาทต่อโรงเรียนอย่างไร

3.2 การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการศึกษาของโรงเรียนถูกนำเสนอในรูปแบบนโยบายต่างๆ เช่น การจัดการศึกษาที่ตอบสนองต่อความต้องการของชุมชนในรูปของหลักสูตรท้องถิ่น หลักสูตรระดับสถานศึกษา การมีส่วนร่วมของโรงเรียนและชุมชนในการจัดการศึกษา การกระจายอำนาจในการจัดการศึกษา แนวนโยบายดังกล่าวถูกนำเสนอในลักษณะเนื้อหาสาระอย่างไร

ถ้อยแถลงของผู้เชี่ยวชาญด้านการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น

- 3.3 โรงเรียนได้รับแนวคิดเกี่ยวกับการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการศึกษาจากแหล่งใดบ้าง มีสาระอย่างไร และโรงเรียนมีแนวคิดในเรื่องนี้อย่างไร
- 3.4 สาระของการนำเสนอแนวคิดเกี่ยวกับการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่การศึกษาในระบบโรงเรียนถูกกำหนดอยู่ในรูปแบบใดบ้าง เช่น นโยบายในการจัดการศึกษา แผนนโยบายในการปฏิรูปการศึกษา หลักสูตร ฯลฯ และแต่ละรูปแบบดังกล่าวส่งผลในทางปฏิบัติของโรงเรียนอย่างไร
- 3.5 ท่านมีความเห็นว่าการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาใช้ในการจัดการศึกษาของโรงเรียนน่าจะก่อให้เกิดผลอย่างไร เพราะเหตุใด

ภูมิปัญญาท้องถิ่นในฐานะความรู้ระดับรองในระบบการศึกษา

- 3.4 โรงเรียนมีการตอบสนองแนวคิดการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการศึกษาอย่างไร เช่น มีการจัดประชุมคณะกรรมการโรงเรียน การประชุมครู ผู้ปกครอง ฯลฯ และโรงเรียนมีวิธีดำเนินการในเรื่องดังกล่าวเมื่อปีใด อย่างไร ชุมชนมีการตอบรับ หรือปฏิเสธอย่างไร
- 3.5 เมื่อมีการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการศึกษา โรงเรียนมีขั้นตอนในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่การศึกษาในระบบโรงเรียนอย่างไร มีการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นและหลักสูตรระดับสถานศึกษาอย่างไร ผู้มีส่วนร่วมในการจัดทำหลักสูตรได้แก่ใครบ้าง
- 3.6 ภูมิปัญญาท้องถิ่นถูกบรรจุให้อยู่ในวิชาใด เพราะอะไร การเรียนการสอนในวิชาดังกล่าวถูกกำหนดให้เรียนในวันใด เวลาใด

การสลายตัวตนของภูมิปัญญาท้องถิ่น

- 3.7 ในการจัดการเรียนการสอนตามหลักสูตรท้องถิ่นและหลักสูตรระดับสถานศึกษา ผู้รู้ ปราชญ์ชาวบ้าน หรือครูภูมิปัญญา มีบทบาทหน้าที่อย่างไร เช่น ในด้านการร่วมสร้างหลักสูตร การเขียนแผนการสอน การถ่ายทอดความรู้ การประเมินผลผู้เรียน ฯลฯ
- 3.8 ครูประจำการของโรงเรียนมีบทบาทในการดูแลครูภูมิปัญญาหรือไม่ อย่างไร เช่น การดูแลเรื่องการสร้างหลักสูตรท้องถิ่น หลักสูตรระดับการศึกษา การเขียนแผนการสอน การควบคุมชั้นเรียน การประเมินผลผู้เรียน ฯลฯ
- 3.9 โรงเรียนมีกระบวนการหล่อหลอมความเป็นครูภูมิปัญญาอย่างไร เช่น การส่งครูภูมิปัญญาไปเข้ารับการอบรมเกี่ยวกับการจัดทำหลักสูตร การเขียนแผนการสอน หรือการให้สวัสดิการในรูปแบบเงินเดือน การดูแลเรื่องการพูด วิธีสอน การแต่งกาย ฯลฯ
- 3.10 โรงเรียนนำภูมิปัญญาท้องถิ่นในเรื่องใดเข้ามาถ่ายทอดในโรงเรียนบ้าง โรงเรียนดำเนินการอย่างไร เพราะเหตุใดจึงต้องเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นเรื่องนี้

- 3.11 ความสัมพันธ์ระหว่างครูภูมิปัญญา ครูประจำการ และนักเรียนเป็นอย่างไร
- 3.12 หน่วยงานทางราชการได้มาประเมินเกี่ยวกับการจัดหลักสูตรท้องถิ่น และหลักสูตรระดับสถานศึกษาบ้างหรือไม่ หากมีการประเมิน กระบวนการประเมินเป็นอย่างไร โรงเรียนเคยส่งผลิตผลของภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น ผู้เรียน โครงการของการจัดการศึกษาที่ให้ความสำคัญกับภูมิปัญญาท้องถิ่น ฯลฯ เข้าประกวดบ้างหรือไม่ หากโรงเรียนเคยส่งเข้าประกวด มีกระบวนการในการส่งเข้าประกวดอย่างไร กฎเกณฑ์ในการเข้าประกวดเป็นอย่างไร ผลที่เกิดขึ้นเป็นอย่างไร
- 3.13 ภายในโรงเรียนมีการสร้างพิพิธภัณฑ์เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือไม่ หากมี การสร้างเป็นอย่างไร ใครเป็นผู้ริเริ่มในการสร้าง มีวัตถุประสงค์เพื่ออะไร โรงเรียนเคยได้รับรางวัลเกี่ยวกับการมีโครงการการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการศึกษาหรือไม่ อย่างไร
- 3.14 คนในชุมชนมีความคิดเห็นเกี่ยวกับการที่โรงเรียนนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการศึกษาอย่างไร

ข้อเสนอแนะเพิ่มเติม.....

.....

.....

แนวคำถามในการสัมภาษณ์ระดับลึก
ชุดที่ 3 แนวคำถามการสัมภาษณ์ศึกษานิเทศก์

1. ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับผู้ให้สัมภาษณ์

- 1.1 ท่านได้รับการศึกษาสูงสุดในระดับใด สาขาใด สำเร็จการศึกษาจากสถาบันใด เพราะเหตุใดจึงเลือกเข้ารับการศึกษาดังกล่าว
- 1.2 ปัจจุบันท่านดำรงตำแหน่งด้านการศึกษาในตำแหน่งใด ให้เล่าความเป็นมาตั้งแต่เริ่มแรกของการปฏิบัติงานด้านการศึกษา จนกระทั่งได้รับตำแหน่งนี้

2. การผนวกรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาสู่การศึกษาในระบบโรงเรียน

ระบบคิดในการมองภูมิปัญญาท้องถิ่นด้วยความรู้วิชาการสมัยใหม่ ถ้อยแถลงของผู้เชี่ยวชาญด้านการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาท้องถิ่นในฐานะความรู้ระดับรองในระบบการศึกษา การสลายตัวตนของภูมิปัญญาท้องถิ่น

- 2.1 แนวนโยบายในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการศึกษาเกิดขึ้นตั้งแต่เมื่อไร ช่วงเวลาใด หากมีหลายช่วงเวลา ให้อธิบายแนวนโยบายดังกล่าวในแต่ละช่วงเวลาว่าท่านได้รับแนวนโยบายดังกล่าวมาอย่างไร มีสาระ และแนวปฏิบัติอย่างไร
- 2.2 ท่านเป็นผู้มีบทบาทหรือหน้าที่อย่างไรต่อการที่รัฐมีแนวนโยบายให้มีการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการศึกษา ท่านดำเนินการให้โรงเรียนมีการจัดการอย่างไร (เช่น การอบรมครู นิเทศ ให้ความรู้แก่ทางโรงเรียน ฯลฯ)
- 2.3 ในเรื่องของการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่น หลักสูตรสถานศึกษาของโรงเรียน ท่านมีบทบาทหรือมีส่วนเกี่ยวข้องในเรื่องนี้อย่างไร
- 2.4 ประเด็นหลักที่สำคัญของหลักสูตรท้องถิ่น และหลักสูตรสถานศึกษาที่...รับนโยบายมาเป็นอย่างไร โรงเรียนทุกโรงเรียนต้องปฏิบัติตามระเบียบกฎเกณฑ์นี้ได้อย่างไร
- 2.5 ท่านคิดว่าโดยภาพรวมแล้วนโยบายที่มุ่งเน้นให้มีการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการศึกษา มีปัญหาในจุดใดบ้าง เพราะอะไร
- 2.6 ท่านมีความเห็นว่าการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการศึกษา น่าจะส่งผลต่อชุมชนอย่างไร

ข้อคิดเห็นเพิ่มเติม.....

แนวคำถามในการสัมภาษณ์ระดับลึก
ชุดที่ 4 แนวคำถามการสัมภาษณ์นักเรียนที่เรียนหลักสูตรท้องถิ่น
หรือหลักสูตรสถานศึกษา

1. ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับผู้ให้สัมภาษณ์

- 1.1 ให้เล่าประวัติของตัวนักเรียน โดยเริ่มจากเป็นคนที่ใด พ่อแม่มีอาชีพอะไร มีพี่น้องกี่คน เป็นลูกคนที่เท่าไร พี่น้องได้เรียนหนังสือบ้างหรือไม่ หากเรียนหนังสือเรียนอยู่ชั้นใด ที่โรงเรียนใด
- 1.2 ขณะนี้เรียนอยู่ชั้นใด อายุเท่าไร เรียนอยู่ในโรงเรียนนี้ตั้งแต่ชั้นใด หรือปีใด

2. ภูมิปัญญาท้องถิ่นในฐานะความรู้ระดับรองในระบบการศึกษา

- 2.1 เพราะเหตุใดจึงได้เรียนภูมิปัญญาท้องถิ่นที่กำหนดในหลักสูตรท้องถิ่น หลักสูตรระดับสถานศึกษา การเรียนดังกล่าวเป็นการเรียนที่นักเรียนเป็นผู้กำหนดตามความสนใจหรือไม่ หากนักเรียนมิได้เป็นผู้กำหนดหลักสูตรท้องถิ่น หรือหลักสูตรระดับสถานศึกษานี้เกิดขึ้นมาได้ได้อย่างไร (โรงเรียนกำหนด ชุมชนกำหนด หรือผู้เรียนกำหนด)
- 2.2 ก่อนที่จะมีการเรียนภูมิปัญญาท้องถิ่นในหลักสูตรท้องถิ่น ครูประจำวิชา หรือผู้บริหารโรงเรียนมีการแนะนำ หรือบอกเหตุผลของการเรียนนี้ว่าอย่างไร
- 2.3 นักเรียนเรียนภูมิปัญญาท้องถิ่นภายใต้วิชาใด ความรู้แบบภูมิปัญญาท้องถิ่นสัมพันธ์กับวิชานั้นอย่างไร
- 2.4 ครูภูมิปัญญาได้เข้ามาสอนหรือไม่ สอนเรื่องอะไร มีขั้นตอนในการสอนอย่างไร (ครูภูมิปัญญาพูดภาษาถิ่นหรือไม่ แต่งกายอย่างไร)
- 2.5 ขณะที่ครูภูมิปัญญาสอนนักเรียน ครูประจำวิชาได้เข้ามาดูแลนักเรียนหรือไม่ บรรยายภาคในชั้นเรียนเป็นอย่างไร
- 2.6 นักเรียนเคยเรียนรู้สิ่งที่ครูภูมิปัญญาสอนขณะที่อยู่ในชุมชนหรือไม่ หากเคยเรียนรู้มาก่อน นักเรียนคิดว่าสิ่งที่ครูภูมิปัญญาสอนในโรงเรียนกับสิ่งที่นักเรียนได้เรียนรู้ในชุมชนมีความแตกต่างกันหรือไม่ อย่างไร
- 2.7 การประเมินผลการเรียนการสอนเป็นอย่างไร
- 2.8 ขณะที่มีการเรียนการสอนภูมิปัญญาท้องถิ่น นักเรียนเคยถามความคิดเห็นของเพื่อนคนอื่นบ้างหรือไม่ว่ามีความรู้สักอย่างไร
- 2.9 โรงเรียนเคยนำสิ่งที่นักเรียนเรียนในหลักสูตรท้องถิ่น หลักสูตรสถานศึกษาไปเผยแพร่หรือไม่ อย่างไร

2.10 เมื่อเรียนจบรายวิชาในหลักสูตรท้องถิ่น หลักสูตรสถานศึกษา นักเรียนคิดว่าสามารถนำความรู้ไปใช้ดำรงชีวิตในชุมชนได้หรือไม่ อย่างไร

2.11 หากนักเรียนต้องศึกษาต่อในการศึกษาระดับสูง นักเรียนคิดว่าสามารถนำความรู้ที่เรียนในหลักสูตรท้องถิ่น หลักสูตรสถานศึกษาไปใช้ประโยชน์ในการสอบแข่งขันได้หรือไม่ เพราะอะไร

ข้อคิดเห็นเพิ่มเติม.....

ภาคผนวก ข

ระบบความคิดของชาวบ้านเกี่ยวกับการสอนภูมิปัญญาท้องถิ่น

- ถาม : คุณลุงเคยได้ยินคำว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาชาวบ้านไหมคะ
- ตอบ : เนี่ยแหละ เอมามาใช้อยู่เนี่ยะ เอมามาออกรายการอะไร...ที่อาจารย์ภัททิยาทำอยู่นี้
- ถาม : หลักสูตรท้องถิ่น
- ตอบ : เออ หลักสูตรท้องถิ่นนี้แหละ เขาเอาภูมิปัญญาชาวบ้านแต่ละคน คือทุกวันนี้เขาพยายามเอาออกมา คนไหนมีดีอะไร เขาก็พยายามที่จะช่วย
- ถาม : เขาคือ
- ตอบ : อาจารย์ภัททิยา แกกำลังทำปริญญาโทหรืออะไรเนี่ยะ แกกำลังเข้ามาเอาพวกผมเข้าไป เอาครูมาสอนดนตรี เอาครูมาสอนเป่าแคน เอาครูมาสอนภูมิปัญญาต่างๆ ที่มันเกิดขึ้น เกิดจากชาวบ้านเนี่ยะมาตั้งสมัยนั้น เขาอยู่มาได้ยังไง ทำยังไง อันนี้จะเอามาเข้ากับหลักสูตรได้ไหม แต่ถ้าเอาเข้ามารวมหลักสูตรนะมันได้ แล้วเราจะเอามาเข้าทั้งหมดนะไม่ได้... ให้เรียนไปประกอบเนี่ยะเหมือนผลไม้เนี่ยะ สมมุติว่าเรียนภาษาอังกฤษมันเครียดแล้วนะ เอลงมาเรียนผลไม้เนี่ยะอย่างเนี่ยะ สมมุติว่าเราเรียนอย่างอื่นหมดแล้วเราก็เอามาเข้าอย่างเป่าแคน ได้ยินเสียงก็หายเครียด ก็ยังดีใช่ไหม เอลงไปเข้าเรียนอย่างอื่นต่อ
- ถาม : เอมามาเสริมหรือคะ
- ตอบ : มาเสริมสิ เอมามาเสริม แต่เราจะเอาเป็นหลักสูตรเลยไม่ได้ คือสมมุติว่าหลักสูตรภาษาไทยมันมีตั้งก็อย่างละ เช่น เสริมทักษะอะไรอย่างเนี่ยะ เราก็ต้องเอาหลักสูตรท้องถิ่นมีทั้งขลุ่ย ทั้งแคนเลย พวกนี้มันต้องเอามาเป็นเวลากับเด็กที่มันเครียด ภาษาอังกฤษ สังคม อะไรที่มันเครียด พักตรงเนี่ยะ เอมาลงวิชานี้ พอเด็กเข้ามา มันก็ลืมพวกนั้นหมด เหมือนว่า โด เร มี ฟา นอย นอย น้อย เด็กมันก็ทำตาม ลืมพวกนั้นหมด มันก็เป็นการว่าอันนี้เป็นหลักสูตรท้องถิ่นให้เด็กมันคลายเครียด เพราะฉะนั้นวันนึงมันต้องมีผละ ลงมากระโดด โดดเด่น วิ่งบ้าง วิ่งเปี้ยวอย่างเนี่ยะ
- ถาม : ทีนี้ถ้าเทียบวิชาที่เอาความรู้ของเรามาสอน ภูมิปัญญาชาวบ้านเหมือนที่คุณลุงสอนถ้าเทียบกับวิชาภาษาไทย สังคม ภาษาอังกฤษ ชั้นของความรู้มันเท่ากันไหมคะ ระดับมันแตกต่างกันไหมคะ ความรู้ภูมิปัญญาเป่าแคน กับความรู้ภาษาอังกฤษ ภาษาไทย สังคม
- ตอบ : อันนี้เป็นผมเองผมว่าแตกต่าง หนึ่ง ภาษาไทยเนี่ยมันเป็นภาษาประจำชาติ เราทุก

คนจะต้องอ่านออก เขียนได้นะ ภาษาตัวเอง ภาษาอังกฤษก็จะต้องมีความสามารถที่จะรอบรู้ ต้องให้สามารถว่าทุกคนตัวเราเองจะไปทางไหน ตัวเองนะเมื่อถึง ม.6 เข้าไปแล้ว ถ้าเราคิดจะไปเป็นทูต ไปติดต่อค้าขาย ทำธุรกิจอะไรก็ต้องให้เก่งทางภาษา ต้องเข้าไปได้ นี่เราคิดว่าจะเป็นทางการนักบวชไปทางหนึ่งทางใดไปสอนทางศาสนา เราก็ต้องให้เก่งไปทางสังคม ศึกษาอะไรไปให้มันเข้าไปทางนั้น แต่เอามาใช้รวมกันได้ แต่ต้องเป็นระยะช่วงไหนที่ต้องใช้ เพราะฉะนั้นบางคนนี่เรียนช่างรองเท้า แต่กลับไม่ได้เป็นช่างรองเท้าไปเป็นอย่างอื่น เพราะฉะนั้นสถานการณ์มันบังคับตอนนั้น มันจำเป็นต้องเอา ถ้าไม่เอาไว้มันก่อนเราก็จะไม่ได้งาน แต่เมื่อเราได้งานแล้วเราไม่รู้ เราก็ต้องศึกษาเอาไปจนได้ละ เพราะฉะนั้นเราคิดว่าฝรั่งมันไม่มีสิทธิ์มาเป่าแคนอย่างเราได้เลยเห็นไหม เพราะฉะนั้นเมื่อมันมาแล้วมันต้องเอา ดัดสิทธิ์ เมื่อมันเข้ามาอย่างนี้แล้ว

ถาม : แล้วภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือภูมิปัญญาชาวบ้าน ตามความคิดคุณลุงมันเป็นยังไงคะ

ตอบ : ผมว่าภูมิปัญญาชาวบ้านที่เขาเอามารวมกันเนี่ยะเทียบเท่ากับพละเนี่ยะ เพราะว่ามันวิชาที่ช่วยให้คลายเครียดแล้ว ถ้าพอมันรู้บ้างที่มันจะใช้หากินได้ มันก็สามารถแยกออกไปหากินได้อย่างทุกวันนี้ เด็กถ้าเป่าแคนได้ รู้เพลงต่างๆ พอมันจบ ม.3 มันก็ไปเรียนที่อื่น เสาร์ อาทิตย์เนี่ยะหากินเท่านั้น ดีโซโล่ได้ ดีกลองอะไรได้อย่างเนี่ยะ ก็ได้ 200 300 ก็ได้แล้ว เพราะฉะนั้นผมเลยคิดว่า ภูมิปัญญาชาวบ้านเนี่ยะเป็นเพียงแบบพละนะ มาคลายเครียด แต่ถ้าใครเก่งไปได้ก็เป็นครูสอนได้ ใช้หากินได้ หาเงินได้ด้วย

ถาม : สอนที่ว่าเป็นคือ ครูมาสอนหากินได้

ตอบ : เอ้อ หากินตามชาวบ้านนี้ได้เลย เพราะฉะนั้นอย่างสมมุติว่าคนหนึ่งเป็นแคนปิบเนี่ยะ ครูในโรงเรียนก็ต้องจ้างเขามา เพราะคนนี้นั้นเก่งนี่ สามารถเรียนรู้โน้ตอะไรได้เนี่ยะ เขาก็ต้องเอามาเข้ามา เอามาสอน ที่นี้พอมาสอนปิบรุ่นหลานๆต่อไปเนี่ยะ มันก็ไม่ใช่ว่าจะเป็นแคนหมด มันถนัดอย่างอื่นมันก็ไป บางคนเหลืออยู่นั้นก็ต่อกันไปได้ ถ้าไม่นั้นก็จบที่บ้านเรามันไม่มีอะไรที่จะต่อทอด มันต้องมี

ถาม : แล้วภูมิปัญญาชาวบ้านตรงนี้ เป่าแคนไปเทียบกับเลขไม่ได้หรือคะ เทียบเท่าแต่พละอย่างเดียวหรือคะ

ตอบ : ไม่ได้ละ ถ้าเอามาเทียบกับเลข คือเลขมันต้องใช้คำนวณนะ มันใช้คำนวณเลย คือหมายถึงว่าถ้าเราไป พวกเลขมันต้องไปเข้ากับทำนองพวกค้าขาย ที่เป็นแบบว่าคิดคำนวณออกมาสู้กับเขานะ สมมุติเราไปซื้อขายวัวก็ดี คิดไม่ทันก็เสียเปรียบเขา

เสร็จเลย ยิ่งไปประมวลอย่างนี้นะ เป็นรายการใหญ่ๆเราเป็นคนขายช่างใหญ่ ทาง
คำนวณทางคณิตศาสตร์ไม่เก่งเนี่ยะเสร็จเลย คำนวณออกมาไม่ได้ตึก 3 ชั้นเนี่ยะ
จะต้องใช้เข็มเท่าไร ต้องคิดออกมาใช้เข็มกี่ต้น เท่าไหร่ จะเป็นเงินเท่าไร จ้างลูก
จ้างเท่าไร ถ้าเกิดว่าลูกจ้างเท่านี้ เกิดไม่พอก็คาดทุน ต้องคำนวณออกมาเลย
คำนวณตึก 1 หลัง 3 ห้อง 3 ชั้น ต้องใช้เวลาสร้างกี่วัน ต้องปูนเท่าไร ใช้วัสดุเท่า
ไหร่ ลูกจ้างเท่าไร ใ้อ้อ ไปคนละเรื่องเลย

ถาม : ถ้าอย่างนั้นพูดได้ใหม่ว่าหลักสูตรท้องถิ่นเป่าแคน หรืออาจจะมีเรื่องอื่นๆอีกมี
ความสำคัญเป็นรองจากวิชาการเลข สังคม ภาษาไทยต่างๆที่โรงเรียนสอน

ตอบ : ถ้าเป็นรองนะใช้ได้ เพราะว่าถ้าเอากันจริงๆ พวกเป่าแคนนี้ก็ได้อยู่ตรงนี้ มันก็เป็น
ครูสอนเห็นไหม อย่างพวกนาฏศิลป์อย่างเนี่ยะ เขาจะเป็นครูสอนทางนี้ไป เป็นครู
สอนก็มีเงินเดือนกินได้ แต่ต้องเก่งนะ ถ้าไม่เก่ง เป็นครูสอนเขาไม่ได้ มันก็หากิน
ทางนี้ได้

ถาม : โรงเรียนเคยเชิญคุณลุงไปสอนบ้างไหมคะ

ตอบ : เออ ไปสอนนี่ผมบอกเป็นครูไม่ได้นะ มันเป็นการแนะแนวในการทำอะไรให้รู้จักว่า
นี่คือแคน เป็นมาสมัยไหน เขามีกันยังไง ถ้าใครอยากเรียนก็ต้องไปหาครู เขาก็
ต้องหาครูมา ผมนี่จะเป็นคนพูดเก่ง แนะนำแนวทาง หาทางยังไง หรือประสานในการ
ที่ใครไม่เข้าใจ

ถาม : แต่โรงเรียนเคยมาเชิญลุงใช่ไหมคะ

ตอบ : ใช่ มาเชิญ ก็เมื่อปีกลายนี้เอง(2545) ที่เขาเอาครูที่อื่นมา ที่ดอกเตอร์อะไร แล้วเรา
ก็เอานักเรียนไปแสดง ที่วัดพระประโทน เนี่ยไป 2 งานแล้ว งานแรกไปงานวัดพระ
ประโทน งานที่สอง ไปงานเทคนิค นี่เราเห็นว่าเราไม่ไหวบอกอาจารย์อย่างเนี่ยะ
40 30 คนตั้งเยอะ ต้องเลี้ยง ต้องดูเขา ทั้งการแต่งตั้ง บางทีเราก็ตังสารเด็ก ข้าว
ปลาอาหาร ต้องเลี้ยง ต้องคุม อย่างครูนี้เขาสอนอย่างเดียว แต่อย่างผม เด็กมัน
เรียกครู เรียกลุงบ้าง แต่ว่าเรามีวาทะดี อย่างตอนนั้นที่เขาเป็นที่เขาคุมการเรียน
เขาจะมาตรวจ ว่าเข้าหนูเปลี่ยนเพลงให้หน่อย เปลี่ยนเพลงให้เขาดู เด็กๆมันก็
ชอบทั้งผู้หญิง ผู้ชายมันแหละ

ถาม : เคยมีคนมาตรวจใช่ไหมคะ

ตอบ : เออ ก็ไปเล่นในนั้นเลย ออกงานเลย

ถาม : ตอนนั้นคุณลุงเป็นคนคุมวง

ตอบ : คุมวง แต่ว่ามีครูเขา แต่ว่าผมเองเนี่ยะเด็กไม่ค่อยเชื่อ พูดจาดี จะกินจะอยู่ เอา

เหอะอย่างนี้ไม่ได้ เดี่ยวเสียหมด ต้องเคารพครู ต้องไหว้ ทำไปเนี่ยะ ดินะ ยกตัวอย่างมันก็เลยเชื่อฟัง แล้วก็ไปเทคนิคอีก ไปก็ขึ้นบนเวทีเต็มไปหมดเลย พอขึ้นเราก็บอกเป่าเลย ขึ้นเพลงนี้ พอเริ่มให้คนก็เต็มหมด ทั้งอาจารย์ก็ปรบมือ ผ่านไม่ผ่านไม่รู้เนะ... ผมก็เป็นคนเดียวที่เป็นภาระโรงที่ได้ออกหนังสือปลดเกษียณนะ มีออกในรายการอะไรต่ออะไร ผมได้ออกก็ภูมิใจ เขาก็ออกอัลบั้มให้ผมเลย อัลบั้มผมตั้งแต่ชีวิตแรกๆเลยว่ามีอะไร เขาก็เอามาใส่เนะ เขาเรียกผมไป เขาสัมภาษณ์ผมหลายอย่าง มีผมคนเดียวที่ได้สัมภาษณ์ เพราะว่าผมสามารถพูดเข้ากับใครได้ทุกอย่าง.

ประวัติย่อผู้วิจัย

ประวัติย่อผู้วิจัย

ชื่อ – สกุล	นางสาวมณฑนา พิพัฒน์เพ็ญ
วัน เดือน ปี เกิด	26 พฤษภาคม 2514
สถานที่เกิด	อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก
สถานที่อยู่ปัจจุบัน	16/7 หมู่ที่ 5 ตำบลคองหงส์ อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา
ตำแหน่งหน้าที่การงานปัจจุบัน	อาจารย์ 1 โรงเรียน บ้าน คูหา อำเภอสะบ้าย้อย จังหวัดสงขลา
ประวัติการศึกษา	
พศ. 2532	มัธยมศึกษาปีที่ 6 โรงเรียนวรนาวิเฉลิม จังหวัดสงขลา
พศ. 2536	ศิลปศาสตรบัณฑิต (ศึกษาศาสตร์) สาขาการประถมศึกษา จากมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์
พศ. 2541	ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขานักสูตรและการนิเทศ มหาวิทยาลัยศิลปากร
พศ. 2547	การศึกษาดุษฎีบัณฑิต (กศ.ด.) สาขาพัฒนศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ